

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DEN DANSKE
FOLKEHØJSKOLE

DEN DANSKE FOLKEHØJSKOLE

GENNEM HUNDREDE AAR

I

FORBEREDT AF ANDERS VEDEL

REDIGERET AF

ERNST J. BORUP
OG FRED. NØRGAARD

ODENSE
SKANDINAVISK BOGFORLAG A/S

1939

ALLE RETTIGHEDER FORBEHOLDES
SKANDINAVISK BOGFORLAG A/S, ODENSE

FYENS STIFTSROGTRYKKERI
FYENS STIFTS REPRODUKTIONSANSTALT

I Juli Maaned 1938 paatog Højskoleforstander Anders Vedel sig at skrive „Den danske Folkehøjskoles Historie gennem hundrede Aar“, og Højskoleforstander Fred. Nørgaard lovede at give en Fremstilling af de nu bestaaende Folkehøjskolars Historie. Det samlede Værk skulde komme i to Bind, hvert paa 480 Sider, og Samarbejde mellem de to Bindes Forfattere blev aftalt. Men kort Tid efter, at Anders Vedel var gaaet i Gang med sit Arbejde, blev han alvorlig syg, og han døde paa Skive Sygehus den 19. Januar 1939. Saa længe hans Kræfter slog til, syslede han med den Opgave, han havde paataget sig, og ved hans Død forelaa det Manuskript, som er trykt paa de følgende Sider.

Efter Anders Vedels Død henvendte „Skandinavisk Bogforlag A/S“ sig efter Tilskyndelse fra forskellig Side til Forstander Ernst J. Borup, der ved tidligere Arbejder har vist, at han har indgaaende Kendskab til Grundtvigs Højskoletanker og Højskolebevægelsens Historie, og Borup lovede med kort Varsel at fortsætte og fuldføre Vedels Arbejde.

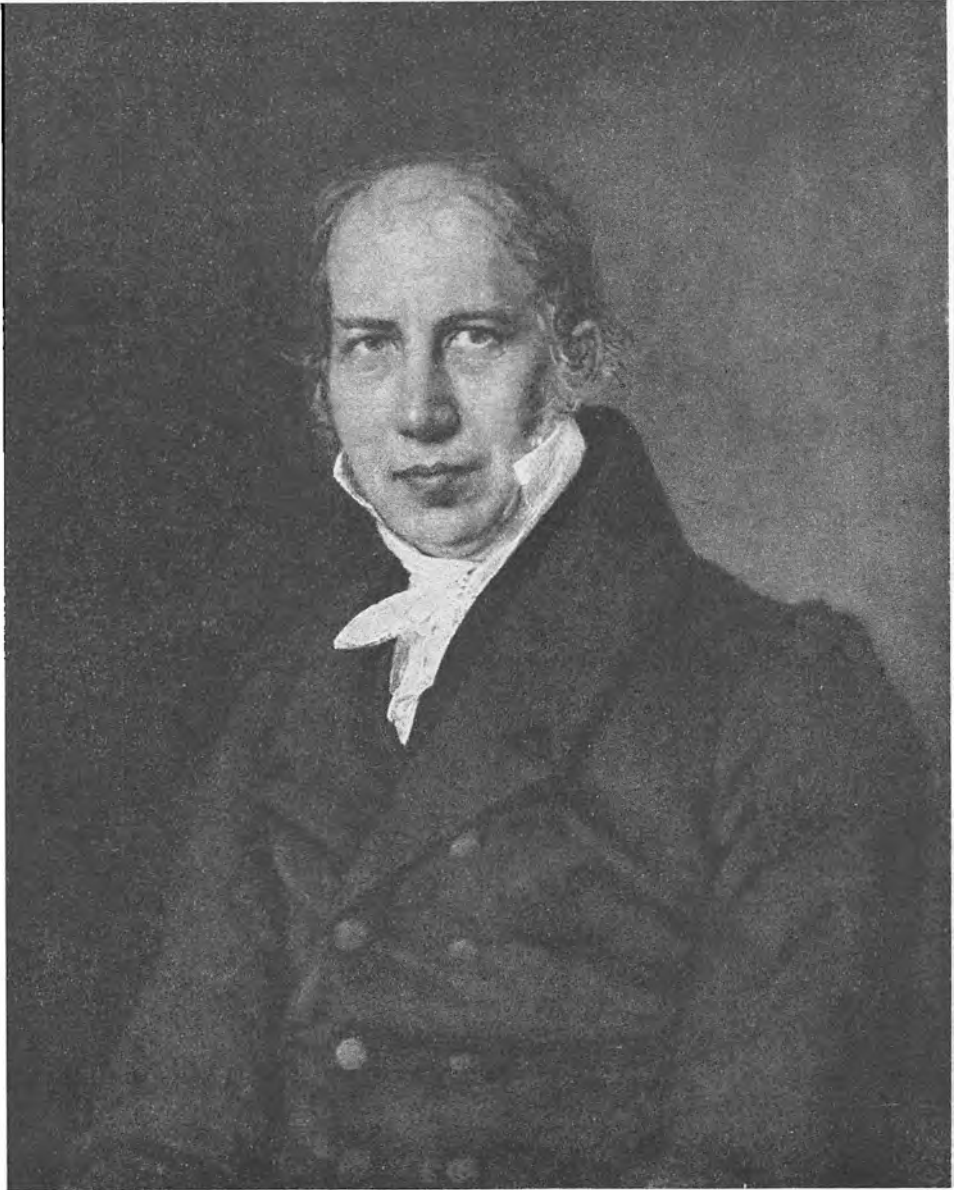
Borup har gennemgaaet og tilrettelagt Vedels efterladte Manuskript, men kun ganske uvæsentlige Rettelser er foretaget, og Vedels Retskrivning er fulgt. Den øvrige Del af Bogen er skrevet af Ernst J. Borup, medens Fred. Nørgaards Arbejde med dette første Bind væsentligst har bestaaet i at varetage Billedredaktionen.

Efter hvert Afsnit bringes en Litteraturfortegnelse og ved Bindets Slutning en Navnefortegnelse.

Andet Bind af det foreliggende Værk vil som nævnt blive redigeret af Fred. Nørgaard.

Odense i April 1939

SKANDINAVISK BOGFORLAG A/S

N. F. S. Grundtvig

Efter C. A. Jensens Maleri 1831. Ny Carlsberg Glyptothek

FØRSTE AFSNIT
GRUNDTVIGS HØJSKOLETANKE
AF
ANDERS VEDEL

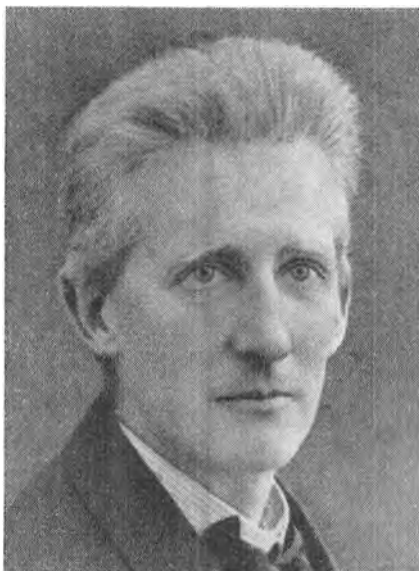
INDLEDNING

I august og september 1937 holdtes der i Australiens forskellige hovedstæder en række stærkt besøgte skolekongresser med skolemænd fra de fire andre verdensdele som ordførere, flest dog fra Europa.

Under kongressen i Perth i Vestaustralien var en foredragsaften i universitetets festsal viet til drøftelsen af oplysningsarbejdet for voksne („adult education“). Tre talere skulde føre ordet.

Den første var skoledirektøren for Lancashire, sir Percy Meadow. Han fortalte bl. a. meget lærerigt om, hvorledes skoledirektionen i Lancashire havde givet stødet til en lykkelig spredning af og samling om oplysningsarbejdet i en af landsbyerne, som havde bedt om vejledning dertil. Det havde ført først til foredrag med stor tilslutning, så til studiekredse, en dramatisk klub og fortrinlig opførelse af skuespil, bl. a. af Shakespeare. Andre landsbyer havde fulgt eksemplet, og nylig havde en af byerne i Lancashire henvendt sig til skoledirektionen og bedt om vejledning til ogsaa at få sat noget sådant i gang. Ved opdragelse af voksne tænker man i den angelsaksiske verden lige så meget på folk af alle aldre som specielt på ungdommen.

Den anden taler var professor i pædagogik ved Californiens universitet, F. W. Hart. Han krævede stærkt opdragelse af voksne ud fra den erkendelse, som bl. a. krisen i 1929 havde klarlagt, at den opdragelse til medborgerskab, som de halv voksne havde modtaget gennem de amerikanske realskoler („high-schools“), der har deres elever i 14—17års alderen, aldeles ikke gjorde fyldest. En stor mængde stikprøver, man havde gjort for at undersøge dette, havde vist det. Ved at prøve 5000 unge mennesker, som lige havde forladt „højskolerne“, havde det vist sig, at en trediedel havde en nogenlunde rigtig opfattelse af deres samtids forhold, en anden trediedel

Anders Vedel

en urigtig opfattelse, og den sidste trediedels opfattelse var gal, fordi de var blevet forkert underrettede.

Her var en opgave, som måtte løses gennem en bedre opdragelse af de unge. Såvidt var man altså nået i 1937 i U. S. A.

Da forfatteren af disse linier derefter fik ordet som tredje taler, var det med en ejendommelig følelse, han begyndte sin korte redegørelse for opdragelsen af voksne i Danmark.

Dens udgangspunkt var nemlig, at Grundtvig i 1832 havde peget på, hvor-

ledes skolerne nu måtte optage det arbejde, som hidtil havde været kirkens, for så vidt det i det hele taget var blevet udført. De nye former for samfundet og livsopfattelserne, som var undervejs alle vegne, krævede, at hele folket måtte ind under folkeopdragelsen, hvis revolutionerne skulde undgås.

De eksisterende skoler magtede ikke denne opgave, hverken børneskoler, universiteter eller latinskoler; der måtte en helt ny skole til, en skole for voksne, da hverken børn eller halvvoksne vilde være modtagelige for den oplysning, som her skulde til: oplysningen om livet: menneskelivet, folkelivet og statslivet.

Så langt var Grundtvig forud for sin samtid. Og når man nu i store, fjerne lande bryder sig om at høre, hvad Danmark har sat ind i opdragelsen af voksne, fordi det her kom forud for de andre lande, så skyldes det udelukkende den ånd, den kraft og varme, hvormed Grundtvig hævdede og kæmpede for dette sit syn, og den genklang, hans ord vakte i danske sind, saa at synerne blev omsat i handling.

Om dette Grundtvigs højskolesyn, om hvordan det brød igennem hos ham og udfoldede sig, og om, hvordan han stred for det gennem mange år, må de første kapitler af højskolens historie handle.

HØJSKOLETANKENS VÆKST OG MODNING HOS GRUNDTVIG

„Grubler ikke på, hvad der umuligt kan udgrundes, før det er oplevet, men bruger livet til, hvad der er det værd og kan sætte det i lys.“ *Nordens Mythologi 1832*

Hvornår tanken om en folkelig højskole først er dukket op i Grundtvigs sind, kan ikke nu siges. Omhyggelige læsere af hans store forfatterskab vil kunne finde tegn på tankens tilværelse så langt tilbage som i 1807. Og han har også selv udtalt, at den har ligget i hans sind, længe før den fik fast form.

I 1847 siger han i forordet til et lille skrift om „*Nordens historiske Minder*“: „Selv i min ungdom, da jeg dog havde langt højere tanker om, hvad livlige og folkelige bøger kan udrette til virkelig opfriskning af gamle historiske minder, ja selv da jeg med overspændte forhåbninger anvendte syv grødefulde år af mit liv på at fordanske *Nordens oldkrøniker* og Bjovulfsdrapen, selv da følte jeg godt, at der trængtes til en *folkelig højskole*, hvor *modersmålet* med sit liliespir både tronede og herskede, og hvor *fæderlandet* var den levende *midte*, hvortil alle hjerter hendroges, og hvorom lyset drejede sig, så man efter alt for længe at have fristet det fremmede, dog igen kunde lære at kende og finde *hjemmet* bedst, og i steden for at spille sine kræfter på forlorne kunster, kunde enes om at arbejde på „fælles bedste“ som det eneste statsøjemed, der kan vinde *folkets hjærte*.

Allerede den gang fæstede mit blik sig på Sorø Akademi med den gædefulde historie og med de store midler, som man hele min tid åbenbar var forlegen med, og jeg forundrede mig allerede da over den unaturlige øjneforblindelse eller ligeså unaturlige misundelse, der hindrede *modersmål* og *fæderneland* fra dog på dette naturlige sted at finde, hvad de kunde helde deres hoved til.“

Lad være, at ordvalget i 1847 er et andet, end han kunde have brugt i sin ungdom, så er hovedsagen dog sikker nok. Også andre sider af hans tankegang kan man finde i svøb hos ham længe før den fulde udfoldelse af dem.

Det er ikke meningen her at belægge Grundtvigs udtalelse med citater, der skal bevise dens sandhed. Det vilde også i enkeltheder vanskeligt være muligt. Men det kan dog antydes, at han i sin dagbog for Maj 1804, efter

Udby præstegård. Grundtvigs barndomshjem

læsningen af en nu ukendt bog, måske en oversættelse fra tysk: „Bøgelunds Historie“ I og II, bruger følgende ejendommelige udtryk om dette skrift: „Det aflokkede mig tårer . . . Dog tårer, ikke andet? Jo, det vakte nyt mod hos mig til engang i tiden at opbyde alt for bønderes opklaring.“ Det er næppe børneskolen, han derved tænker på, og andre udtalelser viser, at det er en ungdomsopdragelse han har i tankerne.

Rigtig strøm i hans tanker sporer man dog ikke førend i de profetiske ord, man finder hist og her i digtet: „Nyårmorgen“ fra 1824, navnlig i verset:

„Forkynd, at af skolen	og styrer i hånden
der gøres nu brat	den stemplede stav
det værksted for solen,	til runer at riste,
du skimted i nat,	som aldrig kan briste,
hvor billedlig ånden	før stenen fornægter sig selv.“
opstår af sin grav	

I årene efter 1826, da han har nedlagt sit embede som præst i statskirken, bringer bl. a. hans begyndende virksomhed med sine egne børns undervisning ham til at tænke meget over skolespørgsmål i det hele. I 1830 kommer han i en anmeldelse af en bog om „Verdensbygningen og Misvisningen“ ind

på en overvejelse af „misforholdet mellem den populære og den skolastiske videnskabelighed“, (det folkelige og det professorlige, som han kalder det).

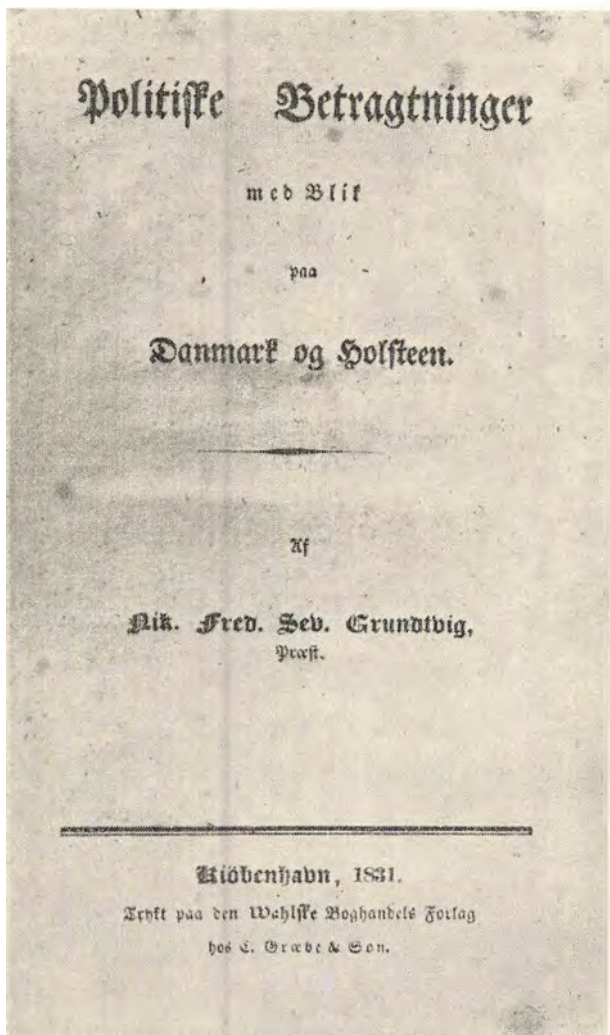
Dette misforhold opstår navnlig, når de lærde skriver uforståeligt for de ulærde, så disse, når de vil tilegne sig videregående kundskaber, føler sig frastødt og får en uheldig foragt for det videnskabelige arbejde.

Han har tænkt meget over, hvordan dette misforhold kunde fjernes, og mener, at det bedste middel hertil vilde være „oprettelsen af en højskole for populær (folkelig) videnskabelighed, der holdt universitetet i skak og holdtes ligedan af det. Men da professorerne naturligvis vilde anse sligt for et grueligt indgreb i deres privilegier, er der for øjeblikket ej nogensteds udsigt til så ønskelig en ting“. I en note tilføjer han: „I mange år var det en sød drøm hos mig, at det ridderlige akademi i Sorø, når det opvågnede af sin dvale, vilde berige Danmark med en sådan folkelig højskole, og skønt erfaringen synes at ville modsige det, opgiver jeg dog ikke håbet om en så glædelig begivenhed.“

Det var ogsaa i 1830, at julirevolutionen indtraf, og det siges af og til, at det var den og dens umiddelbare senere følger, bl. a. stænderforordningen 1831, der gav Grundtvig det endelige stød til at få flugt og kraft i sin højskoletanke. Det sande forhold er imidlertid noget anderledes.

Vor Frelsers kirke på Christianshavn, hvor Grundtvig var præst 1822—26

Titelblad fra „Politiske Betragtninger“ 1831

Uve Jens Lornsens optræden i efteråret 1830 gav Grundtvig anledning til at udsende et lille skrift: „Politiske Betragtninger med Blik paa Danmark og Holsteen,“ der udkom ved nyår 1831. Han nævner i dette ganske vist sin tanke om en højskole, men kun som en sidesag og ud fra en ganske særlig synsvinkel. Forordningen om stænderderforsamlingerne var dengang endnu ikke kommen. Grundtvig afviser rigsdagen, i alt fald for Danmarks vedkommende, og mener, at en „velordnet skrivefrihed“ vil kunne gøre mere gavn end en rigsdag. —

Han foreslår dog ikke fuld trykkefrihed, men noget mere i den retning, end der allerede er — men hvor langt ud? . . . Ja, en grænse er vanskelig at træffe, men han nævner blandt de tænkelige muligheder en udvidelse til „den kendeligt dannede del af folket“. Men hvem er så det? spørger han. „Ikke uden videre de studerede, da man nu om stunder kan være ikke blot en såre dannet mand uden at vide, hvad dannelse hedder på latin eller græsk, men man kan også uden det i mange fag, især i statsager, være en meget dygtigere og bedre skribent end de fleste klassiske højlærde.“ Som et middel til at sætte grænsen efter mellem de dannede og de udannede

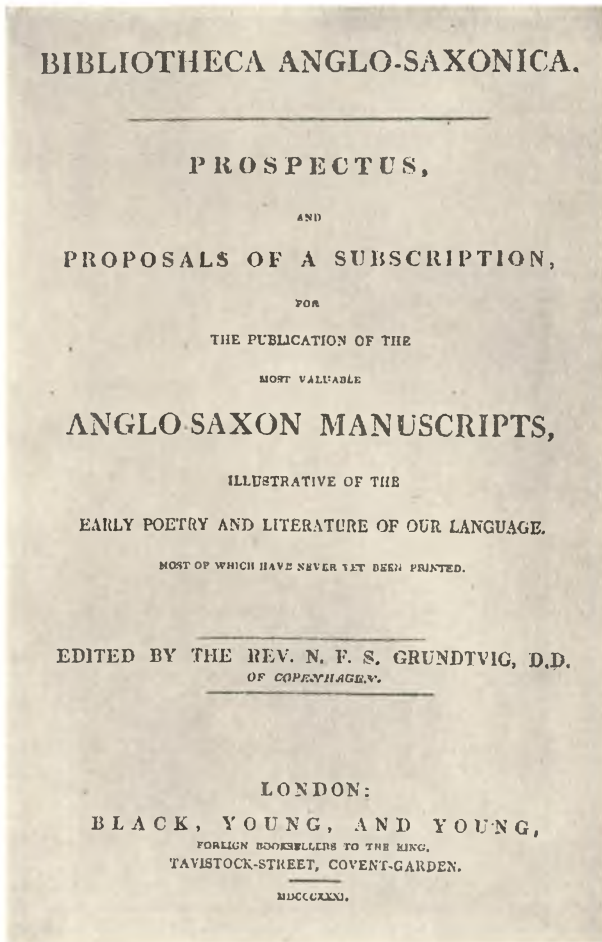
nævner han højskolen. „Havde man derimod en højskole for folkelig videnskabelighed og borgerlig dannelse, som på den ene side gav de ustuderede, der ville høre til den dannede verden, hvad dertil virkelig udkræves, og på den anden side gav staten en målestok at trække grænsen efter“, så var vanskeligheden måske løst. — Udtalelsen knytter sig tydeligt til tankgangen i anmeldelsen nogle måneder forud, og finder måske nok så brede udtryk for sagen. Men hvor forsigtigt og prøvende bevæger han sig ikke frem?

På andre punkter viser han i samme lille skrift en langt dristigere tankegang, idet han foreslår at lade sønderjyderne selv bestemme gennem en skriftlig afstemning, om de vil høre til Danmark eller til Holsten.

*

Nogle måneder senere rejste Grundtvig for tredje gang til *England*. Han skulde derover for at fuldende sine arkivstudier i den angelsaksiske litteratur og for at overvåge den udgivelse af dens hovedværker, som året forud var planlagt under Grundtvigs ledelse.

Ved ankomsten viste det sig, at dette arbejde under hans fraværelse var

Prospekt til Grundtvigs påtænkte udgave af den angelsaksiske litteraturs hovedværker 1831

taget ud af hånden på ham. Han tog dog skuffelsen med ro, og glædede sig over hovedsagen, at udgivelsen dog havde udsigt til at blive gennemført, og drev sine arkivstudier med flid og held, bl. a. i Cambridge.

Og dette tredie besøg i England blev for Grundtvig langt det rigeste, navnlig hvad angår at få et indtryk af engelsk liv og tankegang.

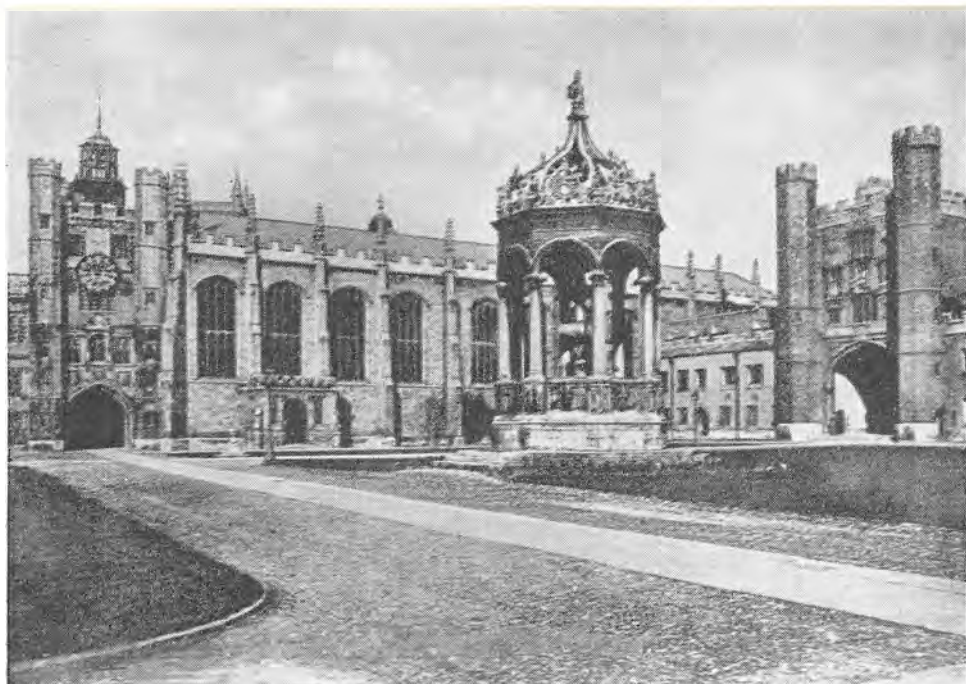
Det har alle dage været svært for udlændinge at komme englænderne helt ind på livet, og ikke mindst havde det været svært for Grundtvig, skønt han allerede på sin anden rejse i sommeren 1830 havde haft lejlighed til at være gæst i udmærkede engelske hjem og også havde haft glæde deraf.

Af universitetslivet havde han dog den gang ikke fået noget indtryk, da hans besøg i Oxford faldt i „den døde periode“.

Men nu i 1831 fik han lejlighed til under et fjorten dages ophold i Cambridge at lære det engelske universitetsliv at kende ved dette universitet. Han boede på det største kollegium: *Trinity College*, som gæst hos den udmærkede lærer, matematikeren, professor Whewell, og han tilbragte så godt som hele den tid, han ikke sad bøjet over håndskrifterne, i selskab med videnskabsmænd fra Trinity og andre af kollegierne. Han skriver hjem derom:

„Jeg har aldrig haft så gode dage i England som her, hvor jeg er stødt på en lille kreds af kyndige, venlige, kristeligt tænkende præster og professorer, hos hvem jeg går ind og ud, når jeg ikke sidder over manuskripterne.“ ... „Her hersker en så virkelig fri, munter og alvorlig tone, at jeg finder mig mere hjemme end tilfældet vilde være ved Københavns universitet.“ ... „Indbyggerne af Trinity College skylder jeg forresten det vidnesbyrd, at de behandler mig ikke som en fremmed, men som en gammel kammerat, der kom at besøge dem.“

Og til sin ven, professor Treschow, skriver han: „Her opholdt jeg mig da i fjorten dage, levede næsten hele tiden i Trinity College, arbejdede i bibliotekerne til Kl. 4 og var siden gæst omkring i kollegiehallerne, især i Trinity College, hvor man behandlede mig som en god gammel fellow, der kom og besøgte sin hjemstavn. Her har jeg da i 14 dage levet mere med engelske litterater end begge de foregående somre og er virkelig på en måde bleven naturaliseret.“

Trinity College i Cambridge

Trinity College's bibliotek i Cambridge

Fru Elisabeth Grundtvig, f. Blicher

Ja, Grundtvig lever sig så stærkt ind i engelske forhold, at han under det påfølgende ophold i London sender hilsener hjem til venner og kendinger fra „udlændingen, som virkelig, til sin egen forundring, finder sig nu så meget hjemme i London, som han vilde være nogensteds i Danmark uden for sit eget hus og familieliv.“ Og han fortsætter, at når han kun havde sin familie hos sig, vilde han ikke have stort imod at leve dér i nogle år i håb om bedre tider til virksomhed i hjemmet.

Et andet, senere brev hjem slutter han dog med at sige: „og skønt Danmark ej mere er og næppe vorder mere for mig, hvad det har været, ved du dog nok, at for eders og eders kærligheds skyld er der dog ingensteds så godt at være for din Frederik.“

Naturligvis må hans ord om hjemlandet her ikke tages for højtideligt. Grundtvigs følgende gerning i og for Danmark og det danske folk viser det jo bedre end noget andet; men som vidnesbyrd om, hvor stor en oplevelse denne tredie Englandsrejse var for ham, er det unægteligt talende.

Allerbedst kan dette dog ses af rejsens følger. Det var meddelt i Lindbergs „Maanedsskrift for Theologi og Historie“, at Grundtvig efter sin hjemkomst fra England vilde tage fat på udarbejdelsen af en verdenshistorie i tre bind. Men det blev foreløbig ikke til noget. Brat, og som det synes til forundring for sig selv, slår han om og giver sig i kast med at udarbejde en ny udgave af sin „Nordens Mythologi“ som var udkommet 1808, og som nu var ved at kunne holde 25års jubilæum.

Men omarbejdelsen blev til en helt ny bog: „*Nordens Mythologi eller Sindbilled-Sprog*“, som udkom 1832. Den begynder med en *indledning*, der fylder henved en trediedel af bogen, og det er i denne, at de nye syner udfolder sig. Han sled med den hele efteråret til ind i januar måned 1832 og skrev om atter og atter, så han mener, at han har skrevet over tre gange så

meget, som der blev trykt. Men man ser af brevene til vennerne, at han hele tiden er i høj stemning derved.

I et brev til præsten Gunni Busck hedder det: „Til hverdagsbrug sidder jeg halvt begravet i bøger og tanker om Nordens naturalisme, fordem og nu, og finder ingen årsag til at anke derpå, da derved mærkelige udsigter åbner sig, og jeg finder en god lejlighed til at udarbejde og udvikle mange betænkninger, jeg længe har haft, og som måske med Guds hjælp kan gøre mere nytte, end man let formoder.“

Og da han er ved at være færdig, lader han Ingemann vide, at han også gerne vil meddele ham noget af det vigtigste, der i denne tid er gået op eller har klaret sig for ham, og senere i brevet føjer han til, at skønt han ingenlunde billiger alt i England „er jeg dog siden mit sidste besøg i England og Asgård bleven så utysk og ramengelsk, så uhyre praktisk, at skønt du vel kender anlæget igen, vil du dog vel forundre dig.“

Få eller ingen vil vel nu nægte, at indledningen til „Nordens Mythologi“, 1832, hører til det mærkeligste og åndfuldste, der er skrevet på dansk. Og det er i denne indledning, Grundtvig for første gang ikke bare henkaster, men udvikler og begrunder sin plan om den folkelige højskole.

Bogen åbnes med det berømte „Rimbrev til Nordiske Paarørende“, der munder ud i linjerne:

„Frihed for alt, hvad der stammer fra ånd,
som ikke ændres, men arges ved bånd.“

I en ikke uvittig *fortale* skæmter Grundtvig bl. a. med forskellen mellem at få beskrivelsen af et gæstebud og at være med til gildet selv, og derefter følger *indledningen*, som begynder med et storslået udblik over, hvorledes nordiske øjne naturligt måtte opfatte menneskeslægtens livsgang som en fremskridende bane, der ikke lader sig udtænke og forklare på forhånd. Ligesom det enkelte menneske må *leve* sig til forståelse af sig selv, således må også hele slægten det.

Andre videnskabelige tankeretninger kan være tilbøjelige til at mene, at tilværelsen til enhver tid eller i alt fald i det nærværende øjeblik lader sig forklare ud fra en selvsikker tro på fornuftens evne til at gennemskue alt. Men det er en farlig vej at komme ind på. „Den alt gennemtrængende klar-

Nordens Mytologi
 eller
 Konge Lilles Pyrologi
 indvillet fremkaldt og udført

af
 N. S. Lind. Sin. Grundtryk
 i Kjøbenhavn

Vildt og Væfærdur
 vel fjörtalm
 fjörnspöle fira
 þau er fremst af nam.
 Völuspá

Anden omværdur Udgave

~~Mithras~~ ~~indvillet fremkaldt~~
 og af Gæster og Mestere Mithras
 indvillet fremkaldt og udført
 af N. S. Lind. Sin. Grundtryk
 i Kjøbenhavn

~~den indvillet fremkaldt~~
~~og af Gæster og Mestere~~
~~Mithras indvillet fremkaldt~~
~~og udført af N. S. Lind.~~
 Sin. Grundtryk i Kjøbenhavn
 indvillet fremkaldt og udført
 af N. S. Lind. Sin. Grundtryk
 i Kjøbenhavn

Titelblad fra et udkast til „Nordens Mythologi“ 1832, Rigsarkivet

hed er vel nødvendig målet for alt, hvad der er sig liv og ånd bevidst, men just fordi den er målet og kronen, just derfor kan den ikke samtidig være vandringsstaven på vejen eller hjælmen, som smykker vort hoved i kampen. Aldrig har derfor menneskeslægtens fjende udruget en løgn så fordærvelig som den, at klarhed skulde være *lysets* og håndgribelighed *sandhedens* fødselsmærke, thi intet under solen frister således de bedre og mest opvakte som *skinnet af fuldkommenhed*, og intet er dog heller vissere, end at de, som griber derefter, forfejler målet, som de derved ikke blot taber af sigte, men vender sig fra.“

Nej, siger Grundtvig, og han stiller sig derved på sin særlige måde, i række med de empiriske filosoffer, dem som grunder opdragelsen på *erfarings*ringen: „Forstand kommer kun efterhånden af erfaring, og derfor er det kun ved betragtning af menneskeslægtens og sit eget levnedsløb, at man kan vinde forstand på menneskelivet; så den spekulation, der ikke vil være livets søn og lærling, er åbenbart kun en skifting.“ Man mindes her det kendte ord af vor anden store livsfilosof, Søren Kierkegaard: „Vi lever forlængs, men forstår baglængs.“

Men mens andre tænkere ofte nøjes med at fastslå erfaringens betydning rent principielt, sætter Grundtvig den i sammenhæng med synet på historien: der må være en udvikling:

„Mennesket er ingen abekat, bestemt til først at efterabe de andre dyr og siden sig selv til verdens ende, men han er en mageløs, underfuld skabning, i hvem guddommelige kræfter skal kundgøre, udvikle og klare sig gennem tusinde slægter, som et guddommeligt eksperiment, der viser, hvordan ånd og støv kan gennemtrænge hinanden og forklares i en fælles guddommelig bevidsthed.“

Derefter prøver han denne synsmåde i forbindelse med både den jødiske, den kristne, tildels den græske, men navnlig den nordiske livsforståelse, og hævder, at når man betragter åndens verden med nordiske øjne og ser den i kristendommens lys, da vil man opdage, at den universalhistoriske, d. v. s. den verdenshistoriske udvikling — som omfatter hele menneskelivet med alle dets kræfter, vilkår og virkninger, og tilstræber at frigøre alle enkeltmandens, folkenes og hele menneskeslægtens kræfter, — nødvendigvis vil

lede til den fuldkomneste forklaring af livet, som er mulig på jorden. Den modsatte synsmåde finder Grundtvig i, hvad han kalder „den gammelromerske videnskabelighed“ med dens „italienske genfærd“. Den udviklede, siger han, ikke livet, men døden og førte mennesket til graven i stedet for til himlen, ja førte ham gennem hele dyrerækken ned til ormene i stedet for på åndestigen op til skaberen.

Den græsk-nordiske og ny-danske livsudvikling og ånds-dannelse giver Nordens myther, hvori spiren dertil var nedlagt, en universalhistorisk betydning, og Grundtvig mener, at tiden nu er inde til en genoplivelse af den nordiske livsbetragtning: „Nu . . . er tiden og trangen øjensynlig, nu er alle midler i beredskab og den store *erfaringsbog* opladt, der kan lære os at undgå alle de klipper og malstrømme, der hidtil førte undergangen med sig.“

Den, der vil forklare den menneskelige livsudvikling, har ikke røgtet sit hverv rigtigt, hvis forklaringen ikke er andet end en bortforklaring. I den græsk-nordiske livsopfattelse i forbindelse med den mosaisk-kristelige grundanskuelse af mennesket som skabt i Guds billede finder Grundtvig den bedste livsforklaring.

Denne nordiske livsforståelse går ud fra selve livet — også det åndelige liv, som en virkelighed, og den får derved forbindelse med folkelivet, hvori det åndelige liv leves eller kan leves, og derfor også med *folkedannelsen*.

En folkeoplysning, der udspringer af „det døde og åndløse begreb om mennesket og alt menneskeligt . . . „udvikler i virkeligheden med flid dyrisk egenkærlighed og selvklogskab hos alle fra barnsben af.“ Men den, der ser dette frugtbare syn paa menneskelivets vækst og udfoldelse bane sig vej, som Grundtvig kalder den nordiske livsopfattelse, må også tale for, at der hånd i hånd med udviklingen af dette syn kan gå en levende folkedannelse, der på sin måde kan vidne om synets sandhed.

Denne dannelse skal dog ikke blot være en fortyndelse af den nordiske videnskabelighed. Videnskabelighed og dannelse skal nok have forbindelse med hinanden, men hver skal have sit selvstændige liv: „*Lærdom* er ét og *dannelse* og *duelighed* for livet, det menneskelige og det borgerlige et

andet.“ „*Dannelse* og *duelighed* må nemlig altid være beregnet på folkelivet for øjeblikket, men *lærdommen* på menneskelivet i det hele, så når lærdommen er ægte, indeslutter den dannelse og duelighed i sig, men disse kan ikke indeslutte hin, uden i en dunkel følelse, og lærdommen vil især hos de egentlig boglærde (skolelestrene) føre på vildspor, hvis der ikke står en folkedannelse ligeoverfor, der nøder den til at tage det nærværende øjeblik i betragt-

Trinity College, Cambridge. Studenternes spisesal

ning, ligesom folkedannelsen snart vilde udarte til en overfladelig politur, dersom lærdommen ikke holder den i ånde.“

Formålet med denne folkedannelse skal ikke være at gøre alle mennesker lige kloge, hvilket kun vilde tjene til at gøre dem alle lige dumme, men den skal sigte på „en fremskridende oplysning og dannelse“, søge at udbrede „en i grunden ensartet oplysning i alle stænder og at åbne alle løbebanen til bestandige fremskridt“. Og at gøre dette, er, siger Grundtvig „som alt, hvad der leder til kræfternes fri, men ordentlige udvikling, ikke blot klogt, men hvor folk og stater skal trives, nu aldeles nødvendigt.“

Denne folkedannelse må have sin særlige skole „Et borgerligt og ridderligt akademi, eller hvad man vil kalde en sådan højere anstalt for folkelig dannelse og praktisk duelighed i alle hovedfag,“ ikke blot i Danmark, thi „det er åbenbart det store savn i alle lande, som må afhjælpes, og

det snart, både for borgersamfundets og for lærdommens skyld.“ — At det er en skole for voksen ungdom, han her tænker på, er efter hele planen med den så selvfølgelig, at han slet ikke nævner det. Derimod betoner han dens selvstændighed: „En sådan anstalt må udspringe af lærdommen og stå i levende forbindelse dermed, for ikke at blive fjendtlig eller stillestående, men den må være selvstændig, for ej at blive en blot hale eller tom skygge, da den skal være en virkelig *åndelig magt*, hvorved *livet* og *øjeblikket* gør deres umistelige og af de lærde let miskendte rettigheder gældende.“

Midtpunktet i dens arbejdsområde skal derfor være fædrelandet „med dets hele naturlige og historiske beskaffenhed, henført til det virkelige liv og øjeblikkets krav“, og derudfra skal anstalten forgrene sig „i alle det praktiske livs hovedretninger, og hvortil den stræber at samle og forene alle borgerlige kræfter“.

Her skal fædrelandets litteratur gøre gavn og finde opmuntring. Her skal være lejlighed til at lære islandsk, hvis det er i Norden, skolen ligger. Her skal alle de af statens embedsmænd, „som ej behøver lærdom, men liv, blik og praktisk duelighed“, og alle de, der vil høre til de dannede stænder, have den ønskede lejlighed, både til at udvikle sig hensigtsmæssig og til at kende hinanden. Her skal alle de, „der skal kunne være medlemmer af folkeforsamlingen“ — „da nu rigsdage hører til dagens orden“ — kunne få „en hensigtsmæssig dannelse“.

Det er, som det vil forstås, ikke blot, hvad vi hidtil her i landet har kendt eller kender af højskoler, der her foresvæver Grundtvig. Det er mere. Det er ikke blot skoler, men *skolen* som redskab for en *åndelig magt*. Det er den folkelige oplysning af de moderne samfund, så de kan udvikle sig frit og levende og undgå alle de skær, de ellers så såre nemt kan strande på:

„Jeg kan nemlig ikke skønne rettere,“ siger Grundtvig, „end at revolutionerne som dødskampe må gå den nye folkeverden rundt og opløse både det lærde og det læge samfund, hvor man ikke forebygger dem ved at reformere skolegraven til en planteskole for *livet*, så dette får både lov til at udvikle sig og *lys* til at se ved, hvad der i sandhed tjener til dets timelige fred og behagelighed.“

Idet Grundtvig siger *timelige*, fornemmer han en indvending: hvorfor ikke

også evige? Men han afviser den: „Ti vel råder jeg i kirken alle mennesker til, så vidt muligt at glemme det timelige over det evige, og er vis på, at hvem der følger rådet ret, skal ikke fortryde det i tiden og mindre i evigheden, men i *staten* og *skolen* er det en ganske anden sag, ti ingen af dem kan selv vare evig, så de kan umulig give os det evige liv, de ikke selv har, og må derfor kun lægge an på at leve så længe og gøre så megen timelig gavn som muligt.“

Og overfor en anden tænkt indvending, at planen, så smuk den end er, ikke lader sig udføre i den virkelige verden, svarer han ved at spørge, om det dog ikke skulde være muligt „at anvende en ide på det virkelige liv, som er udsprunget deraf, og skikket til at sikre, udvikle, oplyse og forklare det i alle mulige retninger, udelukkende intet af sig uden dødens herredømme, der nu engang ikke lader sig forene med livet“.

I alt fald i England og i Norden mener han, at planen skulde kunne lade sig virkeliggøre, af flere grunde, men bl. a. fordi „overalt hvor Nordens ånd er naturlig, vil man både leve og oplyses menneskelig, og der må den klare erfaringssandhed nødvendigvis sejre, når den kommer *til orde*“.

Og dette „*til orde*“ understreger han, ikke fordi han mener, at der ikke skal bruges bøger eller er trang til nye bøger, og han peger selv på, hvilke bøger, der er hovedværker eller kan blive det, når de bliver skrevet, — men fordi den, der vil virke levende, må tage til orde. Gennem ordet i munden forplanter åndslivet sig fra slægt til slægt, styrkes og forynges.

Denne Grundtvigs opfattelse af *ordet*, som det eneste egentlige førstehånds udtryk for, hvad man kalder åndeligt liv i menneskene, er af afgørende betydning såvel for hans hele livsopfattelse som for hans syn på opdragelsen. Han udvikler den i begejstrede udtryk i det følgende afsnit af indledningen, altså i en større sammenhæng end som en del af sit skole-

N. F. S. Grundtvig
Kobberstik af E. C. W. Eckersberg efter tegning
af C. W. Eckersberg. Fra „Søndagsbogen“ 1827

syn; og han kommer siden atter og atter tilbage til den. — Det har for mange været svært at forstå, hvad Grundtvig egentlig mente med den, og det har ikke gjort det lettere, at Grundtvig, vistnok for at gøre sagen nemmere at gå til, stillede den op som en modsætning mellem ord og skrift. Man har taget klodset, uåndelig på den, så at man har villet forstå den på den måde, at ethvert talt ord var levende og ethvert skrevet ord den rene død. Grundtvig siger her, at sammenligningen må ske „under lige betingelser“, „ti man forvilder åbenbart sig selv, når man sammenligner en geniælsk bog med mundtligt vrøvl, eller talerens skrift, når han er begejstret, med hans ord, når han fordøjer“.

En anden nødvendig betingelse for at forstå Grundtvig her, er, at man selv har erfaret magten i det levende ord. Hans hævde af, at livet, erfaringen, må gå forud for forståelsen, gælder ikke mindst her.

Han skildrer i *Nordens Mythologi* (s. 48) denne erfaring som „at opdage den store hemmelighed, at ordet har hjemme i munden og ikke i pennen, så det virkelig ikke er med hånden, men med munden, man kort og fyndig, klart og levende, udtrykker, meddeler og forplanter sine tanker og følelser, sin tro og anskuelse“. „Men,“ fortsætter han, har læseren ingen erfaring derom, „har han ingen levende forestilling om det begejstrede ords mægtige løse kraft og herlighed, når det svinger sig let i sky på røstens vinger, fremfor når det aftegnes på papiret,“ da kan Grundtvig ikke hjælpe ham med sine forklaringer.

I „Mands Minde“ (s. 534) beskriver Grundtvig sin egen erfaring af denne sandhed. Han fortæller der om, hvordan han i sin ungdom hørte *Henrik Steffens* i København, hvordan han ikke forstod alting af det, og i alt fald ikke var med på det altsammen, men blev grebet af magten i hans ord:

„Men at der virkelig er noget til, man ikke blot for spas, men for ramme alvor, må kalde *begejstring*, ja, at der i menneskebarmen kan slumre en højere livskraft, som — når den bryder ud i en tilsvarende ordstrøm, og vi ikke hårdnakket stopper vort øre,— henriver os med sig, til den standser, — derom blev jeg levende overbevist. Og denne højere veltalenhed, dette vingeede ord, der i det mindste, så længe det varer, så længe det lyder, svæver som en mægtig ånd over vore isser, troner som en konge midt iblandt sine

fejender, — det lærte jeg at kende og beundre, at elske og ønske mig, og dermed var jeg omvendt til tro på livskraften i det usynlige, på ånd og åndsverden, som noget aldeles virkeligt, og som en langt højere og kraftigere virkelighed end den, vi ser for øjne.“

Til yderligere belysning tilføjer vi hans derpå følgende ord om denne opdagelses betydning for forståelsen af livsrøret i historien. De er måske nok så jævne som hans udtryk i „Mythologien“.

„Og nu, mine herrer, nu siger jeg som videnskabsmand: dér har De nøglen til menneskegåden i hvert folk og hver tidsalder, i den hele slægt som i enkeltmanden: *et åndfuldt, levende, mundtligt ord på modersmålet*, det er denne gennem verdenshistorien åbenbarede hemmelighed, hvorpå hver mand må tro, som skal blive klog på menneskelivet, hvorpå hvert folk må tro, som skal blive kraftigt og lykkeligt, og hvorpå slægten må blive ved at tro, hvis den nogen sinde skal nå sit mål og se sit levnedsløb forklaret.“

Den klareste redegørelse, Grundtvig har givet for sit syn på ordet som åndens udtryksmiddel, findes vistnok i et brev til Ingemann fra 1837. Men da brevet helst skal læses i sin helhed, må vi afstå fra at medtage det her, og blot endnu fremhæve, at man jo ikke må opfatte Grundtvig, som om ånden kun kan lægge sig for dagen gennem ordet. Ordet er åndens udtryk, men den kan også give sig udslag på anden måde. I det store digt „Nordens Aand“ fra 1834 hedder det f. e. i et af de afgørende vers:

„Ærlig kamp var åndens glæde,
spyd mod spyd og hånd mod hånd,
alt som vi i kredsen træde,
pen mod pen og ånd mod ånd;
hånden kun sit våben skifter:
åndens løsen er bedrifter.“

Henrik Steffens

Og hvor han i „Mythologien“ taler om Nordens kæmpeånd, siger han f. e. „naar modet og styrken trodser storm og bølger for at redde menneskeliv, da sværger de højtidelig til menneskeåndens fane“. Og så må man forøvrigt huske på, at der er mere end én ånd, og at åndens våben skifter med tiderne: „Hvorledes skulde Norden blive det rolige værksted for en universalhistorisk åndsudvikling, dersom ikke det samme sortladne hav, der forud var vejen til ros og magt, nu bliver hegnet om kunst og videnskab.“

Overhovedet må på felter som disse ordene aldrig presses, så der bliver dogmer af dem. Betegnende er i så henseende Grundtvigs beskrivelse af, hvordan hans far i hans barndom talte moral til ham:

„Ej døde moraler
sit afkom han gav,
men levende taler,
når krøbling ved stav,
når flokken om bænken,
når hunden i lænken
rundhåndet han selv ihukom.“

GRUNDTVIGS FØRSTE HØJSKOLESKRIFT

I „Nordens Mythologi, 1832“ findes højskoletanken fremsat i forbindelse med Grundtvigs hele livsbetragtning, men bogen handler iøvrigt om mytherne som billedlige udtryk for Nordboernes livssyn. „Nordens Mythologi“ regnes nu for et af vor litteraturs klassiske hovedværker, men den vakte ingen opsigt ved sin fremkomst, heller ikke det særlige afsnit om den højere anstalt for folkelig dannelse.

Men tanken ligger nu fast i Grundtvigs sind, og han vender i de følgende år stadig tilbage til den i sine skrifter.

I begyndelsen af 1834 skrev han til kong Frederik VI.s fødselsdag i anledning af hans 50års jubilæum et digt „Gyldenåret“. Det er nogle vers derfra, han senere sammenstillede til den kendte sang: „Nu skal det åbenbares“.

Men i andre af versene ser han Sorø som hjemstedet for den folkelige højskole og synger om de tanker, som dér skulde folde sig ud og bære frugt:

„Ja, Brage bænkepryder,
jeg øjner dig i Sor,
når klart du det udtyder,
hvad der er stort i Nord,
hvad der er Danmark givet,
hvad der er godt for livet
og klogt for Askurs æt.

Da skal man freden fatte
som livets sommervejr,
da skal man kæmpen skatte,
som drog for den sit sværd,
ej alt i fredler forme,
men vælg livets storme
for gravens stille ro.

Et lys sig da udbreder,
som trindt i mark og skov
om liv og sandhed freder,
forklarer friheds lov,
som idræt, ord og tanker
kun holder så i skranker,
at frihed kan bestå.

Da skal man forskel kende
på solskin og på lyn,
skønt begge de kan tænde
og skabe klare syn;
ti, som fornuften giver,
det ene lys opliver,
det andet slår ihjel.“

Noget senere i året 1834 skrev han en opsats, som han kalder „*Den latinske Stil*“, hvis direkte formål var at bekæmpe den latinske stilskrivningskrav til den studerende ungdom.

Og atter her spørger højskoletanken, når han siger:

„Hvad jeg derimod kan forstå, det er, at folk, som hverken skal eller vil være lærde af profession, men kun som jeg og mine lige enten præster eller dommere, eller hvad andet det kan blive blandt danske folk, vi trænger til *levende skolemestre*, fordi det ikke er bøger, men levende folk, vi skal have med at gøre, hvis tarv vi skal betænke, hvis sprog vi skal tale, hvis naturlige tankegang og følelser vi må kunne dele, om vi ellers skal kunne komme godt ud af det med dem og være dem gavnlige.“

I et brev til Ingemann fra påsketid 1835 drøfter Grundtvig „de bevægede tider“ og hvad der skal bære igennem dem, og han siger da: „Jeg har dog godt håb, og vilde blot ønske, [at] jeres halvskillingsuniversitet var pokker

B. S. Ingemann

i vold, når vi så havde et ordentligt Sorø akademi i steden, hvor den ungdom, der har lyst til at handle, kunde lære både at tænke og tale og at handle dansk.“

Således dukker tanken op gang på gang. Den findes ligeledes under hans omtale af Island i Middelalderens verdenshistorie, som han skrev 1835. Hans omtale af oplysningen på Island viser klart, at han mener, man også der må søge at fremme en folkeoplysning, som den han kæmper for.

„Island, hvor oplysningen efterstræbtes på den eneste rette og naturlige vej: ved ikke at betragte gloser og gætninger, bøger og snurrepiberier, men hele *det virkelige liv* for den store opgave; ved at dyrke *modersmålet* som den husgud, uden hvis gunst al videnskabelig syssel nødvendig mislykkes, ved at *løse* alle de bånd, der hindrer gavnlige kræfters udvikling, og ved at lade *ordet* være *frit*, når det da ikke *grovelig* misbrugtes til undsigelse og nid — dette Island har nemlig ikke blot bevist, at *vidskab* var ubetimelig i middelalderen, men også at både vort „lærde væsen“ og hele vor betragtning af det borgerlige selskab må vinde en ny skikkelse, om den nu ligesåvel for hver enkelt stat som for hele verden nødvendige *folkeoplysning* virkelig skal fremmes.“

Og nu fik Grundtvig en lejlighed til at gå direkte løs på sagen. Til den første stænderforsamling i Roskilde (1835—36) blev der ved cancellisekretær

T. Algreen Ussing indgivet et andragende om oprettelse af „højere realskoler“. Andragendet spørger: Hvor skal jeg sætte min søn i skole når han ikke skal studere? Og det savner et tilfredsstillende svar, ti „skolen for nyttige kundskaber i livet mangler“. „Hvad der mangler er skoler, beregnede for livet, hvori de levende sprog, det matematiske studium og naturvidenskaberne må træde i stedet for latin, græsk og hebraisk, og hvori ungdommen i de mere velhavende borgerklasser kan uddanne sig til den højere virksomhed, som det praktiske

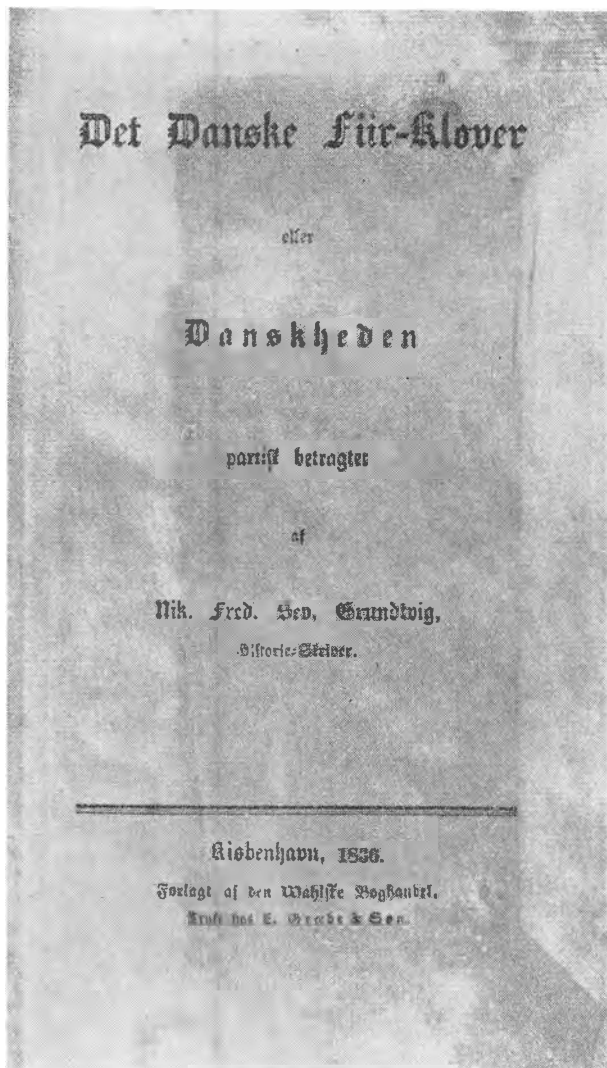
T. Algreen Ussing

liv fordrer, og som enhver, der ikke aldeles misforstår sin tid, må erkende for at være den største mangel i Danmarks undervisningsvæsen.“

Det hedder i den indstilling, som blev en frugt af drøftelsen af andragendet, og som blev formuleret af selve biskop Mynster, at „der er en videregående trang hos adskillige forældre til at skaffe deres børn en videnskabelig uddannelse“ — og hertil kræves „højere realskoler, hvor undervisningen ikke skulde være mindre videnskabelig end i de lærde skoler, kun at når undervisningen i disse fornemmelig er baseret på de lærde sprog, så skulde den i hine fornemmelig baseres på matematik og naturvidenskab.“

Selve andragendet havde foruden disse „videnskaber“ tillige nævnt levende sprog, og det havde været højt oppe i sine forestillinger om, hvad disse højere realskoler var værd, og hvor stor trangten var til dem: „Ser I da ikke, hvor de står i utålmodige klynger, alle de blåøjede drenge, og venter med længsel på, at skoledøren skal springe op, for at styrte ind.“ . . . „Arme ungdom, du tørster efter at lære, men du bor i en ørken, hvor intet kundskabens væld kan læske din brændende tunge. Skolen mangler! Ja, skolen for livet mangler, skoler for nyttige kundskaber i livet mangler.“

Det er uden tvivl dette andragende, der sætter Grundtvig i sving, så han griber pennen og udsender sit første lille, selvstændige højskoleskrift: *Det*

Titelblad fra „Det danske Firklover“ 1836

danske Firklover, eller Danskheden partisk betragtet af N.F.S. Grundtvig, Historieskriver, Kjøbenhavn 1836. Det er et lille skrift på 83 sider og udkom i maj 1836.

Grundtvig havde lyttet med stor opmærksomhed til forhandlingerne i Roskilde stændersal, og med den evne til at lade sine ideer påvirke af „det tossede hverdagsliv“, som han også ved andre lejligheder lagde for dagen, var han blevet slået af, hvad han der havde iagttaget. Han skriver ved påsketid 1836 til præsten Gunni Busck: „Det har i den sidste tid slået mig, at den oprindelige danskhed og den alt

dansk oplivende folkestemme, som jeg ledte efter i de gamle bøger og hos mig selv, de er også virkelig opstandne med det folkelige statsråd, så når vi kun giver tid, som vi må, da vil i Danmark efterhånden alt gestalte sig dansk, ligesom alt med Guds hjælp i kirken vil gestalte sig kristelig. Jeg står nu alt i hele to måneder naglet til pulten for at pege på det underværk og på de naturlige eller historiske, altså naturhistoriske følger deraf.“

Det har åbenbart kostet ham besvær at få den lille bog i form, siden han må slide med den i to måneder, og det kan også godt mærkes, at det har

knebet for ham at få sin lyriske stemning omsat i den jævne ligefremhed, hvormed han gerne vilde skrive.

Han var historiker, han var digter og han var en elsker af Danmark, og nu er timen kommen, da han skal bevæge sit folk til at gøre alvor af sin danskhed, til-egne sig den, opelske den, udfolde den.

„Firkløveret“ er kongen og folket, fædrelandet og modersmålet. Og han sætter dem sammen to og to. Først kongen og folket. Hvad der ligger ham på sinde, er det danske folkelivs udfoldelse.

Den forudsætter, at folket er *frit*. Men lader dette sig forene med kongens enevældige magt? Grundtvig mener jo, når denne magt ikke tages som et rov, men som en gave, og når den bruges ret og ikke misbruges til allehånde undertrykkelser. Som han siden sagde det på vers:

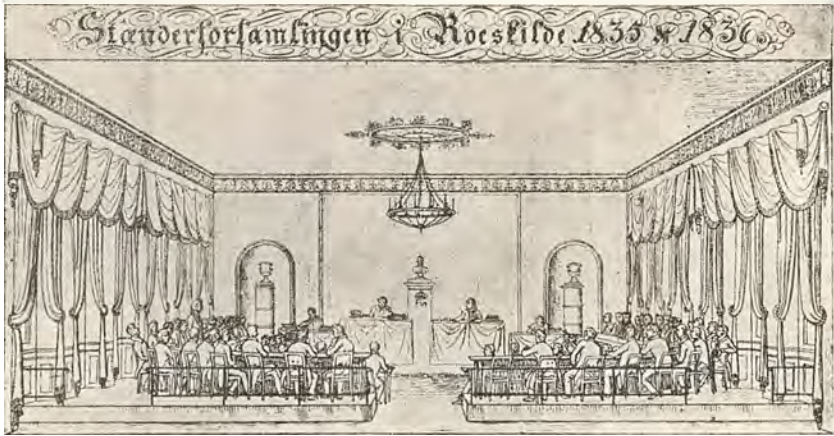
„Kongehånd og folkestemme,
begge stærke, begge fri.“

Og nu giver han en udsigt over, hvordan denne gensidige frihed har artet sig helt fra oldtiden af, da, som man kan se af Saxe, „folkets åbenlyse stemmefrihed“ var forenet med kongens eneherredømme. Siden har det imidlertid været så som så. Folkemunden gik i baglås med sjællandsfaren Ole Stam, og ikke længe efter „opslugte adel og gejstlighed hele den frie bondestand“, og det så meget i dølgsmål, at vi kun ved meget lidt om, hvordan det gik til. „Men hvor adel og gejstlighed er så godt som alt, der er konge og folk så godt som intet.“

Så kom reformationen, og den var „intet steds mere folkelig end i Danmark, men det vil just ikke sige stort, ti hvor den ikke var tyrannisk eller pøbelagtig, var den dog kun lidt borgerlig, lidt adelig, lidt kongelig og meget sprænglærd, så de stakkels bønder, som er ingen af delene, skulde ikke

Præsten Gunnar Busck
Efter tegning af P. C. Skovgaard 1844

Stænderforsamlingens sal i Roskilde

rose sig af gildet.“ Borgerlig talt gjorde den i øjeblikket kun ondt værre, ti da gejstligheden tabte hele sin magt og rigdom, mistede adelen sin eneste modvægt; den kom til at eje mere end det halve land og råde for det hele, og den blev en hovedhindring for landets opkomst.

Det var derfor til gavn både for landet og folket, da kongen fik eneherre-dømmet i 1660. Og med oprettelsen af „det folkelige statsråd“, (stænderforsamlingerne), har den frie folkestemme fået lejlighed til at vende tilbage.

Men skal nu folkestemmen komme til at ytre sig med kraft og undgå de fristelser, som ligger den nær for hånden, så må „kunsten komme naturen til hjælp“, og det kan ske ved, at der skabes „en folkelig dannelse“.

Hvorfra skal den da komme? Kirken kan ikke give den, ti „den kristne kirke er kun beregnet på menneskenaturen i det hele“, uanset, at kristendommen „med sin mageløse kraft til at hæve og forædle menneskenaturen“ sikkert endnu vil gøre den danske natur væsentlige tjenester, „når blot ikke præsterne, ved at ville herske i dens navn, tilintetgør dens frie virksomhed.“

Nej, det er skolen, man må se hen til, som man da også så, at det folkelige statsråd ved sit første møde „så kirken og gik den forbi“,*) men bad majestæten indstændig om „en skole for livet“.

Nu er en sådan skole for livet ikke at løbe til at få rejst. Det er lige så vanskeligt, som det er let at få sognebåndet løst. Ti, siger Grundtvig, til „skoler for døden“ og om man vil „for det andet liv“ har vi bygmestre i tu-

*) Med et andragende om sognebåndsløsning, som Grundtvig havde meget med at gøre, men som ikke blev fremmet.

sindtal, men til en tålelig skole for „dette liv“, som åbenbart må være meningen, er gode råd unægtelig dyre.

Hvad Grundtvig tænker på med skolen for livet er jo nemlig slet ikke, hvad de, der indbragte andragendet om højere realskoler, havde i tankerne. „Det er ingen drengeskole, jeg giver anslag på,“ siger han. Ved drengeskoler forstår han skoler som latinskolerne, for alderen fra 14 til 18 år, og han tilføjer: „Den eneste gode drengeskole for borgerlivet, jeg har nogen forestilling om, er dygtige og driftige borgeres huse, hvor drengene kan få både lyst til syslerne, de siden skal drive, og greb på dem, medens al indespærring i skolastiske forbedringshuse er for det virksomme borgerliv den rene fordærvelse: indpodning af kælenkab, dovenskab, ubehjælpssomhed, bogorme væsen og alle borgerlige udyder.“

Ved „skolen for livet“ forstår han „en skole for det danske borger- og folkeliv“, . . . „en højskole for vor borgerlige ungdom, hvorved den dannelse og oplysning, vi må ønske både hos statsrådet og dets vælgere, omhyggelig fremmes.“ —

De to andre blade i det danske firkløver er fædrelandet og modersmålet. For dem hersker der i de fleste folk en naturlig forkærlighed, men „man siger, at i Danmark synes alt med den største selvfornægtelse at være indrettet dels efter de fremmedes bekvemmelighed og dels efter deres smag“, og at det „åbenbart er i folkets ånd eller åndløshed, da de dannede ved sædvanlig meget bedre, hvad alle departementerne i Frankrig og gouvemen-terne i Rusland hedder, end hvor Salling og Thy er at finde.“

Der kan derfor hos os nok være grund til at fremhæve både det danske fædreland og modersmål, så hos os må løsenet være: Danmark fremfor alt, og grundsætningen overfor os selv, som overfor de fremmede: „gør imod andre, hvad du selv vil hændes og have“, en regel, der er såvel folke- som menneskeret.

Dog må det ikke glemmes, at det danske folk mange gange har vist sin grundige fædrelandskærlighed ved, hvad det har lidt for fædrelandets skyld.

Noget andet er det med *modersmålet*, ti hvad har ikke det lidt? Alligevel er det ikke dødt, tværtimod. Dette bevises af den brug, de danske skjalde har gjort af det i slutningen af det attende og begyndelsen af det nittende

århundrede: „Så folkeligt og så fædrelandsk et skjaldekor tør jeg på historisk ære og samvittighed forsikre, der blev ej hørt i noget andet land, siden sangerne i Hellas forstummede — og hvad er der dog mellem himmel og jord, fra tankens højeste flugt til dens letteste svæven over blomster i enge, fra dønnen, som det ruller i sky, til den sagte hviskende lyd i hjærtekammeret, som disse skjaldes modersmål ej kunne udtrykke både levende, liflig og lystelig?“

Men denne sprogets kraft hos skjaldene taler tillige højt om det liv, der er i modersmålet, som det lever i folkemunden. Ti hvor fik skjaldene ellers kraften fra?

„De forskrev det dog vel ikke fra fremmede lande, hvor ingen forstår det? De læste sig dog vel heller ikke til det i den forbistrede latinske grammatik og de forgiftede romerske klassikere! Med øret, som dertil dannedes under moders hjærte, opfangede de dog vel hos folket, hvad folket forstår og erkender for sit; eller smeddede de nyt af samme malm og med samme klang, da var det dog vel folkeånden, som lærte dem den kunst.“

„Ja, hvor urimeligt det end klunger, at *hele modernmålets rigdom i vore skjaldebøger er fundet i folkemunden*, samlet af de fattiges skærve, så er det dog nødvendig sandt, og hele hemmeligheden stikker i *skjaldeøret*, der er så letnemt, at det opfanger enhver folkelig tone i hele sin naturlige klang, og er så påholdent, at det slipper aldrig nogen fange løs.“

Som et vidnesbyrd om, at denne sandhed også gælder det sidste slægtleds digtere, kan man nævne en udtalelse af Jeppe Aakjær, der har beriget vort sprog med så mange nye ord og udtryk. Han siger: „Jeg er mig bevidst, at jeg blandt den mængde af nye ord, jeg har indført i min digtning, aldrig har brugt et eneste, som ikke den dag i dag står i folkets jord med grønne skud og lange rødder ud til siderne.“ Og Grundtvig, hvis universalisme i sproget var større end nogen andens, siger selv: „Der er visse danske ordsprog, såvelsom mangfoldige ægte talemåder og udtryk, som jeg bestemt ved kun at have hørt én eneste gang, tit kun i min barndom.“

Grundtvigs slutning ud fra denne kendsgerning er da den, at „det kan endnu blive godt med alt, hvad modersmålet har lidt og tabt, når det blot kan få lov til at forplante sig levende på marken, som det lever endnu, ad-

spredt hos folket, men kun samlet hos sine naturlige præster og profeter, som skjaldene er.“

Den kunstige hjælp, som naturen under disse forhold tiltrænger, skal ydes gennem den folkelige højskole. På den skal alt dreje sig om konge og folk, fædreland og modersmål. Der skal skjaldene gøre gavn både for føden og for æren som modersmålets naturlige talsmænd. Og vil nogen finde den opgave, Grundtvig her tildeler dem som „folkets lærere“, latterlig, så beder han vedkommende huske, at opgaven jo ikke er „at opelske læseheste eller at forberede til eksamen, men blot at vække og nære fædrelandskærlighed og skaffe styrke og rigdom i modersmålet“, og hvis de klassiske lærde havde været dygtigere dertil end de danske digtere, så havde de dog vist skrevet bedre både på og for modersmålet og for længe siden talt godt dansk på højskolen [universitetet] i stedet for slet latin. „Vil man altså i vore dage have en dansk højskole, hvor fædrelandskærlighed skal ånde og modersmålet blomstre, da må man takke Gud for skjaldene.“

Grundtvig varer sig imod, at hans tale om skjaldenes gerning på den folkelige højskole skulde forstås, som om han vilde uddanne eleverne til dilettanter i æstetikken. Intet kan naturligvis ligge ham fjærnere. Nej, modersmålet og skjaldene som dets tolkere skal være en hjælp til, at højskolen kan oplyse så godt som muligt om „folkenaturen, statsforfatningen og fædrelandet i alle henseender“.

Han tilføjer, at der på højskolen også bør være lejlighed til at erhverve sig de kundskaber i fremmede sprog eller andre grene, som enkelte kunde ønske sig, men han betegner dette som bisager, „fordi det nuomstunder netop er den store anstødssten på skolevejen til forstand på livet, at man over den enkelte lettelig glemmer det hele, over de adskilte baner [glemmer] det fælles bedste eller sprænger dog sig selv for at gøre umuligheder.“

Karakteristisk er det også, at Grundtvig betoner, at det ikke blot drejer sig om, at hovedsagen på højskolen er den rette. Men oplysningens værdi beror først og fremmest på dens forhold til den enkeltes praktiske liv og på den ånd, hvori den meddeles. Han siger det i sit jævne, billedrige sprog således:

„Hertil kommer endnu, at oplysningen for at være ægte, må for største delen udspringe af enkeltmandens eget liv eller dog prøves derpå; men

„stemningen“, som gestalter hans eget liv, „øjet“, hvormed han opfatter dets begivenheder, og „tonen“, hvori han udtrykker sine erfaringer, dem trænger han til fra ungdommen af at føre med sig ind i livet, og det er en af hovedgrundene for en folkelig højskole.“ Som eksempel på, hvad han mener dermed, siger han, at det vilde være fortvivlet, om de, der skal vælge og udgøre det folkelige statsråd, „ej blev kloge på andet end deres personlige og øjeblikkelige fordel“, om de ikke samtidig lærte „at påskønne og benytte deres ligeså ærefulde som vigtige stilling og stedse dybere at føle og klarere at vise sig som rigets nye „ridderstand af Dannebrog“, der sætter en ære i det almindelige bedste og gør med glæde de opofrelser, det kræver.“

Men om dette samfundssind skal vokse frem, skal ikke overlades til et slumpetræf. Her er det, den folkelige højskole skal være den store hjælp.

Så vidt sagen. Men nu dens virkeliggørelse. Med den ser det nærmest fortvivlet ud i et land, hvor den „klassiske jordbund“ mere end noget andet sted har været betragtet som dannelsens grundlag og de lærdes fædreland, mens latinen har været deres modersmål. Men heldigvis er der et sted i landet, som efter hele sin historie vil synes som forud af skæbnen at være udpeget til at være hjemstedet for en dansk folkelig højskole. Det er Sorø, hvis munke allerede af Absalon fik pålæg om at skrive Danmarks krønike, og hvor i det femtende århundrede den danske rimkrønike blev fundet, hvor efter reformationen det ridderlige akademi oprettedes, som senere gennem Holbergs store gaver kom til at virke en tid som en virkelig patriotisk højskole. Her bør man med kongens støtte oprette en både højkongelig og fri-folkelig dansk højskole, og der vil man så lære, hvordan gamle Danmark kan leve op i en splinterny skikkelse, „og den lærdom vil mangan dansk ungersvend finde så fornøjelig (især da han ikke skal eksamineres i den), at, når han kommer hjem, vil han ikke blot søge at udbrede den, men fremfor alt prøve på sig selv, om den holder stik, og når han ser det, med fornøjelse arbejde på, at hele verden kan få det at se på en skikkelig måde, uden just at falde med døren ind i huset til os, men at den også kan få det at se på den måde, når den endelig vil . . .“ — Denne højskole er et folkeønske, og det er klart, „at folkestemmen umulig kan udrette så store ting, med mindre en folkelig højskole kærlig uddanner og vejleder den“.

Sorø Akademi ca. 1840

Sagen er naturligvis vanskelig, men prøven er nødvendig, lysten driver værket, og Danmarks lykke er mageløs, og den må man også på dette område fortrøste sig til. Latinens afskaffelse og modersmålets herredømme vil af sig selv gøre dannelsen folkelig. „Andensteds kan dette uafvendelige blive en meget betænkkelig sag både for regeringen og de boglærde, men i det ældgamle kongerige Danmark, så at sige ægteviet til historiens ånd og dermed til al menneskelig videnskabelighed, vil det ligesåvel være kongens og de lærdes som folkets triumf, når blot ikke det åndløse og dyriske, men det åndfulde og menneskelige får overhånd . . . Her vil modersmålets herredømme og oplysningens folkelighed nødvendig skabe et gyldenår for alt ædelt og godt både hos høje og lave, hos læg og lærd.“

„De danske er det fredeligste af alle folk og lader sig hellere forkue, end de daglig vil stimes med nogen; derfor er det meget muligt, at selv når hele Europa kom i oprør, vilde Danmark sidde stille; men var det ikke i forvejen livet op ved at løses af båndene, hvori det tabte både mod og kraft, da vilde det opluges af naboerne, og dronningen i norden ende med at trække, vente-

lig for tysken. Dette vilde sikkert blive enden, hvis ikke majestæten, efter forgæves at have anvendt alle de andre midler, der efter kloge folks mening kunde vække almen-ånden og oplive virksomheden, havde grebet det rette ved at skabe den fri folkestemme en ny mund efter tidens tarv“. Men dette vil sandsynligvis ikke blot redde Danmark, men skabe det en ny blomstringstid.

Grundtvig slutter sit lille skrift med endnu en gang at udtale sit åbne syn for vanskelighederne, som er forbundet med „det tilsyneladende urimelige håb for Danmarks nærmeste fremtid“, og den sikre overbevisning om sin skoledrøms dybe sandhed.

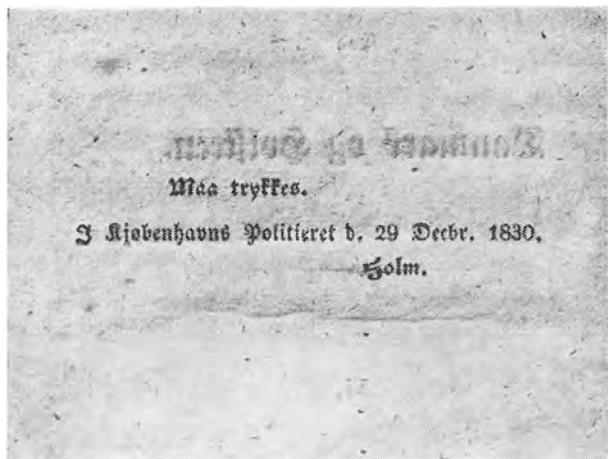
Og saa gik den lille bog ud i verden. „Jeg har hørt, at De har skrevet en bog, som De kalder „Firkløveret“, og jeg længes efter at se den; jeg kan ikke begribe, hvad det er for en ting,“ skrev pastor Peter Fenger fra Slotsbjergby i et brev af 16. maj 1836, og Grundtvig gør i sit svarbrev den bemærkning, at „en skribent af profession kan være temmelig sikker på, at hvem der ikke rækker efter en bog af ham for navnets skyld, gør det heller ikke for titlens“.

I så fald har Grundtvigs navn ikke betydet meget i læseverdenen, ti bogen blev slet ikke omtalt i litteraturen og vakte altså kun meget lidt opmærksomhed. Grundtvig lod sig dog ikke forknytte deraf, men fortsatte sit arbejde for højskolesagen.

TIL NORDMÆND OM EN NORSK HØJSKOLE

I sommeren 1837, mens Grundtvig endnu var stærkt optaget af højskole-tanken, fik han besøg af en norsk bogtrykker, Grøndahl, der kom for at tilbyde sig som hans forlægger i Norge. Da Grundtvig endnu efter sin optræden i kirkekampen 1825 var under censur og skulde have alle sine bøger stemplet: „Må trykkes“ på politikamret i København, øjnede han herved en mulighed for at få en bog ud udenom censuren. Bogtrykkerens besøg førte dels til en udsendelse af en samling „*Nordiske Smaadigte*“ af Grundtvig 1838, og dels til et nyt lille højskoleskrift: „*Til Nordmænd om en Norsk*

Højskole", der udkom midt på sommeren 1837 i Christiania. — Skriftet er et slags opråb til det norske folk om at oprette en folkelig højskole. Han vil gå tiggergang om denne sag blandt nordens folk, indtil han finder det, der vil virkeliggøre tanken. — Men nordmændene ligger *ham* nærmest, næst efter det danske. Han har fra sin ungdom af haft både en vennekreds og en læsekreds i Norge, og han har selv levet meget i det gamle norske åndsliv, ikke mindst ved sin oversættelse af Snorres

Politirettens censurpåtegning i „Politiske Betragtninger“ 1831

krønike. Og nordmændene ligger *selv* nærmest for. Det er det af de nordiske folk, som altid har haft mest mod til at være sig selv. Det var deres forfædre, „nordmændene på Island“, som i middelalderen gjorde det storslåede forsøg på at skabe en nordisk videnskabelighed, „vovede at kaste vrage på latin og romerskhed, ved ikke blot at gøre deres modersmål til skriftsprog, men ved at bruge pennen såvel som munden, ikke efter romerske forskrifter eller til oversættelser af latinen, men til åbenbarelse, udvikling og ophøjelse af den nordiske kæmpenatur, som de fandt hos sig selv“. „De var de eneste, som skabte en af Rom aldeles uafhængig dannelse og bogskat, som man, fordi de er Norden aldeles ejendommelige, må kaldes nordiske.“

Og endelig har nordmændene allerede i en årrække ejet den fri folkestemme og er derfor de nærmeste til at se, hvad værdi den folkelige oplysning kan have for dem:

„Norske folkemund, luk dig op og sig os, hvad ingen romer vidste og ingen latiner kan stave sig til: hvad det norske folk tænker, og hvordan det formår at udtrykke sig frit på sit eget mål om sine egne fornødenheder og tilbøjeligheder, byrder og savn, ønsker og forhåbninger.“ Men dertil kræves „en folkelig oplysning, der udspringer af livet og modersmålets levende skole-

brug“, og den kommer bedst i stand ved at rejse en folkelig højskole, hvor det slet ikke er spørgsmål om enten, hvad der står i grækernes eller romernes bøger, eller hvad nogle enkelte kunde føle lyst eller trang til at vide, men kun „om folkets, landets og modersmålets natur og beskaffenhed, nærværende tilstand og naturlige forbedring og fremgang, og hvor disse for enhver borger magtpåliggende ting ikke behandles som genstande for en død og ufrugtbar kundskab, men lægges for dagen i levende vekselvirkning.“

Grundtvig tænker sig nu, at der vil være en del nordmænd, som med ham vil indse rigtigheden af oprettelsen af en sådan skole. Men der vil naturligvis også komme indvendinger, bl. a. den, som han anser for farlig, at en sådan folkelig højskole vil forudsætte, at den har en hel del *drengeskoler* under sig, „hvor de små ved erhvervelsen af allehånde reelle kundskaber, såsom matematik, fysik og fremmede sprog o. s. v. forberedtes til en højere dannelse“. Og denne indvending giver Grundtvig anledning til en udførlig omtale af drengeskoler i det hele, hvorved han forstår skoler for drenge efter den egentlige børneskoletid.

Han sætter da først et spørgsmålstegn ved nødvendigheden af den latinske drengeskole, „som vi kender den, en uting, som latinere og byzantinere har ført os på halsen“. „Ti,“ siger han, „selv de latinske højskoler har blomstret langt anderledes i England og Tyskland, — hvor man lod det blive enhvers egen eller deres forældres eller værgers sag, hvorvidt de var modne til højskolen — end hos os, hvor man vilde have kaldt både Platon og Aristoteles umodne, fordi de ikke kunde skrive latinsk stil.“ Men han lader det dog stå som et åbent spørgsmål, for ikke at komme i trætte derom, om en sådan drengeskole, således som latinerne påstår, er aldeles eller dog næsten uundværlig for tilkommende videnskabsmænd eller embedsmænd.

Men han vil holde på, at den er skadelig. „For enhver livsstilling under solen, undtagen lediggængerens, trællens, tyvens og deslige, er drengeskolen, hvor man, løsrevet fra naturen, det huslige og virksomme liv, hænger over bøger og regnebrætter fra morgen til aften, en ren pestilens, ja selv for livsstillingen i et bogskab med glasdøre og med pennen i hånden, en stilling, jeg af tredive års erfaring kender så godt som nogen af alle mine

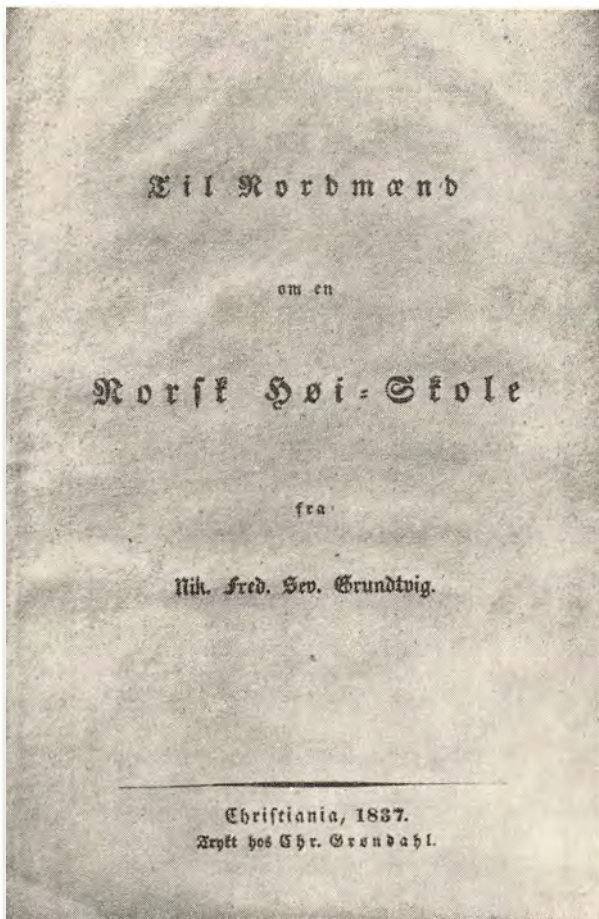
samtidige, selv for den-
ne boglige livsstilling er
drengeskolen en pesti-
lens.“

Men når talen er om
en folkelig dannelse,
hvori hele folket kan og
såvidt muligt bør del-
tage, når talen er om
dem, der hverken skal
være videnskabsmænd
eller embedsmænd, eller
om livsstillinger som
bondens, sømandens og
håndværkerens og en-
hver andens, der åben-
bart ikke kan være
gavnlig og findes lyk-
kelig uden legemlig ar-
bejdsomhed, raskhed og
livlighed, kærlighed til
donten og greb på den,

— da er der i alt fald ingen tvivl mulig om drengeskolens fordærvelighed.

Der skal ingen drengeskole til som forudsætning for den folkelige højskole; „ vi kan være visse på at finde ungdommen åbnere, kraftigere og danneligere i en naturlig og levende retning, altså håbefuldere, jo mindre den har haft med drengeskolen at skaffe, og jo gladere den under en nyttig, men let virksomhed er vokset op til fuld besiddelse af sine sjæls og legems kræfter.“

Der må lægges stærkt eftertryk på denne opfattelse, som Grundtvig altså har næret fra begyndelsen af. Den siger ikke blot noget om Grundtvigs syn på overgangsalderen, men den fremhæver også med al bestemthed, at det var en skole for den voksne ungdom, han tænkte på. Han kommer i de

Titelblad fra „Til Nordmænd om en Norsk Højskole“ 1837

følgende skrifter atter og atter tilbage dertil. „Det er,“ siger han i sit skrift fra 1847: „Lykønskning til Danmark“ ... „én af grundfejlene ved vort såkaldte real-skolevæsen, at det begunstiger videnskabeligt fuskteri på alle gavnlige syslers bekostning.“ Man måtte tværtimod ønske, „at alle de ugersvende, som kom på den folkelige højskole, allerede kendte en syssel i livet, som de havde lyst og lejlighed til.“

Han er også sikker på, at drengeskolen har skadelige eftervirkninger selv for dem, der som han selv er sluppet ikke helt ødelagte ud af den: „Jeg føler daglig, at til en større, i livet rask indgribende virksomhed havde selv jeg, efter den farlige spas, ej duet synderlig, da man dog altid beholder en vis lyst til at lege med tænkningen, en vis gammelagtig træghed til at handle og en slem lyst til at hegle, der i det hele gør livet surt, og allersurest, når man ser skaden og til ingen nytte hegler først og sidst på sig selv.“

Der er sikkert den dag i dag ikke få af dem, der er gået til bogen, måske ikke mindst dem iblandt dem, der i en tidlig alder forlod deres fædres praktiske syssel for at gøre det, som vil erkende den psykologiske sandhed af denne iagttagelse.

For højskoleungdommens vedkommende havde Grundtvig den ikke uinteressante oplevelse, at hans påstand blev bestridt af den, der mere end nogen anden blev psykologen blandt højskolemændene, indtil den samme mand havde prøvet påstanden i praksis, hvorefter han måtte godkende Grundtvigs opfattelse.

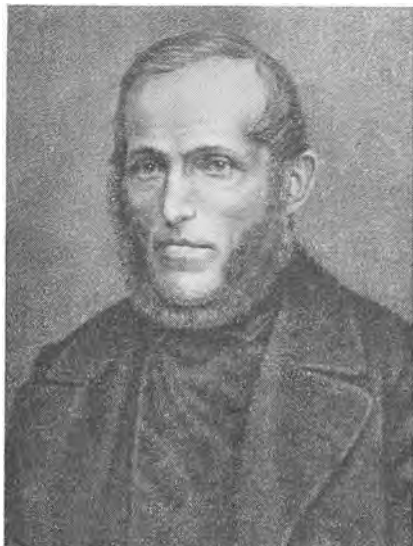
Det er Kristen Kold, som i sin tale på vennemødet i København 1866 meget oprigtig fortæller om, hvordan han blev uenig med Grundtvig om den bedste alder for højskoleelever, da han i 1851 havde søgt Grundtvig for at få hans hjælp til oprettelsen af en højskole:

„Da vi [Algreen og Kold] kom op til ham stod han og røg sin pipe og lagde sin arm på kakkellovnen. „Det er Kold fra Fyn,“ sagde Algreen. „Å,“ sagde Grundtvig, „er det det!“ Og vi ragede da straks uklar.

Jeg vilde have mine fyre i skole, når de var nylig konfirmerede, i en alder af 14, 15, 16 år, men Grundtvig sagde: det duer ikke, før de bliver 18 år. Jeg kan godt huske, at jeg sagde: Grundtvig kan ikke vide, hvorledes børnene er derhjemme, ti når de er 18 år har de allerede begyndt at lege

kæreste, ryge tobak, gøre pipe- og ur-
handeler, og så kan vi ikke få dem be-
åndede. Jo, sagde Grundtvig, det kan vi
nok. Nej, sagde jeg, som jeg har opfat-
tet forholdet, er min mening den eneste
rigtige. Jeg har altid været vis i min sag,
også når jeg tog fejl.

Imidlertid sørgede Vorherre for, at vi
fik folk både over og under 18 år at un-
dervise, og jeg gjorde straks den erfa-
ring, at dem, der var 18 år og derover,
kunde vi udrette noget med, medens vi
intet kunde udrette med dem, der var
under 18 år. Striden mellem Grundtvig

Kristen Kold
Efter tegning på Dalum landbrugsskole

og mig blev dog bilagt, men på den måde, at Grundtvig gav efter, og ellers
var der heller ikke blevet noget af det hele, ti jeg havde ikke givet efter.“

De mange års højskolearbejde, der er øvet siden, har tilfulde bevist og
givet mangfoldige bekræftelser på rigtigheden af Grundtvigs psykologi og
Kolds praktiske iagttagelse.

Men tilbage til nordmændene!

Hvordan skal nu sagen gribes an i praksis, forudsat, at der er interesse
for den? Grundtvig har ikke alt for megen tro til, at stortinget vil gå i
spidsen, skønt dette netop måtte være dets interesse, og skønt det kunde
have den fordel, at undervisningen kunde stå åben for alle uden videre
bekostning.

Men kunde man så ikke tænke sig, at der blev gjort en mindre begyndelse
ved „frivilligt sammenskud af penge, på aktier“. Blot man fik begyndt, selv
om det var i det små, så vilde ængstelserne falde bort af sig selv, f. e. den,
at den frie, folkelige oplysning kunde virke til skade for tro og guds frygt
eller for grundig lærdom og dannelse.

Dette slutter han bl. a. af sit kendskab til nordboens natur: „Enten vi
rådspørger fædrenes „stærke drømme“ om det guddommelige i hedenold
eller deres kraftytringer i dåd og sang og skrift, så lærer vi, at ingensteds

Præsten og salmedigteren W. A. Wexels

var der af naturen dybere følelse for det vidunderlige slægtskab mellem himmel og jord eller inderligere lyst til at se hele det store vidunderlige menneskeliv efterhånden udvikle og forklare sig selv.“

Hvis derfor rigerne i Norden fik hver sin folkelige højskole, „hvor naturlivet styrkes, forædles og klares, da vil den kirkelige og videnskabelige frihed, som deraf nødvendig må udspringe, både for religiøsitet og videnskabelighed bære de mest velsignede frugter.“

Og så slutter han sit lille skrift med at fremmane endnu en drøm, en vej til udfoldelse af den nordiske videnskabelighed, hvorom han havde talt i „Mythologien af 1832“. Han kan tænke sig, at den folkelige højskole vil åbne blikket for denne vej:

„Ret mange skridt vilde denne folkelige dannelse da vist ikke gøre, før det blev nordens lyst at rejse *en stor videnskabelig højskole*, vistnok ikke for latineri og romerret, men for menneskelivets udvikling og forklaring i dets gådefulde dybde og herlige mangfoldighed, altså et universitet (en alt omfattende granskning), der ikke er et romersk praleri, men virkelig svarer til sit navn og lærer verden at kende en nordisk videnskabelighed, der overgår den romerske lige så meget, som nordens kæmper overgik Roms forkælede, udmarvede, kun snu og træske dværge.“

Han skulde inden længe komme udførligere tilbage til denne plan.

Grundtvig havde for så vidt fornøjelse af denne sin henvendelse til nordmændene, som han fik flere vidnesbyrd om interesse for højskolesagen deroppe fra, f. e. breve fra præsten W. A. Wexels og fru Ranni Solem, hvis mand var en betydelig købmand og fremtrædende haugianer. Til Gunni Busck meddeler han sin glæde uden at gøre sig alt for store forhaabninger:

„Fra Norge har jeg hørt, at min lille bog har gjort en del opsigt, og at der virkelig tænkes på at oprette en folkelig højskole, men om tanken bærer frugt er et andet spørgsmål, som kun tiden kan vise. Hos os synes også i den henseende den frygtelige heks „ligeGYldighed“ at sidde på sin veludstoppede trone, uden at vi engang kan se, hvordan det er muligt at overvinde hende.“

Det blev dog foreløbig ved tanken ogsaa i Norge.

SKOLEN FOR LIVET

Kort efter udsendelsen af skriftet „Til Nordmænd om en Norsk Højskole“ fik Grundtvig et stød udefra til endnu en gang at ytre sig i sagen her i Danmark.

I september 1837 havde kancelliet udstedt en forordning om den såkaldte realskoleundervisning, og den skulde for Sorøs vedkommende gælde ikke blot den derværende latinskole, men ogsaa akademiet, som gav fortsat undervisning for studenterne. Hermed var den første breche skudt i muren om latinens eneherredømme dér, hvad både Grundtvig og Ingemann, som var lærer ved akademiet, noterede sig. Men blandt akademiets andre lærere var der nogle, som holdt på latinen. Da Grundtvig opdagede dette, måtte han igen tage til orde. Han tilskyndedes ydermere dertil ved en samtale, han ved årsskiftet 1838 havde med tronfølgeren, prins Kristian. Han var i de sidste dage af 1837 blevet løst fra den censur, som i over 10 år havde pint ham. Prins Kristian havde været virksom derved og tilskrev ham straks et lykønskingsbrev. Grundtvig gik op og takkede prinsen for det og fik „en lang og særdeles levende samtale med prinsen om dansk og latin“, der bl. a.

resulterede i, at prinsen opfordrede Grundtvig til at skrive en redegørelse for de tanker, han havde fremsat. Dette ønske opfyldte Grundtvig ved at udsende skriftet: *Skolen for Livet og Akademiet i Soer* i februar 1838. Det bærer stærkt præg af den dobbelte tilskyndelse: grundsynet, der skyldes samtalen med prinsen, og drøftelsen af Sorø, der skyldes forordningen. Prinsens gemalinde, Caroline Amalie, som både nu og senere interesserede sig stærkt for Grundtvigs tanker, fandt, at dette skrift var klarere og kraftigere end noget af Grundtvigs tidligere skoleskrifter. Og det er også tilfældet.

Det begynder med at fastslå to grundlinier for opdragelsen, som på en ejendommelig måde betinger og begrænser hinanden. De sættes her i forbindelse med en skole for den voksne ungdom, men har i virkeligheden et videre sigte. Den ene er betragtningen af skolen som *en skole for livet*. Den anden er understregningen af, *at erfaringen altid er den store læremester*. Det er to bærende grundtanker i Grundtvigs syn på opdragelsen.

Udtrykket „Skolen for livet“ var gennem stænderandragendet 1836 blevet et slagord. Men Grundtvig havde det ikke derfra, skønt han greb det. Alle-rede i 1833 havde han i en af sine morgensange til C. Maribos skole sunget:

„Lykke os den gyldne sol
vil med lyset bringe,
når vi takke ham i løn
over alle sole,
som gør morgenrøden skøn,
signer livets skole.“

Og i verdenshistorien af 1833 peger han i sin karakteristik af grækerne på den „skole for livet i sin flor“, som var noget af det for dem ejendommelige.

Men her i højskoleskriftet beskriver han nøjere skolen for livet først ved at stille den i modsætning til skolen for døden: „Skolen for døden kender hos os hele folket, ti det er uden undtagelse enhver, som begynder med bogstaver og ender med bogkundskaber, stor eller lille, følgelig alt, hvad der gennem mange århundreder kaldtes skole, alt hvad der endnu kaldes så.

Døde er nemlig alle bogstaver, om end de skrives med englefingre og stjernepenne, og død er al mulig bogkundskab, som ikke sammensmelter

med et tilsvarende liv hos læseren, og åndsfortærende, dræbende er ikke blot matematikken og grammatikken, men alt betydeligt hovedbrud for mennesket i barnealderen, før hjernen med det øvrige legeme er ret udviklet, og førend livet, det indvortes såvel som det udvortes, er bleven os så vidt bekendt, at vi kan genfinde det i beskrivelsen og føle en naturlig lyst til at oplyses om dets vilkår."

Vi ser af denne klassiske udtalelse, at Grundtvig ved skolen for livet ikke særlig tænker på, at skolen skal være en forberedelse til det senere liv, — det er jo netop under den synsvinkel, at læsning, skrivning og regning så ofte gøres til skolens grundpiller, — nej, skolen for livet er den, hvori livet rører sig og gror. Og da nu livet ytrer sig, dels gennem håndens sysler og dels ved ordets brug mellem mand og mand, og da skolen ydermere for en væsentlig del må tage sig af den åndelige side af tilværelsen, så følger deraf, at det er i meddelelserne fra mand til mand, altså i tale og samtale, eller som Grundtvig udtrykker det, i „*det levende ord*“, at skolen har sit liv.

Der kræves her en nærmere udredning, for at det ret kan forstås, hvad der ligger i Grundtvigs tale om det levende ord som virkemiddel i skolen. Vi lader den dog foreløbig ligge for straks at fremhæve, at det levende ord kun er den ene side af sagen.

Den anden, lige så vigtige side er den, at skal oplysningen, som skolearbejdet for en stor del må dreje sig om, blive virkelig levende, så må eleverne dels være så sjæleligt udviklede, at de kan tage imod den, og dels må de have så mange praktiske erfaringer forud at støtte sig til, at oplysningens indhold kan vinde deres interesse og kalde på deres dømmekraft.

Disse sandheder er nu langt mere anerkendte, end da Grundtvig fremsatte dem; men de er ikke derfor forældede, tværtimod. De går i den grad

Kristian VIII som kronprins

Grundtvig ca. 1840
Portræt efter en malet silhouet

på tværs af, hvad det er fristende for skolen at praktisere, at deres problem er evigt. Og selv de skolemænd, der ønsker at følge dem, kan komme til at forsynde sig imod dem. Jeg mindes her en samtale med en af Australiens ældre skoleledere, den tidligere direktør for skolevæsenet i New South Wales, Peter Board. Han gjorde den bemærkning: „Al opdragelse hviler på erfaring, og hvis læreren ikke finder en erfaring, han kan bygge på, må han skabe én.“ Man kan jævnføre dette med en udtalelse af Grundtvig i afhandlingen: „Om Videnskabelighed og dens Fremme“ fra 1807, hvor han siger:

„Barnet er langt mere end det udvortes og indvortes voksne menneske bundet til erfaring.“ Men lignende udtalelser om erfaringen som den nødvendige forudsætning for oplysning vil man forøvrigt møde overalt i Grundtvigs skrifter om opdragelse.

I 1824 siger han f. e. i en skildring af sin egen udvikling, hvor han kalder sin tredje periode fra 1815 og fremefter den historiske:

„Alt, hvad jeg siden har skrevet, drejer sig om den påstand, at det også i det store kun er af erfaring, man bliver klog, og at derfor historien er noget, der så vidt muligt skal være alle bekendt.“ I „Den latinske Stil“ fra 1834 hedder det: „Først kommer livet og så lærdommen bagefter, alt som erfaringen lærer, at først kommer begivenheden og så beskrivelsen.“

I 1839 siger han: „Bliver man sig ej engang straks et liv klart bevidst, som man dog selv deltager i, da kan man endnu mindre blive sig et liv bevidst, man hverken af egen eller andres erfaring kender.“ Eller man støder i „Brage-Snak“, 1844, på den betragtning, at man på skuepladsen „både har og giver langt klarere forestillinger om „Recenscenten og Dyret“ eller „Kong Salomon og Jørgen Hattemager“ end om „Hakon Jarl“ eller „Væringerne i Miklagård“, og det kommer af, at hvad vi hveranden dag kan se mage til på gaden, det kan man langt lettere forestille sig end sjældne be-

givenheder om en kæmpeskare eller et helt folk, indtaget og opflammet af én og samme ånd, fordi „derom giver selv den vidtløftigste beskrivelse ikke den mindste forestilling, med mindre vi selv, enten som øjenvidner eller som grebne tilhørere, har oplevet noget lignende“.

I skriftet „Skolen for Livet“ sætter han dette synspunkt i den snævrere forbindelse med sit skolesyn, når han siger: „Denne højtyske indbildning, at livet kan og skal lade sig forklare, før det leves, kan og skal lade sig om skabe efter de lærdes hoved, denne indbildning, som må gøre alle de skoler, den grunder, til opløsningens og dødens værksteder, hvor ormene lever flot på livets bekostning, den indbildning har jeg aldeles forsaget og påstår, at når skolen virkelig skal blive en for livet gavnlige oplysningsanstalt, da må den for det første ikke gøre oplysningen eller sig selv, men livets tarv til sit øjemed, og for det andet tage livet, som det virkelig er, og kun stræbe at oplyse og fremme dets brugbarhed.“

Af disse grundsynspunkter følger nu efter Grundtvigs opfattelse flere vigtige ting, som han så atter udvikler i „Skolen for Livet“. Eet er, hvad vi allerede har været inde på, at det er i den voksne alder, det gælder om at få ungdommen i skole, når den allerede kender „en syssel i livet“. Et andet er, at der må arbejdes ikke mod, men med naturen:

„Ved at ville indplante alderdommens orden og stilhed, betænksomhed og klogskab i børnene, indpoder vi dem kun døden i alderdommens svagheit både på sjæl og legeme; hos mange af dem tilintetgør vi aldeles livskraften, så de alt som halv voksne drenge henvinder som skygger; og hos dem alle arbejder vi på at nedbryde menneskenaturen ved at trodse dens love, så om det dyriske liv end sejrer, forefinder det i sin ungdomskraft sædvanlig kun menneskelivet hos os som en unaturlig olding, der kun mægter i sin dagbog at beskrive og fordømme sin daglige trældom under dyriskhedens åg.“

Grundtvig er meget inde på, at denne mistillid til menneskenaturen hænger sammen med forkerte forestillinger om dens ejendommelighed. Han siger i „Skolen for Livet“:

„Grundfejlen, hvoraf dette vort raseri for drengevidenskabelighed eller rettere for de underjordiske guder, må udledes, er, som de engelske læger

meget rigtigt bemærke, den *modsætning*, man indbilder sig, der er mellem *sjæl* og *legeme*, så hvad legemet taber, må sjælen vinde; og skønt denne modsætning lige så lidt som følgerne, man deraf drog, er i kristendommens ånd, har dens bogstav og skygge dog unægtelig tjent til at hellige begge dele, da vore fædre, når skolen lagde os i graven eller dog forkvaklede vor sunde menneskenatur og fordærvede vor livskraft, åbenbar trøstede sig ved, at det kun var legemet, der sloges ihjel, kun vor aldeles fordærvede natur, der mishandlede, og at, når vi kun havde lært vor bog og bibelsprog med de bedste, da havde vi derved fået brev på det evige liv, som den time-
lige død . . . netop var den eneste vej og ønskelige overgang til.“

I skriftet til nordmændene havde Grundtvig været inde på den tanke, at nogle kunde mene, at den folkelige oplysning vilde få skadelige følger for tro og gudsfrygt og grundig lærdom. Og han havde ment, at denne frygt kunde stamme fra, „at vi alle fra barnsben er vant til at høre af de fromme, at menneskenaturen er aldeles fordærvet, så at den ikke må følges, men skal undertrykkes, og at høre af de lærde, at med latinskolen står og falder al grundig lærdom og ægte videnskabelighed“. Men Grundtvig afviser denne indvending ved at sige, at „det ligger ingenlunde i den folkelige dannelses natur at gøre folk vantro og ugudelige“. Han spørger, om det vilde være værre, at måske en del forlod den folkelige højskole med meget for ringe tanker om Vorherre og meget for store tanker om sig selv eller med dyb foragt for den kundskab, der ikke svarer renter i det daglige liv, end at sådanne folk i hundred- og tusindvis er udgået fra den latinske højskole, „opblæste ej en gang af deres natur, men af deres unatur, og slet ikke bange for at sige, at når de ikke betimelig fik et „vist levebrød“ for deres skolegang og eksamen, [da] ønskede de alle deres kundskaber pokker i vold og havde skammelig spildt deres ungdomsår“.

Man vil ofte i Grundtvigs skrifter særligt fra disse år, men dog også både før og senere, se *naturen* brugt som udtryk for det, der skal fremmes på opdragelsens område. I „Mands Minde“, en samling historiske foredrag, holdt 1838, siger han f. e., at „hvad der virkelig står i pagt med livet og naturen kan umulig være overtro og sværmeri, men må så vist være grundet på sandhed, som livet og naturen er det eneste sande i hele vor synskreds“.

Kendt af alle er udtrykket fra digtet „Aabent Brev til mine Børn“ fra 1839, hvor det hedder, at når hans sjæl blev træt af sin grublen over børnenes rette opdragelse og hvilede sig „ved fadervor at bede“,

„da følte jeg den trøst af sandheds ånd,
at lykken svæver over urtegården,
når støvet lægges i sin skabers hånd,
og alting ventes i *naturens orden*.“

Dette er en hovedtanke hos Grundtvig, at „naturens orden“ skal følges i undervisningen. I digtet „Til mine to Sønner“ fra samme tid siger han:

„Glemmer aldrig, at naturen
tugtekunsten overgår,
som af jorden, ej af furen,
drager næring, hvad man sår!
Så med flid naturens kræfter
at benytte, det er kunst,
her med kunst at stræbe efter,
er for mennesket omsonst;
hvor naturen undertrykkes,
dér kun falskhed vorder stærk,
idelt slet kun derved lykkes
skin og skrømt og skyggeværk.“

Det vilde føre for vidt her at forfølge Grundtvigs brug af ordet natur indenfor alle hans tankeområder. Det må være nok at sige, at det naturligvis ikke er hans mening, at der ikke er både fejl og synd hos mennesket; men han kalder synden for unatur, og når han i en prædiken i „Søndagsbogen“ taler om „det had til vor herres Jesu Kristi tro og evangelium, som hersker i verden og findes selv hos os, som fordømmer det: i vort eget kød og blod“, så siger han: „Dette had er unaturligt, det er ikke menneskeligt, men djævelsk.“

*

Til „naturens orden“ i undervisningen hører efter Grundtvigs mening, at *modersmålet* dyrkes først og kraftigst og mundtligt, „noget, man i skolerne aldeles forsømmer, uden at tænke på, hvilken synd det er mod børn at forlange, at de skal samle kundskab af bøger, før de kan forstå dem med lethed, og at de skal hitte rede i fremmede sprog, før de kender vendingerne i deres eget, som er det eneste levende oplysningsmiddel, der gives for dem.“

Og hvad den folkelige højskole angår, da er det hans faste tro, at den vil være naturlig for det danske folk, fordi den skal bygge på den danske natur og gøre folket meddelagtigt i, hvad der er dets arv og eje. Dette siges smukt i „Mands Minde“, hvor han taler om, at han på den folkelige højskole i Sorø „vilde stræbe at samle på én plet alt det ægte danske, der endnu er til i følelse, i tungemål og tankegang, og lade det frit gære ud i levende vekselvirkning, for at have den fornøjelse dog engang at vise verden, hvad den nødig vil tro, at der dog virkelig er *noget* i Danmark, som ikke er råddent, men friskt og smukt og yndigt i en grad og en forbindelse, som det ikke findes noget andet sted i verden, kort sagt, at forsynet har ingenlunde taget fejl ved at gøre Danmark til det ældste kongerige på jorden, men at her virkelig er noget folkeligt, som fortjente at bevares i sin naturlige renhed og fortjente frihed til i fred at udvikle sig efter sine egne naturlove til en dansk bevidsthed, oplysning og forklaring.“

Det er dog ikke Grundtvigs mening, at den folkelige højskole er den eneste skole for livet, som kan tænkes. Han kan tænke sig, siger han i „Skolen for Livet“, tre slags skoler for livet efter dets tre hovedretninger: den gudelige, den borgerlige og den videnskabelige, altså kirkeskolen, borger-skolen og den lærde skole.

Men det er skolen for borgerlivet, han taler for: „Danske borgere, oplyste og nyttige borgere, kan og skal vi nemlig alle være,“ og nu har vi slet ingen skoler til at danne danske borgere, så at, „om end alle vore skoleindretninger i øvrigt var fortræffelige og hensigtsmæssige, var de dog højst mangelfulde, så længe vi fattes en højskole for det folke- og borgerliv, vi alle kan og skal deltage i, og må desuden betragte som den naturlige rod og kilde til alle vore bestræbelser.“

Heraf følger, at også de, der skal være embedsmænd og præster, uafhæn-

Jeg all dig her i Almen
Skole slummers Sty,
Og lyst den Skolen
Her alt, gud lyst laude,
Med alt, gud lyst lyst!

Jas lyst lyst lyst lyst!
Jeg lyst lyst lyst lyst!
Nær lyst lyst lyst lyst!
alt lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst lyst!

Et lyst lyst lyst lyst!
Som lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst lyst!

Den lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst!

Den lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst!
lyst lyst lyst lyst!

gig af, hvor meget man vil holde på, at latinen er en nødvendig forudsætning for dem, vil have udmærket godt af „på højskolen at komme i levende berørelse og vekselvirkning med en del jævnaldrende, som ikke kan andet end dansk, men kender af erfaring langt anderledes til en større eller mindre del af fædrelandet, folke- og borgerlivet, end det findes beskrevet i nogen bog, end sige da i latinernes.“

Men har embedsmændene højskolen behov, så må det lige så fuldt gælde den store del af folket, som ikke skal have en sådan stilling.

Og her i „Skolen for Livet“ slår Grundtvig for første gang for alvor fast, at hele den voksne ungdom kan have højskolen behov, og at det store flertal er i stand til at drage nytte af den.

Men her er en dobbelthed eller to sider i hans tankegang. Når han taler om skolen i Soer som den danske højskole, tænker han sig i alt fald i første omgang kun én skole. Når han begrundet højskolen med den gavn, den kan være til for dem, der skal være medlemmer af det folkelige statsråd, ja selv når han ønsker dens virksomhed udstrakt til dem, der skal være vælgere til stænderforsamlingerne, er han endnu på forholdsvis snæver grund.

Det samme gælder, når han i „Mands Minde“ taler om, at højskolen især skal være for „de lyse, opvakte hoveder og de fyrige, brændbare naturer . . . den ungdom, der i enhver stand og stilling udtrykker et folks livskraft, og som er kaldet til at give efterslægten sin retning og den nærmeste fremtid sit præg.“

Den væsentlige sandhed i dette sidste synspunkt vil han dog aldrig opgive, og den støder heller ikke an mod den anden side af hans tankegang, nemlig, at højskolen skal være for alle. Det ejendommelige er blot, at han i virkeligheden næsten fra først af har fået begge sider med.

Hans ord i „Skolen for Livet“ er så karakteristiske for det demokratiske grundlag i hans tankegang, også på et tidspunkt, da han er alt andet end en ven af rigsdage, at de bør gives i deres helhed:

„At denne folkets rod og stamme, fæstere og selvejere, både store og små, håndværkere af alle slags, sømænd og handelsmænd, ej trænger til anden oplysning og dannelse end den, de får bag ploven, i værkstedet, til tops og i kramboden, det må barbarer og tyranner tænke, men det var aldrig

enten hos konger eller folk den nordiske tankegang og kunde aldrig blive det, fordi det gælder her trods nogensteds, at vi alle er af „ét blod“, så de samme anlæg til dannelse findes i hytter som i højelofte.“

„Denne naturlighed, som nu kun findes ret i de nordiske lande, hvor ingen fremmede trængte ind og gjorde de gamle indbyggere til slaver, kan vi ikke noksom skatte, da den er skikket til at give fædrelandskærligheden anderledes dybde og den folkelige dannelse anderledes sandhed end ellers var muligt; og havde vor i det hele sørgelige skolehistorie end intet andet lysparti, er det dog unægtelig et sådant, at skolen lige fra reformationen og især siden 1660 frigjorde og så at sige adlede drengen fra den usleste hytte, så han kunde deltage i den højeste udvikling og stige til de højeste værdigheder.“

Endnu drøfter Grundtvig, hvorledes hans tankegang om skolen for livet står i forhold til forslaget om „den borgerlige drengeskole, baseret på matematikken“. Han advarer mod den, dels fordi han ikke tror på matematikken som velegnet oplysningsmiddel, dels fordi erfaringen lærer, at „det er ingen let sag, når man har henlevet eller hendrevet sine drengeår i en skolestue med bøger og tavler, pen og blæk og alskens løjer, og i det hele ført et kælent og dovent liv på andres pung, da at tage fat på hammer og tang, økse og sav eller tov og tjæretønde med liv og lyst, eller i det hele gøre sig duelig til og føle sig lykkelig ved det såkaldte „grove arbejde“, den lavere stilling og den lige så ordentlige som tarvelige levemåde, borgerlig virksomhed og velstand kræver.“

Og så slutter han forøvrigt sin betragtning derom med at sige, at selv om den matematiske skole var gennemgået i drengeårene, trængte man i ungdommen lige højt til en folkelig højskole, ja vilde sædvanlig trænge kun altfor højt dertil, ti „jo mere man stræber at udvide drengeforstanden, des mere selvklogskab og misforstand på det virkelige, drengen af erfaring ubekendte liv, fremkalder og opelsker man“.

*

Anden del af „Skolen for Livet“ handler om Akademiet i Soer. Bagved ligger forhåbningen om, at den plads, der er indrømmet de ustuderede, må

blive så klar, at de helt slipper fri for latinen, og Grundtvig kommer derunder ind på en længere udvikling af latinens undværlighed og skadelighed.

Og som modsætningen dertil fremhæver han atter „*modersmålet i munden*“, der både fordrev latinen og skabte de nye bøger på folkenes eget sprog. Det lille skrift slutter da, som det begyndte, idet forspillet til det er det skønne digt: „„*Modersmaalet*“ — „*Moders navn er en himmelsk lyd*“, af hvilket nogle af de bedste af de mange vers er blevet så berømt en sang.

Midtpunktet i digtets tankegang er verset:

„*Modersmål er det kraftens ord,
som lever i folkemunde,
som det elskes i syd og nord,
så sjunges der sødt i lunde,
sødt i lyst og sødt i nød,
sødt i liv og sødt i død,
sødt i eftermælet.*“

Det udtaler i fortættet form tanken fra „*Firkløveret*“ om, hvor digterne havde deres sprogkraft fra, men med det tillæg, at Grundtvig nu ikke alene tænker på modersmålets brug i digtningen, men lige så vel på folkesangen på „*bondelæber*“.

GRUNDTVIGS FØRSTE HØJSKOLEFOREDRAG OG HØJSKOLESANGE

Grundtvigs lille skrift om „*Skolen for Livet og Akademiet i Soer*“ vakte ikke nogen art af opsigt i datidens læseverden. Men nu fik Grundtvig en oplevelse, der bragte hans folkelige og historiske tankegang tæt ind på livet af en kreds af hovedstadens mest vågne ungdom, og gav både ham selv og andre et praktisk bevis for hans påstand om det levende ords vækkende og livgivende kraft, sammenlignet med det trykte.

Han fik en opfordring fra en kreds af yngre mænd til at holde en række historiske foredrag. Han var nu fri for censur og fik tilladelse til at holde

offentlige forelæsninger. Til brug derfor fik han overladt den daværende sal på Borchs kollegium. Han besluttede sig til at tale om de sidste halvtreds års historie, som faldt sammen med, hvad han selv havde oplevet, fra han var fem til han var fem og halvtreds år gammel.

Hans egen ældste historiske erindring var netop fra 1788, da han havde hørt degnen i Udby tale om, at nu havde russen taget Ok-

Borchs kollegium i St. Kannikestræde

sakow og vilde inden længe være i Konstantinopel. Han kaldte derfor foredragsrækken, der strakte sig over 51 aftener, for „Mands Minde“, og han begyndte rækken d. 20. juni 1838, på halvtredsårsdagen for stavnsbåndets løsning. Og dette var hans første forsøg på at tale frit til en større kreds af danske mennesker udenfor kirken, det første forsøg på at konstatere, hvad et sådant frit ord var værd, når det blev båret af ånd og hjerte og fandt modtagelige sind. Forsøget blev gjort af selve forkynderen af det levende ords magt, Grundtvig, og det mislykkedes ikke.

Tilhørernes antal steg fra det tal, der passede til salen, ca. 250, til det utrolige tal, halvfjerde hundrede, der endog den allersidste aften var steget til syv hundrede. Men da var også hver tomme plads, såvel i salen som på gangen og trappen udenfor optaget.

Dagen efter denne sidste aften, skrev Grundtvig til Ingemann (27. novbr. 1838): „Jeg ved, du glæder dig med mig, at prøveforelæsningen løb så lykkelig, over al forventning lykkelig af, at de gamle, den begyndte med,

A. Vincents forlag
 St. Kannikestræde i København med Regensen og Borchs kollegium
 (bag det ovale skilt)

til slutning aldeles forsvandt i flokken af de yngre og yngste; så nu er det soleklart bevist, at det er blot et frit og levende, nogenlunde naturligt og hjærteligt ord, den danske ungdom, selv efter at have været i den sorte skole, trænger til for at vågne i Nordens ånd ved Danmarks hjerte. — Hvad vilde der da ej kunne udrettes i Soer med den uforskruede og forholdsvis ufordærvede naturlige Ungdom!“

I et brev til Gunni Busck fra 17. november 1838 skrev Grundtvig: „Med forelæsningerne

er det, Gud ske lov, lykkedes langt over forventning; thi der er propfuldt og en del udenfor, og jeg er for så vidt færdig, at alle de store begivenheder har vi mønstret, og England har vi så småt berejst; på mandag skal vi se at komme hjem over Hamborg og slutte med lidt snak om vore egne småting: Ingemann, krønikerne, folkerådet, sognebåndets løsning og den danske højskole Gud være lovet, som har opladt en del af de unges øren. Han lade sæden falde i god jord og give vækst, som han er ene om! Jeg har altid troet, at når man på en skikkelig måde kunde gøre Danmark glad, da gjorde man derved Danmark så godt, som det kan blive, og at det er bedre end alle de store riger; og nu ser jeg klart, at Gud har givet mig at kunne bidrage en del til Danmarks glæde, derfor er jeg

også glad og tvivler ikke på, at Vorherre vil gøre sit til det samme på måder, som overgår vor forstand.“

Grundtvig fik aldrig disse foredrag trykt, men hans søn, professor Svend Grundtvig, udgav i 1877 udkastene til dem under titlen „*Mands Minde*“. De er fulde af huller, og i adskillige tilfælde ikke fuldt udførte. Men man har dog ved at læse dem en lignende fornemmelse som ved at se de friske skitser og udkast til den tids omhyggelige maleres færdige billeder. Der er en fart og en kraft, en træfsikkerhed og en variation i udtrykkene, over disse foredrag, en afglans af Liv og af lune, af lyst syn og kritisk sans, overfor hvad der sker, som gør, at man nok kan forestille sig, hvad virkning de har gjort på tilhørerne.

Herom er der mange vidnesbyrd, både samtidige og senere. For blot at nævne ét af dem, hidsætter vi det sidste vers i P. L. Møllers takkedigt til Grundtvig fra den sidste aften:

„Det er dansken, præsten — Brages,
Sagas, Volas søn —, hvis røst
lod de svundne kræfter dages, —
som har Nordens ånd forløst!
Døden kan vel *stemmen* dæmpe,
ordet står som evig kæmpe,
lever sejrrig her i Nord.“

I virkeligheden er disse foredrag højskolens begyndelse. Ikke som skole naturligvis, men som udslag af den ånd, det fædrelandssind, den sans for menneskenaturen, den modersmålets kraft, den kærlighed til det danske folk og til menneskeheden, som Grundtvig håbede, højskolen skulde kalde på og fremelske.

Og alt dette forstået ikke som et sæt meninger, men som en grundstemning, der bryder frem i syner og drømme, i frugtbare synspunkter, i levende historiske tilbageblik og fremblik, i tugtende domme og i lune småtræk, der vidner om sans både for det store og det små.

Det er det, højskolen skal fremvirke, der her forkyndes: en fri og levende

vekselvirkning mellem folkets livlige ungdom og „dem af os, der — om vi end ingeniørlunde gik gennem helvede ubrændte, gennem den sorte skole uskadede, — dog ikke dér aldeles glemte dansken over latinen, fædrelandet over den klassiske jordbund, Danmark, vor søde moder, over „alma mater“ med stilen og ferlen, eller med ét ord: glemte mennesket over bøgerne og livet over døden.“ . . . „Under en sådan fri og levende vekselvirkning mellem livet og lyset, da, men også først da, vil folket lære at påskønne og benytte både stavnsbåndets løsning og folkerådets oprettelse og de mangfoldige hjælpemidler til folkelivets oplysning, opmuntring og tarv, [som] det sidste halve århundrede har bragt for dagen.“

Til den levende vekselvirkning regnede Grundtvig *samtalen*, og han kommer gentagne gange i „Mands Minde“ ind på, „at det er fuskeri med vor behandling af modersmålet, fuskeri med vore historiske forelæsninger, fuskeri med den tjeneste, vi gør vore tilhørere, så længe vi taler alene og ej forstår ved en levende samtale at indlede og vedligeholde den almindelige deltagelse og vekselvirkning, der er højskolens liv og fremskridende oplysnings betingelser.“

Det er vigtigt at fremhæve dette, også fordi det så ofte har været antaget, at Grundtvig ved „det levende ord“ kun forstod foredraget eller prædikenen. Dette er langt fra at være tilfældet. Det bør måske også siges, at han ikke talte i blinde, hverken psykologisk eller personligt. Han var selv en mester i samtalens kunst. Hans yngre ven, præsten P. A. Fenger, skriver til ham i 1828 efter at være bleven præst på landet: „Kunde jeg dog endnu stundom tale med Dem som fordem, når vi sad ene i Deres stue, og hjertet blev udvidet, og De prædikede for mig — ja, jeg kalder det ret en prædiken, ti jeg tror, jeg oftere er bleven opbygget ved Deres tale i Deres stue end ved den i Vor frelsers kirke, hvor kær og uforglemmelig denne også er for mig.“

Den senere Biskop Martensen, der sidst i 30erne ofte besøgte Grundtvig, siger, at „jeg har med ham samtalt om mange af de mest interessante genstande“, og tilføjer: „Han havde i den daglige samtale en beundringsværdig veltalenhed, der ofte var blandet med vittighed og humor.“

Og den svenske domprovst P. Wieselgren skrev i 1840 i en afhandling i „Brage og Idun“: „Jag minnes ännu när, för ett decennium tillbaka, jag til-

lika med n. v. superintendenten i Saxen, dr. Rudelbach, hos hr. Grundtvig tillbragte en af de härligaste aftonstunden (den hann midnatten), som mitt minne förvarar både från Sveriges och Danmarks hufvudstäder jag har knappt träffat en större skald i konversationen. — I hvarje tanke var som en ingivelse. Hjärtat låg i hvarje ord.“

Man kan også her nævne hans eget minde om sin samtale med mrs. Bolton i London 1830, som han siden i

digtet om hende fra 1844 karakteriserer med ordene: „Den ting er ikke i verden til, hvorom vi to jo kan tale sammen.“

Men mens Grundtvig i dette digt stærkt fremhæver den sjælelige samstemthed, som betinger samtalsens værdi, kan det nok siges, at han i sine udtalelser om samtale i undervisningen knapt så klart har betonet, hvad modtageligheden eller en vis balance fra den anden part i samtalen betyder, og han kom også selv til at lide skuffelser i den retning.

I maj 1839 stiftedes, efter flere tilløb, hvorom Grundtvig selv beretter i en afhandling i Fr. Barfods tidsskrift „Brage og Idun“ fra samme år, en foredragsforening i København: „Danske Samfund“, med Grundtvig som formand. Denne sammenslutning fik stor betydning, ikke blot fordi Grundtvig dér fik lejlighed til at ytre sig om folkelige emner, til stor berigelse for

Titelblad af „Viser og Sange for Danske Samfund“

mange, men også fordi den blev moder til de mange foredragsforeninger, der i dens kølvand efterhånden voksede frem omkring i landet. I den første tid bar de oftest det samme navn, og enkelte steder kan man endnu finde det bevaret, f. e. i „Morslands Danske Samfund“.

Og den rigelige brug af *sangen*, som endnu er karakteristisk for de folkelige foredragsforeninger overalt i landet, stammer også fra denne første begyndelse.

Grundtvig fik i løbet af de nærmeste år udgivet en række hefter: „*Viser og Sange for Danske Samfund*“; de fleste af viserne var af ham selv; tone- mestre satte melodi til, hvis der ingen fandtes i forvejen.

Grundtvig havde gentagne gange talt om, hvordan *sangen* skulde trives og virke på den folkelige højskole som en del af den danske poesi. I „*Mands Minde*“ taler han f. e. om, hvor langt lykkeligere Danmark vilde føle sig, „når blot alle de dejlige, nydanske viser, der myldrede frem fra Thaarups „Høstgildet“ til Ingemanns „Holger Danske“, ikke blot stod på papiret, enten aldrig sungne eller dog kun engang til stads eller en vinter i hovedstaden, men havde genlydt i alle vore skoler og derfra naturligvis ikke blot i alle vore marker og skove, men så vidt som Danebrog vajede på det sortladne hav.“

Nu kom han selv til at gøre begyndelsen. Og her er da endelig noget, som er lykkedes. Vel synges der næppe så meget i vore børneskoler som for en menneskealder siden, og mange steder er *sangen* indskrænket til særlige sangtimer, især i byskolerne, hvad der tager friskheden og præget af folkeligt opdragelsesmiddel helt fra den. Men den vrimmel af sangbøger, der efterfulgte Grundtvigs egne, ligefra hans svigersøn P. O. Boisens sangbog, der først kom i 1848 som sangbog for danske krigere og gav et ellers ikke set folkeligt islæt i soldatersangene, — til højskolesangbogens nuværende 13de udgave, vidner højt om, hvor folkesangene har været brugt, elskede og yndede, og mange af dem hører jo til den bedste danske poesi, der således kommer på folkets tunge. Grundtvig havde selv udtrykt håbet derom i en af sine viser til „*Danske Samfund*“, den kendte „*fuglevise til bondefrihedens pris*“, hvis sidste vers lyder:

„Som fugle i den grønne lund
vi skal for bønder kvæde,
så det kan gå fra mund til mund,
fra slægt til slægt med glæde.

Det være skal vor største fryd,
som skjalde barneglade,
når hoppe kan ved sangens lyd
selv bare ben på gade.

Det kaldes skal vor bedste sang
til evig ros og minde,
som løber rundt i Danevang,
når piger negen binde.

Det være skal vor hæderskrans,
når vore toner milde
med pigerne går let i dans
ved hvert et bøndergilde.

Og vil man have øjeblikkets vidnesbyrd, så kan man tage stikprøver, hvor man vil, på højskoler og i ungdomsforeninger, og se, hvilken rolle sangen spiller, ikke blot i undervisningen, men i samlivet. Nye digtere har skænket folket nye sange, og nye tonekunstnere har lagt det sangen på læberne, kraftigere end nogensinde før. Sangbøger og melodibøger må stadig fornyes for at følge med — og også ældre sange opfriskes med nye toner. Nyt og gammelt synges, så det har klang. Norge, Sverige og Finland er fulgt efter paa samme linie, men hvor i verden finder man ellers folkesang og sangbøger med saa rigt poetisk indhold, så mildt og folkeligt et præg?

Mindre held havde Grundtvig med at få samtalen til at slå igennem i „Danske Samfund“. Meningen var fra først af, at man vilde undvære kate-der, for at alt kunde forme sig jævnt og naturligt, og „den eller de, der var bestemt til ved hvert møde at være de ordførende ikke skulde holde andre medlemmer tilbage fra at føre noget på tale, da det uforberedte tit er det bedste.“ Men dette lykkedes ikke efter hensigten. Grundtvig udtalte ved et møde den 25. juni 1839: „Mig synes ikke, at *fortalerne* har synderlig fremmet samtalen.“ Og trods nye forsøg blev hovedsagen stadig den ordførende taler.

De „*Historiske Samtaler med Damerne*“, som han kaldte en række foredrag, han i foråret 1839 holdt for kronprinsesse Caroline Amalie og hendes hofdamer, lykkedes efter hans egne ytringer at dømme også bedre for foredragenes end for samtalerne vedkommende, og dog var Caroline Amalie selv en kvinde, med hvem det ofte var ham en glæde at veksle ord.

Siden har der i højskolens historie været enkelte højskolemænd, der fandt det naturligt at benytte samtalen om ikke helt, så dog noget i retning af, hvad Grundtvig tænkte sig. Navnlig kan her nævnes Kristen Kold og Thomas Bredsdorff,*) der dog også kunde holde foredrag, som deres elever vil kalde uforglemmelige.

For de fleste har dog fortsættelsen af den meddelelsesform, Grundtvig indførte med sine foredrag „Mands Minde“ og siden i „Danske Samfund“ været, hvad der passede både dem og deres elever bedst. Men hertil må for de flestes vedkommende i høj Grad lægges de samtaler, som har været ført mand og mand imellem eller under undervisning på mindre hold. De har ofte været af den største betydning for eleverne på den folkelige højskole.

EN NORDISK, VIDENSKABELIG HØJSKOLE

Det er, som om Grundtvigs Lyst til at udvikle sit skolesyn og sine skoledrømme ingen grænser kender i årene omkring 1838. Først på året kom „Skolen for Livet“; og „Mands Minde“ er fra ende til anden fuld af strøvtanker om ungdomstiden som den rette oplysningsalder, om „livet og naturen“ i modsætning til den døde lærdom, om nødvendigheden af en folkelig højskole og om den rette forståelse af menneskenaturen, så at man næsten kan få hele hans skolesyn frem ved at sammenstille alle disse udtalelser.

Men endda havde han ikke talt ud. Norden var ved at komme på dagsordenen. Grundtvig havde allerede i sit lille højskoleskrift til nordmændene talt om, at Norden kunde få lyst til at rejse en stor videnskabelig højskole.

Nu fik han opfordring af en biblioteksmand, Frederik Barfod, til at levere et bidrag til et nordisk tidsskrift, som denne begejstrede unge mand dristede sig til at udgive fra 1838 under titlen „Brage og Idun“, og inden udgangen af året havde han fra Grundtvig som bidrag fået ikke blot to længere digte, men også den mærkelige og livfulde afhandling: „Om Nordens videnskabelige Forening“, der blev trykt i tidsskriftets nytårshæfte 1839.

*) Også Anders Vedel bør nævnes blandt dem, der dyrkede kunsten at samtale med eleverne. E. J. B.

N. F. S. Grundtvig 1844. Efter tegning af Vilh. Gertner

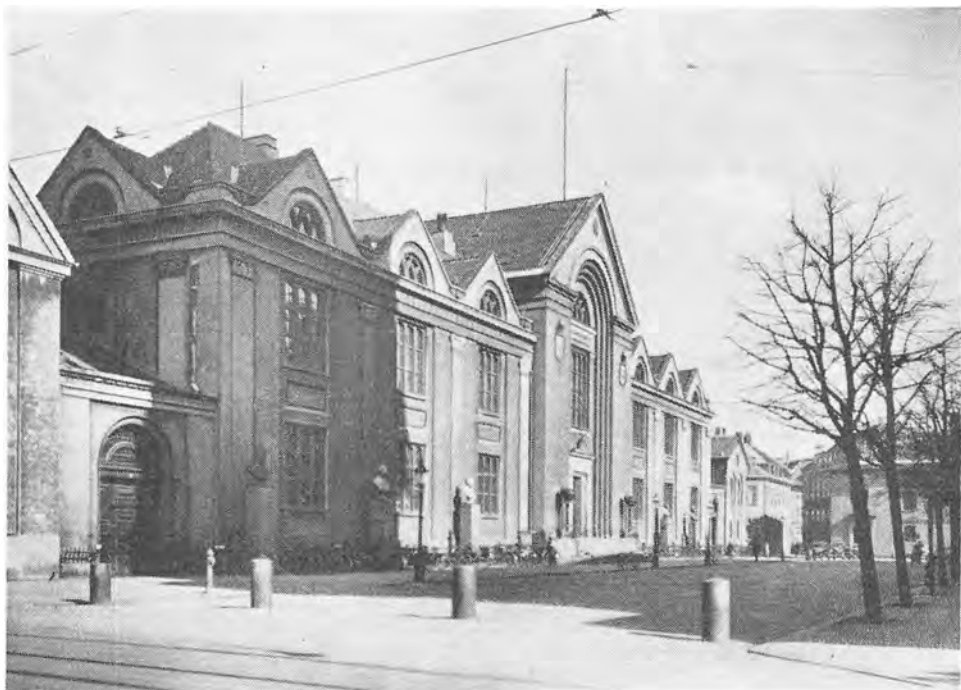
Titelbladet af „Brage og Idun“ 1839

Grundtvigs planer om den folkelige højskole er ikke at forstå som en lille beskeden udbygning, lagt til det øvrige smukt opbyggede skolevæsen. — Han var, som vi har set, i høj grad kritisk overfor dette — dets drengvidenskabelighed, dets dyrkelse af latinen, dets tyrketro på „døde kundskaber“. Heller ikke de eksisterende universiteter med deres eksamensterperi gik ram forbi.

Han skyldte sine læsere et ord om, hvad han da tænkte sig i stedet for, navnlig for videnskabelighedens vedkom-

mende. Og her fik han nu en lejlighed til at udtale det. — Et virkeligt universitet eller en videnskabelig højskole er nemlig efter Grundtvigs mening ikke et sted, hvor man uddanner „præster, lovkyndige og andre praktiske embedsmænd“. De får bedst deres „fædrelandske dannelse“ på den folkelige højskole og deres særlige dannelse på egne planteskoler (seminarier).

Videnskab er nemlig ikke blot et læs kundskaber eller en sammenhængende lærebygning, der blot skal overleveres fra slægt til slægt. Den er „et levnedsløb i tankeverdenen, der ikke lader sig lære af gamle bøger og ej føres ved at hænge over dem, men kun ved at bemestre sig både „gammelt og nyt“ til oplysning og forklaring af menneskelivet i det hele og i det ene

Københavns universitet med Frue plads, set fra Nørregade mod St. Kannikestræde

kelte. Det populære eller det folkelige har det nærværende til genstand, med brugbarhed og virksomhed til nærmeste mål.

Det videnskabelige har derimod *alt* det timelige til genstand. Videnskaben kan aldrig være for de mange, men kan kun „drives til gavn af nogle få, som med udmærkede anlæg derfor, dertil opofrer en kraftig manddom og rørig alderdom.“

Foruden de egentlige „visere“, som Grundtvig kalder videnskabens foregangsmand, og af hvilke vi også her i Norden har haft enkelte virkelig store, behøves der tillige „en del håndlangere, hvor alle kundskabsfagene skal gennemarbejdes og det nødvendige føres til bogs“.

Videnskaben er højst nødvendig til den dybere forståelse af menneskelivet. Den falder i to afdelinger, de fysiske og de historiske videnskaber. Matematikken og naturvidenskaben „fortjener særlig opmærksomhed både for deres praktiske anvendelighed og for den indsigt i naturens hemmeligheder, de enten giver eller dog spår og lover“.

Og de historiske videnskaber er endnu langt mere praktisk anvendelige,

fordi de „dels giver og dels spår og lover en langt dybere indsigt i naturen og hele menneskeudviklingen“.

Og „da historien omfatter menneskeslægtens mærkværdigste ord og gerninger, hvori menneskenaturen åbenbarer sig, og hvortil alle videnskabelige fremskridt hører, så er al menneskelig videnskab i grunden historisk, og kundskaben om det forbigangne det eneste middel til at forstå det nærværende og lægge fornuftige planer for det tilkommende“.

Hvor historien dyrkes, vil de døde sprog få en helt anden og langt større betydning, end hvor de kun dyrkes for „latineriets“ skyld. „Man vil skænke dem den opmærksomhed, som det liv findes værd, der har afpræget sig deri.“ Og endnu større betydning vil de levende sprog få.

At universiteter er nødvendige, er Grundtvig ikke i tvivl om. Men man kunde måske nøjes med ét for hele Europa? Dette mener Grundtvig dog ikke, ti hvert af hovedfolkene har åbenbart sit særlige synspunkt at betragte menneskelivet og dets udvikling fra, og „ligesom hvert hovedfolk i det hele udtrykker en hovedretning af menneskenaturen, således vil også ethvert af dem i tidens løb udvikle et tilsvarende sæt videnskabsmænd, udmærkede til at oplyse især den side af menneskelivet, som folket var det kraftigste udtryk for“.

Hvis altså de nordiske folk er et af hovedfolkene, så bør det også have sin særlige lærdomsskole. Om dette er tilfældet, kan man ganske vist ikke se af de hidtidige nordiske universiteters virksomhed, ti de er nærmest små efterligninger af det parisiske. Man kan heller ikke bevise det ud fra det forsøg, der blev gjort på at skabe en selvstændig nordisk videnskabelighed på Island i middelalderen, ti så storstilet det end var, så sank det dog i jorden igen. Men det åbenbarede dog ligesom Nordens myter et særligt nordisk syn på menneskelivet.

Oldtidens forskellige videnskabsskoler slår ikke til i nutiden, hverken den hebraiske, den græske eller den romerske, ganske simpelt, fordi de ikke kendte det liv, der siden er blevet til. „Der behøvedes en ny videnskabelighed i samme grad, som der i kristenheden åbenbarede et nyt liv.“ Og da det nordiske syn på menneskelivet synes at vise stor forståelse for dettes åndelige præg, „lyst til at forklare og ikke blot bortforklare eller forkaste

Grundtvigs fødehjem, Udby præstegaard, set fra haven

alt det guddommelige, der i tidens løb henrykte og henrev de ædleste, kraftigste og virksomste folkefærd, medens den ægte menneskelige oplysning og vidskab nødvendig må udmærke sig med forstand på alt det høje og dybe i menneskenaturen og ved heltelig kamp for det,“ — så tyder alt på, at Norden ikke blot bør have sin videnskabelige højskole, men også på, at det har en indsats af særlig værdi at bringe verden.

Og Grundtvig fremsætter nu sit inderlige ønske og levende håb om, at Norden må få ét stort „nordisk universitet“ i stedet for de fire latinske, vi nu er hjem søgte med.

Han forstår godt, at dette forslag må synes alle læsere, som ikke kender eller deler hans anskuelser om skolen i det hele eller latinen i særdeleshed, et urimeligt luftkastel. Men han begrundet udførligt sin opfattelse af, at ét universitet i Norden er nok. Vel er sprogene ikke helt éns, men der er kun én ånd i Norden, og videnskabeligheden trænger lige så højt til et nordisk universitet, som folkene trænger til videnskabeligheden. Og et universitet bør være stort. Det bør være som i Oxford og Cambridge, „hvor viden-

skabsmænd i hundredtal kan henleve alle deres dage i selskab med deres jævningsger“.

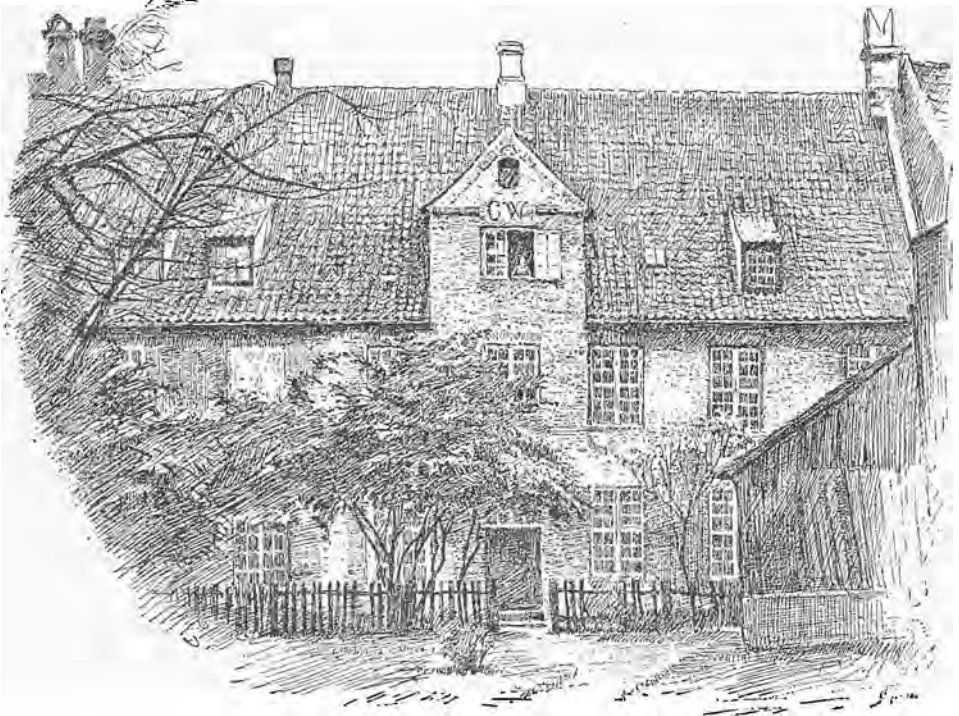
Man kunde tænke sig den indvending: Hvad vil en tre hundrede professorer ved et sådant lærdomssæde forslå tiden med til hverdagsbrug, når de hverken er bundet til sliddet med at afholde eksaminer eller til daglige forelæsninger?

Men Grundtvig smiler ad indvendingen. Læserne må nok selv kunne tænke sig, „hvad to-trehundrede virkelige mennesker i deres bedste alder, i det mindste over de tredive, med mere lyst til daglig at vokse i kundskab og forstand end til at være embedsmænd eller drive anden borgerlig hændtering, og med anlæg og hjælpemidler svarende til lysten“, kan fordrive tiden med.

Og han henviser til de glimt, han selv har oplevet af et sådant videnskabeligt samliv: „Hvad enten jeg tænker mig 30 år tilbage til Valkendorfs Kollegium, eller 7 år tilbage til Trinity College, da får jeg en levende forestilling om *det mageløse gæstebud*, der daglig vilde holdes på en *fri, nordisk højskole*, hvor hverken de gamle eller de unge var stavnsbundne eller sammenskoblede, men hvor alt det for ånden stærkt tiltrækkende eller opvækkende var i en bestandig munter vekselvirkning, hvor forelæsninger og disputatser, som de var hidtil sædvanlige, ikke sammensmeltede, men afløstes af velordnede videnskabelige samtaler, dels med de yngre, og dels, for deres øren, som vilde høre, mellem de ældre indbyrdes.“

Af et sådant liv har vi haft glimt i dette århundrede, „hvoraf jeg så begyndelsen, da Henrik Steffens slog ned midt iblandt os som et lyn, og enden, da jeg i 1808—10 lå på Valkendorfs Kollegium med folk som Sibbern og Hersleb og med adgang til selskaber, som de faldt i Ørstedernes, i gamle Treschows og Sverdrups kredse. Dette *højskole-glimt* kan jeg klarlig se, jeg skylder min videnskabelige dannelse, ligesom det siden var mit gæsteri i Trinity College, der først lærte mig at forstå det og viste mig, hvad sådan et kammeratskab (fellowship) kunde og vilde være, når det besjæledes af en ægte videnskabelig ånd, med opladte øjne for hele menneskelivet, dets store naturlove, kræfter og mål.“

Har man først en sådan forestilling om det videnskabelige hverdagsliv

Det gamle Valkendorfs kollegium, set fra haven

på den nordiske højskole, da gætter man let „hvilke *gilder*, der måtte falde, dels når der pludselig opgår en ny stjerne af første størrelse, og dels når andre store begivenheder, udmærkede gæster eller hjemkomne venner fra fremmede lande, eller virksomme, verdenskloge embedsmænd, som søger vederkvælgelse, sætter den åndelige hovedstad i fuld bevægelse“.

Grundtvig taler også om den betydning, en sådan videnskabelig højskole kan få for *præsteskabet*, hvis lyse hoveder kan „føle trang til at sammenligne ikke fritænkeriets men fritænkingens udbytte med den store åbenbaring“. Og der kan også blive personlig vekselvirkning, „idet snart en halv-gammel boglærd vil finde trang til præstens mere levende og gennemgribende virksomhed, og snart en aldrende præst finde lyst til i de boglærdes kreds at komme til klarere bevidsthed af sit liv og gøre sin erfaring frugtbar for skole og efterslægt“.

En anden gren af den videnskabelige højskoles virksomhed vil være „besøget af opvakte og videlystne ungersvende“, hvormed kan jævnføres, at de

berømteste tyske universiteter i deres blomstrende ungdom „ingen eksaminérmaskiner var, men frie videnskabelige anstalter, hvor de gamle selv med udmærkede egenskaber og venlig forekommenhed måtte tiltrække og fængsle de unge, de skulde leve af“. Og det, skønt disse universiteter efter Grundtvigs mening manglede „alt åndeligt tiltrækkende, på friheden nær“. Hvor langt herligere må det da ikke gå til på det nordiske universitet, særlig når ungdommen fries fra det latinske dødbideri og kommer, ikke uoplyste, men friske og lærelystne:

„Tænker vi os nu latinskolerne borte, . . . at alle drenge voksede, så vidt muligt, op i deres hjemstavn og Guds frie natur, i levende vekselvirkning med folket, oplærte til en eller anden i det daglige liv nyttig syssel, så at selv de, der fra barnsben syntes bedst skabte til hovedbrud, dog også havde lært at bruge deres hænder, og at få eller ingen faldt på at besøge den videnskabelige højskole uden de, der alt havde udmærket sig på den folkelige, da indser vi let, at professorerne (som vi for kortheds skyld vil kalde højskolens indbyggere), vilde finde, at de selv åndelig talt havde nok så megen indtægt som udgift ved de unges besøg.“

Man ser den storslåede sammenhæng i Grundtvigs højskolesyn: Betingelsen for det nordiske universitets oprettelse er, at hver af de nordiske lande først får deres folkelige højskole, og at regeringerne har oprettet bedre „planteskoler“ for uddannelsen af embedsmændene end de nuværende universiteter.

Men denne betingelse gør ikke virkeliggørelsen lettere, selv om den nu er opfyldt med hensyn til de folkelige højskoler, som findes i alle Nordens lande.

Grundtvigs store tanke er da heller ikke hidtil blevet til mere end en drøm. Men selv mener han ikke, at vanskeligheden skulde være uovervindelig, hvis man ønsker sagen gennemført. Den folkelige højskole kunde jo — mente Grundtvig i 1839 — bringes til at træde i virksomhed i løbet af et år, og når fem år var gået, kunde man oprette det nordiske universitet.

Forholdene i vore dage er i mange henseender vidt forskellige fra, hvad de var, da Grundtvig udkastede sin store plan, og her er ikke stedet til at

drøfte, hvilken praktisk værdi en sådan nordisk, videnskabelig højskole kunde få i nutiden.

Endnu er der dog dem, der ikke kan lade være at føle sig grebet af tanken, og den har ofte været drøftet i de senere år. Og selv de, der ser helt anderledes på, hvorledes man bygger folkeopdragelsen op, vil ikke nægte synets storhed og genialitet.

KONG KRISTIAN VIII OG HØJSKOLEN I SORØ

Året 1839 er et vigtigt år i Grundtvigs liv, idet han d. 29. maj af kongen blev kaldet til præst ved Vartov hospitals kirke og dermed overtog det embede, som han sad inde med til sin død. Hermed ophørte hans 13-årige tjenstledighed, og han måtte til en vis grad vende sine interesser fra de høje syners verden mod det praktiske liv.

I dette år falder også hans medvirken ved oprettelsen af „Danske Samfund“, og dette kalder atter på hans skjaldskab. Ikke blot en række fædrelandssange, men hans første egentlige oplysningssang bliver til i den anledning:

„Er Lyset for de lærde blot
til ret og galt at stave?
Nej, himlen under flere godt,
og lys er himlens gave,
og solen står med bonden op,
slet ikke med de lærde,
oplyser bedst fra tå til top
hvem der er mest påfærde.“

Den blev trykt i „Brage og Idun“ 2. bind 1839 sammen med tre andre sange til „Danske Samfund“ til d. 28. maj 1839. Den giver et karakteristisk udtryk for Grundtvigs trang til at få det brede folk draget ind under oplysningens magt og for hans tro på, at oplysningen er mindst lige så naturlig for jævne mennesker som for lærdommens folk.

I det samme år skriver han to digte til sine egne børn, hvori hans skole-

tanker også finder klare og stærke udtryk. Det første: „*Aabent Brev til mine Børn*“ blev trykt i „Brage og Idun“ for 1841, det andet: „*Til mine to Sønner*“, ikke før efter hans død i „Poetiske Skrifter“ VI. bind.

Grundtvig havde søgt at opdrage sine to sønner, nu 17 og 15 år gamle, og sin nu 12-årige datter, Meta, efter sine egne skoletanker, „så eder ej for bryst faldt skolestøvet“, og han føler nu trang til at dele disse tanker med dem. Det sker på den smukkeste måde gennem disse to digte.

I det „åbne brev“ taler han om, hvordan til sin tid

„den livets skole, jeg har peget på
og tryglet jordens guder om at bygge,
som ved et trylleslag skal da opstå
og kærlig favne eders faders skygge.“

Og i digtet til sønnerne giver han dem først med kraftig og levende begrundelse to grundsætninger for deres egen og andres sunde menneskelige og kristelige vækst:

„Immer lysten driver værket,
elsker, hvad I vil forstå“

og

— — —

„glemmer aldrig, at naturen
tugtekunsten overgår,
som af jorden, ej af furen
drager næring, hvad man sår.“

Derefter giver han dem tidens parole, som den lyder for ham, både kristeligt og folkeligt, i ordene:

„Fred og frihed, lys og læmpe.“

Det ejendommelige for Grundtvig i disse år og mere og mere fremefter er den måde, hvorpaa disse fire bestræbelser hos ham går hånd i hånd og hjælper hinanden frem.

Inden 1839 randt ud, indtraf en begivenhed, som gjorde stærkt indtryk på Grundtvig: Kong Frederik d. VI.s død d. tredie december. Han måtte lade både mindeord og mindekvad lyde over den konge, som havde været

Vartov kirke

Vartov kirke. Grønnegården med Niels Skovgaards Grundtvigstatue

Grundtvigs Bolig i 1830'erne i Strandgade nr. 56, nu nr. 4. Grundtvig boede paa 2. sal i den midterste bygning. Huset i forgrunden er Tordenskjolds bolig. I baggrunden Jac. Holms store kornmagasin og Frederiks tyske kirke

også ham selv god og nu sidst havde kaldet ham til præst ved Vartov. Men han spørger også straks sig selv, hvilken betydning kongeskiftet vil få for hans højskoleplan, og svaret ligger nær for hånden. Både den nye konge, Kristian VIII, og dronning, Caroline Amalie, havde vist så megen interesse for hans skoletanker, at der nu kunde være virkelig udsigt til at få noget sat i værk. Med andre ord: nu må højskolen sættes praktisk på dagsordenen; og det er dette, han skriver, taler og virker for fyrreerne igennem.

Han forkynder det straks i sit digt ved „*Kong Christian Frederiks Hyl- ding i Danske Samfund*“, hvor et af versene lyder:

„Skolen for livet oplukkes nu
 med munden på modersmålet,
 levende kommes da alt i hu,
 som haver på jorden strålet;
 kongepennen med folkemund
 da slutter en pagt af hjærtens grund,
 Danmarks stjerne tindrer.“

og i sin majtale 1840 i „Danske Samfund“ udtrykker Grundtvig sit glade håb om, at kong Kristian VIII vilde „åbne en sådan kongelig fri-skole for livet, for det danske folkeliv“. — Og senere på året udsender han det lille skrift: „*Bøn og Begreb om en Dansk*

Kong Frederik VI på dødslejet
Efter Tegning af P. C. Skovgaard, Frederiksborg

Højskole i Soer". — *Bønnen* er et digt, der beder kongen om „oprejsning for en dronning“, så hun i mag kan bestige „sit grønne dronningsæde under ø“, der findes i „en løvsal i dit kongerige, i Sjællands hjærte ved den blanke sø“. Dronningen er alt det danske i Danmark, som nu skal befries for den trældom, hun har været stedt i „fra Valdemarernes dage“, og hendes højsæde skal rejses i Sorø med den danske højskole.

Begrebet er, at Sorø akademi naturligt er bestemt til at blive en sådan folkelig højskole. Det ridderlige akademi, som Kristian IV oprettede, Kristian VI fornyede og Holberg berigede, var en *patriotisk højskole*, som „kun ved en fejltagelse for ikke fuldt tyve år siden faldt i latinens vold“, og som man derfor tør håbe, kongen kan give tilbage igen til den rette ejermand. Det behøver ikke at medføre, at drengeskolen helt afskaffes, hvilket heller ikke let lader sig gøre, så længe så mange holder på den. Men det burde gøres muligt netop i Sorø, at man kunde gennemgå den uden at besværes med den latinske stil, og fremfor alt burde akademiet have sin egen bestyrelse.

Og så bør *eleverne* have indflydelse på virksomheden gennem et skoleråd, der i det væsentlige skulde udpeges af ungdommen selv, og som ledelsen kunde rådføre sig med. Derfor kan heller ikke undervisningens indhold forud fastslås, fordi den vil bero meget på elevernes ønsker. Det er nemlig „noget aldeles nyt, jeg har for øje, . . . en oplysningsanstalt nemlig, hvorved folket efterhånden vågnede til selvbevidsthed, og hvor lederne lærte lige så

Kong Kristian VIII

meget af ungdommen som den af dem, en sådan levende vekselvirkning og indbyrdes undervisning, hvorved der lagdes bro over det svælgende dyb, [som] hierarki, aristokrati, latinering og honnet ambition har befæstet mellem hartad hele folket på den ene, og dets ledere og lærere, med en håndfuld såkaldte dannede og oplyste på den anden side.“

En anden væsentlig side af virksomheden er

de rette lærere, som særlig i begyndelsen vil være vanskelige at finde. Om de dur til det, vil nemlig helt komme an på deres liv og lyst, evner og flid, og disse egenskaber kan kun klare sig såvel for dem selv som for de andre ved erfaring. „Derfor måtte alle de nye ledere kun antages „indtil videre“ uden alt krav på godtgørelse, hvis man ikke fandt sig tjent med dem. Dette vilde være så meget nødvendigere, som lederne, for at kunne opofre sig for deres kald, måtte lønnes godt, så længe de var det, og uværdige personer derfor ved allehånde midler vilde stræbe at indsnige sig, når ansættelsen enten gav visse levebrød eller ret til, når man fandtes uduelig, at få penge for ingenting at gøre.“ . . . „Når derimod stillingen var uden næringsssorger, så længe den varede, men varigheden uvis, og slet ingen fordel fulgte med aftakelsen, undtagen når man først havde tjent i en række af år (ti eller derover) . . . da kunde man være sikker på i regelen altid at få de dueligste ledere, der fandtes i riget, og videre kan man naturligvis ikke komme.“

Højskolemænd, der læser denne overvejelse, vil ikke kunne undgå at

tænke på, hvor klart Grundtvig straks har set den risiko, der nødvendigvis må være forbundet med en virksomhed af denne art, og at beundre de planer, ved hvilke han mener, at denne livets risiko kan fastholdes i en statsanstalt. De virkelige højskoler blev private; dér var risikoen uundgåelig, og vanskeligheden ved at få de bedste lærere har ligget på et andet punkt: i ikke at kunne lønne dem godt nok,

Dronning Caroline Amalie

mens de var i Virksomhed. — Morsomt er det at se, hvorledes Grundtvig, der i hvert nyt højskoleskrift må gentage noget af det, han før har sagt, bestandig finder nye, friske måder at sige det på. Her taler han om, at lærerne paa den folkelige højskole først og fremmest må „forstå folket“. I „Nyårs-morgen“ 1824 havde han udtrykt det således:

„Hvo folket vil træffe
tilbunds under ø,
med folket må bjæffe,
om ej det kan gø,
hvo for det vil sjunge,
må låne dets tunge
og lære at ånde på den.“

„Jeg kan måske dog nok sige det lidt tydeligere nu,“ fortsætter han og forklarer så: „For nu at forstå et folk, så vi kan tale ud af dets hjærte, må

folket have del i vort hjærte og låne os sin tunge, så hvis vi ringeagter de små og modersmålet, som det lever i folkemunde, da bliver vi naturligvis aldrig folkelige; men selv når ingen af delene er tilfældet, og vi med flid bruger alle både indvortes og udvortes hjælpemidler til at sætte os ind i folkets naturlige tankegang og tilegne os, ikke det flove, dræbende og stødende, men det levende og ejendommelige i dets talemåde, så gør dog det fremmede og unaturlige i vor dannelse, såvelsom den sorte armod i åndelig forstand hos folket, at vi kun meget vanskelig og en stund meget ufuldkomment lærer at forstå hinanden.“

Vil man spørge, *hvad* man skal meddele ungdommen på højskolen, svarer han: ikke alt hvad vi véd, men *alt, hvad vi kan have tilfælles med folket*. Dette vil vel, mener han, især være *historie og poesi*, uden at det må slås for fast, at når blot dette meddeles, er det godt, „da intet er lettere at mishandle, medens rigtig og folkelig anvendelse beror på den rigdom, sans og takt, der findes hos lederne, og den erfaring, de efterhånden indsamler.“ Men desuden: „Ligesom der allerede med hensyn til dette vil kendes mærkelig forskel på „sællandsfar og jyde“, således kan højskolen slet ikke indskrænkes til visse fag“ . . . og „da det ikke skal være en skole for døden, men for livet, så kommer alt an på, hvor megen livskraft der mødes, og hvordan den anvendes.“

Det fremgår både af „Bøn og Begreb“ og af andre lejlighedsvisse ytringer af Grundtvig i disse år, hvor afgjort han nu sætter ind for at få højskolen i Sorø oprettet „hellere i dag end i morgen“.

Men netop på denne tid melder ønsket om at få oprettet en højskole sig også fra anden side, idet en kreds af sønderjyder efter Peder Hiort Lorenzens djærve, danske optræden i Slesvigs stændersal d. 11. novbr. 1842 begyndte at arbejde for at få rejst en højskole i Rødding som et led i kampen mellem tysk og dansk sprog og kultur i Nordslesvig. — Om enkeltheder vedrørende denne sag skal der berettes senere.

Her skal kun nævnes, at det naturligvis vakte Grundtvigs allerstørste interesse, at hans tanker nu begyndte at finde ørenlyd i det danske folk.

I en tale, „*Nyaars=Ønske i Danske Samfund 1843*“, som Grundtvig udsendte trykt, kommer han ind på denne sag og finder det i sin orden, at

Danmark nu råber hurra for Peder Hiort Lorenzen og beder majestæten hævde danskhedens ret i Slesvig. Men i virkeligheden er der kun ét, der kan grundfæste danskheden: en ægte, dansk oplysning, som den kan gives på en dansk, folkelig højskole. Han har i mange år drømt om, at regeringen vilde overlade akademiet i Sorø til danskheden. Men „nu er øjeblikket til at opleve danskheden, enten det så gribes eller forsømmes. Sker det sidste, som Gud forbyde, *min* skyld må det dog ikke være, derfor, alt hvad jeg mægter, det vil jeg i forbindelse og forening med dannemænd af alle farver gerne bidrage til enhver indretning, stor eller liden, som har til øjemed at gøre ungdommen levende bekendt og kærlig igået med fædreland og modersmål.“

Året efter kom Grundtvig ved det store og berømte *skamlingsbankemøde* d. 4. juli 1844 til at holde den egentlige indvielsestale til højskolegerningen i Sønderjylland, selv om Rødding højskole først åbnedes d. 7. november samme år.

I sit „NyårsØnske“ havde Grundtvig udtalt håbet om, at den danske højskole, „der dog endelig i år må grundes,“ måtte blive det levende bånd og det luende brændpunkt for alle danske bestræbelser, det *skovhorn* til opvækkelse af alt det gode gamle, der sover på marken, og den levende kilde til folkelig, dansk oplysning.“

Da han udgav sin tale på Skamling, kaldte han den:

„*Skovhornets Klang mellem Skamlings-Bankerne*“, og der lå vel deri ikke blot det ligefremme: røsten fra det danske skovland mellem de jyske banker, men for ham selv i alt fald, en antydning af, at det var, hvad højskolen skulde bringe, han vilde blæse i hornet for. Det er da også dette, han gør i den højt beåndede tale, hvis løftende kraft efter tilhørernes vidnesbyrd var endnu langt stærkere, end den dog ingenlunde upoetiske gengivelse på tryk kan give forestilling om.

Han hilser sine danske landsmænd, slesvigerne, som „Danmarks lyslevende grænsefæstning, det sande unedbrydelige Danevirke“ . . . „der alt i to årtusinder, om ikke længere, stod vagt for det velsignede fædreland,“ stod vagt i arilds tid, „da folkestemmen på modersmålet var fri og højrøstet,“ da „folkeånden altid var lysvågen,“ og som nu efter en lang svaghedstid er be-

gyndt at stå vagt igen med den stænderdeputeredes talen dansk i stænder-salen, som „det første ord af den tilbagevendte folkeånd“.

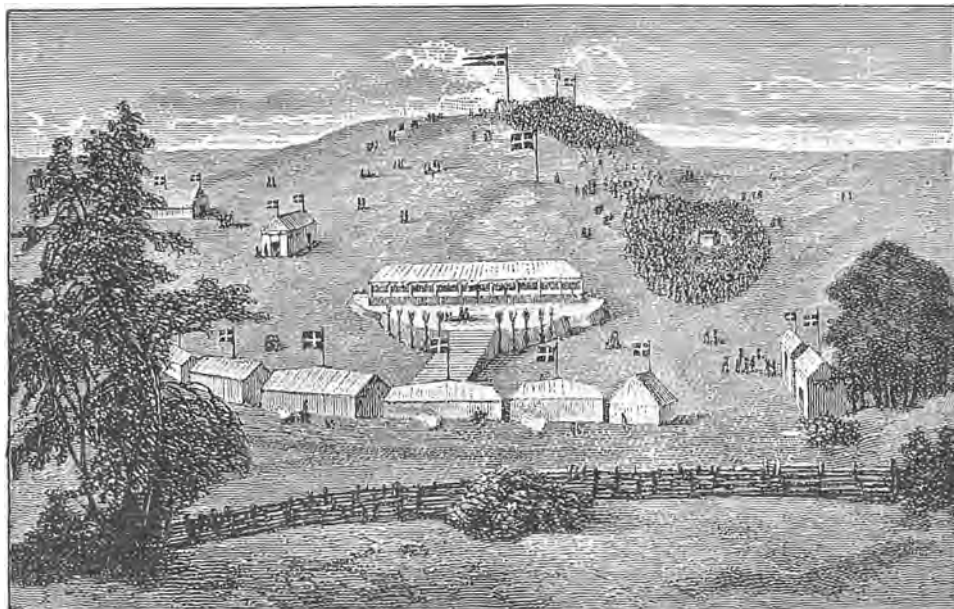
Han ligner deres vagthold ved Hejmdal, der efter det gamle billedsprog bevogter det grønne Gudhjem, som kun gyngebroen adskiller fra den store og vidtløftige, men golde jættestad. „Ti,“ siger han: „Gyngebroen er i mine øjne et nordisk, kæmpemæssigt billede på folketungen ved landets grænser, der altid går som en flom eller gyngende, og hvert øjeblik truer med at bryde.“

Men når han kalder brydningen ved Danmarks grænseskel, før det danske modersmål kan hæve sig fra trællebænken højt på dronningstolen, for en kamp, da tænker han hverken på „næver eller negle“, ti den tid er Gud ske lov forbi, da næver og negle, enten med eller uden penne, afgjorde „tun-gernes trætte“. Nu skal trættet jævnes af tungerne selv i folkemunde, der ligesom den stumme Uffe pludselig ved de fremmedes forhåelse får deres mæle igen.

Men skal denne sprogkamp ende med en sejr for den danske tunge, „da er åbenbart en højskole nødvendig, en dansk højskole, hvor Nordens ånd på modersmålet og med det hersker uindskrænket“.

I, sønderjyder, har jo taget det første skridt, „så rejs da en højskole i jeres midte . . . som er gamle Danmark værdig, hvis danskhed man med Hejmdals øjne kan se hundrede mile borte.“ . . . „Eders folkehistoriske ret til ej blot at hedde danske, men til at gå i spidsen for alle dannemænd, den er også kirkehistorisk, ti i eders Helligbæk er jo de første dannemænd døbte, i eders Hedeby hævede sig jo den første danske kirke, i eders midte havde jo „Nordens apostel“, den hjertelige, den i hele middelalderen mageløse Ansgar, sit danske sæde, så det er i sin orden, at I også skolehistorisk bliver danskens bannermestere og mærkesmænd.“

. . . „Derfor, op, I danske mærkesmænd, hånd på værket! Lad Dannebrog vaje stolt på højskolen, I grunder, som den vajede på bølgen blå, endnu i Kongedybet, trods havets elefant og Englands den største vovehals, men som Dannebrog vil aldrig vaje mere, hvis ikke en *dansk højskole* snart lærer folket at skatte og at bruge sit modersmål, og med folkeåndens kraft at for-fægte sin naturlige ret ikke blot til at blive ved at tale dansk, men at til-

Det første møde på Skamlingsbanken d. 18. maj 1843

tales, at rådspørges, at høres og at føjes, at styres og ledes på dansk," en højskole, hvor det kan leve, som giver øje for menneskelivet og verdens løb, magt over modersmålet og mod til, når det gælder, at trodse alverden.

I den samme tale siger Grundtvig, at han som sællandsfar i mange led har sørget dybt over, at den danske højskole ikke først hævdede sig i hjertet af Sælland, i det dejlige Sorø, hvor pladsen er afstukket af forsynet selv, hvor alle midlerne er i overflødighed tilrede, og hvor altså kun lysten eller modet eller kræfterne fattes; men nu ser han grant, at hvor Danmarks rige og Danmarks kirke oprandt, dér må også Danmarks skole opbygges.

Men begyndelsen i Rødning bragte dog ikke Grundtvigs arbejde for højskolen i Sorø til standsning. Den 1. februar 1843 havde han overbragt kong Kristian VIII sit „Nyaars-Ønske i Danske Samfund“ og havde da en læn- gere samtale med kongen om at få Sorø akademi omdannet til en dansk højskole. Sagen var aktuel, fordi direktøren for akademiet netop var død, og det trak ud med udnævnelsen af en ny. Samtalen førte til, at Grundtvig på kongens opfordring skrev en betænkning: „Om Indretningen af Sorø Akademi til en folkelig Højskole“. Denne betænkning blev ikke trykt, men blev senere fundet af rigsarkivar A. D. Jørgensen og offentliggjort i tids-

skriftet „Danskeren“ 1889. Den må læses som en slags fortsættelse af „Bøn og Begreb“, som jo også indeholder en henvendelse til Kristian VIII. I få og kraftige ord fastslår den højskolens opgave og fortsætter så med at drøfte emner og lærere:

„Hvad folk ikke kan, det gør de ikke, selv om de forpligtes dertil, og hvad de ikke vil, det gør de kun slet.“

Ingen af de nuværende lærere ved akademiet undtagen Ingemann har vist nogen varme for den folkelige sag. Kun han kan derfor bruges, og han må have mindst en tre, fire dygtige medhjælpere ved sin side; så kan der begyndes.

Alle befalede prøver, så vel ved indgang til som ved udgang fra den folkelige højskole må være udelukkede; det er helt nødvendigt. Al oplysning må drives *levende og folkeligt*, og der må lægges vægt på det, der er fælles for alle.

Der må være en lærer, som er mester i modersmålet, ikke blot som det findes i bøgerne, men som det lever i folkemunden. Een må der være, som kender og elsker fædrelandets historie og kan fortælle den livlig. Een må kende og elske folkesangen og være forsanger eller have en medhjælp dertil. „Folkesangen er fra arildstid det frugtbareste dannelsesmiddel og må spille en hovedrolle, hvor ungdommen skal være og lære med lyst.“ — Een må kende fædrelandet og dets forskellige egne og folkene med deres sysler, næringsveje og herskende tankegang.

Endelig maa der være en lovkyndig, der kan oplyse om fædrelandets statsforfatning og lovgivning.

Med disse fingerpeg skal intet andet være udelukket: Fædrelandets litteratur måtte ikke forsømmes, og „en levende meddelelse af mangehånde kundskaber, lingvistiske og matematiske, natur- og verdenshistoriske kunde også nytte og fornøje en del“.

Denne Grundtvigs henvendelse til Kristian VIII blev ikke uden følger.

Direktionen for universitetet og de lærde skoler indgav omtrent samtidig en indstilling angående Sorø akademi. Kongen fulgte den i at skille opdragelsesanstalten og latinskolen fra akademiet. Han lod Ingemann foreløbig fortsætte som direktør for akademiet, men forlangte iøvrigt en ny ind-

stilling angående dette. Og så trak sagen ud et par års tid til ærgrelse og ængstelse for Grundtvig.

Men i juli 1845 faldt Kristian VIII's første afgørelse, som gik ud på, at der i Sorø skulde oprettes et realakademi, der bl. a. skulde videreuddanne dem, der har fået eksamen ved realskolerne. Nærmere forslag herom skal direktionen for universitetet og de lærde skoler udarbejde. Men det tog den henimod to år at blive færdig med en betænkning. Efter at have modtaget denne, resolverer så kongen i marts 1847, at der i Sorø skal oprettes en højere læreanstalt for realvidenskaberne under navn af „Sorø realhøjskole“.

Man ser af resolutionen, at Kristian VIII, som det var hans skik, har søgt at forlige de forskellige strømninger. Realhøjskolen skal være for „dem, der har erhvervet sig den fordannelse, som er målet for det realvidenskabelige skolekursus“, og give dem „en højere og mere fuldendt realvidenskabelig uddannelse“. Men det tilføjes, at realhøjskolen også skal stå åben for „andre, som måtte ønske at bivåne forelæsningerne over alle eller enkelte af de videnskabsfag, som blive foredragne“.

Og de emner, hvori der især skal gives grundig kundskab, er omtrent de samme, som Grundtvig havde nævnt i sin betænkning til kongen: fædrelandets sprog, historie, statistik, statsforfatning, lovgivningen og administrative forhold.

Desuden skulde der kunne undervises i rationel landøkonomi.

Skønt der nok kunde være to meninger om denne tale, tog Grundtvig den efter dens bedste mening og gav sine tanker udtryk i et nyt højskoleskrift: *„Lykønskning til Danmark med det danske Dummerhoved og den danske Højskole“*, 1847.

Med ordet dummerhoved hentyder Grundtvig til den kendte tyske vending om „die dumme Dänen“, og han taler da også først længe og lunt om, hvordan man i andre lande og fremfor alt i Tyskland vil ironisere over sådan en ting som den danske højskole. Men det skal de danske blot ikke bryde sig om. De skal blot være sig selv; det er de bedst tjent med, og der er så meget godt i det danske, at de vil undre sig og fryde sig, jo mere de lærer det at kende. Det er det, højskolen skal hjælpe dem til. Det eneste, tyskerne med en vis ret kan beråbe sig på, når de kalder os dummerhoveder, er vor

efterligning af alt det udenlandske, især den „såkaldte klassiske oplysning, dannelse og videnskabelighed“, som har ført os længere ind i eksamensvæsenet end noget andet folk.

Under beundringen for det fremmede er det dog værd at huske, at „selv det stærkeste og rigest begavede folk på jordkloden må nøjes med at blive, hvad det har naturligt anlæg til“.

Grundtvig indskyder her nogle ord om, at denne naturlige selvhævdelse ikke må forstås, som om der skulde vendes ryg til alt fremmed, som om der intet kunde læres af det. Han taler om den danske gæstmildhed, „som med rette var vidt berømt fra hedenold,“ hvordan den, når folket først finder sig selv, utvivlsomt vil finde måden, lige langt fra abekatteri og ugæstfri, lukkede døre.

Den danske gæstmildhed består nemlig i „at have et åbent hjerte og et åbent hoved for alt menneskeligt“, og det vil nok vise sig, at det danske folk, langt fra at være forgabet i sit eget, gerne vil modtage og tilegne sig alt det såkaldte fremmede, som er menneskeligt og derfor aldeles ikke udydder eller undertrykker det folkelige, men kun udfylder, „hvad danskheden med flid holder åbent for ej at gå glip ad det almenmenneskelige, hvori naturligvis alt folkeligt skal finde sit mål og sin forklaring“.

Efter denne udredning af forholdet mellem det danske og det fremmede går Grundtvig ind på en undersøgelse af, hvorledes højskolen skal være for at være dansk, eller rettere: hvordan der skal arbejdes med de emner, reskriptet nævner. I virkeligheden er det en stærkt udvidet gennemgang af, hvad han havde skitseret i sin betænkning til kongen, som offentligheden jo aldrig havde set. Nogle af tankerne er kendt fra de tidligere højskoleskrifter, men siges som sædvanlig med nye ord og under nye belysninger af emnernes værdi.

Vi nævner nogle punkter. Først *modersmålet*, som også var nævnt først i det kgl. reskript om realhøjskolen. Som sædvanlig betoner Grundtvig dets liv i folkemunde og slår stærkt til lyd for folkemålenes ubetalelige værdi. Husk på, siger han, hvad modersmålet er: „det levende udtryk for et folks hele ejendommelighed, så alt, hvad man kalder originalitet hos et folks største lys, har også sin livsrod i modersmålet.“ Alt, hvad modersmålet således

rummer, skal højskolen hjælpe sine lærlinge til at kende og at elske; det er ikke grammatik og stilemageri, der skal drives på. — Men, fortsætter han, hvor galt dette end kan være, så er der dog det, der er værre: Skolemestrene bar sig endnu værre ad end med deres stilemageri, „når de rympede på næsten ad *almuesproget*, medens de løftede bog sproget til skyerne og gentog immer, hvilke pokkers karle også bønder og andre simple folk kunde blive i en hast, når de i ungdommen lærte sig at tale som en bog og huskede ordentlig de fremmede ord, som alle dannede folk bruger, fordi det høje og fine slet ikke lader sig udtrykke på dansk; gjorde skolemestrene det, da gjorde de en stor ulykke, ti da fremskyndte de uberegnelig modersmålets og folkets undergang.“

N. F. S. Grundtvig 1847
Efter maleri af P. C. Skovgaard

Man kan dårlig lade være at spørge, om vi ikke just for tiden både ved skolemestres og andre velvillige folks hjælp er inde i en strømning, som den, Grundtvig her advarer imod, og det både i kongeriget og det nylig genvundne Sønderjylland. — Også om *bogen* siger Grundtvig et par frimodige ord: Gode danske bøger skal der selvfølgelig gøres opmærksom på, men det sker nok uden min anstrengelse, tilføjer han.

„Morskabsbøger læser jo i vore dage selv de, der ingenting gider, og kundskabsbøger, når de ikke kan læses som morskabsbøger, skal man hellere advare folk for, da de i regelen kun har skade af dem, kan og skal ikke arbejde i ånden, men kun vederkvæges, opmuntres og forlystes af ånden.“

Han siger dette, skønt han nok kan tænke, at det „ser ud som mesopotamisk for en del læsere, der har gået i den skole, hvor de, der aldrig blev ejere af ti bøger og to tanker, dog skulde pines til at lære navne udenad på tusinde og titusinde, og fik så sort på hvidt for, at de var veloplyste og videnskabelig dannede mænd.“

Det næste i reskriptet er *fædrelandets historie*. Grundtvig advarer her mod „at ville gøre grundige kritiske oldgranskere af alle de små latinere, der sjældent kommer så vidt, at de ved, hvad det er „at granske“ i gammelt eller nyt,“ og bedre er det ikke at ville gøre et helt folk til oldgranskere og f. e. berøve det danske folk sin skat af oldsager og give dem „oldgranskernes vilderede“ i stedet.

„Sagen er kortelig den, at for folket er fædrelandets krønike hverken mere eller mindre end „fædrenes eftermæle“, altså den levende fortælling fra mund til mund og fra slægt til slægt om det mærkværdigste, der tildrog sig i og med fædrelandet.“

Man skal altså ikke lægge vægt på fuldstændighed, men derimod på, hvad der kan „tiltale og fornøje folket“, hvad der „kan blive folkeligt eller er skikket til at rejse og rense folkesjælen eller til at føde noget opmuntrende håb om fremtiden“.

Han anbefaler i så henseende vore danske oldsagn, som ganske vist er langt fra at være, hvad man kalder rent historiske, men er „brudstykker af ældgamle historisk-poetiske viser og kvæder“. De „vækker og nærer den levende følelse af vort folkelige fællesskabs høje ælde og giver en levende forestilling om folkets ædle blod, store anlæg og kraftige ungdom“.

For den senere historie gælder dette kun delvis; han nævner kun tidsrummet fra Svend Estridsens tronbestigelse til Valdemar den Stores tid. Folket måtte gennemgå en farlig skærsild, som var ved at fortære det. „Hvad der siden er folkeligt i Danmarks krønike, lige til folkerådets og den danske højskoles oprettelse, er kun brudstykkerne om det danske riges øjensynlige fare og lykkelige frelse fra Niels Ebbesens dage til vore, — og disse sekshundrede år må da på den danske højskole løbes over med en harefod, når ikke mængden af tilhørerne skal bebyrdes, kedes og sløves, og resten forkøles og forvirres, lutter ting, hvortil vi ingen højskole behøver, da vi har nok af dem i de lave.“

Fædrelandets statistik, som dernæst nævnes i reskriptet, foretrækker Grundtvig at kalde „Danmarks spejl“. „Statistik“ giver forestillingen om noget stillestående, og det, der skal oplyses på højskolen, er dog „et billede langt mindre af stilstanden end af rørelsen i fædrelandet“. Men kendskab

til fædrelandet er ellers et meget omfattende og frugtbart emne; bedst er det, om den, der taler derom, kender af selvsyn landets natur, „fugle, folk og fæ“, „det særegne både hos sællandsfar og jyde, bornholmer og mønbo“ og de allehånde sysler, som folket driver m. m.

Et godt tillæg hertil var, om der ved siden af højskolen var et udmærket drevet landbrug og udmærkede værksteder. Og så forøvrigt gælder det om ikke at glemme, at kritik af erhvervene er hensigtsløs overfor dem, der ikke kender dem; alle sysler skal læres og drives, før de kan forstås og begribes.

Under drøftelsen af emnet: *statsforfatningen* kommer Grundtvig ind på, at en bedre oplysning om den herskende forfatning i Danmark også vil medføre en bedre vurdering af den. Og hvad oplysning om lovgivningen angår, da er det af væsentlig værdi, at ungdommen kommer til at forstå, at et folk har ret til love, skrevne i et sprog, folket kan forstå, og af et indhold, der svarer til dets naturlige tankegang. Og her vil det være en hjælp at blive klar over den store kendsgerning, at Danmark fra arildstid har haft „sine egne folkelige love og rette“; de har sat deres præg på de danske love fra Valdemars-tiden, ja, endnu i Kristian V's danske lov er der overalt tydelige spor af det folkelige. Indsigten heri giver gode betingelser for at få en ægte dansk lovgivning i fremtiden.

Endnu nævner reskriptet „*fædrelandets administration og kommunale forhold*“. Dette hører egentlig ind under „Danmarks spejl“, men må i alt fald ikke springes over på den folkelige højskole. Men her vil det være af betydning, om *embedsmændene*, hvis uddannelse så længe har været præget af det latinsk-tyske og i det hele udanske, kunde komme i forbindelse med den folkelige uddannelse på højskolen. Det kan ske dels derved, at de kommer på højskolen, og dels derved, „at man med den danske højskole forbandt en planteskole for alle rigets administrative eller egentlige embedsmænd“. „En sådan udvidelse af den danske højskole kunde også godt foretages således, at den ingen besværede, men var alle gavnlig.“ — Da dette imidlertid ikke er nævnt i kongebrevet, vil Grundtvig ikke komme nærmere ind på denne sag, og han slutter sit skrift med endnu en gang at udtale sit håb for Danmark.

*

D. G. Monrad

Af Kristian VIII's plan med Sorø akademi blev der intet. På den sidste dag i 1847 kom der et nyt kongeligt reskript med en nærmere udførelse af de tidligere almindelige bestemmelser for realhøjskolen. Nogle dage ind i det nye år lod Grundtvig i Berlingske Tidende trykke en sang, som han kaldte „*Den danske Skole*“ med begyndelsen: „*Danmark, gamle skjoldungrige.*“

Snekkerne, der sejler om Danmarks kyster, skal have en hilsen med om den nye skole, der vil komme:

„Blidt som dine vover blåne
under sommersky,
hils dem under sol og måne
fra din skole ny,

hvor dit *modersmål* skal råde,
tungen løse hjærtets gåde,
lyset, som dertil er givet,
kaste glans på livet.“

Kristian VIII, som lå syg, fik sangen forelæst og sagde: „Så har jeg da rigtig truffet det.“ Men d. 20. januar 1848 døde kongen. Store nye begivenheder indtraf, og martsministeriets kultusminister *D. G. Monrad* fik ved en resolution af 31. marts sagen angående Sorø akademi stillet i bero.

Som medlem af den grundlovgivende rigsdag stillede Grundtvig i december 1848 en forespørgsel til Monrads efterfølger som kultusminister, den store latinske sprogmand, professor *J. N. Madvig*, om, hvordan det gik med Kristian VIII's bestemmelse angående Sorø akademi. Det viste sig, at Madvig heller ikke vilde gøre noget for at fremme den. Hans udtalelser viste, at han var helt uden forståelse af Grundtvigs tanke. Han kaldte den planlagte skole „en karakteren af danskhed monopoliserende undervisningsanstalt“. Grundtvig skriver derom træffende: „Hvem der anser dette for dansk, kan jo vist nok ikke savne dansk „tone og farve“ hos latinskolen enten i Danmark eller nogensteds.“ Men den „latinske minister“ sejrede over

„rigsdagsmanden fra Præstø“. — Sorø akademi blev nedlagt, og dets rige midler anvendes nu til understøttelse af allehånde undervisningsformål; men den samlede opgave, der var deres bestemmelse, blev dem berøvet. Det ser ud, som om Grundtvigs plan om akademiets anvendelse i den grad var den eneste mulige, at ingen anden brugelig lod sig udtænke. Blev det ikke den, blev det ingen. Og det blev ingen.

Der har siden været gjort forsøg på at få Sorøplanerne rejst igen, men forgæves. Og det har været drøftet, om

deres skrinlæggelse blev til gavn eller til skade for den heldigste udvikling af folkehøjskolen. Der kan siges adskilligt for og imod.

Et andet spørgsmål er, om ikke det danske folkeliv er gået glip af noget, om ikke Grundtvigs skolesyn vilde være kommet til at øve en indflydelse, det nu ikke har fået, paa det øvrige opdragelsesvæsen, og som havde været gavnlige, — hvis hans Sorøplan var bleven til virkelighed. Og dertil må der vistnok afgjort svares ja.

For Grundtvig selv måtte de liberale regerings kulde være en bitter skuffelse. Hans plan med akademiet i Soer havde helt fra hans „Nordens Mythologi“ vævet sig ind i hans højskoletanke som den praktiske udformning af den. Skolen i Rødning kunde slet ikke gøre det ud for den. Og nu lå det hele i gruset. Man forstår, hvor ensom en mand, Grundtvig alligevel var, og hvor overset han var i de lærde kredse, når Madvigs malebariske beskrivelse af den danske skole i Sorø kunde blive dens gravskrift. Grundtvig kunde i sin tale på rigsdagen henvise til de petitioner, der var indkomne fra mænd af alle klasser, særlig fra landet, for at få højskolen i Soer rejst, og efter Madvigs afvisning kom endnu en adresse med 627 underskrifter, men alt forgæves.

Men Grundtvig sluttede sin tale med at erklære, at disse adresser var

J. N. Madvig

ydre tegn på, hvad han i sit indre var overbevist om, at højskolen nu var et folkeønske og vilde blive et folkeønske, til det opfyldtes. Og deri fik han ret. Opfyldelsen skete blot på en anden måde, end han hidtil havde tænkt sig. — Grundtvig tabte ikke modet i højskolens sag. I de følgende år vedblev han at kæmpe ufortrødent for den, og snart fik han fra folket selv venner og medarbejdere, som tog fat og gjorde hans tanker om folkehøjskolen til virkelighed.

LITTERATUR

- N. F. S. Grundtvig: Smaaskrifter om den historiske Højskole. Kbhvn. 1872.
- N. F. S. Grundtvig Udvalgte Skrifter, I—X, ved Holger Begtrup. Kbhvn. 1904—1909.
- N. F. S. Grundtvig: Mands Minde, 1788—1838. Foredrag over det sidste halve Aarhundredes Historie. Udg. af Svend Grundtvig. Kbhvn. 1877.
- Grundtvig og Ingemann: Brevveksling, 1821—59. Udg. af Svend Grundtvig. Kbhvn. 1882.
- N. F. S. Grundtvigs Englandsbreve til hans Hustru, 1829—31. Udgivne af deres Børnebørn. Kbhvn. 1920.
- Breve fra og til N. F. S. Grundtvig, I—II. Udgivne af Georg Christensen og Stener Grundtvig. Kbhvn. 1924—26.
- Fr. Barfod: Den sidste Aften paa Grundtvigs Forelæsninger. Kbhvn. 1839.
- H. Rosendal: Om Kong Christian VIII's Planer med Sorø Akademi. Kbhvn. 1897.
- F. Ronning: N. F. S. Grundtvig, I—IV. Et Bidrag til Skildring af dansk Aandsliv i det 19. Aarhundrede. Kbhvn. 1907—13.
- N. F. S. Grundtvig som Tænkter. Indledningen til „Nordens Mythologi“ af 1832 med en Efterskrift af F. Ronning. Kbhvn. 1927.
- Haandbog i N. F. S. Grundtvigs Skrifter. Udvalg ved Ernst J. Borup og Frederik Schrøder, I—III. Kbhvn. 1929—31.

ANDET AFSNIT
GRUNDTVIG OG TIDSBAGGRUNDEN
FOR HØJSKOLEBEVÆGELSEN

AF
ERNST J. BORUP

MED SIDE 98 OPHØRER ANDERS VEDELS MANUSKRIFT
RESTEN AF FREMSTILLINGEN ER SKREVET AF ERNST J. BORUP

GRUNDTVIG, HØJSKOLETANKENS FADER

Grundtvigs Højskoletanker, som de findes i hans Højskoleskrifter og glimtvis i hans øvrige Værker, indeholder ikke blot de stadig gentagne Krav om en folkelig Højskole og Begrundelsen for den, men tillige hele Højskolens idémæssige Grundlag. Og Højskolefolk af alle Retninger og i alle Lande regner ubestridt Grundtvig for Højskoletankens Fader.

Men Grundtvig vidste godt, at en Plantes Vækst ikke blot er afhængig af Frøets Art, men af den Jordbund og det Klima, hvori den skal vokse. Han var derfor altid forsigtig med at skildre Højskolens ydre Indretning, selv om man ogsaa kan læse adskilligt derom ud af hans Højskoleskrifter. „Barnet maa fødes, før man ved hvilken Hue, der passer det,“ sagde han, og dette stemmer godt nok med hans Grundsætning: Først Livet og saa Beskrivelsen.

Da Tankerne skulde virkeliggøres, maatte de i høj Grad tilpasse sig efter de aandelige og historiske Forudsætninger, som paa det givne Tidspunkt fandtes i Folket. De danske Højskoler, som vi nu kender dem, bygger vel paa Grundtvigs Højskoletanker, men er skabt gennem tre Menneskealdres Udvikling og gennem mange Højskolemænds og Kvinders Indsats; og Højskolebevægelsen fik paa adskillige Punkter en noget anden Udformning, end Grundtvig oprindelig havde tænkt sig. Ja, selve det Hovedforslag, som gennem næsten 40 Aar var hans „Kæphest og nagelfaste Tanke“, Planen om Sorø Akademis Omdannelse til en statsstøttet, folkelig Højskole, er jo aldrig blevet gennemført. I Stedet fik vi de mange private Højskoler, rejst af Folket selv i alle Egne af Landet og overalt præget af de Personligheder, som skabte dem, og de aandelige Vilkaar paa det paagældende Sted. Folkehøjskolen slog i langt dybere Forstand, end man paa Forhaand kunde ane,

Rod i Folket og fik Præg af dets Natur og Livskaar, og deri ligger dens Egenart. Højskoleforstander Alfred Povlsen har en Gang skrevet derom: „Med Hensyn til Folkehøjskolen har vi intet hentet fra Syd eller Vest, men i Modsætning til, hvad vi ellers plejede, betroede vi os denne Gang til vort eget Instinkt og gik vort eget Skud. Vi gik foran, og vi kom først. — Folkeoplysningen, det mest særegne Udtryk for Danskheden, er maaske vort vægtigste Bidrag til Verdenskulturen. Folk søger ikke ude, hvad de har hjemme hos sig selv; men møder de i det fremmede *den*, der paa selvstændig Maade har udarbejdet sine naturlige Anlæg, da standser og studser de; thi her staar de overfor det, som de aldrig før har mødt og aldrig siden vil finde hos nogen anden. Her er noget at lære. — Oprindeligheden, fastholdt, forædlet og udformet, betegner Tingenes højeste Værdi. Ved den kan Befrugtning finde Sted. Og der er altid Bier, som nok skal sørge for, at det sker.“

Grundtvigs Betydning for Folkehøjskolen kan dog ikke begrænses til hans Højskoleskrifter. De er et Udslag af hans alsidige og dybtgaaende Vækkergering i vort Folk. Hans Højskoletanke maa altid ses i Sammenhæng med hele hans øvrige Syn paa Menneskelivet og dets Udviklingslove, paa Kristendom og Folkelighed, paa Historie og Poesi. Hans kraftige, norske, grunddanske og dybt kristelige Personlighed og hele hans Verdens- og Livsanskuelse har givet den danske Højskole dens inderste Særpræg — det som altid vil gøre den forskellig fra Højskolerne i andre Lande.

Men Grundtvigs Gerning rækker langt videre end til hans Betydning for Højskolen. Gennem sin glødende Kamp for levende Kristendom, gennem den dybe Alvor, hvormed han hele sit Liv omfattede det danske Folks Skæbne, gennem sin storslaaede Digtning og sit mægtige Arbejde paa mange Felter for Folkets Vækkelse og aandelige Rejsning og for Styrkelsen af Danskheden blev han en Hovedskikkelse i vort Folks Historie i det 19. Aarhundrede. Ingen vil kunne læse denne uden Gang paa Gang at støde paa hans Navn. Det lever, siger Tyskeren Dr. H. Hollmann, i det danske Folk, særlig i de brede Lag ude paa Landet „stærkt som dybe Orgeltoner, som Havets Brus og Blæsten, der suser hen over Landet. I Navnet Grundtvig bunder Folkekulturen, folkeligt Aandsliv i Danmark.“

Og Højskolemanden Thomas Bredsdorff siger i sin lille Bog om Grundtvig, at hans Navn er som en Fane, der rejses til Forsvar for Folkets dyreste Eje eller til Sprængning af de Baand, der hindrer dets Fremgang: „Navnet Grundtvig er den Dag i Dag en mægtig Idé. Det er i sig selv som et Udtryk for Folkets blivende, umistelige Værdier. Det forlener med Kampmod og maner til Handling.“

Der er næppe nogen Enkeltmand i det 19. Aarhundrede, som fik saa vidtrækkende og indgribende Betydning for vort Folks Opvaagnen til Bevidsthed om sit eget Væsen og for Folkedannelsens Særpræg som Grundtvig.

I hans Personlighed spejler alle Tidens Begivenheder og aandelige Strømninger sig. Han optog dem i sig, tog Stilling til dem, forkastede eller antog dem, udvidede og uddybede dem, paatrykte dem sin mægtige Aands Stempel, omformede dem, saa de blev hans egne. Og han lod ikke sine Idéer blive staaende paa Papiret. Han led og stred for dem gennem sit lange, kampfyldte og bevægede Liv og gav dem saa til sit Folk. Hostrup har sunget derom:

En Vækker han var som ingen før
i Svaghedstider trange.
Han banked saa fast paa Hjertedør
med store Syner og Sange.
Hans Sang og Syner er Folkets Arv,
de rejse dets Mod, de styrke dets Marv,
de lyse for Slægterne mange!

„Hans Dag blev den største, i Norden var set,“ siger Bjørnson om Grundtvig, og dette gælder, hvad enten man ser paa hans Arbejdsdags Længde, hans Gernings Omfang eller hans Virkes Betydning.

Han levede under fem Konger. I 1866, da han, 83 Aar gammel, som Aldersformand talte sidste Gang i Landstinget — mod Grundlovsændringen, betegner han sig som den, der „begyndte at tale kongeligt og folkeligt i Christian VII's Dage og gør saa endnu i Christian IX's“. Han var født i 1783, før den franske Revolution og Stavnsbaandets Løsning, og døde først i 1872 — efter den fransk-tyske Krig. Han var født i et Danmark, der om-

fattede baade Norge og Holsten, men oplevede baade Tabet af Norge og af Sønderjylland. Han gjorde hele Udviklingen med fra Enevælde til Folkestyre, fra Rationalisme til Romantik, fra aandelig Søvn til levende Folkeliv. Han levede i usædvanlig Grad med i sin Tids Rørelser. Hans Liv er fyldt af ydre og indre Kampe, af Kriser og Gennembrud og forløb under mange ydre Omskiftelser, snart i Embede, snart uden, hvilket ikke blev uden Betydning for hans Gernings Spændvidde. Han var en Modsætningernes Mand: Liv og Død, Himmel og Helvede, Lys og Mørke, Sandhed og Løgn er de stadige Grundord og Modpoler i hans Liv og Digtning. Kamp var hans Element, men Freden hans Maal:

Kæmpe vi maa i den løbende Tid,
Livet herved er Strid.

— — — — —
„Hvo kender Freden, som ikke har stridt?
Hvo er den frelste, som intet har lidt?“

Og han savnede aldrig noget, hverken at kæmpe for eller at kæmpe imod. Dette præger ogsaa hans Højskoletanker. Ogsaa de rummer denne Dobbelt-
hed, som han former i Slagordene: Skolen for Livet og Skolen for Døden. Saa afgørende var Forskellen paa det, han kæmpede for og det, han kæmpede imod. Hans Højskoleskrifter rummer baade en skarp og ofte drastisk udtrykt Kritik af Tidens bestaaende Skolevæsen og Forslag om en hel ny Skole: „Skolen for Livet“. Grundtvig var en Livets Apostel, og det var altid Livets Sag, han kæmpede for. Han siger det selv: „Om jeg bekæmper Tysk og Latin, om jeg priser og ophøjer Modersmaalet i Folkets Mund eller Friheden og Kristendommen, saa sker det bestandig for Livets, for Menneskelivets Skyld.“

GRUNDTVIGS BARNDOMSHJEM DEN FRANSKE REVOLUTION

Det er ikke Opgaven her at skildre Grundtvigs Levned og Virksomhed i fuldt Omfang, men nogle af de Strømninger i Tiden, som dels virkede hindrende og dels fremmende for den senere Højskolebevægelse, kan kor-

Udby Kirke

test og bedst omtales i Tilknytning til nogle Forhold og Begivenheder i hans Liv og personlige Udvikling.

Først af alt maa hans *Barndomshjem* i Udby Præstegaard nævnes. Her levede han ni lykkelige Aar, før han maatte drage til Tyregod i Jylland for af Præsten Laurids Feld at forberedes til Latinskolen i Aarhus. Grundtvigs Far, Præsten Johan Grundtvig, var en from og kærlig Natur, elsket af Hustru og Børn. Han var en gammeldags luthersk Kristen, upaavirket af Tidens Rationalisme, et Studerekammermenneske, som var lidt fremmed overfor denne Verdens praktiske Forhold. I Ligtalen over ham siger Grundtvig: „Hans Levned var ærbart og stille, han var ærlig i Ord og retskaffen i Gerning, bekendte aabenbarlig Troen paa Guds hellige Ord og den Korsfæstede i det halve Hundredaar, han gennemvandrede — hemmeligt og aabenbart spottet for hans gammeldags enfoldige Tro.“ „Han var en af de faa,“ skrev Grundtvig senere, „som sørgede over den rædsomme Vantro, der i hans Tid under Navn af Oplysning oversvømmede Verden.“

Moderen, Cathrine Marie Bang, var en legemlig svag, men aandelig stærk Kvinde med praktisk Sans og et fromt Sind. Hun underviste selv sin yngste Søn i Historie og Kristendom paa en saadan Maade, at han aldrig senere

glemte det. Allerede i otte Aars Alderen læste Drengen med Begejstring Suhms Danmarkshistorie og andre tykke Bøger fra Faderens Bogreol, særlig en Bog om Luther, som allerede fra den Tid blev hans Helt og store

Dagbog
begyndt i København
den xxvnde November
MDCCLII.

Hvad er en Dag? Et Øieblik
Vi neppe Tid at skue fik
Og dog af latter slige Dage
Vor Levetid består
Hvo er vel den som fræk tør klage
Han ikke nok af Dage faar
Lad kun dem sammen regne!
Og ved enhver antagne
Hvad han paa den han gjort
Da skal han see hvis Skyld det er
Hans Levetid var kort
Nikolai Frederik Severin Grundtvig
Studios i Theolog.

Faksimile af Grundtvigs Dagbog 1802

Forbillede. Grundtvig har i smukke Digte besunget sine Forældre og Livet i Barndomshjemmet, og han glemte aldrig den Tid, „mens som Barn paa Landet jeg var hjemme“. I svære Stunder i sit Liv søgte han altid enten bogstaveligt eller i Mindet tilbage til Barndomshjemmets Ly. Her var han blevet fortrolig med Naturen og Almuens Liv, og her blev hans Kristendom og moralske Sans grundfæstet, før han blev udsat for Livets Storme. Og hans senere Tanker om Børneundervisning har deres Rod i Mindeerne fra hans egne Barneaar.

Der er noget næsten symbolsk i, at Grundtvig fødtes i det 18. Aarhundredes Slutning, i Revolutionens, Rationalismens, Bondereformernes og Oplysningstidens Periode. De to første Ord er Udtryk for det, han bekæmpede, de to sidste for det, han vilde fremme.

Dønningerne fra den franske Revolution naede hans Øre, da han kun var fem Aar gammel, i Vinteren 1788—89, da den franske Regering havde besluttet at sammenkalde Rigets Stænder. Da havde man i Udby faaet en ny Skolemester, en gammel Kandidat, som tidligere havde været fransk

Sproglærer i Hovedstaden. Han var saa god en Jakobiner, som man kan være det, naar man er født paa Fyn. „Han sværmede saaledes for sin egen Frihed, at han aldrig fik Stunder at tænke paa andres.“ Han trættedes med Degnen om Revolutionens rimelige Udfald, og da først mærkede Grundtvig, at hele Verden var i Opør, saa at han ogsaa maatte tage Parti. Han begyndte fra da af at læse den Berlinske Avis og holdt indtil videre med Degnen, dels fordi han ansaa den revolutionære Skolemester for halvgal, og dels fordi han havde læst, at Franckerne i gamle Dage var slemme ved Vestgoterne, som dog langt ude var af vor Familie. — I sine Foredrag „Mands Minde“ beskæftiger Grundtvig sig indgaaende med Revolutionens Historie og kalder Revolutionskrigen, „der egentlig varede fra 1792 til 1815“, for „en af de store, uforglemmelige Verdensbegivenheder“, som indledede Nyaarstidens Kamp for Frihed, Virksomhed og Oplysning.

Udby Præstegaard, Kapellanløjen

Men selv om han ikke kan nægte Revolutionen og dens Følger en vis Storhed, betragter han den dog som „et grueligt Bevis paa Slægtens Afmagt og Aandløshed“, og den lærte ham „at betragte min [egen] Tid saa nøje og saa upartisk som muligt og levende at knytte mig til alt, hvad der i den spaaede en bedre og lykkeligere Fremtid . . . ikke for enkelte Poeter

eller Videnskabsmænd, ikke for enkelte Personer eller Stænder . . . , men for Folk, som de er flest, og for den fulde Udvikling og klare Oplysning af vor dybe, vidunderlige Natur, som aabenbar er Skaberens Vilje og Menneskeandens Drift.“ Og Grundtvig blev i hele sin senere Virksomhed en Modstander af Revolutioner, der kun var et Udtryk for Sygdomme i Folkelegemet, ja undertiden for dets Dødskamp. Han blev som Holberg en Tilhænger af den gyldne Middelvej, af Folkelivets fredelige Udvikling, af den rolige Vækst „i Naturens Orden“, som er en af Grundlinjerne i hans Tanker om Opdragelse.

„Jo mere jeg sammenligner den danske Nationalforsamling i 1660 med den franske i 1789, des mere maa jeg beundre vores,“ siger han. Og en af hans væsentligste Motiveringer for Højskolen og en bedre Folkeoplysning var, at dette vilde medvirke til at hindre Revolutioner.

RATIONALISMEN OG DEN GUDELIGE VÆKKELSE

Rationalismen beherskede i Grundtvigs Barndom og til langt ind i hans modne Manddom det religiøse Liv i Danmark i hvert Fald indenfor Statskirkens Rammer. Men hist og her sad endnu enkelte Præster, der som Grundtvigs Far holdt fast ved den gamle lutherske Kristendom, og i nogle Egne af Landet sporedes endnu hos Befolkningen Eftervirkningerne af Pietismen og den hernhuttiske Bevægelse, som i Christian VI's Tid havde haft virkeligt Tag i den jævne Almue. Det én Gang vakte religiøse Liv blev mange Steder ved, trods Præsternes Rationalisme, at forplante sig fra Slægt til Slægt gennem Lægprædikanter og gudelige Forsamlinger og kom i det 19. Aarhundredes første Aartier til at danne en virkelig Modvægt mod Rationalismen. Kampen mod den religiøse Sløvhed og Rationalismens Aandløshed blev Hovedpunktet i Grundtvigs kirkelige Gerning. Saa snart han i 1810 gennem en rystende sjælelig Krise var vaagnet til kristelig Selvbevidsthed, tog han fat paa dette Omraade. Hans Dimisprædiken fra 1810 med Titlen: „Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?“ danner Ind-

ledningen. Han siger deri: „Som en Lyd uden Betydning hører de yngre af os almindelig Jesu Navn at nævnes, og det er stort, naar det ej kommer til os, svøbt i Bespottelse og Haan. Og nu vore Kirker? Jeg siger vore; thi Kristi er de ikke længere, hvad høres vel der? Hel ofte forfængelig Snak om alskens Smaating paa Jord, og kommer det højt, da brammende Ord og kløgtige Taler, men idel Lærdomme, som kun er Menneske-

Grundtvigs Moders Grav

bud.“ Længe stod han ret ene i denne Strid og følte sig som „Bibelens ensomme Kæmpe“ og opnaaede kun at komme paa Kant med sin Samtid og at blive mødt med Ligegyldighed eller haard Modstand. Saa længe han som Moralprædikant og Revser bedømte alt ud fra en snæver Bibelkristendoms Maalestok, vandt han ingen Ørenlyd. Først da han havde lært at give Afkald paa Digterberømmelsens Laurbærkrans og Videnskabsmandens Anseelse og stillede sin Sang og sine Syner i Guds og Folkets Tjeneste, begyndte han at faa Indflydelse. Først da han selv havde gjort sin „mageløse Opdagelse“ og fundet sit Stade paa „Ordets Klippe“ i den apostolske Trosbekendelse og blev en Evangeliets Forkynder i Stedet for en Lovens Haandhæver, en Trøster i Stedet for en Tugter, blev han den store Fornyer af dansk Kirkeliv. Da naaede hans lidenskabelige Bekæmpelse af Rationalismen sit Højdepunkt i det store Opgør med Professor H. N. Clausen i 1825, og selv om Grundtvig ikke gik usaaret ud af denne Kamp, blev Sejren om-

sider hans. Ogsaa den senere Biskop Mynster, som ellers i mangt og meget og gennem mange Aar var Grundtvigs Modstander, bekæmpede Rationalismen, og midt i Trediverne var den ved deres fælles Indsats ved at være overvundet og tabe sin Magt.

I 1825 havde Grundtvig faaet en dygtig og dristig Kampfælle i Adjunkt *Jacob Christian Lindberg*, en Præstesøn fra Ribe, som i 1822 havde taget teologisk Embedseksamen og senere blev Magister i østerlandsk Sprogvidenskab. Han blev Medarbejder ved det af Grundtvig og Dr. A. G. Rudelbach udgivne „Theologisk Maanedsskrift“, som udkom fra 1825. Lindberg førte paa egen Haand til langt ind i 1830erne en selvstændig og skarp Fejde mod Rationalismen og kom baade derigennem og paa anden Maade til at staa Grundtvig nær. Han bragte bl. a. Grundtvig i nærmere Berøring med *den gudelige Lægmandsbevægelse* ude i Landet, hvis Sag, Lindberg gennem mange Bladartikler varmt havde talt.

Det var aldrig lykkedes Rationalismen helt at fortrænge den gammeldags Gudsfrygt fra Almuens Sind. Hist og her var der enkelte fromme Lægmand, som ikke kunde nøjes med den Opbyggelse, de rationalistiske Præster kunde byde dem, og som derfor paa egen Haand søgte sammen for at holde opbyggelige Forsamlinger med hinanden.

I Bjerre Herred i Vejle Amt protesterede de saakaldte „stærke Jyder“ mod Brugen af den evangelisk-kristelige Salmebog og Balles Lærebog, hvilket bragte dem i haard Strid med Autoriteterne. Det hændte, at Præst og Degn i Kirken sang efter den evangelisk-kristelige Salmebog, mens Menighedens hederne sang efter Kingos, eller at Bønderne beholdt Børnene hjemme fra Skolen, hvilket indbragte dem store Mulkter. Tilsidst maatte Myndighedene bøje sig for deres stædige Modstand, og endnu i vore Dage bruger de stærke Jyder Pontoppidans Forklaring og Kingos Salmebog.

Men langt mere Betydning end de stærke Jyder fik den gudelige Lægmandsbevægelse paa Fyn, fordi den dér ikke blot var en Protestbevægelse, men et positivt Udslag af religiøs Trang og Troskab mod Biblen. Særlig paa Kertemindeegnen kom Lægmand som *Ole Henrik Svane* og Husmand *Christen Madsen* fra Bregner til at spille en stor Rolle ved de gudelige Forsamlinger, de afholdt paa Egnen fra ca. 1820 til ca. 1830, og da Bevægelse

sen bredte sig til mange Sogne paa Fyn og efterhaanden videre baade til Jylland, Sjælland og Langeland, søgte Myndighedene, d. v. s. de bestaltede rationalistiske Sognepræster, ofte assisteret af Sognefogeder og Herredsfogeder, at komme disse opvakte til Livs ved at anklage deres Ledere efter en gammel Forordning fra 1741, der forbød Lægefolk at afholde større religiøse Sammenkomster. Dette bragte Grundtvig og Lindberg til at tage de gudelige Forsamlinger i Forsvar. Fra 1831 begyndte Lindberg selv, efterhaanden med Grundtvigs

Jac. Chr. Lindberg

Bistand, at holde gudelige Forsamlinger i København, de saakaldte „Kalkbrænderiforsamlinger“, og den lille Kreds af alvorlige Kristne, som deltog deri, blev Kærnen i den frie Menighed, som senere dannede sig omkring Grundtvig ved hans Aftensangsgudstjenester i Frederiks tyske Kirke i Trediverne og senere i Vartov.

Lindberg udgav fra 1833 til 1842 „Nordisk Kirketidende“, som han næsten gjorde til et Organ for den gudelige Bevægelse, dels ved at skildre dens Historie paa Grundlag af Besøg i de forskellige Kredse, og dels ved at optage „Kirkelige Efterretninger“ fra alle de Kredse rundt i Landet, hvor de opvakte laa i Strid med Rationalisterne. Dette Blad fandt mangfoldige Læsere blandt de gudelige Forsamlingsfolk. Lindberg fik stor Betydning som Mellemand mellem Grundtvig og de religiøst vakte Lægmandskredse. I disse Kredse forberedtes flere Steder den Jordbund, hvori Grundtvigs Tanker, baade de kirkelige og folkelige, kunde slaa Rod, mens de i andre Egne blev en Forberedelse til den senere Indre Mission. Holger Begtrup siger i „Det danske Folks Historie“: „Vort Folks Historie stadfæster, at det første Opsving i Landbrug, i Oplysning og i politisk Sans ofte har sit Udspring fra de gudelig vaktes Kredse. Endnu den Dag i Dag vil det som Regel kunne paavises, at en Egn, der udmærker sig ved et godt folkeligt

Peter Larsen Skræppenborg

Liv i alle Retninger, i sin Tid har været Hjemsted for en kraftig gudelig Vækelse.“ Det Tryk og den Forfølgelse, disse Lægmandskredse havde været udsat for, bidrog stærkt til at give mange af disse Mænd og Kvinder en kraftig aandelig Selvstændighedsfølelse og vakte deres Sans for Krav om mere Frihed indenfor Statskirken, og de støttede ofte senere Grundtvigs Krav om Sognebaandets Løsning. Men ikke mindre Betydning fik disse Kredse for Højskolebevægelsen. En af de mest kendte Lægprædikanter, Bonden *Peter Larsen Skræppen-*

borg, som oprindelig var blevet vakt gennem Paavirkning fra Ole Henrik Svane og Christen Madsen, blev senere stærkt paavirket af Grundtvigs Tanker og blev paa sine mange Rejser rundt i Landet, særlig i Jylland, en dygtig Banebryder ikke blot for et mere inderligt Kristenliv blandt Bønderne, men ogsaa for Højskolesagen. Det var under hans Paavirkning, at Christen Kold blev vakt, og da Kold senere begyndte sin Højskole, fik han i de første Aar mange af sine Elever fra Hjem, som havde været under de gudeligt vaktes Paavirkning. Grundtvigs Kamp mod Rationalismen i Statskirken og senere for kirkelig Frihed skaffede ham saaledes gode Forbunds-fæller blandt de aandeligt vakte danske Bønder.

BONDEFRIHEDEN

Grundtvigs Barndom faldt ikke blot i Revolutionens og Rationalismens Tid, men ogsaa i *Bondereformernes Periode*, hvis Hovedbegivenhed var Stavnsbaandets Løsning 1788.

I Frankrig havde *Jean Jaques Rousseau* ca. 1750 gjort sig til Talsmand for den Opfattelse, at Menneskene var blevet fordærvede af Kultur og Civi-

lisation, og at det gjaldt om at „vende tilbage til Naturen“, og der var mange Steder i Europa opstaaet en sværmerisk Begejstring for Naturtilstanden, som f. Eks. fandt sit Udtryk i Defoes: Robinson Cruse. Man længtes bort fra Bylivet mod den frie Natur og de ufordærvede Mennesker, og man fandt dem i Bondestanden. Ud fra denne romantiske Opfattelse midt i Rationalismens Tid, parret med humane og nytteprægede Synspunkter, begyndte i mange Lande en Reformperiode, der herhjemme førte til Bondefrigørelsen gennem de store Landboreformer, som blev den danske Enevældes skønneste Storværk. Disse Reformers omfattede mange Omraader og skabte ikke blot Liv og Røre, men lagde Grunden til et helt nyt Samfund. Denne Bevægelse vakte tidligt Grundtvigs Interesse og fik den allerstørste Betydning for hans hele Livsgering.

Som ung Mand begejstres han ved Tanken om „Bønders Opklaring“ og „Bondestandens og Skolevæsenets Ophjælpelse“. Og da han i Foredragene „Mands Minde“ 1838 ser tilbage paa Reformernes Tid, siger han under Omtalen af England, at der er intet Land, næst Danmark, han nødigere vil spaa ilde, men han ser ikke, „hvorledes det endnu en Menneskealder kan undgaa en Revolution, der vil skabe „et Ocean af Blod“, medens jeg derimod dristigt tør spaa Danmark en borgerlig Reformation efter Folkets Hjerte“. Forskellen er efter hans Mening den, at „England har opofret sin Bondestand, mens Danmark derimod har adlet sin“, og selv om man maaske endnu vil anse dette for Smaating, vil man dog snart lære, at det gør en himmelhøj Forskel paa det borgerlige Samfunds Fasthed og Fremtid og i alle Maader paa dets Lykke.

Han lovpriser Th. Thaarups lille historiske Idyl, Skuespillet „Høstgildet“, skrevet som Festspil til Frederik VI's Bryllup 1790, — et typisk Udtryk for Bondesværmeriet —, som „et Udbrud af en længe tilbagetrængt, næsten hensovet, men nu pludselig vaagnet dansk patriotisk Følelse, vaagnet ved Stavnsbaandets Løsning“. Han berømmer dets „dejlige nye Viser“ og ønsker, at de maa blive sunget af Folket. Han kalder Frihedsstøtten for „et dejligt Mindesmærke“, der er ham „usigelig kær“, ikke blot „fordi den er ældre end det franske Frihedstræ, men ogsaa fordi den ikke er rejst af en Hovedstads Pøbel for sin Frihed, men af Hovedstadens Borgerskab for

Frihedsstøtten

Bondens Frihed“. Den er ham „et yndigt Varsel om den fine, men naturlige, danske Smag, der i Bondetiden, under levende Vekselvirkning mellem Landet og Hovedstaden, vil udvikle sig“.

Bondefrigørelsen og den Tillid til Bondestanden, den var Udtryk for, og den Fremgang for Bønderne, som udsprang deraf, blev selve det historiske Grundlag for Højskolebevægelsen. Bondestanden udgjorde den Gang omtrent tre Fjerdedele af den danske Befolkning, og Højskolen blev jo væsentligst en Bondehøjskole. — Ved sin Kamp for Højskolen fortsatte Grundtvig paa sin Vis det 18. Aarhundredes Landbore-

former og gav Bondestanden i det 19. Aarhundrede et uvurderligt aandeligt Hjælpemiddel til dens fortsatte Fremgang.

OPLYSNINGSTIDEN

Slutningen af det 18. Aarhundrede kaldes sædvanlig *Oplysningstiden*, fordi der næsten overalt i Mellemeuropa var en levende Interesse for at fremme og udbrede Oplysning til de brede Lag i Samfundet. I mange Lande var der Krav om Grundlæggelsen af en ordnet Folkeskole og Reformer af den lærde Skole. Mange af de store Navne i Pædagogikkens Historie hører netop dette Tidsrum til, og stort var Tallet paa de Forfattere og Skribenter, som talte og skrev om Opdragelses- og Undervisningsspørgsmaal, og det er paa mange Omraader det 18. Aarhundredes Idéer om Oplysning, som

bestemmer Retningslinjerne og Udviklingsgangen i det 19. Aarhundredes Pædagogik. Meget af det, der i det 18. Aarhundrede var Krav og Teori, bliver først Virkelighed i det 19. Aarhundrede.

Det er ogsaa her *J. J. Rousseau*, som fører an. I 1762 udkom hans berømte Bog om Opdragelsen, „*Emile*“, hvori han skarpt kritiserer Samtidens Opdragelsesmetoder, ofte i meget paradoksale Udtalelser, som f. Eks. i Bogens allerførste Sætning: „Alt er godt, som udgaar fra Skaberens Hænder, alt forkvækles under Menneskenes Hænder.“ Han kræver, at

J. J. Rousseau

man ogsaa i Opdragelsen vender tilbage til Naturen, at Børnene skal have Lov at være sig selv. „At leve er den Kunst, jeg vil lære Emile, og at leve er at handle, at gøre Brug af vore Organer, vore Sanser, vore Evner, af alt det i os, som giver os Følelsen af vor egen Eksistens. Det Menneske, som har levet længst, er ikke det, hvis Liv tæller flest Aar, men det, som har følt Livet dybest.“ Rousseau hævdede, at Opdragelsens Maal var at tjene Individets højeste Udvikling, ikke Samfundets eller Statens Interesser, og at Undervisningen i Barneaarene og den første Ungdom skal have Naturen til Genstand, mens Undervisningen om Mennesket, Historieundervisningen, først skal gives i en senere Alder. Her er, som man ser, slaende Paralleler til Grundtvigs Tanker.

Rousseaus Teorier øvede stor Indflydelse overalt i Europa, ikke mindst i Tyskland, hvor den begyndende Romantik knytter sig til dem. Men her opstod to andre Skoleretninger, som ogsaa fik stor Betydning, og som maa ske er mere typiske Udslag af den rationalistiske Oplysningstid. Den ene er *Filantropinismen*, som fik Navn efter de Filantropiner, d. e. „menneskekærlige Skoler“, som blev grundlagt af Pædagoger som I. B. Basedow, H. Campe og C. G. Salzmann. De anlagde sociale Synspunkter for Opdragelsen og satte som dens Formaal at skabe Lykke, Nytte, Dyd og gode Stats-

Chr. D. Rewentlow

borgere. De lagde Vægten paa Anskuel-
sesundervisning, nyttige Kundskaber og
reale Fag. Den anden Retning kaldtes
Nyhumanismen og tilsigtede særlig en
Reform af de højere lærde Skoler, La-
tinskolerne og Universiteterne, ved
f. Eks. at kræve græsk Sprog og Aands-
dannelse indført ved Siden af Latinen.
Den tyske Præst og Tænkter, Herder,
skabte denne Retnings Slagord: „Bil-
dung zur Humanität“, d. v. s. Opdra-
gelse til Menneskelighed, til Forstaaelse
af alt værdifuldt menneskeligt.

Begge disse Retninger kom til at øve
Indflydelse ogsaa i Danmark. Bondereformernes Mænd forstod, at Frihed
og Oplysning maatte gaa Haand i Haand, og de søgte herhjemme, navnlig
paavirket af Filantropinisterne, at grundlægge en ordnet Folkeskole baade
i By og paa Land.

I 1789 nedsattes under Ledelse af Bondevennen Chr. D. Rewentlow en
stor Skolekommission, hvis Arbejde gennem forskellige Stadier førte til de
store Skolelove af 1814, som indførte almindelig Undervisningspligt for
alle Børn fra 7 til 14 Aar og skabte den danske Borger- og Almueskole. De
oprettede i 1790erne de første danske Seminarier, og i København indrette-
des højere Realskoler som Efterslægtens Skole og Borgerdydskolen, Det
Schouboeske Institut, ved hvilket Grundtvig en Tid var Historielærer, Det
von Westenske Institut og flere andre. Disse Skoler var alle Drengereal-
skoler, men i 1799 oprettedes med Christianshavns Døtreskole en noget lig-
nende Anstalt for unge Piger. Hele denne Realskoleretning kom til at spille
en stor Rolle i dansk Opdragelse, og det er fra den, at Realskolediskussio-
nen i 1830erne har sit Udspring, og det var mod denne Drengesvidenskabe-
lighed, Grundtvig senere rettede sit grove Skyts.

Latinskolerne havde i det 18. Aarhundredes Slutning overalt omtrent sam-
me Skikkelse som i det 16. Aarhundrede. De var skabt efter Reformationen

af Teologer og Humanister. Deres Formaal var at lære de unge at tale og skrive Latin, og deres Midler var Udenadslæren og Indterpning af Stoffet ved Hjælp af „Hørere“ og Prygl. Skolerne var faa og ofte fattige, Lokalerne uhyggelige og Lærerne daarligt lønnede. Der stilledes ikke store Krav hverken til Lærernes eller Elevernes selvstændige Kundskaber; derimod var de forpligtede til at møde til Gudstjenesterne paa alle Helligdage og til at synge ved Bryllupper og Begravelser. En komisk, men rammende Skildring af en saadan dansk Latinskole giver Ingemann i sin Levnedsbog, hvor han beretter om Chr. N. Rosenkildes Spilopper i Slagelse Skole. Grundtvig havde gaaet i Aarhus Kathedralskole i Aarene 1798—1800 og fortæller i „Mands Minde“ om, hvordan Latinskolen paa mindre end to Aar forvandlede ham til en „saa kold, lavstammet og selvklog Person“, at han fuldstændig tabte sin tidligere Interesse for Napoleonskrigene. Han siger: „Hvordan vore Latinskoler end nu kan være, saa var den, jeg gik i, saa aandløs, saa tom og kedelig, at enten maatte jeg være løbet ud af den Dagen efter min Ankomst, eller lære at skamme mig ved min Forkærlighed for Historien i det hele og Fædrelandets i Særdeleshed, ja, ved hvert Glimt af Aand og hver Gnist af hellig Ild, der end fandtes hos mig.“ Her grundlagdes hans senere saa stærke Had til „den sorte Skole“, til „Skolen for Døden“.

Ogsaa ved *Universitetet* havde Latinen endnu ved det 19. Aarhundredes Begyndelse formelt Overtaget og brugtes ved alle Eksaminer og Disputationer, mens Forelæsningerne bestod i Professorernes Diktat, som Studenterne nedskrev. Grundtvig fandt ved Københavns Universitet „en forældet Tro skyldighed, parret med aandelig Dødhed og Magtesløshed“ og kalder et Sted Universitetet for „stendødt“.

Men ogsaa paa dette Omraade var Reformiveren stor i det 18. Aarhundredes sidste Halvdel. Grundtvig var ikke ene om at kræve Ændringer af disse Forhold, og tyske Pædagoger har udtalt sig langt mere bittert derom end han. Herhjemme havde allerede *Holberg* rettet sine Angreb mod den gammeldags, skolastiske Undervisning og den tomme formalistiske Latin-dannelse. „Hvis én lærer Teologi, førend han lærer at blive Menneske, bliver han aldrig Menneske,“ sagde han. Herfra fører en Linje frem til Grundtvigs: „Menneske først.“

En Mand, som Grundtvig i 1838 nævner som „et Livstegn“ i det 18. Aarhundredes Slutning, Udgiveren af „Den patriotiske Tilskuer“, Historikeren *Frederik Sneedorf*, havde heri bl. a. skrevet: „Man misbruger ofte det Ord Opdragelse; snart er det den udvortes Opførsel, snart Undervisningen i Sprogene og Videnskaberne. — Den sande Opdragelse er noget ganske andet. Den er hverken Dansemesterens eller Françoisernes Værk. Det franske Sprog gør lige saa lidt dertil som det latinske, og de store Selskaber ikke mere end de høje Skoler. Man kan være artig, behagelig, veltalende . . . og dog være meget ilde opdragen. Hvorfor? Fordi man kan være alt dette og dog være en unyttig . . ., en skadelig Lem af Selskabet [Samfundet], en slet Ven, Husfader, Patriot og Embedsmand. Den sande Opdragelse maa gøre os til Mennesker og Borgere. Det bør i det mindste være Hovedsagen. Opdragelsen bestaar ikke i Kundskaber alene.“ — Man forstaar, at saadanne Tanker vandt Genklang hos Grundtvig.

Til Reformering af den lærde Skole herhjemme var der i Slutningen af det 18. Aarhundrede nedsat en Kommission, hvis Forslag blev Lov i 1809. Den tog i det væsentlige Nyhumanismen i Tyskland som Forbillede. Den lærde Skole frigjordes fra Kirkens Tilsyn, og der oprettedes en særlig Direktion for Universitetet og de lærde Skoler, som bl. a. ogsaa fik Sorø Akademi under sig. Latinskolernes tidligere Hørere afløstes af Faglærere. Modersmaalet blev ikke blot Undervisningssprog, men Undervisningsfag. Græsk indførtes ved Siden af Latinen, og moderne Sprog kunde optages om end i meget underordnet Omfang. I denne „klassiske“ Skole opdroges de senere nationalliberale Mænd, fra hvem Modstanden mod Grundtvigs Tanker særlig udgik. Professor J. N. Madvig var denne Retnings Fører, og én af Grundene til hans Modstand i 1848 mod Grundtvigs Højskoleplan var, at han netop da var optaget af at videreføre Reformen af den lærde Skole med de klassiske Sprog som Grundlag. En anden Retning med H. C. Ørsted i Spidsen krævede Naturvidenskaberne ligestillet med Aandsvidenskaberne.

Da Grundtvig nærmest var blind paa det Øje, som vendte mod Naturvidenskaberne og de matematiske Fag og havde fejdet med Ørsted derom, mødte hans Højskoletanke ogsaa Modstand fra den Side.

Grundtvigs Højskoleskrifter i Trediveerne var Indlæg i en almindelig Diskussion om Sorø Akademis Fremtid, hvori ogsaa adskillige andre Forslag fremkom. Aarsagen var den, at Akademiet, som var et Slags Universitet for de Studenter, der var udgaaet fra Sorø lærde Skole, havde altfor ringe Tilslutning.

I det hele taget har det 18. Aarhundredes store Skolerøre, som i det 19. Aarhundredes første Aartier fik Næring af Pestalozzis Opdragelsesteorier og de Tanker, som den tyske Tænkter, *Fichte*,

Johan Gottlieb Fichte

fremstillede i sine Taler til den tyske Nation („Reden an die deutsche Nation“) 1807 om en national Ungdomsopdragelse, ikke været uden Betydning for Grundtvig.

Der er ingen Tvivl om, at han er stærkt paavirket af de store europæiske Pædagoger, og man kan finde slaaende Ligheder mellem hans og deres Tanker, men ogsaa absolut afgørende Forskelle. — Grundtvig slugte dem ingenlunde raa. Og naar han omtaler dem, f. Eks. i sin Verdenskrønike 1817, kritiserer eller fordømmer han dem ind ad en Kant. Man kan maaske sige, at Grundtvig overtog og paavirkedes af det 18. Aarhundredes store Oplysningsinteresse, men forkastede denne Oplysnings Form og Indhold. Det var dens rationalistiske Karakter, han bekæmpede. Han fordømmer i det hele taget „en Hundeklogskab, som den, man i det 18. Aarhundrede sædvanlig kaldte Oplysning“. Han overtog selve Ordet „Oplysning“, men gav det en langt dybere Betydning.

Tydeligst klarlægger han maaske denne Forskel, hvor han i Digtet *Nyaarsmorgen* taler om, hvordan Aanden tugtede ham:

Da lærte jeg arme i Midvinter sval,
at Lys uden Varme er Helvedes Kval.

Som Modsætning siger han senere om Højskolen:

Trods Mørkets Harmé,
i Straalearme
af Lys og Varme
vor Skole staa.

Og han skelner altid senere mellem sand og falsk Oplysning.

Den *sande* Oplysning „er mild og blid, saa den vort Hjerte kan vel behage“. Den maa være almindelig, folkelig og omfatte Menneskebegrebet „i hele dets baade høje og dybe, himmelske og jordiske Dunkelhed“. Den *falske* Oplysning er den, der udelukkende henvender sig til Hjernen og Forstanden, og som tror, „at Jorden har Lyset i sig selv“.

Det er sikkert Grundtvigs egne Erfaringer fra Barndomshjemmet, hans senere Skolegang og hans kristelige Had til al Rationalisme, parret med en dybtgaaende Begejstring for Nordens gamle Kæmpeaand, der bringer ham i Kampstilling til Tidens herskende Skoletanker og al overdreven fremmed Indflydelse i Danmark, og fører ham til at danne sig sine egne særprægede Meninger om Børneundervisning og især til at „fortsætte Rousseau“ ved at fremhæve Ungdomstiden som den bedste Skolealder og kræve, at Folkets Opdragelse skal ske paa national Grund.

ROMANTIKKEN

Af allerstørste Betydning saavel for den almindelige Kulturudvikling i det 19. Aarhundrede som for Grundtvig og Folkehøjskolen blev den nye Aandsretning, *Romantikken*, som fra Tyskland holdt sit Indtog her med *Henrik Steffens' Forelæsninger* 1802. Grundtvig hørte Steffens, men forstod foreløbig ikke meget af, hvad han sagde, og „lo kækt“ ad de nye Tanker.

Men under hans Ophold 1805—08 paa Herregaarden Egeløkke paa Langeland, hvor hans Sjæl gennemrystedes af en ulykkelig, ubesvaret Kærlighed til Husets Frue, bragte dette ham ind i en Gæring, som øvede en kraftig

aandelig vækkende Virkning paa ham. Den kolde Ligegyldighed, som hidtil havde præget hans religiøse Liv, blev afløst af en dyb Ærbødighed for Kristendommen, og han oplevede tillige ved Englændernes Angreb paa København 1807 og Mødet med Søhelten Willemoes en national Vækkelse, samtidig med, at hans poetiske Natur og digteriske Evner bryder igennem. Han kaster sig ind i historiske Studier og fordyber sig i Nordens Myter, Urkilden til den nordiske Kultur, og derigennem finder han frem til det særprægede i Nordboernes Væ-

Fru Constance Steensen de Leth

sen og Livssyn og lærer at beundre den nordiske Helteaand og Nordboernes Syn paa Tilværelsen som en Kamp mellem Aser og Jætter, mellem godt og ondt.

Samtidig gribes han stærkt af Romantikens Idéer, som de gav sig Udtryk i de tyske Tænkere Schellings og Fichtes Værker, i Schillers Dramaer og i Oehlenschlägers straalende Ungdomsdigtning. Og nu begynder han pludselig at fatte Steffens Tale om Aandslivets Herlighed, om „Tidernes Sammenhæng og Kristus som deres Midtpunkt“. Visse Sider af Romantikken faar varig Betydning for Grundtvigs senere Livsanskuelse, deriblandt Tanken om det aandelige som den højeste Virkelighed, om Ordet som Aandens Udtryksmiddel, om den historiske Sammenhæng mellem Slægterne, om Oldtiden og Middelalderen som Forbillede for Nutiden, og om Almuekulturens Betydning som Grundlag for Folkelivet. Derimod vender han sig skarpt mod Romantikens panteistiske Naturfilosofi, og stiller heroverfor den kristne Opfattelse af Tilværelsen som en Kamp mellem Modsætningerne: Kød og Aand, ondt og godt, Synd og Naade. — Om Steffens siger Grundtvig i 1838: „Hele min Udvikling er en Frugt af hans Ord.“

Grundtvig saa senere det aandelige Gennembrud, som skete i Danmark med Oehlenschlägers „Digte“ og Thorvaldsens „Jason“, 1802, som Ind-

ledningen til et Tidsskifte og siger derom i et Digt ved Thorvaldsens Død 1844:

Tidsalderne har og en Nyaarsdag,
naar Solhvervsaander svæve over Jorden.
Da sidst de svæved under Tordenbrag,
sig vendte Solen morgenrød mod Norden,
og aarle vaagned da et Kæmpekuld
med Kronehjælme af det røde Guld!

Ja, stolt oprandt en Gudealder ny
med vort Aarhundrede for Nordens Stammer,
af den skal over Hav og Bjerg gaa Ry,
saa vidt som Øjet funkler, Hjertet flammer,
i den opstaar ved Nordens Kæmpehaand
alt forbigangent, som var født af Aand.

I sit Arbejde for Folkets historiske og nationale Vækkelse fik Grundtvig efterhaanden gode Forbundsfæller i de mange af Romantikken prægede Digttere, Komponister, Malere og Videnskabsmænd, som i de fattige Aar efter Napoleonskrigene skabte Danmarks aandelige Guldaldertid.

Oehlenschlägers og Grundtvigs nordiske Digtning og senere Ingemanns historiske Romaner, der udkom fra 1824 til 1836, var fælles om den Tanke at styrke Nutidens Liv ved en Genoplivelse af Fortidens Helteaand. Ud af hele denne nationale Aandsretning gror en ny og dybere Opfattelse af Fædreland og Folkeliv og en ny stærk Tro paa Danmarks Fremtid. Alt dette fik den største Betydning for Højskolebevægelsen, som den Dag i Dag med sin nationale Indstilling, sin historiske Sans og sin poetiske Interesse bærer stærkt Præg af denne Forbindelse med Romantikken.

KRISEAARENE EFTER 1814

Danmarks Inddragelse i Napoleonskrigene fra 1807 til 1814, og navnlig den ulykkelige Udgang deraf med Statsbankerotten 1813 og Tabet af Norge

1814 vakte hos Grundtvig en stærk Følelse af, at han havde et Kald som Folkevækker. — I de bevægede Dage før Freden i Kiel vaagnede hans Fædrelandskærlighed for Alvor og fyldte hans Bryst „med glødende Ild og sejrrig Vælde“.

„I hine bange Dage, da hver Dannemand skjalv, ej for sin egen, men for Danmarks Dødsfare . . . vaagnede der et patriotisk Ord paa mine Læber, som havde slumret der fra mine Barnedage, — og Aanden var over mig, Fædrenes Aand; jeg saa Syner og havde Drømme; da stødte jeg i Hornet for at vække Valhals Kæmper til at værgе Marken mod de onde Jætter. I dette det aandelige Oprejsnings levende Haab sammensmeltede min Fædrelandskærlighed med min Barnetro.“ — Ved Nytaarstid 1814 sammenkaldte Grundtvig nogle Studenterkammerater paa Ehlers Kollegium, hvor de drøftede Muligheden af at melde sig frivilligt til Danmarks Forsvar. Grundtvig holdt en højstemt Tale til dem, hvori han bl. a. sagde: „Vi vil oprejse Folket, løfte dets Mod og dele dets Farer.“ Men han krævede af Studenterne et helligt Løfte om, at de troede paa den levende Gud, thi ellers duede de ikke til at oprejse Folket. — Ikke alle Studenterne kunde følge Grundtvig i hans strænge Fordringer, og der blev ingen Brug for deres Hjælp. Men Begivenheden er et stærkt Vidnesbyrd om, hvor dybt bevæget Grundtvig selv var paa denne Tid, og om hans Følelse af Kaldet som Folkevækker. Den uddybedes i de følgende Kriseaar. Midt under Danmarks ydre og Folkets indre Nød bevarede han sit „urimelige Haab“ om Folkelivets Genrejsning.

Om Danmarks Tab siger Grundtvig i „Mands Minde“: „Det tabte ikke blot hele sin Flaade, men hele sin Velstand saa godt som paa én Dag; det tabte hele sit Mod og de ni Tiendedele af sit Fremtidshaab.“ Den blomstrende Handelsperiode var forbi, mange Handelshuse gik fallit, og der kom nu en Række uhyre fattige Aar med Penge nød og Landbrugskrise. Om Tiden fra 1814 til 1830 siger Grundtvig: „I frugtbare Aar og midt under den dybeste Fred nedsank Riget i en bundløs Gæld, alle Ejendomme sank dybt i Pris, og al Virksomhed døde hen, som om man ventede den yderste Dag i Morgen. Selv Bogormene holdt op at gnave, og Tyvene gad næppe stjaalet; det var i den Tid, Kolerapesten, ligesom fordem den sorte Død, gik rundt

i Europa, og skønt den ikke kendelig naaede os, havde vi den dog indvendig i højeste Grad, og selv udvortes døde Folk i Tusindtal bogstavelig af Sovesyge.“ — Maaske er der nogen Overdrivelse i disse stærke Ord. Men det afgørende er, at saadan følte Grundtvig det. Gang paa Gang har han i sin Digtning talt om Folkets Sløvhedstilstand:

Det var Fimbulvinterdage
trindt i Nord med Frost og Kuld.
Sovehjerter uden Mage
laa paa Rad i Dun og Uld.

eller:

Folket sov som Lig i Kiste,
Kæmper sov som Kampesten.

Overfor dette følte Grundtvig Kaldet til at vække sit Folk af Dvale og at skabe nyt Liv i Danmark.

Saa anvendte han syv Aar af sin bedste Ungdom (1815—21) til at for- danske Saksos Danmarkshistorie, Snorres Norgeskrønike og det oldengelske Bjovulfskvad for at skaffe den danske Menigmand en historisk Læsning, der kunde styrke hans Sans for Fortidens store Minder og skabe Samfølelse mellem Slægterne. Men dette Kæmpearbejde, som ved sin Ensformighed nær havde taget Livet af Grundtvig, blev en Skuffelse for ham, fordi Folket endnu ikke var modent til selvstændig Læsning.

Da opdagede han, at det ikke var gennem Bøger, men gennem det levende, mundtlige Ord, at Vækkelsen skulde ske, og gennem aarelange Overvejelser og indre Kampe finder han omsider frem til sin Højskoletanke.

Englandsrejserne 1829—31 fik stor Betydning for dens Udformning og forøvrigt for hele Grundtvigs fremtidige Virksomhed, idet de vendte hans Blik fra Fortiden mod Samtiden og gav ham Syn for Frihedens store Betydning i Aandslivet og Samfundslivet.

Ogsaa *Stænderforsamlingernes Oprettelse* fik direkte Betydning for Højskoletanken: Han siger i 1840: „Skønt en folkelig Højskole med den deraf udspringende danske Oplysning i mange Aar var en af mine sødeste

Drømme, saa maatte dog Folkeraadet oprettes, før det blev mere end en Drøm, før jeg selv kunde vinde en klar Forestilling om Oplysningens Beskaffenhed.“

DANSK OG FREMMED DANNELSE

Et af Hovedkravene, Grundtvig stillede til Dannelsen og Oplysningen i Danmark, var, at den skulde være *dansk* og bygge paa „det ægte Danske“. For Nutiden er dette en Selvfølgelighed, men i det 18. Aarhundredes Slutning spillede ikke blot Latinen, men ogsaa den tyske Indflydelse en overvejende Rolle i dansk Aandsliv. Hoffets Sprog havde i flere Slægtled været tysk. I Struenseeperioden, 1770—72, blev alle Regeringsskrivelser affattet paa Tysk, og Struensee forstod overhovedet ikke Dansk. Under det Guldbergske Styre 1772—84 opstod der en Reaktion imod denne fremmede Indflydelse, og der indførtes dansk Kommandosprog i Hæren, ligesom Modersmaalet blev Undervisningsfag i de højere Skoler og Forordningen om Indfødsretten sikrede Landets Embeder for Danske, Norske og Holstenere. Men endnu ved det 19. Aarhundredes Begyndelse repræsenteredes den højere Dannelse i Danmark væsentligst af tyske eller halvtyske Statsmands- og Godsejerkredse som Slægterne Bernstorff, Reventlow og Schimmelmann. Og tysk Aandsdannelse øvede en meget dominerende Indflydelse her i Landet, ikke mindst fordi Holsten, og efter 1814 ogsaa Lauenborg, hørte til den danske Stat. Danmark opfattedes ofte som et tysk Anneks, f. Eks. af Fichte, som i Begyndelsen af sin fjerde Tale til den tyske Nation 1807 siger: „Skandinavierne maa her uden Tvivl regnes for Tyske og medindbefattes under de almindelige Følger af vore Betragtninger.“

Mod dette protesterede Grundtvig lige fra sin Ungdom. I Afhandlingen „Om Videnskabelighed og dens Fremme“, 1807, siger han: „Den Begejstring, som ved Holberg vakttes for Modersmaalet, er en Antikvitæt, der som alt slikt belees af de Forstandige.“ Og han tilføjer: „Der gives vist flere Huse, hvor Dansk er Tjenersproget, og andre, hvor det ej en Gang er saa meget, ligesom der vel gives Cirkler, hvor en dansk og dum Bog er ens tydige Ord, hvor Kavaleren vilde rødme og Damen le, naar de overraskedes

Porten til Trinity College i Cambridge

med en saadan. Der findes sikkert mange, som tror at skaffe sig en vis Anseelse ved at kunne stave Tysk eller Fransk, men ikke læse Dansk. Det er vel endelig ikke sjældent, at de, som især har Evne til at købe Bøger, tror, at disse maa i det mindste have passeret Elben, om ikke Rhinen med for at fortjene en Plads paa deres Hylde.“ Og han mener, at „tre Fjerdedele af Københavns Studenter næppe kan skrive Dansk“.

Grundtvigs hyppige og drøje Angreb paa

denne overdrevne fremmede Indflydelse er imidlertid ofte baade i Samtiden og senere blevet misforstaaet som Tyskerhad og national Selvoverturdering. I „Mands Minde“ siger han sin Mening om denne Opfattelse af hans Stilning: „Naar man ... har misforstaaet mig saa grovelig, som om jeg enten vilde have Folk til igen at bøje Knæ for Thor og Odin, eller dog til at bandlyse Kunst og Videnskab og klassisk Dannelse, fordi disse Ting ej fandtes i gamle Nord, da undrer det mig vel nu ikke længere, da jeg indser, at Misforstanden var efter den herskende Tankegang uundgaelig, saa længe jeg kun skrev om de Ting. Men nu, da jeg er kommen til Orde, maa jeg dog gribe den første Lejlighed til at fralægge mig en saadan Daarskab.“ ... „Hvad jeg altid har villet og bestandig vil, er kun at bidrage mit til en levende og naturlig Dannelse, hvorunder vi stræber at blive det største

og bedste, vi har Anlæg for og kan faa Lykke til, men spilder ikke længere vore Kræfter paa at blive andet, end hvad vi er skabte og skikkede til.“

Om sit Forhold til Tyskheden siger han, at han har Ord for at være næsten lige saa bitter en Fjende af Tyskerne som af Romerne. „Imidlertid maa De dog ikke tro, det er saa galt, som mange af mine Bøger kan have sluttet, dels fordi man nu ofte læser lidt flygtig, og dels fordi jeg har fundet det alt for vidtløftigt til Hverdagsbrug at lægge mine Ord paa Vægtskaalen.

P. A. Fenger

For det første er her nu slet ikke Tale om Menneskehad, men kun om Uforligelighed med den Tankegang, der efter Erfaringens Vidnesbyrd falder Tyskerne naturligst; for det andet tror jeg, der mellem Tyskerne kan være og har været meget bedre Mennesker end jeg; og for det tredie finder jeg, at Tyskland har i den nyere Tid udmærkede Fortjenester baade af Europas Frihed og Oplysning; saa naar alt kommer til alt, vil Tyskerne næppe andensteds end i Tyskland og Danmark finde mindre Tyskerhad end hos mig.

Hele min Trætte med Tyskerne drejer sig da egentlig derom, at de vil med Vold og Magt enten have mig til at være en Tysker eller gøre mig til et Fæ; og jeg sætter haardt imod haardt og vil ingen af Delene være, men paastaar, at lige saa lidt som Danmark er Halen af Tyskland, lige saa lidt er Nordens Aand en Gaardnisse hos den kejserlige tyske Fornuft, men er selv en Herre i sit Væsen, der har øvet Storværk i Mangfoldighed, som den tyske Fornuft ej kunde eftergøre, og vil øve saa fremdeles.“

Grundtvig opfordrede Gang paa Gang det danske Folk til ikke at ligge paa Maven for det fremmede af falsk Beskedenhed og til at værne om alt det, der kunde styrke dets egen Ejendommelighed:

For, hvad vi fattes først og sidst
til Lykke ej saa ganske,
men lidt dog baade her og hist,
det er *det ægte danske!*

GRUNDTVIGS VENNER DET VAAGNENDE FOLKELIV FØR 1848

I 1824 havde Grundtvig i Fortalen til Digtet „Nyaarsmorgen“ talt om, at han nu længtes inderligt efter en lille Kreds af venlige Medarbejdere, der, uden at bryde sig om den gamle Trolldheks, Ligegyldigheden, i Tro paa Herren vilde arbejde frem mod det store Maal: *Oplivelsen af Nordens Helte: aand til kristelige Bedrifter paa en med Tidens Tarv og Vilkaar passende Bane*. Og han begyndte virkelig fra da af at vinde Venner ikke blot for sin kirkelige Anskuelse, men efterhaanden ogsaa for sine Tanker om Folkets Opdragelse. Rundt i Landet sad efterhaanden flere Præster, som blev hans „venlige Medarbejdere“. Der var hans „ejegode Ven“ Præsten Gunni Busck i Brøndbyvester, som i Trediverne økonomisk støttede Udgivelsen af Grundtvigs „Sangværk til den danske Kirke“. Der var P. A. Fenger i Slotsbjergby, F. Fenger i Lyng og Peter Rørdam, som 1835—38 var Lærer og Forstander ved Dronningens Asylskole i København og fra 1841 Præst i Mern, og Salmekenderen L. C. Hagen, der 1832 havde optaget nogle af Grundtvigs bibelske og kirkehistoriske Sange i sin siden tit optrykte Samling „Historiske Salmer og Rim“. Der var Christian Flor, som først i Tyverne havde været Præst i Tølløse, men i 1826 var blevet Professor i Dansk ved Universitetet i Kiel. Der var de teologiske Kandidater Jacob Chr. Lindberg, som bragte Grundtvig i Forbindelse med den gudelige Vækkelses Kredse, og Ludvig Christian Müller, som i Tyverne var Lærer i København, i Trediverne Præst i Ribe, og som senere fra 1842 blev Seminarieforstander i Snedsted og fra 1848 i Ranum. Der var Juristen N. M. Spandet og Seminaristen P. K. Algreen, og der var hele den Kreds af unge Mænd, som i 1838 opfordrede Grundtvig til at holde de historiske Foredrag paa Borchs Kollegium. Heriblandt var Dr. teol. P. Chr. Kirkegaard, cand. teol. H. P. N.

Ludvig Chr. Müller

Peter Rørdam

Købke, Student Frederik Barfod, Kirkehistorikeren Fr. Hammerich, Litteraten P. L. Møller og Digteren H. V. Kaalund. Blandt Digterne var det ellers især Ingemann og Steen Blicher, som først blev Grundtvigs Medarbejdere. Endelig havde Grundtvig jo særligt formaende Venner i Kong Christian VIII og Dronning Caroline Amalie.

I Aarene efter 1830 indtræder der et betydningsfuldt Vendepunkt i det danske Folks Liv. De svære Kriseaar var nu overvundne; fra 1828 begynder en ny økonomisk Fremgang ikke mindst for Bondestanden. Med Oprettelsen af Stænderforsamlingerne begynder et nyvakt folkeligt politisk Liv at røre paa sig.

I Hovedstaden opstaar det liberale Parti, der væsentligt blev et akademisk præget Byparti med Juristen Orla Lehmann og Teologen D. G. Monrad som Ledere og med Dagbladet „Fædrelandet“ under Redaktion af Giødvad, Lehmann og Carl Ploug som Hovedorgan. Dette Parti arbejdede for Udvidelse af Trykkefriheden, Forsamlingsret og Afskaffelse af Enevælden gennem en fri Forfatning.

Omkring 1840 begyndte det politiske og folkelige Liv at røre sig blandt Bønderne, ikke mindst, da Loven om Sogneforstanderskaber og Amtsraad af 13. August 1841 lagde disse Omraader i Folkets Haand.

Bautastenen paa Himmelbjerget

Paa Sjælland opstod et socialt præget Bonderøre, som arbejdede for en Videreførelse af de store Landboreformer gennem Afskaffelse af Fæstevæsenet og Indførelse af almindelig Værnepligt, og som 1846 førte til Oprettelsen af „Bondevænnernes Selskab“.

I adskillige Egne af Landet begyndte man at holde folkelige Møder efter „Danske Samfund“s Forbillede. Af særlig Betydning blev de store Folkemøder paa *Himmelbjerget*, som Præsten og Digteren Steen Blicher begyndte d. 1. August 1839 efter at have deltaget i et Danske Samfunds Møde i Randers d. 28. Maj samme Aar.

Blicher drømte om at vække „Almænsaanden“ og Folkelivet gennem disse Mø-

der, som iøvrigt hentede deres Forbilleder fra de græske olympiske Lege. Han ønskede, at de skulde være Nationalforsamlinger, hvor Fædrelandskærligheden skulde styrkes, Folkeandaen vækkes og Sansen for Kunst og Oplysning næres. Blicher blev „den første Sanger under aaben Himmel“, og det var ham, der foreslog Sønderjyderne at holde lignende Folkemøder paa Grønninghoved, det nuværende Skamlingsbanke.

I Sønderjylland var Modsætningerne mellem Dansk og Tysk blevet skærpet efter 1830 og førte dels til Kravene om en særlig Forfatning for Slesvig-Holsten og dels til en kraftig Opvaagnen af Danskheden, som fandt sit Udtryk i Kampen for Bevarelsen af det danske Sprog. Sprogkampen førte igen til de store Folkemøder paa *Skamlingsbanken* fra 1843 og Oprettelsen af *Højskolen i Rødding* 1844. Hovedstadens Liberale var stærkt interesserede i den nationale Sag, og i det store Møde paa *Skamlingsbanken* d. 4. Juli 1844 deltog de Liberale i stort Antal, og her mødtes den nationale og den liberale Bevægelse og blev fra nu af national-liberal.

Blandt Studenterne i de nordiske Universitetsbyer var den skandinaviske

Bevægelse begyndt sidst i Trediverne og kom i Løbet af Fyrrerne til at spille en betydelig Rolle i nordisk Aandsliv. I 1843 stiftedes i København „Det skandinaviske Selskab“, hvor Monrad, H. N. Clausen, Heiberg og Grundtvig mødtes.

Alle disse Strømninger kom som Udtryk for det vaagnende Folkeliv hver paa sin Maade til at danne den tidsmæssige Baggrund for Højskolebevægelsen. Da Grundtvigs Plan om Højskolen i Sorø strandede paa Akademikernes Modstand i Rigsdagen, havde hans Tanker allerede vundet Genklang i det jævne Folk, og han kunde derfor møde Madvigs Afvisning af Sorøplanen med at udtale sin Overbevisning om, at Højskolen var et Folkeønske og vilde vedblive at være det, og da Ministeren havde spurgt, om det skulde være nok med én Skole, svarede Grundtvig: „Hvem har sagt det?“ Grundtvig havde allerede da indstillet sig paa, at Højskolerne vilde vokse frem ad anden Vej, oprettet af Enkeltmænd og for private Midler. Aaret forud havde han i en Tale om „Nordens historiske Minder“ sagt: „Saavist som det i Norden er ærlig ment med Oplivelsen af de historiske Folkeminder og Oprejsningen af den gamle Folkeand, saavist vil ogsaa lidt før eller senere folkelige Højskoler blive oprettede.“ Han sluttede Talen med at udtale sin Glæde over Rødding Højskole, „den første folkelige Højskole i Norden“, hvor den unge Fr. Helweg, som paa dette Tidspunkt var dens Forstander, „staar og bygger paa et uundværligt *Dannevirke*, hvortil hele Norden med mig maa ønske Lykke, Held og Velsignelse,“ og han ser frem til den Tid, hvor der vil rejse sig „folkelige Højskoler trindt i Norden“.

Under de mange Aars Kamp for Højskolesagen og under Indtryk fra Røret i Folkelivet og Modstanden mod Sorøplanen havde Grundtvigs Tanker om Højskolen ændret sig i Overensstemmelse med Forholdene. I Stedet for den borgerlige Dannelseanstalt for de mest opvakte unge og for Medlemmer af Folkeraadet træder nu Tanken om Højskoler for hele Folkets Ungdom af enhver Stand og Stilling.

Paa denne Maade blev Højskoletanken ført ud i Livet, sikkert til Gavn baade for Højskolen og Folket.

LITTERATUR

- Holger Begtrup: Det danske Folks Historie i det 19. Aarh. 1. Udg. III. Bind.
Kbhvn. 1911—13.
- Det danske Folks Historie. Red. af Aage Friis, Axel Lindvald og M. Mackeprang. VI. Bind.
Kbhvn. 1928.
- N. F. S. Grundtvig: Mands Minde 1788—1838. Udg. v. Svend Grundtvig. Kbhvn. 1877.
- H. Hollmann: Den danske Folkehøjskole. Paa Dansk ved A. Vedel. Kbhvn. 1910.
- F. Rønning: Rationalismens Tidsalder, I. Kbhvn. 1886.
- Fr. Nygård: Kristenliv i Danmark. Den fynske Opvækkelse. Kbhvn. 1897.
- Fr. Nygård: Jac. Chr. Lindberg. Odense 1877.
- C. Hauch: To Seminarieførstandere. Kbhvn. 1920.
- Morten Eskesen: Ludvig Chr. Müllers Saga. 1907.
- Alfr. Povlsen: Særegen Folkeoplysning. I „Gennem Femten Hundrede Aar“. Kbhvn. 1912.
- Th. Bredsdorff: N. F. S. Grundtvig. („Folkets Førere“.) Kbhvn. 1917.
- H. Rosendal: N. F. S. Grundtvig. Et Livsbillede. 2. Opl. Kbhvn. 1923.
- Niels Bang: Opdragelse og Undervisning i det nittende Aarh. Kbhvn. 1921.
- Hans Kyrre: Vor Skole. 2. Udg. Kbhvn. 1938.
- Fred. Nørgaard og Hans Jensen: Venstres Historie i Danmark gennem hundrede Aar, I.
Odense 1937.

TREDIE AFSNIT
DE FØRSTE HØJSKOLER

RØDDING HØJSKOLE

Danmarks første folkelige Højskole, som oprettedes i Rødding i Nord-slesvig 1844, var en Frugt af den stærke nationale Rejsning i Sønderjylland, der var begyndt omkring 1830. Blandt Danskhedens bedste Talsmænd i Landsdelen var de to Professorer ved Kiels Universitet, Juristen *Chr. Paulsen*, og Professor i dansk Sprog og Litteratur *Christian Flor*. Denne sidste blev den egentlige Leder af Arbejdet for at rejse en Højskole i Sønderjylland og kom i det hele til at spille en saa stor Rolle som Foregangsmand for Højskolebevægelsen, at hans Navn altid maa nævnes med Ære i Højskolens Historie.

Chr. Flor var af norsk Afstamning, men var født i København d. 1. Januar 1792. Englændernes Besøg 1801 og 1807 havde tidlig vakt hans fædrelandske Sindelag, og han var med blandt de Studenter, som ved Helligtrekongerstid 1814 mødtes med Grundtvig paa Ehlers Kollegium for at drøfte Muligheden af at melde sig frivilligt til Danmarks Forsvar. Han kunde dog ikke straks anerkende Grundtvigs stærke Krav om Tro paa en levende Gud som Betingelse for at kunne kæmpe for Danmark. Men i sit Hjerte gav han senere Grundtvig Ret og fulgte i de følgende Aar hans Virksomhed med Sympati.

Flor blev i sin Ungdom stærkt paavirket af Oehlenschläger, som vakte hans Sans for Poesi og hans Begejstring for Nordens Aand, saa den senere blev Ledestjernen for alle hans Bestræbelser. Han var som Medlem af „Tylvten“ med til at forsvare Oehlenschläger mod Baggenses Angreb.

I 1816 blev han teologisk Kandidat og virkede nogle Aar som Lærer og Inspektør ved Borgerdydskolen i København og senere som Præst i Tølløse ved Holbæk. Efter sin Svigerfader, Etatsraad Zeuthens Ønske tog han 1825 en filologisk Doktorgrad ved Universitetet i Kiel og blev Aaret efter

Christian Paulsen

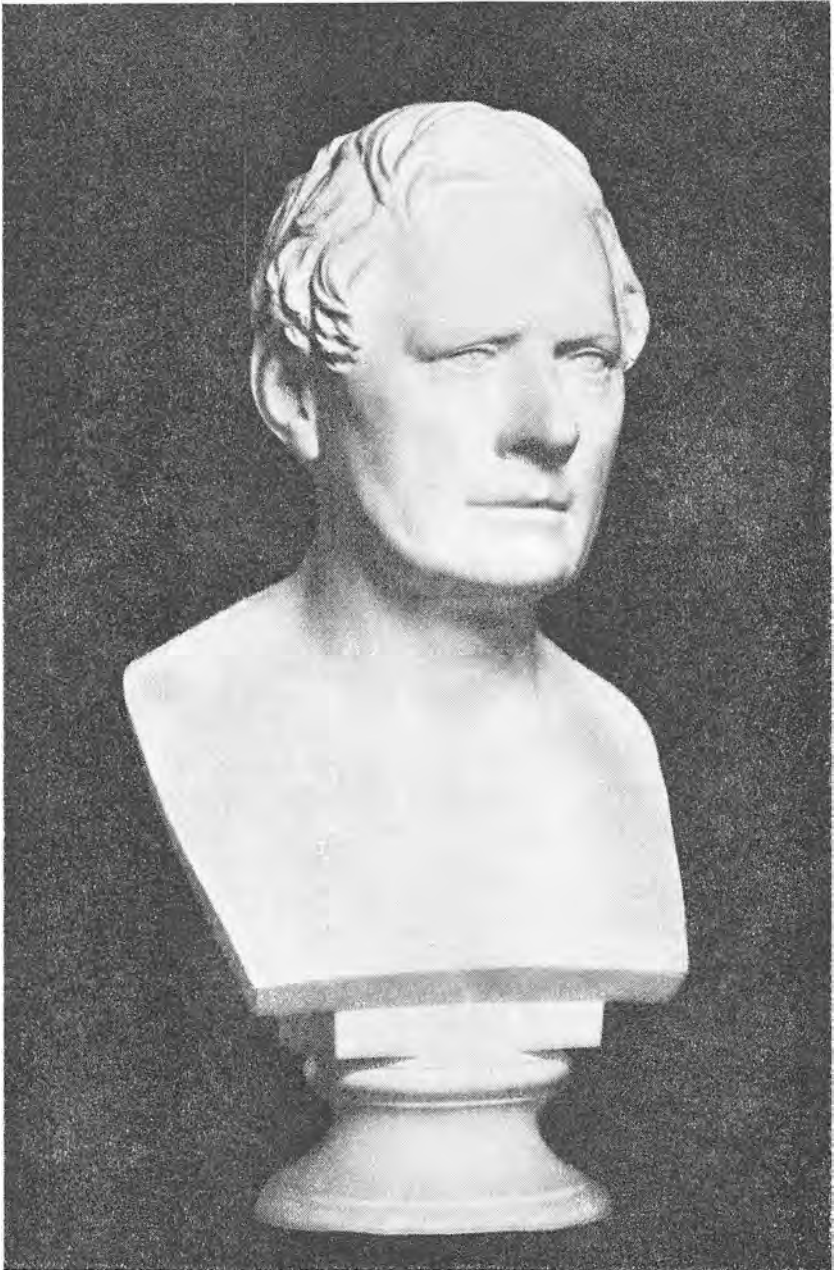
J. L. Heibergs Afløser som Professor i Dansk ved dette Universitet.

Under Indflydelse af sin Kollega, Prof. Chr. Paulsen, blev han snart stærkt optaget af at hjælpe det haardt trængte danske Sprog i Sønderjylland til bedre Kaar og af at vække den danske Befolkning til Kamp for dets Ret. Flors Betydning for den nationale Sag er meget stor. Han ejede en sjælden Evne til at sætte i Gang og til at være, hvor det netop gjaldt, og blev baade en drivende Kraft og et solidt Rygstød for de Mænd, som stod forrest i Kamplinjen i Danskhedens

Sag. I 1836 fik han den Stænderdeputerede Nis Lorenzen fra Lilholt til at stille Forslag om Indførelse af dansk Retssprog overalt, hvor det var Skolesprog, og ved hans Bistand blev det første danske Ugeblad „*Dannevirke*“ i Haderslev grundlagt 1838 med P. Chr. Koch som Redaktør. Flor støttede ligeledes P. Hiort Lorenzen og Laurids Skau og var ofte Formidleren mellem opstaaede Modsætninger.

Flor fulgte med Opmærksomhed Grundtvigs Forfatterskab og skrev en lille klar Afhandling om hans mytologiske og historiske Synspunkter. Han var ligeledes stærkt optaget af Grundtvigs Højskoleplaner, og da Grundtvig i 1840 havde udsendt „Bøn og Begreb om en dansk Højskole i Soer“, skrev Flor en Anmeldelse deraf, som dog blev nægtet Optagelse i begge de liberale Hovedstadsblade „Fædrelandet“ og „Københavnsposten“. Men den 7. Novbr. 1840 indeholdt Bladet „*Dannevirke*“ en varm Anmeldelse af Grundtvigs Skrift, og i Februar 1841 bragte det en Artikel af „en Nordslesviger“, sikkert P. Hiort Lorenzen, som paaviser, at en Højskole er særlig paakrævet i Nordslesvig, hvor der overhovedet ikke fandtes højere danske Lærestalter, hvilket var et stort Savn for de Bønder, der f. Eks. skulde repræsentere Befolkningen i Stænderforsamlingen.

En Drøftelse af Højskolesagen kom i Gang i Bladet, og der viste sig

Christian Flor

Marmorbuste af C. Peters (Beg. af 1850'erne), Rødding Højskole

L. C. Hagen

Stemning for at faa afholdt et Møde derom. Flor, som fulgte Drøftelsen med stor Interesse, var dog bange for, at man skulde forhaste sig, og opfordrede til at give Tid, til man havde vundet lidt klarere Begreb om en saadan Skoles Art.

Men kort efter, d. 6. Novbr. 1841, indeholdt „Dannevirke“ en „Opfordring til den nordslesvigske Bondestand“ til ikke at nøjes med en Drøftelse af Højskolespørgsmaalet, men at skride til Handling. Opfordringen var anonym, men var uden Tvivl skrevet af den unge Præst *L. C. Hagen* i Mjolden i Vestsles-

vig. Hagen var i Forvejen stærkt paavirket af Grundtvig, for hvis Børn han havde været Lærer, og var i Marts 1841 blevet Præst i det Sogn, hvor Seminarist Christen Kold i tre Aar havde virket som Huslærer hos Gaardmand Knud L. Knudsen i Forballum og andre Bønder og havde vakt deres Interesse for Skolespørgsmaal og folkelig Oplysning. Hagen havde truffet Kold, som først forlod Egnen i Efteraaret 1841, og havde drøftet Grundtvigs Tanker med ham, hvilket maaske gav ham Tilskyndelsen til at tage til Orde i Højskolesagen. Hagen mener, at Bøndernes økonomiske Forhold er saa gode, at de selv maa kunne skaffe Pengene til at rejse en Højskole for. Naar Bønderne ikke nyder samme Agtelse som andre Stænder, er det, fordi de endnu staar tilbage i Oplysning og Dannelse. En Højskole vil kunne bøde derpaa, og derfor bør Nordslesvigs Bønder forene sig om at rejse en saadan. Artiklen slutter: „Dersom denne Plan faar Fremgang, og Sagen et lykkeligt Udfald, da vil det nordslesvigske Folk rejse sig selv et herligt Mindesmærke, og Historien vil berette, at det var her, Bondestanden først vaagnede til Erkendelse af sin egen Trang og sit eget Værd og oprettede sig selv en Højskole for dér at kunne erhverve en levende og frugtbar Oplysning, uden hvilken den indsaa, at den ikke kunde indtage en hæderlig Plads i Samfundet og værne om sit Fædreland, sit Modersmaal og om sig selv.“

Denne Opfordring fik omgaaende Tilslutning fra *Steen Steensen Blicher*, som i „Dannevirke“ skrev et begejstret Stykke om „En Højskole for den sønderjydske Bondestand“. — Det hedder heri: „Uagtet alle Næsekrøller og Panderynker raaber jeg med: Højskoler for den danske Bondestand! Højskoler i Sønderjylland, i Nørrejylland, paa Øerne overalt i Daneriget!“ Blicher slutter: „Fram! fram! Bondemand! Kundskab er Styrke!“

St. St. Blicher

Den 22. Januar 1842 fremkom i „Dannevirke“ en Indbydelse til at tegne Ak-

tier i den paatænkte Højskole, undertegnet af Præsterne L. C. Hagen i Mjølnden, Koch i Vodder, N. L. Feilberg i Vester Vedsted og Ludv. Chr. Müller i Ribe, samt nogle vestslesvigske Gaardmænd, hvoriblandt Knud L. Knudsen i Forballum.

Men nu rejste der sig i det hjemmetyske Blad „Lyna“ en Modstand mod et saadant „Danisierungsinstitut“, og „Fædrelandet“ i København var heller ikke begejstret for Sagen, især fordi et Par af de indbydende Præster var Tilhængere af Grundtvig. Bladet fandt hans Idéer uklare og uigennemførlige.

Flor havde glædet sig over Artiklerne i „Dannevirke“, men frygtede, at den af Hagen foreslaaede Skole dels vilde blive for dyr, og dels vilde blive noget i Retning af en Middelskole. Han vilde dog nødig dæmpe den opstaaede Begejstring, men vilde gerne selv være med som „Idéens Leder og Vogter“, for at den paatænkte Skole kunde blive en virkelig Folkehøjskole, som kunde lyse fra Nordslesvig vidt omkring i Norden.

Da indtraf d. 11. Novbr. 1842 Oprindningen i Slesvigs Stændersal, hvor P. Hiort Lorenzen „talte Dansk og vedblev at tale Dansk“. Denne Begivenhed løftede Højskolesagen op i et højere Plan og gav Flor Lejlighed til at tage Ledelsen. Den rejste en Begejstringsbølge for den danske Sag over hele

Knud L. Knudsen

P. Hiort Lorenzen

Landet. I København blev P. Hiort Lorenzen ved Nytaarstid 1843 fejret af de Nationalliberale og af Grundtvig, som i en Tale „Nytaarsønske i Danske Samfund“ 1843 udtalte: „Nu er Handsken kastet i Kampen om Slesvig mellem Dansk og Tysk.“ Han fandt det i sin Orden, at man nu fejrede P. Hiort Lorenzen, og at man bad Majestæten hævde Danskhedens naturlige Ret i Slesvig. Men det eneste, som efter hans Mening virkelig kunde grundfæste Danskheden i Slesvig, var en ægte, dansk Oplysning af Ungdommen: „Ungdommen er ikke blot Rigets Styrke, men Ungdommen er ogsaa Livets Blomst og Aandens Skabertime, da de vide Udsigter, vi skal have Gavn og Glæde af, maa aabne sig for os, da den Kærlighed, der skal opflamme os til et daadfuldt Levnedsløb skal finde sin Ganning. [Genstand].“ ... „Det er visselig paa høje Tid, at den midt i Fædrelandet husvilde Danskhed faar et Hjem, hvor den kan bo og bygge, avle Børn og opelske dem til Folkelivets Fortsættelse fra Slægt til Slægt, til Grænsernes tapre Forsvar og til en gylde Høst efter den Guldsæd, ... utallige ædle Dannemænd og Dannekvinde udstrøede paa Marken, en Sæd, som naar vi kun freder om den, sikkert ved Himlens Velsignelse vil blive høj, skyde Aks, sætte Kærne og modnes til fælles Gavn og Glæde! Derfor, Gud give Danmark i Aar en dansk Højskole!“

I Maj 1843 dannedes i København „Den slesvigske Hjælpeforening“, som i Løbet af kort Tid indsamlede 50,000 Kr. fra hele Landet til Støtte for Danskheden i Sønderjylland. Foreningen nedsatte en Komité for danske Undervisningsanstalters Fremme i Nordslesvig, som ofte kaldtes for „Syvstjernen“ fordi den bestod af syv fremtrædende, væsentligst nationalliberale Mænd: Professorerne H. N. Clausen, J. Fr. Schouw og I. E. Larsen, de Stænderdeputerede, Raadmand P. Hansen, Grosserer N. J. Meisner og Bankdirektør L. N. Hvidt, samt

Hans Nissen. Hammelev

Kammeraad I. Chr. Drewsen. Den 14. Maj 1843 afholdtes den første store Sprogfest paa Skamlingsbanken, som samlede henved 6000 Mennesker, og i Juni Maaned samme Aar stiftede 25 sønderjydske Bønder efter Flors Tilskyndelse „Den slesvigske Forening“ under Ledelse af de tre Gaardmænd Hans Nissen, Nis Steffensen og Laurids Skau.

Denne Forening satte efter Flors Forslag Oprettelsen af en Højskole i Sønderjylland paa sit Program. Flor fremlagde i et Møde i Foreningen d. 14. August 1843 en udførlig Plan for Skolens Indretning, som efter hans egne Oplysninger dog ikke vandt udelt Bifald i Forsamlingen, fordi nogle fandt den for demokratisk, andre for aristokratisk og alle for utydelig og ubestemt. Ikke desto mindre rejste Foreningens tre Ledere til København og forebragte Sagen for Kong Christian VIII, som bifaldt den. De drøftede den ligeledes med Grundtvig og fik „Syvstjernen“ til at støtte den paa-tænkte Skole med et Laan paa 5000 Rbd. i 5 Aar og en aarlig Gave af 600 Rbd. i lige saa lang Tid. Flor omarbejdede den oprindelige Plan nærmere til et „Udkast til Indretning af en Folkehøjskole i Nordslesvig“, som fik en gunstigere Bedømmelse, navnlig hos Komitéen i København. En Ansøgning om Tilladelse til at oprette Højskolen blev, ledsaget af Flors Udkast, sendt til Kongen, som gav Tilladelsen d. 17. Juni 1844.

Laurids Skau

Imidlertid havde den slesvigske Forænings tre Ledere købt en Gaard af Krigsassessor Kjær i Rødding By for 12,000 Rbd. Den havde en passende Beliggenhed midt imellem øst og vest og et godt Vaaningshus, hvor der kunde indrettes to Skolestuer og Bolig for to Lærere.

En Direktion for Skolen blev valgt med Flor som Formand og Undervisningsdirektør. De øvrige Medlemmer var Præsterne Hertel i Moltrup og Schøler i Vodder, Gaardmændene Hans Nissen i Hammelev, Laurids Skau i Som-

mersted, Knud L. Knudsen i Forballum og Mølleejer Smidt, Kjær Mølle.

Mens disse Forberedelser stod paa, holdtes d. 4. Juli 1844 det *andet store Skamlingsbankemøde* med ca. 10,000 Deltagere. Fra København kom et Skib med mange Fstedtagere fra de Nationalliberales Kreds. Grundtvig var med som „Det skandinaviske Selskabs“ Gæst og var én af Hovedordførerne ved Mødet. Før ham talte Laurids Skau mod Sprogpatentet af 29. Marts 1844. Senere talte bl. a. P. Hiort Lorenzen, Orla Lehmann, Chr. Paulsen, Carl Ploug og M. A. Goldschmidt.

Det var første Gang, Grundtvig talte til en saa stor Folkeforsamling, og hans kraftige Tale, der var baaret af Glæden over Rødding Højskoles forestaaende Aabning, gjorde stærkt Indtryk. Han talte i 5 Kvarter, fulgt med stor Opmærksomhed og ofte afbrudt af Bifald. Selv skrev han senere derom i et Brev til Dronning Caroline Amalie:

„Jeg har aldrig før talt for saa mange Øren paa een Gang, aldrig talt med Dannebrog vajende, Bøgeskoven sjungende og Østersøen bølgende for mine Øjne, aldrig talt saa længe og dog saa mageligt, saa muntert og dog saa lysnende.“ „Stilheden og Opmærksomheden vokste jo længer jeg talte, og jo alvorligere Talen blev.“

En af Tilhørerne, den unge Bonde N. J. Termansen, har senere fortalt om,

N. J. Termansen

Johan Wegener

hvor stærkt han blev grebet af Grundtvigs Tale den Dag: „Det er den mærkeligste Dag i mit Liv!“ udbød jeg, da den var til Ende.“ . . . „Aldrig før var Ordets Magt blevet mig saa klar, aldrig før var den fædrelandske Luftning strømmet saa hjertemild med saa frisk et Aandepust over mit Indre.“ . . . „Nu var det værd at leve; thi nu var der noget at leve for.“ — Og som det gik denne unge Bonde, gik det mange andre. Dette store Folkesmøde blev et løftende og samlende Udtryk for den Vækkelse, der var sket i alle Kredse af vort Folk. — Og Grundtvigs Tale blev en Indvielsestale ikke blot for Rødding Højskole, men for hele Højskolebevægelsen i Norden. Til Minde derom rejste norske og svenske Højskolefolk 40 Aar efter en Mindesten for Grundtvig paa Skamlingsbanken.

Til Forstander for Højskolen i Rødding valgte Direktionen en ung Præstesøn fra Bornholm, cand. teol. *Johan Wegener*, som fra Barndommen af havde været paavirket af Grundtvig gennem Læsning af Sakso og Snorre. Han havde været Deltager i Skamlingsbankefesten og havde forfattet en ildfuld og dristig Indsigelse til Kongen mod Sprogpatentet af 1844. Han var ellers Huslærer hos en Provst Plesner paa Langeland, men Direktionen foretrak ham som Forstander „paa Grund af hans klare Syn for en saadan Højskoles Vigtighed“. Efter adskillige Betæneligheder modtog Wegener Til-

Mindestenen for Grundtvig paa Skamlingsbanken

budet og fik som Medlærer en ung cand. teol. C. F. Müller fra Gram, der var kendt for sin Indsigt i Naturfagene.

Forskellige Forhold sinkede Forberedelserne i Rødding, bl.a., at Kongen ogsaa gav Tilladelse til Oprettelsen af en slesvigholstensk Højskole ved Rendsborg, hvilket var ved at berøve de dansksindede Bønder Modet.

Da Wegener og Müller midt i Oktober 1844 ankom til Rødding, var meget endnu ufærdigt og kun 5—6 Elever indmeldt, idet Tyskerne

agiterede kraftigt mod Skolen. Men da Aabningsmødet holdtes d. 7. Novbr. 1844, indfandt der sig til alles Forundring 20 Elever fra forskellige Egne. Wegener holdt en Indledningstale, som efter Flors Beretning „satte alle i Begejstring og hvorved han vandt alles Hjerter, baade de unges og de gamles“. Et mesterligt Greb var det, at han begyndte sin Tale med Ingemanns skønne og manende Ord fra Indledningsdigtet til „Valdemar den Store og hans Mænd“. De var som skabt til at danne Forspillet til Folkehøjskolens Gerning:

— Stig op af Graven, du Slægt, som døde!
 Forkynd dit Fald og afmal din Brøde!
 Advar os for Udslettelsens Dom,
 og vis os, hvorfra din Frelse kom!

Men I, som lyste i Tider dunkle,
 som klare Nordlys ved Midnat finkle!
 I store Aander, som over Jord
 med Frelsens evige Banner fo'r,
 dér Herren mægtig sin Haand udstrakte
 og Folkeaanden til Liv genvakte!
 Lys atter for os fra natlig Tid,
 I Aandekæmper i Herrens Strid!
 Og blunder atter i Blødheds Drømme
 mit Fødeland ved de dybe Strømme;
 hvad heller raser i blinde Lyst
 forvildet Slægt mod sit eget Bryst;
 da ryster Sjælen og vækker Aanden,
 og styrker Hjertet og ruster Haanden
 til dansk og stor og til herlig Id —
 til Danmarks Frelse i Nødens Tid!

Bagefter blev der holdt Gilde, og Dagen endtes med godt Mod og gode Forhaabninger. Eleverne boede rundt i Byen, flere Steder maadeligt nok. Undervisningen begyndte, og man søgte at finde en Form derfor, som passede til Elevernes Forudsætninger. Det lykkedes snart baade Wegener og Müller at vinde Elevernes og deres Forældres Tillid og Agtelse. Men Wegeners Forstandertid varede kun et halvt Aar. Forskellige Fortrædeligheder, et svagt Helbred og et Tilbud om Sognepræsteembedet i Halsted paa Lolland, som han ikke turde afvise, fik ham til at forlade Skolen i Foraaret 1845. Hans korte Virksomhed i Rødding mindedes dog altid med Tak af Sønderjyderne.

Da Flor indsaa, at det vilde være vanskeligt at finde en anden til den meget krævende og økonomisk usikre Forstanderstilling, og følte, at han selv var den nærmeste til at hjælpe Skolen over den vanskelige Begyndelse, søgte han, der var økonomisk uafhængig, sin Afsked som Professor i Kiel og flyttede i Sommeren 1845 til Rødding for foreløbig selv at lede Skolen. Fra Efteraaret 1846 fik han den unge cand. teol. *Frederik Helweg* knyttet

Fr. Helweg

til Skolen først som Medforstander, men fra Foraaret 1847, da Flor forlod Rødding som selvstændig Leder. Under Trearskrigen 1848—50 maatte Skolen en Tid indstille sin Virksomhed, og ved Krigens Slutning fik Helweg Præstekald i Haderslev.

Nogle Punkter vedrørende Højskolens Indretning og Undervisning i de første Aar skal omtales her, fordi de viser, hvordan man omtrent med det samme fandt frem til de Former, der senere blev de almindelige paa Højskolerne. — De første Elever paa Rød-

ding var næsten alle Gaardmandssønner fra en ikke for fjern Omegn. De var i Alderen fra 16 til 29 Aar, de fleste dog i 20—25 Aars Alderen. Det viste sig hurtigt upraktisk at have Eleverne boende i Byen, og allerede i Sommeren 1845 fik Flor efter en Aktietegning opført et Elevhus med Bolig for 32 Elever og en Inspektør, indrettet med Spisesal og de nødvendige Køkken- og Personalerum og Elevværelser, hvoraf de fleste var til to Mand og et Par til fire. Man havde oprindelig ønsket, at et Skoleophold skulde vare to Aar, Sommer og Vinter, men det viste sig hurtigt, at de fleste Elever kun kunde blive én Vinter. Skolen var kun beregnet for Mænd, men Flor forudsaa, at der med Tiden ogsaa vilde blive Brug for Undervisning for Kvinder. Der lagdes i Undervisningen megen Vægt paa Naturfag, og Flor knyttede den dygtige Landbrugskemiker, Dr. C. M. Poulsen, og en Landbrugslærer H. Krarup til Skolen. Selv holdt han Foredrag over Nordens Myter og underviste i Modersmaalet og dansk Litteratur. Timeplanen omfattede den første Vinter: Fædrelandshistorie i 4 ugentlige Timer, Verdenshistorie 3, Geografi 3, Forstandsøvelser (moralske, psykologiske og statistiske Emner mundtlig og skriftlig behandlet) 4, Dansk 6, Tysk 2, Naturhistorie 3, Geometri 2, Tegning 4, Regning 2, Gymnastik 4 og Sang 2 Timer. Senere blev det nødvendig at dele Eleverne i Hold og specificere Undervisningen noget

mere. Om Sommeren øvede Eleverne Landmaaling og lærte at svømme i en nærliggende Aa.

Skoletiden var fra 8 til 12 om Formiddagen og fra 2 til 5 (6) om Eftermiddagen. I Fritiden kunde Eleverne selv vælge, om de vilde opholde sig sammen i Spisesalen til Kl. 10 og more sig med Sang, Musik, Dans eller Avislæsning, eller om de vilde arbejde paa deres Værelser. Søndag Formiddag læste Flor undertiden en Prædiken, og Søndag Aften læste han højt for Eleverne af Holbergs, Oehlenschlägers eller Heibergs dramatiske Værker, hvad Eleverne satte megen Pris paa. Det første Aar opførte Eleverne Faste-lavns Mandag Holbergs „Den Stundesløse“, som morede dem meget. De var i det hele altid glade og fornøjede.

Undertiden drev de frivillige Skydeøvelser paa en nærliggende Skydebane. „Ordenens og Sædelighedens Vedligeholdelse“ var overladt Eleverne selv, og de dannede en Elevforening med Love og Forskrifter, som ret nøje svarer til, hvad man kender paa Nutidens Højskoler. Undertiden holdtes der paa Skolen offentlige Møder for Omegnens Befolkning. I en Beretning om Skolen fra 1846 omtaler Flor nogle af de Grundprincipper, man søgte at gennemføre i Undervisningen. Et af dem var: ikke at tage saa meget Hensyn til de mindre begavede som til de livlige og videbegærlige Naturer. Et andet var: ikke at afholde nogen Tilgangs- eller Afgangseksamen og i det hele at holde saa faa Eksaminationer som muligt. Undervisningen i Naturfag støttedes af gode Samlinger, et lille Laboratorium, en Forsøgsmark og en Planteskole. I Danskundervisningen søgte man at lære Eleverne at tale, læse og skrive rigtigt. Det kostede ikke ringe Umage at afvænne dem med deres gamle Læsevane og lære dem at læse naturligt.

Det ser ud, som om Flor som den øvede og dygtige Skolemand, han var, hurtigt har fundet de rette Former for Skolens Liv og Undervisning. Men han maatte iøvrigt kæmpe med utallige Vanskeligheder ogsaa af økonomisk Art og maatte søge Støtte fra forskellig Side, f. Eks. fra Det kgl. Landhus-holdningsselskab. Der er ingen Tvivl om, at han tilstræbte en grundtvigsk Højskole, og han raadførte sig ofte med Grundtvig om Skolens Forhold. Men allerede ved det første Bestyrelsesvalg maatte han lade de særlig grundtvigske Præster, f. Eks. Hagen, ude af Betragtning af Hensyn til den

Sofus Høgsbro

Støtte, han fik fra „Syvstjernen“. I disse Kredse var man bange for, at Skolen skulde faa et for stærkt grundtvigsk Præg.

Flors personlige Deltagelse i Højskolearbejdet ophørte ved Krigens Udbrud 1848, men i Sommeren 1850 traf han Aftale med den unge cand. teol. Sofus Høgsbro om at lede Skolen. Høgsbro var selv født i Rødding 1822, hvor hans Far, Dr. phil. Hans Høxbro, da var Sognepræst og Amtsprovst. Sofus Høgsbro havde som Student i København levet stærkt med i alle Tidens Rørelser —

bl. a. i Akademisk Læseforening, Den slesvigske Forening og Danske Samfund. Han havde undervist baade i Grundtvigs og Prof. H. N. Clausens Hus og havde, efter at være blevet teologisk Kandidat 1848, et Par Gange afslaaet Opfordringer til at blive Præst, fordi han hellere vilde virke ved en Folkehøjskole. Grundtvig og Clausen havde begge overfor Flor anbefalet ham som Forstander paa Rødding, og han overtog nu denne Stilling fra November 1850 og ledede Rødding Højskole i 12 Aar til 1862. Han var en dygtig og kundskabsrig Lærer, som vilde lære Eleverne at forstaa deres egen Tid og fortsætte Slægtens Udvikling i fædrelandsk Aand. Han skaffede Skolen et Bibliotek og gode Samlinger og fik dens Økonomi underbygget ved at faa „Den slesvigske Forening“ omdannet til en „Rødding Højskoleforening“. Han fik ved sine gode Forbindelser i København fremskaffet flere Pengegaver til Skolen, bl. a. 1000 Rdlr. fra Kong Frederik VII's private Kasse, hvilket igen bevirkede, at Statstilskuddet ikke blot til Rødding, men til Bondehøjskoler i det hele taget i 1852 blev forhøjet fra 2000 til 3000 Rdlr. om Aaret. Men da Høgsbro begyndte at deltage i Politik og 1858 blev valgt som Folketingsmand for Bredebrokredsen, kom han som Venstremand i Modsætning til de Nationalliberale. Monrad ønskede i 1860 at nedsætte Skolens Statstilskud paa Grund af Høgsbros Deltagelse i Rigsdagsarbejdet

og ligeledes, at der skulde afholdes Eksamen paa Skolen. Høgsbro modsatte sig bestemt dette, men tilbød at indføre en Modenhedsprøve i de Fag, hvori der undervistes. Ved sin faste Optræden paa dette Punkt bidrog Høgsbro stærkt til for al Fremtid at sikre Højskolernes frie Stilling, trods Statens Støtte.

I Høgsbros Forstandertid opstod der en principiel Strid om, hvorvidt Rødding Højskole skulde være en grundtvigsk Folkehøjskole eller en Landbrugsskole. Fra 1852 var Høgsbros Ven, cand. teol. *Jens Lassen Knudsen*, der var stærkt

H. N. Clausen

paavirket af Chr. Kolds Skoleopfattelse, blevet Lærer ved Skolen. Han ønskede meget, at Rødding skulde være en grundtvigsk Vækkelsesskole, og Høgsbro delte i nogen Grad dette Ønske, mens Lærerne i Naturfagene, Edv. Thomsen og Th. Schiötz, ønskede Vægten lagt paa den landbrugsfaglige Undervisning. Denne Modsætning mellem Lærerne forplantede sig til Skolens Ledelse. Denne blev i 1855 overdraget tre Tillidsmænd, som skulde vælge Bestyrelsen. De først valgte Tillidsmænd blev Flor, Grundtvig og H. N. Clausen.

Men Clausen, der aldrig havde ønsket, at Skolen skulde være en grundtvigsk Højskole, og som i sine „Optegnelser om mit Levned“ kalder den „en højere Folkeskole“, var betænkelig ved Samarbejdet med „saa absolut en Enspænder som Grundtvig“ og afslog at tage mod Posten som Tillidsmand. Det samme gjorde Flor, som i sin Tid havde medvirket ved Edv. Thomsens Ansættelse og nu følte sig forpligtet til ikke at svigte ham. Posterne som Tillidsmænd blev saa overdraget Grundtvig, Hans Krüger og Knud L. Knudsen, mens Flor indtraadte i Bestyrelsen.

Striden, som endte med Edv. Thomsens Tilbagetræden, førte til adskillige skarpe Angreb paa Skolen, bl. a. i Bladene „Dannevirke“, „Dagbladet“ og „Fædrelandet“, men ogsaa til gode Forsvarsartikler af Flor og Etatsrad

Tesdorph paa Ourupgaard. Sidstnævnte skrev i Landhusholdningsselskabets Aarsberetning for 1858 bl. a.: „Vi have her med en Anstalt at gøre, som har bestaaet sin Prøve heldig. . . . Vi vide, at vi yde Landet en stor Tjeneste ved at understøtte Rødding Højskole. . . . Saa vidt jeg kan skønne, vilde alle de Stater, jeg har berejst udenfor Danmark, med Begærlighed gribe en saa god Lejlighed, som her tilbydes til paa en fornuftig Maade at fremme Landets Kærne, Landbostanden.“

I 1862 opgav Sofus Høgsbro sin Stilling i Rødding for at gaa helt over til politisk Virksomhed, og han blev i hen ved et halvt Aarhundrede en af Venstres mest kendte Førere. Samtidig forlod Jens Lassen Knudsen Skolen for at blive Lærer hos Kold.

I Efteraaret 1862 overtog cand. teol. *Ludvig Schrøder* Forstanderstillingen paa Rødding Højskole, hjulpet af sin Ven *Heinrich Nutzhorn*. Schrøder søgte at forene Kolds vækkende Tale med den Florske Skoles dygtige dansk-historiske Oplysning og Grundtvigs højbaarne Syn paa Menneskeliv og Folkeliv. Men da Krigen 1864 standsede Røddings Virksomhed for en længere Tid, flyttede Schrøder og Nutzhorn til Askov nord for den nye Grænse, men de to Aar i Rødding blev for dem en god Forskole til deres senere saa betydningsfulde Gerning paa dette Sted. — Ogsaa Flor, hvis Virksomhed for Rødding i 1848 havde faaet sin Paaskønnelse af Kongen ved hans Ud nævnelse til Etatsraad og senere til Dannebrogsmænd, kom til at yde en ny Indsats ved Grundlæggelsen af Askov Højskole.

Rødding Højskole havde i Aarene fra 1844 til 1864 haft 595 Vinterelever og 301 Sommerelever. Trods alle Vanskeligheder af ydre og indre Art, som maatte følge en saadan Nybegyndelse, kom Skolen til at yde en meget betydelig Indsats i den nationale Kamp i Sønderjylland, og denne første Højskole, der i saa udpræget Grad var rejst og baaret af en vaagen og offervillig Bondebefolkning, blev i mangt og meget et Forbillede for de fleste senere Højskoler.

BONDEHØJSKOLER OG LANDBRUGS- SKOLER FØR 1850

Efterhaanden, som Bonden rykkede frem til at indtage sin berettigede Plads i det offentlige Liv, opstod der flere Steder i Landet Bestræbelser for at give Landalmuens Ungdom Lejlighed til at faa Del i en Undervisning, som dels skulde højne dens almindelige aandelige Niveau og dels dygtiggøre den rent fagligt.

I Viborg Stænderforsamling blev der fremsat Forslag om Oprettelsen af Skoler for Ungdommen i hvert Amt eller Stift. Det nedsatte Udvalg mente, at man skulde begynde med at skaffe frivillige Bidrag til disse Skoler for senere, hvis der viste sig Interesse for Sagen, at gaa til Kongen og bede om Statsunderstøttelse til indtil fem Skoler i Nørrejylland. Baade i Viborg og Roskilde Stænderforsamling stilledes der endvidere Forslag om at oprette et teoretisk-praktisk Agerdyrkningsinstitut ved Sorø Akademi. Det kom dog i Roskilde ikke længere end til et Udvalg, mens Jyderne vedtog det enstemmigt. Men ingen af disse Planer blev gennemført. Det samme gjaldt en Plan, som Bondevennerne i Holbæk Amt i 1846—47 drøftede. Det var Skolelærer Asmus Gleerup, der foreslog, at man skulde rejse et Aktiebeløb paa 40,000 Kr. og oprette en Højskole for at dygtiggøre Bønderne til den politiske Kamp. Forslaget blev vedtaget paa Landkommunalforeningens Møde i Holbæk d. 6. April 1847. — Men paa Grund af Krigen og Planerne om Sorøskolen blev det ved Tanken.

Kort efter at Martsministeriet af 1848 var traadt til, fremsatte dets Kultusminister, Monrad, omtrent samtidig med at han stillede Christian VIII's Sorøplan i Bero, i et Cirkulære til Amtsraadene en Plan om Oprettelse af „Bondehøjskoler“ i hvert Amt, paa hvilke der skulde undervises i Fædrelandets Sprog, Geografi og Historie, Kommunallovgivning m. m. Eleverne skulde udtages blandt de mest opvakte konfirmerede Drengene i Amtet, og Skolen skulde knyttes til en Bondegaard, som skulde drives ved Eleverne. Til Gengæld skulde de have Opholdet frit i hele Uddannelsestiden, som var tænkt at skulle vare 5—6 Aar. Det var nærmest en Kombination af, hvad vi nu vilde kalde Efterskole, Højskole og Landbrugsskole, der tænktes paa.

Rasmus Sørensen

Men Monrad fik ikke denne Plan gennemført, og under Rigsdagsforhandlingen om Sorøspørgsmaalet d. 9. Decbr. 1848 bemærkede Chr. Flor, at Monrads Udkast til Bondehøjskoler var aldeles upraktisk, og Kultusminister Madvig erklærede, at han ikke vilde arbejde for „Bondehøjskoler“, men for „højere Bondeskoler“. Der kom ikke andet ud af disse Planer, end at disse to Navne tilligemed H. N. Clausens Betegnelse „højere Folkeskoler“ i Højskolebevægelsens første Aar brugtes jævnsides med Navnet Folkehøjskole om nogle af de

første private Skoler for Bondeungdommen. — I 1845 forsøgte cand. teol. Chr. Krag at holde Højskole i *Gjelsted* i Vestfyn, men Skolen ophørte ved Krigens Udbrud 1848. I *Stenløse* i Københavns Amt oprettede Pastor H. I. J. Fog 1847 en højere Bondeskole, som dog kun virkede et Aar. I 1848 begyndte den mærkelige Bondeagitator *Rasmus Sørensen*, senere kendt som Skolelærer i Venslev ved Skelskør og som Folketingsmand, en Højskole i Landsbyen *Uldum* ved Vejle i lejede Lokaler. Den fik dog kun ganske faa Elever og maatte standse i 1850, men kom i Gang igen 1851 under Ledelse af Seminarist *E. M. Rotwitt*, senere Medlem af Folketinget og Grundlægger af Højskolerne i Høng og Sjørølev. Han skaffede Skolen egne Lokaler og havde i en lang Aarrække fra 20 til 35 Elever hver Vinter.

Uldum Højskole, den første nord for Kongeaaen, eksisterer endnu og er den Højskole, som nu har den længste uafbrudte Virksomhed bag sig.

Det var vel i nogen Grad Eksemplet fra Rødding, som ansporede til Oprettelsen af Skoler for Landbougdommen, men mange af dem, der var interesserede i Landboundervisning, mente, at det mere var Landbrugsskoler end Højskoler, der tiltrængtes. Flere Steder i Landet var der vokset saadanne Skoler frem.

Samme Aar, som Rødding aabnede, oprettede Stamhusbesidder N. E.

Hofmann Bang et Landbrugsinstitut paa sit Gods *Hofmannsgave* ved Otterup i Odense Amt. Det var dog kun beregnet for 7 Elever og bestod til 1854. Allerede i Trediverne havde Forpagter, Kammerraad N. B. Krarup grundlagt den første af de saakaldte *Krarupske Landbrugsskoler* paa Lyngbygaard, som hørte under Frisenborg Gods. I 1844 flyttedes den til Gaarden Haraldslund i Grundfør Sogn i Aarhus Amt. Efter Skolens Ophør her i 1855 begyndte én af dens Lærere, J. B. Krarup, en lignende Skole paa Skaarupgaard i Todbjerg Sogn, Aarhus

Nis Hansen

Amt. Den blev 1867 flyttet til Daugaard ved Vejle, hvor den opretholdtes til 1874. Disse Skoler var private, men modtog Støtte, først af Landhusholdningsselskabet og senere af Indenrigsministeriet.

I 1845 begyndte en ung Sønderjyde, cand. teol. Nis Hansen, Svoger til „Dannevirke“s Redaktør, P. Chr. Koch, støttet af Laurids Skau, et Landvæsensinstitut paa den udprægede Hedegaard, Hovedgaarden *Hastrup* i Tyregod Sogn, Vejle Amt. Nis Hansen havde i sin Tid været paa Tale som den første Forstander for Rødding Højskole, men da dette ikke blev til noget, oprettede han nu sin egen Skole, som dog kun eksisterede til 1848.

I 1847 oprettede den tidligere Landbrugslærer ved Rødding Højskole, H. H. Krarup, et lignende Institut paa en tilsvarende Hedegaard, *Skibbildgaard*, ved Herning med cand. pharm. Th. Schiötz, der senere blev Lærer i Landbrugsfag i Rødding, som Hjælpelærer. Denne Skole ophævedes 1856.

I 1849 blev „*Den classenske Agerbrugsskole paa Næsgaard*“ ved Stubbe-købing genoprettet. Den var grundlagt 1799 af Generalmajor I. Fr. Classen og sorterede under Det classenske Fideikommiss, men maatte den Gang lukke efter to Aars Virksomhed af total Mangel paa Elever. Nu kom den i Gang igen, og denne Gang med bedre Held. Skolen eksisterer endnu som en af vore betydelige Landbrugsskoler.

Næsgaard Agerbrugsskole, Nutidsbillede

Det kneb dog noget for disse Skoler at faa virkeligt Tag i Elever fra Bondestanden. Den Skole, som havde mest Held med sig i denne Henseende, var den Bondeskole, som i 1840 var grundlagt af en Landsbylærer paa *Fren-derupgaard* i Odsherred,

men ogsaa den maatte snart indstille sin Virksomhed.

Naar der i 1850erne var Ønske om at gøre Rødding Højskole til en Landbrugsskole, skyldes det vel i nogen Grad den almindelige Interesse i disse Aar for Oprettelsen af Landbrugsskoler, men dog især det Forhold, at mange efter Krigen var saa besjælede af Sejrsstemning, at de mente, at Skolens oprindelige Formaal, Vækkelse og Styrkelse af Danskheden, nu var overflødig. Efter Krigen var Embedsstanden i Sønderjylland blevet mere danskpræget og Latinskolen i Haderslev og Seminariet i Tønder ligeledes, og der var derfor adskillige, som betragtede Røddings Genaabning for en Misforstaaelse. Naar det lykkedes at fortsætte Skolen og gøre den til en grundtvigsk præget Højskole, skyldes det først og fremmest Sofus Høgsbros, Jens Lassen Knudsens og Ludvig Schrøders Forstaaelse af og Kamp for de grundtvigske Synspunkter.

CHRISTEN KOLDS HØJSKOLE

Da Planen om en Højskole paa Sorø Akademi efter Rigsdagsdrøftelsen i 1848 maatte anses for at være strandet, dannede en Kreds af Grundtvigs Venner i København under hans egen Ledelse en Slags Oplysningsforening for sammen at drøfte, hvorledes man nu skulde føre Højskolesagen videre ad privat Vej. Udsigterne var ikke lyse. Rødding Højskole var foreløbig

standset af Krigen, og Rasmus Sørensens lille Skole i Uldum havde kun to Elever. I Drøftelserne deltog bl. a. Prof. Chr. Flor og Litteraturhistorikeren, Prof. N. M. Petersen, samt den tidligere Lærer ved Snedsted Seminarium, P. K. Algreen, som nu i en fremrykket Alder studerede Teologi ved Universitetet. Under Forhandlingerne om at finde en Mand, som var egnet til at føre Højskoletanken ud i Livet, henledte Præsten Vilhelm Birkedal i Ryslinge Opmærksomheden paa den 33aarige Seminarist *Christen Kold*, som for Tiden var Huslærer i Sdr. Felding Præstegaard, hvor Birkedal havde lært ham at kende. Algreen, der havde været Kolds Lærer og Ven paa Seminariet i Snedsted, og Seminarieforsøger Ludv. Chr. Müller i Rarum anbefalede ham ligeledes, og efter Opfordring skrev Algreen saa til Kold d. 27. Aug. 1849: „Vi trænger til en Mand, som udsprungen af Folkets Midte hører ganske anderledes hjemme iblandt det end vi — med Skam at tale om —, som kender det danske Folk og har Hjerte for det, som ikke blot kan tale med det, men tiltale det.“ —

Det viste sig senere, at de i denne uanseelige, men særprægede Almue lærer ikke blot havde fundet en Mand med disse Egenskaber, men tillige en Mand, som ad sin egen brydsomme Vej havde faaet Lyst netop til en Gerning af denne Art.

Det blev *Christen Kold*, som mere end nogen anden kom til at føre Højskoletanken ud i Livet, saa den fik praktisk Form og slog Rod i Folkets brede Lag. Han blev den folkelige Højskoles Banebryder paa Grundlag af Grundtvigs Højskoletanker, men paa en saa selvstændig og personlig Maade, at den Skole, han skabte, fik afgørende Betydning for hele Højskolebevægelsens fremtidige Præg.

Christen Mikkelsen Kold var født i Thisted d. 29. Marts 1816 og udgaaet fra et fattigt Skomagerhjem, hvor han fra Barndommen af lærte Guds frygt, Arbejdsomhed og Nøjsomhed. Særlig Betydning for ham fik hans Mor, en Bondepige fra Thy. Hun var efter hans eget Udsagn „en sær, aparte én“, men overordentlig dygtig baade til legemlig og aandelig Gerning. Gennem hendes Fortælling erfarede Kold først „Ordets Magt til at tale til Hjertet og gøre Menneskene skikkelige, glade, fri og lykkelige“. Da Kold efter endt Skolegang af sin Fader var erklæret for uegnet til Skomagerfaget, blev

han efter eget og Moderens Ønske Lærer, „fordi han ikke duede til andet“. Ved Provstens Hjælp fik han lige efter Konfirmationen en midlertidig Stilling som Biskolelærer, og fra November 1831 blev han i tre Aar Huslærer paa Herregaarden Koustrup i Sønderhaa Sogn sydvest for Thisted, hvor han bl. a. morede sig med at indstudere Holbergs Komedier med Gaardens Folk. I November 1834 kom han, 18 Aar gammel, paa det nærliggende Snedsted Seminarium, hvis Forstander var Sognepræsten, Dr. G. P. Brammer, som senere blev Biskop i Aarhus. Han havde som Student følt sig tiltrukket af Grundtvig, men var som Skolemand og Præst alt andet end grundtvigsk indstillet. Derimod var Hjælpelæreren *Peder Kjellerup Algreen*, der selv var uddannet paa Seminariet, stærkt paavirket af Grundtvigs Skrifter.

Til at begynde med havde Kold svært ved at tilpasse sig til Forholdene paa Seminariet og forstod ikke Lærernes Tale. En Prædiken af Brammer bragte ham ind i en svær religiøs Krise, som Algreen søgte at hjælpe ham igennem. Men det var først ved under et Julebesøg i Salling at høre den bekendte grundtvigske Lægprædikant *Peter Larsen Skræppenborg*, som paa én af sine Rejser rundt i Jylland gæstede Egnen, at Kold fik Fred i Sindet. Peter Larsens varme Vidnesbyrd om Guds Kærlighed virkede som en Befrielse paa Kold, der hidtil havde opfattet Gud som en streng Politimester. Han blev saa glad over sin nye Opdagelse, at han vidnede i Tide og Utide for Byens Folk og besluttede at gøre det til sin Livsopgave „at gøre Hjerterne glade med det Budskab, at Gud elsker Menneskene, uagtet de er store Syndere“. Sammen med Algreen begyndte han at holde opbyggelige Forsamlinger med Seminaristerne og Egnens Folk. — Hans Vækkelse førte til en personlig Sorg for ham. Han var forlovet med en ung Pige, Else Henriksen, som ikke kunde forstaa hans „Omvendelse“ og hans ændrede Syn paa Dans og anden Morskab. De skiltes under Graad, men Kold glemte hende aldrig og giftede sig først i 50 Aars Alderen.

Efter at Kold i 1836 havde taget sin Lærereksamen, blev han en Tid Huslærer hos Provst K. Sørensen i Solbjerg paa Mors. Men da han og Algreen ivrigt deltog i de gudelige Forsamlinger, som Peter Larsen Skræppenborg og Skolelærer Rasmus Sørensen (Venslev) fra Nytaar 1837 afholdt flere Steder i Salling og paa Mors, blev de — ligesom Forsamlingsfolkene i det hele

taget — udsat for Kritik. En Lærer kaldte i en Avisartikel Kold for „en halvtosset, nygjort Seminarist, der fo'r omkring i Sognet og indbød Krøblinge, halte og blinde til en stor Nadver med nogle Dramme til“. Provst Sørensen forsvarede de hellige, men der opstod et stort Røre om disse stiltfærdige Sammenkomster. Algreen fik af Kancelliet sin Afsked fra Seminariet, og da Kold, efter i Vinteren 1837—38 at have virket som Lærervikar i Øster Jølby til Beboernes store Tilfredshed, søgte fast Ansættelse i Embedet, fraraadede Amtmanden i Thisted Kancelliet at ansætte en Mand med saa sværmeriske Tilbøjeligheder. Kold maatte da forlade Øster Jølby, men fik ved sin Afrejse en god Anbefaling af Sognets Præst.

P. Kj. Algreen

I denne bevægede Tid fik han fat paa Ingemanns Romaner, som han læste uafsladelig i to Nætter og tre Dage. Han blev henrykt over at se, at det danske Folk en Gang havde været saa stort og lykkeligt, skønt det nu var saa sølle, og han ønskede selv at være med til ved sit Ord at vække Folket til ny Storhed.

I Foraaret 1838 blev han Huslærer hos den rige Bonde Knud L. Knudsen og hans Nabo Niels Andersen Hansen i Forballum i Vestslesvig, og her følte han stærk Trang til at forkynde sit Livssyn gennem sin Undervisning og under Samvær med Bønderne. Da her i Forvejen havde været en gammel kristelig Vækkelse, blev det særlig Vækkelsen af deres Danskhed, Kold tog Sigte paa. Han stiftede et lille „Dansk Samfund“ og samlede 15 unge Bønderkarle hver Onsdag Aften til Fortælling, Oplæsning af Ingemanns Romaner og Sang efter Danske Samfunds Visebog, og denne Gerning lykkedes, saa Virkningerne kunde spores paa Egnen mange Aar efter.

I Sønderjylland begyndte hans enestaaende pædagogiske Evner at udfolde sig, dels under hans Samvær med de unge, men navnlig gennem hans

Mindesten for C. Kold i Mjolden

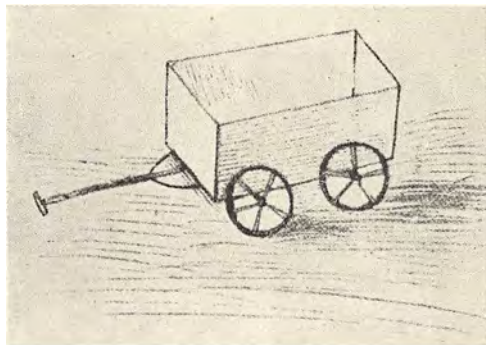
Børneundervisning. Han havde opdaget, at den mundtlige Fortælling langt lettere fanger Børns Opmærksomhed end Lektuelæsning. Han indførte den med stort Held i sin Undervisning, og herudaf fødtes de Idéer, som senere gjorde ham til de frie Børneskolels Grundlægger, og som fik Betydning for hele den danske Skole.

Men gennem sit Brud med den gængse Lærebogsundervisning kom han atter i Konflikt med Skolemyndighederne og kunde ikke faa Embede

nord for Kongeaaen, hvor man krævede Balles Lærebog lært paa Ramse. Saa søgte han Embede i Sønderjylland, men da han forklarede Provst Reehof i Aabenraa, at han vilde fortælle Børnene Danmarkshistorie og læse Ingemanns Romaner for dem, udbrød Provsten: „Gudbevares! Det maa ikke læres. Vi er ikke Danske!“ Og Kold fik hverken den Gang eller senere noget Embede.

I sin Skuffelse tænkte Kold en Tid paa at udvandre til Amerika, men fik saa en anden Lejlighed til at komme bort, idet Præsten L. D. Hass i Mjolden, som Kold kendte godt, skulde rejse til Smyrna som Missionær. Kold tog da Pladsen som Tjener for Præstefamilien. Forinden rejste han i Oktober 1841 til København, hvor han lærte Bogbinderi. Her hørte han Grundtvig og Dr. P. Chr. Kierkegaard og gjorde Jac. Chr. Lindbergs Be-

kendtskab, og han erfarede, „at det er godt at komme udenfor Stuedøren og mødes med stærke Aander“. I Oktober 1842 rejste Kold saa med Familien Hass til Smyrna, hvor han opholdt sig i fem Aar. Tjenerstillingen hos Præstefamilien opgav han ret snart og maatte saa i Ensomhed og under yderst fattige Forhold ernære sig som Bogbinder, indtil han i 1847 tiltraadte Hjemrejsen med et Skib til Triest, hvorfra han gik Resten af Vejen til Thisted, medførende sine faa Ting paa en lille Trækvogn.

Kolds Trækvogn

Disse fem Aars Udlændighed blev af stor Betydning for Kold og gav ham mange Erfaringer, som han senere udnyttede i sin Skolegerning. Han lærte i det fremmede at elske sit Fædreland, ganske anderledes end han kunde komme til det herhjemme, „fordi han savnede det saa skrækkeligt“. Selv sagde han en Gang: „Jeg var i Smyrna i fem Aar, og jeg tænkte hver Dag paa Børnene i Danmark, som maatte lære udenad paa Ramse. Men tre Ting lærte jeg dér til Gavn for mig selv. For det første lærte jeg at nøjes med lidt; den Lærdom har jeg haft megen Brug for siden. Dernæst lærte jeg at se paa hele Menneskeslægten som én stor Søskendeflok med samme guddommelige Bestemmelse, og jeg fik at se, at herhjemme kan Synet stundom være for trangt. Endelig lærte jeg at tie stille. Var jeg blevet ved at tale, som jeg gjorde før Rejsen til Smyrna, saa havde jeg talt mig tom, og saa havde jeg været færdig. Men her kom jeg i en god Skole. At tie, tænke og gemme i nogle Aar, det var godt, ja ligefrem nødvendigt for mig, saa ung som jeg var.“

Kold kom hjem i Sommeren 1847 og opholdt sig en Tid hos Knud L. Knudsen, der nu boede paa Herregaarden Trøjborg i Vestslesvig. Han fik nu Lejlighed til at høre om og se Højskolen i Rødding. Efter et Ophold i Thisted blev han i November 1847 atter Huslærer, denne Gang hos Pastor Hassenfeldt paa Holmsland. Her lærte han sin senere Medlærer Anders Kr. Povlsen Dal at kende. Han var Huslærer paa Gaarden Rydbjerg i Velling

Sogn og var ligesom Kold Seminarist fra Snedsted. Paa Holmsland læste Kold Grundtvigs Verdenshistorie, som gjorde stærkt Indtryk paa ham og senere blev hans væsentligste boglige Hjælpemiddel. Ved Krigens Udbrud i Foraaret 1848 meldte baade Kold og Povlsen Dal sig som frivillige. Kold manglede dog Haandelag for Eksercits og kom ikke med i nogen Kamp. Derimod mødte han den nyvakte nationale Begejstring, „Aanden fra 48“, og da gik det først op for ham, hvordan Aanden virker i det store. „Tidligere havde jeg kun vidst, hvordan Aanden virkede gennem Ordet, dels paa mig og dels fra mig til min Næste, i det enkelte, men den Gang fornam jeg, at alle Folk var blevet beandede, og da var det egentlig, at jeg først gjorde Bekendtskab med den danske Aand,“ — og dette gav ham en klarere Forestilling om, hvad han egentlig vilde.

Da Junigrundloven af 1849 havde sikret Undervisningsfriheden, følte Kold, at nu var hans Tid kommen. Han udtrykker sit Maal saaledes: „Jeg vilde gennem Skolen ved Ordet virke til, at alle danske Folk kunde blive varigt begejstrede.“ — Fra Efteraaret 1848 til Novbr. 1849 var han Huslærer hos Pastor Kr. Østergaard i Sdr. Felding og underviste tillige et Par Sønner af Præsterne Victor Bloch i Lønborg og Vilh. Birkedal i Sdr. Omme. — Han syslede med Planer om selv at oprette en Skole. Det var ham ikke nok at holde en Tale snart hist og snart her. „Jeg syntes, at det maatte samles til en Helhed, for at ikke Indtrykket skulde forsvinde.“ En Skole som Rødding, der havde kostet 48,000 Rdlr., turde Kold ikke tænke paa, da han kun ejede 500 Rdlr., som han havde opsparet i Smyrna. Men et Hus til 14—15 Mennesker skulde han dog have, og saa haabede han, at hans Venner blandt de opvakte vilde sende ham deres Børn til Prøve, „for at vi dog kunde komme i Gang og faa bekendtgjort for Folk, hvad det var, vi egentlig vilde udrette, nemlig at faa vakt den kristne Aand og den danske Aand og faa Folk til at tro paa Guds Kærlighed og Danmarks Lykke.“

Paa dette Tidspunkt var det, at Kold fik Algreens Brev med Opfordring fra Grundtvig og hans Venner til at tage fat og med Tilsagn om Støtte. Men han vilde ikke slaa større Brød op, end han kunde bage, og skrev saa til Vilhelm Birkedal, som i Foraaret 1849 var flyttet til Ryslinge paa Fyn, om han ikke maatte komme til ham som Huslærer i et Aar og tage en 3—4 Bøn-

derkarle i Huset for at prøve, om det var muligt at beaande dem. Denne Ordning kom i Stand, og i Vinteren 1849—50 underviste Kold saa i en Sidelænge i Ryslinge Præstegaard, foruden Birkedals Børn og et Par Sønner af Pastor Bloch og Pastor Østergaard, fire Bønderdreng, hvoraf de to var Sønner af Gaardejer Jens Jørgensen fra Uldum, senere Bjerregaard i Aale; de to andre var Gaardmandssønner fra Ryslinge. — Om Aftenen samlede Kold nogle af Sognets unge til Danske Samfunds-Møder i Skolestuen.

Poul Rasmussen

Naar Kold, skønt Jyde, begyndte paa Fyn, var det fordi en fynsk Gaardmand, Poul Rasmussen i Sanderum, havde raadet ham dertil, da Fynboerne var nemmest at komme i Gang med, og han kom nu til et Sted, hvor Birkedal med sin poetiske og vækkende Forkyndelse snart samlede store Skarer af de gudelig vakte fra mange Sogne ikke blot om sin Prædikestol, men ogsaa til folkelige Møder. Kolds Tanke var nærmest at samle nogle af Birkedals Konfirmander til en særlig Undervisning gennem to Vintre, hvor han saa vilde fortælle dem Bibelhistorie, Danmarkshistorie og Verdenshistorie efter Grundtvigs Haandbog. Det var altsaa nærmere en Efterskole end en Højskole, han først havde i Tankerne. Han talte i Vinterens Løb saa ofte om „sin Skole“, at Birkedal undertiden maatte minde ham om, at den jo ikke eksisterede endnu.

Men Prøveaaret forløb ellers efter Kolds Skøn saa godt, at han ønskede at fortsætte. Et gammelt Hus i Ryslinge var til Salg, og Kold tænkte paa at købe det, men turde ikke, før han havde sikret sig nogen Understøttelse. Han drog saa i Maj 1850 til Fods til København for at drøfte Sagen med Algreen og Grundtvig. Han boede om Natten hos Algreen paa Regensen og traf der en lille Kreds af Algreens Studentervenner, som under Navnet „Salonen“ holdt Sammenkomster paa Algreens Værelse og drøftede kriste-

lige og folkelige Spørgsmaal. Til denne Kreds hørte Brødrene Holger og Skat Rørdam, Kolds Ven fra Forballum, Jens Lassen Knudsen, to Sønner af Provst Sørensen paa Mors, samt Studenterne N. J. Jensen, Niels Lindberg, C. F. Grove, Chr. Thurah o. fl. For dem fremlagde Kold sine Skoletanker. De forstod dem vel næppe helt, men flere af disse unge Mænd fik senere deres Gerning i Højskolens Tjeneste.

Dagen efter førte Algreen Kold til Grundtvig, og det var ved dette deres første Møde, at de to Skoleforkæmpere straks „røg uklar“ om den bedste Alder for Højskoleelever. (Se Side 48, f.). Derpaa bad Kold om den Understøttelse, man havde stillet ham i Udsigt. Algreen var betænkelig, da der ikke var Penge i Kassen. Men Grundtvig mente, at de kom nok. Da Kold nævnede, at han selv havde 500 Rdlr., men behøvede 600 Rdlr. til, helst som Gave, mente Grundtvig, at det dog var for lidt. Men Kold svarede: „Kan det ikke gøres med lidt, saa kan det heller ikke gøres med meget; men med slet intet kan det ikke gøres.“ Grundtvig bad ham saa sætte en Begæring op til skikkelige Folk om Understøttelse og lovede at underskrive den først: „Saa skal vi se, hvad mit Navn kan batte.“ — Kold blev meget glad, og da de kom udenfor, sagde Algreen: „Du er en Lykkens Yndling. Nu er din Sag vunden. Naar Grundtvig tager sig saaledes af den, er den sikker.“

Kold formede saa en Anmodning om Støtte, som med Grundtvigs og Birkedals Anbefaling blev sendt rundt til Sagens Venner. Grundtvig gav selv 50 Rdlr. Hans senere Hustru, Fru Toft, gav 100 Rdlr. De følgende Bidragydere var dels Algreens Kreds: Algreen, N. J. Jensen, P. Schiørring, L. T. Gjerløff o. fl., dels Kolds og Grundtvigs Venner blandt Præsterne: P. O. Boisen, L. D. Hass, Ludv. Chr. Müller, C. Kragballe, H. Boisen, L. Helweg, F. E. Boisen, C. J. Brandt, Victor Bloch, Kr. Østergaard, H. Svejrstrup, V. Birkedal og Provst Sørensen, Mors. Men ogsaa Knud Knudsen og N. A. Hansen i Forballum og de tidligere Røddinglærere J. Wegener og C. M. Poulsen o. fl. gav Bidrag. Der indkom 550 Rdlr., d. e. 1100 Kr.

Kold købte saa en lille Jordlod paa Ryslinge Mark, og efter at et gammelt Hus var brækket ned under hans egen Medvirkning, opførte han paa billigste Maade et nyt pænt Bindingsværkshus i Husmandsstil, og den 1. Novbr. 1851 aabnede han i dette „en højere Folkeskole“ for unge Bøndersønner.

I Sommeren forud drog han selv rundt til sine Venner paa Fyn og i Jylland særlig blandt de kristelig vakte for at skaffe Elever og økonomisk Støtte til sin Skole, og han udsendte en „Plan til en højere Folkeskole i Ryslinge“.

Heri meddeler han, at han „med en Del Fædrelandsvenners Hjælp“ har oprettet en Undervisningsanstalt i Ryslinge, hvor Bondestandens konfirmerede Ungdom kan nyde en hensigtsmæssig Dannelse. Der holdes kun Skole i de fem Vintermaaneder fra 1. November til April.

Kolds Højskole i Ryslinge ved Vintertid

Der kan optages 20 Elever mellem 15 og 20 Aar, hvoraf de 10 kan faa Kost og Logi paa Skolen, mens Resten maa bo i Byen og dens nærmeste Omegn. Betalingen er 10 Rdlr. for Undervisningen og 20 Rdlr. for Kost og Logi for hele Vinteren. I den første Tid maa en Del af Eleverne medbringe Sengetøj. Skolen vil antagelig faa to Lærere. Eleverne vil blive delt i to Hold. Opholdet tænkes at vare i to Vintre, hvoraf den første anvendes til mundtlig Undervisning og den anden mere til skriftlig. „Skulde nogen særdeles ønske Undervisning i Begyndelsesgrundene i det engelske Sprog, kan denne meddeles en tredje Vinter.“

Undervisningen skulde omfatte:

- a. Et mundtligt Foredrag af Verdenshistorien i store Omrids med det historiske Kort „Tidens Strøm“ som Grundlag.
- b. Mundtlig Fortælling af Bibelhistorien, hvorved gives Eleverne Valget mellem Ludv. Chr. Müllers, Rasmus Sørensens og Grundtvigs Bibelhistorie til Gennemlæsning.
- c. Et Udvalg af Kirkehistorien, især med Hensyn til at belyse de i Landet forekommende Sekter og Partier.
- d. Nordens Mytologi og Danmarks Historie, først mundtlig Fortælling,

siden forelæst af en Bog, nemlig Oehlenschlägers: „Nordens Guder“. Brandts Rim og Sange vil blive lært udenad af de Elever, der har Lyst og Nemme til Udenadslæsning. Müllers Danmarkshistorie, Sakso og Snorre vil blive brugt til Gennemlæsning.

e. Geografi, først efter Globus i store Omrids, hvortil vil blive forelæst Skildringer af Folk og Lande, f. Eks. „Den sidste Mohikaner“, Skildring af Livet i Amerika, „Thorvald Vidførle“, Skildring af Livet paa Island o. s. v. Dernæst Danmarks Geografi, ledsaget med statistiske Bemærkninger.

f. Udvalgte Frembringelser af danske Forfattere vil i Form af Aftenunderholdning blive forelæste tre Aftener om Ugen.

g. Sang, med særligt Hensyn til Kæmpeviserne.

Og endelig fortsættes Undervisningen i de almindelige Skolekundskaber, især for at gøre dem brugelige til Anvendelse i det virkelige Liv, „da de som oftest er mekanisk lærte“. Planen slutter med en Redegørelse for, hvordan Skolepengene kan indbetales, fordelt paa flere Aar.

Med megen Spænding imødesaa Kold Skolens Aabning d. 1. Novbr. 1851. Han var saa modfalden, at man „kunde have købt hans Liv for en Skilling“.

Han havde nemlig kun sikkert Løfte om én Elev, en Søn af hans gode Ven, Gaardmand og Folketingsmand Chr. Larsen i Dalby paa Hindsholm. Der havde nok været flere Forespørgsler, men Folk var endnu noget tilbageholdende over for dette nye og fandt, at de 6 Rdlr., der skulde betales om Maanedes, var „en grov Hoben Penge“. Men Kold bad inderligt til Gud, at der dog maatte komme tre Elever, og da Tiden kom, erfarede han, „at Vorherre havde været der og ryddet Pladsen og gjort Forberedelser“. Bønderne, især fra Hindsholm, kom kørende med deres Stadsheste og Vogne og saa glade og lykkelige ud, og han fik paa det første Hold 15 Elever i Alderen fra 15 til 30 Aar. Som Lærer fik han sin Ven og Soldaterkammerat *Anders Kr. Povlsen Dal*, en Bondesøn fra Fabjerg ved Lemvig, som opgav sit Lærereembede i Hals ved Aalborg for gennem en Aarrække at blive Kolds gode Medarbejder og Støtte.

Om den første Vinters Skolearbejde har Kold senere (1866) fortalt, at han begyndte med at læse Ingemanns Romaner for Eleverne. Senere læste

han nogle Stykker af Grundtvigs Verdenshistorie og søgte at paapege lidt af Sammenhængen mellem Oldtiden, Middelalderen og Nutiden, men Eleverne syntes ikke at kunne fatte det, hvilket derimod var Tilfældet med Ingemanns Romaner. „Men,“ siger han, „Maalet blev imidlertid naaet, og der er endnu ingen af dem, der har tabt den Beaanelse, som de fik den Gang.“

Skolens ydre Forhold var kun ringe. Kun Skolestuen i Husets Gavl og Køkkenet var godt udstyret. Ellers var alt yderst tarveligt. — Kold og Povlsen

Dal, der begge var ugifte, delte alt med Eleverne, ja sov endogsaa sammen med dem i det fælles Soverum paa Loftet. Kosten var saa „spartansk“, at Kolds Søster, Ane, som stod for Husholdningen, kun brugte 1 kg Sukker den første Vinter. I Sødsuppen fik hver Elev kun 1 Rosin. Man spiste af fælles Fad. Kaffe og The brugtes ikke. Men ingen var utilfredse. Der var dagligt Gilde med gode Ord og godt Humør. I Juleferien spadserede hele Flokken paa Besøg paa Hindsholm, hvor mange af Eleverne havde deres Hjem, og hvor Kold havde mange gode Venner.

I Maj 1851 fik Kold 150 Rdlr. i Understøttelse af Sorø Akademis Midler. Alligevel kneb det, trods den yderste Sparsommelighed, at føre Økonomien igennem, og Grundtvig og nogle af hans Præstevener traadte da atter til med et Tilskud paa ca. 200 Rdlr.

I Vinteren 1852—53 holdt Kold paany Skole i Ryslinge med 16 Elever, men da hans Forhold til Birkedal efterhaanden var kølnet noget, og da han mente at finde bedre Forstaaelse for sit Arbejde paa Kertemindeegnen, solgte han i Foraaret 1853 Huset i Ryslinge og flyttede sin Skole til Dalby paa Hindsholm.

Det var især Venskabet med Gaardmand Chr. Larsen i Dalby, der drog Kold til denne Egn. Chr. Larsen, der var født 1804, var i sin Ungdom blevet

Christen Larsen

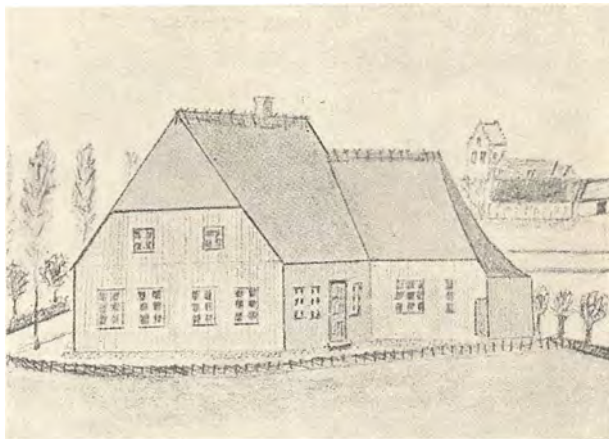
grebet af den gudelige Vækkelse, men var senere blevet én af Grundtvigs ivrigste Tilhængere baade kirkeligt og folkeligt. Han var Sjælen i det „Danske Samfund“, som var oprettet paa Hindsholm, og var i det hele den ledende Mand paa denne Egn. Han var med stort Stemmetail blevet valgt til Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling og var én af dem, der støttede Grundtvig under Drøftelsen af Sorøplanen paa Rigsdagen. Senere var han Kertemindekredsens Folketingsmand til 1855, da han afløstes af Grundtvig.

Han havde i Sommeren 1852 faaet Kold til at oprette den første *Børnefriskole* i Dalby, som snart fik Efterfølgere i andre Egne paa Fyn og senere over hele Landet. Den gik saa godt, at Kold fandt det bedst ogsaa at flytte sin Højskole til Dalby. Han opførte en Bygning til Brug for begge Skoler, som paa Grund af sin Træbeklædning fik Øgenavnet „Fjællekassen“. Han kaldte nu sin Skole for „den højere Bondeskole i Dalby“ og fortsatte Undervisningen for voksne omtrent som i Ryslinge. Han var dog nu blevet klar over, at Eleverne helst skulde være helt voksne for at faa Udbytte af hans Højskoleundervisning, og under et Besøg hos Grundtvig i København i 1852 havde Kold indrømmet overfor Grundtvig, at denne var den klogeste, da han paastod, at Eleverne skulde være mindst 18 Aar og ikke Drengene paa 15 Aar. Forholdene i Dalby var omtrent lige saa tarvelige som i Ryslinge. Elevtallet paa Højskolen begyndte med 18 og steg til 36 i 1858. Men Kolds økonomiske Kaar var saa trykkende, at han en Gang tænkte paa at søge Stillingen som Lærer ved Jelling Seminarium.

Hans Virksomhed havde ganske vist mange Venner paa Egnen, særligt efter at hans Ven, Pastor Viktor Bloch, som 1855 blev Sognepræst i Kerteminde, i 1856 fik oprettet et „Selskab for den danske Almueskole“, hvis Op-gave oprindeligt var at arbejde for at omforme de danske Almueskoler efter Grundtvigs og Kolds Tanker, men som efterhaanden mest arbejdede for at støtte Friskolebevægelsen. Men Kold mødte ogsaa haard Modstand, dels fra Befolkningen og dels fra Lærere i den offentlige Skole. — Med Ud-gangspunkt i Mesinge Sogn dannedes der en „Landboforening for Hindsholm“, som direkte bekæmpede Kold, bl. a. ved at indsende et Andragende til Kultusministeriet om at fratage Højskolen i Dalby dens Statsunderstøt-

telse. Kultusminister Monrad lyttede dog ikke videre til Angrebene, men lod afholde en Art Eksamen paa Kolds Skole i Marts 1858.

Det var Stiftamtmanden og to Provster, samt Sognepræsten og Sogneraadet i Dalby, som en Dag mødte paa Skolen for at prøve Eleverne. Kold var meget nervøs for Udfaldet, men optraadte dog saa myndigt og selvstændigt, at han fik Overhøringen indrettet, som han vilde. Han protesterede mod, at Eleverne eksamineredes enkeltvis, med den Be-

Kolds Højskole i Dalby

grundelse, at de ønskede det ikke, og ingen havde Ret til at kræve det, da Eleverne selv betalte for Opholdet. Stiftamtmanden foreslog da venligt, at Kold skulde tage fat paa Undervisningen, som han plejede, og nu viste det sig, at Eleverne svarede saa godt, at navnlig Sogneraadsmemberne blev helt duperede af alt det, de kunde. Efter Prøven udbetalte Provst Rohmann fra Rønninge Kold 800 Rdlr. i Statstilskud for to Aar.

Kold sikrede ved sin faste Optræden den Dag ikke blot sin egen Skoles, men alle senere Folkehøjskolars fulde Frihed til selv at bestemme Undervisningens Form, trods den Støtte de modtager fra Staten.

For Kolds Højskole blev Dagen et Vendepunkt. Det rygtedes snart, at den ikke blot var blevet anerkendt, men rost af Provsterne, og Elevbesøget steg nu saa stærkt, at Kold ikke mere behøvede at rejse rundt om Sommeren for at skaffe Elever, men snarere maatte tænke paa at udvide eller flytte sin Skole. Naar han valgte det sidste, skyldtes det antagelig, at han ønskede en mere central Virkeplads. I 1861 købte Kold 40 Tdr. Land i Hjallesø ved Odense og opførte her en stor grundmuret Skolebygning, som han kaldte for *Dalum Højskole*. Her fortsatte han sit Højskolearbejde fra 1862 til sin Død 1870 under større og bedre ydre Forhold. Han var nu blevet

Dalum Højskole paa Kolds Tid, ca. 1870

kendt i videre Kredse, især efter at han i 1866 efter Grundtvigs Opfordring havde fortalt om sin Skolevirksomhed paa et af de store Vennemøder i København. I denne Tale siger Kold: „Nu har vi bygget en Højskole som et Slot. Bygningen tilligemed Jorden har kostet 25,000 Rdlr., og hvad mere er, den kan i Grunden godt svare sin egen Regning. Vi havde i Vinter 70 voksne Karle i Skolen og i Sommer 50 voksne Bønderpiger og i Høsten 50 Skolemænd, som allesammen var kommet for at oplyses og oplives.“

Kold havde nemlig fra Maj 1863 ogsaa begyndt at holde Højskole for unge Piger — med 18 Elever, og i August Maaned holdt han næsten hvert Aar et Kursus for Lærere, baade fra Folkeskolen og Friskolen. Hans Skole havde sit største Elevtal i 1868—69, da den besøgte af 110 Karle og 112 Piger. Foruden et aarligt Statstilskud paa 400 Rdlr. fik Skolen nu ogsaa 250 Rdlr. fra Odense Amt. I Foraaret 1870 gav Kold frivilligt Afkald paa sin Statsunderstøttelse, „fordi han nu ikke behøvede den mere“.— Dette kom paa en mærkelig Maade til at passe, idet Kold kort efter blev syg og døde, d. 6. April 1870, i en Alder af godt 54 Aar.— Han ligger begravet paa Dalum Kirkegaard. — Ved sin Død havde Kold paa sine tre Skoler haft ialt 1300 Elever. — I 1866 havde han giftet sig, 50 Aar gammel, med en 22aarig Gaardmandsdatter *Ane Kirstine Jakobsen* fra Fangel. Hun fødte ham to Døtre, og det korte, men lykkelige Ægteskab spredte Lys og Varme over Kolds sidste Leveaar. Fru Kold døde 1902.

*

Kolds Undervisning var overvejende mundtlig. Han var en Ordets Mand og har kun skrevet nogle Smaaartikler og en lille Afhandling: „Om Børne-

Elever paa Kolds Højskole Vinteren 1868—69

skolen“, 1850. Den viser dog ved sin klare Opbygning og sit gode Sprog, at han ogsaa kunde udtrykke sig skriftligt.— Han læste ikke meget og ejede kun faa Bøger, men brugte sin Bogreol til Opbevaring af Linned. Men han kunde *tale* stærkt, jævnt og gribende, ofte om Emner fra Dagliglivet, belyst ved hans egne Erfaringer. Han kunde „tiltale“ de unge, saa hans Ord gik dem til Hjerte og vakte det indre Liv hos dem. Mange Anekdoter om hans Optræden og mange rammende og fast formede Ord af ham lever endnu i hans Elevers Overlevering. Selv sagde han en Gang: „Naar jeg er i Aande, kan jeg fortælle saaledes, at mine Tilhørere husker det helt ind i den anden Verden.“ Adskillige af hans Elever, deriblandt den senere Minister Klaus Berntsen, fremhæver hans sjældne Evne til at lede en Samtale, hvad enten det var med en Flok af Eleverne eller paa Tomandshaand. Han evnede paa én Gang at løfte deres Tanker mod det høje og samtidig at mane dem til „at blive ved Jorden med den ene Ende“.

I sin Tale ved Vennemødet i København 1866 sagde Kold om sin Undervisning, at han egentlig ikke anvendte nogen Metode eller havde nogen fast

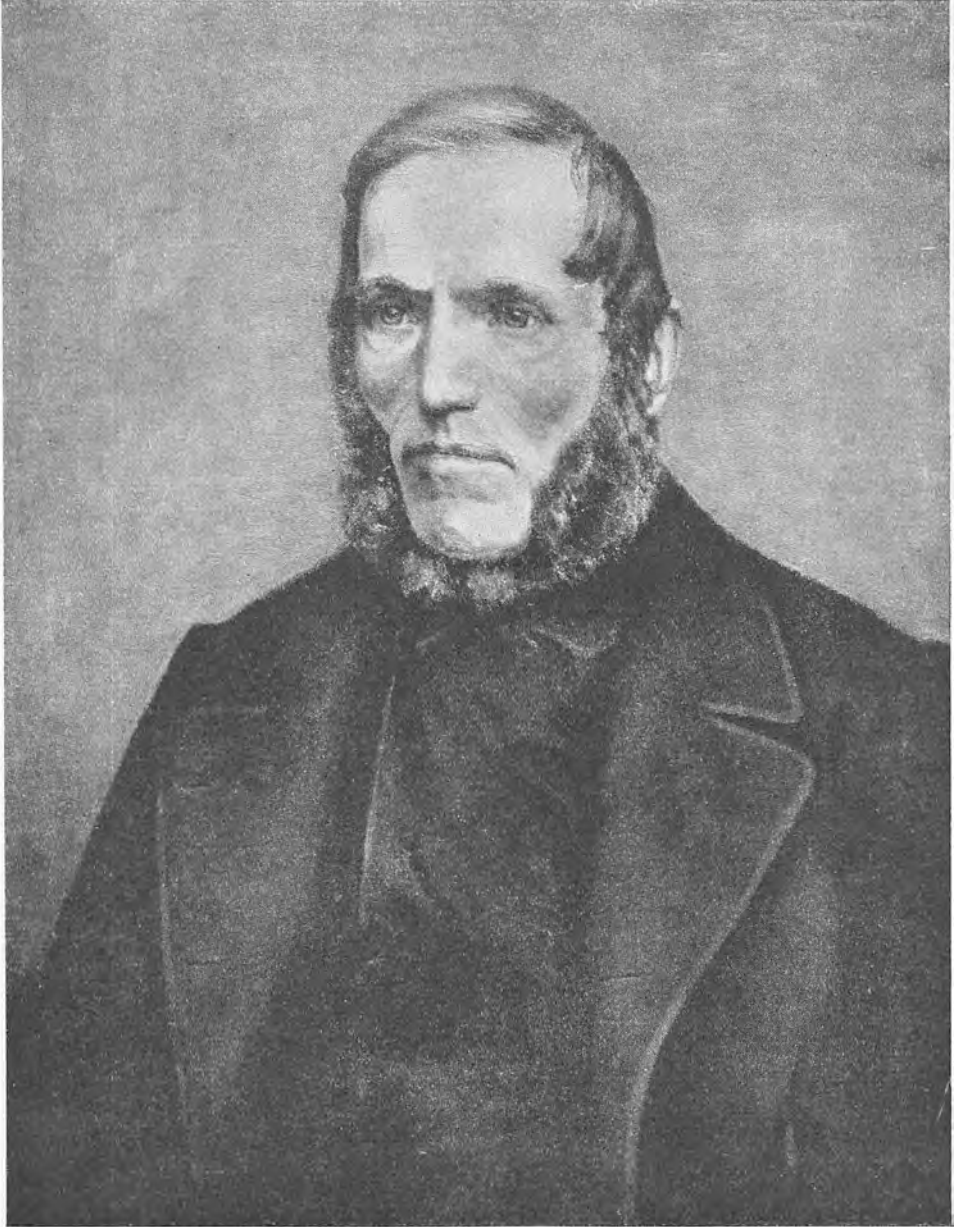
Enkefru Kirstine Kold

Plan. „Men hvad vil I da med en Skole?“ havde Monrad en Gang spurgt. „Da jeg var 18 Aar,“ svarede jeg, „lærte jeg at elske Gud og min Næste, og det var jeg saa glad ved, at jeg den Gang besluttede at anvende min Tid og mine Kræfter til at hjælpe min Næste til Rette med det samme, og det er egentlig det, Skolen vil lære Folk, at elske Gud, sin Næste og sit Fædreland.“ „Aa ja,“ sagde Monrad, „det er jo et meget hæderligt Formaal.“

Ved samme Lejlighed udtalte Kold: „Oplysning har jeg næppe saa godt Greb paa, som jeg har paa Oplivelse. Jeg op-

liver først, og saa oplyser jeg bagefter, eller i alt Fald opliver og oplyser jeg paa én Gang, og det tror jeg er rigtigt, thi Oplivelse er det, som man trænger til.“ Og han tilføjer, at naar han er kommet ind paa dette, da kommer det af, at da han begyndte at ville oplyse, befandt han sig mellem simple Folk, som ingen Oplysning kunde tage imod, førend de blev oplivede.

Man har sagt om Kold, at han kun vilde tale, naar Aanden var over ham, og at han ikke kunde tale Kl. 10, naar Aanden først kom Kl. 11. Noget er der om det, men helt planløst gik det dog ikke til paa hans Skole. Af en Redegørelse for Undervisningen i Anledning af Statstilskudet fremgaar det, at Kold selv i de tre første Skolemaaneder hver Formiddag havde to Timer, hvor han fortalte Verdenshistorie efter Grundtvigs Haandbog og søgte at vise den indre, aandelige Sammenhæng mellem Begivenhederne. De to sidste Maaneder anvendte han de to Timer til at fortælle Nordens Mytologi. Resten af Formiddagen anvendtes til Retskrivning og Stiløvelser, og om Eftermiddagen, naar Kold underviste i Børneskolen, havde Povlsen Dal Geografi, Fysik, Regning og Danmarkshistorie med Højskolens Elever og Børneskolens ældste Klasse og senere to Timer med Højskoleeleverne alene, hvori han fortalte Verdenshistorien i kronologisk Orden efter Nøsselts Lærebog.

Christen Kold

Om Aftenen læste Kold ofte højt for Eleverne af Ingemanns Romaner, Hauchs: Thorvald Vidførle og Oehlenschlägers Dramer.— Der har ogsaa paa Skolen været undervist i Læsning, Kemi, Landmaaling, Musik, Sang, Tysk og Engelsk.

En Fortegnelse over Kolds Foredragsemner i Sommeren 1867, som en Elev har opbevaret, viser ligeledes, at Kold har haft en virkelig Plan med sine Foredrag med Bibelhistorien og Verdenshistorien som Udgangspunkt og Ledetraad. Men ind imellem har han ofte talt om frie Emner i Tilknytning til Elevernes Spørgsmaal eller sine egne Oplevelser.— Han regnede sine egne Timer for det vigtigste og sagde en Gang til en af sine Lærere, Jørgen Pedersen, at hans Opgave var at udfylde Mellemtimerne, men hvilke Fag, han brugte til at udfylde Tiden med, havde mindre at sige. Dette kan være et typisk Udtryk for Kolds selvbevidste Væsen, men kan ogsaa tolkes som et Udtryk for den Frihed, han undte sine Lærere.

Men selvbevidst og uskaansom kunde Kold være. Da Præsten Peter Rørdam fra Lyngby en Gang gæstede Skolen for at høre Kold, kom han lige, da Kold var færdig med sit Foredrag. Rørdam vilde have Kold til at tale igen, men det vilde Kold ikke. Rørdam sagde da: „Hvad vilde De sige, hvis De var rejst til Lyngby for at høre mig, og jeg saa ikke vilde prædike?“ Saa svarede Kold: „Det kunde aldrig falde mig ind at rejse til Lyngby for at høre Dem.“

*

Vilhelm Birkedal har i sine Erindringer, „Personlige Oplevelser“ III. 1891, skrevet en lille, ingenlunde ukritisk Afhandling om Kold, som han personligt holdt meget af, men hvis Svagheder han havde et skarpt Øje for. Heri siger han bl. a.: „Kold var en ualmindelig Personlighed.“ ... „Han havde ingen bestemt Metode som Lærer, uden at han fulgte sin Aands umiddelbare Indskydelser og talte snart indtrængende, snart spottende og tilspidset, saa det slog igennem, men næsten altid saadan, at der aabnedes et Syn, et Indblik i den Verden, som laa bagved det haandgribelige, blæste paa Øjet, saa Støvsløret bortvejredes, talte til Sjælene, saa at de fik Lyst til at leve i noget højere og skønnere end det blot hverdagsagtige. Indadtil var han

som en Sokrates, der forrettede Jordemodertjeneste til Forløsning af Aands- og Hjertefostre, der laa i Svøb hos de unge, satte en Tankebevægelse i Gang hos dem og lod dem føle mere eller mindre, at et virkeligt ædelt Menneskeliv var Maalet for Tilværelsen.“

Kold bevarede hele sit Liv et vist Almuepræg over sit Ydre. Der er Beretninger om, hvordan han til Tider gik rundt i Sivsko og Træsko i sin gamle Soldateruniform eller med Selerne uden paa Vesten, men ogsaa om, at han yndede en velbørstet Frakke og blanke Støvler og lagde Vægt paa Orden og Renlighed. — Han var jævn og ligefrem i sin Optræden, men sagde mærkeligt nok „De“ til Folk undtagen til sine nære Venner. Men han understregede bevidst det selvsikre og ensidige i sit Væsen og ønskede ikke, at Kanterne skulde slibes af Personligheden. Han var ikke nogen almindelig Lægprædikant, men en genial Opdrager og en enestaaende Sjælekender. Man har endog kaldt ham „det eneste pædagogiske Geni, som Danmark har frembragt.“

Hans egentlige Styrke laa i hans faste Tro paa Aandens Virkelighed og Magt og i hans stærke Følelse af og fulde Hengivelse i sit Kald som Folkeopdrager. Han ofrede sig helt og fuldt for sit Skolearbejde og sled sig op derved. „I at tjene gik han foran og viste Vej. De mange, som saa og hørte ham, kan vidne. De tvivlede ikke et Øjeblik paa, at han havde Ret — ogsaa her,“ siger Nordmanden Andreas Austlid i sin Bog om Kold.

Mange forstod ikke denne selvskabte Rydningsmand for den folkelige Højskole. De fæstnede sig ved hans Særheder og Ensidighed og betragtede ham som et „Fænomen“. Men de, der kom ind under hans Ords og hans Aands Magt, glemte det aldrig. Hans Indflydelse paa Samtid og Eftertid er meget stor, og for hans Elever var hans Autoritet næsten ubegrænset, — næsten „en Slags Pavedom“, siger Vilh. Birkedal.

I Forhold til Grundtvigs storslaaede Højskoleplan var Kolds simple Bondehøjskole kun en beskeden Foreteelse. Men han begyndte ved den rigtige Ende. Selv sagde han en Gang: „Min Skole er kun en meget lav og meget simpel Skole, men jeg tror, at den er den eneste Slags, der duer. Der kommer en Tid, da vi maa have andre Skoler, men der maa bygges fra neden af.“ Kold virkeliggjorde af Grundtvigs Højskoletanke, hvad der under de

Mindesten for Kold ved Ryslinge Højskole

daværende Forhold var muligt. Han var den første, som evnede at anvende den frie mundtlige Undervisning, som Grundtvig saa stærkt havde slaaet til Lyd for. Han tilpassede økonomisk og aandeligt Højskolen efter Bondestandens Evne og Trang, og forstod navnlig, at Skolens ydre Indretning skal svare til de Forhold, Eleverne kommer fra. De Rammer, han skabte: Skolehjemmet, hvor Elever og Lærere lever sam-

men under jævne Former, blev et Forbillede for alle fremtidige Højskoler, og han indførte de fem Maaneders Vinterskole for Karle og de tre Maaneders Sommerskole for Piger, som passede med Landbrugets Arbejdsforhold, og som endnu er det almindelige paa Højskolerne.

Men størst Betydning for Højskolebevægelsen fik han ved at gøre Højskolen til en Vækkelsesskole i langt højere Grad, end Grundtvig havde tænkt sig. Det var ikke Grundtvigs Skole for Borgerlivet, men en Skole for det personlige Liv, Kold skabte. Til den nationale Grundtone, som saa stærkt prægede Rødding, føjede Kold det afgjort kristelige Præg, som siden har kendetegnet de fleste Højskoler. Det var Aanden og Kraften fra den kristelige Lægmandsbevægelse, som ved Kolds Personlighed og Gerning førtes ind i Højskolen og derfra tilbage til Folket. Kold ønskede ikke at skabe „Kultur“ eller at løfte Eleverne ud over deres Stand. Han vilde blot hjælpe dem til at leve deres personlige Liv i Alvor, Jævnhed og Sandhed. Han yndede ikke, at Karlene paa hans Skole betragtede sig som

„Elever“. De skulde hellere sige: „Vi er nogle Bønderkarle, der i nogle Maaneder opholder os hos Bonden Christen Kold i Hjallesø for at hjælpe ham lidt med hans Bedrift. Vi samtaler inde og ude. Vi hører Foredrag og øver os i Skrivning, Regning og slige Ting, og naar disse Maaneder er forbi, drager vi hver til sit og tager fat paa vor Gerning og er de samme jævne Karle som før.“

Mindesten for Kold ved Dalum Landbrugsskole

At Grundtvig satte stor Pris paa Kolds Gerning, er der mange Vidnesbyrd om. Ved Vennemødet 1866 præsenterede han Kold som „den menneskelige og folkelige Oplysnings Hovedmand i Fyn“ og bad ham ikke fatte sig for kort, „thi denne Mand har tiet saa længe, at han vist har en god Del at sige os, og vi har, tror jeg, ogsaa gode Stunder til at høre.“ Ved en anden Lejlighed skal Grundtvig — ifølge Folketingsmand Harald Holm — have kaldt Kold for: „Danmarks — Nordens — ja maaske hele Verdens største Skolemand.“

Det er stærke Ord, og en saadan Vurdering beror jo paa et Skøn. Men en Kendsgerning er det, hvad Harald Holm skriver: „Ingen kan forstaa de Strømninger, der brydes i vort Skoleliv, uden at kende hans Tanker.“ De har haft Betydning ikke blot for Friskoler og Højskoler, men for hele vort danske Skolelivs Udvikling.

Med Rette nævner man Kolds Navn sammen med Grundtvigs og ophænger ofte deres Billede Side om Side. Tyskeren Dr. Hollmann siger om ham: „Der gives nu næppe nogen Bonde i Danmark, hvis Øje ikke lyser, naar

Jens Lassen Knudsen

Jørgen Pedersen

han hører Kolds Navn nævne, som ikke ved, at Kold lagde Grundstenen til den aandelige Vækkelse af den danske Bonde.“

*

Blandt Lærerne ved Kolds Højskole kan foruden Povlsen Dal nævnes Kolds Ungdomsven, cand. teol. Jens Lassen Knudsen, som i 1862 opgav sin Stilling i Rødding for at blive Kolds Førstelærer i Dalum. Men da Kold ikke kunde sikre ham nogen fast Løn og ikke forstod, hvad der skulde til, for at Knudsens Kone og tre Børn ogsaa kunde leve, og desuden vanskeligt kunde finde sig i at have en nogenlunde jævnbyrdig Mand ved sin Side, søgte Knudsen bort efter to Aars Forløb og blev Præst i Aggersborg. Senere holdt Kold sig til ugifte Lærere, blandt hvilke var Seminarist Jørgen Pedersen 1863—72, senere Redaktør af „Fyns Tidende“ og Landstingsmand; Jørgen Petersen, senere Friskolelærer i Egebjerg; Jakob Klinkby, senere Lærer ved Latinskolen i Birkerød og Friskolelærer i Dalby; K. Kirk, senere Friskolelærer i Sdr. Næraa, og Knud Larsen, senere Friskolelærer i Vormark. — Povlsen Dal forlod i 1863 Kolds Skole og begyndte sin egen Højskole i Galtrup paa Mors.

Adskillige af Kolds Elever blev senere Friskolelærere, deriblandt Klaus

Berntsen i Højby, Rasmus Hansen i Vejstrup, K. R. Stenbæk i Ormslev, Anders Dissing i Erslev, Lebæk i Revninge, Knud Larsen i Vormark og Knud Rasmussen i Sødinge o. fl.

Efter Kolds Død lededes Skolen af *I. P. Lebæk*, der var gift med Kolds Søster, Marie. Den var efter 1870 udelukkende Pigeskole og havde i Vinteren 1876—77 102 Elever. Men i 1883 var Elevtallet dalet til 12. Skolen blev da nedlagt og Gaarden solgt til Landbrugskandidat Jørgen Petersen, som i 1886 oprettede Dalum Landbrugsskole paa Ejendommen. *I. P. Lebæk* flyttede til Vesterskerlinge, hvor han senere var Gaardejer.

ODDENSE LANDBOSKOLE OG HINDHOLM HØJSKOLE

I Tiden mellem de to slesvigske Krige opstod der flere Højskoler rundt i Landet, men nogle af dem fik kun en kort Levetid og en lokal Betydning og blev ikke Højskoler i egentlig Forstand. Man anvendte i denne Periode oftest Navnet højere Folkeskoler eller højere Bondeskoler, som ogsaa Kold havde brugt om sine første to Skoler, men navnlig det sidste Udtryk blev efterhaanden Betegnelsen for en Gruppe Skoler uden egentlig grundtvigsk Præg og efterhaanden for Skoler, som var i direkte Modsætning til de grundtvigske. Desuden bruges Betegnelsen „Landboskoler“, væsentligst om Skoler med landbrugsfaglig Undervisning, men med et vist Højskolepræg.

I 1851, samme Aar som Kold begyndte sin Skole i Ryslinge, oprettedes „Den højere Bondeskole i Krejbjerg“ i Salling, senere kendt under Navnet *Oddense Landboskole*. Den blev grundlagt af Gaardejer Bertel L. Nørgaard fra Krejbjerg, som var Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling og Folketingsmand for Skivekredsen fra 3. Januar 1850 til 27. Maj 1853, og fra 1. December 1854 til 21. Maj 1858 og derefter Landstingsmand til sin Død 1862. Han var Bondepolitiker og Venstremand uden at slutte sig afgjort til Bondevennerne. Han havde selv som ung Bonde ofte følt Savnet af Oplysning og grublet over, hvorledes Mangelen kunde afhjælpes, og fattede den Plan, at der skulde oprettes højere Bondeskoler ved Samarbejde mellem Landkommunerne og Staten. Han fik for Højskolebevægelsen den historiske

Bertel L. Nørgaard i Branddirektøruniform

Betydning, at han var den første, der i Rigsdagen stillede Forslag om, at Staten skulde yde Tilskud til Højskolerne. Hans Forslag derom fremsattes i Folketinget den 13. Januar 1851 og gik ud paa, at der af Sorø Akademis Midler skulde bevilges et Tilskud til en højere Bondeskole for Salling og Fur i Viborg Amt, som han agtede at oprette. Dette Forslag blev forkastet, men senere fremsatte Nørgaard og Pastor V. Schöler, Staby, støttet af 19 andre Folketingsmænd, et nyt Forslag om, at der paa Finansloven maatte blive bevilget en

Sum af indtil 2000 Rdlr. til Bondehøjskoler i al Almindelighed, og dette Forslag blev vedtaget med 60 Stemmer mod 18 og kom baade Rødding og Kolds Højskole til Gode.

Nørgaard arbejdede nu hjemme paa sin Egn for at faa Kommunerne til at yde Tilskud til Oprettelsen af en Skole, men de mente ikke at have Hjemmel dertil. Han forespurgte saa i Ministeriet, hvilke Betingelser man stillede for Tilskuddets Udbetaling, og fik den 24. Marts 1851 Brev fra Madvig derom. Det gik ud paa, at Beløbet fra Staten ikke maatte anbringes i fast Ejendom, at Skolen maatte give en Undervisning, der gik ud over Almueskolens og at den ikke maatte nøjes med at være en Friskole for de nærmestboendes Børn. Ministeriet anerkendte Bertel Nørgaards store Interesse for at faa oprettet en Skole paa sin Egn og lovede et Tilskud, der dog ikke maatte overstige 300 Rdlr. Beløbets Størrelse ahang af Kredsens Offervilje, og Skolen maatte have mindst 15—20 Elever og helst enkelte Fripladser for uformuende, velbegavede Elever.

Nørgaard udsendte saa i Foraaret 1851 et Opraab om privat Støtte til Skolen og fik 15 Mænd fra 11 Sogne til hver at indmelde en Søn som Elev. Han fik valgt en Bestyrelse og blev selv Formand og Skolens Leder. Skoleplanen indsendtes til Ministeriet, som ikke havde noget imod den, men ikke

vilde paatage sig Overopsynet med Skolen. Den maatte betragtes som et privat Foretagende under de almindelige Skoleautoriteters Tilsyn.

Skolen blev indrettet i Østlængen paa Nørgaard i Krejbjerg og aabnede den 6. November 1851. Dens første Lærer var cand. teol. N. Christensen fra Otting, som fik 400 Rdlr. i Løn. Baade han og Eleverne boede omkring hos Egnens Folk. Undervisningen kostede 10 Rdlr. om Aaret.

Der afholdtes Eksamen baade Foraar og Efteraar. Nørgaard skaffede ved ihærdigt Arbejde mange private Bidrag til Skolen. Kong Frederik VII gav 150 Rdlr., Grevinde Danner 100, Grev Knuth 50, Kammerherre Scavenius 200, Prins Christian 100 og Grundtvig og hans Hustru 100 Rdlr. I Sommeren 1853 havde Skolen et Grundfond paa 1950 Rdlr., og Aaret efter fik Nørgaard de fleste Kommuner i Salling til at støtte Skolen. Fra 1862 fik den aarlig 250 Rdlr. fra Viborg Amt. I 1855 flyttedes Skolen til Oddense, hvor den fik sin egen Bygning med Jordtilliggende. Skolen havde hvert Aar fra 15 til 25 Elever, et enkelt Aar 35. Den blev dog mere en Landbrugsskole end en Højskole. En Elev, senere Højskolelærer Peder Bukh, siger, at „alt gik efter den gamle Metode: tykke Bøger, lange Lektier.“ Skolens Læreplan og Ordensregler findes i et Par Artikler om Skolen af N. Olesen Husted i „Skivebogen“ 1909 og 1913. Den fortsatte sin Virksomhed til 1907, men blev kun en Lokalskole.

A. Stephansen

HINDHOLM HØJSKOLE

Langt større Betydning fik den første sjællandske Højskole, som i Aaret 1852 oprettedes paa Gaarden *Hindholt* i Førsløv Sogn i Sorø Amt. Dens Grundlægger var den kendte Forkæmper for Børnesagen, *Anders Stephan-*

Hindholm Højskole

sen, som i 1840 havde oprettet Børnehjemmet „Holsteinsminde“ ved Fuglebjerg i Sydvestsjælland. Stephansen har paa Grund af sin geniale Indsats for Opdragelsen af fattige og forældreløse Børn faaet Hædersnavnet: de danske

Børnehjems Fader. Han var født 1821 i Terndrup ved Aalborg og uddannedes fra Jonstrup Seminarium. Han var i sin Ungdom blevet paavirket af Grundtvigs Tanker og nærede i flere Aar Ønske om ved Siden af sit Børnearbejde at oprette en Skole for den voksne Ungdom. Da Monrad havde fremsat sit Forslag om Amtsskoler, tilbød Stephansen at oprette en saadan paa „Holsteinsminde“. Efter at denne Plan var opgivet, udsendte Stephansen i Sommeren 1852 efter Samraad med flere oplyste Mænd af Bondestanden en Subskriptionsindbydelse til Præstø og Sorø Amts Landkommunalforeninger om at støtte Oprettelsen af en højere Folkeskole. Stephansen haabede ogsaa derigennem at kunne skabe øget Interesse og Støtte for sit Arbejde paa „Holsteinsminde“. Der indkom ved denne Tegning ca. 1500 Kr. i større eller mindre Bidrag fra 113 af de to Amters 170 Sogne.

Adskillige støttede Sagen med rentefrie Laan og store Gavebidrag, deriblandt Enkedronning Caroline Amalie med 2000 Kr., Fru Marie Grundtvig med 2000 Kr., én af Grundtvigs Venner, Landmaaler Fleischer, med 1000 Kr. Brødrene M. og Fr. Hammerich, Prof. Stenstrup, Landmaaler Hasle og flere gav ogsaa større Beløb.

Stephansen købte saa Nabogaarden til Holsteinsminde, „Hindholm“, med 82 Tdr. Land og begyndte her i November 1852 Hindholm Højskole. Den fik den første Vinter 23 Elever og den efterfølgende Sommer 9. Den kom snart i god Gænge og blev i Løbet af faa Aar Landets største Højskole. I Vinteren 1862—63 havde den 110 Elever. Men de første Aar var meget vanskelige i økonomisk Henseende, og Stephansen var altid i Pengetrang baade for Holsteinsmindes og Hindholms Vedkommende. Dette blev dog

i nogen Grad afhjulpet, da den sjællandske Bondestands Sparekasse nogle Aar senere ved sin Direktør, Folketingsmand C. C. Albertis Medvirksomhed ydede Stephansen et Aktielaan paa 24000 Kr., og da Staten viste ham sin Anerkendelse ved et aarligt personligt Tilskud paa 2000 Kr.

Stephansens egen Medvirksomhed paa Højskolen blev aldrig særlig omfattende. Han havde svært ved at finde Ord for sine Tanker, og hans Taler udmærker sig mere ved Hjertelag og Billedrigdom end ved klar Opbygning. Men han har dog

N. J. Jensen

givet gode Udtryk for, hvad han vilde med sin Skole. I en Tale om Højskølernes Opgave siger han: „Vore Folkehøjskoler bør stile efter en almindelig Aands- og Hjertets Dannelse, til hvilken boglig Kunst og al anden Viden kun staar i et Tjenesteforhold.“ . . . Alle disse Skoler er af stor Vigtighed for den danske Bondestand; de bevarer Standen dens bedste Kræfter, idet den unge Bonde, der drives af Lyst til at lære, nu ikke behøver at gaa ud af sin Stilling for at erhverve sig Kundskaber.“

Men Stephansen forstod at finde dygtige Medhjælpere til Højskolearbejdet. Hans Førstelærer fra Skolens Oprettelse til 1864 var en Mand, som hans Ven, P. K. Algreen, havde skaffet ham, cand. teol. *Niels Julius Jensen*, som havde tilhørt Algreens Kreds „Salonen“. Han var en dygtig Lærer med en særlig Evne til at tale med den enkelte Elev og med en klar Forstaelse af en Højskoles Opgave. I en Beretning om Hindholms første Aar siger Jensen: „Skolens Opgave kan ikke være at skaffe Eleverne et bestemt Forraad af Kundskaber, saaledes som naar man forbereder sig til en Eksamen eller har et enkelt Fag for Øje, skønt der naturligt maa tages Hensyn til, at Eleverne alle er af Bondestanden. Mange Kundskaber kunne i det hele ikke erhverves i den korte Tid, Eleverne i Almindelighed er paa Skolen. Derimod gaaes ud paa at vise dem Vej til, hvad der tjener til at forædle og forhøje

Chr. Nielsen

Menneskelivet og give dem Forstand paa, hvad der rører sig i dem og om dem. Det bliver saaledes mere en Aandsvækkelse og Oplivelse, der tilsigtes, end egentlig Belærelse, skønt denne naturlig følger efter hin."

N. J. Jensen blev senere Præst, først i Holstebro og fra 1873 i Æbeltoft, hvor han selv oprettede en Højskole. Hans Hustru, Nanna, var en Datter af Præsten F. E. Boisen og var sin Mand en god Hjælp i Højskolearbejdet. Hun kom senere til at yde en selvstændig Indsats ved at rejse rundt til forskellige Høj-

skoler og undervise i Haandarbejde. — Men den Mand, der især kom til at præge Hindholm gennem en Menneskealder, og som gjorde Skolen landskendt, var dens Forstander fra 1867 til 1891, Kaptain *Chr. Nielsen*, en evnerig og maalbevidst Højskolemand og en frisk og kraftig Personlighed, som ogsaa udenfor Skolen udfoldede en stor Virksomhed paa mange Omraader, ikke mindst som Taler og Skribent. Han var fra samme Egn som Stephansen og ligesom han Seminarist fra Jonstrup. Han blev Lærer ved Hindholm 1858 og ægtede 1863 Stephansens Plejedatter, deltog i Krigen 1864, vendte tilbage til Hindholm, købte Skolen af Stephansen 1867 og ledede efter Stephansens Død 1870 ogsaa Holsteinsminde, indtil han dér i 1879 afløstes af Leopold Budde.

Nielsen opførte en ny rummelig Skolebygning paa Hindholm, og Skolen fik i hans Tid meget stor Tilslutning. I en Aarrække var Elevtallet over 150, i Vinteren 1869—70 endog 177. Allerede i 1866 havde Stephansen begyndt at holde Pigeskole paa Holsteinsminde. Den flyttedes i 1874 til Hindholm, mens den hidtidige Sommerskole for Karle ophørte. Vinterskolen varede i Regelen fra November til Maj og Sommerskolen fra Maj til November med Ferie i August.

Kaptain Nielsen lagde i Skolearbejdet megen Vægt paa Kundskabsfagene,

men fastholdt dog stadig Højskolens vækkende Opgave og kristelige Grundpræg med Elevernes personlige Udvikling som Maal. Skolen fik især sine Elever fra sjællandske og falsterske Bondehjem og havde i Nielsens Tid 3500 Elever, gennemsnitlig 148 om Aaret. Fra Begyndelsen af 1880 kom der en Tilbagegang, hvad man tilskrev Nielsens Deltagelse i Politik som Højremand og varm Forsvarsven. Ved hans Død 1891 havde Skolen ca. 70 Elever.

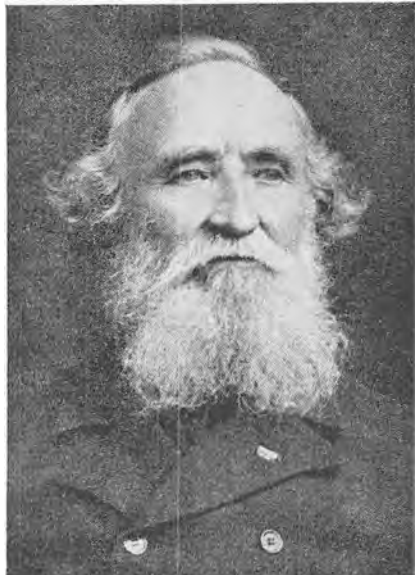
I den almindelige Bevidsthed er Hindholm kommet til at staa som de sjællandske Bondevenners særlige Højskole. Dette skyldes vel navnlig den kendte Udtalelse af Kold om, at Rødding Højskole var rejst til Kamp mod Tyskheden, Hindholm til Hjælp for Bøndernes Kamp mod Herremændene, mens Kold havde rejst sin Skole til Kamp imod Døden, en Fjende, der bor os nærmere end baade Tyskere og Herremænd.

Mod denne Karakteristik af Hindholm protesterer Kaptain Nielsens Søn, Forfatteren L. C. Nielsen, i sin Bog om Faderen: „En dansk Højskolemand“, 1900. — Han siger heri: „Hindholm har indtaget en Særstilling mellem Højskolerne; den har levet sit eget Liv paa et bredt menneskeligt Grundlag, uden at arbejde i noget bestemt religiøst eller politisk Partis Tjeneste“ „Paa Hindholm arbejdedes der ingensinde med sociale eller politiske Maal, men med den personlige Udvikling for Øje. Den personlige Udvikling paa kristelig Grund, den personlige Selverkendelse, — det var Energien i min Faders Virksomhed.“ — Og det maa siges, at Forstander Nielsens Foredrag i Bogen bekræfter disse Ord.

Men Hindholm fik meget stor Betydning for den sjællandske Bondestand, og mange af denne Stands ledende Mænd fik deres Uddannelse dér. Højskolemænd som Anders Jørgensen, Høng, og H. Villumsen, Bælum, og de to Landbrugsskolemænd A. Svendsen og Chr. Christensen, Tune, fik deres Indvielse til Lærergerningen paa Hindholm. En varig Betydning fik ogsaa den Forbindelse, som gennem Hindholm knyttedes mellem Højskolen og Børneforsorgsarbejdet. Og sammenligner man Hindholms Virksomhed med Grundtvigs Tanker om en Højskole for Borgerlivet, synes den at ligge dette Ideal nærmere end baade Rødding og Kolds Højskole. — Hindholm Højskole fortsatte efter Nielsens Død sin Virksomhed under andre Ledere

N. P. Chr. Nielsen (Bøvling)

Morten Eskesen

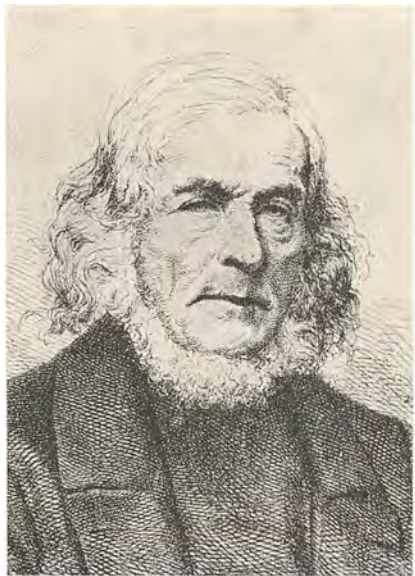
indtil 1915, da den nedlagdes. I 1934 har Forstander Ludvig Beck, Holsteinsminde, opført en ny Højskole paa Stedet, som nu bærer Navnet Hindholm Højskole (Barnets Højskole).

ANDRE HØJSKOLER FØR 1864

SAKSILD, UTH, STABY, GEDVED M. FL.

En Skole af samme Type som Oddense blev *Saksild højere Bondeskole* ved Odder. Den blev oprettet i November 1852 af Lærer N. P. G. Nielsen med Støtte af nogle Mænd paa Egnen, som dannede dens Bestyrelse. Bygningen ejedes af Kommunen, og Skolen var nærmest en Slags Fortsættelsesskole. Fra 1857 til 1876, da Skolen blev nedlagt, lededes den af Lærer N. Andersen, kendt som Forfatter til en meget anvendt Regnebog og en dansk Sproglære. Den begyndte med 19 Elever, alle fra Egnen, og havde paa sit Højdepunkt 1865—66 33 Elever. Skolen fik Tilskud baade fra Stat og Amt. Som Lærer ved Skolen virkede 1870—72 Seminarist N. P. Chr. Nielsen, senere kendt som Valgmenighedspræst i Bøvling og Lemvig.

I 1853 oprettede Komtesse Emmy Juel-Vind-Friis til Boller en højere

Ole Kirk

Vilh. Scholer

Bondeskole i *Uth* ved Horsens og fik én af Ludv. Chr. Müllers Elever fra Snedsted, Lærer Morten Eskesen, til at overtage Ledelsen af den. Han var Gaardmandssøn fra Lyne ved Varde, født 1826, og havde været Lærer forskellige Steder, sidst i Bevtoft, hvor han fattede varm Interesse for den sønderjydske Sag. Han stod i nær Forbindelse baade med Grundtvig og Kold og blev en kort Tid Lærer ved Grundtvigs Højskole og senere Medhjælper ved Kolds. Sin egentlig Gerning fik han som Friskolelærer i Rudme og Odense. Han udgav ca. 1870 en meget benyttet Sangbog og drog paa sine gamle Dage rundt fra Højskole til Højskole og fra Sted til Sted, særlig i Sønderjylland, som en Slags grundtvigsk Folkesanger og Fortæller.

Skolen i *Uth* havde egen Bygning med Plads til 8 boende Elever, men var ellers tænkt som en Skole for Sognets unge. Det kneb med at komme i Gang. Efterhaanden meldte der sig 15 Elever, men nogle af dem forlod Skolen igen, „da de mærkede, at der skulde fortælles „Historier“ og synges Viser om „Ravne og Krager“. Derimod strømmede Egnens unge til, da Morten Eskesen oprettede en Sangforening med ugentlige Sammenkomster. — Skolen maatte nedlægges efter en Vinters Forløb, men kom i Gang igen fra 1867 til 1870 under Ledelse af cand. teol. C. E. Otterstrøm, senere Sognepræst i Tyrsted og *Uth*. Men nogen Betydning udenfor Sognet fik den aldrig.

Staby Højskole

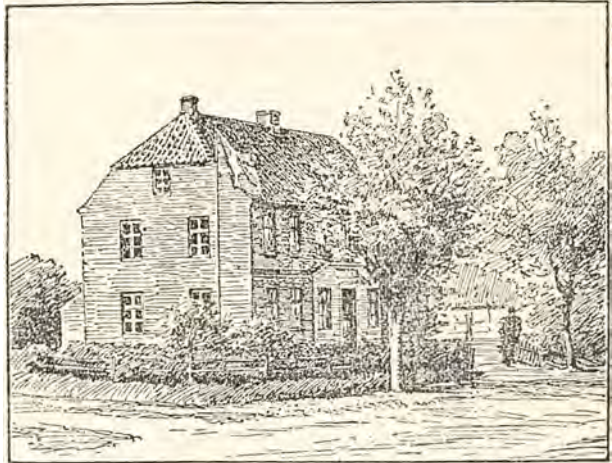
I 1853 oprettedes en højere Bondeskole i *Staby* syd for Nissum Fjord i Ringkøbing Amt. Det var den kendte Bonde, Medlem af Viborg Stænderforsamling og senere Rigsdagsmand, *Ole Kirk*, som boede i Nabosognet *Ulfborg*, der først

havde arbejdet for en folkelig Ungdomsskole efter Grundtvigs Tanke paa denne Egn. Allerede i 1843 havde han sammen med Pastor O. Th. N. Krarup i *Ulfborg* og Godsejer, Etatsraad A. E. M. Tang paa *Nørre Vosborg* indbudt til et Møde derom, hvor hans Forslag vandt Tilslutning. Men først i 1853 fik man rejst Skolen efter en Aktietegning blandt Bønderne i *Staby* og omliggende Sogne. Den drivende Kraft var nu Sognepræst *Vilhelm Schøler* i *Staby*, tidligere Præst i *Vodder* i *Sønderjylland*, hvor han havde været med i Arbejdet for Oprettelsen af *Rødding Højskole*. Han var som Folketingsmand i 1851 med til at fremsætte Forslaget om Statsstøtte til Højskolerne. *Schøler* ledede Skolen fra 1853 til 1856 og afløstes saa af en af *Algreens* Venner, cand. teol. *Albert Sørensen*, Søn af Provst *Sørensen* paa *Mors*. Der kom dog kun ganske faa Elever i de første Aar, og Skolen var ved at gaa helt i Staa. Da fik Etatsraad Tang i 1859 *Ringkøbing Amtsråd* til at overtage Skolen, som nu blev et „*Vinterlærerseminarium*“, d. v. s., at der om Sommeren og senere hele Aaret uddannedes Lærere til de vestjydske Biskoler. Der var i 70erne 40—50 Elever om Vinteren og 30—45 om Sommeren. Skolen, som blev kendt under Navnet *Staby Højskole*, blev nedlagt 1894.

En anden Skole, der begyndte som Højskole og endte som Seminarium, var *Gedved Højskole* ved *Horsens*. Den blev oprettet 1854 af *Byens* og *Egns* Bønder. Forstander *E. M. Rotwitt* paa *Uldum* var deres Raadgiver og skaffede dem en Seminarist fra *Jelling*, *Bornholmeren Lucianus Kofod*, som dens første Forstander. Han blev senere Rigsdagsmand, Redaktør og Kap-

tain for den bornholmske Borgervæbning.

Det første Aar holdtes Skolen i et Hus i Byen for 18 Elever. I 1855 fik den sin egen Bygning, rejst af et Aktieselskab med 108 Deltagere, for 2500 Rdlr. Indbyderne var Møller Niels Knudsen i Tingstedholm, Gaardejerne J. J. Win-

Gedved Højskole

ther i Tolstrup, Andreas Petersen og C. Møller i Tammestrup, Henrik Sørensen og P. Svejstrup i Gedved. Den anden Vinter var der kun 13 Elever, og Kofod forlod Skolen. De følgende to Vintre lededes den af Seminarist L. H. Bie og Seminarist Mathiesen. Men Skolen gik ikke videre godt. Amtet søgte at faa den ind under det offentlige, men dette modsatte Bønderne sig, hvad Amtet besvarede med at ville fratage Skolen den bevilgede Understøttelse. I Vinteren 1858—59 laa Skolen stille, og Bygningen anvendtes til Kornmagasin.

Men i 1859 solgte Bestyrelsen Skolen til Landinspektør Peter Bojsen, som en kort Tid havde været Vikar paa Rødding Højskole og nu var Lærer paa Uldum. Han var af den kendte Bojsenske Slægt, som kom til at spille en stor Rolle i Højskolens Historie. Som Student i København havde han levet med i de grundtvigske Kredses Liv og havde faaet Lyst til Højskolegerningen. Han fik hurtig Gedved Højskole i god Gænge, men maatte dog ved Lejlighed laane Penge af Jens Jørgensen, Bjerregaard, der ligesom Peter Larsen Skræppenborg, som nu boede i Dons ved Kolding, var Skolens gode Ven. Bojsen købte en ret stor Gaard ved Skolen og blev senere kendt som en meget dygtig Landmand og Forkæmper for Andelssagen. Han blev Formand for Horsens Landboforening og var i mange Aar Medlem af Skanderborg Amtsraad og senere baade Folketingsmand og Landstingsmand. Som Højskolemand var han dygtig og livlig og virkede stærkt oplivende paa

P. Bojsen

Fru Ingeborg Bojsen

sine Elever. Fra 1862 drev han sammen med Højskolen et privat Seminarium, som efterhaanden fik meget stor Tilslutning. Da det i 1881 havde naaet 200 Elever, nedlagdes Højskolen. Blandt Lærerne ved Gedved Højskole kan nævnes J. H. Andersen, senere Forstander for Rødkilde, Martin Kristensen, der 1863—64 var Lærer ved Grundtvigs Højskole og senere fik sin Livs-gerning ved Gedved Seminarium, Karl Povlsen, senere Valgmenighedspræst i Ryslinge, og I. P. Kristensen-Randers, senere Forstander for Ollerup Højskole. Gedved Højskole havde paa sit Højdepunkt i 1875—86 75 Elever.

*

I 1859 oprettedes to Skoler paa Fyn, den ene i *Sødinge* ved Ringe, hvor Kold i 1857 havde grundet en Friskole. Her begyndte Vilh. Birkedals Kapellan, J. Schjørring, ogsaa en Mand af Algreens Kreds, i 1858 at holde Skole to Gange om Ugen for 12 Karle fra Sognet og den nærmeste Omegn. Aaret efter købte han et Hus og holdt Højskole i fem Vintre med cand. teol. Kr. Køster og Morten Eskesen som Medhjælpere. Skolen havde nær Tilknytning til Kold, men blev kun en Sogneskole. Den støttedes af en Del mellemfynske Præster, deriblandt Birkedal.

Den anden Skole oprettedes af Hindsholm Landboforening i Forbindelse

med nogle Mænd fra Egnen nord for Odense i Lumby ved Odense Fjord. Den var tænkt som en Modvægt mod Kolds Virksomhed i Dalby og kom nærmest til at virke som en Landbrugsskole under Navnet *Lumby Landbo-skole*. Dens første Forstander var Kapellan J. de Hemmer Gudme. Skolen havde sin egen Bygning, som senere overtoges af Odense Amts Skoleraad, der ogsaa støttede Skolen med 800—1200 Kr. om Aaret. Den havde i en Aarrække mellem 20 og 35 Elever hver Vinter, men blev nedlagt 1894.

I *Nimtofte* ved Randers fik den grundtvigsk prægede Sognepræst, Christian la Cour, senere i Aalsø og Hoed, og fra 1861 i Odder, oprettet en lille Højskole, med Sognets Lærer, Holm, som Leder og en Møller Dehlholm som Lærer. Den blev vistnok begyndt allerede 1852 og fik Statstilskud 1863, men blev nedlagt ca. 1865 uden at have faaet nogen Betydning.

„DANSKEREN“ — „DEN DANSKE FORENING“ OG GRUNDTVIGS HØJSKOLE

Selv om Grundtvig i 1848 havde følt sig meget skuffet over, at de national-liberale Ministre havde sat sig imod Oprettelsen af Højskolen i Sorø, opgav han ingenlunde sit Arbejde for Højskolesagen. Samme Dag som Martsministeriet blev dannet, den 22. Marts 1848, begyndte han at udsende et lille Ugeblad „*Danskeren*“, som skulde bidrage til at vække det danske Folk til fuld Bevidsthed om, hvad Danskhed er. Bladet udkom i fire Aargange indtil den 27. December 1851. Grundtvig skrev det næsten ene Mand. Heri findes en Mængde fortræffelige Artikler om folkelige og politiske Spørgsmaal og adskillige Indlæg i Højskolesagen. I mange Artikler kommenterer Grundtvig Dagens Spørgsmaal, og ofte indeholdt Tidsskriftet aktuelle Digte og Sange. — Bladet fik dog kun ringe Indflydelse paa Døgnets Be-givenheder, men lægger man Mærke til de grundtvigske Ordføreres Syns-maader i de følgende Aar, kan man tydeligt spore „*Danskeren*“'s Betydning for dem.

Man mærker gennem mange Artikler Grundtvigs stigende Interesse for at komme i Forbindelse med det brede Folk. Han havde altid haft et klart

Blik for den ægte Danskhed, der havde hjemme i Hytterne, omend i slumrende Tilstand. Der er to Ord, som Grundtvig i disse Aar stadig kommer tilbage til; det er Menigmand og Almue. Krigen havde vist ham, at de jævne Lag i Folket ingenlunde stod tilbage i Offervilje. Efter Istedslaget skrev han det smukke Digt om „Den danske Menigmand“ med Linjerne:

O, hvilke høje Sjæle
bor i det lave her.

Og i Prosaartikler kommer han ofte ind paa den Tanke, at „den Ungdom, vi egentlig har noget at haabe af, det er den, der vokser op i Dunkelhed i Landalmuens Hytter eller dog under Straatagene i det menneskelige Landlivs Moderskød“. Derfor fulgte og støttede Grundtvig med stor Interesse de mange Højskolebegyndelser rundt i Landet. Men i adskillige Artikler slaar han stadig til Lyd for sine oprindelige Planer om den store Højskole i Sorø og det nordiske Universitet, som han nu foreslaar oprettet i Gøteborg. Grundtvig var i Fyrreerne blevet stærkt inddraget i den skandinaviske Bevægelse og talte f. Eks. ved en Fest, som under det første skandinaviske Studentermøde afholdtes i Dyrehaven den 23. Juni 1845. Han deltog i det skandinaviske Studentermøde i Kristiania 1851 og i det nordiske Kirkemøde i København 1857 og glædede sig meget over den levende Vekselvirkning mellem Nordens Folk, som disse Møder var Udtryk for. — Selv var han efterhaanden blevet en kendt og anset Mand. Ikke blot hans kirkelige Virksomhed, men ogsaa hans folkelige Tanker vandt ham nu mange Venner baade i Danmark, Norge og Sverige.

I Maj 1853 indbød Grundtvig sammen med en Del af sine Venner, — hvoriblandt var Algreen, Fr. Barfod, V. Birkedal, P. O. Boisen, C. J. Brandt, Gunni Busck, Prof. L. N. Høyen, Kold, Jak. Chr. Lindberg, P. Rørdam og adskillige Præster, Lærere og Gaardmænd over hele Landet — til Oprettelsen af en „*Dansk Forening*“, der skulde arbejde for Fædrelandet, Modersmaalet og alt det fælles folkelige, og som bl. a. satte sig som Maal at oprette „en dansk folkelig Højskole baade for derved tildels at afhjælpe Trangen dertil hos den voksne Ungdom, og for at vise, hvad den Danske Forening forstaar ved folkelig Oplysning og Dannelse.“ Foreningen udgav fra 1853

til Udgangen af 1855 sit eget Ugeblad „Dannebrog“ under Redaktion af C. J. Brandt. Til dette Blad leverede Grundtvig adskillige Bidrag, og heri kan man læse om, hvordan hans Venner skaffede ham Midler til at oprette sin egen Højskole. Den 8. September 1853 fyldte Grundtvig 70 Aar. I den Anledning nedsatte „Den danske Forening“ lige efter sin Oprettelse uden Grundtvigs Vidende et Udvalg bestaaende af følgende 9 Medlemmer: Kandidat P. O. Boisen, Kandidat C. J. Brandt, Præsterne G. Busck og P. A. Fenger, Landmaaler A. Fleischer, Kandidat L. Gøricke, Justitsraad H. C. Hansgaard, Professor L. N. Høyen og Etatsraad N. M. Spandet, som i Forening med de norske Præster H. Stensrud og W. A. Wexels udsendte en Indbydelse til i al Stilhed at indsamle en Sum, der skulde sætte Grundtvig i Stand til at grundlægge en folkelig Højskole.

Trods Koleraepidemien, som lagde stærkt Beslag paa den private Godgørenhed, og skønt Indsamlingen ikke maatte komme offentligt frem, lykkedes det at fremskaffe 7000 Rdlr.

Denne Sum blev overgivet Grundtvig paa selve hans 70de Aars Dag, som fejredes hos hans Svoger, Godsejer H. Carlsen, paa Gammel Køgegaard. Gunni Busck overrakte Grundtvig et Gavebrev, underskrevet af 379 Danske, med Enkedronning Caroline Amalie i Spidsen, og 92 norske Bidragydere. I sin Tale sagde han bl. a.: „Det er blevet et kært Hverv for os Underskrevne — ni Medlemmer af „Den danske Forening“ og tvende af Deres Venner blandt Norges Præster — i flere Hundrede danske og norske Mænds og Kvinders Navn at overrække Dem en Gave, hvormed vi bede Dem, paa denne Deres 70de Aarsdag at grundlægge en „folkelig Højskole“, som skal ordnes efter Deres Bestemmelse og bære Deres Navn. Vi vide det vel, at en Pengesum, og især en saa liden som den, vi endnu kan bringe (7000 Rdlr.) kun kan danne en ringe Begyndelse til en Bygning som den Skole for Livet, der har staaet for Deres Øje; men vi tager det som et godt Varsel for, at Kærligheden til Fædrelandet, en levende Folkeoplysning og begge disses utrættelige Forkæmper ikke maa være ringe, siden selv en saadan *Begyndelse* har kunnet gøres i en betrængt Tid. Vi nære den Fortrøstning, at det kan blive en god Begyndelse til et Værk, hvoraf De endnu endnu i Deres Livs Aften maa kunne se glædelige Frugter, og at Samtid og

Fru Marie Grundtvig

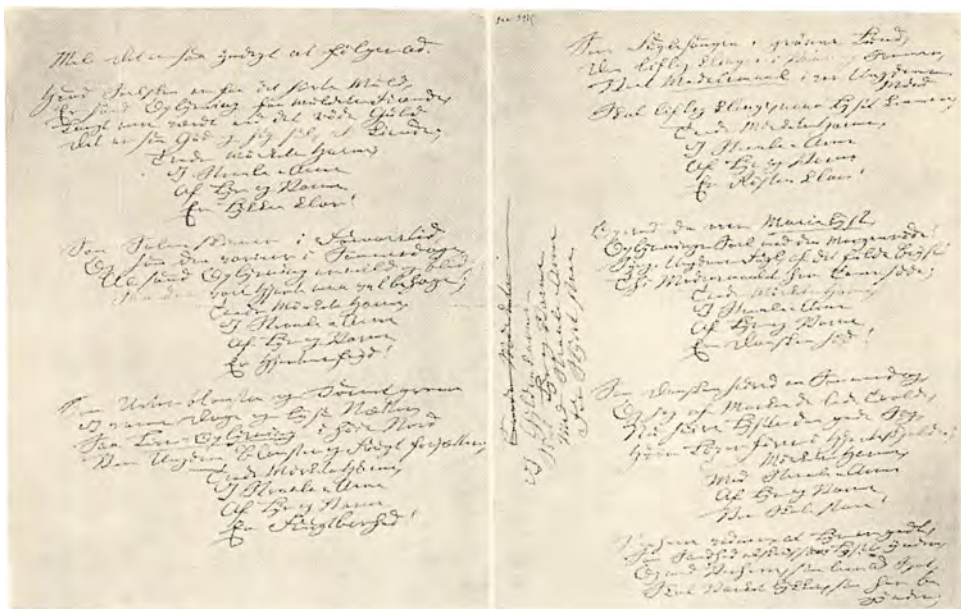
Efterslægt vil bygge videre paa den Grundvold til Guds Ære og til det Fædrelands Bedste, De tjente i Kærlighed. Gud skænke Dem endnu længe Liv og Kraft til at virke iblandt os!“

Grundtvig, som var aldeles uforberedt paa denne Overraskelse, takkede dybt bevæget og lovede, at saalænge Vorherre endnu vilde spare ham Liv og Kræfter, vilde han trøstig og rolig arbejde i den Gerning hans Venner havde betroet ham, for det Maal, han tidlig havde higet efter og aldrig skulde tabe af Sigte.

Da mange af Grundtvigs Venner ikke havde vidst noget om denne Indsamling, og det svenske „Aftonbladet“ bebrejdede Indbyderne, at de ikke havde taget Sverige med, blev der foretaget en ny offentlig Indsamling, som yderligere indbragte 8000 Rdlr.

Fru Marie Grundtvig var stemt for, at Skolen skulde være en Bondehøjskole efter Kolds Mønster. Hun ønskede den oprettet paa en Bondegård under hendes Gods, Rønnebæksholm, og vilde have „en beskedlig Karl“ til Leder. Der tænkte vist herved paa Kold, der var saa sparsommelig, at hans Urtekræmmerregning efter Sigende kun var 16 Rdlr. om Aaret.

Grundtvigs Venner var dog ikke tilfreds hermed. En af Hovedmændene i Arbejdet for Højskolens Rejsning, cand. teol. C. J. Brandt, havde større Synspunkter. Han stod i Forbindelse med Hovedstadens førende Kredse, hvor han var kommet i Berøring med Oehlenschläger, Thorvaldsen, Brødrene Ørsted, Mynster, Martensen og andre Berømtheder, og han tænkte sig en Højskole i Sorøstilen. I et Brev til en Ven siger han harmfuld om Fru Grundtvigs Forslag: „Der er vist megen Forstand i den Tale, og var det en Handelsmand, man kunde saa sandt ikke ønske sig bedre Raad af sin Kone. Men naar Talen er om at rejse en Talerstol for Grundtvig, mens han er oven Mulde og en Bauta for ham, naar hans Støv hviler derunder, hvad skal vi da med et saadant Lillehus, der ikke kan ses til Næstved, mindre synes

Faksimile af Grundtvigs: „Hvad Solskin er for det sorte Muld“, sunget ved Indvielsen af Marielyst Højskole 3. Nov. 1856. (Originalen, et Halvark med Tekst paa begge Sider, findes blandt Grundtvigs Papirer i Rigsarkivet)

ved Nordkap.“ . . . „Jeg under sandelig Bønderne alt godt, og navnlig Op-
 lysning; vil heller ikke udelukke dem af Grundtvigs Højskole; men nu byg-
 ger jo Alverden Bondehøjskoler og vi satte ikke Grundtvigs Navn og Frem-
 tidssyn i Pant paa, at det lod sig gøre, hvad enhver Amager kan gøre.“

Brandts ivrige Arbejde for Sagen førte til, at han blev foreslaaet som Sko-
 lens Forstander, hvad Grundtvig gik ind paa. I Fællesskab udarbejdede de
 Planer for Skolen og aftalte, at Lærerne skulde være den senere kendte
 Seminarieforstander Jeppe Tang og den ikke mindre kendte Lærer og Folke-
 sanger Morten Eskesen, samt Dyrslæge Rasmus Fenger, senere Lærer paa
 Rødning og Askov. Grundtvig vilde ikke have mere end én „Latiner“
 (Brandt) knyttet til Skolen.

I 1854 døde Fru Marie Grundtvig, og Brandt arbejdede nu for at faa Sko-
 len oprettet i Nærheden af København, saa at Grundtvig selv kunde med-
 virke ved den. I Foraaret 1855 købte Grundtvig en Gaard med ca. 30 Tdr.
 Land i Vognmandsmarken lige udenfor København og gav den til Minde
 om sin nylig afdøde Hustru Navnet „Marielyst“, og her aabnedes d. 3. No-
 vember 1856 Grundtvigs Højskole paa Marielyst. Ved Aabningsmødet talte
 Grundtvig selv, og hans Sang „Hvad Solskin er for det sorte Muld“ blev

Marielyst

sunget. Den var skrevet tidligere paa Aaret og anvendt ved Indvielsen af en Skole i Sjolte, Sne-sere Sogn, d. 25. Juli 1856 i en lokaliseret Form. Men Grundtvig kalder den „Sang for

Grundtvigs Højskole“, og det femte Vers begyndte saaledes:

„Oprind da over *Marielyst*
Oplysningssol med din Morgenrøde.“

Samme Dag gjorde Grundtvig ved et Gavebrev Skolen til en selvejende Institution under Ledelse af en Bestyrelse paa tre Medlemmer, der efterhaanden skulde supplere sig selv. Den første Bestyrelse bestod af Godsejer H. Carlsen og Præsterne Gunni Busck og P. A. Fenger.

Carl Joakim Brandt, som 39 Aar gammel blev Skolens første Forstander, var en trofast, men selvstændig Discipel af Grundtvig og kendt som Lærer, Litterat og Udgiver af „Dansk Kirketidende“. Han havde alle Betingelser for at blive en god Højskolemand og Lyst til Gerningen.

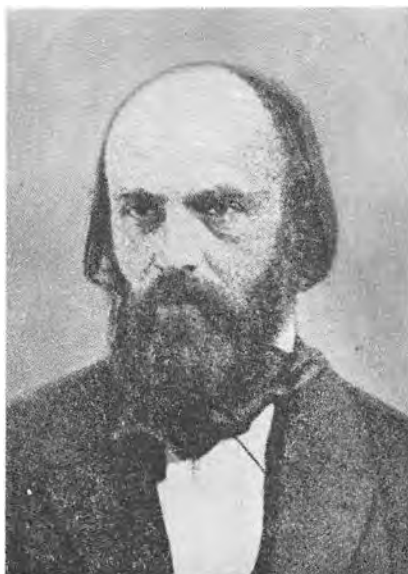
Men Skolen blev ikke det, Brandt havde haabet. Den fik den første Vinter 20 Elever, men den anden kun 16 og den tredie 12. Og skønt Brandt glædede sig over „mange lykkelige Timer i de unges Kreds“, følte han sig skuffet over den ringe Tilslutning. Han ejede ikke den Taalmodighed og den Fortrolighed med den jævne Befolkning, som var nødvendig.

Allerede efter tre Aars Forløb bad han om at maatte fratræde og helligede sig siden Præstegerning og litterær Virksomhed. Efter Grundtvigs Død 1872 blev Brandt hans Efterfølger som Præst ved Vartov og fik stor Indflydelse som en af Grundtvigs betydeligste Lærlinge.

Fra 1859 lededes Grundtvigs Højskole i 31 Aar af cand. teol. *Carl Frederik Grove*. Han havde som Student tilhørt Algreens Kreds og var som Skolemand ikke saa akademisk præget som Brandt. Men han var en myndig Leder, en dygtig Lærer og en jævn og hjertelig Mand, der forstod at komme

H. Carlsen

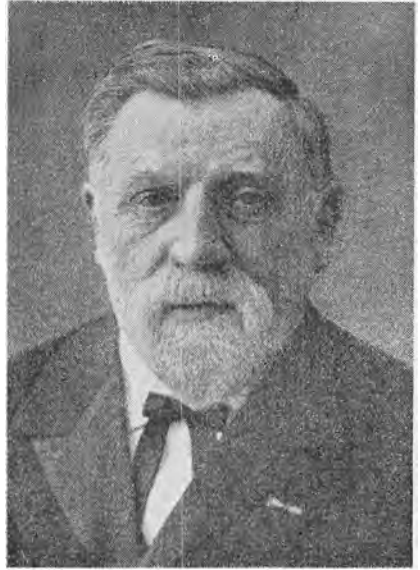
C. J. Brandt

i personligt Forhold til Eleverne. Naar Elevbesøget ogsaa i hans Tid var ret beskedent, satte man det ofte i Forbindelse med, at Grove var Højremand. Dette fik dog den Betydning, at han i en Række Artikler i „Berlingske Tidende“ i 1887 talte Højskolens Sag blandt dens Modstandere og Miskendere. Grove gav Grundtvigs Højskole et jævnt og folkeligt Præg. Efter Kolds Forbillede begyndte han fra 1866 at holde Pige højskole om Sommeren. Til det første Aabningsmøde for Pigeskolen skrev Grundtvig Sangen: „Skøn Freja hun havde et Smykke af Guld“.

Størst Betydning i disse Aar fik Grundtvigs Højskole derved, at Grundtvig selv førte Tilsyn med Skolen og jævnligen gæstede den indtil sin Død. Han talte altid ved Aabnings- og Afslutningsmøderne. Morten Eskesen fortæller derom: „Grundtvig var dog Grundtvig, og hans Foredrag gav noget af sig. Svendene sad alle 20 omkring et aflangt rundt Bord, og Grundtvig stod for Bordenden og talte saa jævnt og dog saa dybt om Menneskelivets Løndomme, idet han meget klædte sin Tale i det gamle, nordiske Billedsprog.“ Morten Eskesen erindrer navnlig følgende løsrevne Ord af Grundtvig: „Menneskehjertet er det vidunderligste, Gud har skabt; det er saa lille, at det kan rummes i et Menneskebryst, og dog saa stort, at det kan rumme hele Himlen og hele Helvede, og sædvanligt noget af begge.“ Eller: „En

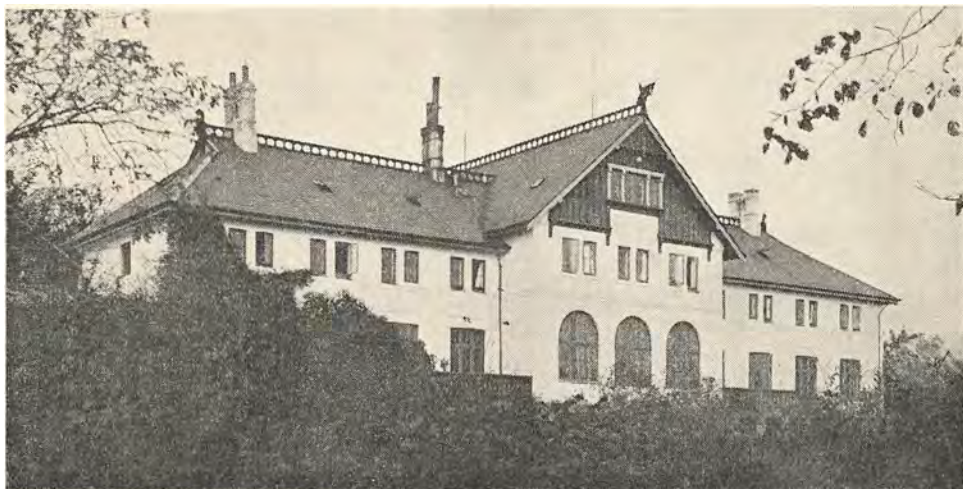
Carl F. Grove

Hans Rosendal

dannet Mand er den Mand, der kan tænke, hvad han føler, sige, hvad han tænker, og vide, hvad hans Mund siger.“ Grundtvig ønskede ogsaa gerne at høre Eleverne læse op af en Bog og glædede sig, naar det gik godt. En Del af Grundtvigs Taler paa „Marielyst“ fra hans sidste Aar findes refererede i Høgsbros „Dansk Folketidende“.

I 1890 maatte Grove paa Grund af svageligt Helbred opgive sin Forstanderstilling. Og da Københavns stærke Vækst og Skolebygningernes daarlige Tilstand talte for en Flytning af Skolen, solgte Bestyrelsen Ejendommen med de tilhørende Arealer for ca. 200,000 Kr. og købte i Stedet Lyngby Landbo-skole med Bygninger, Inventar og 10 Tdr. Land og flyttede Skolen dertil. Under Ledelse af den kendte Landbrugsskolemand, Kaptain *J. C. la Cour* holdtes her nu i Aarene 1890—92 baade Landbrugsskole og Højskole under samme Tag. Men da der rejste sig nogen Kritik over, at Grundtvigs Højskole var blevet en Afdeling ved en anden Skole, formaaede Skolens Bestyrelse i 1892 Højskoleforstander *Hans Rosendal* til at overtage Ledelsen af Højskolevirksomheden. Rosendal havde i sin Ungdom været Lærer ved Grundtvigs Højskole og havde i 1867 grundlagt Vinding Højskole, som han ledede i 25 Aar. Han var en øvet og prøvet Højskolemand, da han i en Alder af 53 Aar blev Forstander for Grundtvigs Højskole. I fem Aar endnu havde

Grundtvigs Højskole i Lyngby

Højskolen til Huse paa Landboskolen, men 1897 fik den sin selvstændige Bygning ved Siden af Landboskolen. Samtidig overtog Fru *Jutta Bojsen Møller* Husmoderstillingen ved Skolen indtil 1905. — Ved Flytningen til Lyngby var Grundtvigs Højskole omtrent gaaet i Staa, men nu kom der snart under H. Rosendals dygtige Ledelse god Gang i Pigeskolen, som allerede i Sommeren 1899 kom op paa 63 Elever. Derimod tog det mange Aar, før der kom rigtig Vækst i Vinterskolen, og først i Vinteren 1903—04 naaede Tallet 50.

H. Rosendal var en meget betydelig Højskolemand, en ypperlig Fortæller, en stærkt nationalt interesseret Mand og en kundskabsrig og grundig Historiker og Litterat. Han vandt efterhaanden megen Anseelse og fik paa forskellig Maade Betydning for hele Højskolebevægelsen. Efter at han i 1917 havde fejret sit 50 Aars Jubilæum som Højskoleforstander og sit 25 Aars Jubilæum som Leder af Grundtvigs Højskole, overtog hans Søn, cand. teol. *H. A. Rosendal*, — der allerede 1902 var blevet Medforstander, — hele Skolens Ledelse. H. Rosendal vedblev dog at virke ved Skolen til sin Død i 1921. Han var da 82 Aar gammel.

Under *H. A. Rosendals* Ledelse naaede Skolen i 1919—20 sit højeste Elevetal: 107 om Vinteren og 106 om Sommeren. Men efter Verdenskrigen fik Grundtvigs Højskole — som de fleste andre Skoler — en Række haarde Modgangsaar. Skønt Rosendal var en fin og kundskabsrig Personlighed og

H. A. Rosendal

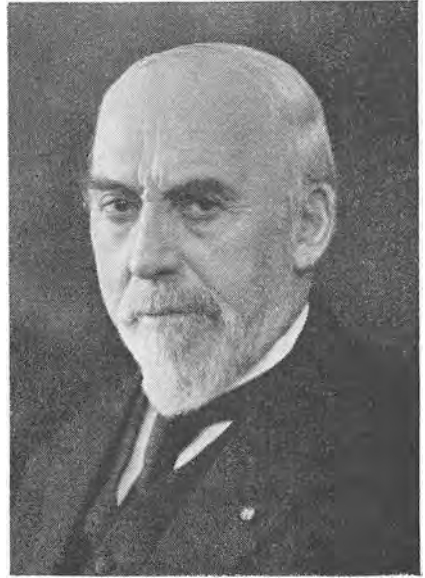

Ernst J. Borup

en venlig og dygtig Skoleleder, dalede Elevtallet i Løbet af nogle Aar til ca. 30 Elever Vinter og Sommer. Under disse vanskelige Forhold ønskede Rosendal at fratræde Forstanderstillingen, da han mente, at Tiden krævede en yngre Leder. Han trak sig derfor tilbage fra Novbr. 1928 og gik over til anden Virksomhed. Bestyrelsen valgte da tidligere Sekretær i Københavns Højskoleforening, *Ernst J. Borup*, som Forstander, og han ledede Skolen i 9 Aar. Elevtallet var i denne Periode fra 35 til 45 om Vinteren og fra 20 til 33 om Sommeren, men Forholdene var meget vanskelige for Skolen, ikke blot paa Grund af den almindelige Landbrugskrise i disse Aar, men især fordi Skolen for anden Gang i sin Tilværelse var kommet til at ligge i et københavnsk Yderkvarter med bymæssigt Prisniveau og fuldstændig savnede lokal Støtte i Befolkningen. Da Skolen flyttede til Lyngby, laa den endnu i landlige Omgivelser. Nu derimod er Lyngby en bymæssig Bebyggelse med 25,000 Indbyggere. Dertil kom, at Staten i nogle Aar havde ønsket at købe Skolens Areal til Udvidelse af det nærliggende Frilandsmuseum. I første Omgang solgtes kun Halvdelen af Skolens Jord til dette Brug, men Skolen kom derved til at ligge midt i Museet, omgivet af høje Hegn til alle Sider. I 1937 ønskede Borup at fratræde, da han ikke mere troede paa Skolens Fremtid i Lyngby. Bestyrelsen delte denne Opfattelse og søgte derfor at

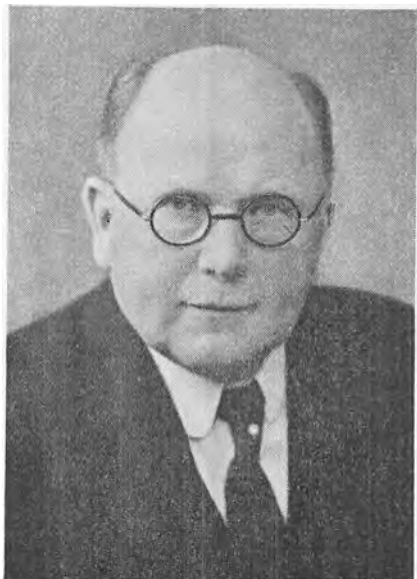
Lars Dinesen

J. Jensen-Sonderup

frigøre Skolens Kapital. Allerede i 1930 var Landboskolen, som i 40 Aar havde været ejet af Grundtvigs Højskole, blevet solgt, og i Oktober 1937 solgte Bestyrelsen Højskolens Bygninger og resterende Areal til Staten til Brug for Frilandsmuseet. Derved blev Grundtvigs Højskole i Stand til fra November 1937 at købe Frederiksborg Højskole ved Hillerød, hvor dens Virksomhed nu fortsættes under Navnet: Grundtvigs Højskole ved Frederiksborg.

Grundtvigs Højskole blev hverken i Marielystperioden 1856—90 eller i Lyngbytiden 1890—1937 den Skole, Grundtvig oprindelig havde drømt om og Brandt haabet paa. Den blev, hvad Fru Grundtvig havde tænkt: en jævn, folkelig Højskole, som kun ved sin Oprindelse adskilte sig fra andre Højskoler. Men trods Modgang og Besværligheder har den dog virket uafbrudt gennem mere end 80 Aar og fik sin Plads at fylde. Indtil 1937 havde den været besøgt af 5477 Elever, gennemsnitlig 68 om Aaret. Blandt dens første Elever var Sønner af Gunni Busck, Peter Larsen Skræppenborg og Jens Jørgensen Bjerregaard. Af Eleverne fra Groves Tid kan som de mest kendte nævnes Politikerne J. C. Christensen og Lars Dinesen. I Rosendalernes Tid havde Skolen særlig mange Elever fra Sønderjylland og i Borups Tid en Del fra København.

H. C. Henningsen

En Række kendte grundtvigske Mænd har siddet i Skolens Bestyrelse, deriblandt Godsejer H. Carlsen, Præsterne Gunni Busck, P. A. Fenger, Peder Rørdam, H. F. Rørdam, P. M. Larsen, C. Hjortkjær og J. Trier; desuden Folketingsmand Lars Dinesen, Handskemager N. F. Larsen, Brygger J. Vestberg, fhv. Indenrigsminister Jensen-Sønderup, som var Bestyrelsens Formand 1914—31, o. fl.

Bestyrelsens nuværende Formand er Ligningsdirektør H. C. Henningsen. — Baade H. Carlsen, Lars Dinesen, Jensen-Sønderup og Henningsen har som Po-

litikere og Skribenter været Højskolernes og de frie Skolers Talsmænd.

DE BJØRNBAKSKE HØJSKOLER

I 1857 oprettede Skolelæreren i Viby ved Aarhus, den senere som Bondefører og Politiker kendte *Lars Bjørnbak*, *Viby højere Bondeskole* kun et Par km fra den jydsk Hovedstad. Denne Skole fik en særlig Betydning ved at stille sig i afgjort Modsætning til de grundtvigske Højskoler og ved at blive Forbillede for en Række Skoler af samme Type. Lars Bjørnbak var af gammel vendsysselsk Bondeslægt, født 1824 i Lendum ved Frederikshavn som Søn af en Landsbylærer. Han var ligesom Kold Seminarist fra Snedsted, men paavirkedes mere af Forstander Brammer end af Ludvig Chr. Müller, der da var Lærer ved Seminariet. Bjørnbak satte sig i sin Ungdom det Maal at hjælpe ikke blot Lærerstandens, men ogsaa Bondestanden frem til social Ligestilling med andre Stænder, og Midlet dertil var for ham Oplysning. Han blev Ven med Bondevennernes Førere, Rasmus Sørensen, Bernhard Ree og Tscherning, men især med Dr. phil. Geert Winther, der som Folketingsmand for Odderkredsen arbejdede energisk for at omplante

de sjællandske Bondevenners Bevægelse til Aarhuseggen. I Geert Winthers Blad, „Nørrejylland Tidende“, skrev Bjørnbak i 1854—56 en Række Artikler under Titlen: „Frem, Bondemand, frem!“, som senere blev udgivet i Bogform 1860. Heri maner han Bønderne til at gøre Brug af deres politiske Rettigheder og skaffe sig gode Kundskaber. De maa sørge for, at ikke blot deres Børn, men ogsaa Ungdommen faar en tilstrækkelig Undervisning. „Tager derfor alt, hvad der er godt i de andre Stænder, til Eksempel; lær af dem at blive oplyste og duelige til eders Kald.“ ... „Kundskab er Magt. Uvidenhed er Trældom!“

Lars Bjørnbak

Efter at Bjørnbak i 1855 var blevet Skolelærer og Kirkesanger i Viby, vandt han hurtig Anseelse som en meget dygtig og ordenselskende Lærer og som Organisator af Bøndernes politiske Foreninger og stod snart som en meget indflydelsesrig Folkefører i Aarhuseggen. Han var en begavet og stærk Personlighed og en dygtig Agitator og Debattør med en bred folkelig, men ogsaa skarp og ofte drøj Veltalenhed. Han var Talsmand for en ret ensidig Klassepolitik og ikke bange for at fremhæve Madspørgsmaalet som det vigtigste Grundlag for Bondestandens Stilling i Samfundet.

Som Lærer i Børneskolen var han nærmest konservativ og holdt stærkt paa Udenadslæring, Eksamen, offentligt Tilsyn med Undervisningen og gammeldags Lærebogskristendom. Men som Politiker var han ivrig Demokrat og Venstremand, ja endogsaa saa radikal, at han skarpt bekæmpede „Krigsgalskaben“ og Forsvarsvæsenet og al følelsesbetonet Nationalisme. Derved kom han i skarp Modsætning ikke blot til de Nationalliberale, men især til den grundtvigske Retnings Betoning af det ægte danskes Betydning. I 1856 sagde Bjørnbak derom: „... Bliver man alt for forgabet i Dansk, Danskhed, dansk Fortid, Nutid og Fremtid, da bliver Nationalitetsfølelsen til en tom Ordskvalder, et tomt Føleri, en for andre modbydelig Forgabelse

i sig selv, der føder Nationalhad, indskrænket Bedømmelse af andre Nationer og det gode, der er hos dem. Repræsentanten for denne Retning er jo, som bekendt herhjemme, gamle Grundtvig.“ Bjørnbak vilde i Stedet, at „gensidig Agtelse og Billighed bør danne Grundvolden for Forholdet mellem Dansk og Tysk“.

Som Formaal for sin Højskole satte Bjørnbak „at give en for den almindelige Landbo passende grundig Alméndannelse og saadanne Kundskaber og Færdigheder, som kan være ham til Nytte i det praktiske Liv.“ Han tilbød paa sin Skole at forberede til Landbohøjskolen, til Præliminæreksamen, til Seminariet, ja endog til Lærereksamen. Hans Fagplan tog stærkt Sigte paa Indprentningen af nyttige Knudskaber. Der undervistes f. Eks. i Tysk med den Begrundelse, at det kunde være nyttigt for Jydernes livlige Handelsforbindelse med Tyskland. Der blev dog ogsaa undervist i Historie og Religion paa Skolen, og Bjørnbak var selv en dygtig Foredragsholder og Opplæser. Eleverne skulde møde til Foredragene, og hvis en Elev kun vilde have Regning og Skrivning, sagde Bjørnbak: „Det kan ikke nytte, at De kan regne og skrive den slemme et Øre af, hvis De ikke har noget at regne og skrive om.“

Hvert Skoleaar afsluttedes med en Eksamen under festlige Former. Særlig ejendommelig og ugrundtvigsk var Bjørnbaks ihærdige Bestræbelser for at lære Eleverne en dannet Optræden og ydre Politur, der især gik ud paa at faa dem til at aflægge Dialekten og indøve selskabelige Manerer. Han vilde selv ikke være „Dus“ med Eleverne. De skulde lære at kunne færdes overalt uden at virke som „Bønder“.

Bjørnbak begyndte sin Skole i et lille Hus, der havde været Præsteenkesæde. I 1870 fik han efter en Aktietegning paa 10,000 Kr. blandt Aarhus-egnens Bønder rejst en selvstændig Skolebygning med Plads til ca. 100 Elever. Skolen begyndte med 15 Elever, men havde i en Aarrække gennemsnitlig 70—80 Elever. Fra 1868 holdtes der Pigeskole om Sommeren. Ialt havde Skolen ca. 1000 Elever i Bjørnbaks Tid indtil hans Død (af Overanstrengelse) 1878.

Bjørnbaks mægtige Indflydelse paa Aarhuseggen vakte ikke ringe Bekymring blandt Egnens Grundtvigianere. De betragtede ham som en „Ma-

terialist" og en „fuldblods, lavstammet Jætte“ og tog i 60erne og 70erne Kampen op med ham, bl. a. ved Oprettelsen af Testrup Højskole. En mere objektiv Bedømmelse kan dog ikke frakende Bjørnbak en vis Interesse ogsaa for Aandsliv og de saakaldte Aandsfag i Skolen, men hele hans Væsen og Skolearbejde var stærkt rationalistisk præget.

Viby Højskole

Han var energisk og dygtig, men robust og stejl. Selv om han aldrig kom ind paa Rigsdagen, dannedes der et Parti, som i Tinget ofte kaldtes med hans Navn, og Venstrebevægelsen paa Aarhusegnen bar længe Præg af hans Virksomhed. — Viby Højskole gik efter hans Død i Arv til hans Søn, *Viggo Bjørnbak*. Ved Skolens 25 Aars Jubilæum i 1882 meddeler „Dansk Folketidende“ følgende Udtalelse af ham om Skolen:

„Den har skilt sig fra andre Højskoler, deri, at den har villet fortsætte Almueskolens Undervisning; men særlig har den gjort sig til Opgave at modarbejde den unaturlige Lyst til Krigsvæsen og ethvert unaturligt Følelsesliv.“ — Skolen var i Gang endnu i 1894, men er senere nedlagt. Bygningen bruges nu som Privatbolig.

I Aarenes Løb opstod der flere Skoler af den Bjørnbakske Type. Allerede 1855 havde Lars Bjørnbaks Broder, *Th. Bjørnbak*, som var Lærer i Smidstrup ved Hjørring, begyndt en Fortsættelsesundervisning for unge Mennesker fra Egnen med Støtte fra Konsul Chr. H. Nielsen i Hjørring. Skolen fik sin egen Bygning, men Eleverne boede paa de omliggende Gaarde. I 1860 overtog Hjørring Amt Skolen, der nu kaldes *Smidstrup Højskole*, og Bjørnbak opgav sit Lærerembede og blev fast ansat Forstander for Højskolen. Den havde en Afdeling for viderekomne Elever, der vilde uddanne sig til Lærergerning. *Th. Bjørnbak* var af samme Aandstype som Broderen, men ikke saa fremtrædende en Personlighed. En Elev fra 1857, senere Lærer N. Chr. Jørgensen, fortæller: „Paa Smidstrup Højskole var der ingen religiøs

Viggo Bjørnbak

Paavirkning. Bjørnbak omtalte altid det religiøse Liv paa en haanende og spotende Maade og lod aldrig en Lejlighed gaa fra sig til at latterliggøre Personer, der havde taget Stade paa Aandslivets Grund.“ — Særlig var han ude efter Præsterne. Ludvig Bøgeskov, der gengiver dette i sin Bog om den gudelige Vækkelse i Vendsyssel: „Tre Gennembrudsmænd“, 1905, siger heri: „En mere fjendtligsindet og hadsk Modstand mødte det aandelige Liv ingen Steder, end hvor Bjørnbakismen var slaaet igennem.“ I 1866 fratraadte Th. Bjørnbak Le-

delsen af Smidstrup Højskole vistnok af politiske Grunde. Skolen, der højst havde 25 Elever, skiftede flere Gange Ejere og Forstandere og blev nedlagt 1882.

Th. Bjørnbak ledede fra 1866 *Fjellerad Højskole* syd for Aalborg, som var oprettet samme Aar af et Aktieselskab. Der lagdes særlig Vægt paa Kundskabsfag, Landbrugs- og Havebrugsundervisning. Skolen havde 1867—68 et Besøg af 60 Elever og i mange Aar derefter over 45. Senere dalede Tilslutningen. I 1879 trak Bjørnbak sig tilbage som Forstander efter 24 Aars Højskolevirksomhed. Han døde 1889. Skolen lededes derefter til 1891 af hans Søn, P. K. Bjørnbak, og dernæst af Sergent A. Sievert, som fra 1886 til 91 havde forestaaet Viby Højskole, men han døde 1892. I 1908 blev Skolen nedlagt.

I *Gjerlev* ved Randers var der i 1860 oprettet en Højskole, hvis første Forstander tog sig selv af Dage 1871. Derefter lededes Skolen indtil 1878 af Lars Bjørnbaks Søn, Viggo Bjørnbak, som saa efter Faderens Død overtog Viby. Den havde fra 12 til 25 Elever, men blev nedlagt i 80erne. En Højskole i *Tamdrup* ved Horsens, oprettet 1867 og nedlagt ca. 1885, hørte en Tid ogsaa til de Bjørnbakske Skoler. Den lededes først af Forstander Lybbers og sidst af L. Nielsen, som havde været Lærer ved *Fjellerad*. Ogsaa

Th. Bjørnbak

P. K. Bjørnbak

Brønderslev Højskole ved Brønderslev, som oprettedes 1868 af et Aktieselskab af Landboere og opretholdtes til henimod Aar 1900, maa nærmest regnes til de Bjørnbakske Skoler. Dens Forstander var N. C. Nielsen, som en kort Tid havde været Forstander for Smidstrup og senere havde studeret ved Landbohøjskolen. Alle hans Lærere havde enten været Lærere eller Elever ved Skolerne i Smidstrup eller Brønderslev. Skolen havde i 70erne og 80erne fra 50 til 80 Elever om Vinteren og fra 10 til 20 om Sommeren. *Saksild Højskole* blev i 1868 i et Referat i „Dansk Folketidende“ omtalt som hørende til den Geert Wintherske og Bjørnbakske Retning. Herimod protesterede et Par af dens Elever med følgende Ord: „Skolen ligner den i Viby i Henseende til Lektielæsning og Afholdelse af Eksaminer, og deri, at den, uden særligt at opelske folkeligt Liv og Lys, har Øjet vendt mod bestemte Kundskaber, men derimod ikke har nogen politisk Farve.“

Men selv uden det politiske Præg kom disse Kundskabsskoler til at danne en Modsætning til de grundtvigske Højskoler. Ingen af dem har holdt sig til Nutiden, og den Bjørnbakske Skoleretning naaede ikke at faa varig Betydning som Medbejler til den grundtvigske. „Hvori skal Aarsagen søges til dette?“ spørger Dr. Hans Jensen i sin Bog om L. Bjørnbak. „Var det Poesien og Romantikken paa de grundtvigske Højskoler, der tiltrak den nøgterne

Bondebefolkning mere end de praktisk anvendelige Kundskaber paa de Bjørnbakske? Eller var det snarere Befolkningens aandelige Magelighed, der gøs tilbage for den besværlige Tilegnelse af positive Kundskaber?“ Som Svar herpaa kan maaske anføres Holger Begtrups Ord i „Det danske Folks Historie“ IV S. 96: „Det viste sig da ogsaa i Aarenes Løb, at Bjørnbaks sunde Fornuft var for smaatskaaren til at fylke en evnerig Ungdom om ham. Han begreb ikke, at det netop er upraktisk altid at pukke paa Kundskaber og haanle ad Livsanskuelsen, da det dog til syvende og sidst er den, som alene kan lære Folk at bruge deres Kundskaber paa en frugtbar Maade.“

LITTERATUR

ALMINDELIGE FREMSTILLINGER AF HØJSKOLENS HISTORIE:

- H. Rosendal: Danmarks Folkehøjskoler og Landbrugsskoler 1844—1894, Odense 1894.
L. Schrøder: Den nordiske Folkehøjskole. Kbhvn. 1905.
A. Nordahl-Petersen: Danmarks Folkehøjskoler. Ringe 1909.
A. H. Hollmann: Den danske Folkehøjskole, oversat fra Tysk ved A. Vedel. Kbhvn. 1910.
Olaf Andersen: Danmarks Højskoler. Roskilde 1924.
Holger Begtrup: Det danske Folks Historie i det 19. Aarh. III. og IV. Bind. 1911 og 1914.
Bøndernes Andragende til Roskilde Stænderforsamling 1844 om højere Bondeskoler.
Meddelt af J. P. Jensen, Højskolebl. 1909, Sp. 1470.

RØDDING HØJSKOLE:

- H. Rosendal: Danskhedens Historie i Sønderjylland I—II. Kbhvn. 1911—12.
P. Lauridsen: Da Sønderjylland vaagnede. Kbhvn. 1919.
C. Flor: Beretning om Folkehøjskolen i Rødding, 1846.
H. Rosendal: Nogle Bidrag til Rødding Højskoles Historie. Kolding 1906.
H. N. Clausen: Optegnelser om mit Levnedes og min Tids Historie. Kbhvn. 1877.
Ludvig Schrøders Liv og Gerning ved Frederik Schrøder. I. Kbhvn. 1935.

ULDUM HØJSKOLE:

- Kr. Kristensen: Et Mindeskraft om Uldum Højskole. En historisk Fremstilling om Danmarks ældste Højskole. Kbhvn. 1909.

CHRISTEN KOLD:

- Klaus Berntsen: Blade i Mindekransen over Højskoleforstander Kristen Kold. 1870 og 1913.
Vilh. Birkedal: Personlige Oplevelser, III. 1891.
Af Kolds Dagbøger paa Smyrnarejsen, meddelt af Harald Holm.
Føljeton i Fyns Tidende 1882.
Fr. Nygård: P. K. Algreen og Provst J. K. Sørensens Levnedsløb, med den kristelige Vækkelsehistorie paa Mors. 1883.
Morten Eskesen: Samliv med Kold og Gengivelse af hans Taler. Odense 1884.

Fr. Nygård: Kristen Kold, I—II, 1895. Anden fork. Udgave ved Johannes Nygård, 1914.
Andreas Austlid: Ein Folkelærer I—II, Kristiania 1911—13, og Cristen Kold, en dansk,
forkortet Udgave ved Marie Kold Pedersen, 1916.
Holger Begtrup: Kristen Kold, 1916.
Kolds Skoletanker. Udg. af Ejnar Skovrup, Kbhvn. 1927.

ODDENSE:

N. Olesen Husted: Oddense Højskoles Historie. Skive 1924.
K. A. Maybom: Højskolen og Landboskolen i Krejberg og Oddense.
Højskolebladet 1901, Sp. 1519—28.

HINDHOLM:

En dansk Højskolemand. Breve og Foredrag af Forstander Chr. Nielsen, udgivne af L. C.
Nielsen. Med en Biografi ved Højskoleforstander H. Villumsen. Kbhvn. 1900.
Chr. Christensen: Min Livsførelse og Virksomhed. Kbhvn. 1918.
Anders Jørgensen: Anders Stephansen. Højskolebladet 8/1 og 15/1 1892.
C. Petersen Schmidt: Forstander og Kaptain Chr. Nielsen, Højskolebladet 11/3 1892.
Højskolebladet 8/1 1892. Dansk Folketidende 16/2 1866.

STABY:

P. Storgaard Petersen: Ole Christian Kirk, 1902.

GEDVED:

J. P. M. Jensen-Lyngby: Gedved Højskole og Seminarium. Et Festskrift i Anledning af
25 Aars Jubilæet. Vordingborg 1888.
Gedved Seminarium 1862—1912. Horsens 1912.
Om P. Bojsen og Hustru: Højskolebladet 1908, 1918, 1922 og 1938.

UTH:

Morten Eskesen: Folkehøjskolen i Uth (med Billede). Højskolebladet 1903.

GRUNDTVIGS HØJSKOLE:

C. J. Brandt: Beretning om Grundtvigs Højskole, 1858.
Carl Grove: Grundtvigs Højskole paa Marielyst 1856—1881. Kbhvn. 1881.
H. Rosendal: Grundtvigs Højskole 1856—1906. Særtryk af „Lyngby Elever“ 1906.
Kolding 1906.
Grundtvigs Højskoles Aarsskrift 1931 (75 Aars Festen) og 1937, jfr. Højskolebl. 5/11 1937.

DE BJØRNBAKSKE SKOLER:

Hans Jensen: Lars Bjørnbak og den Bjørnbakske Bevægelse. Kbhvn. 1919.
Th. Bjørnbak: Bidrag til Bedømmelse af vore Folkehøjskoler, indbefattet Meddelelser om
den højere Folkeskole i Fjellerad ved Aalborg. Rønne 1870.
Ludvig Bøgeskov: Tre Gennembrudsmænd. Skildringer fra Menighedslivet
i Vendsyssel. 1905.
N. P. Østergaard: Da Lars Bjørnbak oprettede Viby Højskole. (I „Østjydske Hjem-
stavn“ I, 1936.)
For disse første Højskolars Vedkommende maa iøvrigt særligt henvises til Ugebladet
„Dannebrog“ 1853—55 og „Dansk Folketidende“'s første Aargange efter 1865, hvor de
næsten alle omtales flere Gange.

FJERDE AFSNIT
DEN STORE HØJSKOLETID EFTER 1864

KRIGEN 1864 OG GENREJSNINGSARBEJDET

I Frederik VII's Regeringstid havde de skiftende Ministerier gjort flere forgæves Forsøg paa at skabe en tilfredsstillende Forfatningsordning for Kongeriget og Hertugdømmerne, og under det nationalliberale Ministerium Hall (1860—63) genoptoges Ejderpolitiken, bag hvilken stod en stærk national Folkestemning. Trods Udlandets Protester gennemførtes den saakaldte „Novemberforfatning“ 1863, som knyttede Slesvig nærmere til Kongeriget, men som af Tyskland blev betragtet som et Brud paa de efter Treårskrigen trufne Aftaler. Preussen og Østrig krævede den ophævet inden 1. Januar 1864. Hall, der ikke vilde gaa med hertil, gik af, og D. G. Monrad dannede en ny Regering d. 31. December 1863. Men Bismarck vilde ikke vente længere. Den 1. Februar 1864 gik den preussiske Hær over Ejderen, og Krigen begyndte.

Dens ulykkelige Udfald, med Tabet ikke blot af Holsten og Lauenborg, men ogsaa af Slesvig, virkede i første Omgang næsten lammende paa det danske Folk, som var gaaet med til Krigen i begejstret Tro paa Danmarks Sag og med Haab om Hjælp fra England, Norge og Sverige. Skuffelse, Sorg og Bitterhed gav sig stærke Udtryk i Samtaler og Breve, i Pressen og paa Rigsdagen. Mange frygtede, at de haarde Fredsbetingelser, der formindskede den danske Stats Omraade med en Trediedel og Befolkningen med to Femtedele og skilte ca. 200,000 Danske fra Moderlandet, vilde blive Danmarks Dødsdom. Da Fredstraktaten skulde vedtages af Rigsraadet, stemte adskillige Rigsdagsmænd, og ikke mindst de grundtvigsk prægede, imod Godkendelsen. Men de fleste indsaa Nødvendigheden af at erkende Nederlaget, og Betingelserne blev antaget med Flertal baade i Folketing og Landsting.

Fr. Paludan-Müller

Men længe varede det ikke, før Haabet vaagnede paany og Mismodet begyndte at svinde for en stærk Vilje til at sætte alle gode Kræfter ind for at genrejse Danmark. Ligesom Landets Nød i 1814 havde kaldt Grundtvig frem til Kamp for Folkets Sag, vakte Nederlaget 1864 hos mange Danske Lyst til at anspænde Kræfterne til det yderste for at hindre Landets fuldstændige Undergang. Grundtvig, der nu var 81 Aar, havde i Maj 1864 skrevet sit „Trøstebrev til Danmark“, hvori han minder Fædrelandet om, hvordan Dig-

terne i Tiden efter 1814 havde sunget Haabet ind i Folket:

Den Gang jeg var ung af Alder,
var din Fremtid midnatsmørk.
Da hos Hel var gemt din Balder,
og dit Folkevang var en Ørk.
Dine Skjalde dig dog love
turde Guld og grønne.Skove.

Og han spørger:

Har nu Skjaldene opgivet
Danmarks Haab og Heltelivet?

— — —

Skal det spørges, jeg alene,
aflægs Skjald paa Gravens Rand,
turde mellem Bautastene
aande Liv ved Dødens Strand,
turde vente af Guds Naade
løst i Solglans Danmarks Gaade?

Edvard Lembcke

J. C. Hostrup

Men han kom ikke til at vente forgæves paa Digterne. De begyndte straks at synge haabefulde Sange og stille Slægten „Fremtidsmaalet“ for Øje. Allerede i November 1864 skrev Fr. Paludan-Müller sit Digt med denne Titel, hvori han kalder en ny Slægt frem til Kampen og siger:

Slesvigs Land genvundet,
det er Kampens Maal.

I December 1864 skriver Edv. Lembcke Sangen: „Blev nu til Spot dine tusindaars Minder“, hvori han først skildrer Danmarks tidligere Storhed og dets Nød nu, hvor det er „svigtet af Venner og svigtet af Frænder“, men dernæst maner til ny Daad:

Skibet er strandet; saa lad os da bjerge
rask igennem Brændingen alt, hvad vi kan:
Viljen, der mægter vor Frihed at væge,
Troskab indtil Døden mod Fædrenes Land,
levende Haab, der kan svinge vort Flag,
dødeligt Had, der kan hvæsse vor Klinge,
klippefast Tro paa den Fremtidens Dag,
der skal Genfødslen bringe.

Mindre drabeligt og mere jævnt lader Hostrup i 1866 Haabets Lærke synge:

Jeg skuer saa langt,
jeg synger saa fro
om Vælden, der glipper,
om Duen, der slipper
af Ørnens Klo,
om Freden, der kommer
med Stordaad og Sang,
om Sol og Skærsommer
i Danevang.

Og samme Aar siger han i sin Sang til Bonden:

Din Moders Hus er blevet et Skur,
derinde Trækken er slem,
Det gælder at rejse den sunkne Mur —
frem, Bondemand, frem!

I 1872 former *H. P. Holst* Tidens Motto i de kendte Linjer, som stod paa en Skuemønt ved den store Industriudstilling i dette Aar:

For hvert et Tab igen Erstatning findes!
Hvad udad tabes, det maa indad vindes!

Men man nøjedes ikke med at digte om Fremtiden. Nederlaget bragte mange højtsvungne romantiske Drømme til Fald, men fremkaldte til Gengæld et praktisk og mere virkelighedspræget Hverdagsarbejde for at opbygge Danmarks Erhvervsliv paa mange Omraader. Tiden efter Trearskrigen havde været en Fremgangstid baade for Landbrug og Handel. Loven om Næringsfrihed af 1857 bidrog meget dertil, selv om der i det samme Aar havde været en Pengekrise, der nu blev forøget med en Krigsudgift paa ca. 60 Millioner. Men Kornprisernes Stigning holdt sig efter 1864. Landbrugseksporten og dermed Befolkningens Købeevne øgedes, og nye Mænd tog baade paa materielle og aandelige Omraader fat paa at skabe et levedygtigt Danmark.

Finansmanden *C. F. Tietgen* ydede i den kommende Menneskealder sin eneste staaende Indsats for at øge Landets Handel og Søfart, styrke dets Pengeomsætning og forbedre Trafikforholdene. Han ledede Privatbanken og grundede 1869 „Det store nordiske Telegrafelskab“ og senere „De forenede Bryggerier“, „De danske Sukkerfabrikker“ og „De forenede Spritfabrikker“. Han moderniserede *Burmeister & Wains* Skibsbyggeri, fik anlagt de københavnske Sporveje og medvirkede ved Anlæggelsen af Jernbaner. I Løbet af Tresserne anlagdes

C. F. Tietgen

de vigtigste Jernbanelinier paa Øerne og i Jylland. Tietgen var i høj Grad medvirkende til, at København i Halvfjerdserne sløjfede sine grønne Volde og blev en moderne Industristorstad.

Tietgen var kirkelig interesseret og stod Grundtvig og hans Venner nær. Et storslaet Udtryk derfor er det, at han opførte Marmorkirken i København for sine egne Midler og ønskede at gøre den til en grundtvigsk Katedral i Hovedstaden.

E. M. Dalgas tog fat paa Opdyrkningen og Tilplantningen af de jydskes Heder og fik 1866 oprettet „Det danske Hedeselskab“, hvis Virksomhed i de kommende Aar blev af stor Betydning.

Den i 1856 oprettede *Landbohøjskole* begyndte nu at faa Indflydelse paa det praktiske Landbrug. To af dens Medarbejdere, Docent *N. J. Fjord* og Professor *T. R. Segelcke*, reformerede i Aarene efter Krigen gennem deres Forsøg den danske Smørtilvirkning og Mælkebehandling og banede derved Vejen for den store Overgang til Mejerivæsen, som fik den allerstørste Betydning for Landbruget og senere førte til Oprettelsen af de talrige Andelsmejerier over hele Landet.

Forfatningskampen i 1866 bidrog stærkt til at vække det politiske Liv og skabe klarere Delingslinjer imellem Rigsdagens Partier. De Nationalliberale,

Enrico Mylius Dalgas

N. J. Fjord

som med Rette tillagdes Ansvaret for Krigen, maatte efter 1864 overlade Regeringsdannelsen til de tidligere Helstatsmænd, hvorved Godsejernes Indflydelse øgedes. D. G. Monrad forlod Landet dybt nedbøjet af Sorg og Ansvars Tynge. Men ogsaa Bøndernes Magt paa Rigsdagen voksede. Venstre var delt i tre Grupper. Den ene var I. A. Hansens, den anden „Bjørnbakkerne“. Den tredie og største var „Det nationale Venstre“, hvortil de fleste „Grundtvigianere“ paa Rigsdagen sluttede sig. De fik fra 1865 et godt Organ i det af Sofus Høgsbro udgivne „*Dansk Folketidende*“, som læstes af mange aandeligt vaagne og venstresindede Bønder over hele Landet. Men Venstre formaaede ikke at hindre Grundlovens Ændring i konservativ Retning i 1866. Tscherning og den 83aarige Grundtvig søgte forgæves Foretræde hos Kongen for at afværge dens Stadfæstelse. De kommende Aars haarde politiske Kamp, der delvis drejede sig om Forsvarsspørgsmaalet og den efter Krigen opstaaede Skytteforeningsbevægelse, greb stærkt ind ogsaa i Højskolernes Forhold.

For det aandelige Liv i Folket fik det stor Betydning, at der nu rundt i Landet sad mange Præster, som var Grundtvigs Disciple, og Grundtvigianismen blev snart den ene af de to Hovedretninger i Kirkelivet, især paa Landet, navnlig efter, at Valgmenighedsloven af 1868 var gennemført

Vilhelm Birkedal

Vilhelm Beck

og den første Valgmenighed var dannet i Ryslinge omkring Vilh. Birkedal.

I København samledes i disse Aar Grundtvigs Venner hvert Aar til store „Vennemøder“ paa Grundtvigs Fødselsdag d. 8. September. Det første holdtes 1863. Ved Vennemødet 1866 var det, at Kold efter Grundtvigs Opfordring holdt sin store Tale om sit Højskolearbejde. Og Grundtvig selv udtalte sig ved disse Møder baade om Kirke- og Skolespørgsmaal.

Men samtidig fik den anden kirkelige Hovedretning, *Indre Mission*, stærk Vækst og dybt Tag i Befolkningen i mange Egne af Landet. Det var især Præsterne Johannes Clausen og Vilhelm Beck, som fik denne oprindelig pietistiske Lægmandsbevægelse, der var begyndt paa Ringstedegnen 1853, organiseret og ledet indenfor Folkekirkens Rammer. *Vilhelm Beck*, som fra 1856 var Kapellan i Uby ved Kalundborg og senere Præst i Ørum-Ginnerup paa Djursland og fra 1874 i Ørslev ved Slagelse, blev Retningens Fører. Han var en kraftig og djærv Forkynder af „det ene Fornødne“, men besad tillige baade Humor og Vid. I 1861 havde han faaet dannet „Kirkelig Forening for den indre Mission i Danmark“, som 1865 efterfulgtes af en lignende Forening for København. Bevægelsen samlede baade Præster og Lægfolk og vandt især frem blandt de fattigste og under de haardeste Vilkaar levende Dele af Bondebefolkningen og i København. I mange Egne skab-

tes en stærk kristelig Vækkelse, der de fleste Steder bragte Missionens Tilhængere i skarp Modsætning til „de vantro“, hvortil ogsaa Grundtvigianerne ofte regnedes. Vilhelm Beck selv var dog ikke uforstaaende overfor Højskolebevægelsen, og den Dag skulde komme, da ogsaa Indre Mission rejste sine egne Højskoler.

Den dybeste Betydning af 1864 var dog nok, at den store Folkesorg skabte et dansk Folkefællesskab, som trods alle skarpe Modsætninger i det politiske og religiøse Liv havde Magt til at forene Mennesker med de mest forskellige Anskuelser i Arbejdet for Danmarks Genrejsning.

HØJSKOLENS STILLING EFTER KRIGEN

For Højskolebevægelsen kom der i Aarene efter Krigen en næsten fantastisk Opblomstring. Den stærke Rystelse af Folkesjælen, som Nederlaget foraarsagede, kaldte netop paa de Følelser, som Grundtvig gennem Højskolen vilde styrke. Den nationale Følelse fik en mægtig Vækkelse og et klart Maal i Kampen for at genvinde Slesvig og gennem den Skærpelse af Forholdet til Tyskland, som i disse Aar ofte fik de allerskarpeste Udtryk. Ogsaa den religiøse Følelse af, at kun Forsynet kunde bevare Danmark, styrkedes hos mange gennem Prøvelsen, ligesom den almindelige Trang til Dygtiggørelse gennem Oplysning. Det *danske* og det *kristelige* blev fra nu af to stærke Grundtoner i alt grundtvigsk Højskolearbejde og trængte nogle Steder Tanken om den borgerlige Højskole noget i Baggrunden.

I „Dansk Folketidende“ for 6/8 1868 giver *Sofus Høgsbro* følgende Skildring af Højskolens Stilling efter Krigen:

„— — — Fra Efteraaret 1865 faar . . . den hele Højskolesag et meget kende- ligt Opsving, som formodentlig staar i Forbindelse med den Bevægelse, saa- vel Krigen og Slesvigs Tab som Grundlovskampen fremkaldte hos Befolk- ningen. Der er siden den Tid hvert Efteraar oprettet nye Højskoler i et An- tal, som man ikke før troede muligt, og endda er baade de ældre og de ny gode i Almindelighed blevet saa stærkt besøgt, at de vel kan siges at være overfyldte.

Men Sommerundervisningen for Karle opgives næsten overalt, selv paa Askov, Fortsættelsen af Rødding Højskole; derimod bliver paa flere af dem tre Maaneder anvendt til Undervisning for Piger, og paa Askov har man desuden fulgt Kolds Forbillede ved at holde Foredrag for Skolelærere i Høstferien. Den aandelige Vækkelse maa vel fra nu af betragtes som Maalet; Oplysningen om Modersmaalet og Fædrelandet i Fortid og Nutid gives i det Omfang, som den korte Tid tillader, og for at fremme den indrettes der en egen Afdeling for dem, der kommer anden Gang til Skolen; Undervisning i Naturvidenskaber og Agerbrugsfag bliver i Almindelighed ganske underordnet og falder ikke sjælden næsten aldeles bort. Det er dog vanskeligt at faa Kundskab om Skolernes indre Liv, da der kun kommer offentlige Beretninger om Hindholm, og Regeringen hidtil kun har meddelt saadanne Oplysninger, som Folketinget udtrykkelig forlangte af den, og som væsentlig kun angaar Fordelingen af Statens Tilskud, uagtet den dog vel maa have udførligere Beretninger.

Saameget er imidlertid klart, at de, der antog, at Skolerne navnlig maatte give sig af med Oplysning om Bøndernes timelige Erhverv og Meddelelsen af forskellige nyttige Kundskaber og Færdigheder for at kunne vente Besøg, har aldeles taget fejl. Den aandelige Vækkelse er aabenbart det, der mest kan drage Elever til en Skole. Heller ikke forlanger de Bønder, der benytter Højskolerne til deres Børn, i Almindelighed enten en vis Mængde Kundskaber eller en bestemt Eksamenskarakter som Bevis paa, at den Unge har anvendt sin Tid vel. Det er dem nok at mærke i Livet, at hans aandelige Kræfter har udviklet sig, og at han forstaar at bruge dem bedre end forhen; de stoler paa, at saa vil han efterhaanden selv sørge for at skaffe sig de Kundskaber, han trænger til. I Hovedsagen har Grundtvigs Tanker om Folkehøjskolens Undervisningsmaade fuldkommen staaet sin Prøve, ikke blot som de i og for sig sundeste, men tillige som dem, der bedst fyldestgør Befolkningens Trang og Tarv. Hvad der taler for deres Sandhed og store Betydning for Fremtiden er i en ikke ringe Grad ogsaa den Omstændighed, at de især fra ovennævnte Aar, 1865, har formaaet at bringe ikke saa faa begavede unge Mænd, som var i Stand til at skaffe sig fordelagtige og behagelige Livsstillinger, til at hengive sig til denne Virksomhed med al

deres Sjæles Iver og Kraft og til saa langt fra at gøre sig en timelig Vinding af den, at de endog har bragt den betydelige Pengeofre. Skulde noget være i Stand til at give Befolkningen Tillid til disse Skoler og Hengivenhed for deres Lærere, maatte det vel være en saadan uegennyttig Opofrelse, som desværre ikke er almindelig iblandt os — — —.

Fremgangen i Højskolens Arbejde efter Krigen skyldtes bl. a. netop dette, at mange dygtige og varmhjertede unge Mænd, hvoraf nogle havde deltaget i Krigen, nu følte Trang til at tage et Arbejde op for Folkets Vækkelse og Oplysning og fandt deres Virkeplads i Folkehøjskolens Tjeneste. Adskillige af dem var Akademikere og nogle af dem Byfolk. De gav Afkald paa de Embedsstillinger, deres Uddannelse gav dem Adgang til, for at drage ud paa Landet og tage Højskolearbejdet op blandt Bondebefolkningen. Der var især en lille Gruppe teologiske Studenter, som sidst i Halvtredserne havde sluttet Venskab og i København havde dannet en lille „Studiekreds“, som de kaldte „Lille Teologicum“. Hertil hørte bl. a. de senere kendte Højskolemænd, Ludvig Schrøder, Ernst Trier, Jens Nørregaard, O. Jacobsen og C. Bågø. De mødtes i private Hjem, navnlig i Ernst Triers, og var oprindelig ikke særligt grundtvigsk indstillede. Men gennem Deltagelse i de nordiske Kirkemøder i Lund 1859 og i Kristiania 1861 havde de sluttet Venskab med to norske Studenter, Herman Anker og Olav Arvesen, som var stærkt grebne af Grundtvigs kirkelige Anskuelse, og som senere begyndte de første Højskoler i Norge. Under Hjemturen fra Kirkemødet i Lund vekslede Sang og Tale livligt. Grundtvigs Svigersøn, P. O. Boisen, ledede Sangen og blev derigennem mere kendt med de unge Studenter og lovede at føre dem i Forbindelse med Grundtvig. Senere kom de ofte paa Besøg i Grundtvigs Hjem til Samtaler, Sang og Foredrag, og snart var de alle stærkt optaget af hans Tanker og hans Personlighed og læste ivrigt i hans Skrifter.

De blev derved i Stand til i deres senere Højskolearbejde at bygge langt mere direkte paa Grundtvigs Højskoletanker, end Kold havde gjort. Men nogle af dem forstod dog ogsaa, at Kolds særlige Indsats var af afgørende Betydning, og søgte at tage dette med i deres Højskolegerning, da de efter 1864 tog fat paa denne.

Men der var ogsaa blandt Præsterne rundt i Landet og i det jævne Folk

„Lille Theologicum“

Fra venstre til højre: Ludvig Wagner, Markus Dam, Reinhold Hertel, Jens Nørregaard, Julius Schoushoe, Ludvig Schrøder, C. Båge, Jens Paludan-Müller, Ernst Trier, Otto Jacobsen, Frits Viberg

mange, som nu følte, at det var paa høje Tid at tage fat, om Danskheden vedblivende skulde bestaa, og især mange Lærere begyndte — hyppigt i Forbindelse med deres Arbejde i Børneskolen — smaa Højskoler i deres Sogn, oftest med Støtte fra Befolkningen, men som det viste sig, tit ogsaa uden, at der var den nødvendige Jordbund for en Højskole.

I de seks Aar fra 1864 til 1870 oprettedes ikke mindre end ca. 50 Højskoler og nogle Landbrugsskoler i næsten alle Danmarks Amter, saa mange, at det her vil føre for vidt at skildre hver enkelt Skoles Historie udførligt. 13 af disse Skoler virker endnu som Højskoler; deres Historie fortælles nærmere i andet Bind. Enkelte Skoler fra disse Aar eksisterer endnu, men er overgaaet til anden Virksomhed. Et ikke ringe Antal fik en forholdsvist lang Levetid og blev kendte Højskoler, selv om de nu er nedlagt, men ca. Halvdelen af Skolerne fra denne Periode fik kun en kort Levetid og en begrænset Betydning, og adskillige har knapt nok en egentlig Historie.

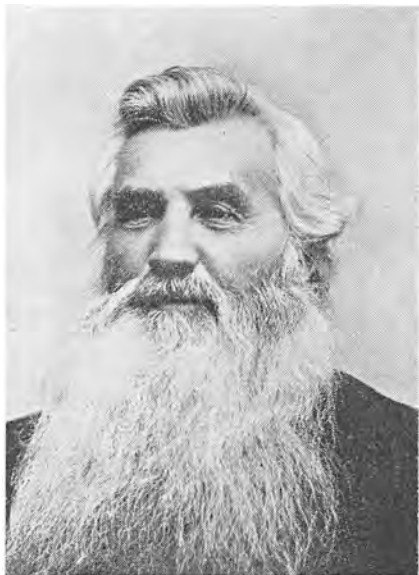
Vi forsøger i det følgende at give en Oversigt og nogle oplysende Bemærkninger om hver Skole, især for de Skoles Vedkommende, som fik nogen Betydning, men som ikke omtales i andet Bind.

Høng Højskole (omkr. 1900)

HØJSKOLER, OPRETTEDE 1864—66

1864. I selve Krigsaaret 1864 oprettedes to Skoler af Mænd, som før Kri- gen havde deltaget i Højskolearbejdet. Den ene grundedes i *Galtrup* paa Mors af A. Kr. Povlsen Dal, som gennem 12 Aar fra 1851 til 1863 havde væ- ret Kolds Hovedmedarbejder. Han var naturligvis paavirket af sit Sam- arbejde med Kold, men var ellers en selvstændig og helstøbt Personlighed, som gennem sin jævne Færd og sin stilfærdige, aandfulde Tale snart vandt Morsingboernes Tillid. Efter en kort Virksomhed som Friskolelærer be- gyndte han delvis for egne Midler i 1864 at holde Højskole i en Bondegaard i Galtrup omtrent midt paa Øen. Aaret efter fik Skolen ved Aktietegning sin egen Bygning og kom snart i god Gænge. I 1870 havde den 52 Elever om Vinteren og 30 om Sommeren. Den havde sine Rødder i den gudelige Bevægelse og blev i Forbindelse med Valgmenigheden, som oprettedes 1871 og senere omdannedes til Frimenighed, et Midtpunkt for Øens rige grundt- vigske Menigheds- og Folkeliv. Men Brydninger i dette kom ogsaa til at berøre Skolen. Den eksisterer endnu som Højskole og Efterskole.

Anders Jørgensen

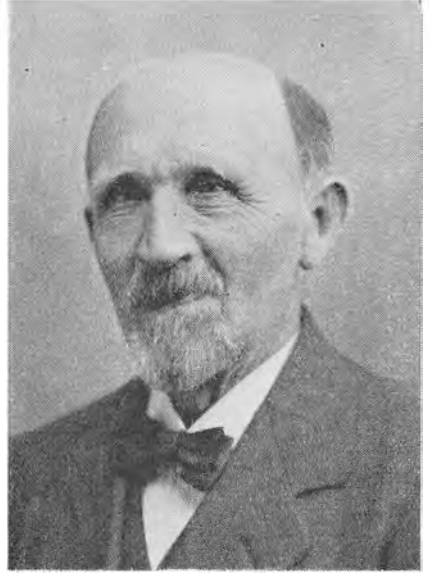
Fru Marie Jørgensen

Den anden Skole aabnedes i Efteraaret 1864 paa Gaarden Kristiansminde i Sæby Sogn mellem Slagelse og Kalundborg af Forstander E. M. Rotwitt fra Uldum Højskole, som paa denne Tid tillige var Folketingsmand. Aaret efter fik den ved Støtte fra Egnens Befolkning sin egen Bygning i Landsbyen Høng i Finderup Sogn ca. 12 km nord for Slagelse.

Høng Højskole lededes til 1872 af Rotwitt, som saa afløstes af den 33aarige fynske Husmandssøn, Anders Jørgensen, der forestod den i 40 Aar indtil 1912. Han var Seminarist og havde været Elev hos Kold og Lærer paa Hindholm og Holsteinsminde. Han var en jævn og elskelig Mand med stor praktisk Dygtighed og blev navnlig kendt for sit store Arbejde for Husmandssagen, især de saakaldte Husmandsrejser. I hans Tid blev Skolen stor og landskendt og havde til Tider op mod 100 Elever. Fra 1912 til 1935 var hans Søn, cand. mag. Tormod Jørgensen, Forstander, en frisk og livlig Højskolemand, med stor Interesse for at faa ogsaa Byernes Ungdom paa Højskole. Han oprettede 1914 en udvidet Højskoleafdeling med Plads til en Snes Elever og knyttede cand. mag. Ejnar Munk som Medlærer til Skolen. En anden kendt og mangeaarig Lærer ved Høng Højskole er J. P. Jensen, som har skrevet mange lokalhistoriske Afhandlinger. I 1925 blev Høng Højskole overtaget af de sjællandske Husmandsforeninger, og den virker nu

Tormod Jørgensen

J. P. Jensen

under Navnet Høng Husmandsskole. Efter at Tormod Jørgensen havde trukket sig tilbage i 1935, har Skolen i nogle Aar været ledet af Højskoleforstander Olaf Skov fra Køng. Dens nuværende Leder er Landbrugskandidat Siliam Bjerre. Forskellige andre Skoler er vokset op omkring Høng Højskole, saaledes en privat Børneskole, et Præliminærkursus, et Gymnasium og en Landbrugsskole, og Høng er nu en hel Skoleby.

1865. Den vigtigste Nybegyndelse i dette Aar er *Askov Højskole*. Da Rødding Højskole standsedes af Krigen, besluttede dens Ejere og Stifteren, Prof. Flor, at fortsætte dens Gerning nord for Kongeaaen, saa nær Grænsen, at den stadig kunde være en Støtte for den danske Sag i Sønderjylland under Fremmedherredømmet. Flor ønskede at hjælpe Røddinglærerne: Schrøder, Nutzhorn og Fenger i Gang paany og henvendte sig om Bidrag til nogle Godsejere, som dog ønskede at gaa deres egen Vej. Men særlig ved Henvendelse til Mænd af det nationalliberale Parti lykkedes det Flor i Løbet af tre Aar at indsamle godt 8000 Kr. til en ny Højskole, og allerede i Maj 1865 begyndte Ludvig Schrøder og hans Medlærere, hjulpet af Schrøders Broder, Johannes E. Schrøder, at holde Højskole for unge Piger i Askov i Malt Sogn

Ludvig Schrøder

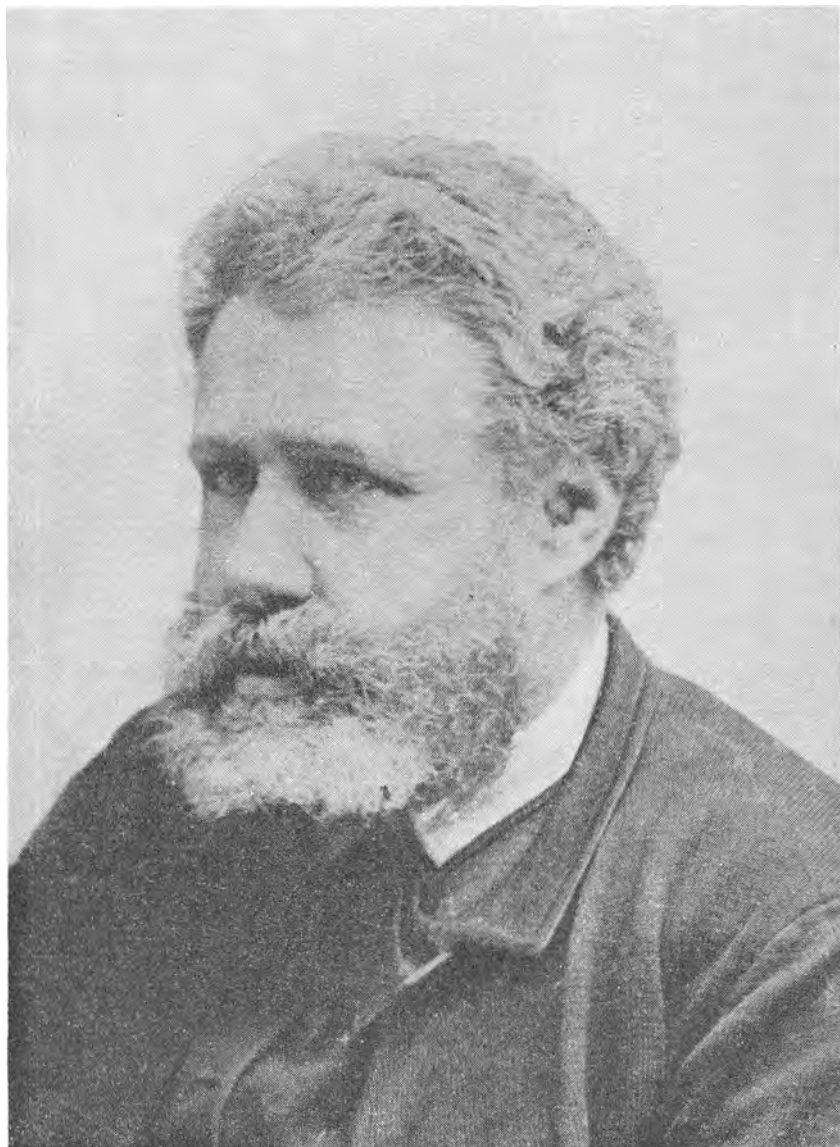
Askov Højskole (1865)

og det følgende Efteraar for unge Karle. De begyndte i et almindeligt Bondehus, men tre Aar senere fik Skolen ved Flors Støtte sin egen Bygning og fik derfor Navnet „Flors Højskole i Askov“. Schrøder førte

i Løbet af faa Aar Askov frem til en ledende Stilling blandt Højskolerne. Han forstod paa enestaaende Maade at forene Grundtvigs oprindelige Højskole-tanker, som han havde et dybtgaaende Kendskab til, med Kolds Tanker om en vækkende og oplivende Undervisning og med Flors Skoleideal, der ikke var en Skole med én dygtig Leder og nogle mindre betydelige Hjælpere, men en Kreds af jævnbyrdige, dygtige Mænd, der kunde staa ved hinandens Side. Ved sit Overblik over hele Oplysningssagen og ved sin Evne til ogsaa at tilpasse Undervisningen efter nye Tidens Krav blev Ludvig Schrøder i de kommende Aar Højskolebevægelsens Førstemand, dens Samlingsmærke og Anfører. Askov Højskole blev ikke blot en aandelig Grænseborg, men til lige Nordens største og førende Højskole, især efter at den i 1878 begyndte en udvidet Undervisning, hvor Naturfag og Erhvervskundskab fik en betydelig Plads ved Siden af Historie og Poesi, og hvor Uddannelse af unge Højskolelærere knyttedes til den almindelige Højskoleundervisning. Denne førende Stilling har Askov Højskole bevaret ogsaa under de senere Forstandere, Jacob Appel, Fru Ingeborg Appel og J. Th. Arnfred.

Askov blev et Slags folkeligt Universitet, noget i Retning af, hvad Grundtvig havde tænkt sig i Sorø. Dens Elever, som er kommet fra alle Nordens Lande og fra næsten alle Samfundslag, tælles i Tusinder, og Askovs Betydning som Højskolebevægelsens aandelige Midtpunkt er saa stor, at vi Gang paa Gang i denne Fremstilling maa vende tilbage til den.

I November 1865 grundlagde cand. teol. Ernst Trier *Vallekilde Højskole* nordvest for Holbæk. Trier var indfødt Københavner af jødisk Slægt, men

Ernst Trier

Vallekilde Højskole 1876 (Laden til venstre opførtes dog først i 1877)

selv Kristen. Han havde været Sjælen i Vennekredsen „Lille Teologicum“ og var den af Kredsen, som personlig stod Grundtvignærmest. Han havde tænkt paa at begynde en Børnefriskole i København, men Fru

Asta Grundtvig lærte ham at forstaa Betydningen af Skoler for Voksne. I 1864 meldte Trier sig frivilligt og blev Feltdegn. Paa Fyn lærte han Chr. Kold og hans Højskole i Dalum at kende og fik selv Lyst til at begynde en Højskolegerning. I et Brev skriver han: Den sørgelige, trange, modfaldne Tid her i Danmark kræver jo, at alle, der ikke helt har tabt Modet, skal tage ordentlig fat.“ Han havde været med ved Indvielsen af Grundtvigs Højskole og havde senere gæstet Hindholm og Ludvig Schrøder i Askov. Med en Ven fra Krigsaaret, Kapellan V. J. Hoff fra Vallekilde, havde han drøftet, hvad der nu skulde til for at give Folket Oprejsning paany, og de var enige om, at det vigtigste Middel hertil var Arbejdet i den danske Folkehøjskole. Venskabet med Hoff og en Tilskyndelse fra Grundtvig fik Trier til at begynde sin Højskole i Vallekilde, først i en lejet Stue i Gaardejer Peder Frederiksens Stuehus, senere i en egen Bygning, der Gang paa Gang siden er udvidet, bl. a. med en stor Gymnastiksal efter Tegning af Martin Nyrop. Trier var en varmhjertet, aaben Natur med et begejstret og iltert Temperament og en strømmende, undertiden glødende Veltalenhed. Hans Tale var baaret af levende Kristentro, og Samlivet med Eleverne gennemtrængtes af en varm og vidtfavnende Menneskekærlighed. Efter Kolds Forbillede vilde han gøre sin Skole til et Hjem for Eleverne, men det var ikke altid let for ham som Københavner at leve sig ind i de landlige Livsformer.

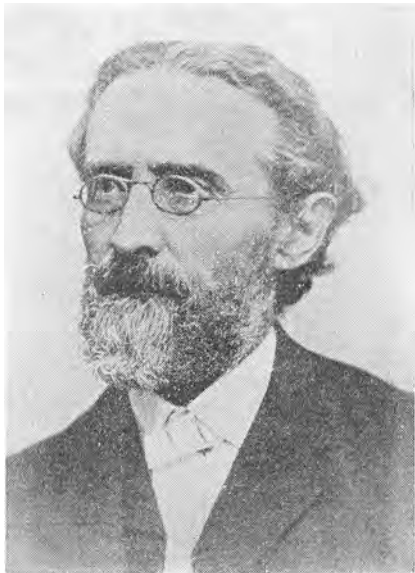
Vanskeligt var det ogsaa at komme i nært Forhold til Egnens Befolkning. Det var i Bondevennernes Hovedegn, han havde lagt sin Skole. Han siger derom: „Jeg mærkede snart, at Bondevennebevægelsen her ude ikke havde banet Vej for en Skolegerning som min, men snarere bidraget til at lægge

den Hindringer i Vejen, og den Uvilje, man følte overfor den, gav sig snart Udtryk." Snarere haabede han at komme i Forbindelse med de gudelig opvakte paa Egnen, som han mente kunde trænge til at faa Syn for Betydningen af det menneskelige, og som han haabede skulde være lydhøre for et aandeligt Ord. Og Vilhelm Beck, som paa den Tid virkede der paa Egnen, støttede i Begyndelsen Trier i hans Bestræbelser.

Trods alle Vanskeligheder fik Trier hurtigt mange Elever og øvede en dybtgaaende Indflydelse paa dem. Paa mange

Omraader blev han Foregangsmand i de kommende Aars Højskolearbejde. Hans Skole blev stærkt besøgt og fik Elever fra de fjerneste Egne. I mange Aar var Elevtallet baade Sommer og Vinter henved 200. Afdelinger for Haandværkere, Fiskere og Sømænd blev knyttet til, og Gymnastikken i Højskolen fik sit første Hjemsted paa Vallekilde. En hel Koloni med Lærers hjem, Friskole og Valgmenighedskirke voksede op omkring Skolen. Vallekilde Højskole hører stadig til Landets bedst besøgte Skoler.

Samtidig med Trier begyndte hans Ven, cand. teol. Frede Bojsen, i Efteraaret 1865 en Højskole i Tjørnemark ved Stege. Kort efter opførte han, som ved sit Giftermaal med Karen Anker fra Norge, en Søster til Herman Anker, var blevet velstaaende, en smuk ny Skolebygning noget nærmere ved Stege og gav den Navnet *Rødkilde Højskole*. Bojsen var af den kendte Slægt, som i Rationalismens Tid havde haft saa stor Betydning for Oplysningsarbejdet. Han var Søn af Præsten Fr. E. Boisen og Broder til P. Bojsen paa Gedved. Han havde deltaget i Krigen som Officersaspirant og var en varm Ven af Skyttesag og Forsvarssag, hvad der kom til at præge hans Højskolearbejde. Han blev snart stærkt optaget af Politik, og efter at han i 1869 var valgt til Folketingsmand for Mønkredsen, blev han hurtigt det moderate Venstres Fører. Fra 1870 maatte han overdrage Højskolens Ledelse til andre Forstan-

V. J. Hoff

Frede Bojsen som ung

dere, af hvilke især J. H. Andersen, der ledede Skolen gennem tredive Aar, fra 1874 til 1904, gjorde Rødkilde til en kendt og anset Skole. Den drives nu af Bojsens Svigersøn, cand. teol. Vagn Møller, som Forskole for Sygeplejersker. Frede Bojsen vedblev indtil sin Død i 1926 at være en bærende Kraft ved Skolen og maa regnes for én af Højskolebevægelsens store Mænd.

Nogle mindre Skoler blev oprettet i 1865. I *Usserød* ved Hørsholm prøvede en Lærer fra Staby Højskole, P. Hass, at begynde en Højskole, men den gik ind efter et Aars Forløb. Paa *Søgaard* ved Vamdrup oprettede nogle Godsejere en Højskole, tænkt som en Modvægt mod Askov. Om den skriver Sofus Høgsbro: „Den har været ledet af den dygtige, forhenværende Skolelærer i Oversø, Flensborg Amt, D. H. Ross, og skal i det hele være velbesøgt om end mest fra fjernere Egne; den følger næppe Højskolernes frie Undervisningsmaade, men synes snarere at frygte den og den selvstændige Aand, som derved næres hos Befolkningen.“ Den havde efter Ross, som fratraadte 1876, tre Forstandere: Lærer H. A. Brammer 1876—81, Landinspektør Poulsen 1881—83 og Lærer P. Nørregaard 1883—84. Brammer, som havde købt Skolen, flyttede i 1884 dens Materiel til Amager, hvor han samme Aar oprettede Amager Højskole i Taarnby Sogn. I Aarene 1884—88 drev Frk. Elise Lindberg en Pige højskole paa Søgaard. Søgaard Højskole havde 1866—67 47 Vinterelever og 15 Sommerelever og naaede aldrig højere i Elevtal.

Paa *Arresødal* ved Frederiksværk anlagdes 1865 med Understøttelse af Det Classenske Fideikommis en Landboskole, hvis første Forstander var den senere kendte Grundlægger af Lyngby Landboskole, Kaptain, daværende Løjtnant, J. C. la Cour. Skolen var en Landbrugsskole, men havde stærkt Højskolepræg. Den nedlagdes 1892.

I *Kauslunde* ved Middelfart grundede Præsterne Johannes Clausen, der paa denne Tid var Rejsepræst for Indre Mission, og R. Prip en lille Højskole „nærmest i pietistisk Retning, men dog vist efter Højskolernes egentlige Plan.“ (S. Høgsbro). Den lededes i 1866—67 af Løjtnant Rasmus Hansen, der senere, ligesom Clausen, virkede ved Ryslinge Højskole. Skolen flyttedes i 1868 til *Aarup* og skal da have haft 32 Elever, men kort efter blev den nedlagt, fordi dens daværende Forstander, Agronom K. Frantzen, blev ansat ved Lyngby

C. Berg

Landboskole. Skolen i *Kauslunde* er øjensynligt den første spæde Spire til Indre Missions Højskoler.

I en Artikel om Højskolerne i disse Aar nævner Sofus Høgsbro ogsaa den Sømandsskole, som Folketingsmand, Skolelærer C. Berg i 1865 anlagde paa *Bogø*. Den blev senere en fuldstændig Navigationsskole, men har „ved Siden deraf givet Undervisning som en Folkehøjskole for unge Bøndersøner“. Dette nævnes her, fordi Berg senere som Politiker ofte talte Højskolens Sag bl. a. i en Dyst derom med I. A. Hansen. Og Skolen fik i nogle Aar Tilskud som Højskole.

✽

1866. I dette Aar oprettedes fem Højskoler, hvoraf de to betydeligste blev Ryslinge og Testrup.

I Egnen omkring *Ryslinge*, hvor Vilhelm Birkedal i 1865 af Regeringen var blevet afsat fra Sognepræsteembedet, fordi han en Søndag i Kirken havde bedt Gud give den nye Konge, Christian IX, „et dansk Hjerte, om det er muligt“, opstod der et stærkt aandeligt Røre, som førte til Dannelsen af *den første Valgmenighed* 1868 og gjorde Sognets Navn kendt over hele Landet. Birkedals Efterfølger som Sognepræst blev Johannes Clausen, der

Johannes Clausen foran Ryslinge Højskole (1872—73)

paa dette Tidspunkt nærmest sluttede sig til Indre Mission. Han begyndte i Efteraaret 1866 at holde Højskole i Ryslinge Præstegaard, hvor Kold i sin Tid havde virket. Men efter en Aktietegning paa Egnen fik han i Sommeren 1867 rejst Skolen en selvstæn-

dig Bygning lige ved Sognekirken. Den indviedes den 1. November 1867 og havde da 50 Elever og tre faste Lærere. Pastor Clausen medvirkede selv med kirkehistoriske Foredrag. S. Høgsbro siger i 1868 om Ryslinge Højskole, at den „især er blevet benyttet af den pietistiske Opvækkelse her i Landet, uden at det hidtil er blevet klart, hvorledes den tilegner sig Højskoleundervisningens fri og folkelige Fremgangsmaade“. Pastor Clausens Tale ved Indvielsen tyder dog paa, at han ikke stod de grundtvigske Skolesynspunkter fjernt. Han taler dér om, at det er nødvendigt at udbrede en større Kundskab om Fædrelandets Historie for at kalde alle Folkets ædle Kræfter til Live, og at Kendskab til Naturens Kræfter er nødvendig, for at den enkelte kan følge med i Tidens Udvikling. „Lærerne bekendte sig til den kristne Tro og vilde virke i denne, men Kristendommen er en Menighedssag, en fuldkommen Frihedssag, og kan ikke blive en Skolesag, skønt den desværre alt for ofte var gjort dertil.“ . . . Men „Skolebygningerne laa saa nær op ad Kirken, at Tonerne derfra kunde lyde derind, og det var hans Haab, at Ordet derinde om Jesus Kristus, at Menigheden, som drog forbi, at Kirkens Klokker, som ringede hen over Skolen, skulde lokke de unge ind at høre Evangeliet“. Han sluttede: „I Skolen maa Maalet være gennem Oplysningen at vække Kærligheden til det fælles og at danne selvstændige Personligheder, som saa ude i Livet frit maa vælge deres Parti.“

I 1877 forflyttedes Johannes Clausen til Nr. Lyndelse. Senere var han Præst i Slagelse fra 1885 til 1895 og derefter til sin Død 1924 Præst i

Jens Nørregaard

Testrup Højskoles Sommerskole 1877

Vonsild—Dalby. Clausen nærmede sig mere og mere den grundtvigske Retning og fik i Vonsild gennem store Grænsemøder ikke ringe Betydning for Sønderjylland og for Ungdomsbevægelsen. Hans Afløser som Forstander paa Ryslinge blev Kaptain Rasmus Hansen, som et Aars Tid havde ledet Kauslunde Højskole. I 1884 blev Alfred Povlsen Skolens Forstander og førte efter forskellige Vanskeligheder Ryslinge Højskole frem til at være en af Landets største og førende grundtvigske Højskoler, som til Tider havde over 200 Elever. Alfred Povlsen blev især efter Aarhundredskiftet en storsynet og smuk Førerskikkelse for Højskolebevægelsen. Ryslinge Højskole hører endnu til Landets mest kendte Skoler.

Testrup Højskole i Maarslet Sogn syd for Aarhus aabnedes ligeledes i Efteraaret 1866. Den blev grundlagt af cand. teol. Jens Nørregaard, én af de unge fra „Lille Teologicum“. Han var Søn af en københavnsk Embedsmand og havde oprindelig ikke tænkt paa at blive Højskolemand. Men Vennernes Eksempel, og især hans Deltagelse i Krigen som frivillig Løjtnant, vakte hans Lyst til at være med i Arbejdet for Folkets Oplysning. En Opfordring fra nogle Folk paa Aarhussegnen, Lærer Højmark i Stautrup og Gaardmændene Kristen Rasmussen i Gunnestrup og Anders Sørensen i Jegstrup, førte ham ind i Højskolearbejdet. De havde henvendt sig til

Grundtvig for ved hans Hjælp at finde en Mand, som kunde oprette en Højskole paa Aarhuseggen som Modvægt mod Lars Bjørnbaks Virksomhed. Dr. phil. Th. Skat Rørdam bragte dem i Forbindelse med Jens Nørregaard, og han besluttede at følge Kaldet. Ved sit Ægteskab med Godsejerdatteren Anna Fabritius-Tengnagel fra Petersgaard i Sydsjælland var Nørregaard blevet økonomisk uafhængig, og han opførte nu i Sommeren 1866 for egne Midler Testrup Højskole. Den 1. November aabnedes den med 18 Elever.

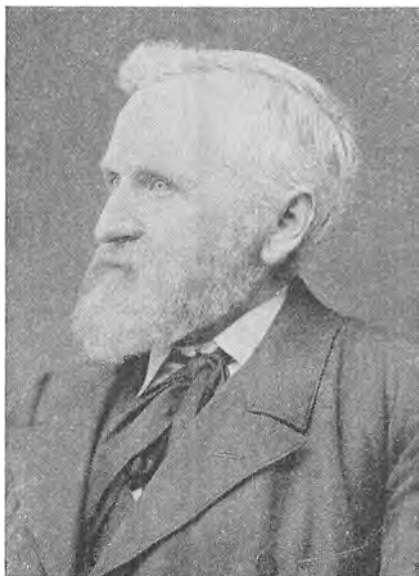

C. Bågo

Præsterne Peter Rørdam, Lyngby, og Otto Møller fra det nærliggende Gylling talte, sammen med Nørregaard og hans Ven Christoffer Bågo, som i mange Aar blev hans trofaste Medarbejder paa Testrup.

Nørregaard var en rank og myndig Personlighed af et vist militært Tilsnit. Han blev en kæk og dygtig Forkæmper for de grundtvigske Skoletanker. Han var en ildnende og formfuldendt Taler og en aandfuld og skønhedselskende Mand. Sammen med Schrøder og Trier blev han én af Førerne i Højskolens første Slægtled. Han var en varm Talsmand for en Genoptagelse af Grundtvigs Sorø-Plan og for Samarbejde mellem Nordens Højskoler. Men dette bliver der senere Lejlighed til at omtale. I 1886 tog han Doktorgraden ved Universitetet paa en Afhandling om Ingemann, og i en Aarrække derefter holdt han Forelæsninger paa Universitetet om Højskolebevægelsen og bidrog dermed stærkt til at øge dens Anseelse udadtil. Testrup Højskole voksede hurtigt og var i Nørregaards Tid en af de mest kendte og betydeligste Højskoler. Den ejes nu af „Dansk Sygeplejersaad“ og virker som Højskole for vordende Sygeplejersker.

En tredje Højskole oprettedes 1866 i *Vrigsted* i Bjerre Herred syd for Horsens af Seminarist L. Maltesen, som var født i Nabosognet Raarup. *Vrigsted Højskole* blev bygget paa Aktier, men overtoges 1879 af Maltesen.

L. Maltesen

Carl Hanssen

Den fik vanskelige Kaar og blev aldrig nogen stor Højskole, men havde dog i en Aarrække fra 20 til 45 Elever om Vinteren og mellem 10 og 20 om Sommeren. Maltesen var en jævn og inderlig Taler og en ærligt arbejdende Lærer med stor Udholdenhed og praktisk Sans, og det lykkedes ham efterhaanden at vinde Forstaaelse hos Befolkningen, saa at Højskolen blev ret godt besøgt, især efter at han i 1889 havde indført Fællesundervisning for Karle og Piger om Vinteren. I 1902 traadte Maltesen tilbage fra Forstanderstillingen, som overtoges af hans Svigersøn, Carl Hanssen, der fra 1885 havde været Lærer ved Skolen indtil 1890, hvorefter han i to Aar havde været Folkeskolelærer i Uldum. Han var en stilfærdig og dygtig Højskolemand og som Foredragsholder en god Personskildrer. Fra 1915 til 1919 lededes Vrigsted Højskole af Kr. A. Lange, tidligere Højskolelærer paa Vestbirk og senere Seminarieforstander i Vejle, hvor han døde 1938. Førstelærer A. Jørgensen, Vrigsted, havde i mange Aar Timer ved Højskolen. Trods god Støtte fra Befolkningen lykkedes det ikke vedblivende at holde Højskolen i Gang. Den blev nedlagt 1919. Fra 1920 var den en Tid Landbrugsskole, senere Efterskole og Ungdomsskole. Nu er Bygningerne solgt til Rekreationshjem. Maltesen døde i Vrigsted 1919. Carl Hanssen ledede fra 1917 en Aarrække Lollands Højskole. Han døde paa en Foredragsrejse 1924.

Ogsaa *Fjellerad* Højskole, som tidligere er omtalt, blev oprettet 1866, og endelig grundlagdes i dette Aar *Østerby Pige-højskole* i Trandberg Sogn ved Aarhus, omtrent midt mellem Testrup og Viby, af et Aktieselskab, hvis Bestyrelse bestod af Gaardmændene K. Jacobsen og Th. Sørensen, samt Lærer J. Andersen i Trandberg og Sognefoged N. Jensen i Holme og Lærer B. K. Poulsen i Skaade. Lærer Andersen ledede Skolen. Af en Annonce fra 1868 fremgaar det, at Skolen modtog konfirmerede Piger til Undervisning i Sommerhalvaaret. „Paa en livlig og hjertelig Maade gives der Undervisning i Fædrelandshistorie, Modersmaal, mundtlig og skriftlig, samt i Jordbeskrivelse og de almindelige Skolefag. Der forelæses en Del af vore bedste Forfatteres Skrifter, og af og til afsynges folkelige Sange.“ Desuden undervises der i forskellige Slags kvindelige Haandarbejder, og Bestyrelsen haaber efter endt Skoleophold at kunne skaffe Eleverne Ophold paa større Gaarde „for at lære saa meget af Mælkeri og Husholdning, som behøves for med Dygtighed at forestaa et mindre Hus. Betalingen for Undervisningen er 12 Rdlr., for Bolig — uden Sengeklæder — og god, men tarvelig Kost betales 45 Rdlr.“ — Skolen fik kun en meget kort Levetid, og dens Elevtal kendes ikke.

DET STORE HØJSKOLEAAR 1867

Dette Aar er, hvad Nybegyndelser angaar, det største i hele Højskolens Historie. Der blev oprettet 20 Højskoler, foruden Lyngby Landboskole.

Paa Nørrebro i København havde den tidligere Lærer ved Grundtvigs Højskole, Jeppe T. A. Tang, — Elev af Ludv. Chr. Müller —, i 1859 grundlagt Blaagaard Seminarium, ved hvilket baade Trier og Nørregaard, samt flere andre kendte grundtvigske Mænd en Tid var Lærere. Nu oprettedes der i Forbindelse med Seminariet en Højskole. Ved Aabningsfesten den 6. November 1867 talte Dr. phil. Th. Skat Rørdam, — senere Sjællands Biskop, — Folketingsmand P. E. Olsen, Løjtnant Fredrik Bajer og Dr. phil. C. Rosenbergs. Skolen begyndte med 19 Elever fra alle Egne af Landet og desuden

Th. Skat Rørdam (omkr. 1885)

2 fra Norge og Sverige. *Blaagaard Højskole* flyttedes 1872 til Emdrupborg, men ved Seminariet fandtes indtil 1893 en udvidet Højskoleafdeling, som vedblev at nyde Understøttelse af Højskolebevillingen. Den almindelige Højskoleafdeling havde i de fem Aar paa *Blaagaard* ca. 200 Elever ialt.

Skolen omtales senere under Emdrupborg.

Den 18. Januar 1867 indviedes *Michael Gjæes Højskole* i Tune, oprettet for et Legat paa 60,000 Rdlr., indstiftet 1791 af Ejeren af Hovedgaarden *Gjed-*

desdal, Michael Gjæe. — Skolen begyndte sin Virksomhed den 1. Februar 1867 med 15 Elever under Ledelse af Digteren Christian Richardt. Men det lykkedes ham ikke at faa rigtig Gang i den, og i 1871 overtog Landbrugskandidat A. Svendsen Forstanderstillingen med sin Ven, Landbrugskandidat Chr. Christensen, som Lærer, og de omdannede den til en Landbrugsskole med Højskolepræg og gjorde *Tune Landboskole*, som dens Navn blev, til en af Landets største og mest kendte Landbrugsskoler.

I *Freerslev* ved Hillerød oprettede cand. teol. *Otto Jacobsen*, som var Fætter til Ernst Trier og ligesom han havde hørt til „Lille Teologicum“, en Højskole, som blev aabnet den 4. November 1867. Digteren C. Hostrup, der havde tilskyndet ham dertil og fundet Stedet, talte og havde til Dagen skrevet Sangen: „Er Skolen for andre end Pilt og Pog,“ og han medvirkede den første Vinter som Foredragsholder paa Skolen. Der kom mange Folk til Hostrups Møder, men kun faa Elever til Skolen, og efter tre Aars udholdende Kamp maatte *Otto Jacobsen* opgive og søge Præstekald i Nykøbing paa Mors. Skolen stod saa ledig, indtil en ny Forstander meldte sig kort efter. Det var Seminarist J. Povlsen Vimtrup, som tidligere havde været Bestyrer af den højere Bondeskole i Jetsmark i det vestlige Vendsyssel og Forstander paa *Skals Højskole* og sidst en Vinter Lærer ved den nyoprettede

Brøderup Højskole. Han var en Beundrer af Kold og havde af ham lært en „utrolig Nøjsomhed“. Han ledede Skolen i fem Aar, 1870—75, og havde i Begyndelsen ret god Søgning (35 Elever om Vinteren og 21 om Sommeren), men Elevtallet dalede, og han maatte opgive. I tre Aar laa Skolen stille, men saa prøvede den unge Præst, Morten Pontoppidan, at faa den i Gang. Han var der dog kun to Aar, 1878—80, og flyttede saa Skolen til Hjølunde ved Slangerup, hvor han i nogle Aar fik bedre Held med sig.

Chr. Richardt

Brøderup Højskole, „Frederik d. VII's Minde“, som dens Navn er, begyndte i nogle lejede Stuer hos Fæstegaardmand Niels Larsen i Ulse, Olstrup Sogn ved Næstved, særlig efter Tilskyndelse af Gaardejer Jens Olsen i Sjolte. Men Aaret efter fik den ved Gaver og Laan købt en Jordlod paa 20 Tdr. Land i Snesere Sogn, hvor en Kreds af Egnens Folk opførte en

Tune Landboskole

Jens Olsen, Sjolte

Skolebygning. Dens første Leder var Johannes E. Schrøder, som en Tid havde hjulpet sin Broder, Ludvig Schrøder, paa Askov. Skolen havde i 1868—69 33 Vinterelever og 11 Sommerelever, men i de følgende Aar, hvor den flere Gange skiftede Forstander, havde den meget vanskelige Kaar, indtil den i 1890 blev overtaget af Emil Dam, tidligere Lærer ved Ask og Høng Højskoler. Han fik den i god Gænge, og den virker endnu som Højskole med tilknyttet Efterskole.

Bornholms Højskole blev begyndt i Vinteren 1867—68 af Lærer Julius Bon fra Allinge og var en Følge af den Vækkelse, som Præsten P. C. Trandberg efter 1860 havde fremkaldt ved sin Virksomhed som fri Rejsepræst paa Bornholm. Skolen havde først sit Hjemsted i „Pæregaarden“ i Øster Larsker Sogn, men fik 1870 med Støtte

Bornholms Højskole i Østermarie

Vejstrup Højskole

fra Befolkningen sin egen Bygning i Øster Marie Sogn. I 1893 flyttedes den til Aaker Sogn, hvor en ny Bygning blev rejst i Nærheden af Ekkodalen. Her fortsættes Virksomheden endnu. Bornholms Højskole har gennem Aarene været et godt Samlingssted for Øens grundtvigske Befolkning, som har skabt den gode ydre Kaar. I Begyndelsen af Halvfjerdserne havde den i nogle Aar ca. 60 Elever Sommer og Vinter, men den har ellers været præget af, at dens Opland er begrænset og er ganske naturligt væsentligt blevet en Lokalskole.

Abed Højskole ved Søllested paa Lolland indviedes d. 3. December 1867. Pastor J. Wegener, Halsted, Rødding Højskoles første Forstander, talte og oplyste, at der allerede 20 Aar tidligere havde været gjort Forsøg paa at faa en Højskole oprettet paa Lolland, men Krigen 1848 standsede Bestræbelserne. Naar det nu var lykkedes at rejse en Højskole, skyldtes det især Justitsraad Jørgensen, Søllestedgaard og et Par yngre Gaardmænds Arbejde, idet de for egen Regning med Støtte fra et Udvalg havde rejst Skolen, som altsaa var aldeles privat.

Justitsraad Jørgensen havde skænket Skolen en Jordlod paa 12 Tdr. Land, og de øvrige Midler fremskaffedes ved Laan og Bidrag fra Lollands Sparebank og en Del Bidragydere paa Lolland. Skolen blev gjort til en selvejende Institution med en Bestyrelse paa 5 Medlemmer. Dens Forstander blev cand. polyt. H. P. G. Jensen, som tidligere, 1863—67, havde været Lærer paa Hindholm. Skolen begyndte med 15 Elever og naede som sit højeste Tal 38. I 1886 blev der oprettet en Realklasse med Elever af begge Køn, og 1891 forsøgtes med en Havebrugsafdeling, men Tilslutningen var for ringe,

Chr. Hansen, Vejstrup

og sidst i Halvfemserne blev Skolen nedlagt.

En Skole, oprettet 1867, som fik stor Betydning var *Vejstrup Højskole* mellem Nyborg og Svendborg. Den rejstes især efter Tilskyndelse af den dygtige og aandeligt vakte Bonde, Gaardmand Christen Hansen i Vejstrup. Han havde som ung Karl haft Pladser i forskellige Egne af Landet og havde en Tid været grebet af den gudelige Bevægelse, men var senere gennem Birkedals Forkyndelse og Bekendtskab med Kold blevet draget i grundtvigsk Retning og bestyr-

kedes deri, da han siden blev valgt til Landstingsmand og fik Lejlighed til at høre Grundtvig og omgaas Mænd som N. J. Termansen og Jens Jørgensen. I Vinteren 1855—56 havde han sendt sin Avlskarl, Rasmus Hansen, paa Kolds Højskole og derefter oprettet en Friskole i Vejstrup med ham som Lærer. Han ønskede nu ogsaa at faa rejst en Højskole og at faa dannet en fri Menighedskreds i Vejstrup.

Gennem Skomagermester Peter Mouritsen i København, som var Degn i Vartov, fik han Forbindelse med cand. teol. C. M. Kragballe, som lovede at lede den paatænkte Højskole. Kragballe var teologisk Kandidat fra 1848 og havde i nogle Aar virket som Lærer i København. Han stod Grundtvig nær og udgav 1855—62 et Tidsskrift „Kirkelig Samler“, hvori Grundtvigs Afhandlinger om „Den kristelige Børnelærdom“ blev trykt. Paa Grund af nogle „uklare og uforsigtige“ Udtalelser i dette Blad om Sakramenternes Forvaltning nægtede Biskop Martensen i 1856 at ordinere ham.

Han var saa i nogle Aar Huslærer hos Godsejer Rosenmüller paa Tyllinge i Småland og søgte at overføre de grundtvigske Tanker i Sverige. Men nu haabede han at finde en Virkeplads i Vejstrup som fri Ordfører i Skole og Kirke. I Sommeren 1867 opførtes Højskolens Bygning ved frivillige Gaver og Laan fra Egnens Befolkning og under Christen Hansens Tilsyn. Han

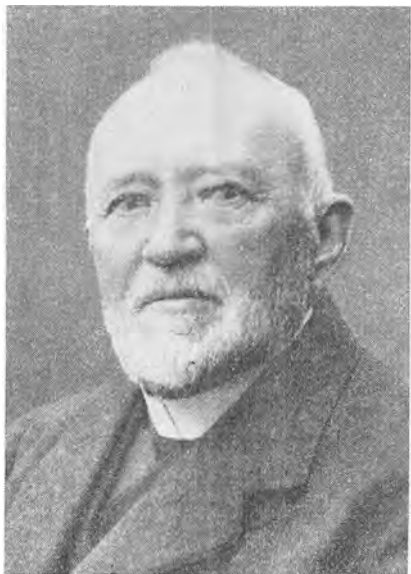
C. M. Kragballe

L. B. Poulsen

havde givet Jorden og et klækkeligt Beløb til Skolen. Den indviedes den 7. November 1867. 500 Mennesker var forsamlede, og udenfor Skolen vajede et stort Dannebrogslag paa en høj Flagstang. Begge Dele var en Gave fra Skolens Venner i København. Kragballe, Sognets Præst, Baggesen, og Redaktør Petersen, Svendborg, talte. Christen Hansen blev Bestyrelsens Formand og P. Mouritzen blev Medlem af Bestyrelsen. Skolen begyndte med 11 Elever, men Tallet steg hurtigt til 25. Kragballe var en begavet og dygtig Skolemand, hvis Foredrag greb Eleverne stærkt. Men han og hans Hustru var begge Københavnere og havde svært ved at indrette sig efter de nøjsomme Forhold paa en Højskole. Efter et Aars Virksomhed ønskede Kragballe at fratræde Ledelsen og angav som Grund, at han mente at kunne gøre mere Gavn i Sverige. Han rejste tilbage til Tyllinge og blev, efter at være kommet i Forstaaelse med Biskop Martensen, ordineret til Præst 1872, og han blev senere, fra 1889, Sognepræst i As og Klakring ved Horsens.

Vejstrup Højskoles Styrelse søgte saa en ny Forstander og skal have henvendt sig til N. J. Termansen og den unge Friskolelærer Klaus Berntsen i Højby, men uden Held. Kragballes Efterfølger blev den unge sønderjydske Lærer, L. B. Poulsen, som 1862 havde taget Eksamen fra Tønder Seminarium og derefter havde været Lærer i Rangstrup i Sønderjylland. I 1867

Jens Lund

nægtede han at aflægge Ed til Preusserne og maatte forlade sit Embede. — Han ledede nu Vejstrup Højskole i Aarene 1868—70, men vendte saa tilbage til Sønderjylland og købte en Gaard i Bovlund, hvor han kom til at øve en meget betydningsfuld Livsgerning som Præst for den danske Frimenighed, der efterhaanden dannede sig om ham. Som Præst bevarede han sit sønderjydske Maal og kom i det hele ved sin jævne Færd og Forkyndelse i nært Forhold til Befolkningen.

Som Poulsens Efterfølger paa Vejstrup valgtes Skolens Andenlærer, den 25aarige Seminarist Jens Lund. Han var Smedesøn fra Randersegnen og uddannet fra Lyngby Seminarium og var en meget dygtig Lærer. Han ledede Vejstrup Højskole fra 1870 til 1911 og købte den i 1882. Han gjorde ikke blot Vejstrup til en kendt og velbesøgt Højskole, men blev en djærv og mandig Forkæmper for kirkelig og politisk Frihed og var i mange Aar en landskendt og meget brugt Foredragsholder. I de første Aar var der mellem Højskolens Venner en Strid om dens Præg. Kold sagde derom: „De bygger en Højskole i Vejstrup, men de mener en Kirke.“ Jens Lund fik dette Spørgsmaal afklaret, da Vejstrup Valgmenighed blev oprettet. Saa fik Skole og Kirke hver sit, og Jens Lund var i mange Aar Valgmenighedens Formand. Som Venstremand af Bergs Retning deltog Jens Lund i Provisorieaarene ivrigt og kampglad i Politik og støttede bl. a. Edvard Brandes' Valg paa Langeland 1880. I Aarene 1878—82 var han fremme i forreste Række som Formand for den store VenstreLandsorganisation „Grundlovsværneforeningen“. Han blev i den Anledning udsat for mange Angreb, og Skolen mistede i Aarene 1885—90 sit Statstilskud som Følge af Jens Lunds Deltagelse i Riffelbevægelsen. Men Egnens Befolkning dannede en Forening, som økonomisk støttede Vejstrup og Ryslinge Højskoler i disse Aar. Jens Lund var dog ikke blot en uforfærdet Kampnatur,

Thøger Dissing

Peder Bukh

men tillige en alvorlig, varmhjertet og dybtænkende Skolemand, der ofte vandt sine Modstanderes Agtelse. En politisk Modstander, Provst Hjort i Nyborg, gav 1889 Vejstrup Højskole det Vidnesbyrd, at den udfoldede en god og fortjenstfuld Virksomhed og holdt al Partipolitik udenfor Undervisningen. Jens Lund havde en god Støtte i sin Hustru, Sofie f. Laurent. I 1912 overdrog han Højskolen til Thøger Dissing, som havde været Lærer ved Skolen siden 1888. Jens Lund døde 1922.

Thøger Dissing var Husmandssøn fra Mors og havde uddannet sig til Højskolelærer paa Askov. Han var en grundig og solid Højskolemand med historisk Sans og stærk Interesse for Friskole og Andelssag. I 25 Aar var han Medlem af Bestyrelsen for Foreningen af Højskoler og Landbrugsskoler og i en Aarrække Foreningens Forretningsfører. Hans redelige og dygtige Arbejde, hans store Hjælpsomhed og varme Kærlighed til Højskolens Sag gjorde ham afholdt og agtet baade af Elever og Kolleger. Men trods dette maatte han opleve, at Vejstrup Højskole gik tilbage. I 1927 solgte han den til Højskolelærer Peder Bukh, Ollerup, som ledede den til 1930. Efter den Tid har Skolen været drevet som Ungdomsskole. Thøger Dissing døde den 5. December 1938. Vejstrup er endnu, især gennem Valgmenighedspræst Anders Nørgaards Virke, et Hjemsted for et rigt grundtvigsk Aandsliv.

Vinding Højskole 1867

En Skole fra 1867, som har været i Gang til 1939, er *Vinding Højskole* ved Vejle. — Den oprettedes af Hans Rosendal, som var født paa en lille Hedegaard i Kollemorten nordvest for Vejle 1839. Under sin Uddannelse paa Jelling Seminarium 1856—

1858 blev han stærkt paavirket af den kendte grundtvigske Præst og Seminarieforstander H. J. M. Svendsen. Fra Jelling Seminarium udgik der i Svendsens lange Forstandertid, 1856—72, en Skare Lærere til Folkeskole og Højskole, som under hans Indflydelse havde tilegnet sig det grundtvigske Livssyn, saa det prægede hele deres Fremtidsgerning. Ved Svendsens Anbefaling blev Rosendal 1859—60 Lærer paa Grundtvigs Højskole. Derefter virkede han i nogle Aar som Lærer i Vejle, hvor han bl. a. oplevede Krigen 1864, som ogsaa hos ham vakte Lyst til Højskolegerningen. En Gave paa 8000 Kr. fra hans Svigerfader, Proprietær Ravn, Hornumkær, og et rentefrit Laan fra 20 Mænd og Kvinder paa Vejleegnen, satte ham i Stand til i Sommeren 1867 at bygge en smuk Højskolebygning i Vinding, og her aabnede han sin Skole den 4. November 1867 med 40 Elever. Peter Larsen Skræppenborg fra Dons sagde til ham, at „han var det forvovneste Menneske i Kongens Riger og Lande“, siden han turde begynde en Højskole i „de Dødes Rige“. Men Rosendal vandt baade ved sit Skolearbejde og ved sin dygtige Virksomhed uden for Skolen, som Lærer ved Vejle Latinskole, Foredragsholder og Kommunalmand, Befolkningens Tillid og Paaskønnelse. I 25 Aar ledede han Vinding Højskole, som i denne Periode havde 2120 Elever. I 1892 fulgte han Opfordringen fra Grundtvigs Højskoles Bestyrelse til at blive Forstander for denne Skole, som han derefter ledede i andre 25 Aar. H. Rosendal hørte altsaa til Højskolens første Slægtled og virkede i Højskolens Tjeneste lige til sin Død 1921. I sine ældre Aar nød „Gamle

Rosendal“ stor Anseelse som Højskolens vise Nestor. Vinding Højskole fortsattes under andre Forstandere og har sidst været ledet af Sigfred Munch, som i Juni 1939 har solgt Skolen til Vejle Amts Husmandsforeninger, der agter at omdanne den til „Østjyllands Husmandsskole“.

Klank Højskole, der ligger ca. 18 km vest for Aarhus, oprettedes 1867 som Landboskole af et Aktieselskab, men den virkede fra 1868 til 1884 som Højskole under Ledelse af Seminarist Erik Aaes, som tidligere i fire Aar havde været Lærer ved Staby Højskole.

Efter hans Død 1884 var Skolen indtil 1889 Landbrugsskole og blev derefter atter Højskole under Ledelse af Jens Nielsen, senere Forstander for Borris Husmandsskole, som efter sin Uddannelse paa Askov i fem Aar havde været Lærer ved Æbeltoft Højskole. Klank Højskole havde i en lang Aarrække omkring 30 Elever. Under skiftende Ledere har den fortsat sin Virksomhed til vore Dage.

Hammerum Højskole i Gjellerup Sogn ved Herning blev rejst 1867 af et Aktieselskab, men overtoges 1868 af Lærer Thomas Nielsen, som var Folkeskolelærer i Birk fra 1862 til 1881. Han havde været Hovedmanden i Arbejdet for at faa Skolen rejst, men overlod delvis Ledelsen til Seminarist Kr. Jeppesen, der ligesom han selv var uddannet paa Jelling Seminarium.

Jeppesen havde før 1864 været Lærer i Angel, men var fordrevet derfra af Tyskerne. Højskolen aabnedes den 12. Februar 1867 med 17 Elever, og blev drevet i Forbindelse med et Friseminarium.

Th. Nielsen var Gaardmandssøn fra Sønder Lem ved Ringkøbing og var som Lærer i Ø. Bording ved Silkeborg blevet paavirket af Hostrup. Han havde mange Jern i Ilden. 1865 grundlagde han „Vejle Amts Folkeblad“, som han redigerede i nogle Aar og senere blev Ejer af. 1870—87 var han Folketingsmand for Vejlekredsen og derefter 1887—95 Landstingsmand. 1877 oprettede han Herning Realskole, som han ledede til 1883, hvorefter han købte en Landejendom ved Herning, hvor han døde 1895. Th. Nielsen var i det ydre Almuesmand, men ejede en skarp Iagttagelsesevne, stor pædagogisk Sans og megen Menneskekundskab.

Kristen Jeppesen virkede ved Hammerum Højskole i tre Aar og blev 1874 Lærer ved Næstved Realskole til sin Død 1890.

Rasmus Nielsen

1871 købte Lærer Rasmus Nielsen Hammerum Højskole, som han ledede, indtil han 1879 blev Folketingsmand.

Derefter lededes Skolen af N. Vigtoft fra 1879 til 1884, da den blev nedlagt paa Grund af manglende Tilslutning. Dens højeste Elevtal var 36. Seminariet nedlagdes 1870, og efter 1884 anvendtes Skolebygningen i en Aarrække til Forsamlingshus.

Den i 1938 oprettede Hammerum Landbrugsskole har ingen Forbindelse med den tidligere Højskole.

I *Aale* ved Horsens oprettede Frk. Frederikke Pio, støttet af forskellige Mænd, i 1867 en Pige højskole, som den første Vinter havde 26 Elever, men næste Vinter kun 8. Frk. Pio solgte da Skolen til Lærer A. J. Dahl i Aale, som drev den med god Tilslutning — gennemsnitlig 40 Elever hver Vinter, — indtil han 1891 maatte opgive Arbejdet af Helbredshensyn. Skolen blev da nedlagt, og Bygningen anvendtes senere af Kommunen som Almueskole.

Frk. Pio, der var født 1838 i København, som Datter af en Danselærer, havde været i Huset hos den grundtvigske Pastor Chr. la Cour i Aalsø og havde i fire Aar været Lærerinde for Grundtvigs Børn og senere i flere Somre Lærerinde ved Kolds Højskole. Hun blev senere gift med Gaardejer J. Olsen i *Tørskind* ved Vejle og forsøgte sammen med sin Mand at holde Højskole paa deres Gaard, men den fandt ingen Tilslutning og maatte hurtigt opgives. Den fik dog Statstilskud i 1869—70. Familien Olsen rejste i 1897 til Amerika, og her døde Fru Olsen den 17. Juli 1922.

En hel Række mindre Højskoler blev oprettet i 1867, men maatte indstille Virksomheden efter faa Aars Forløb.

I *Tamdrup* ved Horsens var der begyndt en Højskole, som den 2. November 1867 indviede en nyopført Bygning. P. Bojsen, Gedved, holdt Indvielsestalen, og Ledelsen overtoges af Jesper Madsen, en Gaardmandssøn

fra Vilslev ved Ribe, født 1837. Han havde været Elev paa Rødding i Høgsbros Tid og var nær knyttet til den tidligere Røddinglærer, Apoteker Viinsted i Horsens. I Vinteren 1863—64 var han paa Rødding blevet forberedt til Seminariet af L. Schrøder og H. Nutzhorn og blev nu straks efter sin Eksamen fra Gedved Forstander for Tamdrup Højskole. Han var der dog kun til 1869 og havde mellem 15 og 20 Elever paa hvert Hold. I nogle Aar var han Friskolelærer i Solbjerg paa Mors og blev saa 1874—1877 Lærer ved Uldum Højskole, der-

Jesper Madsen

efter 1877—87 Forstander for Janderup Højskole i Vestjylland og fra 1887 til 1890 for Brøderup Højskole. Derefter var han Gaardejer i Jerne ved Esbjerg og havde i sine sidste Aar Ansættelse ved en Bank i Esbjerg. Han døde 1912. En Levnedsskildring af ham findes i Højskolebladet 1912, Sp. 1650 ff. Tamdrup Højskole lededes derefter af Forstander A. Hansen og Forstander L. Nielsen, tidligere Lærer paa Fjellerad, og blev i den sidste Tid regnet med blandt de Bjørnbakske Skoler. Den gik ind efter 10 Aars Virksomhed.

Villerup Højskole, nordvest for Hurup i Thy, blev oprettet 1867 og holdtes i Gang til 1877. Den havde i Regelen ca. 25 Elever om Vinteren og ca. 15 om Sommeren. Dens første Forstander hed K. Klausen.

I *Vejstruprød* syd for Kolding begyndte cand. teol. Ludvig Koch 1867 en Folkehøjskole ved Grænsen. Den virkede dog kun et Aar og var nærmest en Realskole. Ludvig Koch var født i Vodder i Sønderjylland og havde deltaget i Krigen 1864. Efter Opfordring fra grundtvigske Folk i Vestslesvig blev han i 1868 Forstander for en lille Højskole, som de havde oprettet i *Brøns* ved Skærbæk i Sønderjylland. Men ogsaa den fik en kort Levetid, idet den blev lukket af Preusserne i 1870. Aaret efter blev Koch residerende Kapellan i Nykøbing Sjælland og senere Præst paa Falster, i Brønshøj og

i Glostrup, hvorfra han tog sin Afsked 1908. Han var fra 1882 tillige Provst for Smørum og Sokkelund Herreder og blev Æresdoktor i Teologi ved Københavns Universitet. Han er kendt som kirkehistorisk Forfatter og har bl. a. skrevet „Fra Grundtvigianismens og den indre Missions Tid“, 1898. Han døde 1917.

Andre Smaahøjskoler fra 1867 var *Feldballe Højskole* ved Æbeltoft, oprettet af en Forening med Pastor R. Smidt i Feldballe som Forstander, men nedlagt efter tre Aars Forløb, *Auning Højskole* i Randers Amt, som ogsaa kun virkede et Par Aar, *Torning Højskole* i Viborg Amt, hvis Leder var Sognets Lærer, P. K. E. Stensig. Den nedlagdes 1870. *Lisbjerg Højskole* nordvest for Aarhus, der dog nærmest hørte til den Bjørnbakske Type og vist kun virkede et eller to Aar. En højere Bondeskole i *Lindelse* paa Lange-land blev ogsaa kun et Tilløb og ligeledes *Faaborg Højskole*, som fik Stats-tilskud 1867—69, men ellers kun er et Navn.

HØJSKOLER, OPRETTEDE 1868—69

I disse to Aar oprettedes henholdsvis 12 og 7 Højskoler.

Den mest kendte af disse blev *Ollerup Højskole*. Den begyndtes i 1868 i Vester-Skerninge i Sydfyn af Bondedigteren Mads Hansen fra Hundstrup, som fik sin Ven, Forfatteren Anton Nielsen, til at være dens første Forstander. Anton Nielsen havde i nogle Aar været Lærer i Munkebjergby paa Sjælland, og var dér gennem Ernst Trier blevet interesseret i Højskolearbejde og fulgte nu Mads Hansens Opfordring og flyttede til Vester-Skerninge som Leder af Højskolen dér. I 1882 købte Anton Nielsen Himmerigs-gaarden i Ollerup og flyttede Skolen dertil. To Aar senere solgte han den til Landstingsmand Niels Johansen, der ansatte Seminarielærer J. P. Kristensen-Randers fra Gedved som Forstander 1884. Under hans og senere under Forstander Lars Bækhøjs Ledelse voksede Ollerup Højskole støt og solidt frem til at blive en af Landets største og bedst kendte Højskoler. Den er Moderskole for Ollerup Gymnastikhøjskole og Ollerup Haandværkerhøjskole, som begge oprindelig var Afdelinger ved Folkehøjskolen. Skolebyen Ollerup er i Nutiden med sine tre store Skoler et af de mest imponerende ydre Vidnesbyrd om Højskoletankens Voksekraft. Navnet Ollerup er

nu ikke blot kendt over hele Danmark, men gennem Niels Bukhs Indsats vidt ud over Jordkloden.

En anden Skole fra 1868, som endnu er i Virksomhed, er *Skals Højskole* ca. 12 km nord for Viborg. En Kreds af Egnens Mænd satte en Indsamling i Gang for at rejse en Højskole. Men mange var uforstaaende. En Mand mente, at det var bedre at købe en Aktiehingst. Andre modarbejdede Skolen. Men man fik dog samlet omtrent 900 Rdlr. og købte et lille Hus, der dog ikke havde Plads til Eleverne. — Skolen aabnede den 3.

November 1868. Dens første Forstander var Jens Povlsen Vimtrup, senere Forstander for Freerslev. Han var Kolds Discipel, og Skolen fik Præg deraf. Den fejrede i 1938 sit 70-Aars Jubilæum og har været i Gang næsten uafbrudt siden sin Oprettelse. Den har aldrig hørt til de store Skoler, men har betydet meget for sin Egn.

I *Janderup* vest for Varde grundedes 1868 en Højskole, som trods mange Vanskeligheder holdtes i Gang gennem næsten 50 Aar. Et Aktieselskab rejste for ca. 7000 Kr. en Skolebygning, nærmest som en Landsbyskole med Straatag. Den har haft mange skiftende Forstandere: Cand. phil. Knudsen 1868—73, Lærer S. Vistisen, tidligere Skals Højskole, 1873—77. Derefter var Jesper Madsen, tidligere Tamdrup og Uldum Højskoler, dens Forstander i 10 Aar fra 1877 til 1887. Skolen begyndte med 45 Elever og holdt sig i nogle Aar over de 30, men Tilslutningen svingede og ebbede efterhaanden ud. I 1892 vedtog en Generalforsamling at nedlægge Skolen, men den kom i Gang igen. I nogle Aar lededes den af den i Højskolekredse kendte Op-lærer W. Sieverts, som 1913 solgte Højskolen til Beboerne. Efter ham blev Højskolelærer N. P. Jensen fra Salling Højskole dens — vistnok sidste — Forstander. Skolen blev nedlagt 1917.

Voldby Højskole ved Grenaa oprettedes 1868 og lededes gennem 40 Aar

Mads Hansen

L. Budde

af Grundlæggeren, Lærer Jeppe Larsen Vest, som var Bornholmer af Fødsel. Han hældede i Skolens første Aar stærkt til Indre Mission, men sluttede sig efterhaanden mere til den grundtvigske Retning i sit Skolearbejde. Skolen blev i Vests Tid aldrig særlig stor, men havde en ikke ringe Betydning som Egnsskole. Fra November 1908 overtoges den af nuværende Forstander Aage Jensen, Hadsten, som drev den i 15 Aar. Han fik bygget en ny Skolebygning, som senere blev udvidet, og fik i det hele taget Skolen til at gaa godt. — I 1923

solgte han den til Forstander Ole Stevns, som 1893—98 havde ledet Danebod Højskole i Amerika og derefter i 18 Aar Kvissel Højskole i Vendsyssel. Sidst havde han og hans Hustru i 7 Aar forestaaet Husførelsen paa Støvring Højskole. Ole Stevns ledede nu Voldby til 1931, da den blev købt af den mangeaarige Forstander for Ry Højskole, Rasmus Bording, som havde solgt sin store Skole og nu ønskede at drive en mindre Højskole. Bording har senere solgt Voldby, der nu drives som Efterskole.

Karise Højskole paa Stevns blev oprettet i Efteraaret 1869 af en Kreds af Stevnsboere med Kapellan V. Esmann i Fakse som den drivende Kraft. (Forf. til „Droslen slog i Skov sin klare Trille.“) Blandt Støtterne var nogle Godsejere, og Grev Moltke, Bregentved, tilbød en billig Grund paa Karise Mark. Her rejstes i Sommeren 1869 en rummelig og solid Bygning. En Del af Højskoleforeningens Medlemmer ønskede, at Skolen skulde danne en Modvægt mod de grundtvigske Højskoler. „Vi vil ikke høre Bragesnak,“ sagde en af dem. Den senere kendte Forfatter og Børnesagsmand, Leopold Budde, blev dens første Forstander indtil 1875. Han havde som ung kendt Ludvig Schrøder og været Lærer paa Hindholm og Holsteinsminde og havde nu lige taget Magistergraden i Matematik. Han blev en god Højskoleforstander med en betydelig Evne til at kalde det bedste frem i Elevernes

Sind. Og med sit vindende Væsen og sin poetiske Veltalenhed vandt han ogsaa Befolkningens Venskab. Men hans Hjerte stod til Børnesagsarbejdet, og han blev senere mest kendt for sin Virksomhed som Forstander for Jægerspris, Holsteinsminde og Himmelbjerggaarden. Hans Evner udfoldede sig rigest i Arbejdet for vanskelige og forsømte Børn og i hans kendte Fortællinger, som er prægede af hans Hjertelag og kærlige Menneskeforstaaelse. Hans Efterfølger paa Karise blev Skolens Lærer, Seminarist N. P. Boesen, som ledede den til sin Død 1879. Den tredje Forstander var Seminarist K. C. Knudsen. Han var født paa Ærø og havde i sin Ungdom været Lærer ved tre af de smaa Højskoler i Sønderjylland, som oprettedes sidst i Tresserne i Brøns, Vonsbæk og Sandbjerg. En Tid havde han været Økonom ved Emdrupborg Højskole. Han var en dygtig og erfaren Lærer med særlig Interesse for Naturfag. Han forsynede Skolen med en sjælden Samling af fysiske og kemiske Apparater og drev selvstændigt videnskabeligt Arbejde, saa man undertiden kaldte Karise for „den fysiske Højskole“. Han har skænket til Christiansborg det smukke Kompas og den sindrige Vindmaaler, som findes i Rigsdagens Vandrehal. Knudsen ledede Karise i over 30 Aar til 1910. Derefter var Højskolelærer J. Henriksen, Lollands Højskole, tidligere Lærer paa Ry, Forstander til 1913, men Elevtallet gik ned, og han opgav. Saa prøvede den gamle, kendte Forstander A. Axelsen fra Jebjerg og Krabbesholm at faa Skolen i Gang igen. Trods Krigsaarenes Vanskeligheder blev han der i fem Aar og vandt mange Venner. I 1918 var der Tale om at omdanne Skolen til Realskole eller Efterskole, men saa ønskede Forstander Andreas Th. Grønborg fra Ondløse at forsøge paa at bevare Højskolen. Han var kendt baade som Skolemand og Forfatter og fik 25 Elever den første Vinter. Den 3. Oktober 1919 fejrede Skolen sit 50de Aars Jubilæum, men det lykkedes ikke at faa den rigtig paa Fode igen. I 1922 blev den nedlagt, og Bygningen anvendes nu som Sognets Forsamlingshus. Karise blev efterhaanden lige saa „grundtvigsk“ som andre Højskoler. Den havde i Buddes Tid 311 Elever, i Boesens Tid 176 og under K. C. Knudsen 684.

Ask Højskole, ved Malling Station mellem Aarhus og Odder, hører til de Skoler fra 1869, som endnu virker. Den oprettedes af Befolkningen ved Hjælp af et Aktieselskab og lededes gennem de første 25 Aar af Sognets

Folkeskolelærer J. P. Kristensen. Skolen kaldtes „en højere Bondeskole“, og Forstanderen sluttede sig politisk nærmest til Bjørnbak og religiøst delvis til Indre Mission. Men han var en dygtig Lærer, og Skolen fik mange Elever fra Egnen. Efter Kristensens Død 1894 overtoges Forstanderstillingen af Lærer J. Christensen Maarsøe, som ledede den i mange Aar og udvidede dens Virksomhed med en Haandværkerafdeling. Skolen ledes nu af Forstander Harald Petersen, og Christensen Maarsøe har efter Genforeningen virket meget for at støtte de danske Skoler syd for Grænsen. Ask Højskole havde i en Aarrække 70—80 Elever.

Mørke Højskole i Ommestrup nord for Aarhus oprettedes 1869 af et Aktieselskab med Støtte fra nogle Godsejere. Dens Leder gennem mere end tredive Aar blev Forstander M. N. Appelt. Han udtalte ved Skolens Aabning, at han hverken vilde slutte sig til den bjørnbakske eller den grundtvigske Retning, men at „Døgnpolitik og ensidigt Partivæsen af enhver Art skulde holdes udenfor Undervisningen“. Ved Skolens 25de Aars Jubilæum i 1894 erklærede han, at dette Princip, som man den Gang havde brudt Staven over, var blevet overholdt og nu syntes at være anerkendt af Flerparten af Højskolerne. Skolen lededes nærmest som en Kundskabsskole og havde i mange Aar 35—40 Elever. Senere dalede Tallet, og Appelts Helbred svækkedes. I 1904 overtog en Lærer fra Egnen, Søren Kolstrup, efter Befolkningens Opfordring, Skolen. Under smaa Kaar og adskillig Modgang fik han den noget forhutlede Skole bragt i Fremgang. Men under Verdenskrigen fik den, som mange andre Højskoler, Modgang, og i 1917 ønskede Kolstrup at sælge den. Men før det lykkedes, døde han 1918. Kolstrup var utrættelig til at samle Ungdommen og var en dygtig Skolemand, som mindes med Kærlighed og Tak paa Egnen. Men Højskolens Saga var ude. Den kom ikke i Gang igen, men nedlagdes 1919. Bygningerne anvendes nu som Børnehjem.

En Del Skoler fra disse Aar fik ingen større Betydning og kun en kort Levetid. I 1868 oprettedes f. Eks. en Skole i *Skibby* i Horns Herred af en cand. phil. Lund, men den lukkede allerede næste Aar. I *Hvejsel* ved Jelling begyndte Seminarist K. K. Utoft, der havde deltaget frivillig i Krigen, i 1868 en Højskole i et almindeligt Hus. Den havde 25—30 Elever, men ophørte

Søren Kolstrup

Rasmus Geltzer

1871, da Utoft blev Forstander for Uldum Højskole, hvor han døde 1875. I Røgind ved Hammel holdtes der Højskole 1868—77, først af Lærer N. R. Hansen i 7 Aar og derefter af N. Vigtoft i to Aar. Han flyttede derfra til Hammerum Højskole og blev senere Lærer ved Fjellerad. I Hinnerup paa samme Egn var der en lille Højskole i Gang 1869—71. I Egaa nord for Aarhus købte Beboerne en gammel Kommuneskole og begyndte 1868 en Højskole med cand. teol. C. Krogh som Forstander. Den ophørte allerede 1869. Noget længere eksisterede *Sinding Højskole* ved Silkeborg, hvor Hostrups Præstevirksomhed havde beredt Jordbunden. Den blev begyndt af Seminarist Rasmus Geltzer, som tidligere en Vinter havde været Lærer ved Grundtvigs Højskole. Han ledede Skolen til 1883 og blev saa Gaardejer i Balle og 1890—92 Folketingsmand for Viborg Amts 3. Kreds. Han døde 1902. To Aar senere rejstes en smuk Mindesten paa hans Grav paa Sinding Kirkegaard. Som Højskolemand ønskede han at forene levende, hjertelig dansk Oplysning med kristelig Forkyndelse. Skolen havde derefter tre Forstandere, Lærer Hans Petersen, Lærer Ole Jakobsen, senere Friskolelærer paa Mors, og A. Jensen, senere Friskolelærer i Vårslev. Skolens højeste Elevtal var 38. Den nedlagdes 1889.

I *Vestkjør* syd for Ølgod oprettede Befolkningen 1868 under Ledelse af

Gaardejer, Landstingsmand Bollerup Andersen en Højskole med Lærer N. Hansen, tidligere Feldballe Højskole, som Forstander. 1872 købte han Skolen og flyttede den til sin Gaard i *Østbæk* nærmere ved Ølgod Station. Skolen havde en Tid over 50 Elever og var i Gang til 1881. Forstander Hansen blev senere Lærer i Oksbøl.

Brønderslev Højskole, som tidligere er omtalt (S. 205) stammer ogsaa fra 1868. Her havde allerede først i Halvtredserne været en lille Højskole, oprettet efter Grundtvigs og Algreens Tilskyndelse af Folketingsmand S. P. Grønborg. Den blev nærmest en Kundskabsskole og virkede kun faa Aar med ringe Tilslutning.

I 1869 oprettedes en Højskole i *Brørup* nogle faa Kilometer vest for Askov. Dens første Forstander var den tidligere Præst i Læk, A. Chr. Riis-Lowson, som efter Sofus Høgsbros Udsagn „drev sin blinde Iver mod Grundtvig saa vidt, at han nægtede, at Stødet til Højskolerne var udgaet fra ham“. Skolen var for en Del beregnet for danske Sønderjyder, men skulde tillige modvirke Askovs Indflydelse. Fra 1872—74 lededes den af Seminarist J. H. Fogt, den senere kendte Forstander for Try Højskole, men han følte sig ikke tiltalt af Forholdene, og da han rejste 1874, nedlagdes Skolen.

HØJSKOLER I SØNDERJYLLAND UNDER FREMMEHERREDØMMET

I 1863 havde en af Røddinglærerne, cand. pharm. A. Viinsted, oprettet en Landbrugsskole paa *Aagaard* i Oversø Sogn syd for Flensborg. Den fik Lov at bestaa indtil 1889, men Viinsted forlod den 1869 og blev senere Apoteker i Horsens. I *Brøns* i Vestslesvig var der, som tidligere nævnt, oprettet en lille Højskole 1868. Da den foreløbig fik Lov til at virke, dannedes der paa Als og Sundeved en Højskoleforening, som i 1869 begyndte en Højskole paa *Sandbjerg* Slot ved Alssund, der af Ejeren, Grev Reventlow, stilledes gratis til Raadighed. En af Lærerne fra Aagaard, cand. teol. og Løjtnant Adolf Knudsen, der havde deltaget som frivillig i begge Krigene, var Forstander for Skolen i to Aar og afløstes saa af Lærer J. Langkjær fra Flensborg. Men i 1874 blev Skolen lukket af Preusserne og Forstanderen udvist. I 1869 forsøgte Cornelius Appel at holde Karleskole i *Rødding*, men

den blev lukket 1870. Paa samme Maade gik det med en Højskole, som cand. polyt. A. P. Vest i 1869 begyndte i *Vonsbæk* ved Haderslev. Derimod fik Cornelius Appel Lov at holde Pige højskole i Rødding fra 1871 til 1885.

I 1872 rejste Jakob Chr. Lindbergs ældste Datter, Elise Lindberg, født 1832, til Sønderjylland for at oprette en Skole for voksne Piger, der senere kunde virke som Lærerinder for Børn. En Kreds af grundtvigsk prægede Kvinder i Kongeriget støttede hende, deriblandt Fru Susette Mariboe, født Dalgas, Baronesserne Elise Stampe og Elisabeth Wedel, Frk. Kristiane Rosenørn til Nørholm o. fl. I 1878 begyndte Frk. Lindberg en Skole i lejede Lokaler i *Tottenbøl Mølle*. 1880 flyttedes den til *Visby*, hvor den fik eget Hus. I 1884 blev Frk. Lindberg udvist fra Sønderjylland, men havde da uddannet 48 unge Piger til Lærerindevirksomhed. Frk. Lindberg fortsatte fra 1884 sin Skole paa Søgaard ved Vamdrup under Navnet *Søgaard Kostskole*. Foruden en Sprogafdeling havde den en Højskoleafdeling for Piger. Skolen ophørte 1888. Frk. Lindberg, der var en ret særpræget Kvinde, boede senere i Kolding og skrev i 80erne og 90erne undertiden i Højskolebladet og i Kvindesagens Blade. Hun døde 1913.

VED FEMOGTYVEAARS JUBILÆET

Den 7. November 1869 var det 25 Aar siden, Højskolen i Rødding begyndte sin Virksomhed. I denne Anledning indbød C. J. Brandt, Carl Grove, Sofus Høgsbro, P. Chr. Koch, Carl Ploug, Dr. C. Rosenberg og N. J. Termansen til en Fest for Etatsraad Flor. Den afholdtes i Vincents Lokaler i København paa selve Jubilæumsdagens Aften med ca. 200 Deltagere. Som Æresgæster var indbudt: Biskop Grundtvig, Professor H. N. Clausen, Grosserer Meinert og Pastor Hertel. Blandt de øvrige Gæster var de tidligere Ministre, P. Chr. Kierkegaard og Orla Lehmann, og desuden Rigsdagsmænd, Embedsmænd, næringsdrivende Borgere og Bønder, samt nuværende og tidligere Højskoleforstandere, Lærere og Elever, kort sagt: meget forskellige Samfundsklasser, folkelige og kirkelige Partier i en broget Blanding, men samlede ved Kærligheden til det fælles Fædreland.

Efter „*Dansk Folektidende*“s Referat bød Ploug velkommen paa Indbydernes Vegne med en Skaal for Kongen og Fædrelandet. Efter Sangen:

Carl Ploug

„Hvad Solskin er for det sorte Muld“ talte Grundtvig, som bl. a. sagde: „Det er ikke med vore folkelige Højskoler som med de klassiske, der, naar de er kommet i Stand, straks har naaet deres Maal, som er at staa, til de falder, ligesom Lærerne, naar de er kommet til Sæde, bliver siddende, til de ligger, og Lærlingene gaar og kommer ensdan i Dag som i Gaar, og i Aar som i Fjor. Vort Skolemaal er nemlig et nyt Liv, ikke blot begyndt, men fuldvokset, saa Skolerne kan umuligt allerede nu have naaet deres Maal. Men det er dog alle-

rede glædeligt, at de har det lyslevende for Øje, ser Vejen dertil banet og Opnaelsen ved stadige Fremskridt sikret. Til Folkelivets Fornyelse hører tre Ting: først, at Folket kender sig selv igen og kommer i Hu, hvad det hedder; dernæst, at det kan sit Modersmaal baade indenad og udenad, og endelig, at det ejer sit Fædreland baade udadtil og indadtil.“ . . . „Det kan slet ikke betvivles, at vi trænger højt til en folkelig Højskole, og derfor en Skaal for Rødding Højskoles Stifter, Etatsraad Flor, og for dens Grundlægger, den selsvigske Forening!“

Man sang nu en Sang om Flor, skrevet af Edv. Lembcke, med bl. a. følgende Vers:

En Stridsmand staar blandt os i Dag; —	endnu, naar Sønderjyllands Mænd
nu har han Sne i Lokken; —	til Alvorsraad sig samle,
han stod den Gang for Danmarks Sag	de mindes maa den Tid igen
som Høvding kæk i Flokken;	og Høvdingen den gamle.

Derefter talte Carl Ploug om Flor som den, der gravede Miner, men ikke glemte at bygge Skanser. Grundlæggelsen af Rødding Højskole var det dristigste af alle hans Foretagender. „Thi denne Skole skulde virkeliggøre Grundtvigs Yndlingstanker, og Grundtvigs Tanker var den Gang kun berømte som ubrugelige. Skolen skulde virke efter en ny Plan; den skulde

kun have frivillige Elever, og disse skulde ikke bruge Lærebøger, ikke lære Lektier, ikke prøves ved nogen Eksamen; de skulde gaa og komme, som de vilde, og høste, hvad Gavn af Undervisningen, de kunde. Det var jo en forunderlig Idé. De fordrageligste i Samtiden rystede paa Hovedet, de øvrige spottede den. Ja, det fejler næppe, at selv det hæderkronede Kløversblad, der ledede det nationalliberale Parti i Danmark: Clausen, Schouw og Hvidt, ifølge hele deres Dannelse og Aandsretning har haft nogen Tvivl, om Flors Plan virkelig vilde lykkes. Men de havde heldigvis en levende dansk Følelse; de erkendte, at ethvert lovligt Middel burde anvendes, og med den ædle Resignation, som er de sande Stormænds Særkende, gik de ind paa Tanken og gav Flor rigelige Midler i Hænde til at udføre den. Og den lykkedes; den lykkedes ikke blot i Slesvig ved at drage de unge begavede Slesvigere til sig, men Rødding er, som Grundtvig nys har sagt, Moder til alle de Højskoler, som nu næsten bedækker vort Land og har forplantet sig til Sverige og Norge. Nu er der ingen, der har Tvivl om disse Højskolars Nytte, der ikke erkender, at de er kraftige Midler til at fremme Almuens Udvikling, ja at de er den Bro, hvorover Dannelsen og Almuen kan komme hinanden i Tale.“ Ploug sluttede med at tømme sit Glas for „den modige Minegraver, den trofaste Skansegraver, den lykkelige Guldgraver, Christian Flor. Gud glæde ham i hans Alderdom!“

Derefter oplæstes adskillige Hilsener og Telegrammer, en Sang af Ploug blev sunget, og *C. J. Brandt* talte saa om Grundtvigs utrættelige Arbejde og Bøn for Højskolesagen og sagde bl. a.: „Jeg tror, at Han, hvis Øje ser klarere end selv det klareste Skjaldeøje, Han selv har skabt, Han har haft sine gyldige Grunde til at lente [tøve] med Opfyldelsen af det varme Ønske og den brændende Bøn. Men at Han ikke har overhørt den eller forsmået den, det slutter jeg deraf, at imidlertid fik Mænd som Prof. Christian Flor og Jyden Christen Kold Syn for og Mod til at præge gangbar Mønt af Grundtvigs vægtige Guldbarre; og at der siden i de 25 Aar, og ikke mindst de sidste 5 Aar, er kommet en saadan Frodighed i „den frugtbare Højskoletanke“, saa ikke blot spirer og gror det rundt om os alle Vegne hos os selv, men ogsaa vore Frænder har begyndt at forstaa den og de fremmede at beundre dens Kraft, selv om de ikke har fattet dens Hemmelighed. Naar jeg

i Aften paa Indbydernes Vegne har den Ære at udbringe Grundtvigs Skaal og sige ham Tak for, at han, trods de fire Snese og derover, vilde glæde os ved at være til Stede ved vor Fest til nyt og overflødigt Bevis paa, at gammel Kærlighed ruster ikke, da skal det ske med et dobbelt Ønske, at der aldrig maa fattes yngre Kræfter, som vil fortsætte Værket og gaa frem i Sporet, som er traadt, og ad Vejen, som er brudt, men med opofrende Kærlighed vil arbejde paa at vække og levende oplyse Folket „i Nordens Aand efter Danmarks Hjerter“; men dernæst, at hvad Navn end alle disse Skoler for Livet monne bære, og hvad Indskrifter, der end maatte sættes over deres Dør eller paa deres Mur, at de da alle maa bære en fælles Paaskrift, denne: „*Her gaar Vejen til Sorø!*“ Og med dette Ønske udbringer jeg Skaalen for den Mand, hvem nu hele Norden taknemlig kalder *Folkehøjskolernes Fader!*“

*

Paa dette Tidspunkt, i Finansaaret 1869—70, var der ialt 48 Højskoler i Virksomhed. Deres Fordeling efter Beliggenhed var følgende: I Københavns Amt: Grundtvigs Højskole paa Marielyst, Tangs Højskole paa Blaagaard, Lyngby Landboskole. I Frederiksborg Amt: Arresødal og Skibby. I Holbæk Amt: Høng og Vallekilde. I Sorø Amt: Hindholm. I Præstø Amt: Brøderup og Bogø. Paa Bornholm: Øster Larsker. I Odense Amt: Lumby Landboskole og Aarup (Kauslunde) Højskole. I Svendborg Amt: Ryslinge, Vejstrup og Vester-Skerninge. I Maribo Amt: Abed. I Aalborg Amt: Fjellerad. I Hjørring Amt: Vester Brønderslev og Smidstrup. I Thisted Amt: Villerup og Galtrup. I Viborg Amt: Oddense, Torning, Sinding og Skals. I Aarhus Amt: Viby, Testrup, Saksild og Klank. I Skanderborg Amt: Gedved, Tamdrup, Røgind og Aale. I Randers Amt: Gjerlev, Feldballe og Voldby. I Ribe Amt: Askov, Janderup og Vestkær-Østbæk. I Ringkøbing Amt: Staby og Hammerum. I Vejle Amt: Uldum, Vrigsted, Uth, Vinding, Hvejsel og Tørskind.

Det samlede Elevtal paa disse Skoler var ca. 1500. Statens Tilskud til Skolerne var for Finansaaret 1869—70 ialt 13,999 Rdlr. 42 Sk. Til Understøttelse af fattige og velbegavede Elever havde Ministeriet i det samme Aar stillet til Raadighed for Københavns Magistrat og Skoleraadene i samt-

Grundtvig som gammel

lige 21 Skoleraadskredse 6600 Rdlr., fordelt med 300 Rdlr. til hver Kreds til Uddeling i Portioner, der ikke måtte overstige 60 Rdlr. — Desuden ydedes der paa Finansloven en Understøttelse paa 4800 Rdlr. til Læremidler og Læreruddannelse, men den omfattede baade Højskoler, Landbrugsskoler, Borger- og Almueskoler, samt Realskoler og tekniske Skoler. — (For Højskolernes Forhold til Staten vil der senere blive givet en samlet Oversigt.)

Fem og tyve Aar efter Rødding Højskoles Oprettelse var den danske Højskolebevægelse i fuld Blomstring og havde slaaet Rod baade i Norge og Sverige. I Norge havde *Herman Anker* og *Olav Arvesen* aabnet den første Højskole, *Sagatun*, allerede den 1. November 1864, og i 1867 grundede *Christoffer Bruun Vonheim Højskole* i Gudbrandsdalen, og snart kom flere til. Grundtvig havde faaet mange Venner i Norge blandt Præster og unge Højskolemænd. En smuk Hyldest fra den norske Højskole fik han, da 129 norske Højskoleelever og nogle af deres Lærere drog til Danmark for at fejre ham ved hans tressaarige Præstejubilæum den 29. Maj 1871. Ved samme Lejlighed fik han ogsaa smukke Adresser fra „Det kgl. norske Videnskabernes Selskab“ og „Det norske Studentersamfund“.

I Sverige oprettedes de tre første Højskoler, *Herrestad*, *Önnestad* og *Hvilan* i 1868. Ogsaa her blev det til en Bevægelse, som efterhaanden i Omfang kan sidestilles med den danske.

Grundtvig gav sin Glæde over Højskolebevægelsens Fremgang Udtryk ved *Vennemødet i København i September 1868*. Han talte da om Lyset, som gennem Ordet fra oven, vil gennemskinne Livet og overskinne Verden. „Vi ser det vel ikke i Dag, som vi saa det sidst, [i 1866], ligesom opvokse for vore Øjne i den Mands Liv, i *Kolds* Liv, hos hvem denne Ordets store Skolevirksomhed begyndte, men vi hører det jo fra alle Sider, saalangt som Danmark gaar, det er kun kort; men ligetil det sydlige Grænseskel høres det, hvorledes de unge Mennesker flokkes, hvorledes de stirrer efter Lyset og altid begærer mere, og hvorledes de lytter efter Forkyndelsen om det nye Liv og den nye Tid, der er oprunden for vore Øjne og for vore Øren; ja, det høres og skal altid høres mere og mere og genlyde ogsaa udenfor vort Land til Sverige og Norge, ja til England selv. Vi kan spore Røsterne, hvorledes de forkynder, at i *Danmark* er der noget nyt i Folkemunde, noget

nyt baade i Tale og Sang, baade i Sang om de gamle Dage, om Heltenes Tid, og om Evangeliets Morgenrøde og om Tidens Fylde, om det salige Haab, der vederkvæger os alle og skal trøste os til det sidste, om den Slægt, som ikke skal dø, men forvandles og indgaa saaledes ogsaa legemlig til det evige Liv. Ja, fra Sverige har ikke blot Mænd, men Kvinder saaledes i dette Aar besøgt os for at høre, hvad det er, som bevæger Hjerterne, saa det ikke kan forties, og jeg har talt med dem, som baade havde Øre for dette Ord, og som skønnede derpaa,

Christoffer Bruun

som glædede sig ved, at *det* nu var oprundet for deres Øjne, som de havde anset for en Umulighed eller kun for et fromt Ønske i troende Hjerter . . .“

Der var en rig Grøde over den Sæd, Grundtvig havde saaet, for at skaffe Nordens Ungdom den aandelige Vækkelse og folkelige Oplysning, som kunde styrke den til daadfuldt Liv.

GRUNDTVIGS DØD OG BRYDNINGER BLANDT HANS TILHÆNGERE

I Pinsen 1871 afholdtes det sidste Vennemøde, som Grundtvig kom til at deltage i. Et nyt var indvarslet til den 10. September 1872, men faa Dage før, den 2. September 1872, døde Grundtvig omtrent 89 Aar gammel. Det sidste litterære Arbejde, han havde syslet med, var den lille Bog: „*Smaaskrifter om den historiske Højskole*“, hvori han har samlet de fleste af sine Højskoleskrifter fra 1836 til 1859 og nogle af sine bedste Højskolesange. Den udkom kort før hans Død.

Grundtvigs Jordefærd fandt Sted den 11. September 1872 og blev ved den mægtige Deltagelse et storslaaet og stærkt Vidnesbyrd om den Betyd-

Grundtvigs Grav paa Køge Aas

ning, han efterhaanden havde faaet for hele det danske Folk og Nordens Lande. Ved Bisættelsen i vor Frelzers Kirke var der mødt Repræsentanter for Kongehuset, Regeringen, Rigsdagen og Universitetet, ca. 300 Præster i Ornat fra alle Egne af Landet, mange

Studenter og et Følge af Venner, saa stort, at Kirken langt fra kunde rumme dem alle.

Paa forreste Række sad Biskop Martensen og Prof. H. N. Clausen. Tre af Grundtvigs ældste Præstevener, F. E. Boisen, Peter Rørdam og P. A. Fenger, talte, og mange af hans bedste Salmer blev sunget.

Det store Følge fulgte Ligvognen gennem Gaderne forbi Vartov, hvorfra Salmesangen lød, til Banegaarden, og 7—800 Mennesker fulgte med Ekstratoget, der førte Kisten til det Carlsen-Langeske Familiegravsted paa Køge Aas, hvor Grundtvig havde ønsket at hvile ved sin anden Hustrus, Fru Maries, Side. Ved Graven talte bl. a. Bjørnstjerne Bjørnson, som bragte en Hilsen og Tak fra norske Præster, Lærere og Højskolefolk og fra de ensomme i Landet og manede til Kamp for de fælles Opgaver, Grundtvig havde stillet Nordens Folk. Mens der ved andre Grave lystes Fred, mente Bjørnson, at der burde lyses Kamp ved denne, Kamp for det, vi elsker og elsker ved ham.

I Talerne og Sangene ved Jordefærden lød stærke og taknemlige Ord om den store Aandshøvding, som havde tændt Lys og banet Vej for Guds Ord og Folkets Oplysning, og det blev i de kommende Dage gentaget mangfoldigt paa Vers og Prosa, i Mindedigte, Taler og Artikler.

I Kristiania blev der den 24. Oktober 1872 holdt en Sørgefest, hvor Bjørnson i en Kantate samler sine Indtryk ved Grundtvigs Død og Jordefærd i følgende Vers:

Tre Slægters Arbejd lagde han fra sig,
 sænkte sit Hoved og faldt i Hvile.
 Klokkerne kimed, Folket drog sammen,
 svagt monne Sol mellem Skyer smile.
 Ud gennem Byen fulgte hans Salmer,
 ud gennem Landet fulgte de atter.
 Tause hans Tanker i Sønnesorng mødte,
 Nordens Menighed gik som Datter.

*

Björnson havde tidligt sluttet sig til *Grundtvig*. I 1852 havde han set ham første Gang i Kristiania, i 1860 havde han besøgt ham, og i 1868 havde han overværet Aabningsmødet paa *Grundtvigs Højskole* paa Marielyst og i „*Norsk Folkeblad*“ for den 21. Februar 1868 givet en begejstret Skildring af dette Besøg og Højskolebevægelsen: „Disse unge Kandidater, der rejser ud paa Landet og rejser Skoler for de unge Bondegutter, deler deres Vilkaar, slider forfærdeligt og har saavidt Maden i Munden for det (— „thi jo billigere, jo bedre“ —), de er rigtignok al Ære værd. Men endnu mere han, som har vakt denne Tanke og forstaaet at begejstre Ungdommen for den, nemlig *Grundtvig*. Gerningen er ikke alene stor derved, at den er ny, at den i sin Tid forudsatte et nyt Syn paa Forholdene og Kraft til at bibringe andre det; men den er især, tykkes mig, stor derved, at *Maaden*, hvorpaa han vilde, at Undervisningen skulde tages, var et fuldstændigt Brud med alt gammelt.“ . . . „Han turde tro paa Opdragelsens Magt, som laa i vort eget Sprog, vor egen Historie, vor egen Litteratur, ligefra Mytologien til Digternes Værker i Dag! Tværtimod al Slags Undervisningsmaade til da turde han sige: det, som ligger os nærmest, kan naturligvis ogsaa bedst danne os; lad Bondegutterne først blive hjemmehørige i sine Forfædres og sin egen Forestillingskreds, lad dem først blive myndige Borgere i sit eget Land, saa kan de tage Fagstudier, hvis dem saa synes — — —“.

Björnson følte sig nær knyttet baade til de danske og norske Højskolemænd, og som Digter fik han en Betydning for Højskolerne, som delvis har holdt sig til vore Dage. Paa Højskolerne blev hans Sange sunget og hans

Bjørnstjerne Bjørnson

Fortællinger læst som ingen andre Digteres. I Norge virkede han sammen med Herman Anker, Olav Arvesen, Christoffer Bruun og Kristoffer Janson for at virkeliggøre Højskoletanken, og sit store Digt „Arnljot Gelline“, 1870, tilegnede han „Nordens Folkehøjskoler, med Tak og Lykønskning“.

Det var derfor naturligt, at Bjørnson ved Grundtvigs Død talte og digtede til hans Ære. Men allerede Dagen efter Begravelsen kom han i skarp Konflikt med sine grundtvigske Venner i Danmark. Ved det Vennemøde, som holdtes

i Tilknytning til Jordefærdens, blev hans vægtige Mindesang: „Ligesom Vølven i Nordfolkets Gry“ med de stærke Ord om Grundtvigs mægtige Syner, der skal rande „Nordfolkets Udsigt i tusinde Aar“, sunget for første Gang, men derefter holdt Bjørnson en Tale, hvori han paakaldte Grundtvigs rummelige, kærlighedsrige Aand og antydede, at denne Aand maatte vi vise overfor Tyskland: „Danmark, mod hvem der er gjort Uret, har lettest ved at give Haanden, og jeg tror, vi af Vennehaand kan faa, hvad vi aldrig kan faa af Fjendehaand.“

Talen vakte straks Modsigelse, men Mødets Ordstyrer, Pastor C. J. Brandt, afværgede foreløbigt et skarpt Sammenstød. Men da Bjørnson fjorten Dage senere i et Par Artikler i „Oplandenes Avis“ rettede en indtrængende Appel til „Kristenfolket i Norden“ om at „forandre Signalerne“ overfor Tyskland, og i Stedet for Hadets Signaler hejse Vennesignaler, udbrød der en Fejde, som i flere Aar skilte ham fra de danske Grundtvigianere, og udsatte ham for mange bitre og haarde Angreb. I 1879 brød han ogsaa med sine norske Højskolevenner, og i Begyndelsen af Firserne betegnede han sig selv som Fritænkter. Georg Brandes søgte at tage ham til Indtægt for sine Anskuelse, men mod dette protesterede Bjørnson med en Henvisning til, at „det er en Digter, som har øvet størst Indflydelse paa min Udvikling

— gamle Grundtvig“. I Firserne førte et skarpt Sammenstød med Georg Brandes paany Bjørnson i Forbindelse med danske Højskolefolk. Han besøgte Askov og andre Højskoler i 1887. Om dette skriver *H. P. Hanssen*:

„Paa Askov, Flors Højskole, oplevedes hans varme Interesse og dybe Medfølelse med Sønderjyderne, som han da havde været langt borte fra i en halv Snes Aar.

For os, som den Gang sad paa Højskolens Bænke, var Bjørnsons Tilbagevenden til hans Ungdomskærlighed:

Folkehøjskolen, en Fest. Vi havde ikke traadt vore Børnesko, da „Signalfejden“ førtes, og var upaavirkede af al den Bitterhed, Harme og Sorg, som den havde vakt i grundtvigske Kredse. Men vi elskede Bjørnson. Ingen dansk Digter stod os saa nær. Ingen var vi stærkere paavirket af. Hans Fortællinger var for os, hvad Ingemanns historiske Romaner havde været for *Kristen Kold* og hans Samtidige. Man har betegnet hans stærkt idealiserede unge norske Bondegutter og Jenter som „Digterbønder“, „Søndagsbønder“. Saaledes saa vi ikke paa dem. For os var Synnøve og Thorbjørn, Arne og Eli Bøen, Øjvind og Margit, gode Venner og Kammerater, — det var jo i en Tid, hvor *N. J. Termansen*, *Mads Hansen* og andre ligesaa ideelle Bønder færdedes iblandt os“ — „Vi elskede Bjørnsons Sange, ligefra de smaa dejlige Kærlighedsviser: „Holder du af mig,“ „Aften er stille —“, „Hun Venevil hopped paa lette Fod“ og de vemodsfulte Sange: „Nu Tak for alt, ifra vi var smaa“ og „Ingerid Sletten af Sillejord“ til den herlige Sang om Hjemmet: „Jeg kører frem gennem Straalefryd“. Vi sang vor Ungdoms dybe Længsler ud i „Undrer mig paa, hvad jeg faar at se“, og vor Ungdomsfrejdighed i „Løft dit Hoved, du raske Gut!“. Vi fandt ikke bedre Udtryk for vor Trang og Vilje til at værge og bygge vort Land, end de Ord, han lagde os paa Læber i sin Fædrelandssang“

H. P. Hanssen

Jeppe Aakjær

Ogsaa *Jeppe Aakjær* var Elev paa Askov den Gang og har i sine Artikler og Taler skildret Bjørnsøns Besøg i 1887; og andet Steds har han fortalt om, hvordan han i sin Ungdom gennem Bjørnsøns Sange i Morten Eskesens Sangbog fik sit „første Møde med Poesiens Almagt“. Bjørnsøn blev trods Kampe og Svingninger Højskolebevægelsens Forsanger efter Grundtvigs Bortgang.

Den grundtvigske Retning vedblev efter Grundtvigs Død at have stor Indflydelse ikke blot gennem Højskolerne,

men i Kirkelivet. Fra Vartov bredte hans Salmer sig over hele Landet. Flere og flere Præster sluttede sig til hans Anskuelse, og i mange Sogne opstod et rigt grundtvigsk præget Menighedsliv. Valgmenigheder og Frimenigheder oprettedes adskillige Steder, ofte i nær Tilknnytning til Højskolebevægelsen. I Fællesskab arbejdede Præster, Politikere og Højskolemænd for Gennemførelsen af Grundtvigs kirkelige Frihedskrav og ofte for at give Skolelovgivningen Præg af hans Tanker. Meget gennemførtes efterhaanden paa disse Omraader, men en indgaaende Skildring deraf skal ikke gives her. Det er gjort grundigt i Anders Nørgaards Bog om Grundtvigianismen. Derimod skal det kort nævnes her, at der efter Grundtvigs Død opstod mange indre Brydninger mellem hans Tilhængere, hvilket er en naturlig Følge af, at Grundtvigianerne aldrig har været noget Parti, men en Del af Folket, som var grebet, snart af hans kirkelige Anskuelse, snart af hans Tanker om menneskelig og folkelig Oplysning og hans Tanker om personlig, kirkelig og borgerlig Frihed. „Nogle vilde bevare Læresætningerne, men glemte Livsudviklingen. Andre var ivrige for nye Fremskridt og agtede mindre paa, om Kærnen i Grundtvigs Anskuelse blev bevaret. Men der var ogsaa mange, der stræbte efter at vedligeholde „den Forening af Fasthed og Fremgang“, som var et Grundtræk i Mesterens Livsyn,“ siger Holger Begtrup derom,

og han tilføjer: „Det turde være et af de stærkeste Vidnesbyrd om denne Mands aandelige Betydning for det danske Folk, at hans Tanker den Dag i Dag er næsten lige saa omstridte, som da han selv var i Live.“

I politisk Henseende var der allerede i 1870, da „Det forenede Venstre“ dannedes, opstaaet en stærk Modsætning mellem Grundtvigs Tilhængere, og den øgedes efter Grundtvigs Død. Mange, deriblandt Præster som Birkedal, Otto Møller, P. Rørdam, Skat Rørdam, og Folk som N. J. Termansen, C. F. Grove,

Fr. Hammerich

Rektor Lefolii og Grundtvigs Søn, Frederik Lange Grundtvig, hævdede, at man havde indgaaet en falsk Alliance ved at forene sig med „Bondevener og Madstræbere“. — Særlig førte Professor Fr. Hammerich Angrebet. Ved et Vennemøde i Odense 1874 kaldte han det forenede Venstre en Alliance mellem Aand og Uaand, og 1875 udsendte han en lille Piece om „Grundtvig og det forenede Venstre“, som skulde bevise, at Grundtvig ikke vilde det, som det forenede Venstre vilde.

S. Høgsbro, C. Berg, P. Bojsen og Pastor Niels Lindberg o. fl. forsvarede Sammenslutningen af Venstrepartierne, men der vedblev i mange Aar at være baade Højremænd og Venstremænd i den grundtvigske Lejr, selv om Flertallet af Højskolens Mænd efterhaanden sluttede sig stærkest til Venstre.

Ogsaa om Grundtvigs kirkelige Anskuelse, hans Opfattelse af Ordet og Sakramenterne, og om Forholdet mellem Ord og Skrift, opstod der efter hans Død en stadig Diskussion mellem hans Tilhængere, som egentlig er fortsat ret uafbrudt til vore Dage og er nedfældet i en righoldig teologisk og polemisk Litteratur i Bladartikler, Piecer og større Værker om Grundtvigianismen. Højskolens Mænd har taget livlig Del i denne Debat.

Men trods alle Meningsforskelle kom Grundtvigs Tanker til at præge

baade Kirkelivet og Folkelivet i Danmark saa stærkt, at man med Rette kan kalde den sidste Halvdel af det 19. Aarhundrede for Grundtvigianismens Tidsalder. Ikke blot i Menighederne og paa Højskolerne levede hans Tanker, men i de frie Børneskoler og hos mange af Folkeskolens Lærere. I Skolernes Spor fulgte et blomstrende Foreningsliv og de mange Folkemøder, som er karakteristiske for dansk Folkeliv. Foredragsforeninger, Højskoleforeninger, Ungdomsforeninger, ja, selv Gymnastik- og Skytteforeninger blev præget af Grundtvigs Tanker om Folkelighed og Folkeoplysning. I Hundreder af Forsamlingshuse Landet over er disse Tanker blevet til Liv.

Der kom fra ca. 1870 stærke Modstrømninger som Indre Mission, Brandes-Bevægelsen og Socialismen. Vort Folkeliv nu bærer Præg af dem alle, men afgjort ikke mindst af Grundtvigs Tanker.

SAMARBEJDE OG UDADGAAENDE VIRKSOMHED

Efterhaanden, som flere og flere Højskoler oprettedes, opstod der ganske naturligt et vist Samarbejde mellem dem. Højskolemændene knyttedes ikke blot sammen ved personligt Venskab, men det fælles Arbejde mod fælles Maal gav Anledning til indbyrdes Drøftelser og Raadslagninger; Vanskeligheder og Angreb udefra ligeledes.

En af dem, der var med til at bringe et saadant Fællesskab i Stand, var Peter Larsen Skræppenborg. Den 24. Marts 1868 indbød han Lærere og Elever fra de fire Skoler: Askov, Vinding, Gedved og Testrup til et fælles Samvær paa hans store Gaard i Dons. Under Sang kom de forskellige Elevhold marscherende med Faner i Spidsen, og Peter Larsen sørgede med stor Gæstfrihed for, at de alle — over 300 Mennesker — kunde spise Middagsmad paa samme Tid, og derefter blev der talt af Værten og de fire Højskoleforstandere og sunget Fællessange. Sammenkomsten varede i to Dage og blev et festligt og oplivende Højskolemøde. Et lignende blev holdt i 1870.

I 1871—72 enedes de tre Skoler: Askov, Testrup og Vallekilde om at udgive tre Sangbøger til Brug for Højskolerne. Nørregaard og Bågø udgav en Samling „Nordiske Fædrelandssange“, Schrøder og Nutzhorn et Bind

Ernst Trier i Vallekilde Højskoles Foredragssal. Efter Tegning af Viggo Pedersen

„Historiske Sange“, mens Ernst Trier kaldte sit Bind: „Sange for den kristelige Folkeskole“.

Disse Bøger har en særlig Betydning derved, at Udgiverne havde kunnet raadføre sig med Grundtvig selv om Formen for hans Sange. Flere Ændringer i dem fremkom ved denne Lejlighed, saaledes Tildigtningen af de fire sidste Linjer i Sangen: „Et jævnt og muntert, virksomt Liv paa Jord“. Disse Bøger brugtes paa Højskolerne, indtil man i 1894 lod Grønvald Nielsen og H. Nutzhorn sammenarbejde dem til ét Bind: „*Folkehøjskolens Sangbog*“, som siden da har været et uvurderligt Hjælpemiddel i Højskolernes Arbejde og er naaet langt uden for deres Kreds.

I 1875 stiftede Nørregaard, Schrøder og Trier sammen med deres norske Højskolevenner et „*Selskab til fremmede historiske Kildeskrifters Overførelse til Modersmaalet*“ med det Formaal at gøre den klassiske Litteraturs Hovedværker tilgængelige for det folkelige Oplysningsarbejde.

Samtidig søgte Skolerne hver for sig at udbygge deres Virksomhed. — Schrøder skriver, at man allerede i 1868 var klar over, at Maalet ikke var naaet med en vækkende Skole alene: „Saa tit som en Del af vore Lærlinge

trængte til, at noget blev taget med i Undervisningen, som vi ikke før havde, var vi ikke bange for at imødekomme dem, naar ellers Lærerne havde Evne til at tilfredsstille denne Trang. Og naar en Lærer tilbød sig med en særegen Dygtighed, der kunde passe ind i, hvad der i Forvejen var til Stede, tog vi mod hans Tjeneste, naar vi havde Raad til det.“

Ligesom i Rødding holdt man paa Askov *offentlige Maanedsmøder* for Egnens Befolkning. Efter Kolds Død fortsatte man paa Askov de Ferie-møder for Lærere, som han havde begyndt. De holdtes under Navn af „*Lærersamlinger*“ i 2 à 3 Uger i August for Lærere fra Børneskoler og Højskoler, Statsskoler og Friskoler. Ofte medvirkede Præster og Lægmænd fra andre egne af Landet som Talere ved disse Kursus, og Deltagerne kom ligeledes vidt omkring fra. I Oktober 1874 holdtes paa Askov det første *Efteraarsmøde*, hvortil baade Tilhørere og Talere kom rejsende langvejs fra til et flere Dages Samvær paa Højskolen. Denne Skik bredte sig snart til andre Skoler og til de mange *Foredragsforeninger*, som i disse Aar oprettedes over hele Landet. Efteraarsmøderne udgør endnu den Dag i Dag et særligt karakteristisk Træk i Højskolernes og de grundtvigske Kredses Liv.

Fra Tresserne og fremefter blev der bygget mange *Forsamlingshuse* rundt i Sognene som Øvelshuse for Gymnastikforeninger og som Hjemsted for folkelige Møder. Og samtidig begyndte den omfattende Foredragsvirksomhed, som senere blev en væsentlig Del af Højskolemændenes Gerning.

Denne Virksomhed blev af stor Betydning. Gennem den holdt de sig i Kontakt med gamle Elever og med Hjemmene, hvorfra de kom; gennem den fik de nær Føling med Folkets Tankegang og alle Spørgsmaal, som bevægede Sindene, og fik Lejlighed til at føre den folkelige Oplysning ud i vide Kredse; men den førte dem ogsaa tit ind i Fejder med Mennesker, som tænkte anderledes om Folkets store Livsspørgsmaal.

Ludvig Schrøder havde i Halvfjerdserne ofte Lejlighed til at tale Højskolens Sag ved store Møder, f. Eks. ved det fjerde nordiske Kirkemøde i København i September 1871, ved Folkehøjskolemødet i Kristiania i April 1872 og ved Skole- og Vennemøder i Odense 1873 og 1876. Disse Programtaler samlede han i en lille Bog: „*Om Skoler for Voksne*“, som udkom 1878, og gennem dem faar man et klart Billede af Schrøders Syn paa Højskolens

Opgave og Arbejdsmaade.

Ogsaa Jens Nørregaard var ofte stærkt i Ilden sidst i Tresserne og først i Halvfjerds-erne. Hans Skole var bl. a. oprettet for at modvirke Lars Bjørnbaks Indflydelse paa Aarhusegnen, og

Gerlev Forsamlingshus

det varede heller ikke længe, før de to Højskolemænd tørnede sammen i „en Kamp paa Liv og Død“, som „Dansk Folketidende“ en Gang skrev. Ved store Skole- og Folkemøder i Aarhus, Skanderborg, Randers, Odder og Ravnholt Skov mødtes de fra 1867 til 1873 til drabelige Dyster om Emner som Skandinavisme, Folkeaand, Sagn og Eventyrs Betydning i Børneopdragelsen o. lign. Der samledes ofte over Tusind Tilhørere til disse Møder, hvor Bølgerne altid gik meget højt. Diskussionerne var ofte saa lidenskabelige, at Forsamlingen delte sig i to skarpt adskilte Lejre, der undertiden var ved at gaa løs paa hinanden. Paa Bjørnbaks Side stod bl. a. Dr. Geert Winther, Søren Kjær og Landstingsmand M. Andersen, mens Nørregaard støttedes af Bågø, Otto Møller og P. Bojsen m. fl. Anførerne var dog Nørregaard og Bjørnbak. De var begge dygtige Talere og skarpe Debattører. Bjørnbak forargede Grundtvigianerne ved sin hensynsløse Form, og de irriterede til Gengæld ham ved deres „Hovmod“. Bjørnbakkerne kaldte Testrup for „Bragesludringsanstalten“, mens Grundtvigianerne regnede Viby for en „Jætteskole“. Endnu lever Fortællingerne om disse Kampe i Folkemunde i Østjylland. Adskillige unge fik deres Vækkelse ved at overvære dem, og de bidrog stærkt til at fremkalde et rigt aandeligt Liv i Befolkningen paa Aarhusegnen, hvilket senere satte Spor i Oprettelsen af flere Højskoler og Valgmenigheder paa Egnen.

Tiden har i nogen Grad ændret Synet paa de Spørgsmaal, man den Gang stredes om, og Nutiden vil næppe saa afgjort give den ene Part hele Retten

og den anden hele Uretten, men dybest set var det to helt forskellige Livsopfattelser, der her tog Livtag, og en afgjort Modsætning mellem dem vil altid bestaa.

Ogsaa paa en anden Front maatte Jens Nørregaard kæmpe for Højskolens Sag. I 1878 udkom under Mærket „—p.“ en lille Piece: „*Den grundtvigske Folkehøjskole, et Bidrag til en Tidsbetragtning*“. Den anonyme Forfatter anerkender Højskolens Betydning, men bebrejder Højskolens Mænd deres Ensidighed og deres fornemme Holdning overfor enhver offentlig Bedømmelse af deres Virksomhed. „Enhver Indvending afvises med Bemærkning om, at den kommer fra „doktrinær Side“, og at den hidrører fra „Mangel paa Syn“ for den ejendommelige til Grund liggende Tanke. Der henvises idelig til, „at man ej er klog paa, hvad man ej først har elsket“, en Sætning, der saaledes fastholdt i al Almindelighed, rigtignok i høj Grad maa svække Betydningen af Grundtvigianernes stærke Domme om Statsskolen og den lærde Skole, hvilken de ingensinde vides at have „elsket“ med nogen synderlig Varme.“ De maa lære at indse, at „enhver, der iøvrigt har Øje for og Opfattelse af aandelig Virksomhed, ogsaa er i Besiddelse af den almindelige Betingelse for at forstaa og vurdere Højskolens Gerning.“ De maa ikke lade sig nøje med deres Venners og Bøndernes Bifald alene, thi det danske Folk bestaar ikke blot af Grundtvigianere og Bønder, men desuden af en stor Kreds af Medborgere, der repræsenterer en dannet og oplyst offentlig Mening, som ikke er uden Betydning. Det vil hævne sig, hvis Højskolens Mænd sætter den gamle Dannelses Mænd udenfor Debatten som Ignoranter eller forældede Størrelser. Højskolerne kan ikke i Længden undvære et godt Omdømme ogsaa i de Kredse, hvorfra de ikke nærmest tænkes rekrutterede.

Der tales i Piecen om, at det er blevet en ren Modesag at komme paa Højskole, hvorved uberettigede Elementer vinder Indpas, og der rettes dernæst tre Hovedbebrejdelser mod Højskolerne: 1) At de foragter positive Kundskaber og fægter med gamle Talemaader mod den „døde“ Undervisning, „Ramseriet“, „Propperiet med Kundskaber“ o. s. v. fuldstændig blinde for, at det ikke længere rammer nogen levende Fjende. — 2) At de har sluttet sig til det forenede Venstre, et Parti, „for hvem det aandelige aldrig har

ligget stærkt“, og som rummer Elementer som G. Winter, Bjørnbak og I. A. Hansen, der maa blive staaende som Grundtvigs Antipoder. — Grundtvigianerne havde oprindelig hævdet, at de „ifølge deres Forestilling om Størheden og Dybden af det aandelige Fond, hvorover de raadede, maatte søge deres Stade ikke imellem, men over *Partierne*“ — og det var derfor et Fald, at de nu var havnet i Venstre. 3) Endelig hævdes det, at de grundtvigske Højskoler i deres aandelige og navnlig kristelige Paavirkning ikke sigter dybt nok. De nøjes med at nære Indbildningskraften, men glemmer at appellere til Viljen og Samvittigheden og forsømmer at give grundig og tilforladelig Oplysning om selve Kristendommen. — Denne velskrevne og skarpe Kritik af Højskolerne vakte ikke ringe Opsigt, men Jens Nørregaard var straks parat til at imødegaa den. Det skete i et lille Skrift: „Svar fra „den grundtvigske Folkehøjskole“ i Testrup“, 1878. — Heri takker Nørregaard Forfatteren, selv om han hellere havde set, at han ikke var anonym, og godkender dermed hans Berettigelse til at rejse en Forhandling om Højskolen. Men han finder Bogen for lidt positiv og Kritikken mest egnet til at slibe Modstandernes Vaaben. Han fremhæver, at han allerede paa det nordiske Skolemøde i København 1877 har udtalt, at „Hovedsynspunktet, hvorunder vi ønsker vort Arbejde dømt, fordi det fra første Færd har været og stadig er Kærnen deri, er *Samvittighedens Vækkelse og Udvikling*“. Beskyldningen for at ringeagte Kundskaber besvarer Nørregaard med en grundig Redegørelse for Skolearbejdet paa Testrup, hvoraf det tydeligt fremgaar, at der lægges megen Vægt paa Elevernes Selvarbejde og paa at lære dem noget. „Vistnok har jeg og mine Medarbejdere ved Lejlighed „varmt angrebet Kundskabs Misbrug“, men kun for desto varmere at prise god Kundskabs Brug.“ Dernæst redegør Nørregaard for den politiske Situation og Højskolens Stilling dertil og hævder, at der paa Testrup er blevet givet paalidelig og omhyggelig Besked om Kristendommen: „Den væsentligste Del af den Oplysning, vi meddeler om Folkenes, især Nordboernes, Arildstro, drejer sig netop om dennes Forhold til Kristendommen, og endda tør jeg sige, at Testrup Højskole ingenlunde er den, hvor denne Side af Undervisningen er videst udviklet. Skulle Højskolerne ikke ligefrem være Kirkeskoler, kunne de ikke udvide dette ret meget.“ — Senere siger han: „Den bedste og rigeste

Tilgang har Højskolerne oprindeligt haft fra kristelig og kirkeligt opvakte Kredse, og det var og er ligefrem umuligt at arbejde paa saadanne unge Menneskers Oplysning uden at anerkende den Aandsudvikling, som der her var at gaa ud fra. Vi har stadig betragtet den Slags Elever som vore kæreste og bedste, og vi har aldrig fornægtet eller bestridt den Betydning, som den kristelige Opdragelse, Opvækkelse eller Oplysning har haft for deres Trang til at lære noget og deres Evne til at kunne lære noget.“ — Men ved Siden deraf har man anset det for Højskolens særlige Opgave at udvikle den rént menneskelige Side af Elevernes Liv, at vække deres Folkefølelse og give dem Midler i Hænde til at nære den med.

I 1905 afslørede Morten Pontoppidan sig som den anonyme Forfatter fra 1878. Det var iøvrigt netop i dette sidste Aar, han selv begyndte at holde Højskole i Freerslev.

Som et Led i Højskolernes udadgaaende Virksomhed maa nævnes, at Ludvig Schrøder i 1871 sammen med Præsten Ludvig Helweg og tre Nordmænd begyndte Udgivelsen af et „*Nordisk Maanedsskrift for folkelig og kristelig Oplysning*“. Det udkom indtil 1883 og afløstes saa af „*Historisk Maanedsskrift for folkelig og kristelig Oplysning*“, udgivet af Schrøder, Nutzhorn, Poul la Cour og Valgmenighedspræst Fr. Nygård. Fra 1888 til 1892 bar det Navnet „*Danskeren*“ og havde Schrøder og Fr. Nygård og senere Pastor Fr. Jungersen som Udgivere. Det efterfulgtes i Aarene 1898—1906 af „*Dansk Tidsskrift*“ udgivet af Jacob Appel og L. Moltesen. Askov var Hovedsædet for disse Tidsskrifter, hvori der findes Artikler om allehaande folkelige og kulturelle Emner, deriblandt adskillige vedrørende Højskolebevægelsen gennem Aarene. Som et Art Fortsættelse deraf kan nævnes Askov-Tidsskriftet „*Dansk Udsyn*“, som fra 1921 begyndte at udkomme under Redaktion af de fire Askovlærere: J. Th. Arnfred, C. P. O. Christiansen, Hans Lund og J. Rosenkjær. Det udkommer stadig som et Udtryk for Nutidens Højskoles Trang til at orientere sine Elever om de Spørgsmaal, der rører sig herhjemme og i Udlandet.

I Tidens Løb har andre Højskolemænd udgivet lignende Tidsskrifter; saaledes udgav Holger Begtrup i Aarene 1901—04 et Maanedsskrift „*Den danske Højskole*“ og Ejnar Skovrup i 1927—31 „*Tidsskrift for dansk Folke-*

Skrevet Prædigt. 25-10-04

Kr. Højskolelærer P. Rydbergt!

Om der i Blad for den Tid
findes noget om Ujordsind Højs-
koles Grundtæppe, ved jeg ikke.
Men jeg kan oplyse, at jeg købte
Ejendommen 12 Marts 1880, og
at vi 2 Juli samme Aar bej-
de Kransen paa den nye Højs-
kolebygning. 31 Juli flyttede jeg
(efter enst Sommerstude i Færø-
ler) Et Ujordsind, og d. 12 Ok-
tober indviede Skolebygningen
ved et Efteraarsmøde, der varte
fra 12 til 17 Oktober.

2 November afbrændtes den
Karlsholm.

Elevantallet var i min Tid følgende:

	Vinterstude.	Sommerstude.
1880-81.	— 28	— 38
81-82	— 52	— 39
82-83.	— 64	— 63
83-84.	— 49	— 56
84-85.	— 60	— 48
85-86	— 35	— 36.
86-87	— 31	— 46.
87-88	—	— 35
88-89	—	— 16
89-90	— 11	— 21
90-91	— 10	—

Faksimile og Brev fra Morten Pontoppidan til Højskolelærer P. Rydbert

Der var ingen Skole i de to
Vintre 87-88 og 88-89.

24 Marts ~~1887~~ 1891 sluttede jeg min
Andenskommande i Ujvålsnede og 13. Aug.
sammen med flytteren jeg til København.
Den følgende 29. Maj kom jeg først
Skolen til J. Jørgensen.

Medgangen i Eleverne var
væsentlig blest, forth at jeg udtalte
de Røtter til at tage med en
vinderlatter Elver og desuden at
jeg (i 1887) trod med "den lille
kæde" "skæde" og udtalte der
Anstalt for de Holgerstrøms
~~broder~~ ^{for alle hændelse} for en stor del
havde mine Elver.

Ligningshuset opførte til Lørens
belysning i 1883. Kronen begynder d. 5. September.

Almindelig tid (25. juli 1882) var
Kronen belysning for Qvæst- og Fortællers
Ligningshuset. Et indvielse 24. sept.

De første Lørens var i min
Tid følgende.

Lars Nielsen hele Tiden.

Efter ham: Morten Pontoppidan,
Georg Ummelstrøm, Jens
Peters Lindbo, Jøse Hakker.

Lærere: Fri Mari Hansen,
~~Anna Lyngby (inden gift med~~
~~Lars Hansen),~~ Anna Andersen,
Theodora Poulsen, Betty Rasmussen.
(Anna Lyngby uetret, hien
var i Frederik).

J skal nu se kunne
gjøre Dem med disse Op-
lysninger, og på den Tid
Tjeneste med Dem for
Forsøgelse er jeg

Dens atlyde

M. Pontoppidan

Konrad Jørgensen

oplysning", begge stærkt prægede af Højskolemænds Medarbejderskab og Udtryk for, hvad der i de paagældende Perioder rørte sig i Højskolens Verden.

Men endnu større Betydning som Organ for Højskolebevægelsen fik Ugebladet „Højskolebladet“, hvis første Nummer udkom d. 7. April 1876 under Redaktion af en tidligere Askovlærer og Elev, Konrad Jørgensen. Det kaldtes fra Begyndelsen „Tidende for folkelig Oplysning“ og bærer endnu samme Undertitel. Og Indholdet svarer dertil. Gennem Aarene har alle Strømninger og

Bevægelser i Folkelivet, men navnlig i grundtvigske Kredse, afspejlet sig i de mange Artikler og Forhandlinger om folkelige, kirkelige og kulturelle Spørgsmaal i dette Blad. De forskellige Slægtled af Højskolemænd har været flittige Bidragydere til Bladet, men det samme gælder ogsaa mange førende og skrivende grundtvigske Præster og Lægmænd. Det er karakteristisk, at Bladet aldrig har været et Højskolefagblad, men et frit Organ, ejet og udgivet af Privatmænd, siden 1908 med Helge Skovmand som Redaktør. Det har været et selvstændigt Organ for den grundtvigske Bevægelse i hele dens Spændvidde, og dets 63 Aargange — med de gode Registre og Rubriceringer af Stoffet — udgør et udtømmeligt Kildeskrift ikke blot til Højskolernes, men til hele det grundtvigske Aandslivs Historie. Her findes Meddelelser om Menigheder og Højskoler, biografiske Skildringer af mange Mænd og Kvinder fra Folkeliv og Kirkeliv, Referater af alle vigtige Møder (og mange mindre vigtige) og Udtryk for alle de Strømninger, som gennem Aarene har bevæget Sindene i grundtvigske Kredse. Trods sin rummelige Indstilling har Højskolebladet altid haft sit faste Stæde i Pagt med de bærende Tanker i Højskolen og har derved betydet en Udvidelse af Højskolens Arbejde ved at bringe dens Livssyn og Problemer ud til mange Hjem paa Land og i By. Derved har det været med til at vække

HØJSKOLEBLADET.

TIDENDE FOR FOLKELIG OPLYSNING.

UDGIVET AF
KONRAD JØRGENSEN,
KOLDING.

Nr. 1.

Fredag den 7. April.

1876.

At ville!

At ville, det er Sagen,
saa vel i smaat som stort,
at ville frem med Dagen
og faa en Gjerning gjort.

Der snakkes alt for meget,
der handles alt for lidt,
derfor er Troen bleget
og Synerne forslidt.

Det nytter lidt, vi stiger
som Ørn med stærke Slag,
naar overalt vi viger,
hvor Livet kræver Tag.

Her gjælder det at ville
og vælge sit Parti,
her gjælder det at stille
og staa hinaanden bi.

Thi først vi høster Gavnet,
naar alle Kræfter vil;
Arbejde, det er Navnet
paa hvad der trænges til.

Der snakkes alt for meget
og slagres uden Maal.
Nu, Viljen understreget,
det giver Talen Staal!

Jacob Horrebilde.

Hvad vil „Højskolebladet“?

Mange af Læserne, der her første Gang faar Bladet i Hænde, spørger sagtens saaledes. Vi skal derfor straks svare dem med et Par Ord paa Spørgsmaalet. For øvrigt vil Bladets Maal bedst kunne skjønnes af dets Gjerning, saa fremt det ellers faar Lykke og Hjælp til at udrette, hvad det stiller efter.

I ethvert godt Navn ligger der en Betegnelse af de Egenheder, der udmærker det, der nævnes. I Overensstemmelse hermed skulde ogsaa „Højskolebladet“'s nærmeste Indhold og Maal være udtrykt i dets Navn.

Der skulde med Navnet være sagt, at Bladet slutter sig til den Gjerning i Oplivelsens og Oplysningens Tjeneste, som navnlig Folkeløjskolerne har gjort sig til Værkstøder for, og at det ønsker at støtte denne Gjerning af al Formne.

End videre skulde Navnet betegne, at Bladet har særligt Ærinde til den Ungdom, der igjennem Højskolerne har faaet Sans for et ædelt og aandeligt løftet Menneskeliv, i hvilket Synet naar længere end til Pengeposen og Madskaftet eller Klædeskaftet. Det skulde for denne Ungdom være en Slags Fortsættelsesskole, hvor den levende Forbindelse med Højskolen og dens Gjerning kunde bevares, hvor der kunde høstes Næring for det vakte Aandsliv, og hvor der endelig kunde findes en Modvægt mod Fristelserne til at falde tilbage i de gamle Skurer.

For det tredje skulde Navnet sige, at Bladet ogsaa er bestemt for dem af den ældre Slægt, som med venlige Blikke ser paa Højskolens Gjerning, men som paa Grund af „Stavnbaandet“

Forstaaelse og styrke Sansen for Højskolernes Gerning, samtidig med, at det har været et Bindeled mellem Højskolens Mænd og en Valplads for deres indbyrdes Kampe. Undertiden har ogsaa selve Bladet mødt Kritik fra Folk indenfor Højskolen, og til Tider har der været oprettet andre Blade, som enten skulde supplere Højskolebladet eller repræsentere en anden Linje indenfor Højskolen. Men Højskolebladet har stadig bevaret sin Stilling som det førende Blad i Højskolens Verden.

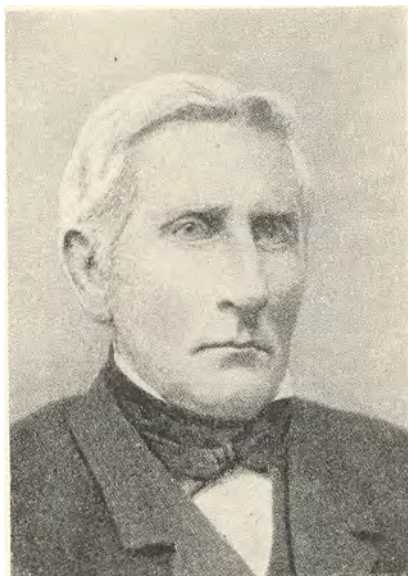
SORØPLANEN DRØFTES PAANY ASKOV HØJSKOLE UDVIDER SIN UNDERVISNING

Aaret 1878 er et grødefuldt Aar i Højskolens Historie. Ikke blot udkom der flere Skrifter om Højskolen, bl. a. de tidligere omtalte af Schrøder, Pontoppidan og Nørregaard, men tillige en lille Bog „*Den danske Højskole i Sorø, betragtet som en dansk Velfærdssag*“ af Præsten Otto Møller i Gylling. I Norge udsendte Christoffer Bruun samme Aar sin ypperlige Bog „*Folkelige Grundtanker*“, som den Dag i Dag maa regnes for én af de bedste Redegørelser for Højskolebevægelsens bærende Idéer og Arbejdsformer. I November 1878 begyndte Lærerne i Askov den udvidede Højskolegerning, som siden har givet denne Skole dens Særpræg. I samme Maaned aabnedes, ogsaa gennem Tilskyndelse fra Askov, den første danske Højskole i Nordamerika i Elk Horn, Iowa.

Og allerede i April samme Aar var med Københavns Højskoleforenings Stiftelse Grunden lagt til de Højskoleforeninger og Højskolehjem, som senere voksede frem i en Række danske Købstæder og efterhaanden ogsaa blandt Danske i Amerika.

Men den vigtigste Begivenhed i dette Aar i Højskolernes Verden var dog nok den fornyede Drøftelse af Tanken om en Højskole i Sorø. Der var ingen Steder fuld Tilfredshed med den Ordning, som i 1849 var truffet vedrørende Sorø Akademi, hvorefter Akademiet blev nedlagt, mens Sorø lærde Skole vedblev at bestaa. Det var ret indlysende, at dette ikke svarede til Stiftelsens oprindelige Formaal. Derfor nedsatte Undervisningsminister C. P. T. Rosen-

ørn=Teilman (under Ministeriet Frijs) d. 31. Marts 1866, efter Andragende fra Elever i Sorø Skole, en Kommission, hvis Opgave var at udkaste en Plan til i Sorø at oprette „en fri Højskole for en mere fuldendt almindelig realvidenskabelig Uddannelse til Tarv for Borgersamfundet og Statslivet i det hele“. Kommissionens Medlemmer var Hofjægermester H. Carlsen, Departementscheferne Linde og Regenburg, Professorerne F. Johnstrup og Rasmus Nielsen, samt Folketingsmændene St. Bille og Lars Dinesen. Kommissionen afgav Betænkning d. 9. August

Otto Møller

1867 og foreslog, at der i Sorø oprettedes „en fri folkelig Højskole, ved hvilken der lægges mindre an paa Meddelelse af bestemte Kundskaber i det størst mulige Omfang end paa Vækkelse og aandelig Udvikling i det hele“. Forslaget blev først i December 1870 omdelt til Rigsdagens Medlemmer, men da der allerede i Maj samme Aar var dannet et nyt Ministerium, kom der ikke mere ud af Sagen.

I Højskolekredse levede Tanken dog stadig, og i Marts Maaned 1878 udsendte Jens Nørregaard og Ludvig Schrøder, støttet af C. J. Brandt, C. Hostrup og Fred. Nielsen, Indbydelse til et Forhandlingsmøde i København om Muligheden af at faa Tanken om en Folkehøjskole i Sorø virkeliggjort i en nær Fremtid.

Mødet afholdtes i Tivolis Koncertsal d. 10. og 11. April 1878. Det samlede henved 700 Deltagere og var begunstiget af det skønneste Solskinsvejr. Pastor C. J. Brandt fra Vartov ledede Mødet, og den første Dag indledede Schrøder, den anden Nørregaard Forhandlingen.

Schrøder begyndte med at takke Vartov Menighedskreds, som havde bistaaet med Mødets Tilrettelæggelse, „da det egentlig er fra den, vi er udsaaede til at røgte den Højskolegerning, vi hidtil har arbejdet i“. Derfor havde man ønsket Mødet holdt i København, men ogsaa fordi det endnu

Rasmus Nielsen

var, som da Grundtvig søgte til København, at naar noget skal frem til Forhandling over hele Landet, da maa der først slaas til Lyd derfor i Hovedstaden. Schrøder bekendte, at han ikke var saa stærk i Troen som Nørregaard paa, at Sorøskolen snart kunde virkeliggøres, men han var enig med ham i, at skal Folkehøjskolesagen virkelig have en Fremtid, da maa den have et stærkt Brændpunkt, hvorm hele Arbejdet kan samle sig. Han talte dernæst om Grundtvig som den, der med sin „Spaastikke“ havde „vist Vand“ ved at lade den løbe over de skjulte Væld og de gemte Skatte, saa hvor han

havde peget, dér kunde man trøstigt grave og være sikker paa at finde noget. Han skildrede de Omraader af Højskolens Arbejde, der talte for en udvidet Undervisning, men indrømmede, at en stor Fælleshøjskole næppe kunde blive en særlig grundtvigsk Højskole, men det maatte dog kræves, at Lærerne kunde arbejde sammen og mødes i en fælles Ærbødighed for den store Folkeoplyser, Norden har haft i Grundtvig. Selv om Højskolen ikke med det samme kunde rejses i Sorø, kunde man forberede den. „Medens de paa Universitetet forbereder 400 Aars Festen for Universitetets Stiftelse, mener jeg ikke, at vi kan gøre noget bedre end at forberede Begyndelsesfesten for Stiftelsen af en virkelig storartet Folkehøjskole i Danmark.“

Næste Dag talte Nørregaard. Han fremhævede, at Mødets Hensigt ikke var at træffe Beslutninger, men at rejse en Forhandling om Sorø sagen, og mente, at der hvert Aar vilde blive flere og flere unge rundt i Landet, som, efter at have modtaget deres første Vækkelse og Undervisning paa de be-

Sorø Akademi

staaende Folkehøjskoler, vilde føle Trang til at gaa videre under kyndig Vejledning; en stor Folkehøjskole vilde kunne imødekomme deres Trang til en sammenhængende aandelig Oplysning. Og der maatte lægges Eftertryk paa, at Skolen skulde have den aandelige Udvikling som sit Maal. „Det kendes nu tilstrækkelig af Erfaring, hvilken Forskel det gør, om 100 unge Mennesker lever sammen med Landbrugskundskab til Maal, eller med aandelig Oplysning til Maal. Der er en mægtig Kraft i den sidste, fremfor i den første, til at dæmpe og udrydde Raahed, jævne og udvikle Standsforskellen og selv bøje de forskellige Aldre nærmere til hinanden.“ De nuværende Højskoler havde gjort det nødvendige Forarbejde, og en stor fælles Højskole vilde blive til uberegnelig Velsignelse for Folket og det borgerlige Samfund.

Nørregaard troede ikke, at en saadan Højskole kunde rejses af private Mænd. Det vilde være vanskeligt at faa de nødvendige Lærerkrafter og Pengemidler ad den Vej, og den samlende og jævvende Indflydelse paa hele Folket, som var Kærnen i det hele, vilde en privat Højskole næppe kunne faa. Men han var ikke bange for en Statshøjskole: „Efter min Overbevisning

er de grundtvigske Hovedtanker om folkelig Oplysning saa grunddanske og derfor saa skikkede til at kunne samle alle, at Staten fuldt ud vil kunne forsvare at anerkende og støtte en paa disse Grundtanker hvilende Højskole; — men det enten kender eller anerkender det store Flertal blandt Befolkningen ikke; netop for at fremhjælpe et saadant Kendskab og en saadan Anerkendelse vil det være af den største Betydning for hele Folket, at Staten faar Lejlighed til at stemple og dermed selvfølgelig til at sigte og kontrollere Tankens Virkeliggørelse. For en saadan er jeg ingenlunde bange, thi dels er Staten i mine Øjne det danske Folks lovlige Orden og Værge, som det er rigtigt og forsvarligt at paakalde, naar der trænges til den; og dels er jeg overbevist om, at enhver Regering, der vil paatage sig at løfte denne Opgave, vilde og maatte med den hidtil gjorte Erfaring for Øje indse, at enten maa den gaa ind paa en Ordning af Folkehøjskolen, som støtter sig til den Fremgangsmaade, der hidtil i Danmark ene og alene har kunnet udrette noget, eller den maa udsætte sig for at forspilde Sagen i denne Skikkelse, ligesom den allerede er mislykkedes tre Gange i anden Skikkelse.“

Nørregaard gennemgaar derefter Sagens tidligere Udvikling og skildrer i Hovedtræk, hvorledes han mener, at Skolen vil komme til at se ud. Den skulde være aaben for dem, der søger *Kundskab* om Folkelivets og Menneskelivets Udvikling, Fædrelandets og Jordens Natur og Kultur, Modersmaalet og dets Poesi. Skolens „Folkelighed“ skal ikke søges i den uhindrede Tilgang, der aabnes, men i *dens aandelige Præg* og den *almindelige* Tilgang, den faar. Der skulde undervises i Verdenshistorie, Kirkehistorie (omfattende Kundskab i det gamle og det nye Testaments Bøger), Nordens Historie, den nordiske Oldtids, Middelalders og den nyere Tids Poesi, nordisk Sprogkundskab, Jordbeskrivelse, Naturkundskab, Naturhistorie og Matematik — alt fordelt paa fire Halvaar. Dernæst Grundtrækkene af Danmarks Statsforfatning og almindelige Lovforhold — fordelt paa to Halvaar; og endelig mundtlige og skriftlige Øvelser i Modersmaalet og de andre Fag, Musikøvelser og Legemsøvelser.

Den daglige Undervisningstid skulde være 6—7 Timer. Lærernes Antal skulde foreløbig være 10, foruden Gæstelærere. Alle Lærere skulde udnævnes af Regeringen, saaledes at tre Mænd først udpeges til i indbyrdes For-

staelse at vælge andre syv, som de kan arbejde sammen med; og fremtidig vilde ingen Lærer kunne udnævnes af Regeringen uden efter Samraad med de andre Lærere.

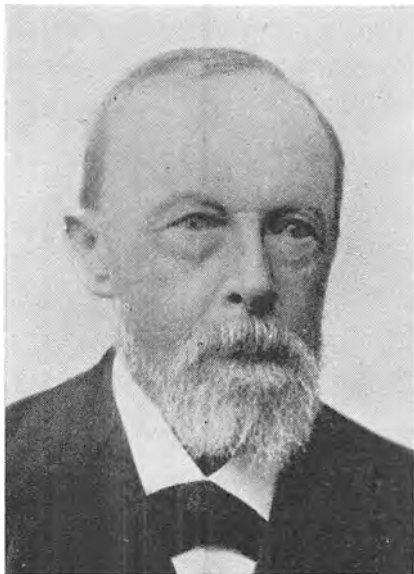
En Direktør over alle Ejendommene og Skolen er Mellemedet mellem Regeringen og Lærerne, samt Eleverne. Et Kosthus indrettes for de Elever, som ønsker det. Betalingen for Kosten kan være rigelig, for Undervisningen lille, med talrige Fripladser, eller helt gratis.

Nørregaard slutter: „I en Overenskomst paa disse Enemærker vilde jeg se et glædeligt Varsel om en god og glædelige Forligelse ogsaa paa andre Enemærker, og baade Folk og enhver Regering vilde finde deres Regning der ved. Folkehøjskolen i Sorø staar som Indskriften paa en lykkelig Samstemning mellem Regering og Folk, paa et velsignet Samarbejde mellem alle Folkets Lag, som i Længden ikke kan undværes.“ Talen modtoges med Bifald, og i den følgende Forhandling, hvori Carl Grove, Vilh. Birkedal, V. J. Hoff, cand.phil. Rudolf Schmidt, Kaptain J. C. la Cour, C. Bågø og H. Nutzhorn deltog, fik den, trods forskelligt Syn paa Enkeltheder, i Hovedsagen Tilslutning fra alle Talerne. *Birkedal* udtalte bl. a., at han gerne som Menig vilde stille sig i Række med Højskolens Mænd og være med til at forsvare Højskolen mod Angreb og Miskendelse. For ham stod Højskolernes Fremkomst som et af de forjættelsesrigeste Vaartegn i Tiden, men disse mange mindre Skoler maatte have en Hovedbygning, et Herresæde, hvor de lige som alle kunde samles under ét Tag. „Før en saadan Stiftelse rejser sig, er Grundtvigs Tanke ikke kommen til sin Afslutning.“ Pastor *Hoff* delte Ønsket om en stor Skole, men spurgte, om der ikke kunde findes et Mellemed ved, at man ud fra de bestaaende Skoler arbejdede frem mod Maalet.

Til Slut udtalte *C. J. Brandt*, at han aldrig havde været i Tvivl om Ønskeligheden af en Skole i Sorøstilen; gennem de 40 Aar, han havde kendt Tanken, havde den staaet for ham som et lysende og vinkende Forbillede, hvis Virkeliggørelse vilde blive til Gavn for Folk og Fædreland, og ingen af de Indvendinger, han gennem 40 Aar havde hørt, havde rokket hans Overbevisning derom.

Mødet fremkaldte en livlig offentlig Forhandling om Sagen.

„Fædrelandet“ havde allerede før Mødet søgt at imødegaa Indlederne ved

V. Pingel

at antyde, at de maaske ikke var personligt uinteresserede i Spørgsmaalet, men andre Blade, f. Eks. „Nationaltidende“, havde været velvillige. Dr. V. Pingel ydede i en lille Bog om den lærde Skole Højskolen varm Anerkendelse, og i „Dagbladet“ tiltraadte Emil Eberling Sorøtanken. Selv paa Rigsdagen blev Sorøsagen drøftet i Oktbr. 1878 under en tre Dages Behandling af Kultusminister Fischers Skolelovsforslag og blev gennemgaaende mødt med Velvilje ligefra Ministeren over Bille, Jagd til Tang, Kruse, Berg og Stenbæk, ja endog af G.

Winther. Men der var Uenighed om, hvorvidt Skolen skulde ligge i Sorø eller København og være en Statsskole eller ikke.

Der var i grundtvigske Kredse stor Overraskelse især over Ministerens Velvilje, men Skoleloven havnede i et Udvalg og kom ikke videre. Høgsbro og andre synes ikke at have troet paa Ministerens ærlige Vilje og ønskede Sagen sendt i Udvalg paa Grund af de forhaandenværende politiske Forhold, d. v. s. den første provisoriske Finanslov.

Det grundigste Indlæg i hele Debatten gav Otto Møller i sin Bog „Den danske Højskole i Sorø“. Her gives først en Gennemgang af Grundtvigs Højskoleskrifter til Belysning af hans Højskoletanke, dernæst en Skildring af de gjorte Forsøg og en Imødegaaelse af Kritikken over Højskolen. Endelig belyser Otto Møller den almindelige Trang til en Højskole og Muligheden af at rejse den i Sorø. Hans Hovedsynspunkter er, at de eksisterende Højskoler ikke har virkeliggjort Grundtvigs oprindelige Højskoletanke. Dels har de for faa Midler og for kort Tid til Raadighed og har maattet indstille sig alt for elementært paa at lære Eleverne Drengefærdigheder, som Grundtvig aldrig havde drømt om, at Højskolen skulde spille Tid og Kræfter paa, dels er de kommet til at virke under et politisk „Roderi“, som Højskolerne intet Ansvar har for, men som ofte maatte virke forstyrrende ind

paa Skolegerningen. Højskolen lægger efter Møllers Mening for megen Vægt paa Foredrag og for lidt paa Oplysning og Selvarbejde, og den har fra at være dansk-historisk forvandlet sig til at være verdenshistorisk, mens den burde samle sig om „det ægte danske“. Stort set er Virkningerne af Højskolegangen meget smaa, men der er en tydelig Trang til en virkelig Folke-dannelse, og denne Trang peger mod en Ungdomsskole for fælles folkelig Oplysning. Dens Rejsning maa være en Folkesag, en Statssag, fordi det er en Velfærdssag for hele Folket. Møller ser helst Skolen rejst i Sorø, som Grundtvig har peget paa. „Det eneste passende Mindesmærke for ham er en „Ordets Højskole“, den hans Sjæl forlystede sig ved at drømme om, hans Sang ikke blev træt af at prise, hans Mund ikke træt af at bede om; — en Højskole i Aand og Sandhed, som noget af hans Aand kunde hvile over og hans Kærlighed til Folk og Land udstraale fra.“

Otto Møllers Bog virker den Dag i Dag som en frisk Skildring af Højskolesagen.

I 1879 førtes i „Dansk Folketidende“ en Forhandling om Sorø og Askov mellem Nørregaard og Morten Pontoppidan. I 1881 udgav Nørregaard en lille Bog: „Sorø og Viborg“, hvori han atter slog til Lyd for Sorøskolen. Heri siger han bl. a.: „Den mest umiddelbare Følge af Mødet i København blev, at nogle Mænd, som ved det havde faaet Øje for det ønskelige i, at der blev gaaet et Skridt videre i det folkelige Oplysningsarbejde, henvendte sig til L. Schrøder for at faa ham til at stille sig i Spidsen for en saadan Bevægelse ved private Midler.“

Dette førte til Stiftelsen af „Dansk Højskoleforening“, som skaffede Midler til at begynde *den udvidede Højskole paa Askov* 1878. Baade Ernst Trier og Nørregaard viste Hjælpsomhed og Forstaaelse overfor denne Udvidelse af Undervisningen, som egentlig var paabegyndt før Tivolimødet, men Nørregaard fremhæver, at det kun er en Tilfredsstillelse af de mest fornødne øjeblikkelige Krav og ikke overflødiggør Sorøskolen. Sorø og Askov er ikke Modsætninger. Otto Møller mente derimod, at Udvidelsen i Askov var en Hindring for „den store Skole“, og mange slog sig faktisk til Ro med, at Askov havde løst Problemet.

Sorøtanken dukkede gennem Aarene Gang paa Gang frem paany. Endnu

i 1909, da V. Brücker slog til Lyd for den, gav Jens Nørregaard et Indlæg i Diskussionen: „Vi har aldrig opgivet Haabet, men om Tiden er der, og Brücker Manden til at rejse Sagen igen, er vel et Spørgsmaal.“

LITTERATUR

Foruden de i Teksten givne Henvisninger kan for den almindelige Histories Vedkommende henvises til Litteraturlisten for Tredie Afsnit, særlig Begtrups: Det danske Folks Historie i det 19. Aarh., IV. Bind, og: Det danske Folks Historie, VII. Bind, samt til H. Rosendals, Ludvig Schrøders, A. Nordahl-Petersens og Olaf Andersens Bøger om Højskolerne.

For Tiden efter 1864 desuden til Fred. Nørregaard: Danmark fra 1864 til Nutiden. Kbhvn. 1922.

Oplysninger om de enkelte Skoler er særlig hentet fra de ovennævnte Bøger om Højskolerne og fra talrige Smaanotiser og Artikler i „Dansk Folketidende“s og „Højskolebladet“s forskellige Aargange, samt fra Skolernes Aarsskrifter, hvor disse har været til at faa. Da det ikke er muligt her at give en fuldstændig Fortegnelse over alle disse spredte Kilder, maa der for de nuværende Højskolars Vedkommende henvises til Litteraturlisterne for hver Skole i andet Bind og til nedenstaaende Fortegnelse over nogle Artikler, Aarsskrifter og Jubilæumsskrifter, som dog langt fra omfatter alt, hvad der findes om Skolerne.

Galtrup: Jakob Lykke: Anders Kr. Povlsen Dal og Galtrup Højskole 1864-1914. Et Minde-skrift, 1914. — Galtrup Højskoles Aarsskrift 1928.

Høng: Til Venner og gamle Elever af Høng Højskole, Slagelse 1914. Højskolebl. 1876, Sp. 52, Højskolebl. 13. Novbr. 1936.

Askov: Askov Folkehøjskole 1865—1915. Udg. af Askov Lærlinge, 1915.

Vallekilde: Ernst Trier: Femogtyve Aars Skolevirksomhed i Vallekilde, Kbhvn. 1894.

Testrup: Jens Nørregaard: Testrup Folkehøjskole 1866—91, Kbhvn. 1891.

Testrup Folkehøjskole 1866—1916. Et Jubilæumsskrift ved Kr. Tårup, Kolding 1916.

Mindeskrift om Jens Nørregaard, samlet og udgivet af Nanna Fabritius Voigt, f. Nørregaard, Kbhvn. 1938.

Ryslunge: „Dansk Folketidende“ 22. Novbr. 1867. — Højskolebl. 1891, Sp. 1410 og 1454.

L. Blauenfeldt: Den Indre Missions Historie, Kbhvn. 1912.

Rødkilde: Højskolebl. 1876, Sp. 333. — Skolens Aarsskrift 1925.

Vrigsted: Højskolebl. 1876, Sp. 134., Højskolebl. 1912, Sp. 761, Højskolebl. 1916, Nr. 45-46 og Højskolebl. 1919, Sp. 283.

Freerslev: J. Povlsen (Vimtrup): Meddelelser om Folkehøjskolen i Freerslev 1872.

Brøderup: Mindeskrift i Anledning af Brøderup Højskoles 50-aarige Bestaaen. Red. af J. P. Neerup, Hobro 1918.

Abed: H. P. G. Jensen: Beretning om Abed Højskole 1867—87, Nykøbing F. 1887.

Vejstrup: V. Bennike: Kristen Hansen i Vejstrup, 1910. — Kristen Hansens Erindringer i A. Uhrskov: Friskolefolk I, Kbhvn. 1931. — Om L. B. Poulsen: Thade Petersen: De sønderjydske Frimenigheders Historie I, S. 154 ff., Kbhvn. 1924. — Om Jens Lund: Begtrup: D. d. F.s Hist., IV, 1914. S. 162—64. — Højskolebl. 1917, Sp. 833 ff. — Fyns Tidende 22. Juni 1917. — Til gamle Elever fra Vejstrup Højskole 1911 og 1917. Om Th. Dissing: Højskolebl. 1939, Nr. 2.

- Østerby: Dansk Folketidende 14. Februar 1868.
- Vinding: Vinding Folkehøjskole gennem 50 Aar, 1867—1917. Udg. af Elevforeningen. 1917.
- Hammerum: K. F. L. Nielsen: Fra Studekørsel til Motordrift. Nogle Optegnelser om Gjellerup Sogn. Herning 1922. — Endvidere: „Vejle Amts Folkeblad“ 27. Marts 1895 og Jubilæumsnummer 1915. — Herning Folkebl. 27. og 29. Marts 1895.
- Aale-Tørskind: Johs. Vinther i „Vejle Amts Folkeblad“ 21. April 1931. — Højskolebl. 1892, Sp. 633.
- Ollerup: P. R. Møller: Mads Hansen, 1881. — Skolens Aarskrift 1918.
- Skals: Højskolebl. 1938, Nr. 34.
- Janderup: Højskolebl. 1892, Sp. 1216, og 1913, Sp. 471 og 1309, samt 1912, Sp. 1650 ff.
- Voldby: Voldby Højskoles Festskrift 1868—1918. Grenaa 1918. — Højskolebl. 1924, Sp. 1702.
- Karise: J. Martekilde og A. Th. Grønberg: Karise Højskole. Dens Historie og Virksomhed gennem 50 Aar. Kbhvn. 1919.
- Mørke: Højskolebl. 1894, Sp. 1419. — Højskolebl. 1918, Sp. 55.
- Sinding: Højskolebl. 1904, Sp. 791.
- Brønderslev: Ludvig Bøgeskov: Tre Gennembrudsmænd, S. 33, Kbhvn. 1905. Højskolebl. 1912, Sp. 728.
- Højskoler i Sønderjylland: Thade Petersen: De sønderjydske Frimenigheders Historie I, S. 69. Kbhvn. 1924.
- Søgaard Kostskole: Højskolebl. 1887, Sp. 1744.

GRUNDTVIGS DØD OG BRYDNINGER BLANDT HANS TILHÆNGERE

- J. Kr. Madsen: Grundtvigs Død og Jordefærd, Kbhvn. 1872. — Mindeblomster paa Biskop Grundtvigs Grav, Kbhvn. 1872.
- Jørgen Nielsen: De kirkelige Vennemøder 1863—1898, I og II, Kbhvn. 1923.
- Bj. Bjørnson: Artikler og Taler I, S. 295, Kristiania—Kbhvn. 1912.
- Klaus Berntsens Erindringer: Fra Manddommens Aar, S. 32—47, Kbhvn. 1923.
- H. P. Hanssen: Bjørnson og Sønderjylland. Dansk Udsyn 1928, S. 35 ff.
- Jeppe Aakjær: Artikler og Taler, S. 140, Kbhvn. 1919.
- S. Hogsbro: Mit Forhold til Grundtvig, Tscherning og Monrad. Kbhvn. 1902.
- Fr. Hammerich: Grundtvig og det forenede Venstre, Kbhvn. 1875.
- N. Lindberg: Grundtvigs politiske Stade, Odense 1876.
- Hans Jensen: Grundtvigianismen i dansk Politik. I: N. F. S. Grundtvig, et Festskrift, Kbhvn. 1933.
- Om Nørregaard og Bjørnbak, se: Hans Jensen: Lars Bjørnbak 1919.
- Et Hovedværk til Belysning af den grundtvigske Bevægelse er: Anders Nørgaard: Grundtvigianismen, et historisk Bidrag, I-III, Kbhvn. 1935—38.

FEMTE AFSNIT
HØJSKOLEBEVÆGELSENS VÆKST
OG FORGRENING

FORGRENINGEN

Saafermt man om Højskolebevægelsen anvender det hyppigt brugte Billede af en Plante, som er vokset op af den danske Jordbund, kan man sige, at denne Plante i Løbet af de første 25 Aar var blevet til et Træ med en kraftig Stamme, hvis Art og Vækstretning nu var tydelig angivet. Men omtrent fra denne Tid begynder Træet, samtidig med, at det fortsætter sin Vækst, at skyde kraftige Sidegrene og nye Skud. Der oprettes nu ikke blot almindelige Højskoler med almen Undervisning, men der opstaar tillige nye Skoletyper, indstillede paa at imødekomme snart et, snart et andet særligt Krav, og denne Specialisering og Forgrening har fortsat sig til Nutiden. Først var det Forholdet mellem den almenmenneskelige og den mere faglige Undervisning, som fik sin delvise Afklaring ved Oprettelsen af Landbrugsskoler, som baade ønskede at bevare noget af Højskolens Præg og at imødekomme den berettigede Trang til landbrugsfaglig Undervisning. De efterfulgtes efterhaanden af andre Skoler med mere eller mindre fagligt Præg f. Eks. Husholdningsskoler, Haandværkerskoler o. lign. I Tidens Løb kom dertil Skoler, som uden at være egentlige Fagskoler, lagde særlig Vægt paa et enkelt Fag, f. Eks. Gymnastikhøjskoler, Væveskoler o. lign.

Nogle Skoler indrettedes for en særlig Gruppe af Ungdommen. Saaledes opstod en Række Højskoler, som kun var bestemt for unge Piger, mens andre søgte at tilpasse sig efter Byungdommens Forhold. Efterhaanden førte det til, at der ogsaa oprettedes Skoler for en særlig Klasse eller Stand i Befolkningen, f. Eks. Husmandsskoler, Arbejderhøjskoler, Højskoler for unge Handelsmænd eller for Andelsfolk, og i vort Aarhundrede har der været talt om Højskoler for de politiske Partier. Ogsaa udenfor den grundtvigske Retning tog man Højskolen i sin Tjeneste. Ikke blot oprettede Indre

Mission og Arbejderbevægelsen egne Skoler, men ogsaa særlige Trossamfund som Baptisterne og Luthersk Missionsforening har gjort Brug af Højskolen. Efterhaanden er det blevet saadan, at Højskolen kan tænkes brugt af enhver Aandsretning, af ethvert Parti og i enhver Sags Tjeneste.

Denne stærke Forgrening har givet ikke ringe Anledning til Diskussion om Højskolens Maal og Principper, idet den af nogle har været opfattet som en Afvigelse fra den egentlige „rene“ Højskole, som kun henvender sig til *Mennesker* og ikke til Særgrupper eller Fag, mens den af andre har været set som en nødvendig Tilpasning til det virkelige Livs Krav, som naturligt maa følge af, at Højskolen er en Skole for Livet.

Historisk set er denne Forgrening en Kendsgerning, som er karakteristisk for Højskolebevægelsen. Væksten foregik ikke blot i Højden, men ogsaa i Bredden. Vil man maale Bevægelsen efter Antallet af Skoler, naaedes Højdepunktet i 1911, da der paa én Gang fandtes 82 Højskoler og 19 Landbrugsskoler, og vil man maale Bredden efter Tilslutningen af Elever, er det Aaret 1919—20, som viser det største Tal, idet Højskolerne i dette Aar besøgte af over 8000 og Landbrugsskolerne af ca. 2700 Elever.

Som det er vanskeligt at tegne et Billede af et levende Træ, hvor Grenene krydses og Kvistene fletter sig ind i hinanden, er det ogsaa vanskeligt at give et klart Billede af Højskolebevægelsen i alle dens Forgreninger og Afskygninger, fordi det samme er Tilfældet dér. Og naar vi i det følgende kun skildrer de „almindelige“ Højskoler i Tidsfølge efter deres Oprettelse, mens Skoler med tydeligt Særpræg skildres gruppevis, skal denne Gruppering ikke opfattes som andet end et Forsøg paa at lette Oversigten og forenkle Billedet.

LANDBRUGSSKOLER

Som tidligere nævnt blev der allerede i 1840erne og 1850erne gjort Forsøg paa at oprette Landbrugsskoler eller Landvæsensinstitutter, undertiden af Mænd, som havde Forbindelse med Højskolebevægelsen, men ogsaa undertiden ud fra andre Forudsætninger. Saaledes oprettede „*Fyns Stifts patriotiske Selskab*“ i 1855 med Næsgaard som Forbillede en Landbrugsskole i

Odense, som var i Gang indtil Aar 1900 og fik en ikke ringe Betydning. Den fik i nogle Aar Understøttelse af Statens Bevilling til „Bondehøjskoler“ og „Folkehøjskoler“.

Det samme var Tilfældet med en mindre Skole i *Bregninge-Horreby* paa Falster, som dog kun virkede 1866—68.

De fleste af disse ældre Landbrugsskoler tog nærmest Sigte paa de større Landbrugs Forhold.

Ved Folkehøjskolerne prøvede man i Begyndelsen — som paa Rødding og Hindholm — at knytte nogen Undervisning i Landbrugsfag til Højskoleundervisningen, men da der opstod en Spænding mellem de to Omraader, og en Sammenblanding let virkede overvældende paa Eleverne i Forhold til den korte Tid, der var til Raadighed, ansaa man det snart for mest praktisk at henvise Landbrugsundervisningen til særlige Skoler. Og da „*Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole*“ var blevet oprettet ved Lov af 1856, skabtes der nye Muligheder for en folkelig Landbrugsundervisning gennem de unge Landbrugskandidater, som uddannedes dér, og som var egnede til at være Lærere for jævne Landmænd. Gennem Forsøgsvirksomheden kom Landbohøjskolens dygtige Lærere snart i godt Forhold ikke mindst til de højskoleprægede Bønder, som villigt stillede deres Marker og Besætninger til Raadighed for Forsøgene. Og snart mødtes man i Ønsket om en ny Type af Landbrugsskoler, som mere end tidligere tog Sigte paa det middelstore Landbrugs, Gaardmandsstandens, Forhold. Disse Skoler voksede frem og fik Tilgang fra de samme Kredse, hvorfra Højskolernes Elever kom. De maa da ogsaa snarere ses som en særlig Gren af Højskolebevægelsen end som Aflæggere af Landbohøjskolen.

Hovedmanden for Skabelsen af den folkelige Landbrugsskole var Kaptein *Jørgen Carl la Cour*, som 1867 oprettede *Lyngby Landboskole* nord for København. Han var født 1838 paa Herregaarden Skærso ved Æbeltoft og var ældre Broder til Fysikeren Poul la Cour paa Askov. J. C. la Cour blev, som en af de første her i Landet, der havde faaet en videnskabelig Landbrugsuddannelse, en Førerskikkelse i dansk Landbrugs Historie gennem en meget alsidig Virksomhed som Igangsætter paa mange nye Omraader. Han var tillige en varmhjertet Fædrelandsven, som gennem frivillig Deltagelse i

J. C. la Cour

Krigen 1864 erhvervede sig Kaptain's Titlen. I sin Ungdom var han — bl. a. ved sit Ægteskab med Fr. Barfods Datter — kommet i Forbindelse med Grundtvigs kirkelige og folkelige Tanker og satte sig tidligt som Maal at grunde en Landbrugsskole med Højskolepræg. Allerede ved en Landmandsforsamling i Odense 1863 havde han i en klar og kraftig Tale trukket Linjerne for en saadan Skole op. Her havde han bl. a. sagt om Højskolerne: „Kendskab til Modersmaal og Fædreland, til dets Historie og Institutioner og dets øko-

nomiske Kilder skal og maa være det første og vigtigste ved enhver af disse Skoler, hvorhen der søger friske, for Varme og alt ædelt modtagelige Ynglinge. At være en rigtig dansk Mand er den første Betingelse for til eget og fælles Bedste at kunne være en god dansk Statsborger.“

Men Undervisningen i Landbrug, støttet paa Naturvidenskaberne, var

Landboskolen ved Lyngby

Anders Svendsen

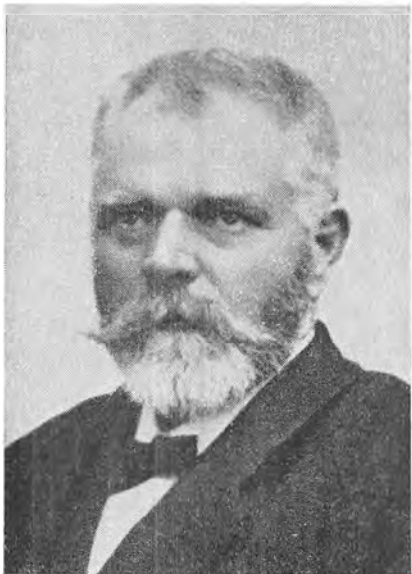

Chr. Christensen

efter hans Mening et Spørgsmaal, som Skolerne maatte imødekomme, efterhaanden som Landboerne stillede mere og mere uafviselige Krav derom. Og han skildrer derefter, hvordan han tænker sig en Landbrugsskole indrettet. Det er ikke nødvendigt, at Eleverne uddannes i praktisk Landbrug paa Skolen. Det maa ske forud og paa andre Steder, paa Gaarde, hvor det kan foregaa mere normalt og økonomisk end paa en Skolegaard, hvor Undervisningen let vil krydse Arbejdet. Det vil være heldigt, om en Skole har

Ladelund Landbrugsskole (Luftfoto)

Niels Pedersen

Jørgen Petersen

et som Forsøgsmark drevet Agerbrug knyttet til sig, men det er ikke en nødvendig Betingelse. Det er vigtigt for Eleverne, ikke blot paa Landbrugs-skolerne, men ogsaa paa Landbohøjskolen, at de forud for den faglige Uddannelse har erhvervet sig det, man sædvanligvis kalder „almindelig Dannelse“. — I Vinteren 1865—66 fik la Cour, samtidig med, at han var Assistent ved Landbohøjskolen, Lejlighed til at gøre sine første praktiske Skoleerfaringer som Forstander paa Arresødal Landboskole. Og da han i 1867 fik rejst sin Skole i Lyngby, satte han som dens Formaal: „At vejlede de Unge, der skal være Jordbrugere, til at blive oplyste, selvstændige og virkelystne danske Borgere, og tillige give dem de Kundskaber, der ligefrem kan komme dem til Nytte som dygtige Landmænd.“ Han kaldte sin Skole en *Landboskole* for at betone, at den ikke blot skulde give faglig, men ogsaa delvis almen Undervisning, og den omfattede baade en Højskole og en Landbrugsafdeling ud fra den Forudsætning, at Eleverne helst først skulde gennemgaa Højskoleafdelingen. Sit Syn paa dette gav han senere et klart Udtryk i de Ord, han skrev under sit Billede, og som er blevet et Slags Motto for de fleste af vore nuværende Landbrugsskoler: „Den danske Landboskole er et Barn af den danske Folkehøjskole og maa som denne bygge paa Troens og Folkelivets Grund.“ Det var dette Syn, der gjorde, at

Hans Appel

Jakob E. Lange

han i 1890 solgte sin Skole til „Grundtvigs Højskole“ og i nogle Aar forestod begge Skoler. Denne Ordning viste sig dog upraktisk og blev ophævet efter faa Aars Forløb, men Grundsynet, at Landbrugsskolen skal arbejde i Højskolens Aand, blev forbilledligt for andre Skoler og har været fastholdt med stor Styrke af Landbrugsskolernes Mænd gennem Aarene.

Anders Svendsen og Chr. Christensen satte det som deres Maal, da de i 1871 omdannede Michael Giøes Folkehøjskole til *Tune Landboskole*. At give „en faglig Landbrugsundervisning i Højskolens Aand“ var, hvad de vilde, og de opretholdt i mange Aar en Højskoleafdeling jævnsides med Landbrugsundervisningen. Svendsen har stærkt betonet, at „det vilde være meget ønskeligt, om alle de unge Mennesker, der vil benytte en Landbrugs-skoles Undervisning, først opholdt sig i det mindste et Vinterhalvaar paa en Folkehøjskole.“

I 1879 oprettede Landbrugskandidat *Niels Pedersen* en „ren“ Landbrugs-skole i *Ladelund* ved Brørup. Han var senere meget virksom for Oprettelsen af Andelsmejerier rundt i Landet og knyttede en Mejeriskole til Landbrugs-skolen. Han var tidligere Elev og Lærer ved Askov Højskole, og ogsaa paa Ladelund kom Højskolens Aand til at raade. Det samme blev Tilfældet, da Landbrugskandidat *Jørgen Petersen* sammen med Landbrugslærer *Hans*

Th. Madsen-Mygdal

H. Hauch

Appel i 1886 omdannede Kolds Højskole til *Dalum Landbrugsskole* og senere knyttede en Skole for Mejerister til den. I 1916 skrev Hans Appel, at Erfaringerne fra Folkehøjskolerne har vist Landbrugsskolerne Vejen: „Ved Brugen af det mundtlige Ord havde Højskolens Banebrydere vakt Folket og revet det ud af Dvale, Vane- og Dorskheds-Døs og faaet det til at spørge om Maal og Vej for sin Færd paa Jorden. Gennem folkelige Foredrag havde Højskolens Mænd givet de unge Kendskab til Historie, til Geografi, til Jord og Himmelrum, saa det blev let for dem, der ønskede mere og indgaaende Viden, at samle sig denne. Her var Forbilledet for en Landbrugsundervisning, og den danske Landbrugsskole har derfor den Dag i Dag et Højskolepræg.“

Ved det nordiske Højskolemøde i Finland 1936 udtalte Forstander *N. Bredkjær*, Tune: „Fagskolerne er paavirket af Folkehøjskolen, hvilket ytrer sig paa den Maade, at det daglige Liv paa Skolerne udfolder sig paa samme Vis, og ved Undervisningen gøres der i udstrakt Grad Brug ogsaa af Foredragsformen. En betydelig Del af Eleverne har i Regelen forud været paa en Folkehøjskole; men i visse Retninger er de dog ogsaa paavirkede af vor højeste Lærestanstalt i Landbrug, Landbohøjskolen.“

Dette viser sig f. Eks. i, at Landbrugsskolernes Ledere og Lærere næsten

Johs. Petersen-Dalum

J. C. Overgaard

altid er Landbrugskandidater. — Lovgivningsmagten sidestiller Landbrugsskolerne med Højskolerne, og de to Skoleformer har en fælles Organisation: „Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler“, og ofte mødes de to Skolegruppers Mænd til fælles Møder og Kursus. Paa Grund af deres Udspring fra og nære Tilknytning til Højskolerne lider Landbrugsskolerne ofte den Skæbne i Fremstillinger kun at blive betragtet som en Gren af Højskolebevægelsen eller maa som her nøjes med at blive nævnt i et Kapitel i Højskolens Historie. De vil sikkert ikke protestere imod det, fordi de vedkender sig Broderskabet, men det bør stærkt fremhæves, at de tillige udgør en selvstændig og meget betydningsfuld Skoleform, som staar umaadelig højt i Folkets Bevidsthed. Derom vidner den stigende Tilslutning, de har haft i en Aarrække. Mens Højskolernes Elevtal laa nogenlunde fast i Aarene fra 1911 til 1931, fordoblede Landbrugsskolerne i dette Tidsrum deres aarlige Besøg fra ca. 1500 til 3000 Elever. De sidste Aar er det ganske vist faldet lidt igen. Landbrugsskolerne har haft meget stor Betydning for vort Landbrugs Udvikling og er paa en fortræffelig Maade blevet gode Formidlere mellem den teoretiske Landbrugsvidenskab og det arbejdende Landbrug. Mange dygtige Mænd har virket og virker endnu i disse Skolers Tjeneste. Uden at forklejnne nogen gaar det vel an at nævne Mænd som S. C. A. Tuxen,

N. Bredkjær

J. K. Jensen

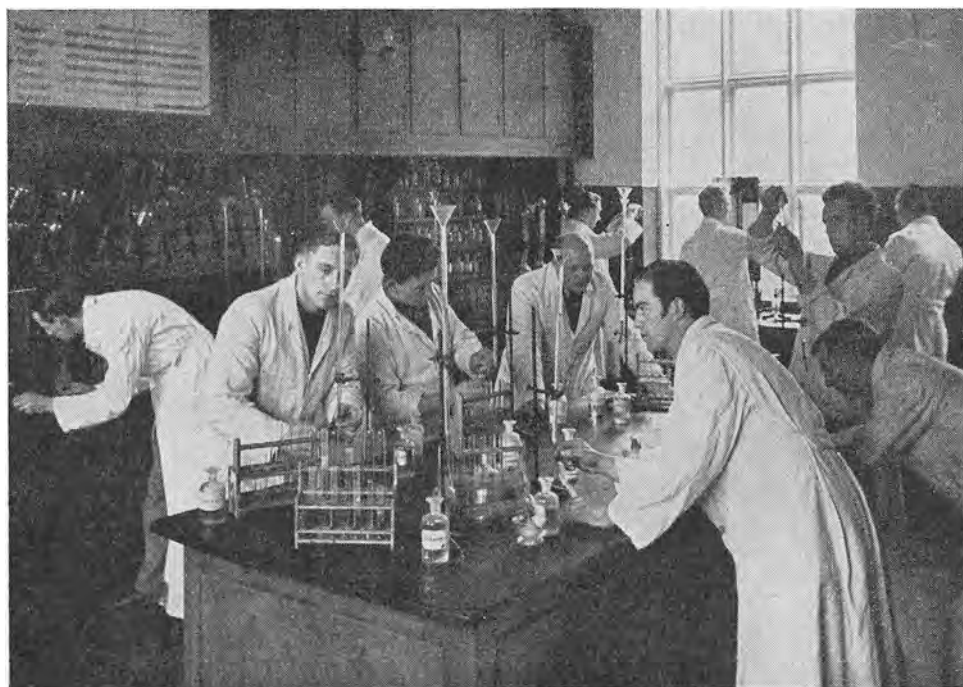
Th. Madsen-Mygdal, H. Hauch, Johs. Petersen-Dalum, J. C. Overgaard, Niels Bredkjær, Jakob E. Lange og J. K. Jensen (Haslev) som landskendte Eksempler herpaa.

I Almindelighed har Landbrugsskolerne et seks Maaneders og et ni Maaneders Kursus. Enkelte forbereder til Optagelse paa Landbohøjskolen eller har korte Kursus for Kontrolassistenter, Fodermestre, Beslagsmede o. lign. 4 Skoler kaldes *Husmandsskoler* og tager særlig Sigte paa de mindre Landbrug og paa Elever, som vil forene Højskole- og Landbrugsskoleopholdet, 2 er *Havebrugsskoler*, og 12 af Landbrugsskolerne har om Sommeren Husholdningskursus for unge Piger. Undervisningen omfatter normalt en Række teoretiske Grundfag som Fysik, Kemi, Anatomi, Botanik, Geologi og Arvelighedslære i Forbindelse med Indsigt i Husdyrbrug, Planteavl, Jorddyrkning og Driftsøkonomi, ofte tillige Timer i Dansk, Regning, Tegning og Landmaaling og undertiden frie Foredrag, Sang og Oplæsning som paa en Højskole.

Med Undtagelse af Næsgaard er alle Skolerne fra før 1864 nedlagt. Det samme gælder en Række Skoler, som oprettedes fra Halvfjerdserne til ind i dette Aarhundrede, f. Eks.: Torup, Faurbogaard, Vejle, Ribe (Højskole og Mælkeriskole), Morsø, Aarup, Nysted, Yding, Ødum, Forsinge, Skaa-

Breve uddeles ved Middagsbordet

Et Laboratorium paa en Landbrugsskole

rup, Stevns, Vesthimmerlands, Vrigsted m. fl. For Tiden er der foruden Næsgaard 21 Landbrugsskoler i Virksomhed. Ældst af disse er Lyngby og Tune fra 1867 og 1871; derefter oprettedes Vilvorde Havebrugsskole 1875, Ladelund 1879, Dalum 1886, Beder Havebrugsskole 1889, Malling 1889, Vestsjællands (Høng) og Kærehave 1903, Haslev (Indre Mission) 1904, Borris og Korinth 1907, Fyns Stifts Husmandsskole og Asmildkloster 1908, Slangstrup 1913, Store Restrup Husmandsskole 1915, Sydsjællands 1915, Graasten 1920, Vejlbjby 1921, Høng Husmandsskole 1925, Hammerum 1938 og Østjyllands Husmandsskole 1939. Flere Højskoler er i Tidens Løb blevet omdannet til Landbrugsskoler, mens det omvendte meget sjældent er sket. Et Par Skoler har skiftevis været Højskole eller Landbrugsskole eller begge Dele paa én Gang. Derimod har flere Højskoler, i Regelen 8 à 9, haft Landbrugsundervisning i Tilknytning til Højskoleundervisningen. Dette har dog væsentligst været Indre Missions Højskoler og forklares naturligt ved, at denne Retning kun har haft én Landbrugsskole.

Landbrugsskolerne er ret forskellige med Hensyn til Størrelse, Bygninger o. lign. De største, som Dalum og Ladelund, udgør store imponerende Bygningskomplekser, andre er mere beskedne af Ydre, men gennemgaaende er Skolerne smukke og veludstyrede. Landbrugsskolerne ejes ikke saa ofte som Højskolerne af Forstanderen. De fleste ejes af Selskaber eller er selvejende Institutioner og har ofte et nært Forhold til Egnens Befolkning og gamle Elever. Et veldrevet Landbrug er i Regelen knyttet til Skolerne.

HØJSKOLER, OPRETTEDE 1870—79

I Aaret 1870 oprettedes kun én Højskole, nemlig *Skelund* ved Hadsund i Randers Amt. Den grundlagdes af Seminarist J. F. Hammer, der ledede den til 1885, da han solgte den til Seminarist Chr. Scriver Baun, som Aaret efter udvandrede til Amerika, hvorefter Skolen blev nedlagt i 1887. Skelund havde i 1876—77 et Elevtal paa 76 om Vinteren og 29 om Sommeren, men derefter var Tilslutningen dalende. Der undervistes af 5 Lærere, hvoriblandt var en Dyr læge og en Mejeriassistent. Skolen var ret stærkt kundskabspræ-

get; om Vinteren undervistes i Landbrugsfag, og de unge Piger blev om Sommeren paa nærliggende Mejerigaarde uddannede som „Mejersker“. I Aaret 1910 fik Forstander V. Witt Hansen Skolen i Gang igen og anerkendt 1912, men paa Grund af Witt Hansens Sygdom lededes den en Tid af Forstander Lundby. Witt Hansen døde 1914, og Skolen blev atter nedlagt.

I 1871 oprettedes ligeledes kun én Højskole, Lyngby Pige højskole, som senere omtales. I 1872 oprettedes tre Skoler: I *Sjorslev* ved Kjellerup grundlagde den tidligere Forstander for Uldum og Høng Højskoler, E. M. Rotwitt, en Højskole, som virkede til 1877, hvorefter den flyttedes til Nabosognet *Almind*. Her lededes den fra 1887 af tidligere Lærer i Nykøbing M., J. Pedersen, indtil den ca. 1893 ophørte. Elevtallet ved disse to Skoler var højst 20, og de fik kun ringe Betydning. Det samme gælder en anden Skole fra dette Aar, som oprettedes i *Sønderholm* ved Nibe under Ledelse af cand. teol. Frederik Nygård, senere kendt som Valgmenighedspræst i Odense og Sdr. Næraa og som Forfatter. Under en senere Forstander, Kr. Petersen, som ledede den 1875—1886, dalede Elevtallet til én Elev, hvorefter Skolen ophørte. En tredje Skole blev 1872 begyndt i *Stenum* i det vestlige Vendsyssel af Seminarist Jørgen Terkelsen, som var uddannet fra Jelling Seminarium og havde været paa Kolds Højskole. Den fik god Tilslutning og flyttede 1890 efter Opfordring fra Egnens Befolkning, der gav et Tilskud paa 10,000 Kr., til den mere centralt beliggende Stationsby *Vraa*, hvor den under Navnet *Vraa Højskole* blev Vendsyssels største Højskole og endnu fortsætter sin Virksomhed.

I 1873 grundlagdes ligeledes tre Højskoler, hvoraf den ene, *Try Højskole* ved Dronninglund i Hjørring Amt, endnu eksisterer. Den blev oprettet af et Aktieselskab med Dyrslæge E. G. Mørck som Forstander. I 1877 købte den tidligere Forstander for Brørup Højskole, J. H. Fogt, *Try Højskole* og

Frederik Nygård

Stenum Højskole

virkede her under vanskelige Kaar til sin Død 1920. Han fik dog efterhaanden Skolen i god Gænge, og under hans Søn, Frode Fogt, som i 1914 overtog Ledelsen, har den haft yderligere Fremgang og har faaet delvis nye Bygninger. I Ondløse ved Mørkøv St. paa Sjælland begyndte

en Husmandssøn fra Sognet, Seminarist og cand. jur. Jørgen Olsen, i 1873 en Højskole, der oprettedes efter en Aktietegning blandt Egnens Folk, særlig med Støtte af Storbønder og Godsejere. — Den fik til at begynde med 30—40 Elever, men da Forstanderen var Højremand, vandt han aldrig Fodfæste blandt Egnens jævne Befolkning og maatte 1871 sælge Skolen til en tidligere Lærer paa Hindholm, Landbrugskandidat A. Madsen. Denne var gift med en Datter af Kolds gode Ven, Gaardejer Povl Rasmussen i Sanderum paa Fyn, men heller ikke de kunde faa Skolen til at gaa. De solgte den saa i 1888 til Seminarist Sofus Banke. Han var uddannet hos P. Bojsen paa Gedved og havde senere været paa Vester-Skerninge og Askov Højskoler og var derefter blevet Friskolelærer i Dianalund ved Sorø. Under mange Vanskeligheder og alt for ringe Tilslutning ledede han nu Ondløse Højskole i 21 Aar, men maatte saa sælge den til Egnens Folk. Fra 1909 til 1912 lededes Skolen af tidligere Højskolelærer i Vinding, J. P. Larsen, men fra Maj 1912 overtoges den af Andreas Thøgersen Grønborg, som var uddannet paa Askov og havde været Lærer ved Mellerup Friskole og Højskole, samt i seks Aar paa Rødkilde Højskole. Grønborg blev senere i nogle Aar Folketingsmand og er kendt som Redaktør og folkelig Forfatter. Han begyndte i Ondløse med 11 Sommerelever og 18 Vinterelever. Efter seks Aars Forløb fratraadte han som Forstander og overtog Karise Højskole 1918. Ondløse Højskole blev nedlagt samme Aar, og Bygningerne anvendes

Try Højskole

nu til et Dreng hjem. — Den tredje Skole fra 1873 oprettedes i *Lundby* ved *Løgstør* af Forstander *Anders Laursen* for egne Midler. Han havde oprindeligt været Kolportør for *Indre Mission*, men blev paa sine Rejser rundt i Landet efterhaanden paavirket i grundtvigsk Retning bl. a. af *J. Lassen Knudsen* og ved Besøg paa *Askov* og *Testrup Højskoler*. Skolen var i en Del Aar baade Sommer og Vinter besøgt af en Snes Elever og fik nogen Betydning for det grundtvigske Liv i *Vesthimmerland*. Men i *Firserne* faldt Elevtallet en Del, og da Staten i 1885 inddrog sin Understøttelse, var dens Saga ude, og den blev nedlagt 1888. Den kendte Husmand *Knud Thøgersen* fra *Dybe* virkede i 3 Aar som Lærer ved Skolen og forsøgte selv i 1882 at holde Højskole paa *Dybebjerg* ved *Lemvig*.

I 1874 oprettedes *Skovgaard Højskole* ved *Ordrup*, som senere skal omtales, og *Æbeltoft Højskole*, der lededes af den tidligere omtalte Førstelærer paa *Hindholm*, daværende Sognepræst i *Æbeltoft*, *N. J. Jensen* og hans Hustru, *Nanna*, født *Bojsen*. Et Aktieselskab ejede Skolen, som var i Gang til 1891. Den fik en ikke ringe Betydning, især vist for de unge Piger, som søgte den i noget større Udstrækning end de unge Mænd. Mens Vinterhol-

Andr. Th. Grønborg

Anders Laursen

dene kun sjældent naede op over 20 Elever, var Sommerholdene undertiden paa omkring 40 Elever. Pastor Jensen og hans Hustru var omsorgsfulde og dygtige Højskolefolk og forstod at finde gode Medhjælpere. Blandt Lærerne var 1883—85 den senere kendte Provst E. K. Thyssen i Ulkebøl og 1885—89 den endnu mere kendte Valgmenigheds- og Frimenighedspræst Morten Larsen, Holstebro. Ogsaa Friskolelærer Kr. Skovrup, Ryslinge, var i et Par Aar Lærer ved Æbeltoft Højskole, ligesom den kendte Kvindelæge Fru Eli Møller i sin Ungdom var Lærerinde ved Sommerskolen 1882 og 1883.

I 1875 oprettede Seminarist N. P. Simonsen en Højskole i *Hesselballe* nord for Aarhus og ledede den, til den blev nedlagt 1913. Simonsen døde 1922. I en Nekrolog over ham i Højskolebladet 9. Juni 1922 hedder det: „Han var en ydmygt troende Kristen og en god dansk Mand, som søgte at finde sig en jævn Plads mellem Jens Nørregaards og L. Bjørnbaks udprægede Standpunkter.“

Skolen hørte altid til de smaa og var meget jævn i sit Præg, men fik trods alle Vanskeligheder en forholdsvis lang Levetid.

En lille Højskole i *Faarup*, Randers Amt, var kun i Gang 1875—78 under Ledelse af Seminarist Laurids Jørgensen.

Kvissel Højskole mellem Hjørring og Frederikshavn stammer ligeledes

Knud Thøgersen

Morten Larsen

fra 1875. Den blev bygget af et Aktieselskab, men straks overtaget af Forstanderen, cand. phil. Viborg, der kom fra Smidstrup Højskole. Han ledede den delvis som Fortsættelsesskole, og da han som Højremand kom i Mod-sætning til Befolkningen, solgte han den 1892 til fhv. Friskolelærer Hag-bard, der en Tid havde været Lærer ved Køng Højskole. Han var en noget mærkelig Mand. I nogle Aar var han Medarbejder ved det meget udbredte, men ikke særligt værdifulde folkelige Ugeblad „Ugens Nyheder“ og kunde samle Folk til Møder rundt i Forsamlingshusene. Derimod kunde han ikke samle Elever til Højskolen og maatte lade Kautionisterne overtage den og stille den til Tvangsauktion 1899. Umiddelbart forinden Auktionen blev Skolen imidlertid købt af Forstander Ole Stevns, som lige var vendt hjem fra Amerika.

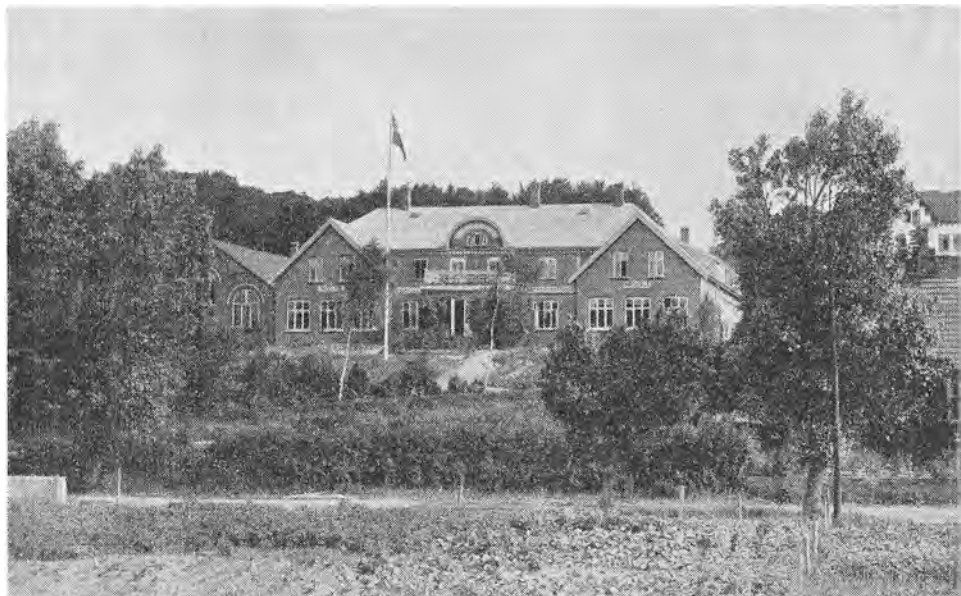
Stevns og hans Hustru begyndte med 7 Elever og maatte den følgende Sommer paa Grund af Bygningens Istandsættelse opgive at holde Skole, men efterhaanden fik de Skolen i Gang og havde i en Aarrække gennemsnit- lig 31 Elever. De ledede Skolen i 18 Aar indtil 1917, da de solgte den til Efterskole og flyttede til Støvring Højskole, hvorfra de i 1923 drog til Voldby.

Dorthea og Ole Stevns

I *Hadsten* nord for Aarhus blev der i 1876 begyndt en privat Børneskole, som ret snart udviklede sig til en Ungdomsskole, nærmest af den bjørnbakske Type. Bygningerne opførtes af *Hadsten Haandværkerforening*, men overdroges 1880 til pensioneret Lærer R. A. Lauritsen, der drev Skolen som Fortsættelsesskole, men skaffede den Statstilskud af Højskolebevillingen. Paa Grund af hans stærke politiske Interesse kaldte man ham „den lille Bjørnbak“. Under en senere Forstander, Jes Fester Buhl, blev Skolen fra 1892 drevet som Højskole. I

Forstander H. C. Nielsen Svinningstid, 1897—1907, blev der opført en ny Skolebygning og knyttet en Haandværkerskole og en Delingsførerskole til Højskolen, der til Tider havde over 125 Elever. Skolen fik nu et grundtvigsk Præg og virker endnu som Højskole under Ledelse af Forst. Aage Jensen.

Hadsten Højskole

I 1877 oprettedes *Køng Højskole* ved Glamsbjerg af den ejendommelige Skolemand og folkelige Forfatter Niels Kierkegaard. Han ledede den indtil 1919 og døde i 1923. Samme Aar grundlagdes *Aaby Højskole* ved Aabybro i det sydvestlige Vendsyssel af den noget bjørnbaksk prægede Lærer J. S. Beck. Begge disse Skoler blev opført for Forstandernes egne Midler og har under vekslende Tilslutning og skiftende Ledere været i Gang til vore Dage og hører nu til de mellemstore Højskoler. En Husholdningskole i *Thoreby* paa Lolland og en Fortsættelsesskole i *Vrold* ved Skanderborg blev ligeledes begyndt i 1877 og fik begge i nogle Aar Statstilskud som Højskoler. De er dog forlængst nedlagte, henholdsvis ca. 1895 og 1887.

Niels Højgaard

I 1878 begyndte tidligere Lærer ved Ryslinge Højskole, Seminarist Niels Højgaard for egne Midler en Højskole i *Nørre Ørslev* paa Falster.

Der var paa Egnen en ikke ringe aandelig Interesse, dog nærmest i Tilnytning til Indre Mission eller de saakaldte „Bornholmere“ (Luthersk Missionsforening). Og da Lærerne Larsen i Lidstrup og Ingemann i Hørreby sammen med Gaardejer Niels J. Gaard i Nr. Ørslev støttede Højgaard i hans Bestræbelser, fik de Bebrejdelser fra Befolkningen, fordi de befattede sig med „Selskabelighed, Folkeoplysning og andet Djævelskab“. Højgaard fik ikke ringe Besvær med at vinde Forstaaelse for sin Højskole, og Tilslutningen blev aldrig særlig stor. Efter 11 Aars Forløb trak han sig tilbage og blev Bogholder i Nykøbing. (En Søn af ham er den bekendte Ingeniør Knud Højgaard.) Skolen bortforpagtedes 1889 til tidligere Lærer paa Bornholms Højskole, Theodor Jensen, som snart kom i et godt Forhold til Befolkningen. I hans Tid var der Planer fremme om at rejse en større fælles Højskole for Lolland-Falster, men det endte med, at der i Stedet blev oprettet en mindre Højskole i Nysted og dannet et Aktieselskab, som opførte

M. P. Schmidt

Kr. Gregersen

en ny Skolebygning i Nr. Ørslev 1891. — Skolen kom nu i god Gænge med et Elevtal, der ofte laa over 40, men Jensen, der havde købt Skolen, maatte i 1896 paa Grund af økonomiske Vanskeligheder sælge den til en Kreds af Befolkningen. I et Aar var Pastor Uffe Birkedal dens Forstander, men 1897 overtog en ung Lærer ved Skolen, Havebrugskandidat M. P. Schmidt, Ledelsen, bistaaet af Sognepræst Emil Petersen i Nr. Ørslev. Schmidt, der er Sønderjyde af Fødsel og havde været Elev paa Askov og Lærer paa Bælum Højskole, viste sig at være en dygtig og solid Højskolemand, som baade kunde samle Elever og komme i et godt Forhold til Befolkningen, bl. a. gennem ivrig Deltagelse i Ungdoms-, Skytte- og Gymnastikforeningernes Arbejde. Han fik stor Betydning for de grundtvigske Kredse paa Lolland-Falster og blev en søgt Foredragsholder rundt i Sognene. I 1921 trak Schmidt sig tilbage som Højskoleforstander og er senere blevet ordineret som Præst for Valgmenigheden i Nr. Ørslev. Højskolens Ledelse blev overtaget af Forstander Kr. Gregersen, som, efter at have taget Lærereksamen, i nogle Aar havde været Friskolelærer, bl. a. i Rødkilde. I Begyndelsen gik Højskolen nogenlunde, men efterhaanden maatte den friste saa mange lokale Skolers Skæbne, at staa halvtom, fordi Ungdommen ofte foretrækker at rejse til en af de større Skoler, fremfor at besøge den hjemlige.

I 1937 solgte Forstander Gregersen Højskolen, og den virker nu som Efterskole.

I den smukke *Grejsdal* ved Vejle oprettedes 1879 en lille Højskole af J. K. Gaarde, som var født i Hover Sogn, hvor Skolen ligger. Han var Seminarist fra Blaagaard og Landbrugskandidat og havde været Lærer paa Skelund Højskole og Aagaard Landboskole. Grejsdalens Højskole var nærmest en Landboskole, da der tillige gaves Landbrugsundervisning i ret stort Omfang og uddannedes Kontrolassistenter. Elevtallet var i en Aarrække gennemsnitlig 25 Karle om Vinteren og 12 Piger om Sommeren. Gaarde ledede Skolen til sin Død 1922. Derefter var tidligere Friskolelærer N. K. Nielsen dens Forstander i et Par Aar, indtil han overtog Ledelsen af Klank Højskole.

Grejsdalens Højskole og Landbrugsskole var en udpræget Lokalskole, men den vandt sig i Aarenes Løb mange Venner paa Vejleegnen. Den blev nedlagt 1924.

I *Ormslev* ved Hasselager holdt Sognets Lærer, J. K. Bertelsen, i Aarene fra 1879 til 1887 Højskole for 10—20 Elever, men denne Skole blev én af de mange smaa Skoler, hvis Virksomhed kun fik Betydning for den aller-nærmeste Omegn.

SÆRLIGE KVINDESKOLER

Da Grundtvig fremsatte sin Højskoletanke, var det især de unge Mænds Udvikling, han tænkte paa, men der er dog mange Udtalelser af ham, der viser, at han tilfulde saa Betydningen af, at ogsaa „Dannekvinden“ fik Del i den folkelige Oplysning. I en Artikel i „Danskeren“ 1850, Side 57, om „Dannekvinden og den kvindelige Dannelse“, er han inde paa dette Spørgsmaal og omtaler bl. a. „den Kendsgerning, at selv de allerhelligste Paver og Præster, de allerstørste Helte og stærkeste Kæmpere, og de allerfineste Tænkerere og allerlærdeste Professorer, de var samtlig *kvindefødte*; denne Kendsgerning er det nemlig, jeg vilde have rigtig oplyst baade i vor Drengeskole, i vor Pigeskole og paa *vore Højskoler for begge Køn.*“ — —

Denne og andre Artikler viser, at Grundtvig ønskede en dansk Dannelse ogsaa for Kvinderne, og han skal have antydnet, at han kunde tænke sig en

Kvindehøjskole oprettet paa Vallø Slot som et Sidestykke til Skolen i Sorø. Men ogsaa paa dette Omraade blev Udførelsen overladt til det private Initiativ. Begyndelsen blev gjort, da Professor Mariboes gamle Pigeskole i København af hans senere Hustru, Susette Mariboe, født Dalgas, i Aaret 1844 blev omdannet til en „Dannekvindeskole“, som i 10 Aar var en stor og blomstrende Virksomhed. Da Kold i 1863 begyndte at modtage Bønderpiger paa sin Højskole, og Hindholm, Grundtvigs Højskole, Askov og andre Højskoler snart fulgte efter, blev dette hilst med Glæde ikke blot af Grundtvig, men f. Eks. ogsaa af N. J. Termansen, som i Dansk Folketidende for 6. April 1866 skrev: „Et Par Ord om Folkeskoler, især for voksne Bønderpiger.“ Heri hedder det bl. a.: „Det er en god Gerning, og hvor en saadan begyndes i Guds Navn og med levende Kærlighed dertil, dér vil den lykkes.“ Termansen siger: „Hvad hun (den unge Pige) trænger til at lære, er noget, der ikke vil føre hende bort fra hendes egen hjemlige Kreds og simple Husgerning, men tværtimod vil give hende det rette Syn derfor og Kærlighed dertil og derved den sande Glæde deraf, saa at hun i alle Maader kan blive et levende Bevis paa Sandheden af det skønne Ord: Kvinden er Livet i Huset.“

I Tidens Løb blev det ikke blot almindelig, at alle Højskoler havde Sommerkursus for Kvinder, men der opstod en Række Skoler, som udelukkende var beregnet paa unge Piger. Vi har tidligere nævnt Elise Lindbergs Pigeskoler i Tottenbøl, Visby og paa Søgaard og Pigeskolerne i Østerby og Aale, men der kom flere til. I 1867 blev der knyttet en Højskoleafdeling for Piger til Fru *Julie Heins'* private Skole i Odense, ved hvilken Pastor H. F. Feilberg og senere Præsterne Ludv. Helveg, Grove Rasmussen og Emil Koch Tid efter anden virkede som Lærere. 1885 overtoges Skolen af Lærer N. Thomsen, men Højskoleafdelingen fortsattes i mange Aar derefter, i Regelen med ca. 30 Elever om Aaret.

I Aaret 1877 blev en lignende Afdeling oprettet ved *N. Zahles Skole* i København med Fru Bertha Hahn som Forstanderinde. Frk. Zahle var paa mange Omraader Tilhænger af Grundtvigs Tanker, og hendes højere Pigeskole havde, skønt Eksamensskole, et grundtvigsk Præg. Allerede fra 1867 havde hun oprettet „danske Klasser“, hvor der blev lagt en stærk Vægt paa

Nathalie Zahle

Kr. Kristensen

Dansk og Historie. I 1869—70 var Sofus Høgsbro paa Rigsdagen Talsmand for en Tredeling af Studentereksamen i en klassisk-sproglig, en matematisk-naturvidenskabelig og en historisk-nordisk Retning. Termansen støttede kraftigt dette Forslag, men Kultusminister Hall og fhv. Kultusminister Monrad modarbejdede det, og det blev aldrig gennemført. Frk. Zahles danske Klasser var et Forsøg i denne Retning. Det maatte dog opgives 1876, men Aaret efter tog hun fat paa at realisere, hvad Prof. Edv. Lehmann kalder hendes Yndlingstanke: Højskolen i Pigeskolen, som føjede sig naturligt ind i hendes øvrige Skolearbejde. Men da den kvindelige Præliminæreksamen blev mere almindelig, tog den Luven fra Højskoleafdelingen. Denne fik dog endnu i 1894 Understøttelse af Højskolebevillingen.

Ogsaa Frk. Marie Jørgensens Skole i Odense havde i Aarene fra 1878 til 1914 en Højskoleafdeling for Piger, delt i to Afdelinger, for yngre og for mere modne Kvinder, og med toaarigt Kursus. Der var til Tider op til 70 Elever paa disse Hold.

Mens disse Afdelinger var knyttet til de højere Pigeskoler i Byerne, blev der gjort andre Forsøg paa at skabe særlige Højskoler for unge Piger fra Landet. I 1871 begyndte tidligere Lærer ved Hindholm, daværende Lærer ved Lyngby Landboskole, J. N. Vinther, *Lyngby Pigeskole* under Med-

Hoven Kvindehøjskole

virkning af Lærere fra Landboskolen. Den samlede dog højst 17 Elever og kunde ikke svare sig, hvorfor den blev indstillet efter 4 Aars Forløb. Men 1878 oprettede Lærer K. Kristensen *Kvindehøjskolen i Hoven* pr. Tarm i Ringkøbing Amt. Den fik en lang Levetid og en ikke ringe Betydning. Kristensen var født 1841 i Nabsognet Sønder Omme og var i sin Barndom Hyrdedreng. Ved Sognepræstens Hjælp begyndte han paa egen Haand at læse for at blive Lærer. En Vinter var han Elev paa Kolds Højskole i Dalby, hvad der fik meget stor Betydning for ham. Kold blev hans Ideal af en Lærer. I 1861 kom han paa Jelling Seminarium, hvorfra han tog Lærer-eksamen i 1864. Krigsbegivenhederne forstyrrede Seminariets Arbejde, men bragte Eleverne i nærmere Forhold til Forstander Svendsen, hvis alvorlige og rige Personlighed paavirkede Kristensen stærkt. 1865 blev han Børneskolelærer i Hoven og kom snart i Ry som en dygtig Lærer med særlig Evne til at omgaas Ungdom. Unge Mennesker fra Omegnen søgte ham for at lære noget, og snart var denne Undervisning blevet til en hel lille Højskole. Indtil 1891 blev den drevet som Karleskole om Vinteren og Pigeskole om Sommeren, men derefter blev Skolen udelukkende Kvindehøjskole med

Uddannelse af Vinterlærerinder som særligt Formaal. Den blev altsaa et Slags Lærerindeseminarium, men beholdt sit Højskolepræg og fik stadig Understøttelse som Højskole. Tilslutningen blev saa stor, at der maatte opføres en ny Skolebygning med Gymnastiksal og tilknyttet Børneskole. Der uddannedes aarligt ca. 25 Lærerinder. Skolen blev som en Oase i det ellers ret øde Hedesogn, og K. Kristensen blev kendt over hele Vestjylland for sit dygtige Skolearbejde. Da han i 1906 tog sin Afsked som Lærer i Folkeskolen, overrakte Kon-

Rasmus Hansen

sejlspræsident J. C. Christensen, der selv havde gaaet i Hoven Skole, Kristensen Fortjenstmedaillen i Sølv, og han blev desuden hædret fra mange Sider. Efter Kristensens Død 1918 overtoges Skolen af hans Svigersøn N. J. Østergaard, som i flere Aar havde været Lærer ved den. Men Tiden havde ændret sig, Tilslutningen blev for ringe, og Skolen blev nedlagt i 1927 efter 49 Aars Virksomhed.

I 1883 oprettedes en Pigeskole i Nyborre paa Møen af tidligere Lærer ved Gedved Seminarium, Jens Jørgensen. Den havde dog meget faa Elever og fik aldrig Understøttelse fra Stat eller Amt. I 1891, da Jørgensen blev Forstander paa Hjørlunde Højskole, blev den nedlagt.

Paa *Vældegaard* ved Gentofte Station oprettede den tidligere Forstander for Ryslinge Højskole, Kaptain Rasmus Hansen, i 1884 en Kvindeskole sammen med sin Hustru, Fru Juliane Blicher Hansen. Rasmus Hansen var født 1838 i Svenstrup ved Middelfart og gik til Konfirmationsforberedelse hos Pastor Mads Melby i Asperup, en af Ludvig Schrøders gode Venner. Han uddannedes paa Jelling og paavirkedes af Forstander Svendsen og studerede senere ved det „Monradske Kursus“ og polyteknisk Lærestalt. I Krigen 1864 deltog han som Løjtnant og blev senere Kaptain. Da Folkehøjskolen i Kauslunde i Nærheden af hans Hjem blev oprettet 1865, blev han i

Ubberup Højskole (1903)

to Aar Lærer dér og senere paa Rødding hos C. Appel. Efter Opfordring fra hans tidligere Arbejdsfælle, Pastor Johs. Clausen, blev han Lærer ved og fra 1879 Forstander for Ryslinge Højskole, hvor han virkede til 1884. Han arbejdede ivrigt for Forsvarssagen og den sønderjydske Sag og blev i sine senere Aar kendt som Redaktør og folkelig Forfatter. Efter hans Død i 1901 ledede hans Hustru og Datter Vældegaard efter en lidt forandret Plan, og i 1921 afhændedes den til Fru Helene Hjul, som endnu driver den som Husmoderskole. Den optager paa hvert Hold ca. 50 Elever.

Da Vilh. Birkedal i 1885 flyttede fra Ryslinge, bosatte han sig i Gentoftø og virkede som Lærer ved Vældegaard. Med ham fulgte en ung, svagelig Mand, Jannik Lindbæk, som havde Ophold i Birkedals Hus. Han havde maattet afbryde sine Studier, men blev senere cand. teol. Efter Rasmus Hansens Død var han Lærer og Medforstander paa Vældegaard til 1899 og flyttede saa til Ubberup ved Kalundborg. Her havde en meget velstaaende Mand, cand.teol., senere Godsejer Axel Jarl, købt en gammel Fattiggaard og omdannet den til Højskole og bl. a. ladet Kunstneren, Arkitekt Th. Bindebøll, bygge en smuk og særpræget Gymnastiksal. Efter det nærliggende

„Bøgebjerg“ skulde Skolen hedde Bøgebjerg Højskole. Men da Skolen var færdig, maatte Jarl paa Grund af Sygdom opgive sin Plan. Lindbæk fik da af sin Ven,

Valgmenighedspræst Carl Koch i Ubberup, Opfordring til at over-

tage Skolen, som han derefter først forpagtede og senere købte. Her begyndte han og hans Hustru, Charlotte, f. Ingerslev, saa i 1899 *Ubberup Højskole*, som siden da har været drevet udelukkende som Kvindeskole baade Sommer og Vinter. Den er endnu i Virksomhed og er i 1939 blevet omdannet til Forskole for Sygeplejersker.

I Odder syd for Aarhus dannedes der i 1886 en grundtvigsk Valgmenighed med Vilhelm Malling som Præst, og tre Aar senere oprettedes *Odder Højskole*. Den var udsprunget af en Aftenskole for Kvinder, som Pastor Malling og et Par Lærere havde drevet. Malling havde derved faaet Lyst til at oprette en Kvindehøjskole, som kunde give unge Piger Lejlighed til et fem Maaneders Højskoleophold. Dens Forstander og Ejer gennem mange Aar blev tidligere Lærer ved Stenum Højskole, A. Kr. Dolleris. Skolen havde i hans Tid omkring 50 Elever paa hvert Hold. I 1919 solgte Dolleris Skolen til C. P. Corneliussen, som indførte Karleskole om Vinteren, og den er endnu i Gang som almindelig Højskole.

I Aarene 1884—86 prøvede den kendte grundtvigske Smed i Høve ved Dalmose, Johannes Vedel, at holde Pige-højskole i *Høve*. Det blev dog kun et Forsøg, der snart maatte opgives og som ingen Betydning fik.

I 1905 fik Indre Mission en Pige-højskole i *Guldborg* paa Lolland. En tidligere Realskole var blevet omdannet til en Husholdningsskole. Den blev 1905 købt af Forstander Julius Petersen, som fra 1894 havde været Lærer ved Nr. Nissum Højskole og Seminarium og senere ved Rønde og Horne Højskoler. Han omdannede Skolen til en Kvindehøjskole med Hushold-

Odder Højskole (1890)

Magdalene Lauridsen

ningsafdeling. Den blev aldrig særlig stor, men var i Virksomhed til 1918.

Omtrent i de samme Aar drev Frk. *Anna Boje* en lille Pige højskole i København, som skal omtales i en senere Forbindelse, og i Aarene 1907—23 virkede *Sorø Højskole* som Pige højskole. Blandt de nuværende Højskoler er der 4, som paa Grund af deres særlige Formaal udelukkende modtager kvindelige Elever, nemlig: Folke- og Gymnastikhøjskolen i Snoghøj og de tre Højskoler: Testrup, Rødkilde og Ubberup, som har forberedende Undervisning for Syge-

plejersker. En Del af Nutidens Højskoler har ved Siden af den almindelige Højskoleundervisning en Husholdningsafdeling. Dette gælder: Børkop, Djurslands, Faarvejle, Hoptrup, Horne, Køng, Nørre Nisum, Odder, Rønde, Stevns, Støvring, Tommerup, Try og Vraa. Det samme er Tilfældet med en Del Landbrugsskoler og Efterskoler. Men desuden findes der for Tiden 19 særlige *Husholdningsskoler*, af hvilke nogle er vokset frem i Forbindelse med Højskoler, mens andre har en mere selvstændig Oprindelse. Disse Skoler er alle Fagskoler, men mange af dem har i ydre Indretning og i den Aand, der raader paa dem, stærkt Højskolepræg. De fleste har som Højskolerne 3 og 5 Maaneders Undervisning, og deres Forhold til Staten er omtrent som Højskolernes og Landbrugsskolernes, men er dog ordnet ved en særlig Lov af 31. Marts 1931. Husholdningsskolerne besøges nu af 15—1600 Elever om Aaret. Mange af Eleverne kommer fra de samme Kredse som Højskolernes, men dog i langt større Udstrækning ogsaa fra Byerne, ligesom flere af Husholdningsskolerne ligger i eller ved Byerne. Samtidig med at Husholdningsskolernes Elevtal er steget, er det dalet paa Højskolernes og Landbrugsskolernes Husholdningsafdelinger.

Paa særlige Husholdningsseminarier som Ankerhus i Sorø, Birgitte Berg Nielsens og den Suhrske Husmoderskole i København uddannes aarligt et

stort Antal Husholdningslærerinder. I København findes ogsaa Husassistenternes Fagskole, opr. 1906 af Frk. Marie Christensen og siden 1938 ledet af en mangeaarig Højskolelærerinde, Frk. Alma Andersen. Rundt i Landet holdes der ved Ungdoms- og Aftenskolerne talrige Kursus i Husholdningsfag. De besøgte i 1937 af 16,421 unge Kvinder. Den ældste af de nuværende Husholdningsskoler blev oprettet i Sorø 1895 af Fru *Magdalene Lauridsen*, som sammen med mange andre dygtige Kvinder er gaaet i Spidsen for Husholdningsundervisningens Tilrettelæggelse og har grundlagt „Ankerhus“. Husholdningsskolerne kan i knap saa høj Grad som Landbrugsskolerne regnes for en særlig Gren af Højskolebevægelsen, men da de ligesom Højskoler og Landbrugsskoler hviler paa Elevernes frivillige Tilslutning, er de i hvert Fald i meget nær Slægt med disse Skoler og maa medregnes, naar der tales om frie Ungdomsskoler i Danmark.

HAANDVÆRKERUNDERVISNING OG HAANDVÆRKERSKOLER

Da Ernst Trier havde begyndt Vallekilde Folkehøjskole, fik han som Medhjælper en ung Mand, *Andreas Bentsen*, som var Lærersøn fra Kvanløse ved Holbæk. Han var uddannet som Tømrer, men havde tillige i 1864 taget Lærereksamen fra Blaagaard, hvor han havde haft Trier til Lærer. Senere havde han i fire Aar været Friskolelærer i Brøndbyvester, og da han nu blev knyttet til Vallekilde, fik han Danmarkshistorie som sit Hovedfag. Men da der blandt Eleverne var en Del Haandværkere, hjalp Bentsen dem i deres Fritid med Fagtegning, som snart vandt saa stor Tilslutning, at det blev nødvendigt at udskille en særlig Undervisning for Haandværkerne. Efter fire Prøveaar byggede Bentsen i 1877, tilskyndet af Ludvig Schrøder og i Forstaaelse med Trier, en særlig Skole ved Vallekilde, hvor Haandværkerne fik fire Timers Undervisning i Tegning hver Formiddag og to Timers Skrivning og Regning om Eftermiddagen, samtidig med, at de iøvrigt var Elever paa Højskolen og fulgte dens tre daglige Hovedforedrag. For denne særlige Undervisning betaltes 10 Kr. om Maaneden. Samtidig med Skole-

Vallekilde Haandværkerskole (1900)

undervisningen om Vinteren drev Bentsen en betydelig Virksomhed som Bygmester om Sommeren spredt over hele Landet. Han byggede Højskoler, Forsamlingshuse, Mejerier, Svineslagterier, Landbrugsbygninger, Skoler og Kirker (ialt 11), især Valgmenighedskirker. Sammen med Martin Nyrop opførte han Gymnastiksalen i Vallekilde og selvstændigt Gymnastiksalen paa Hvilan Højskole i Skaane, de første af sin Art i begge Landene. Hans Elever fra Haandværkerskolen arbejdede for ham som Svende, og han uddannede tillige mange Lærlinge.

Haandværkerskolen i Vallekilde udviklede sig hurtigt og havde i mange Aar op til 120 Elever. Adskillige kom igen til fortsat Undervisning, og en Del af dem blev Bentsens Medhjælpere ved Byggeriet og senere selvstændige Bygmestre. Blandt disse kan nævnes: O. K. Nielsen, Sæby; Niels Petersen, Vejen; Andreas Andersen, Askov, Daniel Rasmussen, Ollerup; Knud P. Kristiansen, Ry; Hans Arnth, Sillerup ved Haderslev; Oluf Larsen, Vig; Karl Mortensen, Uby; Kristian Buchardi o. m. fl.

Blandt Medarbejderne ved Haandværkerskolen var cand. polyt. N. H. Rasmussen, der fik saa stor Betydning for Indførelsen af den Lingske Gymnastik i Danmark, en Interesse, som Bentsen fuldt ud delte med ham og

Hans Olsen

Andreas Bentsen

virkede stærkt for. Desuden Bygmester Niels Hansen fra Holbæk, Murermester H. K. Jørgensen, Malermester Hans Nielsen, Arkitekt Hans Schmidt og især Billedskærer Hans Olsen, Vallekilde. I Aarene 1905—08 var Bentsens Søn, nuværende Professor i Byggekunst ved Kunstakademiet, Arkitekt Ivar Bentsen, sin Fars Medhjælper, og fra 1908 til 1911 var han Forstander for Skolen og oprettede i 1913 Bygmesterskolen i Holbæk. I en Artikel om Faderen meddeler Ivar Bentsen følgende Uddrag af Andreas Bentsens utrykte Erindringer, som viser, hvad han ønskede at give de unge Bygningshaandværkere paa sin Skole: „Først og fremmest vilde jeg give dem Lejlighed til at komme under aandelig Paavirkning, som denne kunde faaes paa Folkehøjskolen ved Foredragene og ved Samlivet paa Skolen med de øvrige Kammerater dér; men ved de Timer i Kundskabsfagene, som Højskolen levnedede Tid nok til for alle sine Elever, vilde der blive Tid til en særlig faglig Undervisning paa Tegnebrædt og ved Regnebog m. m. De skulde ogsaa som Bygningshaandværkere, hvad enten de var Tømrere, Murere, Bygningssnedkere, Malere eller andet, lære at forstaa, at alle maatte arbejde til det samme Maal, nemlig Bygningens Fuldførelse som Enhed, af hvilken alle de enkelte Arbejder kun er et Led i det Hele, er egentlig intet uden i Sambaand med de øvriges Arbejde. Derfor maa den enkeltes Arbejde agtes

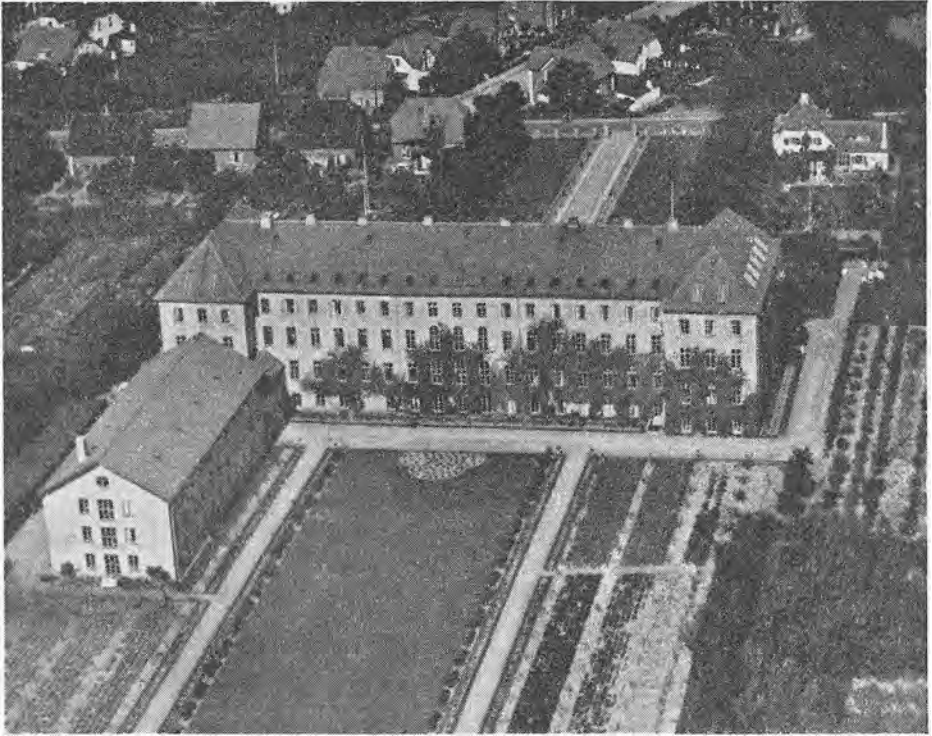
lig saa fuldt som hver af de andres og alles i Fællesskab. . . . At naa et saadant Fællesmaal maatte jo ogsaa bedst kunne ske, naar der mellem Arbejderne fra de forskellige Fag blev et aandeligt Fællesskab om at leve i og virke for et ædelt Menneskeliv, saa at Arbejdet under Dagens Slid kunde gaa fornøjeligt, og Samlivet herunder være til et godt Eksempel for andre og vinde Yndest mellem Mennesker og hjælpe til ved deres stadige Færden omkring i Befolkningen, at være gode Eksempler paa, hvad en god folkelig og menneskelig Oplysning, parret med Flid, Drift, Dygtighed og Lyst til sin Gerning er værd, saavel for Samfundet som for Samlivet mellem de enkelte Mennesker. Noget saadant var det, jeg ved min Skolevirksomhed gerne vilde opnaa og stræbe at give de unge Lyst til at føre ud i Livet.“

Naturligvis mødte Bentsens Haandværkerundervisning ogsaa Vanskeligheder og Kritik. Da der i 1886 fra forskellig Side blev rettet skarpe Angreb paa Højskolerne som Arnesteder for politisk Fanatisme, der strakte sine Fangarme ud til alle Sider, blev Bentsens Haandværkerundervisning nævnt som Eksempel paa dette sidste. Højskolernes daværende Tilsynsførende, Dr. M. Steenstrup, imødegik dette Angreb bl. a. ved at fremskaffe følgende Attest fra en særlig Sagkyndig, Direktør Philip Schou fra Fajancefabrikken „Alumina“:

Alumina, København, 10. April 1886.

Hr. Dr. phil. M. Steenstrup, R. af D.

Paa given Foranledning er det mig som Formand i Skoleudvalget i den tekniske Skole kært at kunne udtale, at de Elevarbejder fra Haandværkerskolen paa Vallekilde, som have været indsendt til Bedømmelse i den nævnte Skole, vidne om, at Tegneundervisningen paa Vallekilde ledes med stor Dygtighed af Hr. Bentsen, og at han har forstaaet at bibringe Eleverne grundige Kundskaber ikke alene i den forberedende Tegning, men særlig i Fagtegning for Tømrere og Murere, hvori der næppe præsteres noget bedre i nogen Købstad. At denne Haandværkerskole ikke gør de unge Mennesker til daarlige Elementer i det praktiske Liv, derom kunde man sidste Sommer overbevise sig ved at iagttage det Hold Elever, som under Hr. Bent-

Haslev Haandværkerhøjskole

sens Ledelse udførte et større Byggearbejde i Københavns Nærhed; der var Flid, Ro, Orden og Ædruelighed; der var alt, hvad der berettiger til at regnes for en hæderlig Haandværker.

Med Højagtelse Deres

Philip Schou.

Steenstrup oplyser, at han har lignende anerkendende Udtalelser fra den tekniske Skoles Forstander, Kaptajn Thalbitzer, ikke blot om Bentsens Undervisning, men tillige om Haandværkerundervisningen paa Rødkilde Højskole, og tilføjer, at Bentsen i et Brev til ham har bemærket, at Æren for den Ros, man yder hans Elevers sædelige Vandel, i langt højere Grad tilkommer Forstander E. Trier end ham. Hertil siger Steenstrup: „Da Forstander Trier er bekendt som en meget ensidig Mand, der lægger for liden Vægt paa, at Eleverne i Højskolen tilegne sig Kundskaber i nogen videre Udstrækning, er det mig en Tilfredsstillelse at erklære, at det er mit Indtryk

af mine Besøg paa Vallekilde Højskole og af, hvad jeg ellers véd om Forstanderens Virksomhed, at Hr. Trier i usædvanlig Grad vækker og styrker Elevernes Alvor i religiøs og sædelig Henseende."

Som man ser, fremhæves her Betydningen af, at Haandværkerundervis-

Chr. Christensen

ningen har Højskolen i Ryggen, og i den Henseende blev Vallekilde Forbillede for mange andre Højskoler, som tog en lignende Undervisning op. I 1921 fandtes der Haandværkerafdelinger ved 19 Højskoler, og i 1938 ved følgende 12 Skoler: Faarevejle, Vallekilde, Køng,

Jens Bruus-Jensen

Galtrup, Skals, Krabbesholm, Vestbirk, Ry, Ask, Hadsten, Vinding og Danebod. De fleste Steder har disse Afdelinger en særlig Leder og nogle Steder en selvstændig Bygning. I et Par Tilfælde er Afdelingerne blevet saa store, at de er blevet til selvstændige *Haandværkerskoler*. I 1919 blev der saaledes opført en meget stor Haandværkerskole i *Haslev* (Indre Mission) med Plads til over 300 Elever, under Ledelse af Bygmester Chr. Christensen. Dens nuværende Forstander er Arkitekt Jens Bruus-Jensen. Og den 30. Oktober 1932 indviedes en ny, smuk Haandværkerskole i *Ollerup*, som et selvstændigt Hjem for den Haandværkerafdeling, der i mere end 40 Aar havde været knyttet til Ollerup Folkehøjskole under Ledelse af en af Bentsens Elever, Bygmester Daniel Rasmussen, hvis Søn, Arkitekt E. Mindedal Rasmussen, nu leder den nye Skole. Ved Grundstensnedlæggelsen til Ollerup Haandværkerskole sagde Højskolens Forstander, *Lars Bækhøj*, bl. a. følgende om Forholdet mellem Højskolen og Haandværkerundervisningen: „En Forening af almenmenneskelig Oplysning og Fagundervisning frembyder visse Vanskeligheder, som ogsaa ret hurtigt har vist sig, hvor Fagundervisning har været knyttet til Højskolevirksomhed. Vanskeligheden bestaar ikke i, at de to Former for Undervisning ikke godt kan forenes, og i Regelen heller ikke deri, at de to Grupper af Lærere ikke kan arbejde

Ollerup Haandværkerskole (1932)

sammen, men næsten ene og alene deri, at en dygtig og omhyggelig Fag- undervisning drager Elementer til Skolen som Elever, der hovedsagelig kommer for Fagundervisningens Skyld, og som er tilbøjelige til at betragte den egentlige Højskoleundervisning som et mere eller mindre behageligt Vedhæng til Fagundervisningen. Og selv om Højskolerne har haft mange ypperlige Højskoleelever blandt Haandværkerne, og det gælder ogsaa her paa vor Skole lige til de sidste Aar, og selv om Lærerne gør, hvad de kan, for at drage Elevernes Interesse i Retning af den egentlige Højskole, saa har det ikke kunnet undgaaes, hverken i Vallekilde i gamle Dage eller her eller andre Steder, at der tit var en forskellig Opfattelse af de to Undervisningsgrenes Forhold til hinanden hos Højskolens Lærere og hos Haandværkerafdelingens Elever, idet den Undervisning, der af den ene Part regnedes for Hovedsagen, af den anden betragtedes som en Bisag. Denne Vanskelighed er vistnok blevet større i de senere Aar, hvor Kravet om Dygtiggørelse under den haarde Konkurrencens Tryk bliver stærkere og stærkere.“ Senere i samme Tale sagde Bækhøj: „En Fagskole i Højskolens Aand eller paa Højskolens Grund er en reel Ting. Dermed er sagt, at den faglige Dygtiggørelse er Hovedsagen, men at man gerne vil være med til bagom og ind

igennem det faglige at vise hen til de Værdier, som man paa Højskolen har gjort det til sin særlige Opgave at pege paa. Og jeg vil gerne føje til, at jeg véd, at der gennem Fagundervisning kan øves og bliver øvet her i vort Land en saare værdifuld Gerning i Pagt med det bedste, der øves i Højskolen selv.“

E. Mindedal Rasmussen

Haandværkerskolerne maa betragtes som en Gren paa Højskolens gamle Stamme med Udspring i Andreas Bentsens Begyndelse paa Vallekilde. Allerede i 1905 skrev Ludvig Schrøder: „Naar det i vore Dage er stærkt kendeligt paa Landsbyhaandværkerne, at de baade er langt dygtigere end før, og at der raader en god Tone imellem dem, saa har Andreas Bentsen mere end nogen anden den Fortjeneste at have bragt dem ind under Højskolens Paavirkning.“ Hertil føjes, at Bentsens og hans Elevers Arbejde gennem Aarene i høj Grad har været med til hos Haandværkerne at skabe den Sans for Dygtiggørelse i det rent faglige, som Haandværkerskolernes Oprettelse er Udtryk for. Disse Skoler sorterer som de tekniske Skoler under Handelsministeriet og har et særligt Tilsyn, men i Indretning og Arbejdsmaade bærer de Præg af deres Udspring fra Højskolen.*)

INDRE MISSIONS HØJSKOLER

Samtidig med, at den grundtvigske Bevægelse bredte sig ud over Danmark, fik ogsaa Indre Mission større og større Betydning. Den i 1853 oprettede „Kirkelig Forening for Indre Mission“ havde først Gaardejer P. Pedersen fra Uggerløse—Nyrup som Formand og fra 1858 til 1861 Præsten C. F. Rønne i Høve. I denne Periode er Bevægelsen endnu en udpræget Lægmandsbevægelse med Rod i den gamle gudelige Vækkelse. Mærkeligt er det at se, hvorledes de samme Navne, som man møder i den grundtvigske Bevægelses første Aar, gaar igen ved Indre Missions Tilblivelse. I den lille Landsby Ordrup ved Ringsted, hvor de hellige begyndte deres gudelige Forsamlinger, holdtes Møderne undertiden hos Fæstebolsmand Peder Clau-

*) Den 4. Novbr. 1939 indviedes en sønderjydske Haandværkerskole i Sønderborg med Plads til 85 Elever.

sen i Ordrup, der ikke blot var „en kær kristelig Mand“, men tillige „en i verdslig Henseende dannet og oplyst Mand, der sætter Grundtvig ogsaa som Politiker meget højt“. Om en anden af Missionens første Tilhængere, „Smeden fra Værløse“, Jens Larsen, hedder det, at han „fører den grundtvigske Sakramentlære med Iver og Varme“. I Sydsjælland overværer Præster som P. Rørdam i Mern, Dr. Rørdam i Hammer og Willemoes i Herfølge de halvaarlige Missionsmøder, som en Gang holdes hos Gaardmand Jens Olsen i Sjolte, to Gange paa Holsteinsminde og den 16. Marts 1860 paa Hindholm Højskole. Ved Mødet i Stenlille den 13. September 1861 deltog de unge Kapellaner Johs. Clausen fra Stenlille og Vilhelm Beck fra Uby og fik ved deres kraftige Indgreb den efterhaanden noget sekteriske Lægmandsbevægelse ført ind i et nyt Spor med Tilknytning til Folkekirken. Her omdannedes Foreningen til „*Kirkelig Forening for den indre Mission i Danmark*“, hvis Opgave var ved Ordets Forkyndelse at arbejde sammen med Kirkens Lærerstand ved Hjælp af Evangelister eller Missionærer i Overensstemmelse med den lutherske Kirkes Lære og med Blikket særlig vendt mod de Egne af Landet, hvor aandelig Sløvhed og Ligegyldighed vitterligt hersker. Endnu var Bevægelsen ikke kommet i afgørende Modsætning til den grundtvigske, og endnu 3. Pinsedag 1863 holder Vilh. Beck og V. J. Hoff fra Vallekilde i Fællesskab et „Skovmøde“ ved Saltbæk Vig ved Kalundborg, men efterhaanden trækkes Skillelinierne skarpere op. Ved et grundtvigsk Vennemøde i 1868 i Boltinggaards Skov ved Ringe havde en af Talerne karakteriseret Missionen som „den Retning, der siger, at Guds Ord findes paa ethvert Blad, som Bogtrykkeren har sat sin Sværte paa, naar det blot handler om noget gudeligt“. Til Gengæld kunde der til Indre Missions Bestyrelse indløbe Klager over en Kolportør, der „angriber Grundtvigianerne som et Pavedømme, som en Sekt og et Parti, og modarbejder Valgmenighedsloven som sigtende til dette Maal.“

Vilhelm Beck fandt denne Splittelse meget bedrøvelig, men sagde, som Abraham sagde til Loth: „Vi er Brødre, lad der ikke være Kiv imellem os, men lad os hellere skilles og gaa til hver sin Side med vore Hjorde.“ — Saadan blev det jo i Fremtiden. Forskellene mellem Grundtvigianismen og den Indre Mission er tydelige nok og kendt overalt, men det er værd at

betone stærkt, at de to betydeligste kirkelige Retninger i vort Land trods alt er enige om det væsentligste i den evangelisk lutherske Kristendom, og de rummes begge indenfor Folkekirken, trods afvigende Syn paa mange Spørgsmaal. Mens Morten Pontoppidan en Gang har sagt, at den grundtvigske Bevægelse efter 1866 væsentligst blev en Valgmenigheds- og en Højskolebevægelse, hvilket dog ikke dækker Virkeligheden, har en af Indre Missions førende Højskolemænd, Forstander Pagh Petersen, Haslev, i 1939 sagt: „I sin Rod og i hele sit Liv har Indre Mission været at finde paa Folkekirken Grund og har aldrig dannet Valg- eller Frimenigheder. Der er heller ikke mange Sognebaandsløserne blandt Indre Missions Venner. De har været kirketro. Maaske har de knapt været saa præstetro, men har søgt til det Bord, hvor Maden forekom dem bedst. Indre Mission har ingen særlige Lærdomme, men har været tro mod den lutherske Arv og den danske Kirkes Lære. Det er sikkert en af Grundene til, at Sekter har haft saa daarlige Kaar i Danmark. Livsbevægelserne er ikke blot sprunget frem, men har været holdt inden for Kirken, og det gælder ikke mindst for Indre Mission. Vi benytter Kirkesalmebogen og har i Indre Missions Sangbog et Afsnit med Kirkesalmer, og det vil aldrig falde Indre Mission ind at holde Møder i Højmesstiden; dertil er den for kirketro og kirkeærbødig. Indre Mission er ikke en Organisation, men en Bevægelse. Den har ganske vist en Bestyrelse, men har ingen bogførte Medlemmer; den er nærmest en Forening uden det sædvanlige Foreningsapparat. Der findes næppe noget mere tilgængeligt end Indre Missions Møder. Bevægelsen har ført sit Liv i fuld Aabenhed og Offentlighed og er bygget op i Frihed. Det er ét af dens Særpræg.“

Fra 1881 til 1901 var Vilhelm Beck Formand for „Kirkelig Forening for Indre Mission i Danmark“, men denne Forening var 25—26 Aar gammel, før den fik sin første Højskole. Før den Tid havde de unge fra indremissionske Hjem enten slet ikke taget paa Højskole eller søgt de grundtvigske Skoler, hvor man mente de bedste aandelige Betingelser var til Stede. Men Vilhelm Beck havde fra første Færd været venlig stemt overfor Højskole-tanken. Da Ernst Trier begyndte sin Skole i Vallekilde, var Beck parat til Samarbejde, naar Skolens Leder blot stod paa klar kristelig Grund. I en

" Af Givni Maade er jeg det, jeg er,
og Javis Maade med mig for ikke
er det for gjennei."

1. Nov. 15, 10

Vilhelm Bræk

Samtale søgte Trier at understrege sit Syn paa Folkeligheden, som han mente maatte stride mod Indre Missions Opfattelse. Men da udbrod Vilhelm Beck: „Gak mig fra Livet, Menneske! Naar jeg virkelig er enig med Dem, lad mig da saa have Lov til at være det.“

Senere har Beck et Sted sagt: „Jeg har i en Aarrække modtaget Forespørgsler fra mange unge om, hvilken Højskole, de skulde vælge, og jeg har været meget indskrænket i Valget; thi det kan efter min Mening ikke nytte at henvise de unge af Indre Missions Venner til en grundtvigsk Højskole, de føler sig fremmede dér og finder ikke det, som de vil finde paa en Højskole.“

Da den lille Folkehøjskole i Egaa nord for Aarhus var oprettet, skrev Vilhelm Beck, som da var Præst i Ørum og Ginnerup paa Djursland, i Indre Missions Tidende for 1868, Side 459: „Skønt det ikke ligger indenfor de Grænses, som den indre Missions-Forening har sat for sin Virksomhed, at oprette Folkehøjskoler, saa kan vi dog umuligt andet end stille os i et velvilligt og tilskyndende Forhold til denne Stræben, naar de Skoler, der oprettes, virkelig tilstræber et Maal, som kan tilstræbes i Samklang med den hellige, alvorlige Stræben efter det store Maal at tjene Vorherre og naa hjem til ham.“ —

Der gik dog endnu nogle Aar, før Indre Mission selv tog fat paa at virkeliggøre Højskoltanken. Ved Sommermødet i Randers 1886 forelaa til Bestyrelsens Afgørelse mellem andre Sager ogsaa et Forslag fra Lærer Bransholm i Asp om at oprette en Højskole. Men Sagen blev udskudt, og det blev ikke Bransholm, der kom til at virkeliggøre Tanken, men derimod Pastor *Ad. L. Hansen* i Nr. Nissum ved Lemvig. Han var blevet klar over, at naar der nu var indrettet Børnegudstjenester og oprettet mange Ynglinge- og Pigeforeninger rundt i Landet, saa manglede der endnu et Led: en Skole for den Ungdom, som ønskede videre Uddannelse end Almueskolen kunde give. Man har nævnt, at Pastor Hansen havde set en ung Karl, som havde hørt til hans stadige Kirkegængere, vende tilbage fra en Højskole, helt fremmed for det, som hører Guds Rige til, og at dette gav Stødet til, at han selv oprettede en Højskole.

Ved Indre Missions Sommermøde i Odense 1887 forelagde han en Plan

for en Højskole, og Bestyrelsen gav den med Glæde sin anbefaling. Og i November 1887 begynder han saa den første Indre Missions Højskole i Nørre Nissum Præstegaard for egen Regning og Risiko og under meget beskedne Forhold. Havestuen anvendtes som Skolestue og et Logulv som Gymnastiksal. Der begyndtes med 17 Elever, som indkvarteredes hos Sognets Beboere. Lærerne var foruden Pastor Hansen selv, Seminarist P. C. Davidsen og en ueksamineret Lærer, H. L. Henriksen. De boede i et Gæsteværelse i Præstegaarden.

Ad. L. Hansen

Som Skolens Maal satte Pastor Hansen: „At vække og at nære et alvorligt Kristenliv hos de unge og meddele dem nyttige Kundskaber, saa de kan blive troende, dygtige og oplyste Mænd i deres Stand, og dette Maal søges naaet dels ved Samtale, dels ved Foredrag og dels ved at lære dem at kende Selvarbejdets Nytte og Glæde.“ — Ved Højskolens Oprettelse skrev Vilhelm Beck: „Det er ingenlunde Meningen at oprette en Højskole, som skal staa som en Modsætning og Udfordring overfor de grundtvigske Højskoler; disse passer for Grundtvigianere, men ikke for Indre Missions Venner, men Meningen er at afhjælpe en Trang, som længe er følt blandt de unge af Indre Missions Venner.“ 1888 blev Nørre Nissum Højskole statsanerkendt,

Nørre Nissum Højskole

og Aaret efter fik den sin egen Bygning, ved hvis Indvielse Vilhelm Beck talte. Nørre Nissum Højskole vandt snart stor Tilslutning og fik senere en Haandværkerafdeling, en Realafdeling og et Seminar

Børkop Højskole

rium knyttet til sig. I 1923 opførtes en ny, smuk Højskolebygning.

I November 1889 oprettes Indre Missions anden Højskole i Børkop mellem Vejle og Fredericia. Den blev først ledet af Lærer N. Kristiansen til 1891, der-

efter af Pastor O. Olesen, Gaarslev, senere Biskop i Ribe, indtil Maj 1895, da Forstanderstillingen blev overtaget af Lærer Fr. Thomsen fra Gislev, som ledede Skolen til 1916. — Børkop Højskole ledes nu af Forstander A. S. Dam og har i Sommeren 1939 fejret sit 50-års Jubilæum.

1891 oprettedes to Skoler, i *Horne* i Vendsyssel og i *Haslev* paa Sjælland. Vilhelm Beck indviede dem begge. Skolen i Horne rejstes ved frivillige Gaver og ved Laan fra Venner rundt i Landet. Horne var Udgangspunktet for Indre Missions Bevægelsen i Vendsyssel, og der var paa Egnen et stort Samfund, som mentes at kunne blive til Velsignelse for Skolens Elever. Denne Skole lededes indtil 1910 af Forstander N. M. Tophøj og nu af Forstander Edvard Jensen. Skolen i *Haslev* blev rejst efter Opfordring af Vilhelm Beck og 10 Lægmand, som blandt Venner paa Sjælland fik tegnet en Aktiekapital paa 70,000 Kr. Indre Missions Bestyrelse valgte Skolens Bestyrelse og ansatte Lærer P. C. Davidsen fra Nørre Nisum som Forstander. Under hans Ledelse voksede Skolen sig hurtigt stor, og fra den er senere *Haslev Landbrugsskole* udskilt 1904 og den store *Haslev Haandværkerskole*

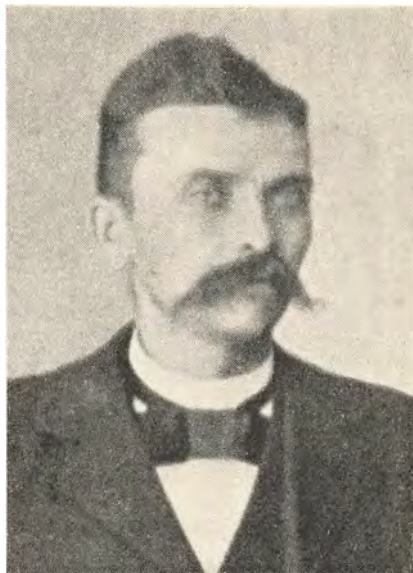

Horne Højskole

1922, ligesom en udvidet Undervisning, der optoges fra 1916 paa Højskolen, i 1920 blev selvstændig som *Den udvidede Højskole i Haslev*. Flere Skoler af anden Art voksede op i Haslev, som nu er Indre Missions mest udprægede Skoleby, ved hvis Tilbliven P. C. Davidsen har været den drivende Kraft.

I 1894 oprettedes *Rønde Højskole* ved Kalø Vig af en Realskolemand Otto Laage, der antog cand. teol. Uffe Birke-
dal som Forstander. Skolen var nærmest tænkt som en Modvægt mod den stærke Missionsbevægelse paa Egnen. Men den

gik meget daarligt, og i 1897 blev den købt af en Kreds af Indre Missions-
Venner, som ansatte tidligere Lærer ved Nørre Nisum Højskole, cand. phil. K. Herskind som dens Forstander. Siden har den hørt til Indre Missions kendte Skoler.

P. C. Davidsen (1893)

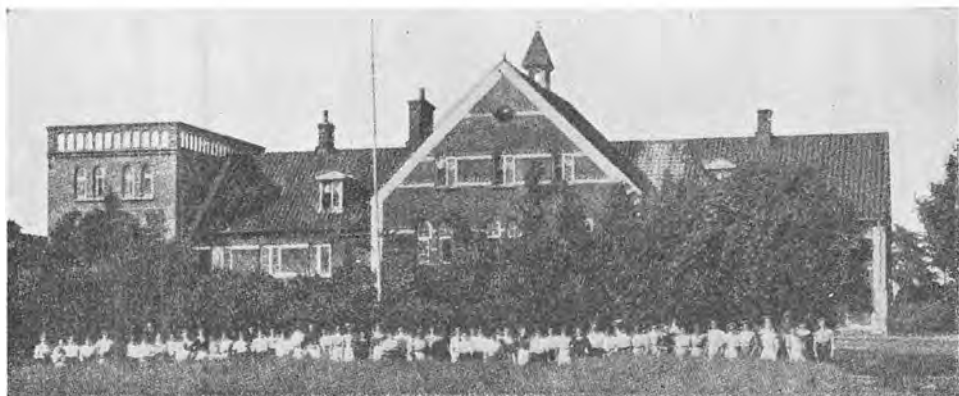
Haslev Højskole

Fra „Den udvidede Højskole“ i Haslev

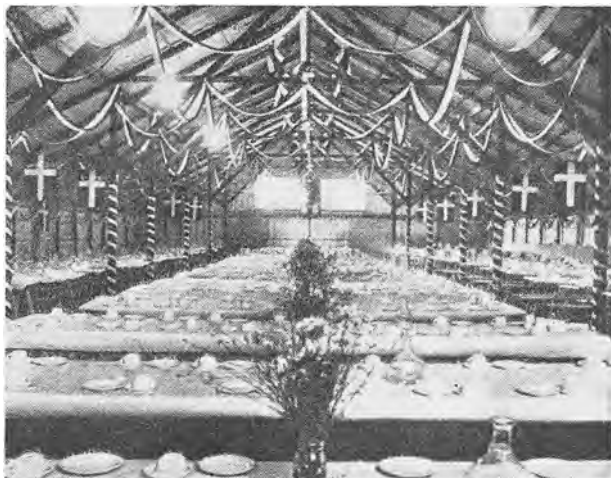
Paa Fyn købte en Kreds af Indre Missions Venner i 1906 Tommerup Amtsfattiggaard og Opdragelsesanstalt og oprettede her Indre Missions sjette Højskole. ved et Møde paa Børkop Højskole i April 1902 havde Landbrugs-

lærer P. Sandbæk fra Lyngby Landboskole foreslaet Oprettelsen af en Indre Missions Landbrugsskole paa Fyn, men det blev i Stedet til en Højskole med Landbrugsundervisning. Sandbæk blev dens Forstander og leder den Dag i Dag *Tommerup Højskole*, men har bebudet sin Tilbagetræden fra November 1939. — I 1907 oprettedes *Faarevejle Højskole*, som ligger meget smukt og ejendommeligt paa en lille „Ø“ i den udtørrede Lammefjord. Daværende Sognepræst i Faarevejle, senere Redaktør af Kristeligt Dagblad, P. C. Dyekjær, var den drivende Kraft ved Oprettelsen. I tre Aar lededes Skolen af Forstander J. Andreassen, derefter i to Aar af Vald. Götsche og fra 1912 til 1934 af C. M. Julin, som i en Del af Tiden samtidig var Folketingsmand. Nu ledes den af Forstander Josef Blomgren. Faarevejle Højskole har om Vinteren Fællesskole for Mænd og Kvinder. Det samme gælder Haslev udvidede Højskole.

Rønde Højskole

I 1920 oprettedes efter Tilskyndelse fra Fællesbestyrelsen for K. F. U. M. og K. i Danmark og med Støtte derfra *Hoptrup Højskole* i Sønderjylland med Pastor H. Kildeby som Forstander. Han ledede Skolen indtil 1937 og afløstes da af den nuværende Forstander P. H.

Fra Tommerup Højskole

Lauritsen, der tidligere havde ledet den tilknyttede Efterskole. Samme Aar købte Indre Missions Bestyrelse en tidligere Husmoderskole i Aarhus og indrettede dér *Aarhus Diakonhøjskole*, hvis Forstander nu er Pastor E. Frederiksen. Da alle de af Indre Mission oprettede Højskoler, med Undtagelse af *Guldborg Kvindehøjskole*, endnu er i Virksomhed og derfor skildres ud-

Fra Faarevejle Højskole

Fra Hoptrup Højskole

førligt i dette Værks andet Bind, er de omtalt meget kortfattet her. Men der kan være Grund til at nævne, at flere af disse Skoler er selvejende Institutioner, hvis Bestyrelse helt eller delvis vælges af Indre Missions Bestyrelse.

I Aand og Tone adskiller Indre Missions Højskoler sig naturligvis noget fra de grundtvigske, men dog næppe saa meget som mange paa Forhaand vilde tro. Der lægges paa disse Skoler mere Vægt paa den direkte Kristendoms-
doms-
paavirkning end paa de grundtvigske. Men Udtalelser fra deres Ledere viser, at man klart holder sig for Øje, at Højskoler er Skoler. Forstander Josef Blomgren, Faarevejle, har fremhævet dette i en Tale. Han citerer Forstander Davidsen, Haslev, som en Gang ved en Sammenkomst sagde: „Indre Missions Højskoler er ikke Missionshuse og skal ikke være det,“ og tilføjer: „Men lige saa rigtigt dette er, er det ogsaa, at den Dag, da Indre Missions Højskoler alene blev Undervisningssteder, men ikke øvede en Sjælesørgergerning, da havde vi ogsaa svigtet vor Opgave.“ — Man lægger paa disse Højskoler megen Vægt paa, at Eleverne lærer noget. Allerede Ad. L. Hansen betonedede i Indbydelsen til sit første Elevhold, at han ikke indbød dem til et Ferieophold, nej, der skulde bestilles noget, og det er fremhævet Gang paa Gang senere. Smukt er Højskolens Præg fastslaaet af Forstander Pagh Petersen, der siger: „En Højskole er ikke en Lærestanstalt (et Kursus, en Realskole) heller ikke et Fritidshjem, et Forlystelsesetablissement eller en Sommerlejr, men et Samvær af Mennesker om Menneskelivet, set i Kristendommens, Historiens og Poesiens Lys.“ Indre Missions Højskoler vedkender sig fuldt ud, at de bygger paa Grundtvigs og Kolds Højskole-tanker. J. Blomgren siger f. Eks. i sin lille Bog om „Indre Missions Højskoler“: „Den sande Højskole, og dermed menes den, der føler sig mere i Slægt med Kristen Kolds og Grundtvigs Skoletanker end med Provins-

byens Realskole, vil gerne være kundskabsmeddelende, men den ved godt, at om alle berettigede Krav skete Fyldest paa dette Omraade, saa er det dog ret smaat, hvad der kan naaes paa den korte Tid, Højskolen har sine Elever. Men dens egentlige Opgave ligger ogsaa paa et helt andet Omraade. Den hverken vil eller kan være en Konkurrent til Fagskolen, men den vil netop give det, som Fagskolen hverken kan eller tilsigter at give.“ Og han slutter sin Skildring med at sige: Disse Skolers „Berettigelse til at kalde sig Indre-Missions Højskoler ligger i, at de er oprettede af Indre-Missions Venner og arbejder paa lige Linje med Indre-Mission, dog saaledes, at hver Skole har sit „Ansigt“, som ogsaa Vilh. Beck forstod, at de *maatte* have det, idet han skrev: „Indre-Missions Arbejdere bærer ikke Uniformer og er ikke indsekscerede i en Kommandoskole. Vi arbejder frit med de Evner, som Herren har fordelt til os, uden noget andet Krav end: Enighed i at staa paa den danske Folkekirkes luthersk-evangeliske Grund.“

Indre Missions 10 Skoler har gennem de godt 50 Aar, de har virket, været besøgt af omkring 40,000 Elever. I de senere Aar har de ligesom de grundtvigske Højskoler været ude for en lille Nedgang. Forstander P. Sandbæk, Tommerup, skrev den 1. Februar 1939 i Kristeligt Dagblad: „Skolerne er oprettet for at være Ungdommen en Hjælp paa Vejen. Der er paa Skolerne meget god Plads til 860 Elever hvert Halvaar. Der kan uden Vanskeligheder modtages 1000. De sidste 10 Aar har vi ikke haft 600 i Gennemsnit. . . . Hvorfor opfordrer vi Ungdom til at søge Skolerne? Fordi Indre Missions Ungdom gerne skulde kunne staa Maal med anden Ungdom i den Tid, vi gaar i Møde. Jo mere udviklet vor Ungdom bliver, des mere faar den Lov at sætte sit Præg paa Forholdene, hvor den faar sit Virkefelt.“ — I en senere Udtalelse til Kristeligt Dagblad (30. August 1939) udtrykker Sandbæk Forskellen mellem de grundtvigske og de indre-missionske Højskoler saaledes: „De grundtvigske siger: „Menneske først og Kristen saa.“ Vi siger: „Først Kristen, saa bliver man Menneske.“

Indre Missions Højskoler indtager i alle ydre Forhold samme Stilling som de grundtvigske, og mange af deres Ledere og Lærere staar som Medlemmer af „Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler“ og Højskolernes Understøttelseskasse. I 1905 beklagede Ludvig Schrøder, at Indre Missions

Højskoler holdt sig tilbage fra Samarbejdet med de øvrige Skoler. Dette er ikke i saa høj Grad Tilfældet mere, selv om de naturligt udgør en særlig Gruppe indenfor Højskolebevægelsen. De har haft god Føling med selve Indre-Missions-Bevægelsen gennem Aarene, og mange af Retningens bedste Mænd har ydet Højskolerne stor Anerkendelse. Naar de i de senere Aar ikke har været fuldt optagne, deler de ogsaa paa dette Punkt Kaar med de grundtvigske Højskoler.

HØJSKOLER, OPRETTEDE 1880—89

Endnu i Firserne gik det livligt med Oprettelsen af nye Skoler. Der blev oprettet 5 Landbrugsskoler og 20 Højskoler, af hvilke dog nogle allerede er omtalt.

I 1880 flyttede den unge Teolog Morten Pontoppidan sin Højskole fra Freerslev til *Hjørlande*, hvor han mente, at Jordbunden var bedre beredt, bl. a. ved Præsten H. P. Arboes Virksomhed.

Det lykkedes ogsaa at faa Skolen i helt god Gænge med op til 65 Elever. Pontoppidan var en meget radikal og kritisk indstillet Mand, som ikke undlod at tale fra Leveren baade i kirkelige og politiske Spørgsmaal. Han siger selv i sine Erindringer, at hans Frejdighed til ved forskellige Lejligheder at gaa imod Strømmen og sige sin Mening skaffede ham en Del Popularitet i Højskolekredse. Men da han gav Udtryk for sit Brud med Grundtvigs kirkelige Anskuelse, begyndte Eleverne fra de grundtvigske Hjem at udeblive, og da han ydermere fremsatte nogle skarpe Udtalelser om Estrup, blev han idømt 3 Maaneders Fængsel, og Regeringen fratog hans Skole Statstilskuddet. Dette kunde den ikke bære, og i November 1891 maatte han sælge Skolen. Som Lærer havde han en Tid sin Broder, Forfatteren Henrik Pontoppidan, der dog slet ikke kunde døje Livet paa Skolen „med dets uforanderlige Søndagsstemning og evindelige Lovsang“. I sin Erindringsbog „Arv og Gæld“ omtaler Henrik Pontoppidan selv sin Lærervirksomhed i Hjørlande paa en Maade, som viser, at han her var kommet paa en helt forkert Hylde. I det sidste Aar, M. Pontoppidan var i Hjørlande, var

Digteren Jeppe Aakjær Lærer ved Skolen. Ogsaa han omtaler den i sine Erindringer og siger, at han var „rigtig i sit Es“ som Højskolelærer. Han karakteriserer Pontoppidan som „en mærkelig og særpræget Mand. En Ridder uden Frygt og Dadel. Jeg tror dog ikke, han duede stort i Højskolefaget. Hans Foredrag var vel tankerige, men uden Svada. Han kunde staa og virre med Hovedet som et Straa i Blæsevejr og have de største Fødselsveer, før de rette Ord kom ham paa Læben, og han forstod vist slet ikke at tale med Eleverne. De var nærmest bange for ham.“ — Da Pontoppidan opgav Skolen i Hjørlande og drog til København for at begynde en Højskole dér, flyttede Aakjær med og virkede som Lærer ved denne Skole. Ogsaa den senere kendte Redaktør og Politiker, J. P. Sundbo, var en kort Tid Lærer hos Pontoppidan i Hjørlande. — Hjørlande Højskole blev solgt til Forstander J. Jørgensen, som hidtil havde ledet Pigeskolen i Nyborre paa Møen, men efter faa Aars For-

Morten Pontoppidan

løb maatte han afhænde Skolen paa Grund af manglende Tilslutning. Den blev saa i 1896 overtaget af Forstander A. Albrektsen, som havde været Elev paa Vallekilde og senere uddannet sig paa Askov. Han ledede Højskolen i 18 Aar og vandt sig mange Venner, selv om han maatte arbejde under smaa og

Skoleholdet paa Hjørlande Højskole (1891).

1ste Række: Fru M. Pontoppidan. 2den Række: Jeppe Aakjær og to Elever: Ole Rasmussen og Jørg. Warming (med Hatten). 3die Række yderst til højre: Lærer Lars Nielsen (med Piben). I Midten: M. Pontoppidans Søn Knud. Nederst: Pontoppidans Børn.

løb maatte han afhænde Skolen paa Grund af manglende Tilslutning. Den blev saa i 1896 overtaget af Forstander A. Albrektsen, som havde været Elev paa Vallekilde og senere uddannet sig paa Askov. Han ledede Højskolen i 18 Aar og vandt sig mange Venner, selv om han maatte arbejde under smaa og

A. Albrektsen

usikre Kaar med Eleehold, der varierede fra 10 til 40. I 1914 solgte han Skolen til tidligere Forstander for Salling Højskole, Povl Holm, men heller ikke han kunde faa Hjørlunde Højskole til at gaa, og i 1918 blev den nedlagt. Nu er der i Steedet begyndt en Ungdomsskole i Hjørlunde.

I Nærheden af Kauslunde paa Fyn, hvor Johs. Clausen i sin Tid havde haft sin lille Højskole, blev der i 1880 oprettet en grundtvigsk Højskole, som kom til at hedde *Vesterdal Højskole*.

Grundlæggeren var Højskolelærer Laurids Jonsen, men da Tilslutningen blev for lille, overtog han i 1884 Ledelsen af den nygrundede Vestbirk Højskole. I nogle Aar anvendtes Bygningerne til et Børnehjem, som lededes af J. P. Sundbo, men 1896 købte Landbrugskandidat Christoffer Gaarde Skolen, som han har ledet til 1935, da hans Søn, Richardt Gaarde, afløste ham. Skolen, der altid har hørt til de smaa Højskoler, virker

Kjøbenhavns Højskoles Lærere og Elever (1892).

Nederste Række fra venstre til højre bl. a.: Søren Lolk, Svend Høgsbro, Jeppe Aakjær. 2den nederste Række: Herman Trier, C. Staun, Ida Falbe Hansen, Fru Pontoppidan, Morten Pontoppidan, Dr. V. Pingel, Viggo Bierring, F. Falkenstjerne; bagved Pingel: Helga Bing; samme Række yderst tilhøjre: P. Alsted.

endnu. Den har bl. a. uddannet mange Kontrolassistenter og har gennem 40 Aar haft ca. 1200 Elever. Den har et nært Forhold til Egnens Befolkning.

I Egnen nord for Randers havde der i Halvfjerdserne været en stærk kristelig Vækkelse, som bl. a. under Paavirkning af Pastor Slamberg i Støvring efterhaanden blev grundtvigsk præget. I Mellerup øst for Randers var denne Bevægelse særlig stærk, og her byggede Befolkningen i 1880 *Mellerup Højskole*, som uden Afgift blev overladt til Forstanderen, Jens Bek. Han var født 1844

Jens Bek

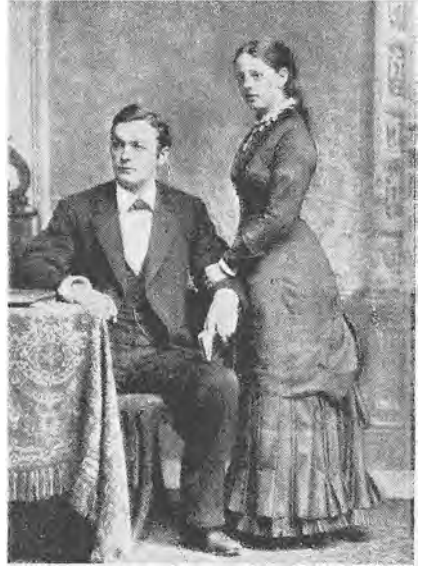
i Hørning ved Randers og havde uddannet sig paa Lyngby Seminarium i Djursland sammen med Jens Lund, Vejstrup. Efter endt Uddannelse blev de begge Lærere paa Randersegnen og gift med to Søstre. Jens Bek var en god Taler og en betydelig Højskolemand, og *Mellerup Højskole* hørte i hans Tid til de kendte og stærkt besøgte Skoler, som til Tider havde 100—125 Elever. I Tilknytning til Skolen dannedes der i Mellerup en Valgmenighed med den senere kendte Forfatter Jakob Knudsen som Præst. Jens Beks

Mellerup Højskole

Knud Jensen

Kl. Berntsen og Hustru

Virksomhed som Højskoleforstander varede kun 13 Aar. I Sommeren 1893 døde han, kun 49 Aar gammel, men han naaede at vinde sig et anset Navn som Højskolemand og fik stor Betydning for mange Mennesker. Efter hans Død lededes Skolen, som Bek i 1882 havde købt og senere udvidet betydeligt, en kort Tid af hans Enke, Fru Marie Bek, hjulpet af Jakob Knudsen, men dens Elevtal dalede stærkt. I 1894 solgte Fru Bek Skolen til J. Michelsen, en vestjydsk Husmandssøn, som først havde været Vinterlærer og senere havde taget Lærereksamen og derefter virket nogle Aar som Højskolelærer bl. a. ved Ondløse Højskole. Efter nogle Aars haardt Arbejde fik han atter Skolen paa Fode og fik op imod 70 Elever. Men under Verdenskrigen kom der Nedgang, og omkring 1918 solgte Forstander Michelsen Skolen til Staten, som har indrettet et Børnehjem i den tidligere Højskolebygning.

I Maj 1882 aabnedes *Særslev Højskole* paa Nordfyn med den unge Folketingsmand for Bogensekredsen, Klaus Berntsen, som Forstander. Han var født 1844 i Eskildstrup paa Fyn og havde som helt ung Mand været Elev paa J. Schjærrings Højskole i Sødinge og hos Kold og blev en af Kolds betydeligste Elever. I henved 20 Aar havde han været Friskolelærer i Højby og under Kamp og Strid ført Friskoletanken frem til Sejr. Men en Gang i 1877

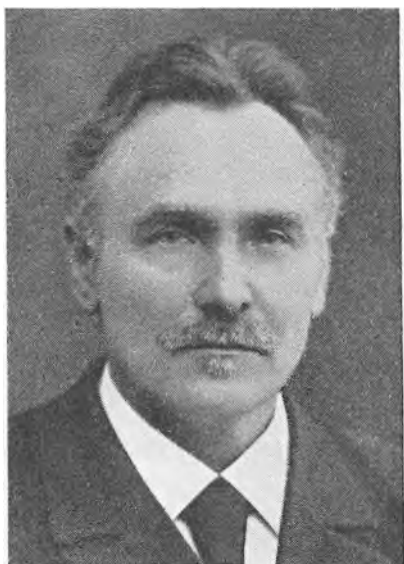
havde han lovet Gaard-
ejer Knud Jensen i Sær-
lev at blive Forstander
for den Højskole, som
denne ønskede rejst i
Særlev. Knud Jensen
fik ved Aktietegning
skaffet de fleste Midler,
og Klaus Berntsen skød
selv Resten til og ind-
frie sit Løfte om at

Særlev Højskole Sommeren 1882

blive Skolens Forstander. Skolen var beregnet paa 50 Elever, men maatte begynde med 8. Men allerede den første Vinter efter Aabningen blev den fyldt, og til de offentlige Møder, Klaus Berntsen holdt, blev der saa overfyldt, at det blev nødvendigt at bygge et Forsamlingshus. Klaus Berntsens Virksomhed i Særlev varede dog kun til 1889, da hans Genindtræden i Rigsdagen lagde Beslag paa hans Kræfter, og hans Hustru desuden blev syg. Han besluttede sig, trods en indtrængende og ærefuld Opfordring fra Befolkningen om at fortsætte, til at fratræde og fik som bekendt en straa-

lende Fremtid som Politiker. I sine Erin-
dringer siger Klaus Berntsen: „Det var
jo vemodigt at skulle slutte sin Virk-
somhed som Skolemand, en Gerning,
som jeg havde ofret mig for i henved en
Menneskealder Men min Beslut-
ning var taget efter moden Overvejelse,
og jeg saa mig ikke i Stand til at for-
andre den.“ Skolen blev saa bortforpag-
tet til Lærer Morits Madsen, som over-
tog Husførelsen, mens tidligere Lærer
ved Try Højskole og Gedved Semina-
rium, Hans Christensen, blev Forstan-
der. Men da denne Ordning viste sig

Rasmus Nielsen

uholdbar, overtog daværende Lærer ved Voldby Højskole, Rasmus Nielsen, Forstanderstillingen fra 1892. Han var født paa Aarhusegnen, havde været Elev hos Jens Nørregaard og uddannet sig paa Askov og var gift med en Datter af H. Nutzhorn. Han fik i en lang Aarrække god Tilslutning til sin Skole og virkede desuden som Taler og Skribent. I en Aarrække var han Redaktør af „De danske Ungdomsforeninger“s Blad „Dansk Ungdom“ og senere af Friskolebladet „Baunen“. I Aarene efter Verdenskrigen kom Særlev Højskole, som R. Nielsen havde købt i 1906, ud for Vanskeligheder og gled tilsidst ud af de statsanerkendte Skolers Række. Men i 1929 opnaede den under den gymnastikinteresserede nye Forstander, Magne Kjærgaards Ledelse fornyet Godkendelse og virkede som Højskole indtil 1938. R. Nielsen, der stadig ejede Skolen, solgte den da til Lærer Carl Jensen fra Askov Sløjdskele, som nu driver den under Navnet „Nordfyns Ungdomsskole“.

I *Boulstrup* syd for Aarhus var en lille Højskole i Gang fra 1883 til 1889. Den lededes af Lærer P. Dam, der i to Aar havde senere Lærer i Seldrup, M. A. M. Fogh, som Medforstander. Den opnaede at faa Statsunderstøttelse et Aar, men denne blev frataget Skolen, fordi Forstanderen nægtede at udmelde sig af „Aarhus Amts Folkevæbningsssamlag“. Han havde ikke lagt Skjul paa sin Forbitrelse over Ministeriet Estrups Provisoriepolitik, hvad Regeringen besvarede med at give ham Valget mellem at tie om Politik og melde sig ud af Riffeforeningen eller at miste Statsunderstøttelsen. Han valgte det sidste og averterede i Højskolebladet: „Udelukket og fri for Scavenius' Kontrol fortsætter Skolen sin Virksomhed.“ Regeringen gjorde forskellige ublide Forsøg paa at binde Dams Mund, men han fortsatte ufortrøden sin Kamp. Men Elevtallet dalede, og da Odder Højskole i 1889 blev oprettet i Nærheden, opgav Dam sin Skole.

I 1884 flyttede Forstander H. A. Brammer fra Søgaard Højskole ved Vamdrup til Taarnby paa Amager, hvor han blev Folkeskolelærer. Han oprettede her *Amager Højskole*, som var i Virksomhed 1884—94, men som udelukkende var en Lokalskole, der dog undertiden havde op mod 30 Elever om Vinteren, mens den ikke havde Sommerkursus.

Da P. Bojsen, Gedved, i 1881 havde nedlagt sin Højskoleafdeling til Fordeel for Seminariet, opstod der i Egnen vest for Horsens Lyst til at oprette

en Folkehøjskole. Bojsen havde øvet stor Indflydelse paa Befolkningen i vid Omkreds omkring sin Skole, og i Provisorieaarene „lyste det rødt omkring Gedved“, d. v. s., at der opstod en kraftig Venstrebevægelse og en frugt-

Vestbirk Højskole (1884)

bar folkelig Vækkelse paa denne Egn, hvor Bojsen havde mange gamle Elever. I Vestbirk dannedes et Aktieselskab, som 1883 byggede *Vestbirk Højskole*. Som Leder antoges Forstander Laurids Jonsen fra Vesterdal. Skolen fik fra 1884 Statstilskud, men mistede det igen Aaret efter i det varme Provisorieaar 1885, og da Jonsen efter en uforsigtig Udtalelse blev anklaget for Majestætsfornærmelse, maatte han fratræde sin Stilling. Som Forstander antoges saa den senere kendte Højskolemand, Grønvald Nielsen, der gjorde Vestbirk til en stor og landskendt Højskole med tilknyttet Haandværkerafdeling under Ledelse af Bygmester Anton Hansen. Grøn-

Laurids Jonsen og Hustru, f. Ravn

Grønvald Nielsen (som ung)

Anton Hansen

vald Nielsen ledede Skolen til 1920, da han afhændede den til Kristen Nørgaard, som 1933 solgte den til den nuværende Forstander, Frode Aagaard, tidligere Bornholms Højskole.

I Efteraaret 1884 begyndte Lærer C. C. Egens i Dalbyneder nordøst for Randers en Ungdomsskole i Tilknytning til sin Børneskole. Han havde tidligere været Lærer ved den bjørnbakske Højskole i Gerlev, men var efterhaanden blevet grebet af den stærke grundtvigske Bevægelse paa Egnen, af hvilken ogsaa Møllerup Højskole var en Frugt. I de

første Aar blev Skolen i Dalbyneder drevet baade som Efterskole, Realskole og Højskole, men fra 1896 fik den Navnet *Dalbyneder Højskole* og blev fra nu af udelukkende Højskole. Egens, som efterhaanden havde faaet for meget at gøre, da han foruden Virksomheden i Børneskolen og ved Højskolen blev meget brugt som Taler og havde forskellige Tillidshverv, solgte i 1898 Højskolen til Højskolelærer Marius Møller. Denne var fra Ormslev ved Aarhus og fra Barndommen paavirket i grundtvigsk Retning gennem Bering Valgmenighed. Efter at have været Elev paa Ollerup Højskole tog han Lærereksamen fra Gedved og var i et Par Aar Friskolelærer i Bøvling

Dalbyneder Højskole

C. C. Egens

Salling Højskole i Jebjerg

ved Lemvig, hvorefter han i to Aar var paa Lærerkursus i Askov og virkede som Højskolelærer ved Udby Højskole paa Fyn. Dalbyneder Højskole vandt sig i hans Forstandertid en ret sikker Stilling blandt de nordjydske Højskoler, og Møller blev ikke blot kendt som Højskolemand, men tillige som en produktiv folkelig Forfatter. Maaske var det disse litterære Interesser, i Forbindelse med Krigsaarenes Vanskeligheder for Højskolerne, der fik Møller til at opgive Højskolegerningen. I Februar 1916 overtog han Redaktionen af „Samsø Folketidende“. Skolen fortsatte i et Par Aar med Egens som Leder og Pastor M. Ring, Dalbyneder, som Medhjælper, men er senere blevet nedlagt omkring 1918.

I Salling, hvor Oddense højere Bondeskole havde virket fra 1851 uden dog at faa nogen større aandelig Betydning for Egnen, opstod der i 1884 Ønske om at faa rejst en grundtvigsk Folkehøjskole. Hovedmanden for denne Bevægelse var Pastor Kr. Glud i Jebjerg, en særpræget og betydelig Præst, som virkede i sin Gerning til op i sin høje Alderdom. En Kreds af Befolkningen byggede Højskolen i Jebjerg 1884 og gav den Navnet *Salling Højskole* i en beskeden Følelse af, at dens Virksomhed nærmest vilde blive af lokal Betydning. Nogle unge Lærere paa Egnen henledte Gluds Opmærksomhed paa Lærer A. Axelsen i Jennum ved Vejle som en Mand, de mente var egnet til at lede Skolen, og efter at Axelsen den 20. Juni 1884 havde holdt en „Prøveprædiken“ i Jebjerg Forsamlingshus, blev han antaget som Forstander. Axelsen var Husmandssøn fra den lille Ø, Nyord, ved Møen og havde i sin tidlige Ungdom været til Søs og staaet i Handelslære i Stege. Men han havde Lyst til Lærergerning og tog 1867 Eksamen fra Skaa-

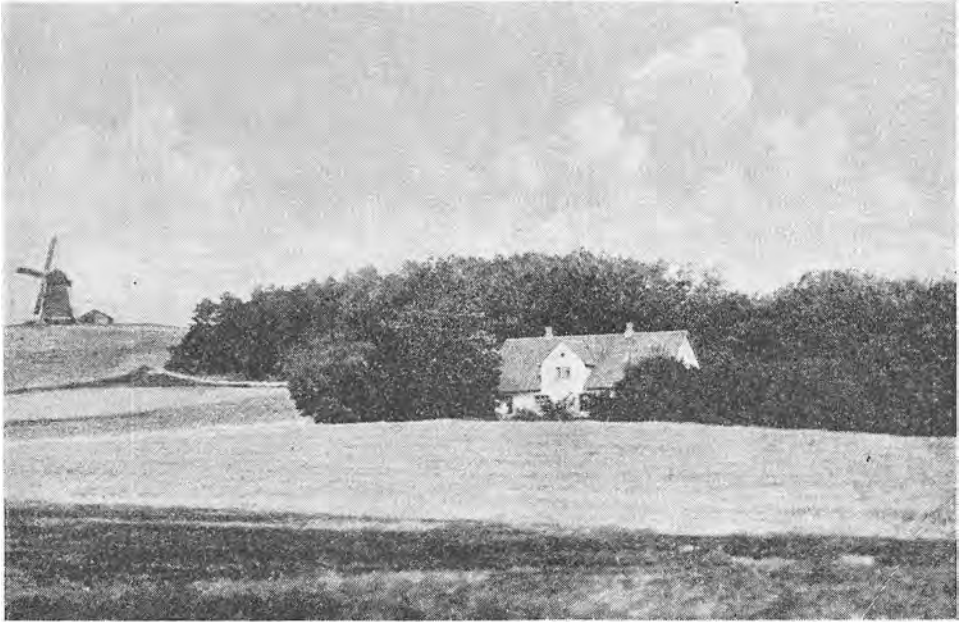
Axel Axelsen

Povl Holm og Hustru

rup Seminarium. I nogle Aar var han Lærer i Børneskolen, fra 1878 til 1884 i Jennum, hvor han bl. a. forberedte unge Mennesker til Optagelse paa et Seminarium og holdt Aftenskole for Ungdommen. Han var blevet stærkt grebet af det grundtvigske Livssyn, hvad han regnede for „sit Livs Rigdom“. Skønt han ikke var i Besiddelse af en flydende Veltalenhed, viste han sig velegnet som Højskoleleder. Han var munter og hjertelig, dygtig som Lærer og en fortrinlig Oplæser. Og hans Hustru, Bertha, f. Dreyer, var ham en god Hjælp i Arbejdet paa Højskolen. Axelsen ledede Salling Højskole i 22 Aar, og den havde i Regelen 40—50 Elever om Vinteren og 30—40 om Sommeren. Skolen blev Egnens aandelige Midtpunkt og vandt sig en Kreds af trofaste Venner, som stod sluttet omkring den. Hvert Aar afholdt Axelsen Feriekursus for Lærere og Lærerinder og vandt sig ogsaa derigennem mange Venner blandt Danmarks Lærere. Men efterhaanden følte Axelsen Lyst til en større Virksomhed, og til stor Overtalelse og Sorg for Skolens Venner, solgte han i 1906 Salling Højskole og købte sammen med sin Svigersøn, Pastor A. Th. Dorf, den gamle Herregaard Krabbesholm ved Skive, hvor de i Fællesskab begyndte en ny Højskole, som senere skal omtales.

Salling Højskoles nye Forstander blev Højskolelærer Povl Holm, der kom fra Skamlingsbankens Højskole. Han var uddannet fra Askov og paa

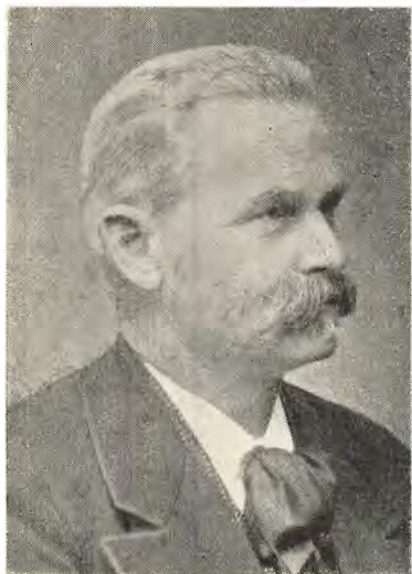
Bælum Højskole

Statens etaarige Kursus og havde i nogle Aar virket som Lærer ved flere Højskoler. Holm ledede Salling Højskole til 1914, da han flyttede til Hjørunde. Derefter lededes den i nogle Aar af Forstander J. L. Christensen. Fra 1. November 1921 omdannedes den til Salling Ungdomsskole, som nu ledes af Forstander A. Thyregaard.

A. Axelsen virkede ved Krabbesholm fra 1907 til 1913, og derefter paa Karise Højskole til 1918. Herfra flyttede han til Vordingborg, hvor han døde den 22. Juni 1926 81 Aar gammel, som en af den danske Højskoles trofaste og veltjente Arbejdere.

I det østlige Himmerland var der en Del Mænd, der havde været Elever paa Hindholm Højskole, som i 1885 fik rejst *Bælum Højskole* nær ved „Den lille Vildmose“. Som Forstander for Skolen fik de en tidligere Lærer paa Hindholm, cand teol. Hans Villumsen. Han ledede Skolen gennem 35 Aar til 1920 tillige med en tilknyttet Realskole. Derefter købte et Aktieselskab Skolen og ansatte Højskolelærer Valdemar Rasmussen fra Vraa som Forstander. Skolen virker endnu og ledes for Tiden af Forstander J. C. Danielsen. H. Villumsen døde 1926.

Lidt længere mod Vest ved den jyske Længdebane, ca. 15 km syd for

H. Villumsen

Kr. Østergaard

Aalborg, oprettede en tidligere Askovelev, Kristian Østergaard, i 1885 for egne Midler *Støvring Højskole*. Den havde adskillige Begyndervanskeligheder, men efter at den 1892 var overtaget af Forstander Søren Frederiksen, fik den nogle gode og rolige Aar og blev Midtpunktet for det rige grundt-giske Aandsliv paa denne Egn. Senere fik Skolen mere skiftende Kaar, men den er endnu i Virksomhed som Højskole. Kr. Østergaard blev Præst i Amerika og har udgivet flere Digtsamlinger.

I Begyndelsen af Firserne var der i Sorø Folk, som ønskede en Højskole rejst i denne By. Det var dog ikke Grundtvigs store Plan, de drømte om at virkeliggøre, men tre Mænd: Lærer Toksvig, Redaktør Martin og Bog-

handler Svegaard havde i nogle lejede Lokaler begyndt en beskeden

Højskolevirksomhed, som dog snart vakte saa megen Interesse, at man ønskede den fortsat. Eg-nens Folk fik da Kapel-lan Kr. Bjerre, som hav-

Støvring Højskole (omkr. 1890)

Sorø Højskole

de været Medhjælper hos Pastor Møller i Marvede, til at paatage sig Ledelsen af den paatænkte Skole. Da Pastor Møller netop havde taget sin Afsked, lovede hans Hustru, Fru Jutta Bojsen Møller, Søster til P. Bojsen og Frede Bojsen, at blive Skolens Husmoder. For hendes Midler opførtes en Højskolebygning lidt uden for Sorø By, og i Efteraaret 1888 kunde Sorø Højskole eller „Bojsensminde“, som den kaldtes efter Fru Møllers Far, Fr. E. Bojsen (Budstikke-Bojsen), indvies. Skolen fik straks ca. 65 Elever baade den første Vinter og Sommer og var snart oppe paa over 100 om Sommeren og efter 6 Aars Forløb paa 84 om Vinteren og 150 om Sommeren. Baade K. Bjerre og Fru Møller egnede sig fortrinligt til Højskolegerningen. Fra enkelte af Sorø Bys konservative Borgere blev Skolen udsat for en Del Chikanerier, men dette virkede i disse politisk bevægede Aar nærmest som en god Reklame for den. Trods denne lovende Begyndelse forlod Fru Møller i 1896 Skolen for Aaret efter at overtage Husmoderstillingen paa Grundtvigs Højskole i Lyngby, og i 1899 blev Forstander Bjerre Sognepræst i Pedersborg lige udenfor Sorø. I 1900 overtog tidligere Lærer paa Askov, cand. teol. A. D. Dalsgaard Forstanderstillingen, og i 1907 gik Skolen over

K. Bjerre

A. D. Dalsgaard

til at være Pigeskole baade Sommer og Vinter. I 1923 købte en Kreds af Egnens Folk Skolen af Dalsgaard, som ønskede at gaa over til Præstegering, og som nu er Præst i Egense ved Svendborg. De nye Ejere valgte Højskolelærer Vilhelm Larsen, Vallekilde, som Forstander. Han ledede Skolen til 1927, men Tilgangen svigtede, og Skolen mistede sin Statsanerkendelse. Larsen solgte den og udvandrede til Kanada. Senere har Skolen været Ungdomsskole, men er ikke mere anerkendt som Højskole.

I 1889 oprettedes foruden *Odder og Børkop Højskoler*, som tidligere er omtalt, to Højskoler paa Fyn, *Sørup* ved Svendborg og *Brahetrolleborg* ved Korinth St. *Sørup Højskole* blev begyndt af Lærer H. Gundersen for hans egne Midler. Den hæmmedes naturligvis en Del af Konkurrencen med de tre nærliggende Skoler: *Ollerup*, *Ryslinge* og *Vejstrup*, men havde dog til Tider mellem 30 og 40 Elever om Vinteren, hvor der var Fællesskole for Karle og Piger. Fra 1893 var der knyttet en Haandværkerafdeling til den. Skolen var i Virksomhed i en Snes Aar, og Forfatteren Anton Nielsen virkede i en Periode som Lærer ved den.

Brahetrolleborg Højskole grundlagdes af Seminarist, Løjtnant J. H. Vinther, der 1883—84 havde været Lærer ved Grundtvigs Højskole og 1886—89 ved Hindholm. Som Lærer havde han cand. teol. J. C. Clausen, der var Søn

af Præsten Johs. Clausen. Skolen begyndte med 40 Elever, men Tilslutningen dalede jævnt til henimod Aar 1900, og i nogle Aar laa Skolen helt stille, indtil den i 1907 kom i Gang igen som Korinth Landbrugsskole.

HØJSKOLEN OG KØBENHAVN

Naar Højskolen i saa udpræget Grad blev en Bondehøjskole, skønt Tanken udgik fra København og Grundtvig havde hele Folkets Ungdom for Øje, skyldes det fortrinsvis Tidsforholdene. Det var Bønderne, som den Gang udgjorde de brede Lag i Folket; det var deres uprøvede Kræfter, der var blevet frigjort gennem de store Reformere, og det var dem, der havde Brug for Højskolen som en Hjælp under deres sociale, økonomiske og aandelige Fremgang. Derfor kom Højskolens Mænd, selv Københavnerne som Trier, Bågå, Nutzhorn, Brücker o. fl., til at øve deres Livsgerning paa Landet, og derfor naaedes Højskolens bedste Resultater dér.

I København var Forholdene ikke saa gunstige. Efter 1870 var det den politiske Konservatisme, den radikale Brandesianisme og den marxistisk prægede Socialisme, som beherskede vide Kredse i Hovedstaden. Den egentlige Arbejderstand var endnu i sin Vorden og blev i de kommende Aar fuldt optaget af at forbedre sine materielle Levekaar.

Men det vil dog være en Misforstaaelse at mene, at Grundtvigs Gerning ikke ogsaa satte Spor i København og gør det den Dag i Dag. Ikke blot opstod der adskillige grundtvigske Menigheder, hvor en Række af Grundtvigs betydeligste Efterfølgere blandt Præsterne fortsatte hans kirkelige Gerning. Navne som Brandt, Hoff, A. Andersen, G. Carstensen, J. H. Monrad, Th. Skat Rørdam, Fr. Jungersen, P. M. Larsen og Chr. Welding, for blot at nævne nogle af de afdøde, vidner derom. Men ogsaa adskillige grundtvigsk prægede Børneskoler og højere Skoler voksede frem i København, selv om de fleste senere maatte vige for eller føje sig ind i det offentlige Skolevæsen.

Heller ikke paa Højskolens Omraade undlod man at sætte ind i Hovedstaden, og selv om det i flere Tilfælde kun blev til Forsøg, som atter maatte opgives, blev heller ikke de uden Virkninger frem i Tiden.

Jeppe T. A. Tang

De gik først ud paa at indføre Højskolerne i København, men senere ogsaa paa at bringe Bybefolkningen i Forbindelse med Højskolerne paa Landet.

Tidligere er det nævnt, at Grundtvigs Foredrag paa Borchs Kollegium i 1838 og Oprettelsen af „Danske Samfund“ 1839 betegner de første højskolelignende Forsøg i København, og at „Grundtvigs Højskole paa Marielyst“ blev lagt paa Københavns Grund, dog væsentligst af Hensyn til Grundtvigs Medvirkning, og ikke fordi man ventede Eleverne fra København, hvad man da ogsaa kun und-

tagelsesvis fik. Det samme blev Tilfældet med Højskoleafdelingen, som 1867 oprettedes paa Blaagaard Seminarium.

I 1872 købte Forstander Jeppe T. A. Tang en gammel Patricierejendom i Emdrup i Nærheden af „Marielyst“ og ikke langt fra den nuværende Grundtvigskirke og flyttede den almindelige Højskoleafdeling dertil, mens den udvidede Højskoleundervisning stadig foregik paa Blaagaard. Skolebygningen paa *Emdrupborg Højskole*, som den kom til at hedde, brændte 1879, men opførtes igen som et lille Slot, der endnu ligger paa Stedet. Tang ledede selve Højskolen og forstod at knytte dygtige Medarbejdere til sin Virksomhed. Paa Blaagaard underviste Tid efter anden Mænd som Ernst Trier, Jens Nørregaard, Th. Skat Rørdam, Fr. Jungersen, Dr. C. Rosenberg, Fr. Bajer, Niels Lindberg o. fl., og blandt Lærerne paa Emdrupborg træffer man Navne som P. Riemann, senere Præst, K. C. Knudsen, Karise, Chr. Nissen, senere Frimenighedspræst paa Mors, H. N. Rosenkjær, senere Kom-munelærer i København, og cand. mag. Johan Ottosen, senere Skoleinspektør, o. fl. — Højskolen fik god Tilslutning, undertiden af næsten 100 Elever, og efter 22 Aars Forløb havde den haft 2500 Elever af begge Køn. Det var dog ogsaa her mest Landbougdom, som søgte Skolen, der ligesom Grundtvigs Højskole ofte drog god Nytte af Hovedstadens Seværdigheder. Grundtvig

vig naaede at besøge Skolen før sin Død, og Dagen før hans Begravelse talte Bjørnson ved et stort Møde paa Emdrupborg. Forstander Tang havde mange Jern i Ilden. Han deltog ivrigt i Tidens Skoledrøftelser, udarbejdede Skolebøger og var i en

Emdrupborg Højskole

Aarrække Folketingsmand for Svendborgkredsen. Fra 1883 overlod han Højskolens Ledelse til sin Søn, cand. phil. Niels Tang, der fortsatte i Faderens Spor, indtil Storbyens Vækst skabte Vanskeligheder for Skolen, saa den maatte nedlægges 1913. J. T. A. Tang døde i 1904. Niels Tang var Forstander for Blaagaard Seminarium til 1927 og døde 1928.

En anden Højskole i Københavns umiddelbare Nærhed blev begyndt 1874 af Litteraturhistorikeren, Dr. phil. Gotfred Rode paa det smukke Landsted „Skovgaard“ ved Ordrup. Rode, der som Student havde været Lærer paa Rødning og senere paa Herlufsholm, ejede en poetisk Begavelse, som gik i Arv til hans Sønner, Ove og Helge Rode, af hvilke den sidste jo blev én af Danmarks fineste lyriske Digtere. G. Rodes Maal var at give læselystne og begavede Højskoleelever en videregaaende og mere samlet Oplysning, end de almindelige Højskoler kunde yde. Et fuldstændigt Kursus paa Skovgaard Højskole varede 2 Gange 8 Maaneder, og af de 35 Elever, som besøgte Skolen i 1875, var Halvdelen andet Aars Elever. Foruden i de almindelige Højskolefag undervistes der i Bibelkundskab, Naturkundskab og Samfundslære. Blandt Lærerne var cand. teol. Fr. Jungersen, Dr. Fr. Rønning, den senere Professor Cl. Wilckens og Forfatteren K. G. Brøndsted.

Allerede 1876 begyndte Rode sammen med én af sine Hovedlærere, cand. teol. S. Mikkelsen Sørensen, at forberede nogle af sine Elever til Studentereksamen, hvilket efter hans Mening „syntes at aabne en Udvej til et efter Tidens Vilkaar afpasset Forsøg paa at sammenknytte folkelig og viden-

Harald Holm

skabelig Oplysning, hvad der ligger i Højskoletanken fra dens Oprindelse, og hvorefter den maa stræbe som sit sidste Maal“. Mod denne Opfattelse protesterede cand. teol. Harald Holm i „Højskolebladet“ 1876, hvor han hævder, at „det skulde være én af Højskolens Hovedopgaver at lære de unge, at boglig Syssel ikke i og for sig er bedre end al anden god og gavnlig Virksomhed“. De unge skulde hjælpes til at blive dygtige Mennesker og bruge deres Evner paa den Plads, hvor de af egen Drift eller ved Forholdenes Magt kom til at virke, og

det vilde være et Tegn paa Overfladiskhed, hvis alt for mange af Højskolerens Elever fik Lyst til „at studere“.

Der opstod en hel Diskussion om dette Spørgsmaal, men Rode fortsatte sit Arbejde indtil sin Død i 1878, og derefter førtes det videre af Dr. Fr. Rønning i det af Skuespiller Julius Döcker oprettede „Højskolehjem for Studerende“ i København. Dette blev senere til det bekendte „Döckerske Studenterkursus“, hvorfra mange unge Landboere, som i en sen Alder fik Lyst til at studere, har taget deres Studentereksamen.

Et af de første Forsøg i selve København paa at holde Højskole for Byens Folk blev gjort af Rødding Højskoles Grundlægger, Professor *Chr. Flor*. I et lille Lokale i en nu nedrevet Bygning paa Kongens Nytorv fik han i Aarene 1870—71 Dr. C. Rosenberg og Fr. Jungersen til at holde tre ugentlige Aftenforedrag om Nordens og Verdenshistorie. Men skønt Jungersens Foredrag efter Flors Mening var „ligefrem fortrinlige“, blev Tilslutningen saa lille, at Forsøget efter to Vintres Forløb maatte opgives.

En Mand, som gennem mange Aar fik stor Betydning for Højskolesagen i København, var cand. teol. *Harald Holm*. Han var indfødt Københavner og var i sin Ungdom blevet stærkt grebet af det kirkelige Liv i Vartov og af Højskolebevægelsen. Han kom meget i Grundtvigs Hjem og var Ven

med de fleste af Højsko-
lens Banebrydere. 28 Aar
gammel var han i 1876
blevet valgt til Folke-
tingsmand for Verninge-
kredsen, som han der-
efter repræsenterede i
27 Aar. Han var gift
med én af Sofus Høgs-
bros Døtre, Gudrun, var
fra 1878 til 1883 Med-
redaktør af „Dansk
Folketidende“ og var i

Højskolehjemmet i Helgolandsgade 14

mange Aar paa Rigsdagen en dygtig Talsmand for Venstres Sag og for de grundtvigske Skole- og Kirketanker. Paa en Krans fra Rigsdagen til hans Baare stod følgende smukke og rammende Ord:

„Hans Livsløbs og hans Tales Tekst
var Folkelivets sunde Vækst.“

Holm var kommet meget i „Danske Samfund“, og det bedrøvede ham stærkt at se denne Virksomhed sygne hen under Halvfjerdsernes politiske Uro. „For at bevare det folkelige Liv, den folkelige Sang og den folkelige Oplysning, som havde haft sit Hjemsted i Danske Samfund“, stiftede han d. 13. April 1878, to Dage efter det store Højskolemøde i Tivoli, sammen med en Kreds af Højskolens Venner i Hovedstaden „Københavns Højskoleforening“, der direkte skulde fortsætte „Danske Samfund“s Gerning som en folkelig Foredragsforening og være et Samlingssted for „Venner af Højskoletanken“ i København. Det var Digteren *Hostrup*, som var Præst i Hillerød, der havde tilskyndet Holm dertil, og som foreslog, at man skulde sætte Højskolesagen som Foreningens Bannermærke. Men ogsaa Ernst Trier, Ludvig Schrøder og Jens Nørregaard var medvirkende. Blandt Foreningens Stiftere var Johannes E. Schrøder, som allerede i 1873 havde begyndt et Mødearbejde for Soldater i København, og den senere Borgmester

H. P. Jensen

Jacob Marstrand, som i Fremtiden kom til at tjene den grundtvigske Bevægelse i Hovedstaden paa mange Maader. Københavns Højskoleforening blev Harald Holms Manddomsværk, som han viede sine bedste Kræfter. Han var Foreningens ihærdige Formand gennem 25 Aar til sin Død i 1903. I dens Lokaler i Helgolandsgade 14 skabte Holm og hans Hustru det første danske Højskolehjem, der blev et virkeligt Hjemsted for Højskolefolk, grundtvigske Politikere, Studenter og mange unge i København. Højskolens Mænd var stærkt interesse-

rede i dette Arbejde, og Holm talte om denne Sag rundt i Landet, bl. a. ved et Efteraarsmøde paa Askov og paa det nordiske Højskolemøde paa Hvilan i Skaane 1890, og snart fik de fleste danske Købstæder lignende Foreninger med den københavnske som Forbillede. Efter Holms Død flyttede Højskoleforeningen til Svanholmsvej 15 og derfra i 1920 til Grundtvigs Hus, hvor den nu udfolder en meget vidtspændende Virksomhed som en stor Højskole i Foreningsform med en omfattende Foredragsvirksomhed, store Gymnastik- og Folkedanserhold, Undervisning og Ungdomsarbejde af alsidig Art.

Mange Tusind unge fra Land og By har gennem 61 Aar fundet et godt Hjemsted i Københavns Højskoleforening, hvor de fleste kendte Ordførere fra alle aandelige Lejre gennem Aarene har talt. Og Foreningen har virket stærkt for at udbrede Kendskabet til Højskolen i Hovedstaden. Den var blandt de første, som med Held tog fat paa Oplysningsarbejdet blandt københavnske Arbejdere gennem de Arbejdermøder, som den lod afholde fra 1887 til 1905 i Istedgades Asyl, og fra 1911 tog dens daværende Formand, Fabrikant H. P. Jensen, Arbejdet op for gennem de saakaldte „8 Dage paa Højskole“-Møder at føre Københavns jævne Befolkning i Forbindelse med Landets Højskoler.

Det første „8 Dage paa Højskole“-Møde paa Frederiksborg (1911)

Dette Arbejde har været fortsat gennem 28 Aar og har givet mange Tusinde Mennesker fra København Lejlighed til at lære Højskolerne og deres Mænd at kende ved Selvsyn og har vist, at der kan vækkes Interesse for Højskolens Oplysning blandt Hovedstadens Befolkning. I de senere Aar har disse Møder ogsaa været afholdt paa Højskoler i Norge, Sverige og Schweiz.

I 1881 begyndte cand. teol. F. F. Falkenstjerne *Københavns Højskole* i nogle lejede Lokaler paa Gammel Kongevej. Som Huslærer hos Hostrup i Hillerød havde han ofte truffet Morten Pontoppidan, mens denne var Forstander for Freerslev Højskole. Paa natlige Spadsereture drøftede de to Venner deres Fremtidsplaner. Falkenstjerne vilde tage fat i København, hvad Hostrup og navnlig Fru Hostrup tilskyndede ham til. Efter at han var blevet Kandidat i 1880, talte han sin Højskoles Sag bl. a. i Højskoleforeningen, hvorfra han fik en Del Støtte, i Studenterforeningen og i Industriforeningen og tillige i Arbejdernes Forsamlingsaal i Rømersgade, hvor han mødte bluseklædt for at komme Arbejderne nærmere. Men hans Tale om personlig Oplysning og Frigørelse fandt kun ringe Ørenlyd. En Arbejder mente, at „en Draabe af Videnskabens Hav var mere værd end en halv Bajer af Falkenstjernes Livsens Vand.“ Han maatte begynde sin Skole med

F. F. Falkenstjerne

kun 7 Elever. Som Lærer havde han en Ven fra Højskoleforeningen, cand. polyt. P. V. Jensen Klint, Grundtvigs-kirkens senere Bygmester. Trods den triste Begyndelse tabte Falkenstjerne ikke Troen paa sin Sag, og med mægtig Energi fik han vakt saa megen Interesse, at det lykkedes ham at faa rejst en selvstændig Skolebygning paa Christian Winthers Vej paa Frederiksberg. Til Indvielsen af denne i Oktober 1882 skrev Hostrup Sangen: „Dér, hvor vi stred og sang.“ Under de gode Forhold gik det bedre. Der kom flere Elever,

men væsentligst Landboere. Arbejderne udeblev. Som Lærer medvirkede bl. a. Grønvald Nielsen, senere Vestbirk. Foredragene paa Skolen samlede en ikke saa lille fast Kreds, og naar Hostrup en Gang om Maaneden prædikede i Skolesalen, var der fuldt Hus.

Af den Kreds, som samledes dér, voksede senere Københavns Valgmenighed frem. I 10 Aar holdt Falkenstjerne sin Skole i Gang, og under andre Tidsforhold havde han maaske sejret. Men det var i de fortvivlede Aar, da al Interesse samlede sig om den politiske Kamp. „I Provisorie-aarene blev Højskolerne stynede“, siger J. Marstrand, og Falkenstjerne lagde ikke Skjul paa sine Venstresympatier. Han maatte længe kæmpe en ødelæggende Kamp med økonomiske Vanskeligheder og maatte paatage sig saa meget Arbejde, at han blev overanstrengt og syg. Tilsidst maatte han opgive Skolen og søge over i politisk og præstelig Virksomhed. Han døde som Præst i Hornslet 1896.

Men netop da stod Morten Pontoppidan „ledig paa Torvet“ efter at være tvunget bort fra sin Højskole i Hjørlande.

Efter Opfordring fra nogle københavnske Mænd, bl. a. Harald Høffding, Herman Trier, J. Marstrand og Svend Høgsbro, tog han Falkenstjernes afbrudte Arbejde op.

I Efteraaret 1891 begyndte han en Højskole i Linnésgade i København. Jeppe Aakjær, der fulgte med som Lærer, skriver om den paatænkte Skole: „Planen bliver noget askovvittisk, vi vil bare vove at lægge et Par Streger nærmere op mod Vinden; vi vil knæsætte Fællesundervisningen, men vi vil betakke os for Aandspolitiet og Askovprovisoriet, og vi vil ta' med Kyshaand mod alle Nationer og alle Religioner, thi vor Skole skal drives konfessionsløs.“

Johan Borup

Morten Pontoppidan selv siger, at han vilde holde Skole paa et ugrundtvigsk, ukirkeligt, men ingenlunde ureligiøst Grundlag.

Men Pontoppidan, der altid var noget af en Enspændernatur, var allerede den Gang bl. a. gennem sine friske Artikler i Ugebladet „Tidens Strøm“, som han og Falkenstjerne udgav 1884—99, kommet i Opposition baade til Højskolerne og den kirkelige Grundtvigianisme og mødte snarere Modstand end Støtte fra de grundtvigske Kredse.

Men heller ikke han fik Held med sin Højskole. „Det hele var en oplagt Fiasko, endda der stod de bedste videnskabelige Navne bagved,“ siger Aakjær, og Morten Pontoppidan skildrer i sine „Minder og Oplevelser“ hele Forsøget som ret betydningsløst.

Frøken Anna Boje

Pontoppidan virkede senere som Sognepræst, sidst i Stenløse-Viksø, og blev især kendt som Forfatter af en lang Række friske, opbyggelige Bøger, hvoraf mange er beregnet for Ungdommen. Han havde i langt højere Grad det skrevne end det talte Ord i sin Magt, og vandt sig som Skribent en meget stor Læsekreds.

Han døde i Ganløse 1931.

Grundtvigs Hus i Studiestræde, København

Men samme Aar, som Pontoppidan tog fat, — 1891 — begyndte en anden ildfuld Sjæl, cand. teol. Johan Borup, Søstersøn af Ernst Trier, en „videregaaende Undervisning for ikke-studerende Herrer og Damer“ i en Privatlejlighed i Frederiksberggade. — Han skiltede ikke med Højskolenavnet, men vilde Højskolen. Han begyndte med at appellere til Københavnerne Trang til Oplysning, og „Borups Lærestalt“ blev efterhaanden godt besøgt. I mange Aar havde den til Huse i „Ny Rosenborg“ paa

Vester Boulevard, men i 1926 fik den sin egen smukke Bygning i Frederiksholm Kanal og kaldte sig nu *Borups Højskole*. Her fortsætter den endnu sin Virksomhed, og det blev Johan Borup, som efter et livslangt og brydsomt Arbejde fandt den Form for en Byhøjskole, som synes at være i Pagt med Fremtiden.

En lille københavnsk Højskole, som ikke blev saa kendt i vide Kredse, men som i Virkeligheden kom den grundtvigske Højskole nærmere end nogen anden, blev oprettet 1905 af Kommunalærerinde Frk. *Anna Boje* i Bygningskomplekset ved Københavns Valgmenighedskirke, hvor ogsaa Københavns Højskoleforening fra 1905 havde sine Lokaler. Anna Boje havde været Lærerinde ved Komtesse Moltkes Skole og stod Frk. Zahle nær

og ligeledes Pastor Jungersen og Harald Holm. De skaffede hende Lokaler til „*Forhaabningsholms Højskole*“ i Forhaabningsholms Allé. Hun var begyndt med at samle unge Piger paa sit Værelse og senere i Højskoleforeningen. Ud af dette voksede Højskolen, ved hvilken en Stab af dygtige Lærere beredvilligt medvirkede. Med Dygtighed, Offersind og Idealitet lykkedes det Frk. Boje at skabe en virkelig grundtvigsk præget Byhøjskole for unge Piger. Desværre ophørte den ved hendes Død i 1922, men Forsøget viste, at der trods alle Vanskeligheder kan holdes Højskole i København.

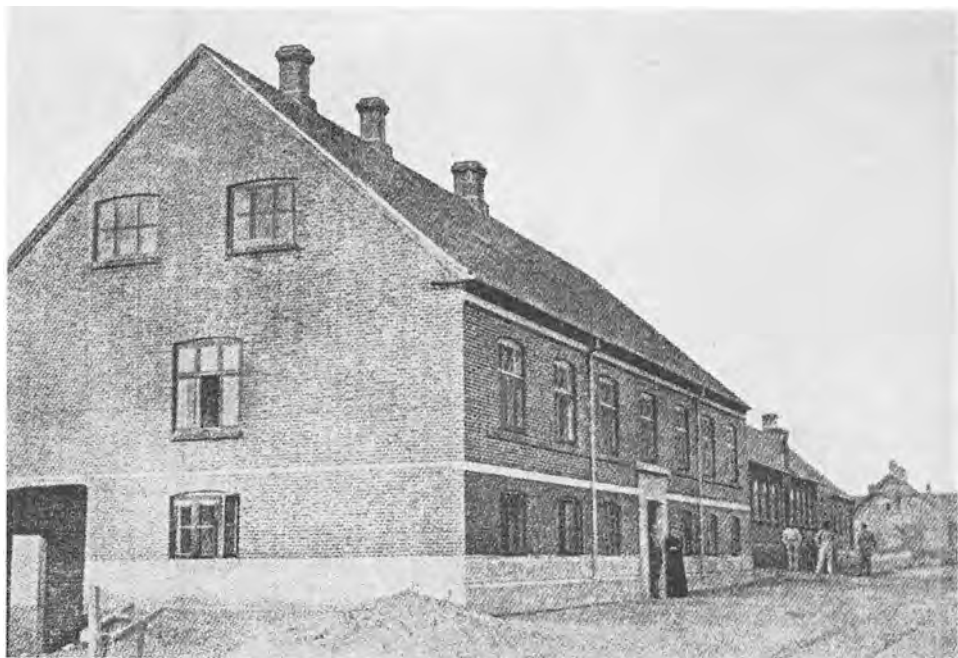
Foruden det omtalte Højskolearbejde er der af grundtvigske Præster og Lands sammenslutningen „Kirkeligt Samfund af 1898“ gennem Aarene gjort et stort Arbejde i København for Børn og unge. Ved Gaver fra hele Landet rejste Kirkeligt Samfund i 1908 *Grundtvigs Hus* i Byens Midte, i hvilket et forgrenet grundtvigsk Ungdomsarbejde nu har sit Hjemsted.

Højskolens Mænd har gennem mange Aar været stærkt interesserede i at faa Højskolen indført i København. Mange forstod dog, at den almindelige Landhøjskole ikke uden videre kan overføres til Byen, men har haft svært ved at forson sig med, at der ogsaa kan øves Højskolegering under andre ydre Former. De fleste forstaa, at Byhøjskolen først kommer, naar der hos Byungdommen selv vokser en Trang frem til en mere almenmenneskelig Oplysning. I de senere Aar synes Forstaaelsen af Højskolens Betydning at være vaagnet i Arbejderkredse, men om de Forsøg, som fra den Side er gjort for at skabe særlige Arbejderhøjskoler og paa at bringe Arbejderungdommen i Forbindelse med de eksisterende Skoler, skal der senere fortællles.

HØJSKOLER, OPRETTEDE 1890—99

I Løbet af Halvfemserne oprettedes ialt 23 Højskoler, af hvilke følgende allerede er omtalt: Københavns Højskole i Linnésgade (1891), Borups Lærestanstalt (1891), Haslev (1891), Horne (1891), Bornholms Højskole i Aaker (1893), Rønde (1894) og Ubberup (1899).

Med Undtagelse af den førstnævnte eksisterer de alle endnu. Det samme gælder *Ry Højskole* ved Ry St. i Himmelbjergegnen, som oprettedes 1892

Ry Højskole (1892)

af Digteren C. Hostrups Søn, nuværende Præst i Rørvig, Helge Hostrup, og hans Hustru, Fru Astrid Hostrup, en Datter af P. Bojsen, Gedved. — De ledede Skolen til 1904, hvorefter den i tre Aar havde tre forskellige Forstandere, indtil den i 1907 blev overtaget af Rasmus Bording, som gjorde den til en kendt og stærkt besøgt Højskole, en Stilling, den har bevaret under den nuværende Leder, Johs. Terkelsen.

I 1894 oprettedes *Stevns Højskole* af Befolkningen paa Sydstevn, blandt hvilke var mange af Ernst Triers Elever fra Vallekilde og en Del af Morten Pontoppidans fra Hjølunde. De begyndte med at bygge et Forsamlingshus i Gjevnø og dannede senere en Frimenighed samme Sted med Pastor Carl Rønne som Præst.

I en tidligere Møllegaard i Havnelev skabte de nu tillige Rammerne for en Højskole, hvis Forstander blev cand. teol. H. P. Hansen-Gjevnø med Pastor Rønne som Medarbejder. Højskolen begyndte med 16 Elever og fik Aaret efter 22. Men den fik i Fremtiden ikke lutter Medbør, og i 1917 maatte den nedlægges. Aaret efter aabnedes den som Landbrugsskole, men i 1926 overtoges den af den nuværende Forstander, Marius C. Skar, der atter

gjorde den til Højskole. Den synes nu at være i god Gænge som Højskole og Efterskole. Gennem 40 Aar indtil 1934 har den haft 1409 Elever, hvoraf omtrent en Fjerdedel har været fra Stevns og to Femtedele fra Østsjælland.

I 1895 grundlagde den mangeaarige kendte Askovlærer, cand. teol. Holger Begtrup, *Frederiksborg Højskole* ved Hillerød. Begtrup var født i Birkerød 1859 og blev i sin Ungdom paavirket af C. Hostrup. Han havde i flere Aar drømt om at rejse en Højskole paa sin Hjemegn. Venner af Sagen traadte til

med Gaver og rentefrie Laan. Skolen blev rejst paa en bar Mark udenfor Hillerød, og Begtrup var allerede den Gang saa kendt som Højskolemand og Foredragsholder, at han straks fik den fyldt, og gennem de første 25 Aar af det 20. Aarhundrede var Frederiksborg Højskole en af Landets største og førende Højskoler og Holger Begtrup én af Højskolebevægelsens ledende Mænd og én af Danmarks bedste og mest anvendte Foredragsholdere. Desuden har han udfoldet en meget stor Virksomhed som Forfatter og Udgiver af Grundtvigs Skrifter. I November 1937 købtes Sko-

Holger Begtrup

Frederiksborg Højskole (1896)

len af Bestyrelsen for Grundtvigs Højskole i Lyngby, og den drives nu af Forstander C.P.O. Christiansen og hans Hustru, en Datter af Jacob Appel paa Askov, under Navnet „Grundtvigs Højskole ved Frederiksborg“ med stor Tilslutning af Elever fra

Danmark og de øvrige nordiske Lande. Holger Begtrup døde d. 5. Maj 1937.

I den gamle Seminarieby Lyngby paa Djursland oprettede cand. phil.,

A. Nordahl-Petersen

senere Redaktør A. Nordahl-Petersen i Forbindelse med Egnens Befolkning *Djurslands Højskole* 1897. Den blev aldrig nogen stor Skole, men har under skiftende Forstandere og adskillige Vanskeligheder været holdt i Gang til vore Dage, siden 1928 med Th. Laursen som Forstander.

Nordahl-Petersen er Forfatter til den her ofte citerede Bog: „Danmarks Højskoler“, 1909.

Djurslands Højskole skal fra 1. April 1940 omdannes til Husmandsskole.

Af Skoler, som oprettedes i Halvfemserne, men som nu er nedlagt som Højskoler, kan nævnes *Nysted Højskole* paa Lolland, der fik Statstilskud fra 1891—94. Den lededes først i et Par Aar af Landbrugskandidat H. P. Larsen og derefter til 1894 af nuværende Valgmenighedspræst Asger Højmark i Aarhus og senere af Forstander M. Lilbæk. Omkring 1900 blev den nedlagt paa Grund af svigtende Tilslutning. En lignende Skæbne fik *Udby*

Elbæk Højskole

Højskole ved Nr. Aaby paa Fyn. Den oprettedes 1892 af Børnehjemsforstander H. Lind og lededes af tidligere Lærer ved Uldum og Vestbirk Højskoler, Martin Nielsen, men den gik ind efter faa Aars Forløb.

Paa samme Maade gik det med en Højskole i *Kolind* paa Djursland, som blev begyndt i 1894 af Havebrugskandidat J. J. Mortensen Barrit, der 1893—94 havde været Forstander for Viby Højskole. Skolen i Kolind naaede næppe at komme i Gang, før den maatte standse.

Johs. Elbek

I 1887 begyndte en Seminarist fra Gedved, Johs. Elbek, en Børnefriskole i Landsbyen Elbæk øst for Horsens. Han knyttede en Efterskole til Børneskolen og begyndte desuden i 1894 *Elbæk Højskole* og overlod Børneskolen til Lærer Kr. Jensen. Johs. Elbek var en dygtig og meget kunstkyndig Lærer og blev snart en søgt Foredragsholder. Han fik gennemført, at Statsbanernes Ventesele blev smykket med Gengivelser af gode Kunstværker. Hans Højskole fik dog aldrig den Søgning, som man synes, den kunde have fortjent. I en Aarrække havde den 25—30 Elever om Vinteren og 15—25 om Sommeren, men da Tilslutningen efterhaanden blev mindre, omdannede Elbæk i 1922 Højskolen til en Uddannelsesskole for Lærere til Friskolen. Ved denne Skole virkede han til sin Død d. 20. Juni 1936. Lærerskolen i Elbæk ledes nu af Forstander Hattinger Jacobsen.

I 1895 begyndte to unge Mænd, Lærer Niels Tang ved Mellerup Højskole og cand. teol. Thv. Povlsen, den senere Kirkeminister, *Elev Højskole* ved Lystrup St. nord for Aarhus med Støtte fra et Legat, oprettet af Landstingsmand N. Rasmussen i Lisbjerg-Terp. Tang, som var gift med en Datter af Jens Bek, Mellerup, blev den egentlige Forstander, mens Thv. Povlsen, der kort efter var blevet Præst for Elev og Elsted, var Skolens første Lærerkraft.

Niels Tang

Fru Tang, f. Bek

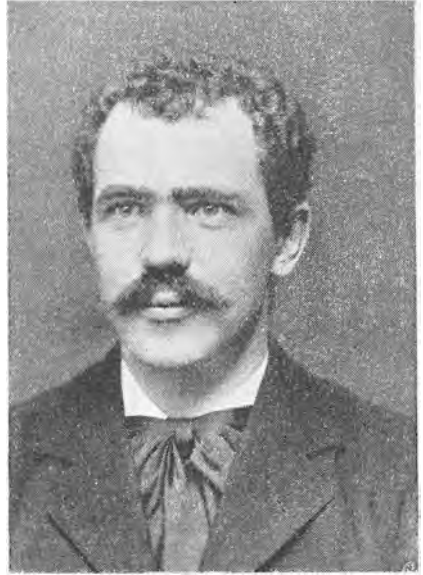
Men Tilslutningen blev for ringe. Elevtallet naaede sjældent over 20 og blev tilsidst saa lavt, at Skolen i 1910 mistede sit Statstilskud. To Aar senere blev den nedlagt. Tang fik siden en Stilling ved Statsbiblioteket i Aarhus og døde 1923. Pastor Povlsen fik senere som Politiker ofte Lejlighed til at tale Højskolernes, og ikke mindst de smaa Højskolars, Sag i Rigsdagen og var Medlem af det Udvalg, der forberedte Højskoleloven af 1913.

I 1895 oprettedes ligeledes *Thylands Højskole* i Hundborg Sogn ca. 15 km sydvest for Thisted og kun faa km fra Snedsted. En lille Kreds af grundtvigske Folk stod bag Skolen. Indtil 1901 lededes den af Forstander Peter Hansen, som derefter overtog Galtrup og senere Djurslands Højskole. 1901—08 var cand. teol. Thyge Thygesen, senere Valgmenighedspræst i Tønning og Træden, Skolens Forstander. Derefter overtoges den af Kr. Fuglsang, senere Gaardejer i Sydthy, som 1910 afløstes af Olaf Andersen, der i fem Aar havde været Lærer ved Mellerup Højskole og derefter fra 1908 Forstander for Løvenholt Højskole. Olaf Andersen købte Skolen af det Aktieselskab, som ejede den, og drev den til 1913, da han besluttede sig til at nedlægge den. Sit største Elevtal — 33 — havde Skolen i Forstander Thygesens Tid i 1904—05.

Olaf Andersen har nu i mange Aar boet i Tommerup og virker dels som

Th. Povlsen

Thyge Thygesen

Lærer ved Køng Højskole og dels som Forfatter og Journalist. Han er en fortrinlig Hjemstavnskildrer og har udgivet flere Digtsamlinger, samt i 1924 en Bog om Danmarks Højskoler, hvorfra mange Oplysninger til nærværende Skildring er hentet.

I *Bakkebølle* ved Vordingborg oprettede en Del af Egnens Mænd i 1895 en Højskole, som de fik en ung Stevnsbo, Ole Peter Jensen, til at lede. Han havde været Elev paa Vallekilde og senere paa Bornholms og Skovgaard Højskole og havde tidligere virket som Friskolelærer og grundtvigsk Lægprædikant. Da det ikke lykkedes at skaffe Højskolen i Bakkebølle en selvstændig Bygning, flyttede O. P. Jensen sin Virksomhed til sin Fødegaard „Dyrehavegaarden“ paa Stevns. Her begyndte han i 1897 *Vallø Højskole*, som i 1908 fik en selvstændig Bygning. Skolen var i Gang endnu i 1922 og opgiver at have 25 Aarselever, men den synes aldrig at have været godkendt til Statsunderstøttelse og fik kun en ren lokal Betydning.

I Stationsbyen Give blev der i Sommeren 1896 af et Aktieselskab opført en solid og tidssvarende Højskolebygning med tilhørende Gymnastik- og Mødesal og Plads til 40 Elever, og d. 3. November 1896 begyndte *Give Højskole* sin Virksomhed under Ledelse af Alfred Foverskov. Han var Seminarist fra Blaagaard og havde været paa Vallekilde, Vrigsted og Askov

Olaf Andersen

J. Jacobsen

Højskoler og havde 1885—93 ledet Bornholms Højskole i Øster Marie og derefter været Lærer paa Vinding Højskole. Han havde 1877—82 været Friskolelærer i Sillesthoved i Give og overtog efter Opfordring fra Befolkningens Ledelsen af Højskolen dér. Skolen gik ret godt og havde 1897 36 Elever, men da Fru Foverskov døde i 1900, solgte Foverskov den samme Aar til Højskolelærer J. Jacobsen fra Særslev Højskole, som ejede og drev Give Højskole, til den blev nedlagt 1906. Foverskov var 1902—04 Forstander for Risgaard Højskole og blev senere Gaardejer paa Fyn, hvor han døde 1934. Forstander Jacobsen var siden 1906 en kort Tid Redaktør og derefter Friskolelærer i Rudme og 1918—27 Folketingsmand for Svendborg Amts 7. Kreds.

I 1897 blev der begyndt en Højskole i *Levring* mellem Silkeborg og Viborg, hvor den kendte grundtvigske Præst, Fr. Bruun, i nogle Aar havde drevet et omfattende Ungdomsarbejde. Skolens Ejer og første Leder blev Frk. Eline Begtrup, en Søster til Holger Begtrup. Den blev statsanerkendt i 1900, men blev i 1905 bortforpagtet til tidligere Lærer ved Særslev Højskole, Valdemar Witt Hansen, som købte den i 1908 og ledede den til 1910, da han flyttede til Skelund. Han var meget gymnastikinteresseret og afholdt i *Levring* Kursus i Gymnastik og Boldspil. Skolen havde højst 31 Elever og altid flest om Sommeren. Den blev nedlagt omkring 1916.

Fr. Bruun

Frk. Eline Begtrup

I 1898 opførte et Aktieselskab *Risgaard Højskole* ved Hørby St. vest for Sæby. Dens første Forstander var C. Rønne Petersen, tidligere Lærer paa Djurslands Højskole. Derefter lededes Skolen 1902—04 af Alfred Foverskov, der kom fra Give Højskole, og 1904—06 af nuværende Slotspræst Oscar Geismar, som dog ikke fandt Forholdene gunstige for Højskolearbejdet og derfor gik over i anden Virksomhed som Redaktør og senere som Præst. I 1906 købte Skolebestyrer H. Sørensen, Langaa, Højskolen og ledede den til 1911, da den ophørte som Højskole. Skolen havde i Regelen 16—17 Elever paa hvert Hold.

I 1899 begyndte den kendte Valgmenighedspræst V. Brücker i Aagaard ved Kolding *Aagaard Højskole* samme Sted. Brücker var en meget kritisk Natur, som lige fra sin Ungdom gennem mange velskrevne og stærkt ægende Artikler særlig i „Højskolebladet“ havde gjort sig bemærket ved sin radikale Indstilling til Skrifteologien og sin Revselse af alle Tilbøjeligheder til selvgod Rettroenhed ikke mindst indenfor den grundtvigske Lejr. Hans ofte skarpe og stærkt polemiske Indlæg vakte baade Tilslutning og Modsigelse og ikke sjældent næsten Forargelse. Men gennem en Menneskealder stod han som Grundtvigianismens altid vaagne Samvittighed, hvis Domme dog ofte svækkedes af hans næsten doktrinære Radikalisme. Han var en

Oscar Geismar

V. Brücker

ivrig Forkæmper for en Genoptagelse af Grundtvigs Sorø-Plan og ønskede nu ogsaa at holde Højskole i mindre Stil paa sin egen Maade. For ham var det ikke nok, at Eleverne lærte noget paa Højskolen og endnu mindre, at de havde det fornøjeligt og hyggeligt eller paavirkedes af Stemning under Højskoleopholdet. Han tilsigtede et sjæleligt Gennembrud, „saa de, naar de gaar ud herfra, er blevet andre end før“. Dette Maal adskiller sig vel ikke fra de øvrige Højskolars, men ved sin Personlighed virkede Brücker stærkt i den tilsigtede Retning. Næppe alle Eleverne har dog forstaaet hans Væsen, og nogen Popularitet som Højskolemand naaede han ikke, hvad han dog heller ikke tilstræbte. Som Medarbejdere ved Højskolen havde han Malerinden Elise Konstantin Hansen og Friskolelærer Poul Lindholm, og i nogle Aar var cand. mag. Ejlif Jørgensen, Søn af Anders Jørgensen, Høng, Forstander for Aagaard Højskole. Den havde sit højeste Elevtal — 45 — i 1912—13, men derefter dalede det, og i 1922 blev Højskolen nedlagt, og en Havebrugsskole indrettedes i Bygningen. Brücker døde den 14. Januar 1929.

I 1899 opførte det danske Baptistsamfund en Højskole i *Gistrup* ca. 8 km syd for Aalborg. Den lededes indtil 1909 af Forstanderne P. Olsen og L. K. Kristoffersen og derefter til 1913 af Kristoffersen alene. Den blev statsanerkendt i 1905, og 1913 blev J. P. Rasmussen dens Forstander. I 1918 knyttes

des en Realafdeling til Skolen. I 1924 byggede Baptistsamfundet en ny og større Højskole ved *Tølløse St.* Den ledes nu af Forstander Henry Gjerrild. Gistrup Højskole, som paa sit Højdepunkt 1907—08 havde 48 Elever, blev nedlagt i 1927, mens Højskolen i Tølløse endnu er i fuld Virksomhed.

HØJSKOLER, OPRETTEDE I DET 20. AARHUNDREDE

Fra og med Aar 1900 og indtil 1939 er der oprettet ca. 30 Højskoler. En Del af disse er allerede nævnt i det foregaaende, nemlig: Guldborg Pige-højskole, oprettet 1905 og nedlagt 1917, Tommerup (1906), Faarevejle (1907), Hoptrup, Haslev udvidede Højskole og Diakonhøjskolen i Aarhus (1920), samt Baptisternes Højskole i Tølløse (1924).

Men dertil kommer en Gruppe Højskoler, der baade er oprettede og nedlagte i Perioden 1900—39, som skal omtales her:

I Landsbyen Vivild i det nordlige Djursland købte en Kreds af Egnens grundtvigske Folk i 1903 Sognets gamle Skole og omdannede den til *Vivild Højskole*. Dens første Forstander var cand. teol. Johs. Ravn, som tidligere havde været Lærer ved Mellerup Højskole. Han fik Skolen godt i Gang og gjorde den til et Midtpunkt for Egnens grundtvigske Mødeliv. Men i 1912 blev han Sognepræst i Sennels i Thy og senere i Særslev paa Fyn. I et Aar vikarierede den kendte grundtvigske Lærer, Ole Andersen fra Lemming, som Forstander for Vivild Højskole. Derefter overtog Lærerinde ved Skolen, Frk. Emilie Döcker, i 1913 Forstanderstillingen, hjulpet af Lærerinde Frk. Alma Andersen, senere ved Grundtvigs Højskole og fra 1938 Forstanderinde for Husassistenternes Fagskole i København. Paa Grund af Sygdom maatte Frk. Döcker opgive sin Stilling i 1917, og samme Aar overtog Højskolelærer Broder Nissen fra Hadsten Vivild Højskole, som han købte 1918. Han oprettede en Haandværkerafdeling ved Skolen og havde i en Aarrække over 40 Elever om Vinteren og ca. 35 om Sommeren. Men efter 1920 dalede Tilslutningen, og i 1926 solgte Broder Nissen Skolen til Højskolelærer Salomon Nielsen, tidligere ved Grundtvigs Højskole og Galtrup Højskole. Det lykkedes dog ikke, trods Befolkningens Interesse for Høj-

Emilie Docker

Broder Nissen

skolen, at faa et tilstrækkeligt Elevtal, og 1930 ophørte dens Virksomhed. I Vivild findes nu en kendt Ungdomsskole.

Samme Aar, 1903, begyndte den tidligere mangeaarige Leder af Galtrup Højskole, Forstander Georg Himmelstrup, en ny Højskole i Grønninghoved ved Skamlingsbanken. Med Støtte fra Befolkningen i de omliggende Sogne fik han rejst en smuk Højskolebygning, opført efter Tegning af Bygmester Bentsen, Vallekilde.

Skamlingsbankens Højskole fik i Begyndelsen ret god Tilslutning. I 1905, da den blev statsanerkendt, havde den 47 Vinterelever og 17 Sommerelever, men i de følgende Aar blev Tilgangen mindre, og i 1917 maatte Skolen nedlægges.

I 1906 oprettede cand. teol., nuværende Seminarieforsnder, Arne Møller, som en kort Tid, 1905—06, havde ledet Ry Højskole, *Vejlby Højskole* lige uden for Aarhus med det Maal at faa ogsaa Byens Arbejdere til at søge Højskolen. Med Støtte fra Folk i Sognet og Omegnen og særlig af Sognepræsten i Vejlby, Pastor Geert Jørgensen, fik han opført en selvstændig Højskolebygning ved Riisskov St. Den indviedes den 29. April 1907. Skolen fik dog ikke særlig stor Tilslutning. I 1909—10 havde den 22 Vinterelever og 14 Sommerelever. Fra 1910 knyttedes Redaktør, tidligere Høj-

skoleforstander Helge Hostrup til Skolen som Lærer, og i 1911 købte han Skolen og overtog Forstanderstillingen. Helge Hostrup havde i en Aarrække efter sin Forstandertid paa Ry Højskole været Redaktør af det radikale „Jydsk Morgenblad“ i Aarhus, men vendte nu tilbage til sin Ungdoms Kærlighed: Højskolen. Han havde en god Hjælp i sin Hustru, Fru Astrid Hostrup, en Datter af P. Bojsen, Gedved, som paa sine gamle Dage lejlighedsvis medvirkede ved Højskolegerningen paa Vejlbj. Efter 10 Aars Virksomhed i Vejlbj solgte

Arne Møller

Helge Hostrup i 1921 Skolen til Landbrugskandidat Axel Møller, der samme Aar omdannede den til Landbrugs- og Husholdningsskole. Den virker nu under Navnet „Aarhusegnens Husholdningsskole“.

Helge Hostrup blev derefter i nogle Aar Lærer hos sin Ungdomsven Holger Begtrup paa Frederiksborg Højskole og virkede samtidig som Foredragsholder, bl. a. ved forskellige „8 Dage paa Højskole“-Møder. Som Taler er han ejendommelig ved sit poetiske Gemyt og sin paa en Gang elskelige og æggende Fremstillingsform. Helge Hostrup er nu Præst i Rørvig og har udgivet flere Skuespil og Digtsamlinger.

I Efteraaret 1905 købte to unge Mænd, Landmand Lauritz Nielsen og Lærer V. Birkedal Nielsen, den gamle og meget smukt beliggende Herregaard „Løvenholt“, ca. 7 km syd for Silkeborg. Med Støtte fra Befolkningen fik de den indrettet til Skolebrug og aabnede her i Foraaret 1906 *Løvenholt Højskole*. Foruden den almindelige Højskolevirksomhed afholdtes der paa Skolen korte Kursus af landbrugsfaglig Art, og Skolen fik i de første to, tre Aar ret god Tilslutning, men den dobbelte Ledelse voldte Vanskelighed, og i 1908 søgte Birkedal Nielsen anden Virksomhed. Han afløstes af Højskolelærer Olaf Andersen fra Møllerup, som ledede Højskolearbejdet indtil 1911, da Lauritz Nielsen afhændede Jorden til Skanderborg Amts Udstyknings-

Store Restrup Højskole

forening og Hovedbygningen til et Interessentskab, der paatænkte at føre Højskolen videre. Dette lykkedes dog ikke, og Skolen blev nedlagt samme Aar. Olaf Andersen overtog derefter Ledelsen af Thylands Højskole.

Den 15. November 1908 indviedes *Langlands Højskole*, som fik til Huse i en ny, anseelig Bygning, beliggende ved Kysten nord for Rudkøbing. Hovedmanden i Arbejdet for denne Højskoles Rejsning var Mejeribestyrer K. Kristensen Tange i Humble. Han havde i sin Ungdom været Elev paa Ladelund Landbrugsskole og paa Askov og Mellerup Højskoler og havde siden som Mejeribestyrer paa Langeland samlet Ungdommen til Aftenskole og Gymnastik og derigennem vundet sig mange Venner blandt Øens Befolkning. De støttede ham ved Opførelsen af Højskolen, og Tange opgav nu sin Stilling som Mejeribestyrer for at blive Skolens Forstander. Højskolen blev statsanerkendt i 1910 og havde da 21 Vinterelever og 16 Sommer elever. Men i de følgende Aar blev Tilslutningen mindre. Øen alene har øjensynligt ikke kunnet fylde Skolen, og Søgningen fra andre Egne udeblev. I 1917 mistede Skolen Statstilskudet, og selv om den fortsattes endnu i nogle Aar som Hjemsted for forskellige Kursus og som Feriehjem, maa

den betragtes som nedlagt som Højskole i 1917. Tange virkede senere som Lærer ved Kerteminde Højskole.

I 1910 købte den tidligere Forstander for Løvenholt Højskole, V. Birkedal Nielsen, Gaarden „Sophienholm“ ved Nyborg og aabnede her med Hjælp fra nogle Mænd paa Egnen *Nyborg Højskole*. Dens Levetid blev imidlertid meget kort, idet den atter nedlagdes 1912. Gaarden blev solgt til en Svigersøn af Forstander Albrektsen, Hjørlande, Landbrugskandidat Oluf Knudsen.

J. N. Brande

I 1912 købte Husmændenes Udstykningsforening for Aalborg Amt den meget smukke og historisk bekendte gamle Herregaard „Store Restrup“ ved Sønderholm Station mellem Aalborg og Nibe for 400.000 Kr. Gaardens 1525 Tdr. Land blev udstykket til ca. 50 Gaarde og Husmandsbrug med fra 13 til 32 Tdr. Land hver, og den gamle Hovedbygning indrettedes til en Højskole. *Store Restrup Højskole*, der aabnedes 1915, fik som Forstander en dygtig Skolemand, J. N. Brande, som var uddannet fra Silkeborg Seminarium, og som 1900—1904 havde ledet Glamsbjerg Fri- og Efterskole og derefter indtil 1915 Bramminge Efterskole. Fra første Færd regnede man paa Store Restrup særlig med at faa Husmandsbørn som Elever, men Brande betonede stærkt, at Skolen skulde være en Folkehøjskole. Imidlertid blev hans Virksomhed som Højskoleforstander meget kort, idet han døde allerede 1917. En Tid hjalp fhv. Forstander S. Alkærsig og Forstander Grønborg, Ondløse, til med Undervisningen, men 1919 omdannedes Skolen til Husmandsskole. Den ledes nu af Forstander K. Balle.

*

De øvrige Højskoler, som er oprettede efter 1900, eksisterer alle endnu og skildres udførligt i andet Bind, hvorfor de her skal omtales meget kort:

I 1900 (1899) grundlagdes *Færøernes Højskole* (Föroya Folkehàskuli) paa Fagralid, Bordø, Norderø Syssel, af Forstander Simon av Skardi, som endnu leder Skolen, der senere er flyttet til Thorshavn. Samme Aar oprettedes *Lollands Højskole* ved Søllested af et Aktieselskab og med Pastor L. N. Lundby i Søllested som første Forstander. Den ledes nu af Forstander Sigurd Brøndsted.

I 1905 aabnedes *Folkehøjskolen for unge Handelsmedhjælpere*, „*Købmandshvile*“ ved Hørsholm. Dens Tilblivelse skyldes Papirgrosserer Louis Petersen i København, som i sit Testamente havde bestemt, at en Del af hans Formue skulde anvendes til Oprettelsen af en Højskole for unge Handelsmænd, hvor de dels kunde faa Undervisning i Handelsfag og Sprog, men dels tillige gennem Foredrag og Højskoleundervisning kunde faa Blikket aabnet for Livets højere Værdier. Det blev Louis Petersens Enke, Fru Ludi Petersen, som oprettede Skolen og gav den Præg indtil sin Død i 1918. Den havde først til Huse i Ægteparrets private Landsted, men fik i 1911 sin egen Bygning, hvor der er Plads til de ca. 30 Elever, Skolen ønsker at modtage. Dens første Forstander var nuværende Stiftsprovst i Odense, Johs. Fog-Petersen. Fra 1915 har Skolen været ledet af Forstander, Dr. phil. Holger Brøndsted.

I 1907 købte Forstander A. Axelsen fra Salling Højskole den gamle Herregaard „*Krabbesholm*“ ved Skive og indrettede den til Højskolebrug. Som Medarbejder havde han sin Svigersøn, cand. teol. A. Th. Dorf, nu Præst i Brooklyn, U. S. A. I 1911 blev Højskolen overtaget af Højskoleforeningen for Skive og Omegn. I nogle Aar lededes den af Pastor Kæstel, senere af Forstander Olav Kjems med først Erik Thaaning og senere J. Liengaard som Medforstandere. Fra 1925 til sin Død i Januar 1939 var Anders Vedel Forstander for Krabbesholm Højskole. Nu ledes Skolen af Forstander Marinus J. Gravsholt.

Samme Aar, 1907, grundlagde den mangeaarige Lærer paa Frederiksborg Højskole, Thomas Bredsdorff, sin egen Højskole i Roskilde. Paa en aaben Mark ved Roskilde Fjord lod han Arkitekt Ulrik Plesner bygge en smuk og rummelig Højskolebygning med Plads til ca. 150 Elever. Bredsdorff, som var en af Højskolens betydeligste og mest særprægede Mænd, fik

hurtig Skolen fyldt og gjorde *Roskilde Højskole* til en af de mest kendte Skoler i dette Aarhundrede. Med stærkt Rodfæste i det 19. Aarhundredes bedste Højskoletraditioner forbandt Bredsdorff en sjælden Forstaaelse af Nutidens sociale, religiøse og litterære Strømninger, der gav hans Ord Indflydelse baade i grundtvigske Kredse og blandt Folk, som ellers stod Højskolen fjernt. Bredsdorffs tidlige Død i 1922 efterlod et stort Savn i Højskolens Verden, hvor han havde vundet sig en Stilling som en aandfuld, dristig og ildnende Bannerfører.

Søren Alkær sig

Efter nogle vanskelige Aar efter Bredsdorffs Død blev *Roskilde Højskole* i 1930 solgt til Arbejdernes Oplysningsforbund, og den virker nu under Navnet *Roskilde Arbejderhøjskole*.

I 1908 lod Forstander Søren Alkær sig opføre en smuk Højskolebygning ved Kerteminde med Støtte fra en Kreds af Egnens Folk. Alkær sig ledede *Kerteminde Højskole* til 1913. Senere har den været ledet af K. Bjerre, tidligere Sorø, af H. C. Nielsen Svinning og siden 1929 af Ejnar Skovrup.

Samme Aar, 1908, oprettede Forstander Niels Eggert *Antvorskov Højskole* ved Slagelse som Nabo til Frimenighedspræst Niels Daels Menigheds-skole „Liselund“. En stilfuld og køn Højskolebygning blev opført, og Skolen fik Navn efter det gamle Antvorskov Kloster, hvis Ruiner findes i Nærheden. I 1915 døde Eggert ret pludseligt. I nogle Aar, 1916—20, lededes Skolen af tidligere Højskolelærer paa Vallekilde, Peter Augustinus, men i 1920 blev den solgt til Højskolelærer, cand. teol. Frederik Nørgaard fra Frederiksborg Højskole, som ledede den indtil 1935 og endnu medvirker som Lærer og Medforstander. I Nørgaards Tid fik Antvorskov Højskole en langvarig og solid Blomstringsperiode, som nødvendiggjorde en Udvidelse af Bygningerne. Nørgaard søgte tydeligt og uforbeholdent at bygge paa Arven fra Grundtvig og Kold, og Skolen fik stor Tilslutning fra hele

Andreas Otterstrøm og Fru Eli Otterstrøm

Landet. I 1935 solgte Nørgaard Skolen til en af sine Lærere, cand. teol. Erik Balslev Nissen, som nu leder den.

I 1913 opførtes *Fiskerhøjskolen ved Snoghøj*. Denne Skole har sit Udspring i de Afdelinger for Fiskere, som fra 1892 fandtes ved Vallekilde Højskole og fra 1901—06 ved Stevns Højskole. I 1907 var daværende Fiskerifoged paa Bornholm, cand. mag. Andreas Otterstrøm, blevet optaget af Tanken om at rejse en selvstændig Højskole for Fiskere, og i 1908 begyndte han en saadan Skole i et Par lejede Villaer ved Kerteminde. Det

var denne Skole, som nu fik sin egen smukke Bygning ved Snoghøj. Den virkede i en Aarrække efter sin Hensigt og havde en nær Forbindelse med Arbejderne i Middelfart, men i 1925 blev Skolen solgt til Forstanderinderne Jørgine Abildgaard og Anna Krogh, der omdannede den til den nuværende *Snoghøj Folke- og Gymnastikhøjskole* for unge Kvinder. A. Otterstrøm døde 1938 som Lektor i Sønderborg. Han var en ivrig Forkæmper for Folkedansens Fremme.

I 1916 blev *Esbjerg Arbejderhøjskole* godkendt af Staten og fik sin egen selvstændige Bygning. Denne Skole skal omtales senere.

I Genforeningsaaret 1920 genaabnedes *Rødding Højskole* i Sønderjylland under Ledelse af tidligere Lærer paa Roskilde Højskole, cand. mag. Erik Appel, en Sønnesøn af Cornelius Appel og gift med en Sønnedatter af Sofus Høgsbro. I 1926 blev den nuværende Forstander, cand. mag. Hans Lund, tidligere Lærer paa Askov, Leder af Skolen.

Samme Aar (1920) rejste Befolkningen paa Als *Danebod Højskole* ved Fynshav, som nu ledes af Forstander, cand. teol. Frede Terkelsen.

I *Hoptrup* i det østlige Nordslesvig aabnede Indre Mission samme Aar en Skole, og det var ligeledes i 1920, at *Haslev udvidede Højskole* og *Diakonhøjskolen i Aarhus* blev oprettede, og at Gymnastikpædagogen Niels

Bukh grundede *Ollerup Gymnastikhøjskole*. — I 1921 aabnede tidligere Lærer ved Ry, Skamlingsbanke og Roskilde Højskoler, Aage Møller, *Rønshoved Højskole* ved Rinkenæs St. ved Flensborg Fjord, og cand. mag. Peter Manniche begyndte samme Aar *Den internationale Højskole* ved Helsingør, der indtager en Særstilling blandt Højskolerne ved at modtage Elever fra forskellige Nationer til et Skolearbejde, som tilsigter mellemfolkelig Forstaaelse.

I 1923 oprettede *Luthersk Missionsforening*, et Samfund indenfor Folkekirken, sin egen Højskole ved Hillerød, som siden har været ledet af Forstander, cand. mag. Frits Larsen. Aaret efter byggedes *Baptisternes Højskole i Tølløse*. I 1931 aabnedes *den tyske Højskole i Tinglev* (Volkshochschule Tingleff) under Ledelse af Forstanderinde Martha Werther. Den har Hel-aarsundervisning for unge Kvinder, og modtager Tilskud fra den danske Stat som andre Højskoler.

Den sidst oprettede Højskole er *Hindholm Højskole* (Barnets Højskole) fra 1934.

De to Haandværkerskoler i *Haslev* (1919) og *Ollerup* (1932), samt *Andelshøjskolen* ved Middelfart (1932) regnes med Hensyn til Statstilskud ikke med under Højskolerne, selv om de i Indretning og Præg staar disse meget nær.

I 1938 byggede Niels Bukhs mangeaarige Medhjælper, Kr. Krogshede, for sin Hustrus og egne Midler en ny moderne *Idræts højskole* i Gerlev ved Slagelse. Men denne Skole har endnu ikke virket længe nok til at være anerkendt som Folkehøjskole.

ARBEJDERNE OG HØJSKOLEN

Grundtvig tænkte sig Højskolen som en Skole for hele Folkets Ungdom, og i Højskolekredse erkendte man tidligt, at Højskolen først blev en virkelig *Folkehøjskole*, naar den naaede frem ogsaa til Byernes Ungdom. Gang paa Gang har Højskolens Mænd stillet dette Maal op og drøftet, hvordan det skulde naas.

Efterhaanden som den store Befolkningsforskydning og Erhvervsomlæg-

ning fra Land til By skred frem, blev dette Spørgsmaal mere og mere brændende. Men Højskolen havde allerede da faaet saa stærkt Præg af Bondehøjskole, at den oftest af udenforstaaende blev betragtet som en særlig „Grundtvigianerskole“. De velmente Forsøg, som blev gjort, dels for at føre Højskolen ind i Byen og dels for at lokke Byens Arbejdere ud paa Landets Højskoler, var vel ikke helt resultatløse, men lykkedes dog kun i meget ringe Omfang. Arbejderbevægelsen var i hele sin Tilblivelses- og Organisationsperiode i det store og hele enten uberørt af eller afvisende overfor Højskoletanken.

„Ideologierne“ paa Land og i By var for forskellige til, at der kunde skabes virkelig Kontakt. I dette Forhold er der i dette Aarhundrede indtraadt en Ændring. Efterhaanden som Arbejderbevægelsen naaede frem til større politisk Indflydelse og til Overtagelse af Regeringsmagten, vaagnede der i Arbejdernes egne Kredse en stærk Trang til Dygtiggørelse først til det agitoriske og organisationsmæssige Arbejde, men snart ogsaa til almen social og kulturel Oplysning. Selv om Højskolebevægelsen hidtil var gaaet Arbejderne forbi, var det ikke svært at se, hvilken mægtig Betydning den havde haft for Bondestandens Fremgang, og det følte snart som en naturlig og nærliggende Tanke at rejse tilsvarende Skoler for Arbejderstanden. I 1901 blev der paa Socialdemokratiets Kongres i København udtrykt Ønske om Oprettelsen af en Højskole for Arbejdere. Ved følgende Kongresser blev der fremsat flere Forslag til Fremme af Oplysningsbevægelsen. Organisationernes ledende Mænd viste sig lydhøre for disse Ønsker, og i 1910 oprettede Arbejdernes Fællesorganisation den første socialdemokratiske Partiskole i København. I 1916—17 startedes „Den socialdemokratiske Arbejder-skole“, og den følgende Vinter begyndte Folketingsmand Vilhelm Rasmussen de saakaldte „Arbejderhøjskoler“ i København, som væsentligst virkede ved Foredragsrækker for Arbejdsløse i københavnske Kommuneskolars Lokaler.

Rigtig Fart i Arbejdet kom der dog først, da det store, landsomfattende „Arbejdernes Oplysningsforbund“ stiftedes i 1924 efter belgisk Forbillede paa Initiativ af nuværende Nationalbankdirektør C. V. Bramsnæs og med økonomisk Støtte af alle de store Arbejderorganisationer og de enkelte Fag-

C. V. Bramsnæs

Harald Jensen

forbund. Den egentlige Leder af Arbejdet blev Oplysningsforbundets dygtige Sekretær, Folketingsmand Harald Jensen, hvis Virksomhed imidlertid blev brat afbrudt ved hans tidlige Død i 1929. Forinden havde han dog naaet at organisere Oplysningsarbejdet over hele Landet baade i Købstæder og Landkommuner gennem lokale Oplysningsudvalg og give det et alment og rummeligt Grundpræg, som det har bevaret under hans Efterfølgere. I de forløbne Aar har Arbejdernes Oplysningsforbund under Ledelse af Folketingsmand Chr. Christiansen og Sekretær Oluf Bertolt m. fl. udført et stort og beundringsværdigt Oplysningsarbejde paa mange Felter gennem Oprettelse af Studiekredse, Udgivelse af Studievejledninger og Grundbøger, Afholdelse af Foredragsrækker og Kursus m. m. Særlig betydningsfuld har Udgivelsen af „Arbejdersangbogen“ været, idet den har givet Udløsning for en frisk og stærk Sangglæde blandt Arbejderne. Arbejdernes Oplysningsbevægelse har bl. a. ogsaa draget Folkehøjskolen ind blandt sine mange Arbejdsformer, dels ved at virke for, at Arbejderne kan besøge de eksisterende Folkehøjskoler, men navnlig ved selv at drive de to specielle Arbejderhøjskoler i Esbjerg og Roskilde.

Esbjerg Arbejderhøjskole er oprettet 1910 efter Tilskyndelse af daværende Kommunalærer, nuværende Bibliotekskonsulent Jørgen Banke, men

J. P. Sundbo

dog især paa Initiativ af Redaktør J. P. Sundbo i Esbjerg. Sundbo havde i sin Ungdom selv været Højskolelærer hos Morten Pontoppidan i Hjørlande og fik nu de lokale Arbejderorganisationer til at støtte Oprettelsen af en Arbejderhøjskole i Esbjerg. Den begyndte sin Virksomhed den 1. November 1910 i et Par lejede Stuer og senere i Teknisk Skoles Lokaler under Ledelse af Kommuelærer A. Brændeskov og tidligere Højskolelærer Rasmus Vind. Ved Indvielsen udtalte Red. Sundbo bl. a.: „Det er først og fremmest Højskolerne, dernæst

Landbrugsskolerne, Andelsforetagender o. s. v., der i Øjeblikket bærer den danske Bondestand og de sidste Tiders Regeringer. Højskolerne har stor Skyld i, at de danske Landboere producerer de bedste Produkter og i, at de har Flertal saavel i Folketing som Ministerium. Ogsaa med Hensyn til Menneskets etiske Indstilling har Højskolerne haft stor Indflydelse. Men paa det sociale Omraade har de snarere været til Skade end til Gavn.“

„Højskolerne har uddybet Kløfterne mellem Gaardmænd og Husmænd i Stedet for at udjævne den. I social Henseende er Højskolerne spillet fallit, og derfor er Arbejderskoler højst betimelige i Landet.“ Senere i Talen hedder det: „Vi vil ikke kaste Vrag paa Skrivning, Læsning og Regning, men Naturfagene, den nyere Historie og Samfundslæren bør være Hovedfagene i Arbejderhøjskolen. Det skal være en levende Undervisning. Eleverne skal selv have Lov at være med, saa de virkelig véd og forstaar det, de beskæftiger sig med.“

Esbjerg Arbejderhøjskole fik hurtig god Tilslutning og maatte leje et helt Hus i Stormgade, indtil den i 1917 kunde indvi sin egen „røde Borg“ ved Vardevej. Dens Historie i Enkeltheder skal ikke skildres her; kun skal det nævnes, at Skolen i 1927 blev overtaget af Arbejdernes Oplysningsforbund, der nu driver den med Forstander Poul Hansen som Leder.

Stor Opmærksomhed vakte det, da Arbejdernes Oplysningsforbund i 1930 købte Thomas Bredsdorffs gamle Skole: *Roskilde Højskole* og omdannede den til Arbejderhøjskole. Netop fordi det var én af de mest udprægede grundtvigske Højskoler, der her skiftede „Farve“, følte det af mange som en Erobring. Men for Arbejderoplysningen blev det en Mærkedag, da Skolen den 9. Juni 1930 kunde indvies til sit nye Formaal med Taler af Th. Stauning, F. J. Borgbjerg, Ludvig Christensen, Chr. Christiansen og af dens nye Forstander, cand. polit. Hj. Gammelgaard. Stauning udtalte bl. a.: „Vi, der hører hjemme i Arbejderklassen, er blevet smædet og forhaanet, fordi vi savnede Oplysning, Dannelse og Kultur. Man forsikrede, at Arbejderne aldrig kunde blive betroet Deltagelse i Landets Styre. Alle Sigtelser, Usandheder og Forhaanelser er forlængst tilbagevist af Virkeligheden, men de er ikke ældre, end at jeg og mine jævnaldrende har følt Svien deraf, thi de rettedes mod os.“ „Vi, der har stridt os frem gennem Uvidenhedens Mørke, vi forstaaer Læremidlernes og Læreanstaltnes Værdi. Vi ønsker de nye Slægter blidere Kaar end dem, vi selv har kæmpet under, og derfor rejser vi Skoler og Biblioteker, skaber vor egen Litteratur og kalder paa evnerige Mænd og Kvinder til Udøvelse af den store Oplysningsvirksomhed.“ „Jeg indvier dette Hus, denne Arbejdernes Højskole, til Nutids og Fremtids store Gerning i Oplysningens, i den sande Kulturs Tjeneste. Her vil lyde Ord fra Aandens virkelige Stormænd, her vil selvstændig Tænken faa den fornødne Støtte. Her vil Grunden blive lagt for nye Slægters Aandsarbejde og Selvudvikling.“

Arbejderhøjskolerne har naturligvis deres eget Præg, men erkender deres Tilknytning til den oprindelige Højskolebevægelse. Begge Skolers Forstandere, saavel som adskillige af Lederne indenfor Arbejdernes Oplysningsbevægelse har haft Forbindelse med den grundtvigske Højskole, særlig med Askov, og det er ikke sjældent i de senere Aar at høre dem betone den menneskelige Oplysnings Værdi. F. Eks. skriver Forstander Poul Hansen i Arbejderhøjskolens Elevskrift 1935: „Gennem Arbejdets Ansvar og Alvor rejste *Mennesket* sig som et sideordnet Spørgsmaal til den megen Tale om Samfundet. Samfundsomformningen bliver vi Socialister ikke færdige med foreløbig, den ligger os dybt i Blodet, og Begivenhederne omkring os taler

Læsestue paa Roskilde Arbejderhøjskole

stærkt om vore Forpligtelser i den Retning. Vi skal fortsat lære vor Ungdom Samfundssind. Men jeg tror, vi gaar ind i de kommende Aar med en moden Bevidsthed om, at Arbejderhøjskolens Arbejdsfelt i en hidtil ufattelig Grad er Mennesket selv, som det Grundstof, ud fra hvilket det andet formes og bliver af høj eller ringe Kvalitet, som Mennesket er det.“ —

Arbejderhøjskolerne har 5 Mdrs. Vinterkursus for unge Mænd, og Esbjerg tillige Sommerskole for unge Kvinder. Iøvrigt afholdes der paa Skolerne om Sommeren talrige korte Kursus af forskellig Art, idet man har „søgt at føre den gamle „8 Dage paa Højskole“ videre“ ved at koncentrere Arbejdet om bestemte Problemer og gøre dem til et betydningsfuldt Led i det faglige Oplysningsarbejde. Saadanne Kursus for Arbejdere blev i Begyndelsen ofte afholdt paa de grundtvigske Højskoler f. Eks. Kerteminde, Høng, Lyngby m. fl., men henlægges nu oftest til Esbjerg og Roskilde.

I et Festskrift ved Oplysningsforbundets 10½Aars Jubilæum hedder det: „I Arbejdernes Oplysningsbevægelse udfylder de to Højskoler, Esbjerg og Roskilde, en betydningsfuld Plads. Forestillingen om, at Arbejderklassens kundskabsmæssige og kulturelle Løftelse skulde ske med nogle Højskoler

som Donkraft, har aldrig været velfunderet. Der er og vil altid være en saa stor Forskel paa Arbejdernes og Bondens Kaar og Arbejde, at Højskolen ikke kan spille den samme Rolle for den ene som for den anden.

Foredragsrækker, Kursus og Aftenskoler, Studiekredse, Biblioteksbenyttelse — kort sagt det frivillige, lystbetonede Selvarbejde til egen Udvikling og Dygtiggørelse, det er i samlet Begreb Arbejdernes Højskole.“

*

Paa et andet Grundlag er der yderligere i dette Aarhundrede skabt en Forbindelse mellem Højskolerne og Arbejderne, nemlig gennem Arbejdsløshedsfondens Understøttelse til *Højskoleophold for Arbejdsløse*.

Efter Lov af 22. December 1921 kunde en saadan Understøttelse ydes, men i de første Aar blev den kun udnyttet i ringe Grad, og det var væsentligst Arbejderhøjskolen i Esbjerg og Den internationale Højskole ved Helsingør, som søgtes af arbejdsløse Byarbejdere. Men fra 1927 blev Reglerne for Understøttelsen ændrede, saa at Hjælpekasserne saa deres Fordel ved at sende Kommunens Arbejdsløse paa Højskole, og Antallet af højskole-søgende Arbejdsløse steg nu saa stærkt, at ikke blot Arbejderhøjskolerne, men adskillige baade grundtvigske og indre-missionske Højskoler blev helt eller delvis fyldt. Det virkede unægtelig som en god og haardt tiltrængt Støtte for mange betrængte Højskoler, og blandt disse nye Elever var der adskillige, som sikkert fik et godt Udbytte af Højskoleopholdet. Men i det store og hele var det mere en social end en pædagogisk Foranstaltning, og det viste sig meget hurtigt, at Elever, der var „sendt“ paa Højskole, ofte slet ikke havde Interesse derfor. Mange Steder opstod der Vanskeligheder, ikke mindst fordi de almindelige betalende Elever ikke forstod, at der ydedes fuldstændigt gratis Ophold til arbejdsløse Elever, mens de, der selv havde sparet Penge sammen til et Højskoleophold, kun kunde faa det halve eller ofte slet intet.

Vanskeligst var det paa Skoler, hvor de to Grupper udgjorde et Flertal og et Mindretal. Hvor de to Parter var omtrent ligeligt repræsenterede, opstod der ofte en god og frugtbar Vekselvirkning mellem Bønder og Arbejdere. Modsætningen var ikke saa meget en Spænding mellem By og Land som

mellem de Elever, der vilde have noget ud af Opholdet, og dem, der kun vilde have Vinteren til at gaa. Fra alle Sider, ikke mindst fra Arbejderhøjskolernes, har man gjort Indsigelse imod, at Højskolerne skulde gøres til sociale Redningshjem. Man erkender det glædelige i, at der ydes Ungdommen stor Understøttelse til Højskoleophold, men ønsker denne forvaltet saaledes, at den ikke fremkalder den Forestilling, at et Højskoleophold kun er en Nødhjælp for Arbejdsløse, og man ønsker Princippet om Elevernes frivillige Tilslutning kraftigt fastslaaet.

Der kan altsaa i dette Aarhundrede konstateres en Tilnærmelse mellem Arbejderne og Højskolen, ikke ved at Højskolen har „erobret“ Byerne, men ved at Arbejderne har taget Højskoletanken i Brug efter deres eget Behov, og dette maa betragtes som en glædelig Udvidelse af Højskolebevægelsen, selv om Arbejderhøjskolerne vel mere maa siges at være paavirket af end egentlig baaret af det grundtvigske Skolesyn.

LITTERATUR

LANDBRUGSSKOLER

L. Schrøder: Den nordiske Folkehøjskole. 1905.

Dansk Folkeopdragelse. Red. af A. Boje, E. J. Borup og H. Rützebeck, Kbhvn. 1929.

K. Hansen: J. C. la Cour. („Folkets Førere“). Kbhvn. 1916.

Den danske Folkehøjskole. En Bog til Fangelejrene. Udg. af Foreningen for Folkehøjskoler og Landbrugsskoler. Kbhvn. 1916.

Det nordiska folkhögskolmötet i Finland, 18.—23. Aug. 1936. Borgå 1937.

F. Skrubbeltang: Den danske Bonde 1788—1938. Udg. af Landbrugsudstillingen 1938.

HØJSKOLER 1870—79

A. Nordahl-Petersens og Olaf Andersens Bøger om Højskolerne.

Skelund: Dansk Folketidende 1871, Nr. 1. Højskolebl. 1914, Sp. 560, og 1912, Sp. 695.

Try: P. Christensen: Try Folkehøjskole 1873—1923. Udg. af Elevforeningen, Vejle 1923.

Stenum-Vraa: Højskolebl. 1923, Sp. 321 og 503.

Ondløse Højskole gennem 40 Aar ved Andr. Th. Grønborg. Brønderslev 1913.

Højskolebl. 1913, Sp. 393.

Lundby: Højskolebl. 1912, Sp. 710 ff.

Hesselballe: Højskolebl. 1922, Sp. 663 ff.

Kvissel Højskoles Aarsskrift 1917.

Hadsten: Højskolebl. 1936, Sp. 736.

Nr. Ørslev: Højskolebl. 1925, Sp. 911.

SÆRLIGE KVINDESKOLER

Dansk Folketidende 1866, Nr. 27.

„Dannekvindeskolen“: Højskolebl. 1907, Sp. 1595.

Hoven Kvindehøjskole: Højskolebl. 1903, Sp. 161.

Fru Heins' Skole: Højskolebl. 1878, Sp. 705.

Marie Jørgensens Skole: Højskolebl. 1882, Sp. 835.

Harald Balslev: Jannik Lindbæk. Kbhvn. 1910.

R. Hansen: Niels Arnam. (Forordet). Kbhvn. 1904.

Magdalene Lauridsen og Sofia Christensen: Husholdningsundervisningens Historie. Sorø 1938.

HAANDVÆRKERUNDERVISNING

Ollerup Haandværkerskoles Aarsskrift 1932—35.

M. Steenstrup: Anklagerne mod Højskolerne. Kbhvn. 1886.

L. Schrøder: Den nordiske Folkehøjskole 1905.

Højskolebl. 1927, Sp. 1387.

INDRE MISSIONS HØJSKOLER

L. Blauenfeldt: Den Indre Missions Historie. Kbhvn. 1912.

Kr. Stobbe og J. Blomgren: Indre-Missions Højskolebevægelse (2 Foredrag). Kbhvn. 1935.

Indre-Missions Højskoler. Ved J. Blomgren. Holbæk 1937.

Laurits Kaag: Nr. Nissum Højskole gennem 50 Aar. 1887—1937. Struer 1937.

N. Moikjær: Samfundsbyrddninger indenfor Indre-Mission i Haslev I (Haslev Højskole — Haslev Haandværkerskole), Haslev 1928.

Horne Højskole 1891—1931. Jubilæumsskrift udg. af Josef Blomgren. Haslev 1931.

Børkop Højskoles Jubilæumsskrift 1889—1929. — 1929.

Haslev Højskole. Jubilæumsskrift 1891—1916. — 1916.

P. Sandbæk, P. Pedersen og Ev. Toftemark: Tommerup Højskole i 25 Aar. 1931.

C. M. Julin: Faarevejle Højskole 1907—32. — 1932.

Kristeligt Dagblad 19. Maj 1939 og 1. Februar 1939.

HØJSKOLER 1880—89

Hjørlande: Hjørlande Højskole 1880—1905. Udg. af Venner. Ringsted 1905.

Morten Pontoppidan: Minder og Oplevelser. Kbhvn. 1922.

Jeppe Aakjær: Før det dages. Kbhvn. 1929.

Højskolebl. 1921, Sp. 723.

Vesterdal: Højskolebl. 1936, S. 584.

Mellerup: Højskolebl. 1893, Sp. 895, 899, 928.

Særslev: R. Nielsen: Særslev Højskole 1882—1907. Et Mindeskrift. Odense 1907.

Klaus Berntsens Erindringer: Manddommens Aar. Kbhvn. 1923.

Boulstrup: Højskolebl. 1918, Sp. 495.

Vestbirk: Skolens Aarsskrift 1936.

Dalbnyeder: Dalbnyeder Højskole. Et Festskrift. Udg. af Marius Møller. Randers 1909.

Højskolebl. 1916, Sp. 183.

Salling: Højskolebl. 1921, Sp. 989. Krabbesholm Højskoles Aarsskrift 1926.

Bælum: Højskolebl. 1926, Sp. 1329.

Støvring: Støvring Højskole. Et 25 Aarsskrift. Kolding 1911.

Sorø: Sorø Folkehøjskole 1888—1913. Et Festskrift. Sorø 1913.

HØJSKOLEN OG KØBENHAVN

Johan Borup: Højskolen og København. 1916.

Højskolebl. 1876, Sp. 36, 146, 258.

Borupbogen: Højskolen i København gennem 30 Aar. 1891—1921. Kbhvn. 1921.

Ryslingebogen 1920.

J. Marstrand: København og Højskolen. Højskolebl. 1926, Sp. 1409.

Ernst J. Borup: Københavns Højskoleforening gennem 50 Aar, 1878—1928. Kbhvn. 1928.

Axel Rosendal: Stenbro og Paaskelilje. Kbhvn. 1928.

M. Pontoppidans og Jeppe Aakjærs ovenanførte Erindringer.

Grønvald Nielsen: Minder fra min Barndom og Ungdom. Kbhvn. 1923.

HØJSKOLER 1890—99

Ry: R. Bording: Ry Højskole 1892—1917. Kolding 1917.

Stevns: Skolens Aarsskrift 1934. Højskolebl. 1894, Sp. 1343.

Frederiksborg: Skolens Aarsskrifter bl. a. 1937 og 1938.

Elbæk: Højskolebl. 1936, S. 314 og T. 18.

Elev: Højskolebl. 1923, Sp. 885.

Thylands: Højskolebl. 1913, Sp. 275.

Vallø: Landøkonomisk Aarvog 1922.

Give: Højskolebl. 1896, T. 30.

Aagaard: Højskolebl. 1926, Nr. 16 A, 1929, Sp. 89, 379.

HØJSKOLER I DET 20. AARHUNDREDE

Vivild: Højskolebl. 1928, Sp. 1505.

Skamlingsbankens: Højskolebl. 1903, Sp. 1025 og 1235.

Løvenholt: Højskolebl. 1908, Sp. 1084 og 1125.

Langelands: Højskolebl. 1908, Sp. 1123, 1557 og 1587, 1918, Sp. 1624.

Nyborg: Højskolebl. 1912, Sp. 630.

St. Restrup: Højskolebl. 1915, Sp. 201 ff.

Se iøvrigt Litteraturfortegnelserne til 2. Bind.

ARBEJDERNE OG HØJSKOLEN

Arbejderhøjskolens Elevskrift forsk. Aargange fra 1932, særlig Nr. 10, Novbr. 1935, og Nr. 11 og 12, 1936.

10 Aars Arbejderoplysning 1924—1934 ved C. V. Bramsnæs, Chr. Christiansen og Oluf Bertolt. Udg. af Arb. Oplysningsforbund. Kbhvn. 1934.

Soc.-Demokraten 10. Juni 1930.

Arbejdernes Oplysningsforbunds Aarsberetninger fra 1924.

SJETTE AFSNIT
HØJSKOLERNES KAAR OG
ARBEJDSFORHOLD

STATEN OG HØJSKOLERNE

For Grundtvig var det en Selvfølge, at Folkehøjskolen skulde støttes af Staten, og i Kong Christian VIII.s Løfte om at oprette Højskolen i Sorø laa der et Tilsagn derom. Men da Monrad og Madvig stillede Sagen i Bero, opstod der et Spændingsforhold mellem Højskolesagens Venner og Statens Repræsentanter.

Da Grundtvig den 9. December 1848 rettede sin Forespørgsel til Madvig om Sorøplanen, behandlede Højskolen for første Gang paa Rigsdagen. Under denne Forhandling spurgte Flor, om der ikke af Sorø Akademis Midler kunde ydes Tilskud til saadanne Højskoler for Folket, som Grundtvig havde fremsat Planer om, og som mere eller mindre lignede den, der var begyndt i Rødding. Dette ønskede Madvig ikke at svare paa, men henviste til Sorø-Fundatsens Ukrænkelighed.

I Samlingen 1849—50 drøftedes Højskolen ikke paa Rigsdagen, men den 13. Januar 1851 fremsatte Bertel Nørgaard sit Forslag om, at der af Sorø Akademis Midler skulde bevilges 1000 Rdlr. til Støtte for en højere Bøndeskole i Salling. (Se Side 178). Dette Forslag blev forkastet, men da det senere blev fremsat i ændret Form af Pastor V. Schøler ved Finanslovens tredie Behandling den 1. Februar 1851 som et Forslag om, at der af Sorø Akademis Midler skulde ydes et Tilskud paa 2000 Rdlr. til „Bøndehøjskoler“ i Almindelighed, blev det vedtaget. Der var nemlig blandt Folketingets Medlemmer adskillige Venner af Højskolesagen. Foruden Bertel Nørgaard, Schøler, Laurits Skau og Røddings første Forstander, Pastor J. Wegener, Halsted, og naturligvis Grundtvig var mærkeligt nok ogsaa Monrad og Madvig blandt de 60, som stemte for Forslaget, mens Fenger, Krieger, C. E. Rotwitt, Tscherning og den tidligere Røddinglærer, Dr. C. M. Poulsen, var blandt de 18, som stemte imod.

C. C. Hall

Regeringen stod iøvrigt enten ligegyldig eller uvillig overfor denne Sag, men Folketingets Flertal drev den igennem.

Højskolen var nu kommet paa Finansloven, og Bevillingen til Skolerne blev fra da af en staaende Post paa de aarlige Finanslove. Fordelingen af Midlerne var overladt Kultusministeren, og Madvig udsendte den 10. Maj 1851 en Bekendtgørelse om, at Skoler, som ønskede Del i Bevillingen, skulde indsende et Andragende derom.

Der indkom 20 Ansøgninger, men kun 6 blev bevilgede, og der blev kun uddelt 1425 Rdlr. Fordelingen var ret vilkaarlig. Rødding og Oddense fik hver 300 Rdlr., mens Kold kun fik 150 Rdlr.

Den 26. Januar 1852 foreslog V. Schøler en Forhøjelse af Tilskuddet til 3000 Rdlr., men Forslaget blev forkastet. Først efter at Sofus Høgsbro i December 1852 havde henvendt sig til Ministeren og flere Rigsdagsmænd om øget Støtte til Rødding, og Kong Frederik VII uopfordret havde sendt Skolen 1000 Rdlr. af sin private Kasse, forhøjede Rigsdagen det samlede Tilskud til 3000 Rdlr. aarlig.

I Oktober 1854 foreslog Landinspektør Hasle en Forhøjelse af Tilskuddet til 5000 Rdlr. Den daværende Kultusminister, Hall, vilde ikke modsætte sig dette og fremhævede, „at der ved flere af Skolerne virkes med megen Iver og Opofrelse fra enkelte Mænds Side.“

I 1857 forhøjedes Bevillingen efter Forslag af C. C. Alberti og Hasle (begge gode Venner af Hindholm) til 10,000 Rdlr., men først i Finansaaret 1859—60 uddeltes det fulde Beløb.

Ved Skoleloven af 1856 var det blevet overdraget Amtsskoleraadene at fordele Beløbet til Højskolerne. Monrad, som paa dette Tidspunkt (1855—58) var Overskoledirektør, haabede derved at kunne faa Højskolerne føjet ind i det almindelige Skolesystem. Han lod Skoledirektionen føre et

Slags Tilsyn med Højskolerne og søgte baade hos Kold og paa Rødding at faa indført en Art Eksamen og ønskede Højskolerne opfattet som en Slags Forskoler til den nyoprettede Landbohøjskole. Flere af de kundskabsprægede Skoler følte sig fristede af Tanken, men S. Høgsbro afslog det bestemt for Røddings Vedkommende.

I Foraaret 1857 fandt Skanderborg Amts Skoleraad paa at ville gøre Statstilskudet til Gedved Højskole afhængig af, at der blev holdt Eksamen paa Skolen. Men Ejerne af Skolen modsatte sig dette, og Sagen blev bragt frem paa Rigsdagen, hvor I. A. Hansen o. fl. talte varmt for Højskolernes Frihed. Senere fremdrog C. Krabbe, L. Dinesen og andre lignende Forhold.

Ved Folketingets 2. Behandling af Finansloven for 1867—68, den 16. Januar 1867, blev det med 45 Stemmer mod 7 vedtaget at kalde Skolerne *Folkehøjskoler* og ikke som hidtil Bondehøjskoler, og paa Finansloven for 1867—68 staar de for første Gang opført under denne Betegnelse. Navnet var tidligere anvendt i Forsvarskommissionens Betænkning, og L. Dinesen motiverede det med, at det havde været den almindelige, daglige Betegnelse, og at Skolerne aldrig havde været Fagskoler, men ydede en almindelig Dannelse, som kunde komme enhver til Gode fra hvilken Klasse, de end var udgaaede. Under Finanslovens tredje Behandling foreslog C. Berg Bevillingen forhøjet til 20.000 Rdlr., hvoraf 9000 Rdlr. skulde bruges til Fripladser for uformuende Elever. Men dette blev forkastet, særlig med den Begrundelse, at Skoleraadene jo havde Lov til at bevilge Fripladser af de Midler, de havde Raadighed over. Berg holdt ved denne Lejlighed en smuk Tale om Højskolerne, som han sammenlignede med Sangfuglene i Haverne, der ikke maa sættes i Bur: „Vi fryder os over den Virksomhed, de udfolder, og den er til Velsignelse. Hellere ikke en Skilling til dem, end sætte dem i et Snøreliv.“ I Finansaaret 1868—69 — 25 Aar efter Rødding Højskoles Oprettelse — blev det for første Gang vedtaget at yde 6600 Rdlr. til Understøttelse af ubemidlede Elever paa Højskolerne, samtidig med, at Bevillingen til Skolerne forhøjedes til 14.000 Rdlr. Det var Bergs Forslag i lidt ændret Skikkelse, som nu gennemførtes. I Aarenes Løb forhøjedes Tilskuddene baade til Skolerne og Eleverne Gang paa Gang. I Aarene fra 1879—86 var Tilskuddet til Skolerne aarligt 55.000 Kroner og til Elevunderstøttelse

100.000 Kr. (Kronemøntfoden indførtes 1875). Det var især Folketingets Venstre, der satte disse Forhøjelser igennem. Sofus Høgsbro siger derom: „Det var ikke Regeringen, men Folketinget, der fik Understøttelsen til Højskolerne gennemført, og det var ikke Tingenes ledende Mænd, men de særligt interesserede Folketingsmænd, som førte an.“ — „Ministrene har sjældent gjort mere end ikke at modsætte sig den foreslaede Bevilling, men undertiden er de traadt ligefrem op derimod.“

I det mere konservative Landsting var der oftere Modstand mod Højskolerne. I 1870 foreslog tre Landstingsmænd: Bonne, Sehestedt-Juul og Kr. Rasmussen, at Understøttelsen kun maatte gives til de Skoler, „der drives efter faste Planer og paa en efter Elevernes Fremtidsbestemmelse grundig og tilfredsstillende Maade.“ Denne Gang var det *Carl Ploug* som forsvarede Højskolerne. Han hævdede, at de ikke saa meget skulde meddele Kundskaber, som vække Lyst til at erhverve dem og lukke Elevernes Øjne op for, at der er højere Formaal end det daglige Brød. Højskolen skal bevise sin Nytte ved at blive Midtpunktet for det aandelige Liv i Omegnen, og det kan godt ske uden faste Planer. Til en Udtalelse om, at Højskolerne undertiden var Pengespekulationer, svarede Ploug, at „i Regelen er disse Skoler daarlige Pengespekulationer, thi de sætter Betalingen alt for lav, da de tror, at Bondestanden endnu ikke er kommet saa vidt, at den sætter Undervisningens Værdi i Penge tilstrækkeligt højt.“ — Ministeren (Hall) fandt, at Pengene til Højskolerne var givet godt ud, og at der ikke var Grund til at foreskrive strengere Regler for Anvendelsen af dem end dem, der allerede fandtes. Forslaget blev derefter taget tilbage.

Der var dog stadig nogen Uro om Højskoleunderstøttelsen. Mange fandt, at Uddelingen var vilkaarlig. I August 1859 havde nogle af de mest ansete Højskoleledere og Lærere været samlede til et Møde paa Kolds Skole i Dalby, hvorfra de henstillede, at Fordelingen fremtidig maatte ske efter faste Regler. I „Dansk Folketidende“ Nr. 31 og 32, 1871, skriver J. Povlsen (Vimtrup) en Artikel om dette Spørgsmaal og henstiller, at der ikke blot tages Hensyn til Lærernes Antal, men ogsaa til deres Duelighed, at man ikke bedømmer en Skole efter den „Retning“, den tilhører, at man lægger Elevtallet og Udgifterne til Anlæg, Forrentning og Lærerlønninger til

Grund. Han kan tænke sig et Minimumselevtal som Betingelse for Stats-tilskud, men foreslaar iøvrigt, at Beregningen af Elevtallet foretages saaledes, at Lærlingene fordeles ligeligt over et vist Tidsrum, ens for alle Skoler.

Fra Rigsdagens, navnlig fra Landstingets Side, beklagede man sig ofte over, at der var for lidt Tilsyn med Skolerne. — Dette førte til, at Kultusminister Fischer i 1876 ønskede, at Skolerne skulde indsende nogle Elevstile til Ministeriet, for at dette derigennem kunde skønne om deres Virksomhed. Under en Forhandling derom i Folketinget drillede Byfoged Schjørning Ministeren med, at Ministeriets Embedsmænd skulde spille Tiden med at rette Stile, og flere Talere udtalte sig imod denne

M. Steenstrup (omtr. 1887)

Form for Kontrol. Tilsidst foreslog Lars Dinesen, at Ministeriet hellere skulde ansætte en upartisk Mand til at føre Tilsyn med Højskolerne. Dette skete kort efter, idet Ministeriet den 21. Juni 1876 udnævnte Dr. phil. *Mathias Steenstrup* til Statens første Tilsynsførende med Folkehøjskoler og Landbrugsskoler, efter først at have spurgt Højskolerne, om de var villige til at lade sig undersøge af en saadan beskikket Tilsynsmand. Skolerne svarede paa en nær, at de var villige dertil. Men Ludvig Schrøder betonedede i en Skrivelse til Ministeriet, at det kun var under Forudsætning af, at Tilsynsmanden ikke krævede afholdt Eksamen eller blandede sig i Skolens Undervisning, „medens enhver Undersøgelse ved en dertil af Ministeriet beskikket Mand, som kan forenes med Højskolens daglige Gang og Undervisning vil blive modtaget med Glæde.“

Under en Forhandling i Folketinget om denne Sag ytrede Berg og Klaus Berntsen Forundring over, at Højskolerne havde svaret saa imødekommende, mens Ministeren udtalte, at der allerede forelaa saa meget om Dr. Steenstrups Besøg ved Skolerne, „at jeg tror at kunne sige, at vedkommende Mand har været dem særdeles velkommen, og at han har staaet overfor dem som en behagelig Gæst, hvis snart gentagne Besøg de har udbedt sig“.

Det viste sig snart, at man i Dr. Steenstrup havde faaet en udmærket og forstaaende Tilsynsførende, som i de kommende Aar kom til at yde Høj-

skolerne en god Hjælp. Steenstrup var en alsidig dannet Mand, som var økonomisk uafhængig og derfor havde kunnet hellige sig en fri Virksomhed som Folkeoplyser. Han havde fra 1855 til 1868 udgivet „Dansk Maanedsskrift“ og i 1866 været Hovedmanden for Oprettelsen af „Udvalget for Folkeoplysningens Fremme“. Posten som Højskolernes Tilsynsmand beholdt han til 1888, da han af Helbredshensyn maatte opgive den.

Mens man indtil 1870 gennemgaaende havde været velvillig stemt mod Højskolerne, rejste der sig, jo mere de politiske Modsætninger skærpedes, en ikke ringe Mistænksomhed overfor dem, og i Provisorieaarene 1877—94 blev der fra Højres Side rettet mange bedske og overdrevne Angreb paa dem baade i og udenfor Rigsdagen, og Dr. Steenstrup, som selv var Højremand, fik straks nok at gøre, med at afbøde de værste Angreb. I 1877, da den første provisoriske Finanslov blev vedtaget, undlod en Del Højskoler at søge Statstilskud, da de ikke mente at kunne modtage Penge, der ikke var lovligt bevilgede. Steenstrup fik da Uddelingen fremskyndet, saa at Højskolerne kom til i ringere Grad at savne disse Penge, end hvis et helt Aar var gaaet. Han medvirkede ved Fastsættelsen af bedre Fordelingsregler og forhindrede, at en Del Fagskoler fik Del i Højskolebevillingen, og da de politiske Angreb paa Højskolerne kulminerede omkring 1885, skrev Dr. Steenstrup et lille klart og kraftigt Forsvarsskrift: „*Anklagerne mod Højskolerne, belyste ved Kendsgerninger,*“ 1886. Han imødegaar deri virkningsfuldt en Række anonyme Angreb i „Avisen“ og „Dagbladet“, hvori Højskolerne beskyldes for politisk Fanatisme, mens „Højskolehjemmene“ (Højskoleforeningerne) betegnes som „Jakobinerklubber“. Han gør det ved at give en grundig og dokumenteret Redegørelse for Højskolernes Undervisning og hævder, at der ikke drives Politik paa Skolerne, saalidt som i „Højskolehjemmene“.

Regeringen havde i disse Aar straffet flere Højskoler, som man mente støttede „Riffelbevægelsen“ og Venstres Politik, ved at fratage dem Statstilskuddet, og i nogle Tilfælde havde de endog ladet Højskolemænd som Morten Pontoppidan og P. Dam, Boulstrup, fængsle, fordi de havde udtalt sig mod Estrup. Landstinget havde mod Minister Scavenius' Ønske nedsat Bevillingen til Skolerne fra 50.000 til 40.000 Kr. og Bevillingen til Eleverne

fra 100.000 til 90.000 Kr., ligesom det havde nedskaaret den i 1878 givne særlige Bevilling til Askov Højskole fra 5000 Kr. til 3600 Kr. Det var navnlig Professor H. Matzen, som her førte an.

Mod denne Landstingets Holdning vender Steenstrup sig skarpt i sidste Afsnit af sin Piece. Han siger: „Jeg bebrejder ikke Landstinget, at det har taget under alvorlig Overvejelse, om der ikke burde føres en kraftigere Kontrol med Højskolerne, men jeg bebrejder Landstingets Flertal — og som god Højremand gør jeg det med Sorg — at det

Ludvig Feilberg

ikke har taget sig Tid til en rolig og kritisk Undersøgelse, men har stølet paa løse Fortællinger og alle Slags fantastiske Overdrivelser paa anden, tredie og fjerde Haand.“ . . . „Og det kan heller ikke være tvivlsomt, at et Angreb paa Højskolevirksomheden som det, Landstinget paatænkte og til Dels iværksatte, vil opfylde hele den grundtvigske Kreds og hele Højskoleverdenen med Bitterhed og vil uddybe Kløfter mellem den Befolkning, som højagter og elsker Højskolerne, og den øvrige Del af Samfundet.“ — Han hævder, at den grundtvigske Retning har Krav paa, at man bedømmer dens Arbejde retfærdigt: „Al fortjent Agtelse, der vises det grundtvigske, saa omfattende Arbejde for at hæve Folket, vil gøre sit baade til at udfylde Kløfterne i Samfundet, og til, at Folket atter vil føle sig som eet og arbejde som eet.“

Steenstrup fik fra mange Sider megen Tak for sit varme Forsvarsskrift. I en lille Bog om ham skriver H. Rosendal: „Den danske Folkehøjskole vil altid mindes ham som den, der i de vanskeligste Tider ridderligt forsvarede den og ærligt støttede den, og som ved sin elskværdige og kloge Færd maaske mere, end han selv anede, bidrog til at udvikle den.“

Fra 1887 blev Docent ved Landbohøjskolen, cand. polyt. *Ludvig Feilberg*, først Steenstrups Medhjælper og Aaret efter hans Afløser som Statens Til-

synsførende med Folkehøjskoler og Landbrugsskoler og bestred denne Stilling til sin Død den 20. September 1912. Ogsaa han røgtede sin Gerning med stor Takt og Forstaaelse og vandt sig mange Venner paa Højskolerne. Han var en betydelig Tænkter og Forfatter, paa én Gang Digter og Filosof, og har i sit ejendommelige Forfatterskab fremsat en „Levelære“, som bygger paa fine og træffende Iagttagelser af Mennesker og Naturen. Om hans Virksomhed som Højskolernes Tilsynsmand skriver Alfred Povlsen: „Mens han begyndte med at tilkendegive en vis Ringeagt for den mundtlige Undervisning og stille Krav til Kundskabsmeddelelse, gik det efterhaanden op for ham, at Højskolens Fremgangsmaade, den ubevidste Paavirkning, var langt vigtigere end Kundskabsskolens, og at den var i bedste Overensstemmelse med hans egen Udviklingslære, som netop kræver den ubevidste Undervisning.“ Den historisk-poetiske Undervisning paa Højskolerne svarede til Feilbergs natur-poetiske, og i en Afhandling, han skrev i „Tidsskrift for Aandskultur“ 1902: „Om Mangelen paa Forstaaelse imellem Folkehøjskolen og den akademiske Verden“ viser han stor Sympati for Højskolens Undervisningsform i Modsætning til Kredsning om død Viden og Selvoptagethed.

Mens Feilberg var Tilsynsmand, gennemførtes *den første Højskolelov* af 12. April 1892. Man var nu kommet ind under roligere politiske Forhold, og det var særlig „det forhandlende Venstre“ med Frede Bojsen i Spidsen, som var virksom for at faa Højskolebevillingen fastlagt ved særlig Lov. Og det var stadig nødvendigt med mere lovbundne Regler for Fordelingen. Den var endnu i 1890 saa vilkaarlig, at f. Eks. „Marielyst“ med 5 Aarselever fik 1200 Kr., Hindholm med 33 Aarselever fik 3000 Kr., mens samtidig Vallekilde med 81 Aarselever fik 1000 Kr., Mellerup med 59 fik 760 Kr. og Ryslinge med 41 Aarselever kun fik 620 Kr.

Efter Loven af 1892 fastsattes den aarlige Understøttelse til Skolerne til 120.000 Kr. og Tilskuddet til Eleverne til 180.000 Kr. Der fastlagdes bestemte Regler for Fordelingen og for Skolernes „Godkendelse“ til at modtage Statstilskud.

Reglerne ændredes noget ved en ny Lov af 23. Maj 1902. Tilskuddet til Skolerne forhøjedes da til 140.000 Kr. og Elevtilskuddet til 250.000 Kr.

De nugældende Regler for Statstilskud er fastsat ved Lov af 29. April 1913, gennemført mens Jacob Appel var Kultusminister i Ministeriet Berntsen, og senere ændret lidt ved Lov af 11. April 1919.

For at en Skole kan modtage Statstilskud skal den være „anerkendt“. Dertil kræves, at den har været i Virksomhed i to Aar med mindst 12 „Aarselever“ i hvert af disse Aar. (En „Aarselev“ = En Elev i 12 Mdr.)

Dersom en Skole i tre paa hinanden følgende Aar har under 8 Aarselever, mister den Anerkendelsen. — Skolerne maa hvert Aar give en ret detaljeret Indberetning til „Statens Tilsyn med Folkehøjskoler og Landbrugsskoler“ over Lærere, Elevtal og Undervisningstimernes Antal og Art. Denne Indberetning skal paategnes og indsendes af en lokal Tilsynsmand, valgt af Skolen og godkendt af Staten. Paa Grundlag af Indberetningen beregnes det aarlige Tilskud til Skolen. Der ydes et fast Grundbeløb paa 500 Kr., dernæst 50 pCt. af Lærerlønningerne, 20 pCt. af Forstanderens Løn som Lærer, 35 pCt. af Udgiften til Undervisningsmidler og et Tilskud til Vedligeholdelse og Forrentning af Bygningerne i Forhold til deres Assuranceværdi. En Højskole med ca. 150 Elever kan paa denne Maade faa ca. 10—11.000 Kr. aarlig i Statstilskud. I Aaret 1937—38 var Statens Tilskud til Høj- og Landbrugsskoler 708.000 Kr.

Nogle Skoler modtager desuden mindre Tilskud fra Amt, Kommune, Legater eller andre Institutioner.

Statens Tilskud til Eleverne har hidtil været uddelt gennem Amtsskoleraadene og kaldes derfor i Regelen „Amtsunderstøttelse“. Den svarer til gennemsnitlig 35 Kr. maanedlig for indtil Halvdelen af Skolernes Aarselever i det foregaaende Aar, dog ikke over 620.000 Kr. aarlig.

I 1937—38 fik af 7810 Elever de 3932 Understøttelse til et samlet Beløb

Jacob Appel (1910)

I. Moltesen

af 608.000 Kr. Foruden disse Tilskud yder Staten et aarligt Beløb paa indtil 50.000 Kr. til Lærernes Pensionskasse og til Kursus samt til Uddannelse af Lærere. Askov Højskole faar et særligt Statstilskud paa 30.000 Kr. om Aaret. Ialt ydede Staten til Højskoler og Landbrugsskoler i 1937—38 1.581.000 Kr. Det er 202 Kr. pr. Elev. Det bevilgede Beløb fordeles mellem Højskoler og Landbrugsskoler i Forhold til hver Gruppes samlede Elevtal.

Staten skal godkende Skolens Forstander, men kræver ingen bestemt Uddannelse af ham. Forstanderen kan selv antage og afskedige Lærerne, for hvem der heller ikke kræves nogen autoriseret Uddannelse, og han kan ligeledes frit lægge Skolens Undervisningsplan.

Det har været af umaadelig stor Betydning for Højskolerne, at de gennem Aarene har kunnet modtage en rundelig Statsstøtte og dog bevare fuld Frihed til at forme Undervisningen efter deres eget Ønske.

Statens Tilsynsmand har siden 1913 været Dr. phil. & teol. *L. Moltesen*, som nu har bestridt dette Hverv i over 25 Aar med Undtagelse af Aarene 1926—29, da han var Udenrigsminister i Madsen-Mygdals Ministerium. I denne Periode var Højskoleforstander Alfred Povlsen konstitueret som Tilsynsmand.

Dr. Moltesen er en lærd Mand som sine Forgængere. Han var i Aarene 1896—99 Lærer paa Askov Højskole og blev ved sit første Besøg paa Roskilde i 1913 som Tilsynsmand budt velkommen af Thomas Bredsdorff som en Mand, der ikke var fremmed overfor Højskolerne. I en Hilsen til Dr. Moltesens 70 Aars Dag, den 18. November 1935, skriver Højskoleforstander Fred. Nørgaard bl. a. følgende om Dr. Moltesens Virksomhed som Højskolernes Tilsynsførende: „Han forstaar Højskolens Gerning, kender dens oprindelige Grundlag, ser forstaaende paa det nye, der med Livets Ret vok-

ser frem. Han kommer ikke alene som Statens Tilsynsførende, men som en Ven af Højskoler og Landbrugsskoler. Gode Raad og frugtbare Tilskyndelser har han givet, og som Mellemand mellem Undervisningsministeriet og Skolerne har han vist megen Hjælpsomhed. Hans Forstaaelse af Højskolernes og Landbrugsskolernes Arbejde siger ham, at Staten ikke skal blande sig i Skolernes indre Liv. Han véd, at den sikreste Kontrol føres af Befolkningen selv.“

Jørgen Jørgensen

Gennem Statsunderstøttelsen har det danske Folk og dets Repræsentanter paa Rigsdagen vist Højskolerne, at deres Arbejde er paaskønnet. Efterhaanden som Højskolernes Venner fik Indflydelse paa Rigsdagen, viste Staten sig mere og mere rede til at støtte Skolerne. Ved Forhandlingen om Højskoleloven 1913, som fylder 38 Spalter i Rigsdagstidende, faldt der næsten kun velvillige Udtalelser om Skolernes Virksomhed og Betydning, og i Rigsdagssamlingen 1938—39 blev Understøttelsesbeløbet til Eleverne paa Foranledning af Undervisningsminister Jørgen Jørgensen midlertidigt forhøjet til ca. 800.000 Kr. aarligt. — Men de senere Aars økonomiske Vanskeligheder har ogsaa gjort Højskolernes økonomiske Kaar saa usikre, at det synes nødvendigt at skabe mere stabile og betryggende Forhold. Der synes at være Villighed hertil fra Regeringens Side, og selv om det Beløb, der hidtil er ydet Højskoler og Landbrugsskoler fra Staten, ikke er saa helt ringe, udgør det i Forhold til Elevtallet kun mellem Halvdelen og Trediedelen af den offentlige Støtte, der ydes de tilsvarende Skoler i Norge og Sverige, og kun en beskedne Del af det Beløb, der ofres paa de lærde Skoler.

Men det maa hilses med Glæde, at den gamle Spænding mellem Staten og Højskolen, som adskillige Højskolemænd gennem Aarene, f. Eks. Grove og Jens Nørregaard, fandt urimelig, synes at være forsvundet.

HØJSKOLERNES ANTAL, KAAR, BELIGGENHED OG BYGNINGSFORHOLD

Efter den officielle Statistik, som dog kun omfatter de statsanerkendte Højskoler, har der i Aarene fra 1844 til 1938 været oprettet ialt 159 Højskoler, hvoraf 101 atter er nedlagte, saa at der den 1. April 1938 var 58 Højskoler i Virksomhed. I samme Tidsrum havde der været oprettet 44 Landbrugsskoler, hvoraf de 23 atter var nedlagte, saa at der var 21 tilbage.

En sammenfattet Oversigt over Højskolernes Antal i ovennævnte Tidsrum ser saaledes ud:

Højskolernes Antal 1844—1938.

	oprettede	nedlagte	tilbage
1844—1861	13	2	11
1862—1881	76	23	64
1882—1901	39	29	74
1902—1911	18	9	83
1912—1921	7	25	65
1922—1931	4	10	59
1932—1938	2	3	58
	159	101	58

Det virkelige Antal af oprettede Skoler er dog noget større. I det foregaaende er der omtalt ca. 170 Højskoler, men heri er indbefattet de smaa Højskoler i Sønderjylland under Fremmedherredømmet og enkelte ikke statsanerkendte Skoler, samt et Par Skoler, som maaske nærmest har været Landbrugsskoler. Men ovenstaaende Oversigt viser i det store og hele, at Bevægelsen, hvad Skolernes Antal angaar, var i fortsat Vækst indtil 1911, og at der efter dette Aar er nedlagt langt flere Skoler, end der er oprettet. Dette kan dels forklares ved de urolige og vanskelige Aar under og efter Verdenskrigen, men ogsaa ved, at de forbedrede Trafikmidler og den større Rejse-lyst har fremmet en Udvikling i Retning af færre og større Skoler paa de smaa Lokalskolars Bekostning. De ca. 35 Skoler, som er forsvundet i Aarene 1912—31, har næsten alle været Skoler med et forholdsvis ringe Elevtal, og

det mærkelige er, at det Tidspunkt, hvor der var de færreste Skoler — 57 i 1922 — omtrent falder sammen med det, hvor der var det højeste samlede Elevtal.

Det mest slaaende ved Højskolebevægelsens historiske Forløb er den Omskiftelighed, der har præget saavel Bevægelsen som de enkelte Skolars Liv. Skoler oprettedes, nogle voksede og fik stor Betydning, andre forsvandt igen efter kort Tids Forløb uden at efterlade noget større Savn. Ofte ser man, at Skoler, som i en lang Aarrække har været store og landskendte, pludselig faar Modgang og forsvinder, mens Skoler, som maaske længe har kæmpet i det ubemærkede, kommer frem i første Række. Disse Svingninger skyldes mange forskellige, ofte vanskeligt forklarlige Forhold. Først og fremmest skyldes de, at en Højskoles Eksistens er afhængig af Elevtilgangen, og da denne beror helt paa Elevernes frivillige Tilslutning, er den uberegnelig og synes undertiden ligefrem at være underkastet visse Modeluner.

Dernæst skyldes de, at Højskolerne altid har været frie, personlige Skoler, „Skoler for Livet“ ogsaa i den Forstand, at de kun kan trives, hvor der er et levende Behov for dem. En saadan Skole er desuden i højeste Grad afhængig af den eller de Personligheder, som præger den, og ofte er det let nok alene ud fra dette Synspunkt at forklare en Skoles Tiltrækning af Ungdommen og Betydning for den. Men man kan ikke uden videre slutte, at en Skoles Trivsel alene beror paa dens Forstanders personlige Egnethed. Ofte har man set, at virkelig dygtige og særprægede Højskolemænd havde vanskeligt ved at vinde Tilslutning, mens mindre udprægede Personligheder kunde have stor Søgning.

Stedlige Forhold har ofte haft den største Betydning for en Skoles Levekaar. Tilslutning og Offervilje fra den lokale Befolkning har i mange Tilfælde baaret en Skole frem eller holdt den oppe i en vanskelig Tid, men paa den anden Side har det tit tiltrods for Egnens Interesse og Støtte vist sig umuligt at holde en Skole i Gang, og man har set Skoler vokse sig store, trods manglende Tilslutning fra dens nærmeste Omegn. En god, central Beliggenhed er naturligvis af Betydning for en Skole, ligesom en afsides Beliggenhed eller et begrænset Opland kan hæmme dens Arbejde.

Undertiden synes man at kunne finde gode og forstaaelige Grunde for

en Skoles ydre Fremgang eller Tilbagegang, men i Almindelighed maa man nøjes med at sige, at Omskifteligheden i Skolernes Kaar og Tiltrækningskraft beror dels paa økonomiske Forhold, dels paa ændrede Samfunds- og Samfærdselsforhold, men vel først og fremmest paa ændrede Personforhold ved Skolerne og skiftende Interesser hos Ungdommen.

Et betydeligt Usikkerhedsmoment for Skolerne har ligget deri, at de oprindelig næsten altid ejedes af Forstanderne. Trods Statstilskudet var de væsentligt afhængige af Ejerens private Økonomi. Efterhaanden som Bevægelsen blev ældre, og de enkelte Skoler voksede, blev større og større Kapitaler bundet i Bygninger og Materiel.

Ofte har en Kreds af Skolens Venner ved Laan og Garantier indskudt store Beløb i Skolerne, og man maa beundre den Offervilje og Interesse, som Befolkningen gennem Aarene har vist Højskolerne. Men den økonomiske Risiko ved at holde Højskole har altid været stor for Forstanderen, og Privatøkonomien har absolut haft sine store Skyggesider. Hvor en Skole gennem en Aarrække gik godt, kunde den blive en god Forretning for Forstanderen, men i de allerfleste Tilfælde har Højskoleledernes Kaar været meget jævne, og tit har Risikoen været urimelig stor, bl. a. fordi Skolerne viste saa ringe Stabilitet. Mange Højskolemænd har maattet anvende en uforholdsmæssig stor Del af deres Tid og Kræfter paa den økonomiske Side af Højskolernes Ledelse og har levet under meget trykkede Kaar. I Forhold til det almindelige Prisniveau har Elevbetalingen altid været lav, og de stærkt stigende Krav til Skolernes ydre Udstyrelse har forøget Udgifterne stærkt. Der kan da ogsaa spores en tydelig Udvikling i Retning af at komme bort fra det private Ejendomsforhold. Flere og flere Skoler gaar over til enten at være selvejende Institutioner eller Selskabers eller Organisationers Ejendom. I 1905 ejedes 55 Højskoler af Forstanderne og 16 af Selskaber. I 1936 ejedes af de bestaaende 59 Højskoler 30 af Forstanderne, 17 af Selskaber, mens 12 var selvejende Institutioner. Af de 21 Landbrugs-skoler ejedes 8 af Forstanderne, 8 af Selskaber, mens 5 var selvejende. Denne Udvikling vil øjensynlig fortsætte i Fremtiden og vil maaske føre til en Ordning, som den, man har i Norge og Sverige, hvor Staten og Amterne sætter store Beløb i Skolerne.

Skolernes geografiske Fordeling ud over Landet har ikke blot været afhængig af trafikmæssige og naturskønhedsmæssige Forhold, men først og fremmest af de aandelige Strømningers Forløb. Gennemgaaende har der til Stadighed været flere Højskoler i Jylland end paa Øerne. I 1906 var der 45 i Jylland og 26 paa Øerne, i 1911 var der 46 i Jylland, mens Antallet paa Øerne var steget til 34. Siden er Antallet af jydsk Skoler dalet jævnt til 30 i 1934, mens der samme Aar var 28 Skoler paa Øerne.

Undersøger man samtlige oprettede Højskolars *Fordeling efter Amter*, faar man følgende Tal (der dog er vanskelige at faa helt nøjagtige, fordi enkelte Skoler til forskellige Tider er flyttet fra et Amt til et andet): Flest har der været i Aarhus (Skanderborg) Amt: ca. 25. Derefter kommer Randers Amt: 15, Odense Amt: 12, Svendborg Amt: 12, Vejle Amt: 11, Sorø Amt: 9, Københavns, Frederiksborg, Aalborg og Viborg Amter: hver 8. København: 7 à 8. Præstø og Hjørring Amter: hver 7. Holbæk, Maribo og Ribe Amter: hver 6. Ringkøbing og Haderslev Amter: hver 4, Thisted Amt: 3, Bornholm og Sønderborg Amter: hver 2, Aabenraa, Tønder og Færøernes Amter: hver 1.

De 58 Højskoler, som eksisterede den 1. April 1938, laa fordelt over hele Landet med 31 i Jylland, 17 paa Sjælland, 7 paa Fyn og 3 paa de mindre Øer. Rejser man rundt og besøger Skolerne, vil man finde mange Fællestræk i deres Indretning og Arbejdsmaade, men ogsaa mange Forskelle. De ligger næsten alle paa naturskønne og ofte tillige paa historisk minderige Steder. Oftest ligger de langt ude paa Landet, undertiden dog i Nærheden af Byerne, men kun i et Par Tilfælde i selve Byerne. Ligesom Middelalderens Klostre synes de bevidst at være lagt lidt uden for Alfarvej i smukke Naturomgivelser, for at Eleverne, mens de er paa Skolen, kan faa Ro til at leve sig sammen til et lille Samfund. Nogle af Højskolerne er smaa med Plads til 25—40 Elever, de fleste er vel beregnet paa 70—100 Elever og ganske enkelte paa 2 à 300 Elever. Nogle er i det ydre beskedne og ligner en almindelig Bondegaard, andre har store, smukke Bygninger i Kloster- eller Herregaardsstil, enkelte, f. Eks. Askov, udgør med sine mange Bygninger en hel lille By, og flere Steder er der vokset anseelige Skolebyer frem med en Højskole som Midtpunkt. Ved de fleste Højskoler er der store Have-

En Spisesal

anlæg, og mange har et Landbrug knyttet til Skolen. — Ofte bærer Skolebygningerne Præg af gradvis Vækst fra en ringe Begyndelse, og ikke altid har der kunnet tages arkitektoniske Hensyn, saa Bygningerne nogle Steder kan være uensartede og uskønne. Men til Gengæld findes der mange smukke og stilfulde Højskolebygninger, opførte efter Tegninger af kendte Arkitekter.

Lokaleforholdene paa Højskolerne er i vore Dage som oftest gode. De hyggelige Foredragssale er jævnlige udsmykkede med Malerier eller særprægede Dekorationer. Klasseværelser og Biblioteker er i Regelen smukke og hjemlige. Næsten alle Steder findes der Opholds- og Læsestuer for Eleverne og paa de store Skoler Lokaler til Selvarbejde eller Fritidssysse. Alle Skoler har tillige en Spisesal, som efter Kolds Mønster ofte er placeret i Kælderetagen. Gymnastiksal findes altid og undertiden en særlig Festsal til Brug for offentlige Møder.

Elevværelserne er oftest ret spartansk udstyrede med Bord, Stole, Senge og Klædeskab. Paa de ældre Skoler var de undertiden meget store, beregnede for 6—7 Elever, eller ganske smaa Tomandsværelser. Den Gang var

Foredragssal paa en Højskole

Et Klasseværelse

Dobbeltsenge almindelige og Princippet var, at Eleverne kun benyttede Værelserne om Natten, idet man ønskede, at de ogsaa i Fritiden skulde være sammen i Fælleslokalerne.

I vore Dage lægger man mere Vægt paa, at Værelserne ikke blot er Sove- rum, men hyggelige Arbejdsrum for Eleverne, og der er i de senere Aar paa alle Højskoler ofret meget paa at forbedre Skolernes Opvarmningssystemer og sanitære Forhold.

Sammenlignet med de moderne, offentlige Skolepaladser er Højskolerne tit beskedne og uanseelige, men til Gengæld er de oftest hyggelige og hjem- lige for Eleverne, og man følger det Princip, at deres ydre Standard helst skal svare til de Forhold, hvorunder Eleverne lever til daglig.

HØJSKOLERNES SÆRPRÆG, DERES ELEVER OG LÆRERE

Fælles for alle Højskoler er, at de er *Almenskoler*, der ikke uddanner deres Elever til et bestemt Erhverv, men søger at give dem den almindelige Oplysning, som enhver har Brug for, uanset hvilken Stilling han indtager i Samfundet. Tillige er de *frie Skoler*, hvor Forstanderen frit kan vælge sine Lærere og indrette Undervisningen efter Elevernes Behov. Ingen normal Højskole forbereder til nogen afsluttende Eksamen og trykkes derfor ikke af, at et bestemt Pensum skal gennemgaaes i Løbet af et Kursus. Undervis- ningen kan baseres paa Lærernes og Elevernes fælles Interesser og kan der- for blive mere levende, end hvor Stoffet og Fagene bestemmes udefra eller ovenfra.

Højskolerne er alle *Kostskoler*, hvor Eleverne bor to eller tre sammen paa fælles Værelser. Forstanderen, hans Familie og de ugifte Lærere spiser næsten altid sammen med Eleverne. Der hersker en munter, fri og kammerat- lig Aand paa en Højskole. Man lever et demokratisk Fællesliv med Arbejde, Sang og Smaafester.

Mennesker med højst forskellige Synspunkter og fra forskellige Forhold faar her Lejlighed til at lære af hinanden og slibe hinanden til. Dette Samliv er ikke det mindst vigtige paa en Højskole, og Fritiden spiller i Virkelig-

Leg i Haven

Sommerdag i Haven

heden en lige saa stor Rolle som Arbejdstiden, idet den giver Lejlighed til Diskussioner, Samtaler og Samvær, der ikke blot giver Belæring, men ofte skaber Kammeratskabs- og Venskabsforhold mellem de unge, som faar Betydning for hele Livet.

Man søger paa Højskolerne at gøre det saa hjemligt for Eleverne som muligt, og det nære Forhold mellem Lærere og Elever bevirker, at det ikke blot er Eleverne, der lærer af Lærerne, men ogsaa omvendt, idet Lærerne gennem det fortrolige Samliv kommer i Kontakt med Ungdommens Interesser og Synspunkter.

I Almindelighed har Højskolerne Kursus for „Karle“ i de fem Vintermaaneder fra November til April og for „Piger“ i de tre Sommermaaneder fra Maj til August. Kun Askov og ganske enkelte andre Skoler har om Vinteren Fællesundervisning for Mænd og Kvinder. Denne Adskillelse skyldes ikke saa meget et Princip som praktiske Grunde og Traditionen fra Kolds Tid. I vore Dage har der ofte været Ønsker f. Eks. om en længere Sommerskole, men Traditionen synes vanskelig at bryde.

Efter sin Idé skulde en Højskole staa aaben for Ungdom fra alle Samfundslag og Livsstillinger. Dette Princip fastholdes, men i Praksis har det paa Grund af de samfundsmæssige Forhold, hvorunder Skolerne har virket, formet sig anderledes. Højskolerne har hidtil i langt overvejende Grad faaet deres Elever fra Landbostanden.

Der foreligger Statistik saavel over de enkelte Skolers Elevtal som for det samlede Elevbesøg fra 1844 til nu, og fra 1904, da Statistisk Departement overtog Optællingen paa Grundlag af Skolernes Indberetning til Tilsynet, tillige en detailleret Statistik over Elevernes Alder, Livsstilling, tidligere Undervisning, samt over Forældrenes Stillinger o. s. v.

Idet der henvises til den talmæssige Oversigt over Elevbesøget ved Højskoler og Landbrugsskoler*) bag i Bogen, skal her kun nævnes følgende Hovedtræk:

Det samlede Elevbesøg har været langt mere stabilt end Antallet af Skoler og Besøget ved de enkelte Skoler. Fra 1844 var det — bortset fra Krigsaarene 1848—50 — langsomt voksende indtil 1863, da det udgjorde ca. 500.

*) Landbrugsskolerne medtages her for Sammenligningens Skyld.

Det første Hold Elever i Vallekilde. I Midten (×): Ernst Trier. I første Række til venstre: V. J. Hoff

Derefter steg det meget stærkt til 2000 i 1868—69. I 1875—76 var det naaet 4000, hvorefter der indtraadte en ca. 10aarig Stilstand under Landbrugets daarlige Aar fra midt i Halvfjerdserne til midt i Firserne. Med Andelsbevægelsens Gennembrud sidst i Firserne begynder en ny jævn Stigning indtil 1914. Derefter var der en Nedgang under Verdenskrigen, navnlig for Karle-nes Vedkommende, hvilket skyldes Indkaldelser til Sikringsstyrken. Til Gengæld kom der en stærk Stigning under Højkonjunktoren lige efter Kri-gen, hvor Tallet i 1919—20 omtrent naaede 11000. Siden 1923 har det aarlige Besøg ligget omkring 9500 Elever, svarende til ca. 33 pCt. af en Aargang unge paa Landet. I de sidste Par Aar er det dalet til knapt 8000 som Følge af Landbrugets trykkede Kaar og Mangelen paa Arbejdskraft paa Landet.

I 1870erne var kun 7—10 pCt. af samtlige Elever Landbrugsskoleelever. Ved Aarhundredskiftet udgjorde de ca. 15 pCt., men fra 1911 til 1931 for-doblede Landbrugsskolerne deres Elevtal fra ca. 1500 til ca. 3000 om Aaret. De udgjorde da 32 pCt. af det samlede Tal. Senere er det dalet noget.

Af det samlede Antal *Højskoleelever* udgjorde Pigerne før 1870 sjældent over 20 pCt., i de følgende 25 Aar som Regel 30—40 pCt., men fra 1923 har ca. Halvdelen af Eleverne været Piger.

I de 25 Aar, 1844—1869, besøgte begge Skolegrupper ialt af ca. 10,300

Elever, i de næste 25 Aar, 1870—1894, af ca. 97,400 og fra 1895 til 1919 af godt 183,000 og derefter indtil 1938 af ca. 177,000. Det samlede Antal Elever paa Højskoler og Landbrugsskoler har da i Aarene 1844—1938 været ca. 468,000.

Gennem Aarene har ca. Halvdelen af Eleverne været Gaardmandsbørn. I 1906 var det 52 pCt., i 1921 57 pCt., i 1926 54 pCt. og i 1936 50 pCt. Børn af Husmænd, Haandværkere og Arbejdere har udgjort snart noget over og snart lidt under $\frac{1}{3}$ af Eleverne. I 1906 35 pCt., i 1926 og 1936 29 pCt. Børn af Lærere, Embedsmænd, Handlende o. s. v. udgjorde i 1906 13 pCt., i 1926 17 pCt. og i 1936 21 pCt. Indtil 1921 var kun 5—6 pCt. af Eleverne fra Købstæder. Fra 1927, da de Arbejdsløse begyndte at søge Højskolerne, udgjorde Købstadeleverne i nogle Aar 10—11 pCt., men nu atter lidt mindre. Langt de fleste af Eleverne er i Alderen 18—25 Aar.

Om *Højskoleelevernes Hjemsted* viser et Par opbevarede Tabeller fra 1882—83 og 1886—87, at Aarhus Amt da leverede de fleste, mens Deltagelsen fra Nord- og Vestjylland, navnlig for Pigernes Vedkommende, var mindre end senere. I 1915—16 var Aarhus Amt stadig førende med 35 pCt. af en Aargang unge Mennesker paa Landet (d. v. s. det tilstedeværende Antal Unge mellem 20 og 25 Aar, divideret med 5), derefter Thisted med 34 pCt., Ringkøbing med 33 pCt., Ribe med 32 pCt. og Randers Amt med 31 pCt., mens Frederiksborg Amt kun sendte 13 pCt. og Københavns Amt 12 pCt.

Jyderne har gennemgaaende været mere tilbøjelige til at drage langt bort end Øboerne, og Pigerne rejser som Regel længere bort end Karlene. For Aarene 1882—83, 1886—87, 1905—06, 1910—11 og 1915—16 søgte af de jyske Elever 23, 28, 23, 41 og 40 pCt. til Skoler paa Øerne, mens kun 6, 9, 18, 17 og 12 pCt. af Øboerne søgte til de jyske Skoler. Senere er der sket nogen Forskydning, idet i 1930—31 22 pCt. af Øboerne søgte til Jylland, mens kun 36 pCt. af Jyderne drog til Øerne.

I 1930—31 søgte 24 pCt. af Eleverne en Skole i deres Hjemamt, 21 pCt. i Naboamtet, 24 pCt. i andre Amter i samme Hovedlandsdel og 31 pCt. i en anden Hovedlandsdel.

Højskolernes samlede Elevtal har ligget mærkelig konstant fra 1922 til 1936 og har omtrent svaret til Besøget fra 1903 til 1914. Men i de urolige

Et Elevhold paa en Højskole Vinteren 1936—37

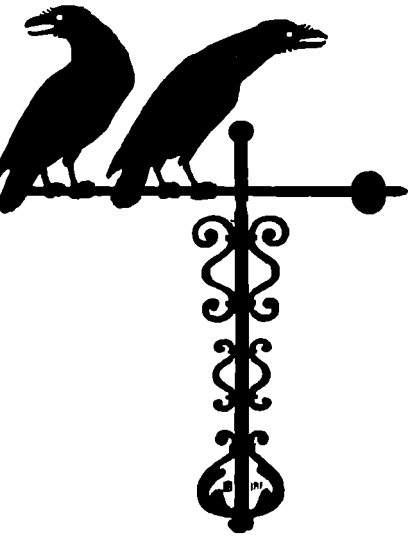

Et Elevmøde paa en Højskole Sommeren 1938

Efterkrigstider har mange enkelte Skoler været udsat for stærke Svingninger, og Stigningen i det samlede Tal gennem Aarene har ikke holdt Trit med den almindelige Befolkningstilvækst. En stor uopdyrket Arbejdsmark blandt

Ungdommen giver endnu Højskolerne Mulighed for yderligere Fremstød.

Alle Højskoler søger at holde Forbindelse med deres tidligere Elever gennem Oprettelsen af *Elevforeninger*, der sammen med Skolen indbyder til et aarligt *Elevmøde*. Disse Sammenkomster er store Festsdage, og de gamle Elever kommer ofte rejsende langvejs fra for at deltage i dem. Ved disse Møder holdes der i Regelen Foredrag af Skolens egne Lærere, og de nuværende Elever underholder de tidligere med Sang, Gymnastikopvisninger, dramatiske Optrin o. l. Flere af de store Skolers Elevforeninger

Forsiden af et Aarsskrift

tæller 2—3000 Medlemmer. — Som Regel udgiver Skolen eller Elevforeningen et *Aarsskrift*, der yderligere bidrager til at styrke Fællesskabet mellem de forskellige Elevaargange. Aarsskrifterne indeholder gerne Artikler eller Foredrag af Skolens Forstander og Lærere, Meddelelser om Skoleaarets Forløb o. l. Selv om de først og fremmest er beregnede for gamle Elever, viser de tillige Skolens Ansigt overfor Offentligheden. De er ofte smukt udstyrede og lødige af Indhold og udgør tilsammen en særlig og karakteristisk Højskolelitteratur, ligesom de er af stor Betydning som Kilder til de enkelte Skolers Historie.

Lærerpersonalet. Desværre har denne Fremstilling ikke Plads for en nærmere Omtale af de mange Mænd og Kvinder, der gennem Aarene har været Lærere og Lærerinder ved Højskolerne. Men naar man hører, at indtil 1894 havde et Antal af mellem 1600 og 1800 Mænd og mellem 500 og 600 Kvinder virket i disse Stillinger, vil man forstaa det. Her skal i Stedet gengives nogle almindelige Bemærkninger om Lærerpersonalet indtil 1894 efter H. Rosenfeldts „Danmarks Folkehøjskoler og Landbrugsskoler 1844—1894“, fra hvil-

ken ogsaa ovennævnte Tal er taget. Det hedder heri om Lærerne i de første 50 Aar: „Af Mændene er omtrent Halvdelen uddannet ved Seminarierne og har taget Skolelærereksamen. En meget stor Del af dem er fra Højskolen gaaet

Lærerkredsen ved en Højskole 1916—17

over til at blive Statsskolelærere, nogle til Friskolen, enkelte til Seminarierne. Imellem 250 og 300 er uddannede ved Højskolerne, særlig Askov udvidede Højskole. Et lignende Tal er Landbrugskandidater, Dyr læger, Havebrugs-kandidater eller har faaet en Uddannelse, der viser i samme Retning. De har væsentligt udgjort Lærerpersonalet ved Landbrugsskolerne. Ikke faa af disse er senere gaaet over i praktisk Virksomhed ved Mælkerier, Andels-slagterier, Landbrug o. s. v. — Omtrent 150 af Lærerne har været teologiske Kandidater, af hvilke omtrent 100 har været Præster, enten før, mens eller efter at de har arbejdet ved Skolen. Desuden har ikke faa Præster holdt Foredrag eller paa anden Maade hjulpet med Skoleundervisningen. — Omtrent 100 af Lærerne har haft anden Uddannelse eller været Officerer. 18 af de Mænd, der har været Højskolelærere, har været Medlemmer af de lov-givende Forsamlinger. Enkelte er gaaet over til journalistisk Virksomhed.

Blandt de Mænd, der er døde, mens de stod i deres Højskolegerning, mærkes Forstanderne Jens Bek, C. Kold og Ernst Trier, af hvilke ingen naaede at blive 60 Aar gammel.

I Skoleaaret 1892—93 arbejdede ved de 77 Folkehøjskoler og Landbrugs-skoler, der fik Understøttelse af Staten, 73 Forstandere, 168 faste Lærere og 140 Timelærere; 4 Forstanderinder, 82 faste Lærerinder (deraf 15 g. m. Forstandere); 58 Hjelpe- og Timelærerinder. 10 Forstandere, 23 faste Lærere og 34 Timelærere havde akademisk Dannelse; 39 Forstandere, 48 faste Lærere og 32 Timelærere havde taget Skolelærereksamen; 9 Forstandere, 25 faste Lærere og 7 Timelærere var Landbrugskandidater; 1 Forstander og

11 faste Lærere havde Havebrugseksamen. 11 Timelærere var Dyrlæger. 5 Forstandere, 33 faste Lærere og 12 Timelærere havde faaet Uddannelse paa Højskoler; 11 Forstandere, 30 faste Lærere og 44 Timelærere havde faaet anden eller ingen betegnet Uddannelse. 2 Forstanderinder, 3 faste Lærerinder og 8 Timelærerinder havde Lærerindeeksamen; 29 faste Lærerinder og 13 Hjælpelærerinder var uddannede paa Højskoler, 2 Forstanderinder, 50 faste Lærerinder og 37 Hjælpelærerinder havde ingen nærmere betegnet Uddannelse. Ingen af de 15 Forstanderhustruer, der medvirkede ved Undervisningen, havde underkastet sig nogen Eksamen.“

Fra 1894 til 1904 findes ingen Opgørelse over det samlede Antal Lærere og Lærerinder. Men fra 1904 findes for hvert femte Aar en Statistik over, hvor mange Lærerkrafter der i det paagældende Aar virkede ved Skolerne.

Det samlede Tal for Lærere og Lærerinder var:

	1920/21	1925/26	1930/31	1935/36
Ved Højskolerne	511	548	599	627
Ved Landbrugsskolerne	190	233	232	214
Ialt...	701	781	831	841

Af Højskolernes 627 Lærere og Lærerinder i 1935—36 underviste 223 baade Sommer og Vinter, 235 kun om Vinteren og 169 kun om Sommeren. Gennemsnitlig havde hver Højskole i 1935—36 9 Lærere og hver Landbrugsskole 10,6. Men til Gengæld er en Del af Lærerne Timelærere med kun ganske faa ugentlige Timer, og de har da som Regel andet Erhverv ved Siden af.

Af Højskolernes Lærere i 1935—36 havde ca. en Trediedel akademisk Uddannelse, og af disse var mange Teologer, som oftest Præster, der virkede som Timelærere ved Skolerne, men dog ikke sjældent som Forstandere eller faste Lærere. Af Lærere med anden akademisk Uddannelse var en Del cand. mag. eller mag. art. Den hyppigste Uddannelse derefter var Seminarieuddannelse (94), 52 havde Landbrugsuddannelse, og 49 havde Højskoleuddannelse. Akademikerne var stærkest repræsenteret blandt Forstandere, faste Lærere og Timelærere, mens Seminarieuddannelse var hyppigst blandt de faste Lærere og Højskoleuddannelse blandt Forstanderne.

Lærerkredsen ved en Højskole 1937

Af Lærerinderne havde kun 9 akademisk Uddannelse, ca. en Fjerdedel Seminarieuddannelse og ca. en Sjettedel Højskoleuddannelse.

I Almindelighed kan det siges, at Højskolernes Lærerpersonele er stærkt skiftende, idet mange unge Kandidater og Seminarister virker nogle Aar ved Højskolerne, før de gaar ind i faste Embeder. Dette medfører, at der er forholdsvis mange unge Lærere og navnlig Lærerinder ved Højskolerne. De økonomiske Kaar, som Højskolerne kan byde deres Lærere og Lærerinder, har altid været ret beskedne, og det har gennem Aarene været en Hemske for Højskolerne, at de kun vanskeligt har kunnet fastholde de virkelig dygtige unge Lærere, som havde Mulighed for at gaa over i en fast Stilling.

Fra Begyndelsen var Lærerlønningerne meget smaa. Povlsen Dal fik hos Kold 200 Kr. om Aaret foruden Opholdet, N. J. Jensen fik som ung Lærer paa Hindholm 400 Kr. og som gift Lærer 1200 Kr. og fri Bolig. I en Artikel i Højskolebladet for 1918, Sp. 185 ff., skriver A. Uhrskov, at gifte Lærere før Verdenskrigen yderst sjældent fik over 2000 Kr. om Aaret, hvor gamle de end var i Tjenesten, og der var dem, der fik adskilligt under. Efter Krigen anslaaes en gift Lærers Aarsløn til 2200 Kr. „Vore Lønninger er saaledes, at ingen af os tilnærmelsesvis staar paa Højde med Folkeskolens Lærere, og

de ældste af os faar ikke mere end mellem Halvdelen og to Trediedele af en Bylærers Løn.“

I Askov Højskoles Jubilæumsskrift 1916 oplyser Jacob Appel (S. 298), at den højeste Løn, nogen Lærer paa Askov har oppebaaret (Forstanderen iberegnet) er 3500 Kr., og siden 1878 har kun fire Lærere haft denne Løn. Gennemsnitslønnen paa Askov for Lærere var da ca. 2250 Kr. Hertil maa dog bemærkes, at Lærerne foruden Pengelønnen ofte helt eller delvis faar Kosten paa Skolen, og at de f. Eks. i Askov kunde paaregne en Indtægt ved at have Elever paa Kost.

Senere er Lønningerne steget en Del, og Forstander Lars Bækhøj skrev i 1931, „at man vel som Regel søger at skaffe en Løn, der nogenlunde svarer til den, de paagældende kunde faa ved at gaa over i anden Virksomhed.“

Trods de beskedne Kaar og den stærke Skiften i Lærerkredsen, er dog mange af Højskolebevægelsens bedste Mænd at finde blandt dem, der hele Livet vedblev at være Højskolelærere. Der findes i Højskolens Historie adskillige, som ikke vilde bytte deres Stilling med nogen anden, og som tjente Højskolen i Trofasthed til deres Død.

Et særligt Kapitel fortjente de Kvinder, der som *Højskolemødre* har staaet ved deres Mænds Side. I en Skole med et saa hjemligt Præg som Højskolerne er det klart, at Kvindernes Indsats er af allerstørste Betydning, og ofte har en Skoles Vel været ligesaa afhængig af Husmoderens Dygtighed som af Forstanderens. Undertiden har man set, at en Højskolemand maatte opgive sin Virksomhed, om hans Hustru blev syg eller døde, og man har Eksempler paa, at Hustruen har ført Skolen videre efter sin Mands Død eller under hans Fravær, som da Fru Ingeborg Appel ledede Askov Højskole under Jacob Appels syvaarige Ministertid.

Det er karakteristisk, at man nu og da under Højskolernes Annoncer ser ikke blot Forstanderens, men ogsaa hans Hustrus Navn. De er fælles om Arbejdet i Skolehjemmet, og selv om Husmoderens ikke syner saa meget udadtil, er det ikke det mindst vigtige. Hendes Evne til en paa én Gang solid og sparsommelig Husførelse er af største Betydning baade for Skolens Renommé og Økonomi. Hun er ikke blot sin Mands Støtte og Medhjælper, men er ofte som en Mor for Lærere og Elever og tillige Værtinde for Skolens

mange Gæster og ved de store Møder. Hun er „Livet i Huset“ og den, som giver Skolen dens hjemlige Præg.

Der kunde skrives en hel Bog om den Række dygtige og gode Kvinder, der gennem Aarene har præget Højskolerne som Husmødre eller virket som Lærerinder. Fru Charlotte Schrøder, Askov, kan vel nævnes som Typen paa en dansk Højskolemor. Men mange andre burde nævnes. Vi maa dog sige som Chr. Richardt i hans Sang om Nordens Kvinder:

Dem alle, alle, alle, dem gælder denne Sang,
men skulde vi dem nævne, saa blev den alt for lang.

HØJSKOLEMØDER

Omtrent fra Højskolebevægelsens første Aar samledes de forskellige Sko-
lers Forstandere og Lærere undertiden til Drøftelser af fælles Anliggender,
som da man i August 1859 mødtes paa Kolds Skole for at drøfte Skolernes
Forhold til Staten. C. F. Grove fortæller i sin Beretning fra Grundtvigs Høj-
skole om et Møde for Højskolelærere i 1860 paa Blaagaards Seminarium,
hvor bl. a. Grundtvig udtalte sig om, hvor mange Elever en Skole burde
have. Han mente, at da Børn som Regel stod paa det samme Udviklingstrin,
kunde man have mange af dem, men af voksne Elever, hvor Forskellig-
hederne gjorde sig mere gældende, skulde man ikke have flere, end at Læ-
rerne kunde komme i personlig Berøring med hver enkelt Elev.

I Halvfjerdserne og Firserne begyndte Højskolefolk fra de nordiske
Lande gensidigt at besøge hinanden, men først i 1883 — i Hundredeaaret
for Grundtvigs Fødsel — kom der System i dette Samarbejde, da Jens
Nørregaard indbød til *det første nordiske Højskolemøde paa Testrup* fra
den 1. til den 3. September 1883. Her var mødt ca. 50 danske og omtrent 30
af Norges og Sveriges førende Højskolemænd. Nørregaard bød velkommen
og talte om Betydningen af Samarbejde mellem Nordens Højskolefolk.
Bågå indledede en Forhandling om Statens Forhold til Folkehøjskolerne.
Forstanderne T. Holmberg fra Tärna og V. Ullmann fra Telemarken rede-
gjorde for Højskolebevægelsen i Sverige og Norge, og man drøftede For-

Det første nordiske Højskolemødes Besøg paa Askov Højskole

Efter Højskolemødet paa Testrup Højskole 1883 tog en Del af Deltagerne til Askov Højskole. Her blev ovenstaaende Billede taget. „Højskolebladet“, 1931, S. 624, meddeler Navnene paa de afbildede:

1. Række (øverst fra venstre): Lidt for sig selv, op mod Muren, staar Hans Emil Larsson fra Malmø, Leonard Holmstrøms Svoger. I Deraabningen fra venstre den unge Vilh. Arvesen (Søn af O. A.), Poul la Cour, Askov, og hans Hustru Christine la Cour og Lærer Grave fra Norge. Op mod Muren til højre Askovlæreren Anders Pedersen og lige under ham Marius Sørensen (senere Seminarlærer i Jelling). — 2. Række (fra venstre): Højskoleforstander J. P. Velander (Sverige), Stortingsmand P. Rinde, G. A. Magnusson fra Uppsala (i Midten), Fru Tåning og Pär Tåning, Højskoleforstander i Dalarna, — længst til højre H. Nutzhorn, Askov. — 3. Række: Frk. Dahl fra Trondhjem, Højskoleforstander Gustav Aldén (Sverige), Fru Velander, Forstander Teodor Holmberg fra Tärna i Sverige og hans Hustru Cecilia Bååth-Holmberg, Viggo Ullmann fra Norge, Højskoleforstander Odhner fra Lunnevad i Sverige og hans Hustru Hanna Odhner, Aage Schrøder (lige under Nutzhorn, der har venstre Haand paa hans Skulder), en Nordmand Ole Imseth. — 4. Række: Længst til venstre Holger Begtrup, dengang Lærer paa Askov Højskole, Frk. Kuløy fra Norge og hendes Søster Frk. Tandberg, Fru Aldén, Fru Hedvig Holmström fra Hvilan i Skaane, Frk. Anna Grave, Fru Bentsen (den norske Højskolemand L. M. Bentsens Hustru), Fru Charlotte Schrøder, Askov. — 5. Række: Karl Schrøder, Dan la Cour, Højskoleforstander O. K. Kuløy fra Trandelagen, Axel Schrøder (paa sin Fars Knæ), Højskoleforstander Ludvig Schroder, O. Arvesen fra Ny-Sagatun, L. Holmström fra Hvilan, Charlotte la Cour, Forstander H. Rosendal, dengang i Vinding, Fru Johanne Nutzhorn, Askov.

bindelsen mellem de nordiske Højskoler, Fædrelandshistoriens Stilling paa Højskolerne, samt Landbrugsskolers, Haandværkerskolers og andre Fagskolers Stilling til Højskolerne. Ved et offentligt Møde talte V. Ullmann om Kristendommens og Politikens Forhold til Højskolerne, og desuden talte den svenske Forstander H. Odhner og den norske Forstander O. K. Kuløy. Efter Mødet aflagde de fremmede Gæster Besøg paa Vinding og Askov Højskoler, i Skibelund Krat og paa Skamlingsbanken, og derefter fik de Lejlighed til i København at overvære Hundreedaarsfesten for Grundtvigs

Fødsel. Den begyndte den 8. September med Indvielsen af Marmorkirken og fortsattes med et Folkemøde i Rosenborg Have, hvor V. Birkedal og C. Hostrup talte for ca. 5000 Deltagere. Samme Aften holdtes en Fest med 1500 Deltagere paa Vodrofslund, hvor Harald Holm, Viggo Ullmann, Chr. Berg, Jens Busk, C. Bågø og andre talte, og næste Dag rejste man med Ekstratog til Grundtvigs Fødested, Udby Præstegaard, og til hans Grav paa Køge Aas. I Højskolebladet 1883 og i Bogen „Fem af den danske Højskoles Banebrydere“, udgivet af Salomon Nielsen 1925, kan man læse henholdsvis den danske og den svenske Skildring af dette første, festlige Højskolemøde, som fik meget stor Betydning for Samarbejdet mellem Nordens Højskoler og ikke mindst for de fremmede Højskolemænds Forstaaelse af den sønderjydske Sag.

To Aar senere, den 5.—7. August 1885, holdtes forud for det femte nordiske Skolemøde i Kristiania, *det andet nordiske Højskolemøde*, paa Sagatun Højskole i Norge, hvis Forstander, O. Arvesen, var Vært.

Her talte Christoffer Bruun om Johan Sverdrups Udkast til en ny Skoleordning, V. Ullmann indledede en Forhandling om „Fællesundervisning for begge Køn“, og man drøftede „Maalsagen“ efter en Indledning af C. Bågø, samt „Statskirke og Frikirke“ indledet af L. Schrøder og Chr. Bruun. Ved Afslutningen talte J. Nørregaard om „Højskolens Stilling“, hvorefter Arvesen sluttede Mødet.

Det tredje nordiske Højskolemøde holdtes paa Hvilan Højskole i Skaane den 27.—31. August 1890 med ca. 200 Deltagere fra alle Nordens Lande. Ikke mindre end 10 forskellige Emner stod paa Programmet, og blandt Talerne var T. Holmberg, H. Odhner, L. Holmström, Fru Hedvig Holmström og Hans Persson fra Sverige, Ludvig Schrøder, Poul la Cour, Morten Pontoppidan og Harald Holm fra Danmark. Blandt Deltagerne var de fire Lundeprofessorer Seved Ribbing, Skelund, M. Weibull og H. Nathorst, Statsrevisor, Folketingsmand Sofus Høgsbro og Folketingsmand Jens Busk fra Danmark, „Aftonbladet“s Redaktionssekretær Gustaf Aldén fra Stockholm, Statskomminister Hildén og Dr. Nordmann fra Helsingfors, og blandt Nordmændene O. Arvesen og Chr. Hambro. Der var Udflugter til Alnarp, Lund og Dalby, offentligt Møde, Gudstjeneste og festligt Samvær.

Alfred Povlsen

Ind imellem disse nordiske Højskolemøder begyndte de enkelte Landes Højskolefolk mere regelmæssige hjemlige Sammenkomster. I Efteraaret 1889 havde et Udvalg med Højskolelærer P. Andresen, Ryslinge, i Spidsen indbudt til et Højskolelæremøde, der dog ikke fandt fornøden Tilslutning. Efter Opfordring blev der arbejdet videre for Sagen og indbudt til et dansk Højskolemøde paa Dalum Landbrugsskole den 1.—4. September 1891. P. Andresen indledede Mødet, og efter nogle Dages Forhandling om Undervisningsspørgsmaal stiftedes

her en Sammenslutning af Skolernes Forstandere og Lærere under Navnet: „Foreningen for Folkehøjskoler og Landbrugsskoler“. Dens Formaal er at tilvejebringe et Samarbejde mellem de danske Højskoler og Landbrugsskoler og at varetage deres fælles Interesser, f. Eks. Ensartethed i Elevbetalingen, Forholdet til Staten, Udgivelse af Bøger til Brug paa Skolerne, Uddannelse af Lærere, Afholdelse af Kursus og Læremøder o. l. Denne Forening, som er den eneste Form for Organisation indenfor Højskolernes Kreds, har siden udført et godt Arbejde til Gavn for Skolerne. Dens Bestyrelse tæller 7 à 8 Medlemmer. Fra 1891 til 1916 var Alfred Povlsen dens Formand, og hans myndige og repræsentative Fremtræden ved mange Lejligheder bidrog stærkt til at øge Højskolens Anseelse udadtil, ligesom hans kloge og kyndige Ledelse styrkede den indadtil. Fra 1916 til 1920 var Højskoleforstander Jacob Appel, Askov, Formand, derefter fra 1920 til 1927 atter Alfred Povlsen, fra 1927 til 1929 Højskoleforstander Fred. Nørgaard, Antvorskov, og fra 1929 Højskoleforstander Lars Bækholm, Ollerup.

Til Foreningen er senere knyttet en *Understøttelseskasse* for gamle og svage Lærere og Lærerinder. Denne modtager et Statstilskud og har sin selvstændige Bestyrelse.

I 1894 fik Foreningen oprettet et tre Maaneders Sommerkursus for Høj-

Højskolemødet i Askov 1894

skolelærere paa Askov udvidede Højskole, og lignende Kursus har været afholdt gennem Aarene. Mange unge, ikke blot fra Danmark, men fra Island, Færøerne, Norge, Sverige, Finland og Amerika har ved en saadan „Askovuddannelse“ forberedt sig til en Lærergerning i Højskolen.

Paa Foreningens Initiativ og særlig med H. Rosendal, Lyngby, som drivende Kraft er der fra 1895 afholdt *Universitetskursus for Højskolelærere* for at give dem Lejlighed til at holde sig à jour med den videnskabelige Forsknings Resultater. Disse Kursus har været afholdt hvert Aar undtagen i 1914. Oprindeligt holdtes de kun i København, derefter hvert andet Aar i København og hvert andet Aar paa en Højskole. Nogle Gange har de været henlagt til andre nordiske Lande f. Eks. i 1913 til Voss i Norge, 1921 til Molkom i Sverige, i 1926 til Hardanger. Det sidste har været afholdt i August 1939 paa Island. Efter H. Rosendal var Prof. Edv. Lehmann i nogle Aar Leder af disse Kursus. Fra 1912 til 1929 lededes de af Forstander Fred. Nørgaard, nu i Regelen af Forstander L. Bækhoj.

Ogsaa Samarbejdet med Højskolerne i de øvrige nordiske Lande har siden Foreningens Oprettelse været varetaget af denne i Forbindelse med tilsvarende Foreninger i Norge, Sverige og Finland.

I Dagene 5.—9. Septbr. 1894 lod Foreningen *det fjerde nordiske Højskolemøde* afholde paa Askov Højskole i Forbindelse med *50 Aars Festen for Rødding Højskoles Oprettelse*. Da man ikke kunde samles paa Rødding paa selve 50 Aars Dagen den 7. November, blev Askov valgt til Mødested og den 8. September, Grundtvigs Fødselsdag, til Festdagen. Omtrent 250 Højskolefolk fra alle Nordens Lande deltog, og under de Forhandlingsmøder, som fandt Sted i Dagene før den egentlige Jubilæumsfest, drøftedes en Række vigtige Spørgsmaal vedrørende Højskolernes Opgaver, Arbejdsmaade og indbyrdes Forhold. Et Særnummer af „Højskolebladet“ for 1894 indeholder en udførlig Beretning om hele Mødet og Jubilæumsfesten. Denne begyndte den 8. September om Formiddagen i Askov Højskoles Gymnastiksal, hvor Schrøder og L. Holmström, Hvilan, talte og en Række Deputationer overbragte Hilsener til den jubilerende Højskolebevægelse. Dr. C. N. Starcke talte paa Studenterforeningens Vegne, Pastor Steinthal paa Studenterhjemmets, Ivar Berendsen paa Studentersamfundets, Oberst Ramsing paa

Deltagere i Kursuset paa Voss Højskole 2. September 1913

Deltagere i Mødet paa Dalum Landbrugsskole 2. September 1916

de danske Skytteforeningers Vegne, medens Harald Holm bragte en Hilsen fra Københavns Højskoleforening. Universiteterne i København og Lund var repræsenterede ved Professorerne C. Christiansen, E. Warming, S. Ribbing og M. Weibull. Af tidligere Røddinglærere var til Stede: Sofus Høgsbro, I. A. Viinsted, R. Fenger, foruden Nutzhorn og Schrøder, samt Bunde Refslund, d. æ., som Medlem af Rødding Højskoles Bestyrelse.

En Fællesspisning med mange Taler og en god „nordisk“ Stemning fandt Sted i et stort Telt i Højskolens Have, og om Eftermiddagen afholdtes et stort Folkemøde i Skibelund Krat, hvor Jens Nørregaard, Rigsarkivar A. D. Jørgensen og Kaptain J. C. la Cour førte Ordet. Om Aftenen var der Fest paa Askov, og efter en Gudstjeneste næste Morgen, hvor Valgmenighedspræst Karl Povlsen, Ryslinge, prædikede, afrejste de fremmede Deltagere først til Kolding, Fredericia og Munkebjerg, derefter til Odense, Svendborg og Taasinge og senere til Sorø, hvor Selskabet opløstes. En Kærnetrop samledes senere en Aften til et festligt Samvær i Københavns Højskoleforening, Helgolandsgade 14.

„Der laa en Del af Aanden fra de store skandinaviske Studentermøder over denne Fest“ hedder det i Referatet, og Jacob Appel skriver om Mødet: „Det blev et Vidnesbyrd om, at de nordiske Folkehøjskoler arbejder i samme Aand. Sammenkomsten blev baaret af en varm Fællesfølelse hos Deltagerne, der øgede Frimodigheden til Arbejdets Fortsættelse.“

Senere har der med faa Aars Mellemrum været afholdt *nordiske Højskolemøder*, undertiden i Forbindelse med Kursus: I 1900 paa Seljord i Norge, i 1902 i Borghamn i Sverige, i 1907 i Borgå i Finland, i 1912 paa Roskilde Højskole i Danmark, i 1921 paa Molkom i Värmland, i 1926 paa Hardanger Højskole i Norge, i 1931 paa Askov i Danmark. Det 12. nordiske Højskolemøde afholdtes fra 18. til 23. August 1936 paa Lahti Folkehøjskole i Finland med ca. 150 Deltagere fra Danmark, 60 fra Sverige, 32 fra Norge og henimod 250 fra Finland.

Disse Møder har alle været festlige Oplevelser og har haft Betydning ikke blot for den indbyrdes Forbindelse mellem de nordiske Højskoler, men ved det Kendskab, Højskolemændene derigennem har faaet til hinanden og til Nabolandenes Kultur og Folk. Den norske Kultusminister W. A. Wexelsen

Højskolemødet i Ryslinge 1901

gav dette Udtryk, da han ved Mødet paa Seljord i 1900 sagde: „De nordiske Folk har i Højskolesagen faaet en Sag for sig, hvori de kan mødes til gensidig Forstaaelse.“

Foruden disse officielle Møder har der i Aaarenes Løb i de enkelte Lande været afholdt talrige lokale Højskolemøder, ligesom der har været adskillige private nordiske Sammenkomster paa forskellige Højskoler og gensidige Besøg af Lærere og Elever fra Skoler i det ene Land paa Skoler i det andet. Særlig maa her nævnes de regelmæssige Besøg gennem mange Aar fra Grundtvigs Højskole i Lyngby paa Hvilan i Skaane og omvendt, som de to Forstandere H. Rosendal og L. Holmström og senere deres Efterfølgere opretholdt, og som bevirkede at Svenskerne gav Rosendal Hædersnavnet: „Færgemanden ved Øresund“.

I de senere Aar er disse gensidige Besøg og den stadige Forbindelse mellem Nordens Højskoler blevet yderligere udbygget af andre Højskolemænd, og de mange Tusinder af Højskoleelever i de nordiske Lande udgør nu et særligt Islæt i de nordiske Folks Liv.

HØJSKOLEUNDERVISNINGENS MAAL OG MIDLER

„At vække, nære og oplyse det Menneskeliv, man hos den danske Ungdom tør og maa forudsætte, det er den dansk-folkelige Højskoles eneste Øjemed, og forsaavidt den da brugte Midler, tjenlige til dette Formaal, vilde den være kendelig nok fra alle vore andre høje og lave Skoler, som jo alle har en vis Bogkundskab til Øjemed.“ I disse Ord har Grundtvig en Gang udtrykt Folkehøjskolens Opgave, og dette kan endnu siges at være Maalet for Højskolernes Undervisning. Mange andre Ord af Grundtvig, ikke mindst fra hans Højskolesange, kunde anføres som Udtryk for det samme, f. Eks. Linjerne:

Langt mere værd end det røde Guld
det er: sin Gud og sig selv at kende.

Andre gode Udtryk for Højskolernes Maal og Væsen kan hentes fra andre Højskolemænd. Kold vilde „vække Eleverne til Kamp mod Døden i alle dens Skikkelser“ og „sætte dem i Gang, saa de aldrig gik istaa“. Ludvig Schrøder formede i et Foredrag ved Højskolemødet i Kristiania 1872 følgende Udtryk: „Dér, hvor Folkets Trang, som kan være forskellig paa forskellige Steder og til forskellige Tider, møder Lærernes Evne, dér ligger Højskolens Gerning.“ Alfred Povlsen har sagt: „Livets højeste Goder, de aandelige og kulturelle Værdier, er for alle, og Højskolens Opgave er at give Ungdommen en Vejledning til at tilegne sig disse Goder.“ Thomas Bredsdorff brugte flere Gange — lidt varieret — Udtrykket: „Grundtvigs Skoleidé — det er det personlige Liv og dets Vækst sat midt ind i Skolestuen som Oplysningsmiddel“, mens Digteren Hostrup udtrykte Skolens Opgave overfor Eleverne kort, godt og fyndigt i Linjen: „Lær dem blot, hvad der er værd at elske.“

Nutidens Højskolemænd vil være enige med Højskolernes Banebrydere om, at Højskoleundervisningens Maal ikke først og fremmest er at give reale Kundskaber, men Karakteropdragelse. Uddannelse til en bestemt Livsstilling maa overlades Fagskolerne, der har den fornødne Tid til Raadighed. Højskolen vil opdrage *Mennesket*, give det en rigtig Indstilling overfor Tilværelsen, ikke i Form af en færdig Livsanskuelse, men ved at hjælpe Ele-

verne til at tænke selv og skelne mellem ægte og uægte Værdier og ved at styrke dem i Viljen til at vælge den rette Vej, selv om den ikke er den letteste at vandre.

Derfor kan Undervisningen ikke begrænses til Meddelelsen af bestemte Kundskaber, men maa beskæftige sig med de Spørgsmaal af personlig og samfundsmæssig Art, som virkelig betyder noget for et Menneskes Livsopfattelse og Evne til at finde sin Plads i Tilværelsen. Den kan heller ikke blot bestaa i en Analyse af et givet Stof, men maa give en sammenhængende, personlig og etisk præget Belysning og Vurdering af de menneskelige Problemer. Og Undervisningen maa meddeles i en almenfattelig, folkelig Form. Der maa „tales sandt om smaalt og stort og jævnt om alt det høje“. Grundtvig advarede mod at give Undervisningen et videnskabeligt Anstrøg, thi „da begaar man en uhyre Daarlighed og plagede de ni Tiendedele af Ungdommen for at gøre den ene Tiendedel enten latterlig eller dog misfornøjet med sin Livsstilling og ufrugtbar i den. Men selv naar dette staar os levende for Øje, saa vi med Flid stræber hos os selv at adskille, hvad der kun tilhører os som *Enkeltmænd*, det være nu en vis Tro eller Forkærlighed, en vis Lærdom, Kunst eller Videnskab, fra, hvad vi kan have *tilfælles med Folket*, og stræber kun at meddele dette, saa er dog Fejltagelser uundgaaelige og vil især i Begyndelsen være hyppige.“

Selv om Grundtvig var yderst forsigtig med forud at fastsætte Rammerne for Højskoleundervisningen, turde han dog nok „baade efter Sagens Natur og vort Folks Ejendommelighed forudsige, at det især vil være *Historie* og *Poesi* og deraf igen Fædrelandets Historie og Viserne, der paa vor folkelige Højskole vil spille Mester,“ og i sit Skrift fra 1843: „Om Indretningen af Sorø Akademi til en folkelig Højskole“ siger han: „Folkelighed, Fædreland og Modersmaal skal være det levende Midtpunkt for Dannelsen og Oplysningen“ og nævner som Højskolens Hovedfag: Modersmaalet, Fædrelandets Historie, Folkesangen, Statsforfatningen og Lovgivningen, samt Fædrelandets Litteratur, og som Højskolens Opgave: „at vække Ungdommens Fædrelandskærlighed og Opmærksomhed paa Livet og at vejlede den til en Dannelse og Oplysning, der skal være sin egen Løn, som ikke fører til noget Levebrød, men maa forrente sig selv i Livet.“

Etter Foredraget. Eleverne paa Vej fra Foredragssalen

Et historisk Tilbageblik over Højskolernes Undervisning viser, at man i det store og hele har fulgt Grundtvigs Anvisninger.

Højskoleundervisningens Hovedmiddel har gennem Aarene været *det frie, mundtlige Foredrag*, selv om det i vore Dage er indskrænket noget til Fordel for Samtaler, Studiekredse og Selvarbejde. Grundtvigs Tro paa det levende Ords Magt, baade i dybeste Forstand som Ordet, „der skaber, hvad det nævner“, og i den mere almindelige Forstand som det bedste Middel til at vække et Folk af Dvale, har staaet sin Prøve i Praksis.

Det er en vanskelig Kunst at holde et rigtigt Højskoleforedrag. Læreren maa paa én Gang være godt inde i sit Stof og vise Kendsgerningerne tilbørlig Respekt og samtidig være i Stand til at gøre sin Fremstilling personlig præget, levende og nærværende for Tilhørerne. Han maa undgaa saavel den objektive, upersonlige som den agitoriske, frasefyldte Fremstillingsform. Hans Bestræbelser maa ikke gaa ud paa at paatvinge Tilhørerne sine private Meninger, men paa at kalde paa deres egen Dømmekraft, Samvittighedsliv og Sandhedsinstinkt. En af Nutidens Højskolemænd (Arnfred) har betegnet Højskolen som et ejendommeligt Samspil mellem en Skole og en

Forkyndelse, og det karakteristiske Højskoleforedrag vil altid fremtræde som en Forkyndelse, bære Vidne om et Livssyn, om det, der for Taleren er Tilværelsens dybeste Værdier.

Mange danske Højskolemænd har været Mestre i den Kunst at tale, saa Tilhørerne følte sig dybt grebne. Men adskillige gav efter for Fristelsen til at prædike eller anstille Betragtninger af den Slags, som Jakob Knudsen kalder „Ruskomsnusk med røde Klude“. Atter andre blev for saglige eller nøgterne til at kunne fængsle Ungdommen. Men brugt paa rette Maade vil det frie Foredrag altid være det ypperste Mittel i Vækkelses- og Opdragelsesarbejdet, selv om det ofte vil være nødvendigt senere at underbygge det ved Samtaler eller videregaaende Selvstudium.

I Forbindelse med Foredraget maa *Sangen* nævnes som et af de vigtigste Midler i Højskolearbejdet. Grundtvig fik Ret i, at Skjaldene gennem deres Salmer og Sange kunde blive de ypperste Folkevækkere og Lærere, og i, at Sangen er et af de frugtbareste Dannelsesmidler, hvor Ungdom skal lære med Lyst. Fra Højskolens første Dage har Sangen sluttet sig til Ordene, der taltes, og „virket som en venlig Magt, der i Talernes og Tilhørernes Sind baner Vej for Ordet, som skal gives og modtages“. Den har tilført Skolelivet Friskhed og Stemning, har samlet Sindene, styrket Fællesskabet og vakt Sansen for Poesi. Gennem Sangen har Ungdommen tilegnet sig et Udvalg af den bedste danske Digtning, og det er ikke med Urette sagt, at Højskolens Livssyn lige saa meget er sunget ind i det danske Folk som talt ind i det.

I „*Folkehøjskolens Sangbog*“, som rummer henvend 800 Salmer og Sange, og som ikke blot er én af de lødigste, men ogsaa én af de mest udbredte Sangbøger i mange Kredse af Folket, har man et Udtryk for, hvilke Digtere der har haft størst Betydning for Højskoleungdommen: Grundtvig, Inge-mann, Hostrup, Chr. Richardt, Bjørnson, Blicher, Aakjær, Carl Ploug o. fl.

I den ældre Højskole lagde man næsten udelukkende Vægt paa Sangenes

FOLKEHØJ- SKOLENS SANGBOG

„DET VAR DE DANSKE
SKJALDE, DER SANG“

Titelblad til
Folkehøjskolens Sangbog

Tekster og forsømte ofte den musikalske Side. I Nutiden gøres der meget for ogsaa at udnytte de musikalske Værdier i Folkesangen.

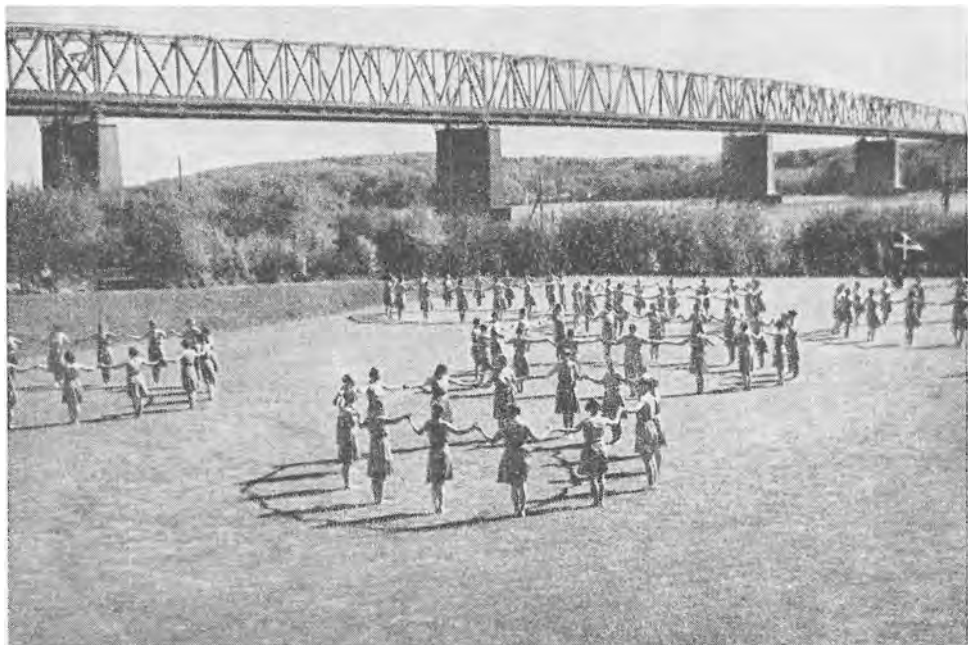
Højskolens Tonedigter fremfor nogen anden var *H. Nutzhorn*, Askov, der som Sanglærer, Komponist og Redaktør af Højskolesangbogen har haft afgørende Indflydelse paa Folkesangen over hele Landet. Efter ham har *Thorvald Aagaard*, Lærer ved Ryslinge Højskole, dels ved sine egne gode folkelige Melodier og dels ved at drage Komponister som Carl Nielsen, Th. Laub, Oluf Ring o. fl. ind i Arbejdet med at skabe Melodier til Sangene i Højskolesangbogen, været Hovedmanden for Højskolesangens Fornyelse. Sangen har fra Højskolerne bredt sig ud over hele Landet og til næsten alle Kredse i Folket.

Desværre kan det ikke nægtes, at det ofte kan volde Vanskelighed paa Skolerne at anvende det 19. Aarhundredes rige Sangskat i direkte Tilknytning til Nutidens Forhold, og selv om der i vor Tid er skabt mange gode Sange, som synges med Glæde af Ungdommen, har Nutidens Digttere ikke i samme Grad som forrige Aarhundredes evnet at give *Folkets* Længsler, Drømme og Tanker Udtryk i Sange, der egner sig til Højskolebrug.

Ikke blot i Skolestuen og ved Møder og Sammenkomster har man brugt Sangen paa Højskolerne, men ogsaa i Form af *Sanglege*, som baade paa de grundtvigske og de indre-missionske Højskoler har været en yndet Fritids-fornøjelse for Ungdommen.

Historien har fra første Færd været Højskolens Hovedfag, ikke blot i den Forstand, at der undervistes i Fædrelandets og Verdens Historie, men saaledes, at Undervisningen i alle Fag gives med historisk Baggrund. Alfred Povlsen har et Sted udtalt sig saaledes derom:

„Den danske Højskole har ikke givet Naturfagene, „Naturhistorien“, første Plads i sin Undervisning, men har gjort Menneskets eller Menneskeslægten's Historie til det centrale i Skolearbejdet ud fra den Opfattelse, at Menneskelivet ikke finder sin Forklaring alene gennem Naturlovene. Ved Legemet er vi bundne til Jorden og ligesom den øvrige Skabning undergivet Jordelivets Kræfter og Kaar, men Sjælen søger ud over det jordiske. „Den bygger for lavt, som bygger under Stjernerne.“ For os er Menneskehistorien ikke blot Natur-, men ogsaa Aandshistorie. Den omfatter to Sider af vort

Sanglege paa Sportspladsen ved en Højskole

Væsen, vort dobbelte Borgerskab. Vi er Jordens Børn, men vi har hjemme i det Rige, som ikke er af denne Verden.

Rigtigheden af denne Opfattelse finder vi bekræftet i Historien og da navnlig i de betydeligste Menneskers og de fremmeligste Folks Historie. Her møder enhver Genspejlingen af sit eget indre Liv og alle sine aandelige Oplevelser i Attraa og Længsler, Idealer og Forvildelser, Fald og Oprejsning — den uophørlige Brydning mellem Livets og Dødens Magter.“

Det historiske Stof kan vælges meget forskelligt. De første Højskolemænd brugte Ingemanns Romaner, Saxo og Snorre som Læsestof og den nordiske Mytologi som Grundlag for deres Foredrag om Menneskelivet, idet de efter Grundtvigs Vejledning anvendte Myterne som Sindbilleder paa forskellige Livsforhold. Andre brugte Bibelhistorien eller det enkelte Lands Historie. Mange har lagt Vægten paa Skildringen af Historiens store Personligheder eller særlige Tidsrum, men de fleste har vist benyttet hele Verdenshistorien eller „Menneskeslægtens Levnedsløb“ for at belyse Tilværelsens Love og Forholdet mellem den enkelte og Samfundet. Grundtvigs Haandbog i Verdenshistorien og hele hans Historieopfattelse har været Grundlaget for en

hel Række Højskolemænds Historiefremstilling. Kold, Schrøder, Nørregaard, Trier, Alfred Povlsen og mange andre fortalte Verdenshistorien i Hovedtræk fra Skabelsen til Nutiden som Udtryk for Aandens Levnedsløb paa Jorden og til Belysning af Menneskeslægtens Udviklingsgang og Livslovene for den enkelte og Folkeslagene.

Verdenshistorien spiller endnu en stor Rolle paa Højskolerne, men nu mere som en Verdensorientering, hvor Vægten lægges paa de økonomiske, politiske og sociale Sider af Historien eller Erhvervsgeografien. Der er dog i de senere Aar en tydelig Tendens til atter at gøre Mennesket og dets Livsvilkaar til det centrale.

Fædrelandets Historie fik maaske i Begyndelsen knap saa fremtrædende en Plads i Undervisningen som Verdenshistorien. Man havde ikke her en Haandbog af Grundtvig at støtte sig til, og Læreren maatte selv vælge og bearbejde sit Stof. Banebryderen paa dette Omraade blev H. Nutzhorn, der blev en ypperlig Historiefortæller, og i Tidens Løb har en Række Højskolemænd brugt Danmarkshistorien, eller som Holger Begtrup og Th. Bredsdorff særlig det danske Folks Historie i det 19. Aarhundrede som Hovedstof for deres Historiefremstilling.

Ogsaa Bibel- og Kirkehistorie, Litteraturhistorie, Kunst- og Kulturhistorie har været brugt paa Højskolerne, undertiden som selvstændige Fag, men ofte i Forbindelse med den almindelige Historie.

Undervisningen i Modersmaalet, *Danskundervisningen*, har altid indtaget en stor Plads i Højskolernes Arbejde. Her lægges Vægten ikke blot paa den grammatiske Side af Sprogtilægnelsen, selv om der arbejdes flittigt med skriftlige Opgaver og sproglige Analyser og tilstræbes Skrive- og Læsefærdighed. Hovedsagen er at vække Elevernes Interesse for Sproget som en levende, foranderlig Organisme. Det brogede Elevmateriale fra alle Egne af Landet afgiver et ypperligt Grundlag for Belysning af Sprogets Opdeling i Dialekter og Forholdet mellem Talesprog og Skriftsprog, og det er ikke noget Tilfælde, at Højskolemænd som H. F. Feilberg, Marius Kristensen og Vald. Bennike har været førende i Studiet af danske Folkemaal. *Litteraturundervisningen*, der oftest er givet i Form af Foredrag, bruges som et Materiale til Menneskeskildring for at give Eleverne Sans for andre Værdier

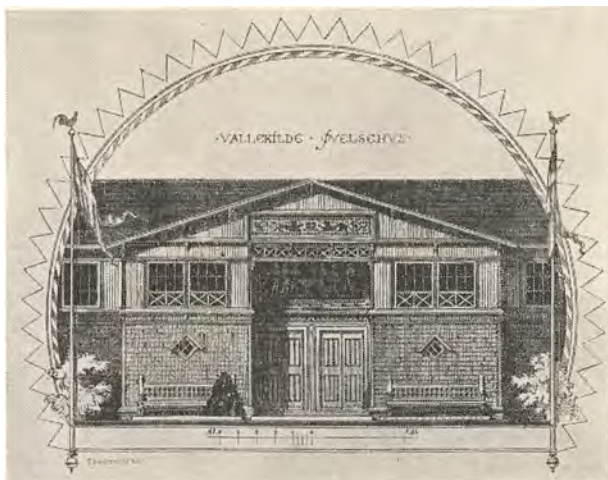
end de materielle. En
aandfuld Gennemgang
af et stort Digterværk
kan være umiddelbart
løftende og virke opdra-
gende paa Elevernes
Iagttagelsesevne.

Ogsaa *Geografi* og
Samfundskundskab ta-
ges paa Højskolerne væ-
sentligst som mundtlige
Fag, hvor Eleverne i rigt

Maal faar Lejlighed til at tale med ud fra deres egne Erfaringer og til at holde smaa Foredrag eller udarbejde skriftlige Opgaver. Der agiteres ikke paa Højskolerne for bestemte politiske Partier, men gennem Samfundslæren søger man at give alsidig Oplysning om de forskellige sociale, politiske og økonomiske Opfattelser.

Naturfag som Fysik, Kemi, Astronomi, Biologi og efterhaanden ogsaa Psykologi findes ogsaa i vore Dage paa Højskolernes Timeplan. Allerede paa Rødding Højskole spillede Naturfagene en stor Rolle, særlig de, der havde Betydning for Landbruget. Men det er især Fysikeren, Professor *Poul la Cour*, der i 1878 blev Lærer ved Askov udvidede Højskole, som har kæm-
pet for, at Naturfagene fik en virkelig Plads i Højskoleundervisningen. Han var selv en anset Videnskabsmand og Opfinder og fremragende Lærer og fremstillede ogsaa disse Fag historisk, saa at Eleverne ligesom genoplevede de betydningsfulde Opdagelser og Opfindelser i deres Sammenhæng med Historien. I vore Dage findes blandt Højskolernes Forstandere og Lærere adskillige med naturvidenskabelig Uddannelse.

Paa *Gymnastikkens* Omraade har Højskolerne ydet en særlig og betyd-
ningsfuld Indsats. Paa de første Højskoler dyrkede man Gymnastik for Motionens Skyld som Afveksling fra de mange teoretiske Skoletimer. Men snart opdagede man, hvilket mægtigt Oplivnings- og Opdragelsesmiddel Gymnastikken er for Ungdommen. I 1884 byggede Ernst Trier den første

Vallekilde Højskoles Gymnastiksal 1904

N. H. Rasmussen

Højskolegymnastiksal ved Vallekilde Højskole og indførte den svenske Ling Gymnastik, som snart bredte sig til andre Højskoler og senere har gaaet sin Sejersgang over hele Danmark. Foregangsmand var paa dette Omraade Andreas Bentsen og N. H. Rasmussen, Vallekilde, og Poul la Cour, Askov, og for Kvindegymnastikkens Vedkommende den svenske Lærerinde Sally Högstrom og Fru Ingeborg Appel, Askov. Snart fik saa godt som alle Højskoler Gymnastiksale, og Gymnastikken blev ligestillet med andre Skolefag. Adskil-

lige Højskoler knyttede Uddannelse af „Delingsførere“ til deres almindelige Undervisning og lod afholde Feriekursus i Gymnastik. Den kendte Gymnastikinspektør, K. A. Knudsen, begyndte som Lærer paa Ryslinge Højskole, hvor senere Jens Ovesen og Rasmus Hansen ledede Delingsføreruddannelsen. Hjemvendte Højskoleelever tog Gymnastikarbejdet op rundt i Sognene og blev Kærnetropperne i den nu saa udbredte frivillige Gymnastikbevægelse, som i vore Dage har dannet Grundlaget for Niels Bukhs Gymnastikhøjskole i Ollerup og dens Verdensberømmelse, for Kvindegymnastikhøjskolen i Snoghøj og Idrætskøleskolen i Gerlev, samt for de Delingsfører-afdelinger, som nu findes ved flere Højskoler. Mange af Højskolernes førende Mænd, f. Eks. Andreas Bentsen, C. Bågø, Frede Bojsen, Alfred Povlsen, Klaus Berntsen o. m. fl., har gennem Aarene levet stærkt med i Skytte- og Gymnastikbevægelsen i Danmark.

Ogsaa det kvindelige *Haandarbejde* har spillet en betydelig Rolle i Højskolernes Undervisning og gør det ikke mindst i vore Dage, hvor der ikke blot undervises baade i dekorativ og praktisk Syning, men ogsaa ofte i Vævning, Mønstertegning o. l. Et Udvalg af Lærerinder ved Skolerne, Højskolernes Haandarbejdsudvalg, har i de senere Aar gjort et stort Arbejde for at forbedre Smagen paa Haandarbejdets Omraade og for at fremskaffe gode

Sally Högströms Elever i Askov 1886

I næstøverste Række ses fra venstre de to Søstre Ingeborg og Margrethe Schrøder, Meta Konstantin-Hansen, Anna Hoff og med Hovedet mod Gardinet Marie Nutzhorn og en Datter af Rektor H. H. Lefolii. — I næstnederste Række fra venstre: Harriet Elberling, Johanne Nutzhorn, Kirstine Kold, Gudny Bojesen.

I forreste Række til venstre: Sally Högström.

Mønstre og Materialer. Gennem de mange kvindelige Elever virker denne Undervisning langt ud i Befolkningen og sætter sine Spor i Hjemmenes Udsmykning.

Der kunde nævnes endnu flere Højskolefag, f. Eks. Spørge- og Samtale-timer, Studiekredse o. s. v., men det afgørende er ikke Fagenes Antal eller Art, men Maaden, hvorpaa de anvendes og indpasses i Arbejdet for at vække og dygtiggøre Ungdommen. Alt tager paa Højskolerne Sigte paa at udvikle hele Mennesket, at styrke den enkeltes Personlighed og tilpasse denne til det menneskelige Fællesskab. Maalet er at gøre den enkelte til et Menneske og de mange til et Folk, at skabe Forstaelse mellem Nationerne og at belyse selve Menneskelivets dybeste Spørgsmaal.

Japansk og dansk Ungdom. (Fra Niels Bukhs Rejse til Østen)

Om Undervisningen ved *den udvidede Folkehøjskole* paa Askov skrev Jacob Appel i 1916:

„Det mundtlige Foredrag skulde som paa de almindelige Højskoler være en Hovedsag, men hertil knyttede sig Samtaletimer, hvor Læreren fik Lejlighed til at tale med hver enkelt Elev. Bøgerne spillede nu en stor Rolle ved den videregaaende Undervisning, og til Elevernes Selvarbejde skulde der stilles stærke Krav. Man vilde ikke i Samtaletimerne gennemgaa Foredragene, men man vilde i disse Timer lade Eleverne, der skulde forberede sig ved Læsning, faa Hjælp til en klar og tydelig Tilegnelse af Enkeltheder og i Tilknytning hertil faa Syn for den rette Sammenhæng, se Enheden i Mangfoldigheden. — Særlig Omhu skulde der lægges paa Fædrelandets og de nordiske Broderlandes Historie, og der blev gjort et stort Arbejde for at dygtiggøre Eleverne til at høste Gavn af den rige Bogskat, vi ejer, til Oplysning om Nordens Historie.

Verdenshistorien blev fortalt som Folkenes Historie, som Menneskeslægtes Levnedsløb, og hertil blev føjet en Redegørelse for de vigtigste historiske for Eleverne læselige Kildeskrifter, der findes oversatte paa Dansk . . .“

Paa Askov Højskole 1902. Efter Maleri af Erik Henningsen

„Modersmaalet, de nordiske Sprog og deres Udvikling i Litteraturen var en Hovedsag. Paa den udvidede Skole skulde Forstaaelsen af, at den folkelige Synskreds omslutter ikke alene det danske Folk, men ogsaa Broderfolkene, uddybes og fæstnes til Styrkelse af et nordisk Fællesskab.“ Om Poul la Cours Indsats skriver Appel: „Han gav Naturkundskaben, fremstillet i sin historiske Udvikling, en berettiget og sideordnet Stilling med den øvrige Historie og viste, at Naturkundskaben ejer et stort og almendannende Stof, velegnet netop til en fyldig, folkelig Oplysning, og ikke mindre velegnet til at give en paalidelig og for den udvidede Folkehøjskoles Elever tilgængelig Forstaaelse af den inderste Kærne i vor Tids Videnskab og Forskning, og dennes store Indflydelse paa oplyste Menneskers Tankegang. —

Til den udvidede Folkehøjskoles Undervisning hører selvsagt en Indførelse i dansk og nordisk Litteratur og i Hovedværkerne af Verdenslitteraturen, ligesom Samfundslæren kræver betydelig Tid til Fortsættelse af, hvad der allerede er naaet paa de almindelige Højskolekursus.“

Religion var efter Grundtvigs Mening ikke noget Skolefag, og det findes sjældent som selvstændigt Fag paa Højskolernes Timeplaner, undtagen paa Indre Missions Højskoler. Paa alle Højskoler — bortset fra Arbejderhøjskolerne — har det religiøse været en stærk Understrøm bag hele Undervisningen og har præget hele Samlivet og Skolens Aand. Næsten alle Vegne begynder Dagen med „Morgensang“, d. v. s. et Par Salmer og en kort Andagt med frivillig Deltagelse af Eleverne. Højskolerne har fra Kolds Tid næsten alle været stærkere eller svagere kristeligt prægede. De har som Helhed fulgt den af Grundtvig angivne Linje og søgt at være Skoler for Borgerlivet, men med kristeligt Grundpræg. Man har ofte om Højskolen brugt Udtrykket, at dens Gerning skulde være en Johannes Døber Gerning. Den skal ikke være en Kirke, men vise Vej til Menigheden. Den skal ikke blot arbejde blandt Menighedens Ungdom, men for hele Folkets Ungdom. Ved at fremholde Loven, Idealet, Forbilledet for Ungdommen skulde den forberede den til et alvorligt og religiøst præget Liv, men selve dette at hjælpe den enkelte til personlig Kristendom maa være Menighedens Opgave. — Men det kan, trods adskillige Paastande om det modsatte, siges, at Højskolens Mænd fra første Færd og til nu selv har haft et

nært Forhold til Kristendommen og har hentet Kraft til deres Gerning ved at leve med i den kristne Menigheds Liv.

Rent praktisk kan det endnu siges, at Højskolernes Gerning gaar ud paa at vække, nære og oplyse det Menneskeliv, som findes hos Eleverne. Oplysningen skal ikke paaføres udefra, men udfolde det Liv, der i Forvejen findes. Undervisningen kan ikke indskrænkes til at imødekomme Elevernes bevidste og øjeblikkelige Interesser og Hverdagens Krav. Den maa tjene til at vække deres Sans for aandeligt Liv, tilsigte at give dem nye Interesser og videre Horisont. Den maa først gaa ud paa at vække dem op af den aandelige Søvn, paa „at bringe Lys og Luft ind i de lavloftede Sjælerum“, at drage dem ud af Hjemmefødningens snævre Verden, af det traditionelle og autoritetsbundne og overvinde deres Modstand mod at beskæftige sig med Ting, „som ikke kommer mig ved“. Den maa aabne Udsigten ud til den store Verden og vende Blikket mod den indre, personlige Verden.

Den maa dernæst nære den aandelige Trang og de Interesser og Ønsker, som i Forvejen er til Stede, og som ofte i første Række melder sig som Krav om en Opfriskning af de elementære Skolekundskaber eller Ønske om at lære noget, man har Brug for i det daglige Liv. Den maa besvare eller forsøge at klare de mange Spørgsmaal af praktisk og aandelig Art, der ofte giver sig Udtryk i en Trang til Orientering i Tilværelsens brogede Virvar. Hertil anvendes Fag som Geografi, Samfundslære, Historie, Litteratur o. l. og en Belysning af forskellige Kulturformer, Samfundssystemer og Livsanskuelser.

Men gennem alt tilstræbes der *Oplysning* og *Belysning* af selve Menneskelivet og de „evige“ Spørgsmaal, som ikke blot hvert nyt Slægtled, men hvert enkelt Menneske stadig paany stilles overfor. Med Udgangspunkt i det aktuelle, maa der tilstræbes en Indføring i de dybeste og varige Forhold, en Indsigt i Menneskelivets Grundlove. Mottoet kan stadig være Grundtvigs Ord:

Oplysning være skal vor Lyst,
er det saa kun om Sivet,
men først og sidst med Folkerøst:
Oplysningen om Livet.

LITTERATUR

Staten og Højskolerne.

Dansk Folketidende: 1868, Nr. 33-34-35-36-37 og 50-51; 1870, Nr. 18; 1871, Nr. 31 og 32.
Højskolebladet: 1877, Sp. 65ff.; 1892, Sp. 993, 1424, 1464, 1499; 1893, Sp. 302; 1912, Sp. 1414.
Fred. Nørgaard: Af Statstilskudets Historie: Højskbl. 1913, Sp. 9 ff.; Højskbl. 1913, Sp. 102 og 147.

Rigsdagstidende for de paagældende Aar, bl. a.: 1866—67, Sp. 3315—3390.

H. Rosendal: Danmarks Folkehøjskoler og Landbrugsskoler, 1894.

A. Barfod: Meddelelser vedrørende Folkeskolen, Seminarierne m. v., 1939, S. 171 ff.

Højskolernes Antal, Elever, Lærere m. v.

Statistiske Meddelelser: Fjerde Række, 23. Bd., 4. Hefte, 1904-05—1905-06. 1907.

Statistiske Meddelelser: Fjerde Række, 39. Bd., 3. Hefte, 1906-07—1910-11. 1912.

Statistiske Meddelelser: Fjerde Række, 54. Bd., 1. Hefte, 1911-12—1915-16. 1917.

Statistiske Meddelelser: Fjerde Række, 66. Bd., 1. Hefte, 1916-17—1920-21. 1922.

Statistiske Meddelelser: Fjerde Række, 78. Bd., 4. Hefte, 1921-22—1925-26. 1927.

Statistiske Meddelelser: Fjerde Række, 90. Bd., 5. Hefte, 1926-27—1930-31. 1932.

Statistiske Meddelelser: Fjerde Række, 104. Bd., 4. Hefte, 1931-32—1935-36. 1937.

Statistiske Efterretninger 21. Maj 1938 og 21. Februar 1939.

Statistisk Aarbogs forskellige Aargange.

Undervisningsministeriets aarlige Fortegnelser over godkendte Folkehøjskoler og Landbrugsskoler, fra 1916.

Hans Lund: Højskolen i Tallenes Belysning. Højskolebladet 26. December 1924.

Lars Bækhoj i Ollerup Højskoles Aarsskrift 1931.

Lars Bækhoj: Om Højskolernes økonomiske Forhold. Højskolebladet 1937, S. 572.

Højskolemøder.

Beretninger findes i Højskolebladet for de paagældende Aar.

Om Jubilæumsmødet paa Askov i et Særnummer af Højskolebladet 1894, og i Askov Lær-linge 1865—1915, Kolding 1916.

Om Mødet paa Dalum 1891 i Højskolebladet 1891, Nr. 40.

Om det 11. nordiske Højskolemøde paa Askov 1931: Højskolebladet og Ollerup Højskoles Aarsskrift 1931.

Om det 12. nordiske Højskolemøde paa Lahti 1936: Se: Det nordiska folkhögskolmötet i Finland 18.—23. August 1936. Borgå 1937.

Højskoleundervisningens Maal og Midler.

Borup og Schröder: Haandbog i N. F. S. Grundtvigs Skrifter, I, 1919. S. 115, 130 og 132.

Den danske Folkehøjskole. Udgivet af Foreningen for Folkehøjskoler og Landbrugsskoler, 1916.

Askov Lærlinge 1865—1915. Kolding 1916.

Dansk Udsyn, Hæfte 1, 1939, S. I-XI.

Statistik over Fagene og Timefordelingen findes indtil 1894 i H. Rosendals Bog, derefter fra 1904 i Statistisk Departements ovenanførte Meddelelser.

SYVENDE AFSNIT
HØJSKOLERNE OG FOLKELIVET

HØJSKOLERNES BETYDNING FOR FOLKELIVET

Gennem næsten 100 Aar har Højskolerne øvet deres Gerning blandt dansk Ungdom. En væsentlig Del af Landbostanden er i sin aandelige Indstilling og demokratiske Leveform blevet præget af deres Indflydelse. Da Eleverne saa godt som alle er vendt tilbage til det praktiske Liv, er Skolernes Paavirkning gennem dem naaet ud til næsten alle Omraader af Folkelivet og har sat sit Præg paa Folkeoplysningen og den almindelige Samfundsudvikling.

Mest har Højskolerne uden Tvivl betydet for *de enkelte Elevers* personlige Udvikling ved at styrke deres Livsmod, ruste dem til deres Gerning og give dem Lyst til at tjene højere Formaal end deres egne private Interesser. Mangfoldige Udtalelser af tidligere Højskoleelever — f. Eks. i Højskolebladets 50 Aars-Jubilæumsnummer for 16. April 1926 — vidner derom. I Blade og Bøger, Erindringer og Levnedsskildringer kan man finde tilsvarende Vidnesbyrd, som taler stærkt om den vækkende og klarende Virkning og varige Betydning, et Højskoleophold kunde faa for den enkelte. Som et Eksempel kan nævnes Martin Andersen Nexø's Ord om hans Ophold paa Askov Højskole: „Hver Morgen var som en løfterig Indgang til nye Verdener. Paa Askov fik jeg det første stærke Blik over Tilværelsen.“ „Alt i alt var det en rig og frugtbringende Tid. Den gav godt at tære paa et langt Stykke frem og er bestandig lige god at se tilbage paa.“

Naturligvis var der mange, for hvem det hele ikke fik større Betydning, og enkelte, som f. Eks. Jeppe Aakjær, der ikke kunde finde sig til Rette paa Højskolen. Der var ogsaa dem, der misforstod Situationen og blev vigtige deraf. Men det store Flertal vil sikkert kunne sige som en Elev fra Hammerum Højskole 1867—68: „Det var gode og skønne Dage, vi oplevede, der satte sit Præg paa dem af os, der var modtagelige, og som vilde

noget. Jeg glemmer det aldrig, og derfor var det naturligt for mig at paavirke mine egne Børn til at søge de samme Kilder, som vi ældre havde øst af, — eller som en anden Elev, der siger: „Den danske Højskole viste mig min egen Lidenhed, og den gav mit Liv Retning.“

Og kunde man end undertiden høre Kritik over hjemvendte Højskoleelevers Uvaner, hørte man dog oftere Anbefalinger fra Husbonder og Arbejdsgivere. Otto Møller siger i 1878, at „alle de Uvaner de unge har bragt med sig fra Højskolerne, har de nok ogsaa bragt med sig dertil,“ og til Gengæld er der dem, der paa Højskolerne „har hentet den Velsignelse, at deres Arbejde er blevet dem kærere, end det før var, hvad der ligefrem bevises af den Omstændighed, at der er Gaarde, selv Herregaarde, hvor man saa at sige udelukkende søger sine Karle og Piger blandt dem, der kommer fra de gode Højskoler, idet man har erfaret, at de kan arbejde baade med Troeskab og Lyst.“ Han nævner tillige, at det er en Kendsgerning, at man fra Højskolerne saa at sige udelukkende kan vente sig sædelige unge Mennesker.

Præsten og Folkemindeforskeren H. F. Feilberg skrev i sin Bog: „Dansk Bondeliv, særlig i Vestjylland,“ 1889, at Højskolerne har øvet en dannende og civiliserende Indflydelse: „Bondens tidligere Læselyst er vokset, mangfoldige stærkt benyttede Bogsamlinger er oprettede, Foredragsforeninger er stiftede, Forsamlingshuse er byggede. Jeg tænker paa, at Skytteforeningerne staar i Forhold til Højskolebevægelsen; helt igennem er Jævnmaalet af Folkets Intelligens løftet.“ Højskolebevægelsen har efter Feilbergs Mening bidraget til at gøre Livet paa Landet mere sømmeligt, har fremmet Ædrueligheden og hjulpet til med at vænne Ungdommen af med at bande. Den har været med til at adle Arbejdet og forbedre Ægteskaberne: „Det er som Regel let at kende paa Hjemmene baade ude og inde, hvor Manden eller Hustruen eller begge har været paa Højskole, ja, lad mig tilføje, har været der, fordi de havde Ærinde dér, og fordi det er oppe i deres Sind at gøre et ærligt menneskeligt Arbejde saa godt og dygtigt, som det kan gøres.“

Et lignende Resultat er den schweiziske Skolemand og Højskoleven, Dr. Fritz Wartenweiler, kommet til. I en lille Bog: „En Oplevelse“, 1922, skildrer han sit Møde med de danske Højskoler og sine Besøg hos danske

Bønder i Landets forskellige Egne omkring 1911 og skriver: „Først hjemme hos dem fik jeg ret Følelsen af, hvor dybt forædlende den hele grundtvigske Bevægelse i Kirke og Skole har virket paa det danske Bondefolk.“ Vel er ikke hele Folket grebet deraf. Der gives endnu døde Egne og Steder, hvor Materialismen hersker, og andre Egne, som præges af „Indre Mission“ — „men er det ikke mærkeligt, at man i de fjerneste Egne af Landet, saavel som i de store Landsbyer træffer gamle og unge Mænd og Kvinder i Mængde med fuld Forstaaelse af Tidens brændende Spørgsmaal, med Iver for Indretning af en ny retfærdig Samfundsordning og fulde af Trang til Fordybelse i det indre Liv og fremfor alt „lysvaagne for alt stort og skønt herneliden“?“

Wartenweiler skildrer, hvorledes Bønderne med Stolthed førte ham rundt i Stald og Bryggers, i Mark og Skov, „og det varede ikke længe, førend jeg saa, at netop de mest aandeligt levende Mennesker ogsaa var de bedste Bønder.“ Han undrer sig over Billederne paa Væggene og Bogsamlingerne i Stuerne, men mest over, hvordan Bønderne kommer i Aande, naar de skal fortælle om deres Sammenslutninger, deres Andelsmejerier og Brugsforeninger.

Højskolerne har betydet umaadelig meget for *Hjemmenes* og derigennem for Sognenes Liv. Det var jo oftest gamle Højskoleelever, der byggede Forsamlingshuse og satte Foredrags-, Ungdoms- og Gymnastikforeninger i Gang, og som i vore Dage skaber Festpladser, Idrætsanlæg og Svømmebassiner rundt i Sognene og opretholder en udstrakt Mødevirksomhed ad Frivillighedens Vej.

Højskolernes Betydning for *Bondestandens praktiske Fremskridt* er ofte og med Rette fremhævet. Ganske vist er det en Misforstaaelse, naar Udlandinge undertiden tror, at det er Højskolerne, som direkte har skabt den verdenskendte danske Andelsbevægelse og vort Landbrugs høje Stade. Men de har været et enestaaende godt Hjælpe middel dertil.

Da „Det danske Hedeselskab“ oprettedes efter 1864, søgte Ludvig Schrøder og andre Højskolemænd ivrigt at vække deres Elevers Interesse for denne Sag, og da Dalgas i 1889 første Gang gæstede Askov, udtalte han, at selv om han oprindeligt havde været Modstander af Højskolerne, havde

han efterhaanden opdaget, at det var Folkehøjskolernes Elever, man skulde holde sig til, naar man vilde have noget sat i Værk, og derfor ønskede han Højskolerne Lykke i de kommende Dage. En anden af Hedeselskabets førende Mænd har senere skrevet: „Det er den Oplysningsgerning, som væsentligst er udgaaet fra Folkehøjskolerne, der har været Hedesagens bedste Forbundsfølge.“

Paa samme Maade støttede Højskolerne andre Bestræbelser for at skabe bedre Forhold for Bondestanden. En klog Bonde har nylig fremhævet, hvorledes Højskolerne i 1880'erne, da den store Omlægning af Landbrugsproduktionen fandt Sted, gav Bondens naturlige Lyssyn en Stimulans af særlig Art: „Der har været gamle Højskoleelever, der hele deres Liv lyste som Fakler over deres Sogn og Egn.“ De gik i Spidsen, da det blev nødvendigt at finde nye Veje, fordi det blev umuligt at drive Landbrug paa den gamle Maade. De var de utrættelige Agitatorer for Sammenslutninger i Andelsforeninger med almindelig Valgret. „Havde ikke Højskolens gamle Elever agiteret mere ud af et ærligt Frisind end af Beregning, var det næppe gaaet saa glat med den almindelige Valgret i Andelsforeningerne.“

Det er en Kendsgerning, at de fleste af Andelsbevægelsens Foregangs mænd var at finde blandt Højskolernes Lærere og Elever. Naar Brugsforeningsbevægelsens fremtrædende Leder, Severin Jørgensen, en Gang udtrykte Andelsbevægelsens Opgave saaledes: „Bevægelsen har et langt højere, langt videre Formaal end at øge Befolkningens økonomiske Velvære. Det vigtigste og betydningsfuldeste er at løfte Befolkningen til et højere moralsk Stade, at gøre Andelsforeningernes Medlemmer til dygtigere, selvstændigere og frem for alt bedre Mennesker“ — saa spores uden Tvivl Højskolens Indflydelse bag disse Ord.

Højskolernes Betydning for Andelsbevægelsen bestaar i, at de har været med til at berede Sindene til et frivilligt Samarbejde paa Selvstyrets og Solidaritetens Grund og give Befolkningen den nødvendige Udvikling dertil. Højskolernes Betoning af det folkelige, som det, der angaar hele Folket, har bidraget til at skabe det Samfundssind, som blev Jordbunden for Andelsbevægelsens Vækst. Der har gennem Aarene været et nært Samarbejde mellem Højskolerne og Andelsbevægelsen, og det er ikke tilfældigt, at An-

delsbevægelsen i vore Dage direkte har taget Højskoletanken i sin Tjeneste gennem „*Den danske Andelsskole*“ ved Middelfart.

En lignende Betydning har Højskolerne haft for Husmandsbevægelsen, for Haandværker^s og Husholdningsundervisningen og for mange flere Omraader af Landbostandens Liv. Deres Betydning for selve Landbruget lader sig ikke maale, men at den er der, og erkendes af Landbruget, fik en stærk Understregning paa Landbrugsudstillingen paa Bellahøj i 1938, bl. a. gennem et særligt „Højskoletelt“ med en omfattende Billedudstilling og en Række Foredrag, der belyste de frie Ungdomsskolers Virksomhed og Oplysningens Betydning for Bondestandens Fremskridt.

Det politiske Liv i Danmark er i ikke ringe Grad blevet præget af Højskolernes Mænd. Mange af Venstres Førere var Venner af Højskolerne. Politikere som Sofus Høgsbro, Frede Bojsen, C. Berg, Harald Holm, Klaus Berntsen, Jacob Appel, L. Moltesen, Thv. Povlsen, Th. Madsen-Mygdal, H. Hauch o. fl., som jo alle naaede frem i første Række, har direkte virket i Højskolens eller Landbrugsskolens Tjeneste. Endnu flere Rigsdagsmænd har været tidligere Højskoleelever, f. Eks. Lars Dinesen, Ole Hansen, J. C. Christensen, J. Jensen-Sønderup, C. N. Hauge, C. V. Bramsnæs, Kr. Borning, Bertel Dahlgaard og Jørgen Jørgensen, for blot at nævne nogle kendte Navne. Ludvig Schrøder oplyser, at i 1901 var mindst 54 af Rigsdagens 180 Medlemmer, altsaa 30 pCt., tidligere Højskoleelever. — I 1937 var det 53 af 225, omtrent en Fjerdedel.

Dette har betydet, at dansk Politik, ikke mindst paa Skolens og Kirkens Omraader, er blevet stærkt præget af de grundtvigske Tanker. Dertil kommer den store Indflydelse, som tidligere Højskoleelever har øvet gennem Kommunalbestyrelser, Amdsraad og gennem Dagspressen.

Højskolemænd har i Aarenes Løb været at finde i alle politiske Partier og har ud fra forskellige Synspunkter taget livlig Del i Drøftelsen af en Række Samfundsspørgsmaal: Skyttesag, Riffelbevægelse, Forsvarssag, Kvindesag, Afholdssag, Fredssag og Georgisme, men Højskolerne har søgt at fastholde deres almene og folkelige Grundpræg uden for Døgnets Politik. Ved enkelte Lejligheder har Højskolens Folk i Fællesskab taget Standpunkt til Foreteelser i Folkelivet, saaledes i April 1934, hvor de ved et Møde i

Odense sammen med Repræsentanter for den norske og svenske Højskole tog klar Stilling for Folkestyret og mod fremmede Statsidéers Indtrængen i de nordiske Lande. Ved denne Lejlighed udtalte Formanden for Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler, Forstander Lars Bækhøj: „Friheden og Folkestyret er i Nordens Lande knyttet uløseligt sammen med Folkeoplysningen og Folkehøjskolen, der staar og falder med dens Tro paa Folket.“

For *de danske Sønderjyder* blev Højskolebevægelsen under de 56 Aars Fremmedherredømme ét af de bedste Hjælpemidler til Hævdelsen af deres danske Sprog og Sindelag, og den sønderjydske Sag blev en af Højskolens Mærkesager. Allerede Rødding Højskoles Elever fra før 1864 gjorde sig stærkt gældende i den nationale Kamp, og gennem Aarene sendte Sønderjyderne i stort Tal deres unge paa danske Højskoler og Efterskoler. De mange hjemvendte Højskoleelever hævdede paa den smukkeste Maade deres Stilling i det nationale Forsvar, ikke blot i det daglige Liv overfor de tyske Embedsmænd, men som Ledere af de nationale Foreninger, i Friemenighederne og som Repræsentanter i Kredsdege, Landdag og Rigsdag. Sønderjydernes store Fører, H. P. Hanssen, havde faaet sin første Uddannelse paa Askov og stod hele sit Liv i nært Forhold til danske Højskolemænd, af hvilke flere ved Genforeningen traadte offentligt frem til Støtte for hans Grænsesynspunkter.

Sangen fra de danske Højskoler fik en særlig Styrke og Betydning i Sønderjylland. Danske Højskolemænd gæstede i Udlændighedsaarene Gang paa Gang Landsdelen som Talere og Hjælpere, ofte forfulgt af de tyske Gendarmere. Breve fra sønderjydske Soldater under Verdenskrigen vidner stærkt og smukt om, at de Værdier, som de gennem deres Højskoleophold havde mødt, tit var med til at bære dem gennem Trængslerne. Da de sønderjydske Skoleforhold efter Genforeningen skulde ordnes, blev det Højskolemanden Jacob Appel, der som Undervisningsminister kom til at tilrettelægge den frisindede Skolelovgivning i den genvundne Landsdel, en Gerning, hvortil han havde særlige Forudsætninger, og som fik den største Betydning for den virkelige Genforening. — Højskolen har baade før og efter Genforeningen været med til at styrke Baandene mellem Sønderjyl-

land og det øvrige Land og har i det hele taget været med til at præge dansk Fædrelandsfølelse.

At der har været et nært Forhold mellem *Højskolen* og *dansk Kirkeliv* er en kendt Sag. Mange Steder gik de folkelige og kristelige Bevægelser Haand i Haand, og hvor der rejstes en Højskole, voksede der ofte tillige en Valgmenighed eller en Frimenighed frem.

Dette er dels en Følge af Grundtvigs kirkelige Indsats og Kolds kristelige Sigte, og dels af, at saa mange af Højskolens Folk har været Præster og Teologer. Men mest skyldes det, at Højskolens Mænd og Kvinder selv har været Kristne og ikke har kunnet undvære Forbindelsen med Menigheden. I Almindelighed har man erkendt, at en Højskole ikke skal være en Kirke og omvendt, men der har gennem Aarene været ført mange Forhandlinger om „Højskole og Menighed“ og om den folkelige og den kristelige Oplysnings indbyrdes Forhold. I kirkepolitiske Spørgsmaal har der baade været Meningsforskelle og Samarbejde mellem Højskolefolk og grundtvigske Præster. Tanken om en fri Præsteskole fik tidlig Støtte fra en Del Højskolemænd. Paa Askov blev der i Halvfjerdserne uddannet dansk-amerikanske Præster, som senere oprettede Højskoler blandt Danske i U. S. A. Niels Daels Menighedsskole „Liselund“ ved Slagelse maa nærmest ses som en Frugt af Samspillet mellem Højskole og Menighed.

Naar Grundtvigs og Kolds Skoletanker efterhaanden har øvet *Indflydelse paa alle danske Skoleformer*, har Højskolerne deres store Del af Æren derfor. Friskoler og Efterskoler har deres Udspring fra Højskolerne og har alle Dage staaet dem nær. Gennem de grundtvigsk prægede Seminarier trængte de grundtvigske Skoletanker ogsaa ind i Folkeskolen og danner i vore Dage et mærkbart Islæt i al dansk Børneundervisning. Seminarieuddannede Lærere har spillet en meget stor Rolle i Højskolernes Historie, og mange Folkeskolelærere har været Højskolernes Elever og gode Venner og har i høj Grad medvirket til at forberede og paavirke Ungdommen til at tage paa Højskole. — Den oprindelige skarpe Modsætning mellem de grundtvigske Børne- og Ungdomsskoler og det offentlige Skolevæsen er i Tidens Løb delvis forsvundet, og selv de lærde Skoler er ikke upaavirkede af Højskolens Grundtanker og Undervisningsformer.

Kløften mellem den højere Dannelse og den almindelige Folkeoplysning er blevet mindre og er delvis afløst af en frugtbar Vekselvirkning. Det er nu ikke ualmindeligt, at Akademikere og Universitetsprofessorer taler ved de store Folkemøder paa Højskoler, i Forsamlingshuse eller i det frie, saa at de forstaaes og skattes af jævne Tilhørere. Mænd som Rigsarkivar A. D. Jørgensen, Professorerne Axel Olrik, Vilh. Andersen, Edv. Lehmann, C. N. Starcke, Vilh. Grönbeck og Censor P. A. Rosenberg o. fl. har som folkelige Talere øvet en stor „Højskolevirksomhed“.

Til mange Omraader af den almindelige Kulturudvikling har Højskolerens Mænd ydet deres Bidrag. Selv om de gennemgaaende mere har talt end skrevet, har mange tillige udfoldet en stor og bestydelig Forfatter- og Udgivervirksomhed i Folkeoplysningens Tjeneste. C. J. Brandt, L. Schrøder, J. Nørregaard, Frede Bojsen, H. Rosendal og Holger Begtrup er blot nogle Eksempler derpaa. — De fleste af de saakaldte „Skolelærerforfattere“ stod Højskolerne nær, og ligeledes Digtere som Chr. Richardt og C. Hostrup, som med deres friske og meget sungne Højskolesange har faaet stor Betydning. En Forfatter som Jakob Knudsen, der var Søn af Kolds Medlærer, J. Lassen Knudsen, og som selv havde været Højskolelærer paa Askov, har i sine Romaner skildret Livet i grundtvigske Kredse ud fra en dyb Forstaaelse og personlig Medleven deri, samtidig med, at han har kritiseret Svaghederne og manet til Selvprøvelse.

Andre Digtere, som Henrik Pontoppidan, Jeppe Aakjær, Johan Skjoldborg og Martin Andersen Nexø, har i deres Værker ofte taget Højskolebevægelsen under mere eller mindre kritisk Behandling.

Mange af de betydeligste danske Kunstnere har været paavirkede af Grundtvig og har staaet Højskolerne nær og hentet Inspiration gennem dette Venskabsforhold. Det gælder Malere som P. C. Skovgaard, J. Th. Lundby, Lorenz Frölich, Joakim og Niels Skovgaard, Viggo Pedersen, N. Larsen-Stevns, Troels Trier o. a., og Komponister som Weyse, Berggreen, Rung, Lindeman, Barnekow, Th. Laub, Carl Nielsen, Th. Aagaard og Oluf Ring og Bygmestre som Martin Nyrop, P. V. Jensen Klint, Ivar Bentsen o. m. fl.

For Oprettelsen af historiske Amtssamfund, for dansk Lokalhistorie og

Bondekulturhistorie, for Hjemstavnsforskning, for Studiet af Folkeminder, Stednavne og Dialekter har Højskolerne ogsaa haft stor Betydning, ligesom for Pressen, Bibliotekssagen, Radioen og andre Grene af det almindelige Folkeoplysningsarbejde.

Udlændinge siger ofte, at Højskolerne i Danmark har bidraget til at give Folkedannelsen et mere idealistisk Præg og en videre Udbredelse end i andre Lande. Vi selv kan jo nok se, at det ofte kan være smaat nok, hvad der er naaet, men ogsaa herhjemme er det nu almindelig anerkendt, at Højskolerne har øvet meget stor Indvirkning paa Udformningen af vort Folkeliv ved at fremme den almindelige Oplysning og styrke Folkefællesskabet. Ved deres Indflydelse baade paa Folkets aandelige Liv og praktiske Dygtighed er de i dybeste Forstand blevet „Skoler for Livet“.

*

Højskolerne vakte tidlig Opmærksomhed uden for Danmark. De er først længst overført til de øvrige nordiske Lande, som nu har hver sin livskraftige Højskolebevægelse, præget af det paagældende Lands og Folks særlige Forhold. I Norge fandtes i 1939 ca. 30 egentlige Folkehøjskoler, i Sverige 56, og i Finland, hvor Bevægelsen begyndte omkring 1890, fandtes ialt 59 Højskoler, hvoraf 15 svensksprogede. Paa Island findes 7 Ungdomsskoler, som noget adskiller sig fra danske Højskoler, men som delvis søger at løse den samme Opgave. Der findes altsaa ialt over 200 Folkehøjskoler i Norden.

I flere Lande i Europa har man søgt at oprette Højskoler efter dansk Forbillede, saaledes i England, Schweiz og Polen, og i en Periode efter Verdenskrigen ligeledes i Tyskland. Ogsaa i Japan og Nordamerika er der oprettet Højskoler. — Allerede i 1860erne begyndte Udlændinge at gæste Højskolerne i Danmark og at skrive om dem, og Interessen har gennem Aarene været stærkt stigende. Fra næsten al Verdens Lande kommer der nu hvert Aar Gæster til Danmark for at studere vore Højskoler, og der er skrevet Bøger og Afhandlinger om de danske og de nordiske Højskoler paa mange fremmede Sprog. Højskolerne har været et af Danmarks bedste Bidrag til den fællesnordiske Kultur, og deres store Betydning for vort eget Folk har i høj Grad været med til at henlede Verdens Opmærksomhed paa dansk Folkeopdragelse.

TILBAGEBLIK

Trods Højskolernes store Betydning for Folkelivet, er de i endnu højere Grad selv Frugter af de aandelige og samfundsmæssige Kaar, hvorunder de har virket. De forskellige Slægtled i Højskolen har været stillet overfor forskellige Opgaver, fremkaldt af Tidsforholdene i den paagældende Periode. I 1925 skrev Holger Begtrup i en Artikel, at Højskolens Historie indtil da naturligt faldt i tre Afsnit eller „Menneskealdr“. Den første, som præges af Kold, gaar til 1864; den anden, hvis Førstemand er Ludvig Schrøder, til henimod 1900, og den tredie, som ikke har haft nogen Enkeltmand til Fører, er Tiden efter 1900. Kolds Tid er Højskolens Ungdomsalder, Schrøders dens Manddomstid, og vor Tid maa da være den eftertænksumme Alderdom. Hertil svarer, at Højskolen i sin første Menneskealder stiledede efter folkelig *Vækkelse*, i sin anden efter folkelig *Virksomhed*, og nu i sin tredie efter folkelig *Visdom*.

Til daglig taler man ofte om Højskolens tre Slægtled, men i Virkeligheden er det nu flere Steder fjerde eller femte Slægtled, der virker i Højskolens Tjeneste.

Vil man sammenligne Højskolens Historie med Menneskets Alderstrin, maa Tiden før 1864 snarest betegnes som Højskolens Barndomstid, hvor Tanken frigøres af Svøbet og Skolerne begynder Livet i Virkelighedens Verden. Gennem famlende Forsøg og mange Børnesygdomme finder man de hensigtsmæssige ydre Former og vinder Bevidsthed om Maal og Midler. Det sker under Brydningen mellem de Skoler, der som Rødding og Hindholm sigtede paa en Indsats i Samfundslivet, og Kolds Vækkelsesskole, — en Dobbeltthed, som findes i selve Grundtvigs Højskoletanke.

Det blev den Koldske Skole, som sejrede i første Omgang, men ogsaa fra de andre fører der Linjer fremad. Vækkelsen blev alle Dage en vigtig Opgave for Højskolen, men den blev ikke den eneste.

Den næste Periode, Tiden fra 1864 til ca. 1894, Schrøders, Triers, Nørregaards og de andre Banebryderes Slægtled, er Højskolens Ungdomstid. Det er Nyskabelsernes Tid og den stærke Vækstperiode, men ogsaa Kampens og Usikkerhedens Tid, hvor hverken den borgerlige Anseelse eller

Levebrødet endnu er sikret. Men det er først og fremmest Begejstringens og Uselvskhedens Tid, hvor Folkesorgen og den dybe Hengivelse under Aandens Magt kalder Kræfterne frem til Løsning af den nationale Opgave: at genrejse Folkets Fremtidshaab og Virkelyst. Og nu opdager man, at Dødeligheden fra før 1864 kan forenes, at det netop er ved at virke indad mod Elevernes Sjæl, at Lysten og Evnen til at løse Samfundsopgaverne kaldes frem. Undervisningsmæssigt er de første Aar efter Krigen Højskolens mytologiske Periode, hvor man gennem Sindbilleder søgte at belyse den Sandhed, som alle Mytologier efter Grundtvigs Mening har fælles med Kristendommen: „at alt hvad der er ædelt, stort og kraftigt i Menneskelivet er en Guddomsvirkning, og at det legemlige først vinder Værd og Betydning, naar det betragtes som et Billede af og et Redskab for det aandelige.“ Det var dette Grundsyn, der saa ofte gav udenforstaaende Lejlighed til at spotte over Højskolens „Bragesnak“.

Den voksende politiske Bevægelse i Folket, og især Provisorietidens haarde Kampe fra midt i Firserne og fremefter, skabte megen Uro omkring Højskolerne og førte til politiske Angreb og Indgreb overfor dem, men virkede i høj Grad med til at give dem Bevidsthed om deres Samfundsopgaver og demokratiske Indstilling.

Da Bønderne omkring 1880 begynder at danne Sammenslutninger til Fremme af Produktion og Omsætning, vokser samtidig deres Trang til Oplysning og Dygtiggørelse. Flere og flere Unge søger til Højskolerne og fra videre Kredse end før.

Schrøder forstaaer, at Højskolen maa støtte Bøndernes Bestræbelser og blive et Hjemsted for gavnlig Livsoplysning. Han opgiver de mytologiske Foredrag og taler i Stedet om Danmarks Hjælpekilder og Næringsveje og Erhvervslivets Foregangsmænd og paavirker sine Elever til at være virksomme Deltagere i det praktiske Liv.

Højskolen udvider sin Virksomhed i disse Aar ikke blot ved den fortsatte Undervisning, som ydedes paa Askov, men ved de nye Fag, der tages op. Foruden Samfundsspørgsmaalene holder ogsaa Gymnastikken og Naturfagene deres Indtog paa Højskolerne i denne Periode. Udviklingslærens Fremtrængen og nye Synspunkter for den videnskabelige Forskning optog

Sindene. Naturvidenskaberne var netop paa denne Tid ved at blive et betydningsfuldt Led i den almindelige danske Kultur. Det stærke Røre, som Georg Brandes' Fremtræden i 1871 og den dermed følgende realistiske og naturalistiske Bevægelse fremkaldte, naaede vel først Højskolerne gennem Bjørnsons Overgang til Udviklingslæren, men snart ogsaa gennem den „moderne“ Litteratur. Det gav Højskolen baade en ny Kampfront og en ny Opgave. Højskolen kom til at danne en naturlig folkelig Modvægt mod en overdreven Fremtrængen af de radikale Aandsretninger fra Hovedstaden uden at spærre Vejen for det værdifulde og fornyende deri.

En tredie Periode i Højskolens Historie er Tiden fra ca. 1894 til 1914. De førende Navne i dette Slægtled er Alfred Povlsen, Holger Begtrup, Povl Hansen, Grønvald Nielsen, J. P. Kristensen-Randers, Jacob Appel, P. C. Davidsen, P. Sandbæk, Thomas Bredsdorff o. fl. I denne Periode er Formerne skabt og Klarhed over Indholdet vundet paa Grundlag af de tidligere Slægtleds Erfaringer. Højskolen er nu blevet bofast. Elevtilgangen er sikker og stadig stigende og Økonomien god. De politiske Kampe stilner af efter Forliget i 1894. Venstre rykker frem til Regeringsmagten ved Systemskiftet 1901. Højskolernes Anseelse er voksende og Udlandets smigrende Opmærksomhed i Tiltagen. Statstilskudet er fastlagt ved særlig Lov med Støtte fra alle Partier. Det er Manddommens frugtbare Arbejdstid. Dygtige og særprægede Personligheder fortsætter Arbejdet paa de gamle Skoler eller grundlægger nye. Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler begynder at gøre sig gældende med Alfred Povlsen som Formand og Højskolernes Talsmand ved mere repræsentative Lejligheder. — Undervisningsmæssigt kunde man maaske kalde denne Tid for Højskolens historisk-poetiske Periode. Den karakteriseres ved en Række fremragende Historiefortællere og Fortolkere og ved en litterær Interesse, som undertiden i mindre venlig Betydning fik Betegnelsen „Æstetik“ knyttet til sig, men som bundede i, at adskillige Højskolemænd omkring Aarhundredskiftet gjorde et stort Arbejde for at forstaa og uddrage det værdifulde i Realismen, samtidig med, at de paa Livsanskuelsens Omraade gjorde op med Brandesianismen. Holger Begtrup skrev en af de første Skildringer og Vurderinger af Georg Brandes. M. Pontoppidan, Bredsdorff, Brücker o. fl. anmeldte de nye Bøger,

bl. a. i Højskolebladet, og disse Anmeldelser gav ofte Anledning til store Diskussioner.

Adskillige Grundtvigianere mente, at Højskolen i disse Aar fik, som det er udtrykt i vore Dage: „en Drejning i Retning af Humanismen“ i Betydningen: Tro paa den menneskelige Selvtilstrækkelighed og Kulturens stadige Fremgang, mens Dr. Hollmann mener, at Brandes' Optræden bidrog til at føre den grundtvigske Bevægelse „ud af den religiøse Strømnings snævre Løb og ind i en almindelig Kulturbevægelses bredere Flodleje“: „De har lært meget af ham, disse „Kraftkarle med Jernbaand om Panden“, som han (G. Brandes) en Gang spottende kaldte dem. De har lært at slaa Dørene vidt op for alt, hvad der er stort og skønt, og selv Brandes vilde kunne være tilfreds med denne Folkeoplysningens frie Aand, dersom ikke den positive Kristendom stod i Vejen som en uoverstigelig Skranke, der for evigt maa skille disse to Verdensanskuelser.“

Mens nogle Højskolemænd fortsatte i det gamle Spor med Verdenshistorie og historiske Overblik som Hovedemne, fandt andre, som Begtrup og Bredsdorff, deres særlige Felt i det danske Folks Historie og Litteratur i det 19. Aarhundrede. De fortalte om Grundtvig og Kold, Guldalderens Digtere og om de folkelige Bevægelser og de frie Rørelser indenfor Skole og Kirke.

Med Verdenskrigen begynder en fjerde Periode, som ikke er skarpt afgrænset, men vel nærmest maa tidsfæstes til Aarene 1914—24. Nu rykker Mænd som Lars Bækhøj, Johannes Monrad, Fred. Nørgaard, Anders Vedel, H. A. Rosendal, Uffe Grosen, Aage Møller og flere frem i Forstandernes Række. Paa Askov virker paa denne Tid en Række unge, dygtige Lærere som J. Th. Arnfred, Jens Rosenkjær, C. P. O. Christiansen, Hans Lund, Frederik Schrøder o. fl.

De nye Forstandere overtog næsten alle Skoler, som andre havde begyndt, og søgte at videreføre dem i den gamle Aand. Men de fik vanskelige ydre Arbejdskaar. Verdenskrigen vendte op og ned paa alle Forhold. De enkelte Skoler kom ud for store Svingninger, og ca. 25 Højskoler maatte lukke i disse Aar. Det samlede Elevtal holdt nogenlunde den én Gang fundne Højde, men steg ikke længere.

En temmelig paagaende Materialisme hærgede Landet, nye Interesser optog Ungdommen, som begyndte at søge andre Skoleformer fremfor Højskolen. Man kunde efter 1920 ofte høre Tale om, at nu var Højskolernes Tid forbi. Bøndernes Frigørelseskamp var i det væsentligste endt, Liberalismen var ved at vige for Socialismen, og det sønderjydske Spørgsmaal var løst ved Genforeningen. Der førtes i disse Aar en livlig Diskussion om Højskolernes Hensygnen eller Fornyelse. Nogle holdt paa, at man skulde væk fra de store Skoler og tilbage til „den frønnede Talerstol“. Andre mente, at man skulde lægge mere op i Tidens Strøm. — Højskolemændene selv følte, at et Væld af nye Opgaver kaldte paa dem, og en ny Slægt stod rede til at gaa i Gang med dem. I Aarene omkring 1925 skiftede en Mængde Højskoler Ledere og fik unge Forstandere. Det nuværende Slægtled rykkede frem.

Det havde vakt ikke ringe Opsigt, da Alfred Povlsen som gammel Skytteforeningsmand og Forsvarsven i 1916 opfordrede sine Medarbejdere i Højskolen til at bruge deres bedste Kræfter til et Arbejde for Fredens Sag og den mellemfolkelige Forstaaelse, og hævdede, at dette Arbejde maatte være den kommende Tids Opgave for Højskolerne. Han fik straks Følge af Askovlærerne, som med Tidsskriftet „Dansk Udsyn“ tog et udadgaaende Orienteringsarbejde op, mens Mænd som Carl Koch og Anders Vedel o. fl. tog Krigs- og Fredsproblemerne op til Belysning i Bøger og Artikler.

Peter Manniche oprettede i 1921 „Den internationale Højskole“, og paa de fleste Højskoler kom de sociale Problemer, Verdensorienteringen, Folkeforbundsarbejdet og Fredsbestræbelserne frem i første Række i Undervisningen. Historieundervisningen beskæftigede sig nu mere med Kendsgerninger end med aandfulde Overblik. En vis Nøgternhed og Angst for store Ord gjorde sig gældende. Foredragene blev mere saglige, og der lagdes mere Vægt paa Elevernes Selvarbejde. — Men Efterkrigsaaarene — Højskolens sociale og mellemfolkelige Periode — blev med deres mange Problemer, Kriser, Samfundsændringer og Interesseforskydninger urolige Aar for Højskolernes Virksomhed, og Slægtsskiftet efter Verdenskrigen berøvede maaske i første Omgang Højskolen noget af dens gamle aandelige Autoritet. — Men det var i det hele en Tid, hvor Autoriteter ogsaa paa andre Omraader mistede deres tidligere Betydning.

De unge Højskolemænd var selv Børn af en gærende Tid og maatte gennemprøve gammelt og nyt, før de fandt Grundlaget for deres Gerning. De kunde simpelthen ikke være saa „stærke i Troen“ og saa sikre i Føringen som de gamle Højskolemænd, fordi alle Værdier var under Omvurdering. Men efterhaanden erfarede de, at social Oplysning og Verdensorientering nok var nødvendig, men ikke et tilstrækkeligt Grundlag for et Højskolearbejde, og de fandt hurtig tilbage til de rent menneskelige Spørgsmaal, som altid har været Højskolens egentlige Arbejdsfelt.

Nutidens Højskole arbejder under andre Forhold end de første Højskolemænd, og Eleverne kommer med andre Forudsætninger. Man staar ikke længere som paa Kolds Tid overfor en Almueungdom, men overfor Elever der er paavirkede af vor Tids brogede Liv.

Vilkaarene for Folkeoplysningen har ændret sig. Forskydninger i Samfundslagene, Flytningen af det politiske Tyngdepunkt, de svingende Konjunkturer og Omvurderingen af næsten alle aandelige Værdier, nye „Ideologier“ o. s. v. har skabt nye Problemer, men ogsaa nye Opgaver for Højskolearbejdet. Nye Oplysningsfaktorer som Presse og Biblioteker, Film og Radio, er kommet til. Den stærke tekniske og materielle Betoning af Livsvilkaarene, Arbejdsløshed og Kriser har givet Ungdommen en helt anden Indstilling end tidligere og har stillet nye Krav til Højskolernes Arbejdere og krævet en Tilpasning efter Nutidens Forhold.

Men selv om der er foregaaet visse nødvendige Ændringer i Højskolernes ydre Indretning, Arbejdsmaade og Arbejdsstof, har de som Helhed fastholdt det oprindelige Maal: at hjælpe Eleverne til personlig Udvikling og menneskelig Vækst. Uanset de enkelte Skolers Særpræg i religiøs eller politisk Henseende, og uanset deres mere eller mindre faglige Indstilling vil de sikkert alle kunne underskrive Grundtvigs Ord om, at dette „at vække, nære og oplyse det Menneskeliv, som forefindes hos Eleverne, det er den danske Højskoles eneste Opgave“.

Den historisk betonedede, menneskelig-folkelige Oplysning, baaret af Respekten for det aandelige Livs Virkelighed, er stadig Højskolens ledende Grundtanke.

SLUTNING

Den 7. November 1944 er der gaaet 100 Aar siden den første Højskoles Oprettelse. Om Jubilæet kan fejres i Fremgangens Tegn, kan ingen sige efter den sidste Krigs Udbrud. Kaarene kan blive meget vanskelige. Men saafremt det lykkes vort Folk at bevare sin Frihed, Selvstændighed og sit Folkestyre, vil der stadig være Brug for Højskolerne. I enhver opvoksende Slægt vil der være unge, som trænger til den Hjælp, Højskoler kan yde dem. I de senere Aar har Højskolerne ikke haft ydre Fremgang, men har nogenlunde holdt den én Gang vundne Stilling. Mange unge er gaaet deres Døre forbi og har enten søgt andre Skoleformer eller slet ingen. Dette skyldes næppe en Forringelse af Højskolernes Kvalitet, men at Befolkningen til en vis Grad har svigtet dem. En Dom over Højskolerne vilde ogsaa ramme Hjemmene og Børneskolen.

Mangt og meget tyder dog paa, at videre Kredse og nye Kredse er ved at faa Øjnene op for, ikke blot, hvad Højskolerne har betydet, men hvad de kan komme til at betyde i Fremtiden.

I Kredse uden for Højskolen har man i den sidste Tid ofte vendt sig mod Nutidens alt for vidtdrevne specialiserede Fagundervisning og ønsket, at den meget store Del af Ungdommen, som overhovedet ingen Undervisning faar efter Konfirmationen, kunde drages ind under en almen, folkelig Oplysnings Virkninger.

I 1939 nedsatte Undervisningsminister Jørgen Jørgensen et Udvalg med Repræsentanter baade for Højskolen og Arbejderoplysningen med bl. a. den Opgave at give Forslag til en Udvidelse af Højskolernes Virksomhed særlig til Byungdommen.

Der synes at være en sjælden Enighed fra alle Sider om at styrke Højskolernes Stilling, bl. a. ved at give baade Skolerne, Lærerne og Eleverne bedre økonomiske Vilkaar gennem en forøget Statsstøtte, men med Bevarelsen af den fulde Frihed for alle Parter. Endvidere har Nordens Undervisningsministre i Fællesskab drøftet Muligheden af nu at rejse den fællesnordiske Højskole, som Grundtvig drømte om.

Krigsforholdene har foreløbigt sinket disse Bestræbelser, men disse har

dog vist, at Højskolernes Betydning for et demokratisk Folks Fremtid nu erkendes fra alle Sider, ogsaa fra Statens.

Selv om Højskolernes Kaar skulde blive yderst ringe, ja, selv om de af Forholdene skulde tvinges til at indstille deres Arbejde for en Tid, har de gennem tre Menneskealdre betydet saa meget for vort Folks Liv og i andre Lande, at man næppe kan tænke sig, at de ikke skulde blive brugt i Fremtiden. Grundtvigs storslaaede og geniale Højskoletanke er saa almen, saa simpel og sund, at den sikkert vil overleve al ydre Modgang. Den voksede frem i én af Danmarks haardeste Nødstider og bestod sin Prøve i Praksis i en anden Nød Tid efter 1864. Maaske kan der da under de sikkert vanskelige Aar, som vil følge efter den nuværende Krig, blive Brug for Højskoler som aldrig før. Det afhænger af, hvor dybt vort Folk tilegner sig den Gave, Grundtvig skænkede det i Folkehøjskolerne.

Med Tro paa sit Folk han lydt har kaldt,
end runger vidt hans Stemme;
slig Tro, der endog de mindste gjaldt,
knap før man kendte herhjemme;
hans Haab for Danmark har staaet for Skud,
det fulgte ham hjem, saa give Gud,
de Danske det ej maa beskæmme!

LITTERATUR

- Fritz Wartenweiler: Von der dänischen Volkshochschule. Ein Erlebniss. Zürich 1921. —
Paa Dansk: „En Oplevelse“, oversat af Johs. Vinther, 1922. Vejle Amts Folkeblads
Bogtrykkeri.
- Even Marstrand: „Omkring Askov“, en lille Bog om Livsværdier og Kulturværdier.
Kbhvn. 1924.
- Om Højskoleelever paa Rigsdagen: Højskbl. 1904, Sp. 608; 1940, S. 56.
- Markus Bjerre: Dansk Landbrug fra 1880 til 1930. (Anmeldelse.) Politikens Kronik,
14. Oktober 1939.
- H. Hertel: Andelsbevægelsen i Danmark. Kbhvn. 1917.
- Holger Begtrup: Den danske Højskoles tre Tidsaldre. Højskbl. 1925, Sp. 945.
- Anders Vedel: Til Belysning af Højskolens Stilling. Højskbl. 1925, Sp. 1141.
- Olive D. Campbell: The Danish Folk School. Macmillan, New York, 1928.

Elevtallet paa Folkehøjskoler

Aar $\frac{1}{4}-\frac{31}{3}$	Folkehøjskoler			Landbrugsskoler			Højskoler og Landbrugsskoler tilsammen	Aar $\frac{1}{4}-\frac{31}{3}$	Folkehøjskoler		
	Karle	Piger	Ialt	Karle	Piger	Ialt			Karle	Piger	Ialt
1844—45	22	»	22	24	»	24	46	1876—77	2540	1290	3830
1845—46	45	12	57	48	»	48	105	1877—78	2234	1351	3585
1846—47	37	29	66	60	»	60	126	1878—79	1951	1073	3024
1847—48	49	25	74	70	»	70	144	1879—80	2020	1150	3170
1848—49	5	18	23	16	»	16	39	1880—81	2165	1344	3509
1849—50	2	»	2	33	4	37	39	1881—82	2058	1243	3301
1850—51	8	»	8	34	4	38	46	1882—83	2099	1266	3365
1851—52	59	9	68	53	4	57	125	1883—84	2161	1577	3738
1852—53	113	25	138	55	4	59	197	1884—85	2272	1446	3718
1853—54	135	43	178	56	4	60	238	1885—86	2164	1587	3751
1854—55	170	36	206	57	4	61	267	1886—87	1858	1545	3403
1855—56	198	33	231	83	4	87	318	1887—88	2207	1385	3592
1856—57	203	29	232	77	3	80	312	1888—89	2196	1635	3831
1857—58	192	47	239	67	»	67	306	1889—90	2418	1616	4034
1858—59	176	28	204	65	»	65	269	1890—91	2222	1754	3976
1859—60	214	30	244	72	»	72	316	1891—92	2329	1805	4134
1860—61	259	40	299	96	»	96	395	1892—93	2657	1887	4544
1861—62	277	40	317	96	»	96	413	1893—94	2845	2303	5148
1862—63	338	77	415	90	»	90	505	1894—95	2631	2456	5087
1863—64	292	87	379	85	»	85	464	1895—96	2668	2495	5163
1864—65	225	25	250	70	6	76	326	1896—97	2691	2552	5243
1865—66	521	98	619	105	5	110	729	1897—98	2806	2650	5456
1866—67	690	134	824	150	7	157	981	1898—99	2662	2645	5307
1867—68	1152	206	1358	176	7	183	1541	1899—1900	2732	2621	5353
1868—69	1504	371	1875	190	6	196	2071	1900—01	2769	2593	5362
1869—70	1585	532	2117	203	4	207	2324	1901—02	3013	2675	5688
1870—71	1671	612	2283	210	9	219	2502	1902—03	3291	2897	6188
1871—72	1752	794	2546	212	»	212	2758	1903—04	3151	3186	6337
1872—73	1988	888	2876	215	»	215	3091	1904—05	3297	3210	6507
1873—74	2019	1074	3093	265	»	265	3358	1905—06	3493	3196	6689
1874—75	2155	1131	3286	265	»	265	3551	1906—07	3273	3266	6539
1875—76	2385	1304	3689	308	9	317	4006	1907—08	3119	3023	6142

*) Indtil 1893—94 er Fordelingen mellem Karle og Piger ikke ganske Sommerskolen. Jfr. den betydelige Nedgang fra 1893—94 til 1894—95 Piger paa Landbrugsskolerne, dels Mangel paa huslig Hjælp og dels at

∞) Naar Tallene for 1936—37 og 1937—38 er dalet lidt, skyldes det udover 1. April, indtil 1935—36 er medtalt to Gange, hvilket ikke er

og Landbrugsskoler 1844—1938

Landbrugsskoler			Højskoler og Landbrugsskoler tilsammen	Aar $\frac{1}{4}$ — $\frac{31}{3}$	Folkehøjskoler			Landbrugsskoler			Højskoler og Landbrugsskoler tilsammen
Karle	Piger	Ialt			Karle	Piger	Ialt	Karle	Piger	Ialt	
372	»	372	4202	1908—09	3388	3227	6615	1129	173	1302	7917
351	13	364	3949	1909—10	3541	3147	6688	1309	181	1490	8178
290	23	313	3337	1910—11	3603	3104	6707	1361	189	1550	8257
352	13	365	3535	1911—12	3487	3023	6510	1312	209	1521	8031
380	9	389	3898	1912—13	3409	3024	6433	1381	229	1610	8043
424	14	438	3739	1913—14	3467	2858	6325	1477	242	1719	8044
426	10	436	3801	1914—15	2515	3018	5533	999	336	1335	6868
477	8	485	4223	1915—16	2878	2745	5623	1394	326	1720	7343
488	26	514	4232	1916—17	2866	3197	6063	1431	412	1843	7906
400	33	433	4184	1917—18	3520	3125	6645	1743	343	2086	8731
376	31	407	3810	1918—19	3779	3227	7006	2004	286	2290	9296
416	71	487	4079	1919—20	4454	3643	8097	2375	340	2715	10812
386	78	464	4295	1920—21	3784	3461	7245	2514	309	2823	10068
482	141	623	4657	1921—22	3636	3306	6942	2802	280	3082	10024
431	87	518	4494	1922—23	3267	3314	6581	2611	342	2953	9534
468	68	536	4670	1923—24	3049	3269	6318	2398	418	2816	9134
445	47	492	5036	1924—25	3024	3445	6469	2521	450	2971	9440
486	68	554	5702	1925—26	3229	3490	6719	2498	502	3000	9719
630	13 ^{*)}	643	5730	1926—27	3376	3294	6670	2416	481	2897	9567
552	17	569	5732	1927—28	3466	3296	6762	2230	521	2751	9513
695	9	704	5947	1928—29	3359	3120	6479	2212	522	2734	9213
670	6	676	6132	1929—30	3152	3228	6380	2406	580	2986	9366
829	1	830	6137	1930—31	3194	3213	6407	2476	625	3101	9508
1015	2	1017	6370	1931—32	3359	3131	6490	2180	468	2648	9138
1037	11	1048	6410	1932—33	3468	2894	6362	2165	275	2440	8802
1021	12	1033	6721	1933—34	3584	2986	6570	2245	296	2541	9111
1158	15	1173	7361	1934—35	3511	3262	6773	2324	269	2593	9366
1054	7	1061	7398	1935—36	3128	3238	6366	2418	188	2606	8972
1074	92	1166	7673	1936—37	2849	2882	5731	1760	236	1996	7727 ^{**)}
1107	90	1197	7886	1937—38	2904	2898	5802	1792	216	2008	7810
1015	106	1121	7660								
1060	129	1189	7331								

nøjagtig, idet Tallene blot angiver Fordelingen mellem Vinterskolen og for Piger paa Landbrugsskolen. Fra 1932—33 skyldes Nedgangen for flere søger til Husholdningskolerne.

bl. a. en ændret Optællingsmaade, idet Elever, som fortsætter et Kursus sket efter 1. April 1936.

Se Side 416

NAVNELISTE

M. F. = Medlem af Folketinget; M. L. = Medlem af Landstinget

- Abildgaard, Jørgine, Frk., Forstanderinde, 384
- Alberti, C. C., Overretsprøkurator, Politiker, 181, 398
- Albrektsen, A., Højskoleforst., 343, 344
- Aldén, Gustaf, Redaktionssekretær, Stockholm, 427
- Algreen, P. Kj., Præst, 48, 128, 155, 157, 160, 162, 181, 188, 190, 256
- Algren-Ussing, T., Generalprokuror, 35
- Alkærsg, S., Højskoleforst., 381, 383
- Andersen, A., Provst, 357
- Andersen, Alma, Frk., Forstanderinde, 323, 377
- Andersen, Andr., Bygmester, 324
- Andersen, J., Lærer, 237
- Andersen, J. H., Højskolef., 188, 230
- Andersen, M., Lærer, M. L., 273
- Andersen, N., Lærer, 184
- Andersen, Olaf, Højskoleforst., Forf., 372, 374, 379, 380.
- Andersen, Ole, Lærer, 377
- Andersen, Vilh., Prof., 458
- Andreassen, J., Højskoleforst. Præst, 338
- Andresen, P., Højskoleforst., 428
- Anker, Herman, norsk Højskolemand, 220, 229, 262, 266
- Appel, Cornelius, Præst, 256, 257, 320, 384
- Appel, Erik, Højskoleforst., Domæneforpagter, M. F., 384
- Appel, Hans, Landbrugslærer, 302
- Appel, Jacob, Højskoleforst., Minister, 226, 276, 369, 405, 424, 428, 431, 444, 446, 455, 456, 462
- Appel, Ingeborg, f. Schrøder, Frue, Forstanderinde, 226, 424, 442
- Appelt, N. M., Højskoleforst., 254
- Arboe, H. P., Præst, 342
- Arnfred, J. Th., Højskoleforst., 226, 276, 436, 463
- Arnth, Hans, Bygmester, 324
- Arvesen, Olav, Norsk Højskolemand, 220, 262, 266, 427
- Augustinus, P., Højskoleforst., 383
- Austlid, Andr., Norsk Højskolemand, 173
- Axelsen, A., Højskoleforst., 253, 351-53
- Axelsen, Bertha, f. Dreyer, Frue, 352
- Baggesen, Jens, Digter, 135
- Baggesen, R. J., Præst, 243
- Bajer, Fredrik, Løjtn., Forf., 237, 358
- Balle, K., Forstander, 381
- Balle, N. E., Biskop, 158
- Banke, Jørg., Bibliotekskonsulent, 387
- Banke, Sofus, Højskoleforst., 308
- Barfod, Frederik, Forf., 67, 70, 129, 190, 298
- Barnekow, Chr., Komponist, 458
- Basedow, I. B., tysk Pædagog, 115
- Baun, Chr. Scriver, Højskoleforst., 306
- Beck, J. S., Lærer, 313
- Beck, Ludvig, Forstander, 184
- Beck, Vilh., Præst, 217, 218, 331-36, 341
- Begtrup, Eline, Frk., Forstanderinde, 374, 375
- Begtrup, Holger, Højskoleforst., 111, 206, 268, 276, 369-70, 374, 379, 440, 458, 460, 462
- Bek, Jens, Højskoleforst., 345, 371, 421
- Bek, Marie, f. Laurent, Frue, 346
- Bennike, Vald., Højskolelærer, 440
- Bentsen, Andreas, Bygmester, 323-30, 378, 442
- Bentsen, Ivar, Prof., Arkit., 325, 458
- Berendsen, Ivar, Toldinsp., M. F., 430
- Berg, C., Lærer, Politiker, 231, 269, 288, 399, 401, 427, 455
- Berggreen, A. P., Komponist, 458
- Berg-Nielsen, Birgitte, Frue, Forstanderinde, 322
- Berntsen, Klaus, Friskolelærer, Minister, 176, 243, 346-47, 401, 405, 442, 455
- Bertelsen, J. K., Lærer, 315
- Bertolt, Oluf, Sekretær, 387
- Bie, L. H., Seminarist, 187
- Bille, C. St. A., Redaktør, Politiker, 283, 288
- Bindesbøll, Th., Arkitekt, 320
- Birkedal, Uffe, Højskoleforst., Præst, 314, 337
- Birkedal, Vilh., Præst, 155, 160, 162, 165, 172, 173, 188, 190, 217, 231, 242, 269, 287, 320, 427
- Birkedal Nielsen, V., Højskoleforst., 379, 381
- Bismarck, O. von, Tysk Statsmd., 211
- Bjerre, K., Højskoleforst., Præst, M. F., 354, 355, 356, 383
- Bjørnbak, Lars, Lærer, Højskoleforst., 200-06, 235, 273, 275, 310
- Bjørnbak, P. K., Højskoleforst., 204, 205
- Bjørnbak, Th., Højskoleforst., 203, 204
- Bjørnbak, Viggo, Højskoleforst., M. F., 203, 204
- Bjørnson, Bjørnstjerne, Digter, 103, 264, 265, 359, 437
- Blicher, St. Steensen, Præst, Digter, 129, 130, 139, 437
- Blicher Hansen, Julie, Frue, Forstanderinde, 319
- Bloch, Victor, Præst, 160, 161, 162, 166
- Blomgren, Josef, Højskoleforst., 338, 340
- Board, Peter, Skoledirektør, N. S. Wales, 54
- Boesen, N. P., Højskoleforst., 253
- Boisen, Fr. E., (Budstikke-Boisen), Præst, 162, 182, 229, 264, 355
- Boisen, H., Præst, 162
- Boisen, P. O., Præst, 68, 162, 190, 191, 220
- Boje, Anna, Frk., Kommunelærerinde, 322, 365, 366-67
- Bojsen, Frede, Højskoleforst., Politiker, 229, 230, 355, 404, 442, 455, 458
- Bojsen, Ingeborg, Frue, 188
- Bojsen, Karen, f. Anker, Frue, 229
- Bojsen, Peter, Seminarieforst., Politiker, 187, 229, 248, 269, 273, 308, 348, 349, 355, 368, 379
- Bollerup Andersen, Gdjr., M. L., 256
- Bolton, Mrs., London, 67
- Bonne, J. C., Kammerraad, M. L., 400
- Bon, Julius, Lærer, 240
- Bording, Kr., Gdjr., Minister, 455
- Bording, Rasmus, Højskoleforst., 252, 368
- Borgbjerg, F. J., Red., Minister, 389
- Borup, Ernst J., Forstander, 198, 199
- Borup, Johan, Højskoleforst., 365-66
- Brammer, H. A., Lærer, Højskoleforstander, 230, 348
- Brammer, G. P., Biskop, 156
- Bramsnaes, C. V., Nationalbankdirektor, Minister, 386, 387, 455
- Brandt, N. J., Højskoleforst., 381
- Brandes, Georg, Prof., 266, 267, 462, 463
- Brandt, C. J., Præst, Forf., 162, 190-195, 257, 259, 266, 283, 287, 357, 458
- Bransholm, Lærer, 334
- Bredkjær, N., Forst., 302, 304
- Bredsdorff, Th., Højskoleforst., 70, 103, 382-83, 389, 406, 434, 440, 462
- Bruun, Christoffer, norsk Højskolemand, 262, 263, 266, 282, 427
- Bruun, Fr., Præst, 374, 375
- Bruus-Jensen, J., Forst., Arkitekt, 328
- Brücker, V., Præst, 290, 357, 375-76, 462
- Brændeskov, R., Kommunelærer, 388
- Brøndsted, Holger, Dr. phil., Højskoleforst., 382
- Brøndsted, K. G., Forf., 359
- Brøndsted, Sigurd, Højskoleforst., 382
- Burchardi, Kr., Bygmester, 324
- Budde, L., Forst., Forf., 182, 252
- Buhl, Jes Fester, Højskoleforst., 312
- Bukh, Niels, Forst., 251, 385, 442
- Bukh, Peder (d. æ.), Højskolel., 179
- Bukh, Peder, Højskoleforst., 245
- Busck, Gunni, Præst, 23, 36, 37, 51, 64, 128, 190, 191, 194, 199, 200, 250, 328, 329, 424, 428, 430, 456, 463
- Busk, Jens, Gdjr., M. F., 427
- Begeskov, Ludv., Gdjr., 204
- Båge, Christoffer, Højskolel., 220, 221, 235, 270, 287, 357, 425, 427, 442

- Campe, H., tysk Pædagog, 115
 Carlsen, H., Godsejer, M. L., 191, 194, 195, 200, 264, 283
 Caroline Amalie, Dronning, 52, 69, 82, 85, 129, 142, 180, 191
 Carstensen, L. H., Præst, 357
 Classen, I. Fr., Generalmajor, 153
 Clausen, H. N., Prof., Politiker, 109, 131, 141, 148, 149, 152, 257, 259, 264
 Clausen, Johs., Højskoleforst., Præst, 217, 231-34, 320, 331, 344, 357
 Clausen, J. C., cand. teol., 356
 Clausen, Peter, Fæsteboelsmand, 330
 Corneliussen, C. P., Højskolefst., 321
 Christensen, Chr., Bygmester, 328
 Christensen, Chr., Landbrugslærer, 183, 238, 299, 301
 Christensen, Hans, Højskoleforst., 347
 Christensen, J. L., Højskoleforst., 353
 Christensen, J. C., Lærer, Minister, 199, 319, 455
 Christensen, Ludvig, Socialminister, 389
 Christensen, Marie, Frk., Forstanderinde, 323
 Christensen, N., Lærer, 179
 Christensen-Maarsoe, J., Højskoleforst., 254
 Christian IV, 83
 Christian VI, 83, 108
 Christian VIII, 51, 53, 79, 82, 83, 84, 89, 90, 91, 96, 129, 141, 150, 397
 Christian IX, 103, 179, 231
 Christiansen, C., Prof., 431
 Christiansen, Chr., Form. f. Arb. Op-lysningsforb., M. F., 387, 389
 Christiansen, Margr., f. Appel, Frue, 369
 Christiansen, C. P. O., Højskoleforstander, 276, 369, 463
 Dael, Niels, Præst, 383, 457
 Dahl, A. J., Lærer, 248
 Dahlgaard, Bertel, Minister, 455
 Dal, A. Kr. Povlsen, Højskoleforst., 159, 164, 165, 176, 222, 423
 Dalgas, E. M., Hedselskabets Stifter, 215, 216, 453
 Dalsgaard, A. D., Højskoleforst., Præst, 355-56
 Danner, Grevinde, 179
 Danielsen, J. C., Højskoleforst., 353
 Dam, A. S., Højskoleforst., 336
 Dam, Emil, Højskoleforst., 240
 Dam, Markus, Præst, 221
 Dam, P., Højskoleforst., 348, 402
 Davidsen, P. C., Højskoleforst., 335, 336, 337, 340, 462
 Dehlholm, Møller, 189
 Dinesen, Lars, Gdjr., Statsrevisor, M. F., 199, 283, 399, 401, 455
 Dissing, Anders, Friskolelærer, 177
 Dissing, Thøger, Højskoleforst., 245
 Dølleris, A. Kr., Højskoleforst., 321
 Dorf, A. Th., Præst, 352, 382
 Drewsen, J. C., Kammerraad, 141
 Dyekjær, P. C., Præst, 338
 Döcker, Emilie, Frk., Forstanderinde, 377-78
 Döcker, Julius, Skuespiller, 360
 Egens, C. C., Højskoleforst., 350, 351
 Eggert, Niels, Højskoleforst., 383
 Elbek, Johs., Højskoleforst., 371
 Elberling, Emil, Bibliotekar, Forf., 288
 Eskesen, Morten, Friskolelærer, 184, 185, 188, 193, 195, 268
 Esmann, V., Præst, 252
 Estrup, J. B. S., Godsejer, Minister, 342, 348, 402
 Falkenstjerne, F. F., Højskoleforst., Præst, 363-64
 Feilberg, H. F., Præst, 316, 440, 452
 Feilberg, Ludvig, Docent, Tilsynsførende, 403, 404
 Feilberg, N. L., Præst, 139
 Feld, Laurids, Præst, 105
 Fenger, Ferd., Præst, 128
 Fenger, P. A., Præst, 44, 66, 127, 128, 191, 194, 200, 264
 Fenger, Rasmus, Dyrslæge, 193, 224, 431
 Fichte, J. G., tysk Filosof, 119, 121, 125
 Fischer, J. C. H., Minister, 288
 Fjord, N. J., Docent, 215, 216
 Fleischer, A., Landmaaler, 180
 Flor, Chr., Prof., 128, 135, 137, 139, 141, 145, 146, 147, 149, 150, 152, 155, 224, 226, 257, 258, 360, 397
 Fog, H. I. J., Præst, 152
 Fogh., M. A. M., Lærer, 348
 Fog-Petersen, Johs., Stiftsprovst, 382
 Fogt, Frode, Højskoleforst., 308
 Fogt, J. H., Højskoleforst., 256, 307
 Foverskov, Alfred, Højskoleforst., 375, 374, 375
 Frantzen, K., Agronom, 231
 Frederik VI, 32, 80, 83, 113
 Frederik VII, 148, 179, 211, 398
 Frederiksen, E., Præst, Forst., 339
 Frederiksen, Peter, Gdjr., 228
 Frijs, C. E. Krag-Juel-Vind, Godsejer, Minister, 283
 Frijs, Emmy, Komtesse, 184
 Frölich, Lorenz, Maler, 458
 Fuglsang, Kr., Gdjr., 372
 Gammelgaard, Hj., Højskoleforst., 389
 Geert-Jørgensen, A., Præst, 378
 Geismar, Oscar, Præst, 375, 376
 Geltzer, Rasmus, Højskoleforst., 255
 Gjerleff, L. T., Præst, 162
 Gjerrild, H., Højskoleforst., 377
 Giødvaad, J. F., Redaktør, 129
 Gleerup, Asmund C., Lærer, 151
 Glud, Kr., Præst, 351
 Goldschmidt, M. A., Digter, 142
 Gravsholt, M. J., Højskoleforst., 382
 Gregersen, Kr., Højskoleforst., 314, 315
 Grosen, Uffe, Højskoleforst., 463
 Grove, C. F., Højskoleforst., 162, 194, 195, 257, 269, 287, 407, 425
 Grove-Rasmussen, A. C. L., Præst, 316
 Grundtvig, Asta, Frue, 228
 Grundtvig, Cathrine Marie, f. Bang, Frue, 105, 109
 Grundtvig, Elisabeth, f. Blicher, Frue, 22
 Grundtvig, Frederik Lange, Præst, 269
 Grundtvig, Johan, Præst, 105, 108
 Grundtvig, Marie, f. Carlsen, Frue, 179, 180, 192, 193, 264
 Grundtvig, Meta, 80
 Grundtvig, Svend, Prof., 65
 Grønbech, Vilh., Prof., 458
 Grønborg, Andr. Th., Højskoleforst., Forf., 253, 308, 310, 381
 Grønborg, I. P., Lærer, M. F., 256
 Grøndahl, Bogtrykker, 44
 Gudme, J. de Hemmer, Præst, 189
 Gundersen, H., Højskoleforst., 356
 Göricke, Kandidat, 191
 Götsche, Vald., Højskoleforst., 338
 Gaard, Niels, Gdjr., 313
 Gaarde, C., Højskoleforst., 344
 Gaarde, J. K., Højskoleforst., 315
 Gaarde, Rich., Højskoleforst., 344
 Hagbard, Højskoleforst., Friskolelærer, 311
 Hagen, I. C., Præst, 128, 138, 139, 147
 Hahn, Bertha, Frue, Forstanderinde, 316
 Hall, C. C., Minister, 211, 398, 400
 Hambro, Chr., norsk Højskolemand, 427
 Hammer, J. F., Lærer, 306
 Hammerich, Fr., Prof., 129, 180, 269
 Hammerich, M., Skolebestyrer, 180
 Hansen, A., Højskoleforst., 249
 Hansen, Ad. L., Præst, Højskoleforst., 334, 335, 340
 Hansen, Anton, Bygmester, 349, 350
 Hansen, Christen, Gdjr. (Vejstrup), 242
 Hansen-Gjevnøe, H. P., Højskoleforstander, 368
 Hansen, I. A., Politiker, 216, 231, 275, 399
 Hansen, Mads, Gdjr., Digter, 250, 251, 267
 Hansen, N., Højskoleforst., 256
 Hansen, Niels, Bygmester, 325
 Hansen, Niels Andersen, Gdjr., 157, 162
 Hansen, N. R., Lærer, 255
 Hansen, Nis, cand. teol., Forst., 153
 Hansen, Ole, Gdjr., Minister, 455
 Hansen, P., Raadmand, 141
 Hansen, Peter, Højskoleforst., 372
 Hansen, Poul, Højskoleforst. (Esbjerg), 388, 389
 Hansen, Povl, Højskoleforst. (Vallekilde), 462
 Hansen, R., Friskolelærer, 177, 242
 Hansen, Rasmus, Gymnastiklærer, 442
 Hansen, Rasmus, Kaptajn, Højskoleforstander, 231, 234, 319, 320
 Hansgaard, H. C., Justitsraad, 191

- Hanssen, Carl, Højskoleforst., 236
Hanssen, H. P., sønderjydsdsk Politiker, Minister, 267, 456
Hart, F. W., Prof., Californien, 13
Hasle, Th., Propr., Landmaaler, M. L., 180, 398
Hass., L. D., Præst, M. F., 158, 159, 162
Hass, P., Lærer, 230
Hassenfeldt, C. F., Præst, 159
Hauch, C., Digter, 172
Hauch, H., Forst., M. L., 302, 304, 455
Hauge, C. N., Minister, 455
Hattinger-Jacobsen, J., Forst., 371
Heiberg, J. L., Prof., Digter, 131, 136, 147
Heins, Julie, Skolebestyrerinde, 316
Helveg, Ludvig, Præst, 162, 276, 316
Helweg, Fr., Højskoleforst., Præst, 131, 145, 146
Henningsen, H. C., Ligningsdir., 200
Henriksen, Else, 156
Henriksen, H. L., Lærer, 335
Henriksen, J., Højskoleforst., 253
Herder, J. G., tysk Filosof, 116
Hersleb, Sv. B., Prof., Kristiania, 76
Herskind, K., Højskoleforst., 337
Hertel, H. V., Præst, 142, 257
Hertel, Reinhold, Præst, 221
Hildén, Statskomminister, Helsingfors, 427
Himmelstrup, Georg, Højskoleforstander, 378
Hjort, B. C., Provst, 245
Hjortkjær, C. C., Stiftsprovst, 200
Hjul, Helene, Frue, Forstanderinde, 320
Hoffmann-Bang, N. E., Godsejer, 153
Hoff, V. J., Præst, 228, 229, 287, 331, 357, 417
Holberg, Ludvig, 42, 83, 108, 117, 125, 147, 156
Hollmann, H., Dr., tysk Landbrugsattaché, 102, 175, 463
Holm, Lærer, 189
Holmberg, Th., svensk Højskolemand, 425, 427
Holm, Harald, cand. teol., M. F., 175, 360-62, 367, 427, 431, 455
Holm, Gudrun, f. Høgsbro, Frue, 361
Holm, Povl, Højskoleforst., 344, 352, 353
Holmström, Hedvig, Frue, 427
Holmström, L., svensk Højskolemand, 427, 430, 433
Holst, H. P., Digter, 214
Hostrup, Astrid, f. Bojsen, Frue, 368, 379
Hostrup, Elisabeth, f. Hauch, Frue, 363
Hostrup, Helge, Højskoleforst., Præst, 368, 379
Hostrup, J. C., Præst, Digter, 103, 213, 214, 238, 247, 283, 361, 363, 364, 368, 369, 427, 434, 437, 458
Høegh-Guldberg, Ove, Statsmand, 125
Høffding, Harald, Prof., 364
Højgaard, Knud, Ingeniør, 313
Højgaard, Niels, Højskoleforst., 313
Højmark, C., Lærer, M. F., 254
Højmark, Asger, Præst, 234
Høgsbro, Sofus, Højskoleforst., Politiker, 148-50, 154, 156, 216, 218, 230, 231, 232, 249, 256, 257, 269, 288, 317, 361, 384, 400, 427, 431, 455
Høgsbro, Svend, Højesteretssagf., Minister, 364
Högström, Sally, Frk., Gymnastiklærerinde, 442, 443
Høxbro, Hans, Præst, 148
Høyen, L. N., Prof., 190, 191
Husted, N. Olesen, Forf., 179
Hvidt, L. N., Finansmand, Politiker, 141, 259
Ingemann, Lærer, 313
Ingemann, B. S., Digter, 23, 33, 34, 51, 63, 68, 90, 117, 129, 144, 157, 437, 439
Jacobsen, J., Højskoleforst., M. F., 374
Jacobsen, K., Gdjr., 237
Jacobsen, Ole, Friskolelærer, 255
Jacobsen, Otto, Højskoleforst., Præst, 220, 221, 238
Jagd, J. C. H., Kaptain, Amtsforvalter, M. F., 288
Janson, Kristoffer, Norsk Højskolemand, 266
Jarl, Axel, Godsejer, 320
Jensen, A., Friskolelærer, 255
Jensen, Carl, Skolebestyrer, 348
Jensen, Edv., Højskoleforst., 336
Jensen, Hans, Dr. phil., 205
Jensen, H. P., Fabrikant, 362
Jensen, H. P. G., Højskoleforst., 241
Jensen, Harald, Sekretær i Arb. Oplysningsforb., M. F., 387
Jensen, J. K., Forst., 304
Jensen, J. P., Højskolelærer, Forf., 223, 224
Jensen, Knud, Gdjr., 346, 347
Jensen, Kristjan, Lærer, Forf., 371
Jensen, N., Lærer, 237
Jensen, Nanna, f. Bojsen, Frue, 309
Jensen, N. J., Højskoleforst., Præst, 162, 181, 182, 309, 310, 423
Jensen, N. P., Lærer, 251
Jensen, O. P., Højskoleforst., 373
Jensen-Sønderup, J., Gdjr., Minister, 199, 200, 455
Jensen, Theodor, Højskoleforst., 313
Jensen, Aage, Højskoleforst., 252, 312
Jeppesen, Kr., Lærer, 247
Johansen, Niels, Gdjr., M. L., 250
Johnstrup, J. F., Prof., 283
Jonsen, Laurids, Højskoleforst., 344, 349
Jørgensen, Justitsraad, 241
Jørgensen, A., Lærer, 236
Jørgensen, A. D., Rigsarkivar, 89, 458
Jørgensen, Anders, Højskoleforst., 183, 223, 376
Jørgensen, Ejlif, Lektor, 376
Jørgensen, H. K., Murermester, 325
Jørgensen, Jens, Gdjr. (Bjerregaard), 161, 187, 199, 242
Jørgensen, Jens, Højskoleforst., 319, 343
Jørgensen, Jørgen, Gdjr., Minister, 407, 455, 466
Jørgensen, Konrad, Red., M. L., 280
Jørgensen, Laurids, Lærer, 310
Jørgensen, Marie, Frue, 223
Jørgensen, Marie, Skolebest.inde, 317
Jørgensen, N. Chr., Lærer, 203
Jørgensen, Severin, Amdelsmand, Direktør, 454
Jørgensen, Tormod, Højskoleforst., 233, 224
Julin, C. M., Højskoleforst., M. F., 338
Jungersten, Fr., Præst, 276, 357, 358, 359, 360, 367
Kierkegaard, Niels, Højskoleforstander, 313
Kierkegaard, P. Chr., Biskop, 128, 158, 257
Kierkegaard, Søren, Filosof, Forf., 25
Kildeby, H., Højskoleforst., Præst, 339
Kirk, Ole, Gdjr., Rigsdagsm., 185, 186
Kjems, Olav, Forst., 382
Kjærgaard, Magne, Højskoleforst., 348
Kjær, Søren, Gdjr., M. F., 273
Klausen, K., Højskoleforst., 249
Klinkby, J., Friskolelærer, 176
Klint, P. V. Jensen, Arkitekt, 364, 458
Knudsen, Højskoleforst., 251
Knudsen, Adolf, Løjtnant, Højskoleforstander, 256
Knudsen, Jakob, Præst, Forf., 345, 346, 458
Knudsen, Jens Lassen, Præst, 149, 150, 154, 162, 176, 309, 458
Knudsen, K. A., Gymnastikinsp., 442
Knudsen, K. C., Højskoleforst., 253, 358
Knudsen, Knud L., Gdjr., 138, 139, 140, 142, 149, 157, 159, 162
Knudsen, Niels, Møller, 187
Knudsen, Oluf, Landbrugskand., 381
Koch, Præst (Vodder), 139
Koch, Carl, Præst, 321, 464
Koch, Emil, Præst, 316
Koch, Ludvig, Provst, 249
Koch, P. Chr., Redaktør, 136, 153, 257
Kofod, Lucianus, Kaptain, Red., M. F., 186
Kold, Ane, 165
Kold, Ane Kirstine, f. Jacobsen, Frue, 168, 170
Kold, Christen, 48, 49, 70, 112, 138, 150, 154-77, 183, 190, 192, 200, 217, 219, 220, 228, 232, 242, 244, 251, 259, 262, 267, 272, 307, 318, 340, 346, 399, 421, 434, 440, 446, 457, 460, 465
Kold, Marie, 177
Kolstrup, Søren, Højskoleforst., 254, 255

- Konstantin-Hansen, Elise, Frk., Malerinde, 376
- Krabbe, C., Politiker, 399
- Krag, Chr., cand. teol., 152
- Kragballe, C. M., Højskoleforst., Præst, 162, 242, 243
- Krarup, H. H., Landbrugslærer, 146, 153
- Krarup, J. B., Landbrugslærer, 153
- Krarup, N. B., Kammerraad, 153
- Krarup, O. Th. N., Præst, 186
- Krieger, A. F., Jurist, Minister, 397
- Kristensen, J. P., Lærer, 254
- Kristensen, Kr., Højskoleforst., 317, 318
- Kristensen, Marius, Dr. phil., Højskolelærer, 440
- Kristensen, Martin, Seminarieforst., 188
- Kristensen-Randers, J. P., Højskoleforstander, 188, 250, 462
- Kristiansen, Knud P., Bygmester, 324
- Kristiansen, N., Lærer, 336
- Kristoffersen, L. K., Højskoleforst., 376
- Krog, Anna, Frk., Forst. inde, 384
- Krog, C., cand. teol., 255
- Krogshede, Kr., Forst., 385
- Kruse, J. A., Gdjr., M. F., 288
- Krüger, Hans, sonderj., Politiker, 149
- Kulöy, O. K., norsk Højskolemd., 426
- Købke, H. P. N., cand. teol., 129
- Koster, Kr., Præst, 188
- Kæstel, V., Højskoleforst., Præst, 382
- Kaalund, H. V., Digter, 129
- la Cour, Chr., Præst, 189, 248
- la Cour, J. C., Kaptajn, Forst., 196, 230, 287, 297, 298, 300, 431
- la Cour, Poul, Prof., Højskolelærer, 276, 297, 427, 441, 442, 446
- Lange, Jakob E., Forst., 301, 304
- Lange, Kr. A., Seminarieforst., 236
- Langkjær., J., Lærer, 256
- Larsen, Lærer, 313
- Larsen, Chr., Gdjr. (Dalby), 164-65
- Larsen, Frits, Højskoleforst., 385
- Larsen, H. P., Forst., 370
- Larsen, J. E., Prof., Politiker, 141
- Larsen, Jens, Smed, 331
- Larsen, J. P., Højskoleforst., 308
- Larsen, Knud, Friskolelærer, 176, 177
- Larsen, Morten, Præst, 310, 311
- Larsen, Niels, Gdjr., 239
- Larsen, N. F., Handskemager, 200
- Larsen, Oluf, Bygmester, 324
- Larsen, Peter (Skræppenborg), Gdjr., Lægprædikant, 112, 156, 187, 199, 246, 270
- Larsen, P. M., Præst, 200, 257
- Larsen-Stevens, N., Maler, 458
- Larsen, Vilh., Højskoleforst., 356
- Laub, Th., Komponist, 438, 458
- Laursen, Anders, Højskoleforst., 309, 310
- Laursen, Th., Højskoleforst., 370
- Lauridsen, Magdalene, Frue, Forstanderinde, 322, 323
- Lauritsen, P. H., Højskoleforst., 339
- Lauritsen, R. A., Lærer, 312
- Lebæk, J. P., Højskoleforst., Gdjr., 177
- Lefolii, H. H., Rektor, 269
- Lehmann, Edv., Prof., 317, 430, 458
- Lehmann, Orla, Politiker, Minister, 129, 142, 257
- Lembcke, Edv., Digter, 213, 258
- Liengaard, J., Lærer, 382
- Lilbæk, M., Forst., 370
- Lind, H., Bornehjemsforst., 371
- Lindberg, Elise, Frk., Forstanderinde, 230, 257, 316
- Lindberg, Jac. Chr., Magister, Præst, 110, 111, 128, 158, 190, 257
- Lindberg, Niels, Præst, 162, 269, 358
- Lindbæk, Charlotte, f. Ingerslev, Frue, 321
- Lindbæk, Jannik, Højskoleforst., 320, 321
- Linde, A. C. P., Departementschef, 283
- Lindeman, L. M., Komponist, 458
- Lindholm, Poul, Friskolelærer, 376
- Lorenzen, Nis, Gdjr., 136
- Lorenzen, Peder Hiort, Stænderdeputeret, 86, 136, 139, 140, 142
- Lornsen, Uve Jens, Politisk Skribent, 18
- Lund, cand. phil., Højskoleforst., 254
- Lund, Hans, Højskoleforst., 276, 384, 463
- Lund, Jens, Højskoleforst., 244, 245, 345
- Lund, Sofie, f. Laurent, Frue, 245
- Lundby, Højskoleforst., 307
- Lundby, J. Th., Maler, 458
- Lundby, L. N., Præst, Højskoleforstander, 382
- Luther, Morten, 106
- Lybbers, Højskoleforst., 204
- Laage, Otto, Skolebestyrer, 337
- Madsen, A., Forst., 308
- Madsen, Chr. (Bregner), Lægprædikant, 110, 112
- Madsen, Jesper, Højskoleforst., 248, 249, 251
- Madsen, Morits, Højskoleforst., 347
- Madsen-Mygdal, Th., Godesejer, Minister, 302, 304, 406, 455
- Madvig, J. N., Prof., Minister, 96, 97, 118, 131, 178, 397, 398
- Malling, Vilh., Præst, 321
- Maltesen, L., Højskoleforst., 235, 236
- Manniche, Peter, Højskoleforst., 385, 464
- Mariboe, C., Prof., Skolebest., 52, 316
- Marieboe, Susette, f. Dalgas, Frue, 257, 316
- Marstrand, Jacob, Borgm., 362, 364
- Martensen, H. L., Biskop, 66, 192, 242, 243, 264
- Martin, Fred., Redaktør, 354
- Mathiesen, Seminarist, 187
- Matzen, H., Prof., 403
- Meadow, Percy, Skoledirektor, England, 13
- Meinert, N. J., Grosserer, 141, 257
- Melby, Mads, Præst, 319
- Michelsen, J., Højskoleforst., 346
- Mikkelsen Sørensen, S., cand. teol., 359
- Mindedal-Rasmussen, E., Forst., Arkitekt, 328
- Moltke, F. G. J., Greve, Minister, 252
- Moltesen, L., Dr. phil. & teol., Minister, Tilsynsf., 276, 406-07, 455
- Monrad, D. C., Biskop, Minister, 96, 129, 131, 148, 151, 152, 167, 170, 180, 211, 216, 317., 397, 398
- Monrad, J. H., Præst, 357
- Monrad, Johs., Højskoleforst., Præst, 463
- Mortensen-Barrit, J. J., Højskoleforstander, 371
- Mortensen, Karl, Bygmester, 324
- Mouritsen, Peter, Fattigforst., 242, 243
- Møller, Arne, Seminarieforst., 378, 379
- Møller, Axel, Forst., 379
- Møller, C., Gdjr., 187
- Møller, Eli, Frue, Læge, 310
- Møller, F. D., Præst, 355
- Møller, Jutta, f. Bojsen, 197, 355
- Møller, Marius, Højskoleforst., Forf., 350, 351
- Møller, Otto, Præst, 235, 269, 273, 282, 283, 288, 289, 452
- Møller, P. L., Litterat, 65, 129
- Møller, Vagn, Højskoleforst., 230
- Møller, Aage, Højskoleforst., 385, 463
- Mørck, E. G., Dyrslæge, M. F., 307
- Munch, Sigfred, Højskoleforst., 247
- Munk, Ejnar, Forst., 223
- Müller, C. F., cand. teol., 144, 145
- Müller, Ludvig Chr., Seminarieforst., 128, 139, 155, 162, 163, 164, 185, 200, 237
- Mynster, J. P., Biskop, 35, 110, 192
- Napoleon, 122
- Nathorst, H., Prof., Lund, 427
- Nexø, Martin Andersen, Forf., 451, 458
- Nielsen, Anton, Højskoleforst., Forf., 250, 356
- Nielsen, Carl, Komponist, 438, 458
- Nielsen, Chr., Kaptajn, Højskoleforstander, 182, 183
- Nielsen, Chr. H., Konsul, 203
- Nielsen, Frederik, Prof., 283
- Nielsen, Grønvald, Højskoleforst., 271, 349, 364, 462
- Nielsen, Hans, Malermester, 325
- Nielsen, Jens, Forst., 247
- Nielsen, L., Højskoleforst., 204, 249
- Nielsen, Lauritz, Landmd., Forst., 379
- Nielsen, L. C., Forf., 183
- Nielsen, Martin, Højskoleforst., 371
- Nielsen, N. C., Højskoleforst., 205
- Nielsen, N. K., Højskoleforst., 315
- Nielsen, N. P. Chr., Præst, 184
- Nielsen, N. P. G., Lærer, 184
- Nielsen, O. K., Bygmester, 324
- Nielsen, Rasmus, Højskoleforst. (Sørslev), 347, 348
- Nielsen, Rasmus, Højskoleforst., M. F. (Hammerum), 248
- Nielsen, Rasmus, Prof., 283, 284

- Nielsen, Salomon, Højskoleforst., 377, 427
- Nielsen-Svinning, H. C., Højskoleforstander, 312, 383
- Nielsen, Th., Lærer, M. F., 247
- Nissen, Broder, Højskoleforst., 377, 378
- Nissen, Chr., Præst, 358
- Nissen, Erik B., Højskoleforst., 384
- Nissen, Hans, Gdjr., 141, 142
- Nordahl-Petersen, A., Redaktør, 370
- Nordmann, Dr., Helsingfors, 427
- Nørregaard, Anna, f. Fabritius Tengnagel, Frue, 235
- Nørregaard, Jens, Højskoleforst., 220, 221, 253, 234-35, 237, 270, 271, 273, 274-75, 282, 283, 284, 285, 286, 289, 290, 310, 348, 361, 407, 427, 458, 460
- Nørregaard, P., Lærer, 230
- Nørregaard, Anders, Præst, 245, 268
- Nørregaard, Bertel L., Gdjr., M. F., 177, 178, 397
- Nørregaard, Fred., Højskoleforst., M. F., 383-84, 406, 428, 430, 463
- Nørregaard, Kr., Højskoleforst., 350
- Nutzhorn, Heinrich, Højskolelærer, Komponist, 150, 224, 249, 270, 271, 276, 287, 348, 357, 431, 438, 440
- Nygård, Frederik, Præst, 276, 307
- Nyrop, Martin, Prof., Arkitekt, 324, 458
- Odhner, H., svensk Højskolemand, 426, 427
- Oehlenschläger, Adam, Digter, 121, 122, 135, 147, 164, 172, 192
- Olesen, O., Biskop, 336
- Olrik, Axel, Prof., 458
- Olsen, Hans, Billedskærer, 325
- Olsen, J., Gdjr. (Tørskind), 248
- Olsen, Jens, Gdjr. (Sjolte), 239, 240, 331
- Olsen, Jørgen, Højskoleforst., 308
- Olsen, P., Højskoleforst., 376
- Olsen, P. E., M. F., 237
- Otterstrøm, Andreas, Lektor, 384
- Otterstrøm, C. E., Præst, 185
- Ottosen, Johan, Skoleinspektør, 358
- Overgaard, J. C., Forst., 303, 304
- Ovesen, Jens, Gymnastiklærer, 442
- Pagh Petersen, E., Højskoleforst., 332, 340
- Paludan-Müller, Fr., Digter, 212, 213
- Paludan-Müller, Jens, Historiker, 221
- Paulsen, Chr., Prof., 135, 136, 142
- Pedersen, J., Lærer, 307
- Pedersen, Jørgen, Red., M. L., 172, 176
- Pedersen, Niels, Forst., 301
- Pedersen, P., Gdjr., 330
- Pedersen, Viggo, Maler, 458
- Pestalozzi, H., schweizisk Pædagog, 119
- Petersen, Redaktør, 243
- Petersen, Andr., Gdjr., 187
- Petersen-Dalum, Johs., Forst., 303, 304
- Petersen, Emil, Præst, 314
- Petersen, Hans, Lærer, 255
- Petersen, Harald, Højskoleforst., 254
- Petersen, Jørgen, Forst. (Dalum), 177, 301
- Petersen, Jørgen, Friskolelærer, 176
- Petersen, Julius, Forst., 321
- Petersen, Kr., Højskoleforst., 307
- Petersen, Louis, Grosserer, 382
- Petersen, Ludi, Frue, 382
- Petersen, Niels, Bygmester, 324
- Petersen, N. M., Prof., 155
- Persson, Hans, svensk Højskolemand, 427
- Pingel, V., Filolog, Politiker, 288
- Pio, Frederikke, Frk., Forstanderinde, 248
- Plesner, Ulrik, Arkitekt, 382
- Plesner, U. A., Provst, 143
- Ploug, Carl, Redaktør, Digter, 129, 142, 257, 258, 259, 400, 437
- Pontoppidan, Henrik, Forf., 342, 458
- Pontoppidan, Morten, Højskoleforst., Præst, 239, 276, 277, 278, 279, 282, 289, 332, 342-43, 363, 364, 365, 366, 368, 402, 427, 462
- Poulsen, Landinspektør, 230
- Poulsen, B. K., Lærer, 237
- Poulsen, C. M., Dr. phil., M. F., 146, 162, 397
- Poulsen, L. B., Højskfst., Præst, 243
- Povlsen, Alfred, Højskoleforst., 102, 234, 404, 406, 428, 434, 438, 440, 442, 462, 464
- Povlsen, Karl, Præst, 188, 431
- Povlsen, Thv., Præst, Minister, 371, 372, 373, 455
- Povlsen Vimtrup, Jens, Højskoleforstander, 238, 251, 400
- Prip, R, Præst, 231
- Ramsing, P. E. M., Oberst, 430
- Rasmussen, Daniel, Forst., Bygmester, 324, 328
- Rasmussen, Knud, Friskolelærer, 177
- Rasmussen, P., Højskoleforst., 376
- Rasmussen, Kr., Gdjr., 234
- Rasmussen, Kr., Gdjr., M. L., 400
- Rasmussen, N., Gdjr., M. L., 371
- Rasmussen, N. H., Gymnastikdir., 324, 442
- Rasmussen, Poul, Gdjr. (Sanderum), 161, 308
- Rasmussen, Vald., Højskoleforst., 353
- Ravn, Jacob, Højskoleforst., Præst, 377
- Ravn, H., Propr. (Hornumkjær), 246
- Ree, Bernhard, Politiker, 200
- Rehloff, A., Provst, 158
- Refslund, Bunde d. æ., Gdjr., 431
- Regenburg, Th. A., Departementschef, 283
- Reventlow, Greve (Sandbjerg), 256
- Reventlow, Chr. D., Greve, 116
- Ribbing, Seved, Prof., Lund, 427, 431
- Richardt, Chr., Præst, Digter, 238, 239, 437, 458
- Riemann, P., Præst, 358
- Ring, M., Præst, 351
- Ring, Oluf, Seminarielærer, Komponist, 438, 458
- Riis-Lowson (Louwzon), A. Chr., Præst, 256
- Rode, Gotfred, Dr. phil., Højskoleforstander, 359
- Rode, Helge, Digter, 359
- Rode, Ove, Redaktør, Minister, 359
- Rohmann, J. L., Provst, 167
- Rosenberg, C., Dr. phil., Forf., 237, 257, 358, 360
- Rosenberg, P. A., Censor, Forf., 458
- Rosendal, Hans, Højskoleforst., 196, 197, 246, 403, 420, 430, 433, 458
- Rosendal, H. A., Højskoleforst., 197, 198, 463
- Rosenkilde, Chr. N., Skuespiller, 117
- Rosenkjær, H. N., Lærer, Arkæolog, 358
- Rosenkjær, Jens, Højskoleforst., Afdelingschef i Statsradiofonien, 276, 463
- Rosenmüller, Godsejer, 242
- Rosenørn, Christiane, Godsejerske, 257
- Rosenørn-Teilmann, C. P. T., Godsejer, Minister, 282
- Ross., H. D., Lærer, 250
- Rousseau, J. J., schweizisk Pædagog, 112, 115, 120
- Rotwitt, E. M., Højskoleforst., M. F., 152, 186, 223, 307
- Rotwitt, C. E., Amtmd., Politiker, 397
- Rung, H., Komponist, 458
- Rudelbach, A. G., Superintendent, 67, 110
- Rydbert, P., Højskolelærer, 277-79
- Rønne, Carl, Præst, 368
- Rønne, C. F., Præst, 330
- Rønne-Petersen, C., Højskoleforst., 375
- Rønning, Fr., Prof., Dr. phil., 359, 360
- Rørdam, H. C., Præst, 331
- Rørdam, H. F., Præst, 162, 200
- Rørdam, Peter, Præst, 128, 172, 190, 200, 235, 264, 269, 331
- Rørdam, Th. Skat, Biskop, 162, 235, 237, 269, 357, 358
- Salzmann, C. G., tysk Pædagog, 115
- Sandbæk, P., Højskoleforst., 338, 341, 462
- Scavenius, J. Fr., Godsejer, Minister, 179, 348, 402
- Schelling, Fr. W., tysk Filosof, 121
- Schiller, Fr., tysk Digter, 121
- Schiötz, Th., Højskolelærer, 149, 153
- Schjørring, J., Præst, 188, 346
- Schjørring, P., Byfoged, M. L., 162, 401
- Schmidt, Hans, Arkitekt, 325
- Schmidt, M. P., Højskoleforst., Præst, 314
- Schmidt, Rudolf, Litterat, 287
- Schou, Philip, Direktør, 326, 327
- Schou, J. Fr., Prof., Politiker, 141, 259
- Schröder, Charlotte, f. Wagner, Frue, 425

- Schröder, Fr., Højskolelærer, Præst, 463
- Schröder, Johs. E., Højskoleforst., Grosserer, 224, 240, 361
- Schröder, Ludvig, Højskoleforst., M. L., 150, 154, 220, 221, 224, 225, 228, 235, 240, 249, 252, 270, 271, 272, 276, 282, 283, 319, 323, 330, 341, 361, 401, 427, 430, 431, 434, 440, 453, 455, 458, 460, 461
- Schöler, Vilh., Præst, M. F., 142, 178, 185, 186, 397, 398
- Segelcke, Th. R., Prof., 215
- Sehestedt-Juul, O., Kammerherre, M. L., 400
- Sibbern, F. C., Prof., 76
- Sievert, A., Højskoleforst., 204
- Sieverts, W., Højskoleforst., 251
- Simonsen, N. P., Højskoleforst., 310
- Skar, Marius C., Højskoleforst., 368
- Skardi, Simon av, Højskoleforstander, 382
- Skau, Laurids, Gdjr., Politiker, 136, 141, 142, 153, 397
- Skelund, Prof., Lund, 427
- Skjoldborg, Johan, Digter, 458
- Skovgaard, Joakim, Maler, 458
- Skovgaard, Niels, Maler, 458
- Skovgaard, P. C., Maler, 458
- Skovmand, Helge, Redaktør, 280
- Skov, Olaf, Højskoleforst., 224
- Skovrup, E., Højskoleforst., 276, 383
- Skovrup, Kr., Friskolelærer, 310
- Slamberg, H. C., Præst, 345
- Smidt, Mollcejer, 142
- Smidt, R., Præst, 250
- Sneedorff, Frederik, Historiker, 118
- Solem, Ranni, Frue, 51
- Spandt, N. M., Dommer, 128, 191
- Stampe, Elise, Baronesse, 257
- Starcke, C. N., Prof., 430, 458
- Stauning, Th., Statsminister, 389
- Steenstrup, J., Prof., 180
- Steenstrup, Math., Dr. phil., Tilsynsførende, 326, 327, 401, 402, 403
- Steensens, de Leth, Constance, Frue, 121
- Steffens, Henrik, Filosof, 50, 76, 120, 121
- Steffensen, Nis, Gdjr., 141
- Stenbæk, K. R., Friskolelærer, M. F., 177, 288
- Stensig, P. K. E., Lærer, 250
- Steinthal, F. V., Præst, 430
- Stensrud, H., Norsk Præst, 191
- Stephansen, Anders, Børnehjemsforst., 179, 180
- Stevns, Ole, Højskoleforst., 252, 311
- Struense, Fr., Statsmand, 125
- Suhm, P. Fr., Historiker, 106
- Sundbo, J. P., Redaktør, M. F., 343, 344, 388
- Svane, Ole Henrik, Lægprædikant, 110, 112
- Svegaard, P., Boghandler, 354
- Svejstrup, H., Præst, 162
- Svejstrup, P., Gdjr., 187
- Svendsen, Anders, Forst., 183, 238, 299, 301
- Svendsen, H. J. M., Seminarieforst., 246, 318, 319
- Sverdrup, G., Prof., norsk Politiker, 76
- Sørensen, Albert, Præst, 186
- Sørensen, Anders, Gdjr., 234
- Sørensen, H., Skolebest., 375
- Sørensen, Henrik, Gdjr., 187
- Sørensen, K., Provst, 156, 157, 162, 186
- Sørensen, Rasmus (Venslev), Lærer, Politiker, 152, 155, 156, 163, 200
- Sørensen, Th., Gdjr., 237
- Tang, A. E. M., Godsejer, M. L., 186
- Tang, Fru, f. Bek, 372
- Tange, K. Kristensen, Højskoleforst., 380-81
- Tang, Jeppe T. A., Seminarieforst., M. F., 193, 237, 288, 358-59
- Tang, Niels, Højskoleforst. (Elev), 371, 372
- Tang, Niels, Seminarieforst., 359
- Terkelsen, Frede, Højskoleforst., 384
- Terkelsen, Johs., Højskoleforst., 368
- Terkelsen, Jørgen, Højskoleforstander, 307
- Termansen, N. J., Gdjr., M. F. & L., 142, 143, 242, 243, 257, 267, 269, 316, 317
- Tesdorpf, E., Godsejer, 150
- Thalbitzer, Kapt., Forst., 327
- Thomsen, Fr., Højskoleforst., 336
- Thomsen, Edv., Højskolelærer, 149
- Thomsen, N., Skolebestyrer, 316
- Thorvaldsen, Bertel, Billedhugger, 121, 122, 192
- Thurah, Chr., Højskoleforst., Præst, 162
- Thygesen, Thyge, Højskoleforst., Præst, 372, 373
- Thyregaard, A., Forst., 353
- Thyssen, E. K., Provst, 310
- Thøgersen, Knud, Husmand, 309, 311
- Thaaning, Erik, Højskoleforst., 382
- Thaarup, Thomas, Digter, 68, 113
- Tietgen, C. F., Finansmand, 215
- Toksvig, P. K., Lærer, 354
- Tophøj, N. M., Højskoleforst., 336
- Trandberg, P. C., Præst, 240
- Treschow, N., Statsraad, Kristiania, 20, 76
- Trier, Ernst, Højskoleforst., 220, 221, 226, 227, 228, 235, 237, 238, 250, 271, 289, 323, 327, 328, 332, 358, 361, 366, 368, 417, 421, 440, 441, 460
- Trier, Herman, Politiker, 364
- Trier, J., Præst, 200
- Trier, Troels, Maler, 458
- Tscherning, A. F., Oberst, Minister, 200, 216, 397
- Tuxen, S. C. A., Forst., 303
- Uhrskov, A., Højskolelærer, Bibliotekar, 423
- Ullmann, V., norsk Højskolemand, 425, 426, 427
- Utoft, K. K., Højskoleforst., 254
- Vedel, Anders, Højskoleforst., 14, 70, 382, 463, 464
- Vedel, Johs., Smed, 321
- Vest, A. P., Højskoleforst., 257
- Vestberg, J., Brygger, 200
- Vest, Jeppe Larsen, 252
- Viberg, Fritz, Præst, 221
- Viborg, cand. phil., Højskoleforst., 311
- Vigtøft, N., Højskoleforst., 248, 255
- Vind, Rasmus, Højskoleforst., 388
- Viinstedt, I. A., Apoteker, 249, 256, 431
- Villumsen, H., Højskoleforst., 183, 353, 354
- Vinther, J. H., Løjtmant, Højskoleforstander, 356
- Vinther, J. N., Landbrugslærer, 317
- Vistisen, S., Højskoleforst., 251
- Wagner, Ludvig, Præst, 221
- Warming, E., Prof., 431
- Wartenweiler, F., schweizisk Højskolemand, 452, 453
- Wedcl, Elisabeth, Baronesse, 257
- Wegener, Johan, Højskoleforst., Præst, M. F., 143, 144, 145, 162, 241, 397
- Weibull, M., Prof., Lund, 427, 431
- Welding, Chr., Præst, 357
- Werther, Martha, Forstanderinde, 385
- Weyse, C. E. F., Komponist, 458
- Wexels, W. A., norsk Præst, Digter, 50, 51, 191
- Wexelsen, W. A., norsk Præst, Minister, 431
- Whewel, W., Prof., Cambridge, 20
- Wieselgren, P., svensk Provst, 66
- Wilkens, Cl., Prof., 359
- Willemoes, J. G., Præst, 331
- Willemoes, Peter, Søholt, 121
- Winther, Geert, Dr. phil., Politiker, 200, 201, 205, 273, 275, 288
- Winther, J. J., Gdjr., 187
- Witt Hansen, Vald., Højskoleforst., 307, 374
- Zahle, Nathalie, Frk., Skolebestyrerinde, 316, 317, 366
- Zeuthen, C. F., Godsejer, 135
- Østergaard, Kr., Præst (Felding), 160, 161, 162
- Østergaard, Kr., Højskoleforst., Præst, (U. S. A.), 354
- Østergaard, N. J., Forst., 319
- Ørsted, A. S., Prof., Jurist, 76, 192
- Ørsted, H. C., Prof., Fysiker, 76, 118, 192
- Aaes, Erik, Højskoleforst., 247
- Aagaard, Frode, Højskoleforst., 350
- Aagaard, Th., Højskolelærer, Komponist, 438, 458
- Aakjær, Jeppe, Digter, 40, 268, 343, 365, 437, 451, 458

BILLEDFORTEGNELSE

(De med * betegnede Titler er Helsidesbilleder)

	Side		Side
*N. F. S. Grundtvig. Efter C. A. Jensens Maleri, 1831	9	Vartov Kirke.....	81
Anders Vedel	14	Vartov Kirke. Grønnegaarden	81
FØRSTE AFSNIT			
Udby Præstegaard	16	Grundtvigs Bolig i Strandgade	82
Vor Frelzers Kirke	17	Kong Frederik VI paa Dødslejet	83
Titelblad fra „Politiske Betragtninger“, 1831	18	Kong Kristian VIII	84
Prospekt af Grundtvigs paatænkte Udgave af angelsaksisk Litteratur	19	Dronning Caroline Amalie	85
Trinity College, Cambridge	21	Mødet paa Skamlingsbanken 1844	89
Trinity College's Bibliotek	21	N. F. S. Grundtvig 1847. Efter Maleri af P. C. Skovgaard	93
Fru Elisabeth Grundtvig	22	D. G. Monrad	96
*Titelblad til et Udkast til „Nordens Mythologi“, 1832	24	J. N. Madvig	97
Trinity College. Studenternes Spisesal	27	ANDET AFSNIT	
N. F. S. Grundtvig. Kobberstik af E. C. W. Eckersberg	29	Udby Kirke	105
Henrik Steffens	31	Faksimile af Grundtvigs Dagbog 1802	106
B. S. Ingemann	34	Udby Præstegaard. Kapellanfløjen	107
T. Algreen-Ussing	35	Grundtvigs Moders Grav	109
Titelblad fra „Det danske Firkløver“, 1836	36	Jac. Chr. Lindberg	111
Gunni Busck	37	Peter Larsen Skræppenborg	112
Stænderforsamlingens Sal i Roskilde...	38	Frihedsstøtten	114
Sorø Akademi ca. 1840	43	J. J. Rousseau	115
Politirettens Censurpaategning til „Politiske Betragtninger“, 1831	45	Chr. D. Reventlow	116
Titelblad fra „Til Nordmænd om en Norsk Højskole“, 1837	47	Johan Gottlieb Fichte.....	119
Kristen Kold. Efter Tegning paa Dalum Landbrugsskole	49	Fru Constance Steensen de Leth	121
W. A. Wexels	50	Porten til Trinity College, Cambridge..	126
Kristian VIII som Kronprins	53	P. A. Fenger	127
Grundtvig ca. 1840. Efter en malet Silhouet	54	Ludvig Chr. Müller.....	129
*Faksimile af „Skolen for Livet“, 1838	59	Peter Rørdam	129
Borchs Kollegium	63	Bautastenen paa Himmelbjerget	130
St. Kannikestræde i København	64	TREDIE AFSNIT	
Titelblad af „Viser og Sange for Danske Samfund“	67	Christian Paulsen.....	136
*N. F. S. Grundtvig 1844. Efter Tegning af Vilh. Gertner	71	*Christian Flor. Efter Marmorbuste af C. Peters	137
Titelbladet af „Brage og Idun“, 1839...	72	L. C. Hagen	138
Københavns Universitet	73	St. St. Blicher	139
Udby Præstegaard, set fra Haven	75	Knud L. Knudsen	140
Det gamle Valkendorfs Kollegium	77	P. Hiort Lorenzen	140
		Hans Nissen, Hammelev	141
		Laurids Skau	142
		N. J. Termansen	143
		Johan Wegener.....	143
		Mindestenen for Grundtvig paa Skamlingsbanken	144
		Fr. Helweg	146
		Sofus Høgsbro	148
		H. N. Clausen	149

	Side		Side
Rasmus Sørensen (Venslev)	152	FJERDE AFSNIT	
Nis Hansen	153	Fr. Paludan-Müller	212
Næsgaard Agerbrugsskole	154	Edvard Lembcke	213
P. Kj. Algreen	157	J. C. Hostrup	213
Mindesten for C. Kold i Mjolden	158	C. F. Tietgen	215
Kolds Trækvogn	159	Enrico M. Dalgas	216
Poul Rasmussen (Sanderum)	161	N. J. Fjord	216
Kolds Højskole i Ryslinge	163	Vilhelm Birkedal	217
Christen Larsen	165	Vilhelm Beck	217
Kolds Højskole i Dalby	167	„Lille Theologicum“	221
Dalum Højskole paa Kolds Tid	168	Høng Højskole	222
Elever paa Kolds Højskole 1868-69	169	Anders Jørgensen	223
Enkefru Kirstine Kold	170	Fru Marie Jørgensen	223
*Christen Kold	171	Tormod Jørgensen	224
Mindesten for Kold ved Ryslinge Højskole	174	J. P. Jensen	224
Mindesten for Kold ved Dalum Land- brugsskole	175	*Ludvig Schrøder	225
Jens Lassen Knudsen	176	Askov Højskole (1865)	226
Jørgen Pedersen	176	*Ernst Trier	227
Bertel L. Nørgaard	178	Vallekilde Højskole 1876	228
A. Stephansen	179	V. J. Hoff	229
Hindholm Højskole	180	Frede Bojsen	230
N. J. Jensen	181	C. Berg	231
Chr. Nielsen	182	Johannes Clausen foran Ryslinge Højskole	232
N. P. Chr. Nielsen (Bøvling)	184	*Jens Nørregaard	233
Morten Eskesen	184	Testrup Højskoles Sommerskole 1877	234
Ole Kirk	185	C. Bågø	235
Vilh. Schöler	185	L. Maltesen	236
Staby Højskole	186	Carl Hanssen	236
Gedved Højskole	187	Th. Skat Rørdam	238
P. Bojsen	188	Chr. Richardt	239
Fru Ingeborg Bojsen	188	Tune Landboskole	239
Fru Marie Grundtvig	192	Jens Olsen, Sjolte	240
Faksimile af „Hvad Solskin er for det sorte Muld“, 1856	193	Bornholms Højskole i Østermarie	240
Marielyst	194	Vejstrup Højskole	241
H. Carlsen	195	Chr. Hansen (Vejstrup)	242
C. J. Brandt	195	C. M. Kragballe	243
Carl F. Grove	196	L. B. Poulsen	243
Hans Rosendal	196	Jens Lund	244
Grundtvigs Højskole i Lyngby	197	Thøger Dissing	245
H. A. Rosendal	198	Peder Bukh	245
Ernst J. Borup	198	Vinding Højskole	246
Lars Dinesen	199	Rasmus Nielsen (Hammerum)	248
J. Jensen-Sønderup	199	Jesper Madsen	249
H. C. Henningsen	200	Mads Hansen	251
Lars Bjørnbak	201	L. Budde	252
Viby Højskole	203	Søren Kolstrup	255
Viggo Bjørnbak	204	Rasmus Geltzer	255
Th. Bjørnbak	205	Carl Ploug	258
P. K. Bjørnbak	205	*Grundtvig som gammel	261
		Christoffer Bruun	263
		Grundtvigs Grav paa Koge Aas	264

	Side		Side
Bjørnstjerne Bjørnson	266	Odder Højskole 1890	321
H. P. Hanssen	267	Magdalene Lauridsen	322
Jeppe Aakjær	268	Vallekilde Haandværkerskole 1900	324
Fr. Hammerich	269	Hans Olsen	325
Ernst Trier taler paa Vallekilde. Efter Tegning af Viggo Pedersen	271	Andreas Bentsen	325
Gerlev Forsamlingshus	273	Haslev Haandværkerhøjskole	327
*Faksimile af Brev fra Morten Pontoppidan	277-279	Chr. Christensen (Haslev)	328
Konrad Jørgensen	280	Jens Bruus-Jensen	328
*Forsiden af Højskolebladets første Nummer 1876	281	Ollerup Haandværkerskole 1932	329
Otto Møller	283	E. Mindedal Rasmussen	330
Rasmus Nielsen (Prof. i Filosofi)	284	*Vilhelm Beck	333
Sorø Akademi	285	Ad. L. Hansen	335
V. Pingel	288	Nørre Nissum Højskole	335
FEMTE AFSNIT			
J. C. la Cour	298	Børkop Højskole	336
Landboskolen ved Lyngby	298	Horne Højskole	336
Anders Svendsen	299	P. C. Davidsen (1893)	337
Chr. Christensen (Tune)	299	Haslev Højskole	337
Ladelund Landbrugsskole	299	Fra „Den udvidede Højskole“ i Haslev	338
Niels Pedersen (Ladelund)	300	Rønde Højskole	338
Jørgen Petersen (Dalum)	300	Fra Tommerup Højskole	339
Hans Appel	301	Fra Faarevejle Højskole	339
Jakob E. Lange	301	Fra Hoptrup Højskole	340
Th. Madsen-Mygdal	302	Morten Pontoppidan	343
H. Hauch	302	Skoleholdet paa Hjølunde Højskole (1891)	343
Johs. Petersen-Dalum	303	A. Albrektsen	344
J. C. Overgaard	303	Københavns Højskoles Lærere og Elever (1892).....	344
N. Bredkjær	304	Jens Bek.....	345
J. K. Jensen (Haslev)	304	Mellerup Højskole	345
Breve uddeles ved Middagsbordet	305	Knud Jensen	346
Et Laboratorium paa en Landbrugsskole	305	Klaus Berntsen og Hustru	346
Frederik Nygård	307	Sårslev Højskole, Sommeren 1882	347
Stenum Højskole	308	Rasmus Nielsen (Sårslev)	347
Try Højskole	309	Vestbirk Højskole (1884)	349
Andr. Th. Grønborg	310	Laurids Jonsen og Hustru f. Ravn	349
Anders Laursen	310	Grønvald Nielsen (som ung)	349
Knud Thøgersen	311	Anton Hansen	350
Morten Larsen	311	Dalbnyeder Højskole	350
Dorthea og Ole Stevns	312	C. C. Egens	350
Hadsten Højskole	312	Salling Højskole i Jebjerg	351
Niels Højgaard	313	Axel Axelsen	352
M. P. Schmidt	314	Povl Holm og Hustru	352
Kr. Gregersen	314	Bælum Højskole	353
Nathalie Zahle	317	H. Villumsen	354
Kr. Kristensen (Hoven)	317	Kr. Østergaard	354
Hoven Kvindehøjskole	318	Støvring Højskole (omkr. 1890)	354
Rasmus Hansen (Vældegaard)	319	Sorø Højskole	355
Ubberup Højskole 1903	320	K. Bjerre	356
		A. D. Dalsgaard	356
		Jeppe T. A. Tang	358
		Emdrupborg Højskole	359

	Side		Side
Harald Holm	360	SJETTE AFSNIT	
Højskolehjemmet i Helgolandsgade 14	361	C. C. Hall	398
H. P. Jensen	362	M. Steenstrup	401
Det første „8 Dage paa Højskole“- Møde paa Frederiksborg (1911)	363	Ludvig Feilberg	403
F. F. Falkenstjerne	364	Jacob Appel	405
Johan Borup	365	L. Moltesen	406
Anna Boje	365	Jørgen Jørgensen	407
Grundtvigs Hus i Studiestræde, København	366	Foredragssal paa en Højskole	412
Ry Højskole (1892)	368	Et Klasseværelse	412
Holger Begtrup	369	En Spisesal	413
Frederiksborg Højskole (1896)	369	Leg i Haven	415
A. Nordahl-Petersen	370	Sommerdag i Haven	415
Elbæk Højskole	370	Det første Hold Elever i Vallekilde ...	417
Johs. Elbek	371	Et Elevhold paa en Højskole 1936-37... ..	419
Niels Tang	372	Et Elevmøde paa en Højskole 1938 ...	419
Fru Tang, f. Bek	372	Forsiden af et Aarsskrift	420
Th. Povlsen	373	Lærerkredsen ved en Højskole 1916-17 ..	421
Thyge Thygesen	373	Lærerkredsen ved en Højskole 1937 ...	423
Olaf Andersen	374	Det første nordiske Højskolemødes Besøg paa Askov, 1883	426
J. Jacobsen	374	Alfred Povlsen	428
Fr. Bruun	375	*Højskolemødet i Askov 1894	429
Eline Begtrup	375	Deltagere i Kursuset paa Voss Høj- skole, 1913	432
Oscar Geismar	376	Deltagere i Mødet paa Dalum Land- brugsskole, 1916	432
V. Brücker	376	Højskolemødet i Ryslinge 1901.....	433
Emilie Döcker	378	Efter Foredraget	436
Broder Nissen	378	Titelblad til Folkehøjskolens Sang- bog	437
Arne Møller	379	Sanglege paa Sportspladsen ved en Højskole	439
Store Restrup Højskole	380	Vallekilde Højskoles Gymnastiksal, 1904	441
J. N. Brande	381	N. H. Rasmussen	442
Søren Alkær sig	383	Sally Högströms Elever i Askov, 1886 ..	443
Andreas Otterstrøm og Fru Eli Otterstrøm	384	Japansk og dansk Ungdom	444
C. V. Bramsnæs	387	*Paa Askov Højskole 1902. Efter Maleri af Erik Henningsen	445
Harald Jensen	387		
J. P. Sundbo	388		
Læsestue paa Roskilde Arbejder- højskole	390		

HØJSKOLERNES OPRETTELSESAAR

(De med fed Skrift fremhævede Skoler var den 1. April 1938 i Virksomhed som godkendte Højskoler og omtales i dette Værks 2. Bind)

1844: **Rødning**. — 1845: Gelsted. — 1847: Stenløse. — 1848: Uldum. — 1851: Kolds Højskole; Krejbjerg-Oddense. — 1852: Hindholm; Saksild. — 1853: Uth; Staby. — 1854: Gedved. — 1855: Smidstrup. — 1856: Grundtvigs Højskole. — 1857: Viby. — 1859: Sødinge. — 1860: Gerlev; Nimtofte. — 1864: Høng; Galtrup. — 1865: Arresødal; **Rødkilde**; **Vallekilde**; Kauslunde; Askov; Søgaard. — 1866: Ryslinge; Vrigsted; **Testrup**; Østerby; Fjellerad. — 1867: Blaagaard-Emdrupborg; Michael Gjæs Højskole; **Freerslev**; **Brøderup**; Bornholms; Abed; N. Thomsens (Fru Heins') Skole; Vejstrup; Faaborg; Vejstruprød; Vinding; Hammerum; Aale Pige højskole; Tamdrup; **Klank**; Lisbjerg; Feldballe; Auning; Torning; Villerup. — 1868: Skibby; Vester-Skerninge-Ollerup; Brøns; Hvejsel; Janderup; Vestkjær-Østbæk; Røgind; Egaa; Voldby; Skals; Sinding; Brønderslev. — 1869: Karise; Sandbjerg; Vonsbæk; Brørup; Hinnerup; **Ask**; Mørke. — 1870: Skelund. — 1871: Lyngby Pige højskole. — 1872: Sjorslev; Sønderholm; Stenum-Vraa. — 1873: Ondløse; Lundby; Try. — 1874: Skovgaard; Æbeltoft. — 1875: Hesseballe; Faarup; Kvissel. — 1876: **Hadsten**. — 1877: N. Zahles Højskoleafdeling; Thoreby Pigeskole; **Køng**; **Vrold**; Almind; **Aaby**. — 1878: Nr. Ørslev; Frk. E. Lindbergs Skole; Hoven Kvinde højskole; Ribe Mælkeriskole og Højskole. — 1879: Marie Jørgensens Skole; Ormslev; Grejsdalens. — 1880: Københavns (Falkenstjernes); Hjørlunde; **Vesterdal**; Møllerup. — 1882: Sørslev. — 1883: Nyborre Pigeskole; Boulstrup. — 1884: Vældegaard Kvinde skole; Amager; Høve Pigeskole; **Vestbirk**; Dalbyneder; Salling. — 1885: **Støvring**; **Bælum**. — 1887: Nr. Nisum. — 1888: Sorø. — 1889: Sørup; Brahetrolleborg; **Børkop**; **Odder**. — 1891: Københavns (M. Pontoppidans); **Borups Lærestalt (Højskole)**; Haslev; Nysted; **Horne**. — 1892: Udby; **Ry**. — 1893: **Bornholms (Almindingen)**. — 1894: Elbæk; Stevns; **Rønde**; Kolind. — 1895: Elev; Thylands; Bakkebolle; **Frederiksborg**. — 1896: Give. — 1897: Levring; Vallø; Djurslands. — 1898: Risgaard. — 1899: Aagaard; Gistrup; **Ubberup**. — 1900: **Færøernes**. — 1903: Vivild; Skamlingsbankens. — 1905: **Lollands**; **Guldborg Pige højskole**; Forhaabningsholms; „**Købmandshvile**“. — 1906: **Tommerup**; Vejlbj; Løvenholt. — 1907: **Krabbesholm**; Roskilde; **Faarevejle**. — 1908: Langelands; **Kerteminde**, **Antvorskov**. — 1910: **Esbjerg**; Nyborg. — 1913: **Snoghøj**. — 1915: St. Restrup. — 1920: (**Rødning genaabnes**); **Hoptrup**; **Danebod**; **Haslev udvidede Højskole**; **Gymnastikhøjskolen i Ollerup**; **Folkehøjskolen i Aarhus (Diakon højskolen)**. — 1921: **Den internationale Højskole**; **Rønshoved**. — 1923: **Luthersk Missionsforenings Højskole**. — 1924: **Baptisternes Højskole (Tølløse)**. — 1931: **Tinglev**. — 1934: **Hindholm (Barnets Højskole)**. — 1938: **Idrætshøjskolen i Gerlev**.

DANMARKS FOLKEHØJSKOLER

i alfabetisk Orden med Sidehenvisninger.

Abed, 241, 260	Bakkebolle, 373
Almind, 307	Baptisternes Højskole (Tølløse), 296, 377, 385
Amager, 230, 348	Blaagaard, 237-38, 260, 358, 373, 425
Antvorskov, 383, 428	Bogø (Navigationsskole), 231, 260
Arresødal, 230, 260	Anna Bojes Højskole (Forhaabningsholms) 322, 366-67
Ask, 240, 253-54, 328	Bornholms Højskole, 240-41, 260, 350, 367, 373, 374
Askov, 150, 224-26, 228, 245, 260, 267, 270, 272, 276, 289, 301, 308, 309, 314, 316, 343, 348, 352, 355, 362, 373, 380, 384, 403, 406, 411, 416, 424, 425, 426, 428, 430, 431, 438, 441, 442, 443, 444-46, 451, 453, 456, 457, 458, 461, 463.	Borups Højskole, 366, 367
Auning, 250	Boulstrup, 348, 402
	Brahetrolleborg, 356
	Brøderup, 239, 249, 260

- Brønderslev, 205, 256, 260
 Brøns, 249, 253, 256
 Brørup, 256, 307
 Bælum, 183, 314, 353
 Børkop, 322, 336, 356
- Dalbynder, 350-51
 Danebod, 328, 384
 Den internationale Højskole, 385, 391, 464
 Diakonhøjskolen (Folkehøjskolen i Aarhus), 339, 377, 384
 Djurslands Højskole, 322, 370, 372, 375
 Dybebjerg, 309
- Egaa, 255, 334
 Elbæk, 371
 Elev, 371-72
 Emdrupborg, 253, 358-59
 Esbjerg, 384-88, 390-91
- Feldballe, 250, 256, 260
 Fjellerad, 204, 237, 260
 Frederiksborg, 199, 363, 369, 379, 382, 383
 Freerslev, 238, 251, 276, 342, 363
 Færøernes Højskole, 382
 Faaborg, 250
 Faarevejle, 322, 328, 338, 340, 377
 Faarup, 310
- Galtrup, 176, 222, 260, 328, 372, 377, 378
 Gedved, 186-88, 229, 248, 260, 270, 308, 347, 348, 350, 371, 379, 399
 Gelsted, 152
 Gerlev, 204, 260, 350
 Gistrup, 376-77
 Give, 373-74, 375
 Michael Gjøes Folkehøjskole (Tune), 238, 301
 Grejsdalens Højskole, 315
 Grundtvigs Højskole, 185, 188, 189-200, 260, 265, 316, 355, 356, 358, 369, 377, 404, 425, 433
 Guldborg, 321, 339, 377
 Gymnastikhøjskolen i Ollerup, 250, 385, 442
- Hadsten, 252, 312, 328, 377
 Hammerum, 247-48, 260, 451
 Haslev, 336, 340, 367
 Haslev udvidede Højskole, 332, 337, 377, 384
 Julie Heins' Skole (N. Thomsens), 316
 Hesselballe, 310
- Hindholm, 179-184, 219, 228, 241, 252, 260, 297, 308, 316, 317, 331, 353, 356, 385, 398, 404, 423, 460
 Hinnerup, 255
 Hjørnlunde, 239, 319, 342-44, 353, 364, 368, 381
 Høptrup, 322, 339, 377, 384
 Horne, 321, 322, 336, 367
 Hoven, 318-19
 Hvejsel, 254, 260
 Høng, 183, 225, 260, 307
 Høve, 321
- Idrætshøjskolen, 385, 442
- Janderup, 249, 251, 260
 Marie Jørgensens Skole, 317
- Karise, 252-53, 308, 353, 358
 Kauslunde (Aarup), 231, 260, 319, 344
 Kerteminde, 381, 383
 Klank, 247, 260, 315
 Kolds Højskole, 154-77, 178, 183, 185, 302, 316, 318, 346, 399, 400, 460
 Kolind, 371
 Krabbesholm, 253, 328, 353, 382
 Kvissel, 252, 310-11
 Københavns Højskole (Falkenstjernes), 363-64
 Københavns Højskole (M. Pontoppidans), 343, 344, 364-65, 367
 „Kobmandshvile“, 382
 Køng, 224, 311, 313, 322, 328, 373
- Langelands Højskole, 380
 Levring, 374
 Elise Lindbergs Skoler, 230, 257, 316
 Lindelse, 250
 Lisbjerg, 250
 Lollands Højskole, 236, 253, 382
 Lundby, 309
 Luthersk Missionsforenings Højskole, 296, 385
 Lyngby Pige højskole, 307, 317
 Løvenholt, 372, 379
- Mellerup, 308, 345-46, 350, 371, 372, 377, 379, 380, 404
 Mørke, 254
- Nimtofte, 189
 Nyborg, 381
 Nyborre, 319

Nysted, 313, 370
 Nørre Nissum, 321, 322, 335, 337
 Nørre Ørslev, 313-15

 Oddense (Krejbjerg), 177-79, 260, 351, 397
 Odder, 321, 322, 348, 356
 Ollerup Folkehøjskole, 188, 245, 250, 328,
 350, 356, 428
 Ondløse, 253, 308, 346, 381
 Ormslev, 315

 Ribe, 304
 Risgaard, 374, 375
 Roskilde, 382-83, 384, 385, 389, 390, 406, 431
 Ry, 252, 328, 367-68, 379, 385
 Ryslinge, 160, 161, 162, 163, 231-34, 313, 320,
 356, 404, 428, 431, 433, 438, 442
 Rødning, 86, 87, 89, 97, 130, 131, 135-50, 152,
 153, 154, 159, 160, 174, 178, 183, 186, 187,
 224, 241, 249, 256, 257, 258, 259, 262, 272,
 297, 320, 359, 360, 384, 397, 398, 399, 430,
 441, 456, 460
 Rødkilde, 229, 308, 314, 322, 327
 Røgind, 255, 260
 Rønde, 321, 322, 337, 367
 Rønshoved, 385

 Saksild, 184, 205, 260
 Salling, 251, 253, 344, 351-52, 353, 382
 Sandbjerg, 253, 256
 Sinding, 255, 260
 Sjørslev, 307
 Skamlingsbankens Højskole, 352, 378, 385
 Skals, 238, 251, 260, 328
 Skelund, 306-07
 Skibby, 254, 260
 Skovgaard, 309, 359-60, 373
 Smidstrup, 203, 260, 311
 Snoghøj, 384, 442
 Sorø, 322, 354-55, 383
 Staby, 178, 186, 260
 Stenløse, 152
 Stenum (Vraa), 307
 Stevns, 322, 368, 384
 Store Restrup, 381
 Støvring, 311, 322, 354
 Sørslev, 346-48, 374
 Sødinge, 188, 346
 Søgaard, 230, 257, 348

 Sønderholm, 307
 Sørup, 356

 Tamdrup, 204, 248, 251, 260
 Testrup, 203, 234-35, 260, 270, 273, 275, 309,
 322, 425
 Thoreby, 313
 Thylands, 372, 380
 Tinglev, 385
 Tommerup, 322, 338, 341, 377
 Torning, 250, 260
 Try, 256, 307, 322, 347
 Tørskind, 248, 260

 Ubberup, 320-21, 322, 367
 Udby, 351, 370
 Uldum, 152, 155, 187, 223, 249, 251, 255,
 260, 307, 371
 Usserød, 230
 Uth, 185, 260

 Vallekilde, 226-29, 260, 270, 323, 324, 326,
 328, 329, 330, 331, 332, 343, 356, 368, 373,
 383, 384, 404, 417, 442
 Vallo, 373
 Vejlbj, 378-79
 Vejstrup, 242-45, 260, 345, 356
 Vejstruprød, 249
 Vestbirk, 328, 344, 349-50, 364, 371
 Vesterdal, 344, 349
 Vester-Skerninge (Ollerup), 250, 260, 308
 Vestkjær-Østbæk, 255-56, 260
 Viby, 200-03, 260, 273, 371
 Villerup, 249, 260
 Vinding, 196, 246, 260, 270, 328, 374, 426
 Vivild, 377-78
 Voldby, 251-52, 260, 311, 348
 Vonsbæk, 253
 Vrigsted, 235-36, 260, 373
 Vrold, 313
 Vraa, 307, 322, 353
 Vældegaard, 319-20

 N. Zahles Skole, 316-17
 Æbeltoft, 182, 309, 310
 Østerby, 237, 316
 Aaby, 313
 Aagaard, 375-76
 Aale, 248, 260, 316

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side	Side
ANDERS VEDEL:		
Første Afsnit: Grundtvigs Højskole-		
tanke	11-98	
Indledning	13	
Højskoletankens Vækst og Modning hos Grundtvig	15	
Grundtvigs første Højskoleskrift	32	Højskolens Stilling efter Krigen
Til Nordmænd om en norsk Højskole	44	Højskoler, oprettede 1864-66
Skolen for Livet	51	Det store Højskoleaar 1867
Grundtvigs første Højskoleforedrag og Højskolesange	62	Højskoler, oprettede 1868-69
En nordisk, videnskabelig Højskole ...	70	Højskoler i Sønderjylland under Fremmedherredømmet
Kong Kristian VIII og Højskolen i Sorø	79	Ved Femogtyveaars-Jubilæet
Litteratur	98	Grundtvigs Død og Brydninger blandt hans Tilhængere
		Samarbejde og udadgaaende Virksom- hed
		Sorøplanen drøftes paany. Askov Høj- skole udvider sin Undervisning
		Litteratur
ERNST J. BORUP:		
Andet Afsnit: Grundtvig og Tidsbag-		Femte Afsnit: Højskolebevægelsens
grunden for Højskolebevægelsen 99-132		Vækst og Forgrening
Grundtvig, Højskoletankens Fader	101	Forgreningen
Grundtvigs Barndomshjem. Den franske Revolution	104	Landbrugsskoler
Rationalismen og den gudelige Væk- kelse	108	Højskoler, oprettede 1870-79
Bondefriheden	112	Særlige Kvindeskoler
Oplysningstiden	114	Haandværkerundervisning og Haand- værkerskoler
Romantikken	120	Indre Missions Højskoler
Kriseaarene efter 1814	122	Højskoler, oprettede 1880-89
Dansk og fremmed Dannelse	125	Højskolen og København
Grundtvigs Venner. Det vaagnende Folkeliv før 1848	128	Højskoler, oprettede 1890-99
Litteratur	132	Højskoler, oprettede i det 20. Aar- hundrede
		Arbejderne og Højskolen
		Litteratur
Tredie Afsnit De første Højskoler 133-207		Sjette Afsnit: Højskolernes Kaar og
Rødding Højskole	135	Arbejdsforhold
Bondehøjskoler og Landbrugsskoler før 1850	151	Staten og Højskolerne
Christen Kolds Højskole	154	Højskolernes Antal, Kaar, Beliggenhed og Bygningsforhold
Oddense Landboskole og Hindholm Højskole	177	Højskolernes Særpræg, deres Elever og Lærere
Andre Højskoler før 1864	184	Højskolemøder
„Danskere“ — „Den danske For- ening“ og Grundtvigs Højskole	189	Højskoleundervisningens Maal og Midler
De Bjørnbakske Højskoler	200	Litteratur
Litteratur	206	
Fjerde Afsnit: Den store Højskoletid		Syvende Afsnit: Højskolerne og
efter 1864	210-291	Folkelivet
Krigen 1864 og Genrejsningsarbejdet...	211	Højskolernes Betydning for Folkelivet
		Tilbageblik
		Slutning
		Litteratur

Tabel over Elevbesøget ved Folkehøjskoler og Landbrugsskoler 1844-1938	468-69	Højskolernes Oprettelsesaar	480
Navneliste	470-75	Danmarks Folkehøjskoler i alfabetisk Orden med Sidehenvisninger	480-82
Billedfortegnelse	476-79	Indholdsfortegnelse	483-84
		Rettelser	484

RETTELSER

S. 89: Billedet fra Skamlingsbanken henføres i historiske Værker skiftevis til Mødet d. 18. Maj 1843 og til Mødet d. 4. Juli 1844. En Undersøgelse synes at vise, at det sidste er det rigtige. — S. 162, 276: L. Helweg. Læs: Helveg. — S. 180, L. 9 f. n.: Stenstrup. Læs: Steenstrup. — S. 231, L. 14 f. o.: Lyngby. Læs: Lumby. — S. 256, L. 8 f. o.: S. P. Grønborg. Læs: I. P. Grønborg. — S. 276: Oplysningen om, at Morten Pontoppidan skulde være Forfatter til den under Mærket „—p“ udkomne Piece fra 1878 om „Den grundtvigske Folkehøjskole“, findes i Fru Nanna Voigts „Mindeskrift om Jens Nørregaard“, Kbhvn. 1938, S. 122, men viser sig at bero paa en Misforstaaelse. Fhv. Friskolelærer Jørgen Nielsen oplyser, at Forfatteren var Provst L. Tobiesen, Tanderup. Jfr. Dansk biogr. Haandleksikon III, S. 587. — S. 288, L. 7 f. o.: Eberling. Læs: Elberling. — S. 322, L. 17 f. o.: Faarvejle. Læs: Faarevejle. — S. 324: Kr. Buchardi. Læs: Burchardi. — S. 357: G. Carstensen. Læs: L. H. Carstensen. — S. 371: Johs. Elbek afstod først Børneskolen til Forfatteren, Lærer Kristjan Jensen i 1905. Lærerskolen oprettedes 1917. Johs. Elbek døde ikke 20. Juni, men 20. April 1936. — S. 377, L. 16 f. n.: Johs. Ravn: Læs: Jacob Ravn. — S. 382: Lollands Højskole er ikke oprettet 1900, men 1905. — S. 388: A. Brændeskov. Læs: R. Brændeskov. — S. 401, L. 11 f. o.: Schjörning. Læs: Schjörning. — S. 426, L. 6 f. n. skal staa: Ved et offentligt Møde talte O. Arvesen, Dr. Magnusson, Upsala, og L. Schröder. Senere talte V. Ullmann o. s. v.